

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

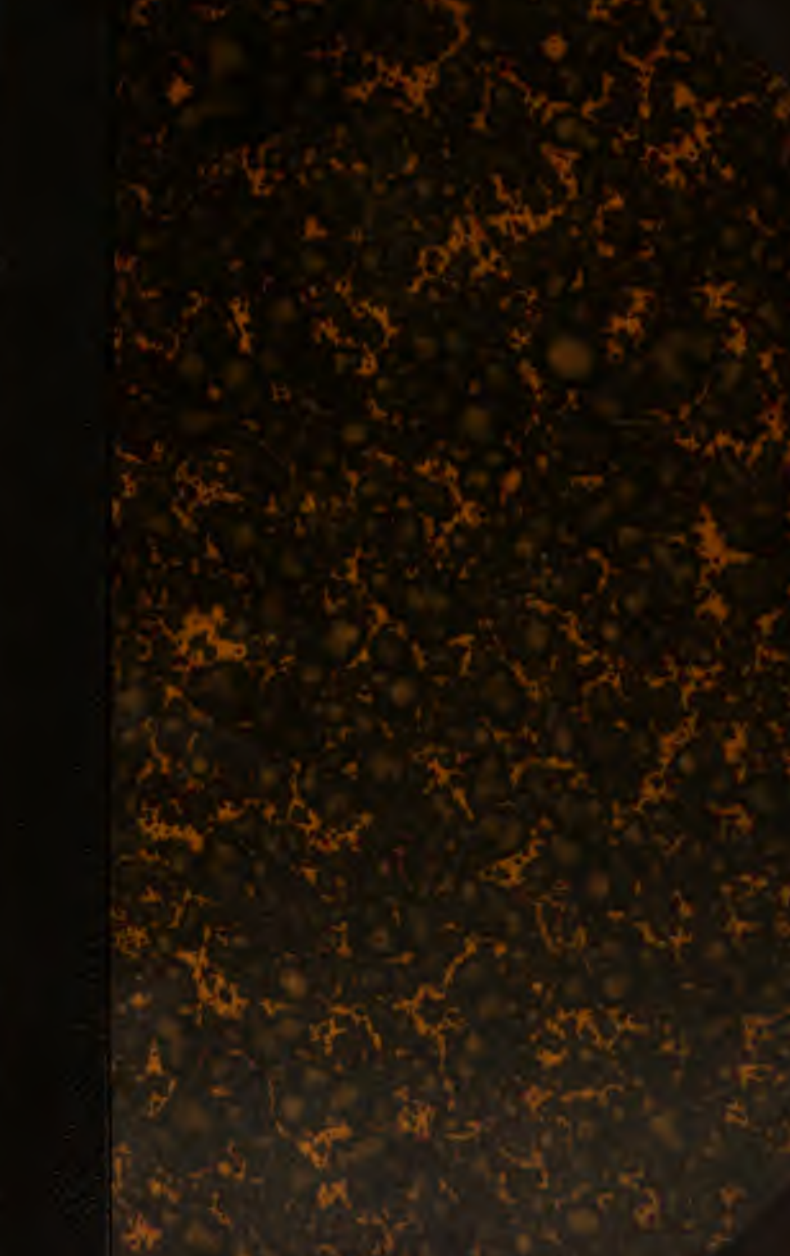
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

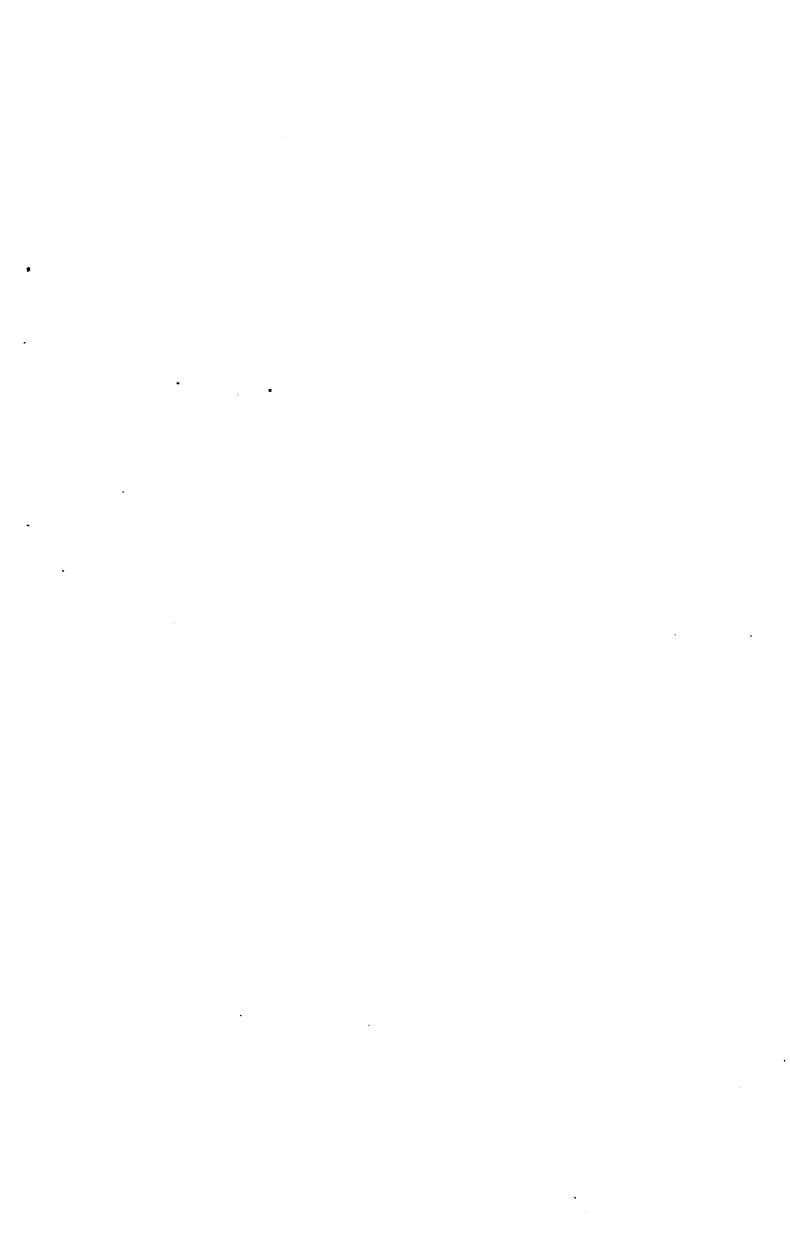

~~XIX. 0.~~

f 40 te 79

יהוה

A. GELLII
NOCTIVM ATTICARVM

LIBRI XX.

EX RECENSIONE

MARTINI HERTZ

VOLVMEN PRIVS

LIPSIAE
SVMP TIBVS ET TYPIS B. G. TEVBNERI
MDCCCLXXI.

Recd. Aug. 28. 1879.

MARTINVS HERTZ IACOBO GELLIO ET CAROLO BENEDICTO HASIO S.

'Septimus octauo propior iam fugerit annus', ex quo uos adii, uiri illustrissimi, ut amplissimarum bibliothecarum curae uestrae subditarum copias mihi recluderetis, modeste rogaturus. Vos adulescentem uobis ignotum benigne excepistis, studia mea quouis modo adiuuistis, comitate et beneficiis ita me deuinxistis, ut et laetos inde Italiae campos peragrans et in patriam reuersus eorum, quos Leidae et Lutetiae degi, mensium suauissimam recordationem memoria semper custodierim. Huius memoriae ut documentum aliquod uobis offerre liceret, diu in uotis erat. Nihil autem, quod grati animi testificandi causa nomini uestro dicarem, magis aptum mihi uidebatur ea, quam iamdudum molior et praeparo, Atticarum Auli Gellii Noctium editione critica, apparatu et ditissimo et lectissimo instructa. Nam si mihi contigerit, ut in Gellio recensendo aliquid praestem, id uobis potissimum debebo, qui codices harum Noctium optimos, imperiales praesertim, tunc regios, Vossianos, Rottendorffianum, liberalissime mecum communicastis, solidam mihi materiam procurantes, qua criticum, ut ita dicam, aedificium extruerem.

At editionem illam ampliores paranti Teubneri, bibliopolae honestissimi, epistula allata est, qua, Gellium bibliothecae suae scriptorum Graecorum et Romanorum additurus, eius recensendi negotium mihi obtulit. Quam prouinciam detractare nolui. Iam igitur prodit Gellius ad codices praestantissimos religiose excussos instauratus — instauratum enim dicere licet, cum primum ad optimarum membranarum fidem constanter seruata expressus sit. Quamobrem ne haec quidem editiuncula prorsus indigna uisa est, cui splendidissimorum uestrorum nominum πρόσωπον ηλαυνῆς affigerem.

Multis aliis de causis excusatione eam egere, me ipso melius scire potest nemo. Nam emendatio aliquotiens derelicta

saepius incohata tantum et semiperfecta. Quod uitium ut minus intolerabile factum sit, cum Henrici Iacobi et Gustavi Wolffii opera effectum est, qui in locis praesertim Graecis refigendis lectis libris rectisque consiliis saepe me adiuuerunt, tum Alfredi Fleckeisenii cura sollertissima, qua ueteris poeseos Latinae reliquias a Gellio seruatas continuo litterarum commercio mecum pensitauit. Cuius rationes per hoc uolumen his potissimum locis secutus sum: I. 7. 11; I. 15. 16; II. 23 passim; III. 17. 15; V. 6. 12; V. 15. 9; VI. 7. 3; VI. 9. 4. Coniecturas uero eius iustas et ingeniosas saepius in uerborum ordinem recepissem, nisi id in hac editione adornanda consilium mihi stricte seruandum uisum esset, ut librorum manuscriptorum imaginem, ubicumque aliquatenus saltem liceret, exprimerem. Accuratus scita haec uiri doctissimi mihiq̄ue amicissimi inuenta hoc ipso loco enarrarem, nisi ipse ex schedis ad me datis epistulam aliquam criticam compositurus esset, quae Schneidewini nostri Philologo olim inserta et commercii nostri gratissimum mihi erit monumentum et ad editionem maiorem exornandam copiosum emendationum elegantissimarum armamentarium.

De codicibus, quibus ad Gellium recensendum uti uestra potissimum liberalitate mihi licuit, in commentatione disputatum est, ab Augusto Meinekio, quem honoris causa nomino, in consessu academiae regiae scientiarum Berolinensis d. III m. Nou. a. MDCCCXLVII recitata et actis huius academiae mensuris inserta.

Libri septem priores refigendi erant ad formam eius exemplaris, quod communis fons erat cod. Vat. 3452, imp. 5765, Rotendorfiani (cod. bibl. acad. Lugd. Bat. Gron. 21); singulis tantum quattuor priorum librorum locis (lemm. lib. I. 15 sq.; XVII. 21; XVIII. 1 sq.; lib. I. 2. 15—I. 3. 7; I. 3. 16—I. 5. 2; I. 6. 1—I. 7. 2; I. 9. 12—I. 10. 1; I. 22. 7 extr.—13; II. 7. 8—13; II. 8. 6—II. 9. 5; II. 22. 22—25; II. 23. 20 sq.; II. 24. 4—7; II. 25. 8 extr.—II. 26. 2; II. 26. 13—19; II. 27. 2; ibid. 5 extr.—II. 28. 1; II. 29. 8—11; II. 29. 15—17; III. 13. 2—5; III. 16. 4; III. 1. 7—13) ad antiquissimum et maxime reuerendum codicis palimpsesti Palatini in bibliotheca Vaticana exemplum conformari poterant, cuius neque aetatem neque auctoritatem recte olim aestimaui. Codice uero, si dis placet, Herculansenis ad Gellium emendandum uti me potuisse in illis regionibus morantem, sero proh dolor! comperi-mentionem enim et eius et alterius codicis, Iustinum

continentis, iniecit Eduardus Stern, Litterar. Anzeiger, Vindob. 1822 n. 92 p. 136, deceptus magis, opinor, quam decepturus.

Librorum posteriorum inde a nono recensione id exemplar instauraturus fui, ex quo originem ducunt cod. imp. 8664, cod. acad. Lugd. Bat. Voss. F. 7, cod. Bern. 404, in XII. 10. 3 desinens, in subsidium, ubi opus erat, assumptis libris partim uetustioribus, sed ex fonte minus limpido manantibus, codd. reginae in Vat. 597 et 1646, Lugd. Bat. Voss. F. 112, Vat. 3452 parte altera, Paris. bibl. S. German. 643, Franequerano, Florentino bibl. Magliabecch. 829. Horum omnium solus is, quem extremo loco nominavi, isque chartaceus, saec. XV, extrema libri XX capita inde a § 7 cap. X continet, quae praeterea in nouiciis tantum omnium librorum exemplaribus, foede ceteroquin interpolatis, sed ex pleniore quodam fonte ductis, seruata sunt. Ex hoc etiam solo lemmata libri octauo propagata sunt; at argumenta capitum libri XVIII ne illud quidem exemplar continuit: utraque enim, quam libri isti nouicii circumferunt, horum lemmatum recensio aperte siue a grammaticis siue a librariis conficta est.

Haec de copiis meis sufficiant; librorum olim excussorum Buslidianum et Scioppianos frustra quaesivi, quae inde excerpta sunt, sedulo adhibui. Optimis uero meorum codicum praeter Palatinum, Vaticanum, Bernensem ad Gellium recensendum et emendandum iam usus est is, a quo omnia haec studia pendent, Ioannes Fridericus Gronouius, qui quo erat ingenio regios codices, Rottendorffianum, Vossianum 7 praestantissimos esse ad scriptorem refingendum duces probe perspexit et opera sua, etiamsi non absoluta, innumeros Gellii locos felicissime emendauit. Neque Iacobi Gronouii opera spernenda, qui aliquotiens certe, patris immortalis humeris nisus, rectam scripturam restituit. Mihi id potissimum relictum erat, ut Gellium, quem passim illi ad optimorum librorum normam refinxissent, nunc totum ad ipsam hanc normam accuratissime exigere. Qua in re praeclaris Io. Frid. Gronouii et monitis et inuentis potissimum me adiutum esse, quae saepissime in uerborum ordinem recipienda erant, primo obtutu quibus harum rerum gnarus perspiciet.

Haud raro igitur 'VARIETAS LECTIONIS GRONOVIANAE', i. e. editionis Iac. Gronouii Lugd. Bat. a. MDCCVI. forma quadrata editae, infra adiecta eo tantum orta est, quod ipsis Gronouiiis ducibus siue librorum mss. lectiones siue et

ipsorum et aliorum hominum doctorum emendationes sedem mutare iussi. In qua lectionis uarietate enumeranda omittenda censui rerum orthographicarum et formarum uolgarium discrimina. Quae citra librorum fidem uel ex aliorum uel ex meis coniecturis immutauit, ea ibi asteriscis signauit, quibus ipsum uerborum ordinem dirimere nolui, aliquotiens tantum siue crucibus istis, quae explicatione haud egent, intercisum, siue uncis tum rotundis, tum quadratis; his scilicet ita usus sum, ut Otto Iahn in Iuuenalis scholiis recensendis: quae [ ] inclusa sunt non leguntur in codicibus, quae ( ) circumdata sunt in codicibus leguntur, sed delenda uidentur.

Eiusdem uiri integerrimi et accuratissimi rationem, -in praef. ad Florum p. XXX luculenter expositam, in re etiam grauiore, orthographiam dico, seruandam duxi: iusta enim mihi uidetur; paragraphos uero Lionianas, quamuis saepe satis moleste dispositas, seruaui, ne molestiorem numerorum in scriptore laudando diuersitatem excitarem. Quo quidem studio haud impeditus sum, quominus ex librorum optimorum consensu libri sexti et septimi ordinem permutarem.

Alterum uolumen praeter libros undecim posteriores continebit indices copiosissimos, et auctorum indicem a me confectum, et indicem rerum, cuius elaborandi curam adulescenti sollerti et strenuo, Theodoro Vogel, Plauensi, stud. phil., demandauit.

Haec hactenus. At epistulae, cuius initio uobis, uiri illustrissimi, debitas grates egi, finem imponere nequeo, nisi prius pietatis officio eatenus satisfecero, ut, has studiorum in Gellio positorum primitias in lucem daturus, grata memoria prosequar patrem optimum, qui 'nobis haec otia fecit', Ioannem Schulzium et Fridericum Ritschelium, qui studia mea Gelliana liberalissime et adiuuerunt et fouerunt, Gabrielem Laureani, bibliothecae olim Vaticanae praefectum, cuius ea erat humanitas morumque comitas, ut uobiscum, uiris hoc nomine fere incomparabilibus, comparare eum liceret, summos denique magistrōs, ad quos omnia mea refero, Augustum Boeckhium et Carolum Lachmannum, quorum alterum mecum diligitis, alterum mecum lugetis. Valete.

Scr. Berolini d. XXVIII m. Apr. a MDCCCLIII.

VARIETAS LECTIONIS GRONOVIANAE.

Praef. A. GELLII IN NOCTES ATTICAS PRAEFATIO — 1* [...]
om. — queunt. ipse autem ad hoc scripsi, ut — paratae || 2 perinde
(saepissime pro proinde) || 3 *post* eruditionibus *inserit* tractationibus || 4
om. esse || 11 istis — conuerrebant || 12 illud Heracliti Ephesii — iis
(saepe hi etc. ex codd. in ordinem recepi pro ii) || 13 * inutile, at qui-
dem certe indecorum || 16 * *om.* e[t] — uescae] inhonestae — frigidae
fouendumque animum — * delectantior — atque] aut || 18 sed tractatio-
nes || 19 percunctando scribendo *legitur post* disceptationibusque, *om. in-*
fra || 21 u. 2 τῶνδε — καθαρνοί — εἶδεν] ἴδε πῶ — ἐχόμενε —
* [...] *om. f. recte* || u. 5 * τοῖσι || 23 disceptatiunculas || 24 ergo] igitur
|| 25 quoue in — INDEX CAPITVM. Commentario primo haec insunt.
etc. — *Varias lectiones ad capitulum lemmata spectantes singulis capitibus*
addidi. —

A. GELLII NOCTIVM ATTICARVM COMMENTARIVS LIBER PRI-
MVS. (*similiter per reliquos libros*) — CAPVT I. (*uoc. CAPVT singulis*
capitibus praepositum) || 1 quantum] quali — atque] et || 2 Pisae ad Io-
uis Olympii — *om.* esse — II. Cl. V. — * iactabundum || 2. caloris in
commoda — posticum refrigerantibus || 4 et] καί — aut contraria, —
labes ac pestilentias — *om.* ulli — meditataque quam sibi || 6 inaneis
quum flaret glorias, — defatigati — ut huius plurimus mos fuit — tibi
non quimus, quos idiotas et rudes uocas, — uel maximus — primum]
secundum — sed] se in — deblaterantes] oblectantes || 7 * addidit —
et] ac — ἀνανάγναστος] ἀνεκβίαστος — ἀπαρεμπόδιτος — εὐπορος,
εὐδαίμων || 9 κακία] κακίαι || 10 οὕτως Ἑλλάνικος — σεαντοῦ || 11
Καὶ ἀνακρυναγάζονται σοι εἴαν τις — *om.* πῶς — λέγε μοι σὺ πρὸς
τοὺς θεοὺς, ᾧ — θέλων || 12 Ἄν — [...]] *describit Arrianum usque*
ad uerba: ὀλίγους τινὰς Περιπατητικόν, καὶ τούτους ἐκλελυμένους. ||
III. *om.* et ante Theophrastus || 1 uirum] unum — eum Chilonem in] quum
die — cum iam] eum || 2 mea, inquit, — forsitan uos || 3 certe in hoc
quidem — *om.* id — nisi profecto illud || 4 Lex ita — necesse — ca-
pitali || 5 consultantis uisum — *om.* esse — prae hoc quod erant || 6 *om.*
Ipse — his || 7 Sed hanc || 8 *om.* Et — sapientia || 9 . et alii — an-
quisite — *post* qualibus *add.*, et in quibus — usque ad] adusque || 12
pensim || 15 recta esse || 16 docent || 17 sit] est || 19 et] etiam — quod]
ut — *add.* et *post* ius || 20 egregius uir — μὲν] με || 21 anquisitius —

re ipsa || 25 *add.* aut ante paribus — *om.* est ante magnum — *add.* fit post auri || 26 οὐκ οὐδ' εἶπον τοῦτο — δόξει, || 27 τοῦτον ἐστίν || 28 inquit, et — alia, quasi || 29 disceptandique] disputandique — scripsit] disseruit — profecto causas scientiae, corporum varietates, disceptationumque differentiam ignorantes, directum atque || 30 *cautulum] tantum — *om.* et ante osurus || 31 συνεπάγεσθαι φίλας καὶ || IIII 1 pleuraque omnia — factum esse examussum || 2 qua || 3 is] aes || 5 seruare posset || 7 uerbum cum — sed] quod || 8 inquit, et — quas — lectitabant || V histrionicum || 1 Demosthenem tradunt et uestitu sincero et cultu — *om.* Et — etiam κομψή illa χλαινίς καὶ || 2 *om.* Q. — probrosis || VI *quem contra in modum || 2 Quirites, possemus — *om.* est || 3 *om.* Q. — *om.* neque — neque adhortari — in illud || 4 *om.* uersutis — si modo uerisimiles sunt et possunt ad mouendos — impugnatum || 6 *om.* autem — frequentatione || 7 *om.* Q. — *om.* sunt || 8 His demum Deos || VII mendam — uiolant libros || 1 ita scriptum || 2 ante — Haec una — ciueis || 3 *om.* putabant || 6 *extr.* *om.* est || 7 P.] Quinto — inquit, dicturum, et non, || 8 *om.* ἐρεῖν — *add.* λέξειν ante et || 9 CL. || 10 *om.* in — *om.* libro — *om.* esse — hae || 11 *Etiamne habet Casina gladium? Habet, sed duos, [Quibus, altero te occisurum ait, altero uillicum. || 13 et benefacturum, et Plautus, occisurum, et Antias, processurum || 14 genera, neque in tempora || 15 dixit, futurum || 16 post Tullii *add.* Ciceronis — *ratione dictum certa et proba — *mihi || 19 Vt rationem istam — faciamus || VIII 2 Cornu || 5 post δραχμᾶς *add.* ἢ τάλαντον || VIII Qui modus — dicendi || 12 *atque] qui — fuerit — iure] re || X prisce] uetuste || 1 post uiri *add.* nostri — incoluisse || XI Haliatten — concionatoria || 1 usos esse — autem] etiam || 3 instructae || 4 post tranquilla et *add.* delectabili atque adeo || 5 ποιεῖν ἐν ταῖς προσόδοις. || 7 *om.* prius habuit || 8 post tibiurumque ponit concentu, post animorumque *om.* — conspiratu || 9 tun etiam || 10 concionatoriae — agenti — praemonstrasse || 11 et uariis] uariisque || 12 ista || 13 deprimendum || 16 habuit ille — post ipsum occulte || 17 *problematum || 19 κινδυνεύειν] πολεμεῖν || XII illa *om.* — eius] ei || 1 de Vestali uirgine || 3 diminuta || 5 diuersantur || 6 ante septemuirum praebet qui || 9 posterius est *om.* || 12 **om.* illae || 14 capit — ea uestigia antiquitatis, quae aduersus testium fidem et in hanc et in alias formulas sollemnes ab editoribus immissa erant, detersi, ueluti h. l. ious — populo — uti — optuma — fouit — praeterea Quiritium || 17 *ob eam rem augurem || 19 nomen || XIII 3 negotium id — aliquis — imparentiae || 6 *adessent || 9 ac illustri || 11 circumsidere — Leucas oppidum — ad magistrum architectonem Elatensium || 12 Tum magister architecton || XIII 1 pro magnitudine || XV 1 *humidis || 4 δὴ ᾧ — εἰ. | Τέκνον ἐμὸν, ποῖόν σε || 8 huiuscemodi || 9 Coelius trib. pleb. — ita est cupidus orationis, ut conducat — *ei inseruit ante se || 10 Coelio Trib. pleb. || 11 prius et *om.* — modo uerba illius — ante ἐκολῶα (*sic*) *add.* ἀμετροσεπῆς || 15 τὴν ἔσσι *om.* || 16 Qui — potuit unius uersus specie scripsit || 20 lingulacas || XVI licentia || 2 Ad portam mille, a porta est sex inde || 3 octauodecimo || 4 passuum || 6 posterius in *om.* || 10 praeter quod || 11 u. 3. *om.* in || 12 alio

libro: [Tu || 13 *d[en]uo om. || 14 oportere — declinentur || XVIII suum
περὶ ἔτυμολογίας disserentem falsa — falsum *post* dicit *collocat* || 2 an-
 tiquorum Graecorum — Non enim — *Item* enim *add. post* Multa — utan-
 tur || 3 dicit, furem || 5 *post* fure *add.* errasse — est dictum. — Latine
 fur est. || XVIII 2 om. dixit || XX dicant schemata quibusque — omnia
 ista || 5 idem ipse — triplicatur || 6 et num.] qui num. — Graece dicitur
τριῶς || 9 Euclides || XXI contenderit — * [ubi] in quo || 2 om. *po-*
sterius ex || 4 est habitum — sum ego iurare — dicere uerum || XXII
 *se ei quod || 4 uesper serus — simul sunt || 6 V. Cl. || 8 Cicero ponit]
 Ciceronis — Verum si id || 9 om. enim — exsuperans || 10 et super-
 uacuo || 11 om. se || 12 . At — om. eo || 13 . Illud contra — est ali-
 quanto — nequeant || 16 . Quod quia, id est, || 17 Antonianarum || 21
 solum || XXIII quaeue || 5 om. Tum, — eam] hanc — percunctatur ||
 9 ubi] ut — animo || 10 : ad ceteras matronas defert quod audierat.
 Perueniunt — postera die || 13 deosculatus — sique — loquendi ta-
 vendique || XXIII 1 M. Plauti — suo sepulchro || 2 Mortalis inmorta-
 lis flere si foret fas — *Orcino — Latina lingua || 3 fuisset — Post-
 quam morte datu 'st — *om. [ac] || 4 tamen etsi — *hoc te — *Vtei
 ad se — Pacuui] || XXV 1, inquit, sunt || 2, inquit, sunt || 6 annali ||
 8 consignantiisque — una litera — *subiuncta || 12 cum] quod || 13
 quae iam audiui] || 15 incommodi detur || 16 *igitur] dicitur — prae-
 finitus. || 17 *alter ad alterum — adeo] ab eo — esse factum — *quasi
 initiae || XXVI 4 Sed et, quid || 7 ut deceret, philosophum irasci — irae]
 iracundiae — mulcaret || 9 hoc tu || 10 *ἀοργησίαν καὶ* — sicut] ut —
 III. I temperantia] patientia || 4 eum fuisse || 5 principiis ipsam
 Ath. — internecino || II atque in id — sunt || 1 V. Cl. || 7 sede, dum
 inspicimus || 12 om. esse || 13 ait, Descendere iube. Quod posteaquam licitor
 || III 2 *ἔχθρον, ἴσον*, multa — citra || 3 *inchoare || 5 *Fidum — credebat ||
 6 tepidi dispumat || IIII Gabius (*sic semper*) — scripsit || 5 tamen] eum
 || V 1 est dicere — tamen] tantum || VI *id improbe || 3 esse uerbum
 — detestatione || 5 iam uis — raptatur — proculdubio id — uiolentius-
 que est. || 6 natua || 8 . M. Tullius IV —, ut non || 9 uicem || 11 *post*
est: inserit Ἡῶδα μάντις ἀνύμων. || 12 detractionem priuationemque ||
 17 *Illaudatus enim est || 18 Ephesiae || 20 dictum est a — pisciumque
 || 23 *Accii fragmentum unum uersum efficit* — praetextae || 25 appella-
 tur || VII an semper omnibusque || 5 necessum || 8 est igitur patri || 11
 imperarit || 15 ita ut] sicut || 16 ut patriam || 17 et omnino || 18 tum
ἀδιάφορα tum *μέσα* — sese || 22 om. et — aut neque — om. non —
 nonnunquam || VIII peracta || 2 *ὁ θάνατος — om. εἶναι — διάλυσις* ||
 5 *Nam si, ut || 6 culcuimodi — illam || 7 set] et || 8 conclusionem ||
 VIII 3, inquit, non || X *ubique* fauissae || 3 : at deinde — flauissae || 4
 Capitolini || XI Siccio || 1 Siccium — Aterio || 2 esse donatus || 3 (mi-
 litaria dona) habuit || XII 1 sanxerant — *fieret || 3 introspexerat —
 dicebat — habet || 4 percitum] partitum — deterruerint — diuisi || 6
 pleraque — pars || XIII 2 Id quoque || 5 om. id quidem — sexus ||
 XIII 2 ille quidem — falsi et audaces — *om. [emendatio . . .] —
 om. et || XV om. et — quaedam de capite || 2 est in antiquitatibus —

rerum omnium — maiori aetati || 6 instauratur || 7 *om. ea* || XVI 2 Educet siluis regem. || 3 *mortem patris natus || 6 nullum idoneum || 8 in quibus || 9 dicit ad filium || XVII naturam esse || 2 *om. consuevit* — ita? se dicent iuuari || 4 fecit] felix || 5 profundere et profugere || 7 *coopertus || 8 *coligatus — dicuntur || XVIII 2 illum librum || 8 nomen Mys — incelebres || 9 Xeniaes Corinthius — quid is — **om. [esset]* — Xeniaes || 10 manumisit — *cap. extr. agglutinatus locus Macr. Sat. I. 11. 45.* Eius Epicteti etiam de se scripti *etc. usque ad uocc. καὶ φίλος ἀθανάτοις.* || XVIII 1 praepositio, re, imponitur — itidem rescire || 4 consulto] occulto || 5 *om. uel insperatis* || *6 Si unquam — illo te || 8 Idem || XX *hoc sensu] usurpatum || 2 in eodem || 3 fuere multi || 4 *om. autem* —, sunt quos — *om. uncōs* || 6 *locorum murum || 8 sint — ante ferme *add. eorum* || 9 *om. in libro* || XXI 3 *βωότης] ἄμαξα — esset quid ἄρκτος, quid *βωότης — maior ἄρκτος, et — post alia *add. non* occidant || 7 dicimus — nihil significet || 8 rustico certo || 9 uidetur — a septem || 10 ita sunt || 11 ante forma *add. ea* — uideretur || XXII 2 tunc ibi — ipse nos docere || 5 *solstitialis aut brumalis, quae sunt θεριναὶ τροπαὶ καὶ χειμεριναί. || 7 τῆς ξω || 8 ἀπηλιώτης, a Romanis || 12 uocatur ξέφυρος — post Graece *add. uocatur* — λλψ; is — facit] fiat || 16 detrahunt uentos — post Fauonium *add.:* Versus Homeri sunt: Σὺν δ' εὐρός *etc. (Od. 5, 295 sq.)* || 18 faciunt — *inserentes, cum meridie septemtriones || 19 ex aliqua || 21 *proficiscentem quasi finibus Apuli eodem || 22 *om. prius et* — aduersus || 24 ait: | — — κακὰ | Ἐφ' ἑαυτὸν ἔλκων — *ᾧστε] ὡς ὁ || 25 quoniam] quia || 27 quo || 28 in libris] tertio libro || 29 ferrariae || 31 *om. enim* — sunt: Etesiae || XXIII 1 ac Pos. || 3 *At enim || 8 differat uersus utriusque ||

9 Ἐπ' ἀμφοτέρων ἐν' ἐπίκληρος ἢ μέλλειν καθευδῆσειν

Κατεργάσασα μέγα καὶ περιβόητον ἔργον

Ἐκ τῆς οἰκίας ἐξέβαλε τὴν λυκοῦσαν, ἣν βούλετο.

Ἴν' ἐπιβλέπωσι πάντες εἰς τὸ Κρεωβύλης πρόσωπον;

Ἡ γ' εὐγνωστος εἰχέ με γυνὴ δέσποινα

Καὶ τὴν ὄψιν ἂν ἐκτῆσατο ὄντος ἐν πιθήκοις.

Τί τὸ λεγόμενον ἐστὶ; δὴ τοῦτο σιωπᾶν βούλομαι

Τὴν νύκτα τὴν πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν.

Οἴμοι Κρεωβύλην λαβεῖν ἐμὲ, καὶ δέκα τάλαντα;

Γύναιον οὐσα πηχέως. Εἰτ' ἐστὶ τὸ φρύγαγμα

Εἰκῶς ἀνυπόστατον. Δία τὸν Ὀλύμπιον,

Καὶ Ἀθηναίαν, οὐδαμῶς παιδισκάριον, θεραπευτικὸν δὲ

Λόγον τάχιον ἀπαγέσθω δέ τις ἢ ἀγ' ἀντεισαγάγοι.

10 sic: | SEN. IS || u. 2 MA. Fere ita — **om. [et]* || u. 3 *indicium est || u. 4 sapit || u. 5. 6 unum uersum efficiunt || u. 7 priuatu' uin' || u. 8 *uiuo mortuus | Inter uiuos || u. 9 ait | Consuetum || u. 10 orando | Instando || u. 11 uti eam | Venumdarem || u. 12 aequalis | Et || u. 13 fuit | Integra || u. 14 itidem — **om. [tum]* — uiro | Impetrarit || u. 15 modo | Effeci || 16 *Haec erunt concilia hodie. Differor sermone miser || 11 nequaquam potuit, ne quidem con. || 12 u. 2 sqq. Τοῦτ' οὐχί, κυρίαν τῆς οἰκίας καὶ τῶν ἀργῶν, | Καὶ πάντων ἀντ' ἐκείνης ἔχομεν ἀφ'

ὄλων χαλεπῶν | Χαλεπώτατον, ἅπανσι || u. 6 *om. [B.] || 13 personas
 nominibus SE. et MA. distinguit || u. 3 ac sedi || u. 4 Nihil || 16 patre ||
 19 affectionesque — istaec] haec || 20 u. 1 πένης γαμεῖ,) Καὶ παιδο-
 ποιεῖ. | u. 4 Ἐλ μῆτε ἀνατειχίσῃ || u. 5 Ἐπαμφίεσθαι δύναται || u. 7
 ζητῶν μὲν, ἀνιαρὸν δ' ἔχων τὸ μέρος | Ἀπάντων, ἀγαθῶν οὐ δυ-
 ναμενος. || u. 9 ἀλέγων || 21 consarcinantis || u. 3 * ut est || 22 post
 Caecilii add. uerba || XXIII 4 misellos || 6 sumtus || 7 autem] aridae —
 constituerit: si quicquam esset natum e terra || 8 fuit — *Licini(a)] Li-
 cinia || 11 *om. [cenarum] — nonisque, diebus — *tricenos — ternos ||
 14 Postremo — festiuis || 15 sestertia] milia || XXV 5 liber post Latina
 collocat || 6 om. et ante lauo || 7 et ab adstringer — adstrinxi || 8 a
 Mauro — a doctus || 9 Inde] Idem || XXVI 1 uiseret || 4 et rufi et uiri-
 des || 5 quum tamen ex — mutetur || 6 *di [iun] guntur] differunt — *om.
 et κερρός — *rufus || 8 phoeniceus (et sic §. sq. passim.) — quasi in-
 cendentes || 9 om. noster est — *factus Graece || 10 *Dorici || 11: si-
 cut — galeros, fuluum aurum et arenam fuluam — sic Q. — *fuluo ||
 12 dicuntur flauae || 13 et flauum — *Cedo tamen pedem lymphis fla-
 uis: flauum || 15 unde || 16 Non ergo || 23 om. e || XXVII 1 *om. [τόν] —
 om. ἦν — ἀγῶν ὑπὲρ — δυναστείας, — ἀν βουληθῆ — τὸ λοιπὸν ||
 2 imperatore — *ductu eius curata — uiuus] eminus — *Quo ille ||
 3 iudicaret] pensitaret — modum humanae — cum gaudio efferuentiore
 rerum expeditarum || 4 om. humanis — ἀν βουληθῆ || 5 *producendos
 || XXVIII 1 compertum non est, sed — fluctibus pulsibusque — ἐννο-
 σάκιον καὶ σεισ. || 5 incuriosa || 6 lumini || XXVIII 1 neque] non ||
 2 praemonet || 4, ut appetit messis, || 6 Quum || 7 amicos adeas || 8 om.
 et — om. tremibundi — atque alium in locum — rogaret || 9 necesse ||
 10 Die igitur post — *om. it dies || 11 inquit, magnam partem — Quam
 potius — *affinesque et uicinos || 14 At || 15 est res || XXX 1 init.
 non indicat *lacunam, sed post motu inserit obseruatum est — post fluit
 inserit *quasue || 2 crebrissimi || 3 *tranquilla || 4 om. haec — imitus]
 ut intus || 5 euntes || 7 Ἐνθα νότος πόντοιο κλυδῶνα εἰς λάαν ὠθεῖ.
 || 8 om. nos || 9 *austris autem iis — post atque inserit rursus || 10
 in alio — ὠθεῖ. — om. ποτὶ λόφον — post notau. agglutinata haec
 Car caastro spirante mare caeruleum fiat: aquilone obscurius atriusque?
 An propterea quod aquilo minus mare perturbat? omne autem, quod
 tranquillius est, atram esse uidetur. —

III. 11 *Sitas || 5 hoc dicere || 6 periphrasin || 9 * Quos, inquit,
 caritas minuit et corrumpit — *quaerenda — *pecunia || 10 om. enim ||
 11 dicemus, inquit, || 12 ita respondit, non —: Quisquis est, inquit, —
 necessarium || 13 is uere — *minato — *corpore — curet || II *quae a]
 — caritas — om. — quia || 2 *quae ex media — una || 6 natus
 — imidiatus — ad || 10 una — *om.
 — quae — o || 12 om. cum —
 appellauerint || III 1
 ex ea fabula — om.
 || u. 6 *Vbi ubi iste
 oppidum || u. 9 *or

[iam] || 6 *scrupedae — strictiuillae || 7 om. ea — om. quidem || 8 *illud — *arietinum responsum — magnis ludis || 9 Accii uersus non agnouit — nec Gemini, nec Leones — Anus Plauti — *om. [éius] — *Ἀγορικός — sed *M. Aquilii || 10 scriptum est — *, cuius quoniam || 12 esse eius || 13 Neque] Non — istae et || IIII moris fuit || 1 eidem diem || V 1 et castus et perinteger || VI impositis || 3 eiusmodi ligni || VII 5 circumstantia. Maturum censeo || 6 M. Cato || 7 Tunc] Tu || 8 istud aequ[e] fidum atque || 17 interibi dum ea pugna fit || 19 tamen] tum — eumque] cumque — atque] aegreque spirantem — om. eius — illa — in quo — Leonidas Lacedaemonius laudatur, — . Propter — , elogiis || 20 om. tribuni || 21 Laberio] Valerio || VIII 1 esse factu — filii sui — ministrarent || 3 ad regem legatos || 5 *[Pyrrhum] regem — habuerit || 8 *continuo — *tenus] strenui — uisum est, ut — pretium || VIII 2 scribunt || 3 inuisitata — phoeniceo || 4 Triumuir || 5 prius post om. || 8 exuberantissimo || 9 Phoeniceum — om. dicimus || X 2 facit in coelo — om. Graeci || 6* Nam duodetric. — iter luna || 8 masculus — ducentos octuaginta dies || 9 post fieri add. affirmat || 11 fuerint — antiquorum || 12 primis septem mensibus || 14 septenarii — κριτινούς ἢ κρισίμους — *(. Cui) cuique || 15 sumit] est || 16 terrarum || XI 5 uideretur || 6 om. etiam — tradit — Io natum — hoc epigramma — cap. extr. assuti uersus illi Ἐπιὰ πόλεις etc. || XII et propemodum absurdo uocabulo bifosum || 3 uerbis || 4 mimo (uel primo) || XIII est Callistratum || 2 sq. fuit. Illi || 4 an ad — *auditu || XIII 3 dicere esse || 5 uasi || 9 libri dimidiam || 11 Ad] Et || 12 ante Dimidia add. et hora — mutauit || 14 om. quoque || 15 obsonii hinc || 17 om. etiam — insternito || 20 secus || XV 3 : eosque — quumque pop. — ibi in stad. || XVI 1 quaesierunt, πόσος ὁ τῆς τῶν ἀνδρώπων κυήσεως χρόνος: et multa — uterus conceperit semen || 3 δεκάμηνος. || 4 *Insoletne — parere? | Pol nono || 7 ἔστιν ὀκταμηνος γένεσις || 8* tamque aduerse — δὲ, ὡς — om. καὶ οὐκ ἔστιν — δὲ οὐκ ἔστι. || 10 litera una || 12 uenisse usu || 13 legitim collocat ante uerba — genuntur, ei || 14 inter se nihil || 19 Cicero in * hac fecit] in Ciceronis oratione fuit || 20 ὅλον — om. καὶ — *οὐ πολλὸν etc.] καὶ εἴπομεν δὲ καὶ πλείω πλείονων, καὶ ἐλάσσω ἐλασσόνων. || XVII 3 om. milia || 5 post philosophum inserit, quem dixeramus — * non agnouit dittographiam — μαθητὴν ὁ πόθος ἔσχε. — *Ὄθεν — *γράφειν || XVIII 4 supra — post honoribus add. functos || 5 usi quidem erant || 6 si] qui || 7* consules quum || 9 Scriptura — pedaria || XVIII 1 legere inceptabat — affui ego || 2 dictus est — quando] quoniam — ac] et — par arcae nominatus est —

IIII. I inibi — om. quodque eadem definitio culpata reprehensa — que est. || 1 omnis — scitior || 3 his uersibus — om. * Atqui — non ? nam quis diiudicat isthuc? || 4 post odiose add. sibi — * blater[ar]et] placeret — * am[a]bo] iam bone || 5 fecerit || 6 addiscere — * et quo sensu id — loqui tentant || 7 esse uinum || 8 eiusmodi || 9 Quae genera — inquit collocat post hercle — dictam — quod est difficillimum || 11 si item mihi || 12 Atque — cuiusmodi] quid — tu] tum —

post mortale add. animal, *post ceteris add.* animalibus || 16 ueteris ||
 17 demonstrandum — patrisfamilias * eiusque familiae, quae — non] eorum || 18 esset || 19* id] in || 20 *post esui add.* tantum — quod-
 que || 21 in libro iuris || 23 in locis isdem essent, ea sola esse —
om. satis — usui || II Quid differat morbus et uitium, — *an || 1 *post*
singulorum add. utei || 2 quod — quodue || 5 ut equus — nequaquam,
 inquit, ita diceretur: quanti || 8 etiam] autem — *negasse] necesse:
 non oportere — ex] ei — *a[gi] posse] apposuisse || 11 *post* appella-
 tur, *add. et περί τῶδ' οὖ* || 15 minus ipse — Qui non longe uidet ||
 III fuerint || 2* *non agnouit gloss.* || 3 habitam eam, — pelex asam
 lunonis ne tagito, si taget Iunoni crinibus demissis arnum feminum
 caidito. || IIII matrimonium * ductum iri; * cui daturus erat, itidem
 spondebat daturum — sponponderat aut * qui stipulatus erat || V 4 ex
 quo] eaque — ac] et — populo Romano] reipubl. || 5 Tunc || 7 hic
 uersus || VI sita,] in — inibi — quodque || 2 ia *regia — *placan-
 dis. Vti — robigus accederet || 4 u. 2 stultitiae tuae || 5 *commutata
 || 6 Quae, *quasi ! *post* succidebantur, *add.* ob id || 8 immolari ||
 VII 2 : ut testis est ep. || 4 circumflexa ponatur || * 5 Qua[que]] Qui
 — considerant || VIII 4 reipubl. || 5 sq. * peteret, quem hostiliter
 oderat, Fabricius inquit, Nihil est quod miremini, si malui compilari,
 quam uenire. Hunc || 8 * quod eius gratias dedignatus consul esset —
cap. extr. add. Verba Ciceronis haec sunt. Arguta enim significatio etc.
usque ad uerba compilari quam uenire. (Cic. de or. II. 66. 268.) ||
 VIII uocabuli istius || 1 refert *post* carmine collocat — oportet; * re-
 ligiosum || 2 significat] nummosus, signat || 9 *init. non indic. * lac.* —
 laus immodesta est, religiosa sunt, quae — *adeunda || 11 Iccirco ait
 Terentius in Heautontimorameno: || 12 uerbosus, morosus — *om. et*
ante formosus — spectari — *aecum] haec quoque — posuit || 13 *post*
nimia add. quidem || X sententiarum in senatu — *, iurgiorumque ||
 2 a censoribus princeps || 8 quae] quam — gratia ducendae — *om. et*
post consurrexit || XI commendauit — eundem in || 1 κῶμον Graeci
 — * ἔχεν ἀνιῶντον ἔδεσθαι || 3 quae res] quod — *is cibus in *uer-*
borum contextum receptum, constat esse *ieictum* || 5 ista — διαφορητικόν.
 || 7 *extr. uocc.* haud multum aberant *lac. tecta. || 8 * quae Pythagorae
 uia || 10 κῶμον legumentum uulgo * dici. Sed — quod] quia — *post*
sint add. εἰς τὸ κνῆν θεινοὶ καὶ — in Empedocli || 11 abstinuerunt
 || 12 ἀκαλύφης || 13 Ἀκαλύφη || 13 * (nullis] nonnullis || 14 *
sicuti in ord. uerb. rec. — primo se — dictasse; ita haec remotiora —
 postea * Pyrandrum — Aethaliden] Callicleam — Alce || XII 2 si quis
 — quasi si || XIII 1 ischiaci || 2 *ante* Democriti *add.* idem — * περί
 λοιμῶν ἢ λοιμικῶν κακῶν || 3 morbis || 4 est affinitas — quoque
 uitii || XIII Mamilia (*sic per totum cap.*) || 1 nonum || 3 *om. * eo*
 — de — *post* sibi *add.* fas — * e re] aede || 6 * coronario || XV ini-
 mici — maligne || 2 sequatur — quia] quod — supra; ueluti ficta pro || 3 cum]
 non — * *deest lac. indic.* || 5 arduum est || 6 *ante χαλεπὸν add.* δυσ-
 χερὲς aut — tum || XVI 1 locutus est || 1 huic] hinc || 2 * opinor
 causa — mortua || 4 est, et non || 6 nec] et || 8 * actionis III. Ibi

isti || XVII et] atque || 2 infra: | — et iam | Conficere — hoc —
 praepositio — producitur || 3 sufferctus || * 4 pallium || 6 habent —
 * ex ea n — facinoribus || 8 uerbum istud — : idque — * ex a — , a
 in i — ex] in || 14 sublimes — humidus | — et spiritus — homines ||
 15 . Ita hos — quos — om. id || XVIII om. P. || 1 om. et ante quam ||
 3 ac mollibus — nostro — nobis — insperabilem — et,]: sed || 7 Poet-
 illii || 10 * Illi tum || 12 praedaticiae || XVIII 2 * quae inscripta est
 Capys || XX om. quoque || 1 censorias || 2 huiusmodi — * adige-
 bat || 8 ac sonore — indicium uagi animi foret || 11 Popillius —
 reuerens esse || 13 om. est. —

V. I 1 * lac. ind. om. — solitum dicere acc. — om. de — om. si
 gestiunt — frequentamentis * orationis — illic || 2 * [cum] si || 5
 parere uerba || 6 om. uersus Homericos || II 2 om. hoc autem || 4 in
 eo insidens || 4 coniectis — * est || III 4 paulum || IIII 1 Consed-
 ramus || 5 * lacuna haud indic. Alio quoque loco hic ita || V cauilla-
 tus || 4 * credis || 5 post plane add. inquit || 7 aequiparatione aesti-
 manda || VI 8 sunt obsidione || 9 generatum || 11 in proelio seruatus
 est || 12 querna — quernus — solitus sit: etiam — * Aduhuntur —
 * ilignea — chlamyde. | Di || 14 * om. ex || 16 escendit || 17 im-
 perator eum || 18 armatus ui || 21 introibant urbem || 23 Ac] Hanc
 || 24 obiecit — ambitionem — causis leuissimis || 25 iam] Nam ||
 26 aut quia || VII 2 Nam caput || VIII 1 Virgilium Higinus || 5
 loco dixit: || 6 statua || VIII 1 per aetatem fari || 2 educto || 5
 * Ἀγλῆς || 6 sese uidere || X 3 utrumque || 6 iam tunc — primo ||
 8 institit || 9 * consistendaeque || 13 pronunciatum erit || 16 post ma-
 gister add. disciplinae || 16 uersute excogitatae || XI uideri posse ἀν-
 τιστρέφοντα || 2 ἔξεις δὲ οὐκ ἀγαθόν· οὐ ληπτέον ἄρα. || 3 ἔξω ||
 6 om. eo — incommodum || 8 ἔξεις — disiunctum — necessarium est
 || 11 quaedam forma || 12 Menalippa || 14 ista || XII Veiovis (sic
 per caput uniu.) || 1 spectationibus || 3 Eorum || 5 * in — Diespater
 || 6 om. * (di) Iouis || 8 eum * quoque || 9 uariatim per — tum]
 cum || 10 om. dicti || 11 paratae || 12 plerique — ante ritu add.
 illi || 13 quamdam uim — hi sunt || XIII 1 * cumque — * non con-
 stabat || 3 om. atque — documentaque || 4 * habere || 5 sunt habitae,
 pupillarique tutelae muliebris — filii || 6 testimonium rei — quorum *
 res — defugere — * Iunce] V. || XIII Appion (sic semper) || 3 quae
 audiuisset — fortasse a — fit || 4 Romana || 8 unius || 15 leonum —
 pepercisset || 18 , inquit, medio || 21 uidit — ac sublatum — ostende-
 re ac * porrigere || 24 om. et ante uictu — sole meridiano || 28 nunc
 etiam || 29 tabella — * declarat || 30 post omnes add. fere || XV 3
 τὸ δρωμένον ἢ πάσχον σωμά ἐστι || 7 om. id — post uox est. add.
 Οὐχ ἀπλῶς πληγὴ ἀέρος ἐστὶν ἢ φωνή· πλήττει γὰρ τὸν ἀέρα
 καὶ δάκτυλος παραγόμενος, καὶ οὐδέπω ποιεῖ φωνήν· ἀλλ' ἢ
 πόση πληγὴ, καὶ σφοδρὰ, καὶ τόση δὲ ὥστε ἀνοστέην γένεσθαι.
 || 8 ρεῦμα * λόγων || XVI 3 affluere || 5 haec ea, || XVII 1 si-
 gnificatione || 2 Aliam — gestam esse || 3 ominalem || 5 om. nos ||
 XVIII 7 pluria || 8 ea] id — est eorum quasi || 9 om. inquit — quo

initum — quo modo — intro — ierit * et quae eo in — autem interea
 || XVIII 9 *post* iubeatis *add.* Quirites — *post* filius *add.* sibi — in
 eo || 12 adoptionem || 13 *om.* inquit || 16 ex se — * necessum ||
 XX * fuerit Capitori Sennio. || 1 striligo — quasi sterobiligo || 2
 atque] et || 6 unquam dixerint || 7 Graeco — Latino — *om.* lingua ||
 XXI 1 amicus meus — *om.* * fer[u]ens — dicendum non || 4 dixit ||
 5 auctoritatem || 7 Ad quae ille || 8 casu recto — et non — con-
 senuit || 9, opinor, positae || 13 et] siue || 14 Huius — compluries
 || 16 *post* Id *add.* quoque — * *om.* [iam] || 17 sese.

VI.] VII. — I de P. Africano superiore ex annalibus sumta. || 1
 idem de P. Scipionis quoque || 3 obdormisset — *om.* esse — gene-
 rentur — *post* P. *add.* Scipionem || 6 aedituosque || 11 *om.* eo ||
 || 3 masculino genere || 4 *post* genere, *add.* cor || 5 *om.* * [mō] || 6
 dicit || 7 accepit — * aequale cor putat habere me ei. quam || 9 hanc
 || 10 enim est — fore summum || 11 iunctura] *φαρῆ* — referatur ||
 12 *post* dignum *add.* est || III 1 nobilitate || 2 *post* ea *add.* Rhodiens-
 sis || 7 eos animatos — eo illis — infestique || 10 et nimis — in-
 genio et iudicio || 11 quam tum ille reprehendit || 14 *om.* atque *ante*
 superbiam — * se domant || 16 scriptum est: — * uicisse, non — id
 modo — *post* ueremur, *add.* et — arbitratu || 17 * quidquid] id,
 quod || 19 eos simul peric. — *post* propitiandos *add.* laudabiliter ac
 || 20 huiusmodi || 21 periculaque || 22 nationes uoluisse || 24 Rho-
 dienses noluisse — suae opinionis || 25 et religiose || 26 tanta nos ||
 27 nos non || 28 Recte — consilium de nece eius — * *om.* ad [eo] —
χρόνος δῆθεν παρῆν. || 30 differendi uel etiam ulc. — *om.*, et || 32
 circumscripta || 33 *post* mansuetudine *add.* occupare — iam] etiam ||
 34 eius, * qualis fuit || 35 nec negauit — sed] et || 36 * Et quis tandem
 est nostrum, qui quod ad sese attinet — quempiam poenas || 37 * ecqua]
 et quae — , minus] nummi — damni — Atque || 38 Rhodiensibus *
 male erit, non quod male || 39 * ut qui] et si || 40 * colonis || 43 non
 minus frigide sane quam inaniter || 45 *post* praefinito *add.* aut eiusmodi
 aliquo || 46 est fieri, per leges quidem || 47 tamen] autem || 50 et] a
 — * nos — * nos || 52 nimis nimisque — nunc etiam quasi || 53 *post*
 numerosiusque *add.* ac comptius — potuerunt || 54 *post* uoluntates *add.*
 tantum || 55 respondi modo — Catonis totam || VIII 2 huiusmodi — quod-
 nam || 4 rationis huius || 5 *om.* M. — Cato quoque || V 4 quoniam]
 quum || 6 eius qui per uim extinctus existimatur. *om.* * lac. indic. ||
 7 a sep. || VI 1 inora inauritae || 2 *om.* ullum || 3 *καὶ γεῦσιν — κλήν*
ἐπὶ τῶν ἀτελῆ ζώων. || VII 3 Potin' es — | Aliorum est affatim — |
 Me uolo — perhiberit || 4 orationis partes || 6 *om.* si — *post* particulam
add. ad || 7 his in uerbis dem. || 9 mihi || 11 Ibi denique. || 12 debuit ||
 VIII 2 *post* flagrantissimi *add.* quidam || 5 *Καὶ αὐτὸς δ' οὖν — Δικαιαρχ-*
λίαν, δελφίνα ἐρῶντα παιδός, καὶ πρὸς παιδικὴν ἐπτοημένον φωνῆν.
ατὰρ οὖν καὶ προσνηχόμενος ὁ ἰχθύς ἀνεδέχετο τὸν παῖδα ἐπὶ τῶν
νάτων, καὶ τὰς ἀκάνθας περιστέλλων, ἵνα μὴ τὸν ποθοῦμενον χρώτα
ἀμύξει, καὶ ἰκπηθῶν — δ' ἄρα ἢ — πᾶσα ἢ Ἰταλία θεάσασθαι ἰχθύν
νηχόμενον ὑπὸ ἐρωτος. || 6 haec — rem non minus || VIII *pepuri*

spepondi — *post* positam *add.* sed per, e, — *om.* * eo[s] || 1 uidentur — huiuscemodi uerbis || 2 at si || 4 * pruna percoctus || 5 *om.* Vt || 6 *om.* Vt || 7 *post* Trigeminis *add.* non praemordisse — dixit — Ni || 9 perduellionis — Martio || 11 occurrerit — occurrit || 12 duodecimo || 13 *om.* in — *om.* ut || 14 spondeo spepondi *collocat post* pepugi || 15 Sic et M. — sed scisciderat || 16 scisciderat — Non — uti praed. scisciderat — *om.* ea || 17 * Ennius quoque et Valerius || 18 mihi descendiderant. * *lac. signo om.* || X et copulate et recto — et eadem — est || 1 iunctae * sunt partes et || XI 2 hominem nulli * rei — uel || η — *post ἀκόλαστον add.* η ἀρχειόν η ἀρηστον η κακότεροπον η μιάρων || 4 idem demonstraturus — et alia eiusmodi || 6 occulens — illius atque || 8 nolo fit: sic — ex trita syllaba || 9 defendis — sed tu — ni hoc — sed tu — , si hoc — defendas. Sed tu — , si hoc || XII 1 omni in || 2 indecere] decoram || 6 * femineas ac || XIII 1 *om.* * [quin]que || 2 quod] quam || XIII Romanum legati missi sunt. || 2 *om.* quoque || 5 ieiuni dicti || 8 pop. Q. R. — remitterent — fecerant || XV 1 et *ante* furti *om.* — in quem || 2 acceperit — acceperit || XVI 1 * ciborumque || 5 *loco* * *lac. ponit* Chius || 6 succos insuetos inquir. — *post* quibus *add.* utebatur — *om.* * [usust] || 7 u. 3 * Ἄτινα || XVII 2 paruitatemque || 4: Et cetera — et grauiora remotioraque || 4 * ego hercle || 6 esse nimis || 8 * notius || 9 *om.* in — rastris hominum, || 10 * uera uirtute — uacare — liberta' est || 13 male dixis || XVIII Hannibal Romam || 2 *om.* * [Post] — . Proelio Cannensi — et se libram] S. || 3 Hoc,] Hos || 9 sese — eodem die || 11 , et in libro || XVIII 5 *om.* eum *post* praedesque — omnium data est || 6 tribunus plebei L. || XX ob aquam a Nolanis — Nola — Ora — consonantia literarum iucunda || 1 oraque pro || 2 quam Nola, Ora, || 4 apparet || 5 pluris || 6, ebriosa, dixit || XXI , et, quoad || 1 quum dicitur, item || 3 se || XXII sint —

VIII.] VI. — I 1 *om. initium libri, inc.* *** homines fecisse dicatur: || 2 *post* , inquit, *add.* imperitius, nihil || 3 necessarium — contrarium sine || 6 est; sustuleris || 7 *om.* * [si] — naturane || 13 Sio hercle || II 1 quod Graeci πεπωμένην, uel εἰμαρμένην — connexaque || 3 *om.* τινα — συμπλοκῆς || 6 sententia huiuscemodi || 7 principali necessario || 8 *om.* * se || 11 *om.* * fere — * aliene — illepide — deruta — causam — * feceris || 12 *om.* καὶ *post* Διὸ — οὕτως εἴρηται — πρόθεσιν || 14 hoc] Homerus — *om.* ille — in hisce || 15 *post* ea *add.* refert — *om.* * [scripsit] — * quonam pacto explicet — * intricatur hoc modo || III et III Attilius scribit || III 1 cor tabesceret || V 1 quotquot annis — ego, inquit, esse purum putum || 2 noui et nouicii || 4 inclinatumque sit || 5 lis ergo — Alfenum || 7 etiam rationes — dictae || 8 signat || 9 dictum esse || 10 sed tum || VI 2 praepetibus pennis || 5 ineptus est — Mattium — appellauit hoc — det uincenti || 6 *post* Daedali *add.* praepetes — diuersius, inquit; | — — Quid | Brundisium — *om.* * , [in] quit — portu? | et si || 8 qui idonei || 9 *post* praepetibus *add.* hilares || 12 tum quum etiam || VII Caia Tarratia *per totum cap.* || 1 habiti sunt || 2 ipsius legis || 4 populo Romano || 6 *om.* autem || 8 Accae Larentiae || VIII 1 Appion — Plistonices || 2 suis quidem || 3 * Lepida — *post* igitur *add.* quaestio || 5 * magnas manu — solus | Praestat: eum — * uno ab amica abduxit

VIII 3 At aedilis || 5 aegrotum: et, in — sedebant contemnentes eum
 X solitus est || 1 animos iuuenum || XI 2 Cn. || 3 Nam eum ind. —
 diuicemodi || XII * alterum productum, alterum || 4 quis alius est || XIII
 symposiacae || 4 ἐνθυμήματα || 5 tum etiam quum — tum etiam quum
 — tum quum etiam || 7 et inanes || 11 inter sese || 11 *extr. add.*: τὸ
 ἐξαιφνης τοιοῦτόν τι ἔοικε σημαίνειν, ὡς ἐξ ἐκείνου μεταβάλλον
 ἢ ἐκείρον. *ex Plat. Parmen. p. 156 D.* || 12 secundarum mensarum —
 καγήματα. || XIII Plato tantum duarum — meminerit, non trium || 2
 τῆς πονθησίας, * uel κόλασις, uel παραίνεσις dicitur — deliquit || 4
 necessaria — similibus a — in quam peccatum — exemplo — san-
 dendum || succurrendum — imponendae || 7 sunt haec — παράδειγμα
 τοῖς ἄλλοις — *om. ol* — πάσχοντα ἃ ἂν πάσχοι || XV 3 atque
 ia || 4 producta || 5 omnium rerum || 5 ut collocat post inauditaque
 6 literas autem — *post uocis add. ἔσχον καὶ ἔσκον* Ionice a uerbo
 ἔχω ἔχω — illud || XVI Notatum uerbum || 1 se — permiserat —
 surpationes * ueras didicerat — nobis fuit || 2 meo iudicio — De me
 esbia: me — * quasi non totidem mox deprecer illi || 3 dictum esse ||
 † dum] diuersitatem significationis || 6 * uitam a || 8 *post libri add.*
 eterum || 10 * quum meae || 11 * qui quum — propulsabat et defen-
 zbat — *παραιτοῦμαι* || 13 an hominem — * defendat? || XVII 3 a
 tolemaeis —

VIII. II * sunt — * sunt || VII * περὶ τῆς μνήμης — natura et
 abitu memoriae || VIII omnium || X meditamenta puerilia || XIII Quo-
 ones —

VIII. I 1 *extr. om.* funditore || 5 mittentis — * *om.* [qua]licum-
 ae] 6 * modus || 8 Quod autem ait || 9 *om.* id est incurrere in aliquid
 † incidere — ποιῆσθαι — *om.* id est auertere atque depellere — a Q.
 laudio || II Quibus || 6 Interibi — hominem esse — ac, nisi || III 2. Is ||
 † commouendos || 5 igitur est — abs te || 6 χαρὶν ἔχω || III fascinati-
 bus || 5, is ne || 6 hominum, * prospectantia: praeterea || 7 quoque in
 dno || 9 saltuatim || 10 *om.* hoc || 15 Smyrnae — Cossicum || 16 eodem in
 V 4 dicunt esse || 7 quas supra posui || 8 esset — πρόνοια οὐδὲν,
 φωνῆς || VI prima syllaba || 3 lectito, facit || VII 1 fuerat || VIII uerba
 attendi — aut improspere || 5 παρελῶντα — πομπυλιάσδει || 7 κο-
 νόη || 12 transferendis sententiis — in intelligendis || 14 posset —
 meruit || 15 sit] si — sarcinam — ea] hoc — supernantia || 17 *om.*
 X operteque || 3 dixit || 7 *παρθενηκῆν* — *pro priore et exhibet*
 ei — *post φιλοτήσια. addit* Τὸ μὲν ἄρ' ἐν τρητοῖσι κατεῦναςθεν
 ἔπρασιν. *Hom. II. III. 448.* || XI 1 Maximo] M. || 2 admiranda ||
 m. et *post* obturbabat || 9 anno quadringentesimo quinto || XII reci-
 pta et aduersa || 1 ancipiti quoque || 4 Planco || 6 *om.* est *post* In-
 lectum || 7 * fabulosus || 10 * fugis || 11 * multum || 14 non quod
 19 de eo est || XIII prouocatoris || 2 Torquato || 4 quid hostis —
 † quod genus et quam || 5 Fauorinus philosophus || 8 manu — , utrin-
 que quiescerent pugnae. Facta || 10 si qui || 12 *om.* coepit || 16 can-
 † dandus — scutum scuto || 17 scutum scuto — * *om.* [ne Gallus im-
 † petum in ictu haberet] — ne Gallus impetum icti haberet. || 20 Manliana

— missus, ne pugnaret, interdicto *non indicata* * *lacuna* || XIII 3 etiam
 et — ordine || 4 *om.* * [huius dies, quam] — * haec fames tam huius
 fami || 5 Postremae — dies confecerit || 7 sese || 8 non] nihil || 1
 in quintodecimo || 15 in tertio et uicesimo || 22 quod honestatis a
 cedit || 23 Idem Lucilius || XV 3 eo. Simul introit || 4 aetati ||
 huiuscemodi || 9 et inuolucra sensuum || 11 sententiam] quid sentia
 || XVI hominem non || 2 non] haud || 5 Is deinde — fuerat ||
 laudis] lemmatis.

[PRAEFATIO.]

[...] **I**ucundiora alia reperiri queunt; at hoc, ut liberis 1
quoque meis partae istiusmodi remissiones essent, quando
animus eorum, interstitutione aliqua negotiorum data, laxari
indulgerique potuisset. Vsi autem sumus ordine rerum 2
fortuito, quem antea in excerpando feceramus. Nam proinde
ut librum quemque in manus ceperam seu Graecum seu
Latinum uel quid memoratu dignum audieram, ita, quae
libitum erat, cuius generis cumque erant, indistincte atque
promisce annotabam eaque mihi ad subsidium memoriae
quasi quoddam literarum penus recondebam, ut, quando
usus uenisset aut rei aut uerbi, cuius me repens forte obliuio
tenuisset, et libri, ex quibus ea sumpseram, non adessent,
facile inde nobis inuentu atque depromptu foret.

Facta igitur est in his quoque commentariis eadem rerum 3
disparilitas, quae fuit in illis annotationibus pristinis, quas
breuiter et indigeste et incondite eruditionibus lectionibus-
que uariis feceramus. Sed quoniam longinquis per hiemem 4
noctibus in agro, sicuti dixi, terrae Atticae commentationes
nasce ludere ac facere exorsi sumus, idcirco eas inscripsimus
noctium esse Atticarum, nihil imitati festiuitates in-
scriptionum, quas plerique alii utriusque linguae scriptores in
d genus libris fecerunt. Nam quia uariam et miscellam et 5
quasi confusaneam doctrinam acquisierant, eo titulos
quoque ad eam sententiam exquisitissimos indiderunt. Nam- 6
que alii Musarum inscripserunt, alii siluarum, ille
ἑπλον, hic *Ἀμαλθείας κέρας*, alius *κηρία*, partim
εὐμῶνας, quidam lectionis suae, alius antiquarum
lectionum atque alius *ἀνθηρῶν* et item alius *εὐρημά-*
των. Sunt etiam, qui *λύχνους* inscripserunt, sunt item, 7

qui *στρωματεῖς*, sunt adeo, qui *πανδέκτας* et *Ἐλικῶνα* et *προβλήματα* et *ἐγχειρίδια* et *παραξιφίδας*. Est qui memoriales titulum fecerit, est qui *πραγματικὰ* et *πάρεργα* et *διδασκαλικὰ*, est item qui historiae naturalis, est *παντοδαπῆς ἱστορίας*, est praeterea qui pratum, est itidem qui *πάγκαρπον*, est qui *9 τῶπων* scripsit. Sunt item multi qui coniectanea, neque item non sunt, qui indices libris suis fecerint aut epistularum moralium aut epistulicarum quaestionum aut confusarum et quaedam alia inscripta nimis le-
 10 pida multasque prorsum concinnitates redolentia. Nos uero, ut captus noster est, incuriose et inmediate ac prope etiam subrustice ex ipso loco ac tempore hibernarum uigiliarum Atticas noctes inscripsimus, tantum ceteris omnibus in ipsius quoque inscriptionis laude cedentes, quantum cessimus in cura et elegantia scriptionis.

11 Sed ne consilium quidem in excerptis notandisque rebus idem mihi, quod plerisque illis, fuit. Namque illi omnes et eorum maxime Graeci, multa et uaria lectitantes, in quas res cumque inciderant, 'alba', ut dicitur, 'linea' sine cura discriminis solam copiam sectati convertebant, quibus in legendis ante animus senio ac taedio languebit, quam unum alterumue reppererit, quod sit aut uoluptati legere aut cultui
 12 legisse aut usui meminisse. Ego uero, cum illud Ephesii uiri summe nobilis uer[b]um cordi haberem, quod profecto ita est: *πολυμαθίη νόον οὐ διδάσκει*, ipse quidem uolendis transeundisque multis admodum uoluminibus per omnia semper negotiorum interualla, in quibus furari otium potui, exercitus defessusque sum, sed modica ex his eaque sola accepi, quae aut ingenia prompta expeditaque ad honestae eruditionis cupidinem utiliumque artium contemplationem celeri facillique compendio ducerent aut homines aliis iam uitae negotiis occupatos a turpi certe agrestique rerum atque herborum imperitia uindicarent.

13 Quod erunt autem in his commentariis pauca quaedam scrupulosa et anxia, uel ex grammatica uel ex dialectica uel etiam ex geometria, quodque erunt item pauca remotiora super augurio iure et pontificio, non oportet ea defugere,

quasi aut cognitu non utilia aut perceptu difficilia. Non enim fecimus altos nimis et obscuros in his rebus quaestionum sinus, sed primitias quasdam et quasi libamenta ingenuarum artium dedimus, quae uirum ciuilitate eruditum neque audisse umquam neque attigisse, si non [in]utile, haut quidem certe (in)decorum est. Ab his igitur, si cui forte nonnumquam tem- 14 pus uoluptasque erit lucubratiunculas istas cognoscere; peti- tum impetratumque uolumus, ut in legendo, quae pridem scierint, non aspernentur quasi nota inuulgataque. Nam et 15 quid tam remotum in literis est, quin id tamen complusculi sciant? et satis hoc blandum est, non esse haec neque in scholis decantata neque in commentariis protrita. Quae porro 16 noua sibi ignotaque offenderint, aequum esse puto, ut sine uano obtreptatu considerent, an minutae istae admonitiones e[t] pauxillulae nequaquam tamen sint uel ad alendum studium uescae uel ad oblectandum fouendumque animum frigidae, sed eius seminis generisque sint, ex quo facile adolescant aut ingenia hominum uegetiora aut memoria adminiculatio aut oratio sollertior aut sermo incorruptior aut delectatio(r) in otio atque in ludo liberalior. Quae autem parum 17 plana uidebuntur aut minus plena instructaque, petimus, inquam, ut ea non docendi magis, quam admonendi gratia scripta existiment et, quasi demonstratione uestigiorum contenti, persequantur ea post, si libebit, uel libris repertis uel magistris. Quae uero putauerint reprehendenda, his, si au- 18 debunt, subcenseant, unde ea nos accepimus; sed enim, quae aliter apud alium scripta legerint, ne iam statim tempore obstrepant, sed et rationes rerum et auctoritates hominum pensitent, quos illi quosque nos secuti sumus.

Erit autem id longe optimum, ut qui in lectitando, scri- 19 bendo, commentando, numquam uoluptates, numquam labores ceperunt, nullas hoc genus uigilias uigilarunt neque ullis inter eiusdem Musae aemulos certationibus disceptationibusque elimati sunt, sed intemperiarum negotiorumque pleni sunt, abeant percontando, scribendo, a noctibus his procul, atque alia sibi oblectamenta quaerant. Vetus adagium est: nihil cum fidibus graculo, nihil cum amaracino sui. Atque etiam, quo sit quorundam male doctorum hominum 20

scaeuitas et inuidencia irritatior, mutuabor ex Aristophanae choro anapaesta pauca et quam ille homo festiuissimus fabulae suae spectandae legem dedit, eandem ego commentariis his legendis dabo, ut ea ne attingat neue adeat profestum
 21 et profanum uulgas, a ludo musico diuersum. Versus legis datae hi sunt:

*Εὐφημεῖν χρῆ καέλιστασθαι τοῖς ἡμετέροισι
 χοροῖσιν
 Ὅστις ἄπειρος τοιῶνδε λόγων ἢ γνώμη μὴ
 καθαρῆ
 Ἡ γενναίων ὄργια Μουσῶν μήτ' εἶδεν μήτ'
 ἐχόρευσεν, [...].
 Τούτοις ἀνδῶ, καὶθις ἀπανδῶ, καὶθις τὸ
 τρίτον μάλ' ἀπανδῶ
 Ἐξίστασθαι [μύσ]ταισι χοροῖς, ὑμεῖς δ' ἀνε-
 γείρετε μολπήν
 Καὶ παννυχίδας τὰς ἡμετέρας, αἰ τῆδε πρέ-
 πουσιν ἔορτῆ.*

- 22 Volumina commentariorum ad hunc diem uiginti iam facta
 23 sunt. Quantum autem uitae mihi deinceps deum uoluntate
 erit quantumque a tuenda re familiari procurandoque cultu
 liberorum meorum dabitur otium, ea omnia subsiciua et sub-
 secundaria tempora ad colligendas huiuscemodi memoriarum
 24 delectatiunculas conferam. Progredietur ergo numerus li-
 brorum, diis bene iuantibus, cum ipsius uitae, quantuli qui-
 que fuerint, progressibus, neque longiora mihi dari spatia ui-
 uendi uolo, quam dum ero ad hanc quoque facultatem scri-
 bendi commentandique idoneus.
- 25 Capita rerum, quae cuique commentario insunt, exposui-
 mus hic uniuersa, ut iam statim declaretur, quid quo in libro
 quaeri inueniri que possit.

(INDEX CAPITVLORVM.)

CAPITVLA LIBRI PRIMI.

I. Quali proportione quibusque collectionibus Plutarchus ratiocinatum esse Pythagoram philosophum dixerit de comprehendenda corporis proceritate, qua fuit Hercules, cum uitam inter homines uiueret.

II. Ab Herode Attico C. V. tempestiue deprompta in quendam iactantem et gloriosum adulescentem, specie tantum philosophiae sectatorem, uerba Epicteti Stoici, quibus festiuiter a uero Stoico seiunxit uulgus loquacium nebulonum, qui se Stoicos nuncuparent.

III. Quod Chilo Lacedaemonius consilium anceps pro salute amici cepit; quodque est circumspecte et anxie considerandum, an pro utilitatibus amicorum delinquendum aliquando sit; notataque inibi et relata, quae et Theophrastus et M. Cicero super ea rescripserunt.

III. Quam tenuiter curioseque explorauerit Antonius Iulianus in oratione M. Tullii uerbi ab eo mutati argutiam.

V. Quod Demosthenes rhetor cultu corporis atque uestitu probris obnoxio infamiae munditia fuit; quodque item Hortensius orator ob eiusmodi munditias gestumque in agendo histrionum Dionysiae saltatriculae cognomento compellatus est.

VI. Verba ex oratione Metelli Numidici, quam dixit in censura ad populum, cum eum ad uxores ducendas adhortaretur; eaque oratio quam ob causam reprehensa et quo contra modo defensa sit.

VII. In hisce uerbis Ciceronis ex oratione quinta in Verrem: Hanc sibi rem praesidio sperant futurum, neque mendum esse neque uitium, errareque istos, qui bonos libros uiolant et futuram scribunt; atque ibi de quodam alio Ciceronis uerbo dictum, quod

probe scriptam perperam mutatur; et aspersa pauca de modulis numerisque orationis, quos Cicero auide sectatus est.

VIII. Historia in libris Sotionis philosophi reperta super Laide meretrice et Demosthene rhetore.

VIII. Quis modus fuerit, quis ordo disciplinae Pythagoricae, quantumque temporis imperatum obseruatumque sit discendi simul ac tacendi.

X. Quibus uerbis compellauerit Fauorinus philosophus adolescentem casce nimis et prisce loquentem.

XI. Quod Thucydides scriptor inclitus Lacedaemonios in acie non tuba, sed tibiis esse usos dicit, uerbaque eius super ea re posita; quodque Herodotus Alyattem regem fidicinas in prociectu habuisse tradit; atque inibi quaedam notata de Gracchi fistula contionaria.

XII. Virgo Vestae quid aetatis et ex quali familia et quo ritu quibusque caerimoniis et religionibus ac quo nomine a pontifice maximo capiatur; et quo statim iure esse incipiat simulatque capta est; quodque, ut Labeo dicit, nec intestato cuiquam nec eius intestatae quisquam iure heres est.

XIII. Quaesitum esse in philosophia, quidnam foret in recepto mandato rectius, idne omnino facere quod mandatum est, an nonnumquam etiam contra, si id speres ei, qui mandauit, utilius fore; superque ea quaestione expositae diuersae sententiae.

XIII. Quid dixerit feceritque C. Fabricius, magna uir gloria magnisque rebus gestis, sed familiae pecuniaeque inops, cum ei Samnites tamquam indigenti graue aurum donarent.

XV. Quam inopportunum uitium plenumque odii sit futilis inanisque loquacitas et quam multis in locis a principibus utriusque linguae uiris detestatione iusta culpata sit.

XVI. Quod uerba istaec Quadrigari ex annali tertio: ibi mille hominum occiditur, non licenter neque de poetarum figura, sed ratione certa et proba grammaticae disciplinae dicta sunt.

XVII. Quanta cum animi aequitate tolerauerit Socrates uxoris ingenium intractabile; atque inibi, quid M. Varro in quadam satira de officio mariti scripserit.

XVIII. Quod M. Varro in quarto decimo humanarum L. Aelium magistrum suum et in *ἐτυμολογία* falsa reprehendit, quodque idem Varro in eodem libro falsum furis *ἔτυμον* dicit.

XVIII. Historia super libris Sibyllinis ac de Tarquinio Superbo rege.

XX. Quid geometrae dicant *ἐπίπεδον*, quid *στερεόν*, quid *κύβον*, quid *γραμμήν*, quibusque ista omnia Latinis uocabulis appellentur.

XXI. Quod Iulius Hyginus affirmatissime contendit, legisse se librum P. Vergilii domesticum, [ubi] scriptum esset: et ora tristia temptantum sensu torquebit amaror, non quod uulgus legeret: sensu torquebit amaro.

XXII. An, qui causas defendit, recte Latineque dicat: superesse se is, quos defendit; et superesse proprie quid sit.

XXIII. Quis fuerit Papirius Praetextatus, quae istius causa cognomenti sit, historiaque ista omnis super eodem Papirio cognitu iucunda.

XXIII. Tria epigrammata trium ueterum poetarum, Naeui, Plauti, Pacuuii, quae, facta ab ipsis, sepulcris eorum incisa sunt.

XXV. Quibus uerbis M. Varro indutias definierit; quaesitumque inibi curiosius, quaenam ratio sit uocabuli indutiarum.

XXVI. Quem in modum mihi Taurus philosophus responderit percontanti, an sapiens irasceretur.

CAPITVLA LIBRI SECVNDI.

I. Quo genere solitus sit philosophus Socrates exercere patientiam corporis; deque eiusdem uiri temperantia.

II. Quae ratio obseruatioque officiorum esse debeat inter patres filiosque in discumbendo sedendoque atque id genus rebus domi forisque, si filii magistratus sunt et patres priuati; superque ea re Tauri philosophi dissertatio et exemplum ex historia Romana petitum.

III. Qua ratione uerbis quibusdam uocabulisque ueteres imiserint h literae spiritum.

III. Quam ob causam Gaius Bassus genus quoddam iudicii diuinationem appellari scripserit et quam alii causam esse eiusdem uocabuli dixerint.

V. Quam lepide designateque dixerit Fauorinus philosophus, quid intersit inter Platonis et Lysiae orationem.

VI. Quibus uerbis ignauiter et abiecte Vergilius usus esse dicatur et quid his, qui improbe [id] dicunt, respondeatur.

VII. De officio erga patres liberorum; deque ea re ex philosophiae libris, in quibus scriptum quaesitumque est, an omnibus patris iussis obsequendum sit.

VIII. Quod parum aequa reprehensio Epicuri a Plutarcho facta sit in syllogismi disciplina.

VIII. Quod idem Plutarchus euidenti calumpnia uerbum ab Epicuro dictum insectatus sit.

X. Quid sint fauisae Capitolinae; et quid super eo uerbo M. Varro Seruio Sulpicio quaerenti rescripserit.

XI. De Sicinio Dentato, egregio bellatore, multa memoratu digna.

XII. Considerata perpensaque lex quaedam Solonis, speciem habens primorem iniquae iniustaeque legis, sed ad usum et emolumentum salubritatis penitus reperta.

XIII. Liberos in multitudinis numero etiam unum filium filiamue ueteres dixisse.

XIII. Quod Marcus Cato in libro, qui inscriptus est contra Tiberium exulem, stitisses uadimonium per i literam dicit, non stetisses; eiusque uerbi ratio reddita.

XV. Quod antiquitus aetati senectae potissimum habiti sint ampli honores; et cur postea ad maritos et ad patres idem isti honores delati sint; atque ibi de capite quaedam legis Iuliae septimo.

XVI. Quod Caesellius Vindex a Sulpicio Apollinari reprehensus est in sensus Vergiliani enarratione.

XVII. Cuiusmodi esse naturam quarundam praepositionum M. Cicero animaduernerit; disceptatumque ibi super eo ipso, quod Cicero obseruauerat.

XVIII. Quod Phaedon Socraticus seruus fuit; quodque item alii complusculi seruitutem seruierunt.

XVIII. Rescire uerbum quid sit et quam habeat ueram atque propriam significationem.

XX. Quae uolgo dicuntur uiuaria, id uocabulum ueteres non dixisse; et quid pro eo P. Scipio in oratione ad populum, quid postea M. Varro in libris de re rustica dixerit hoc sensu.

XXI. Super eo sidere, quod Graeci ἄμαξαν, nos septentriones uocamus; ac de utriusque uocabuli ratione et origine.

XXII. De uento iapyge deque aliorum uentorum uocabulis regionibusque accepta ex Fauorini sermonibus.

XXIII. Consultatio diiudicatioque locorum facta ex comoedia Menandri et Caecilii, quae Plocium inscripta est.

XXIII. De uetere parsimonia; deque antiquis legibus sumptuariis.

XXV. Quid Graeci *ἀναλογίαν*, quid contra *ἀνομαλίαν* uocent.

XXVI. Sermones M. Frontonis et Fauorini philosophi de generibus colorum uocabulisque eorum Graecis et Latinis; atque inibi color spadix cuiusmodi sit.

XXVII. Quid T. Castricius existimarit super Sallustii uerbis et Demosthenis, quibus alter Philippum descripsit, alter Sertorium.

XXVIII. Non esse compertum, cui deo rem diuinam fieri oporteat, cum terra mouet.

XXVIII. Apologus Aesopi Phrygis memoratu non inutilis.

XXX. Quid obseruatum sit in undarum motibus, quae in mari alio atque alio modo fiunt austris flantibus aquilonibusque.

CAPITVLA LIBRI TERTII.

I. Quaesitum atque tractatum, quam ob causam Sallustius auaritiā dixerit non animum modo uirilem, sed corpus quoque ipsum effeminare.

II. Quemnam esse natalem diem M. Varro dicat, qui ante noctis horam sextam postue eam nati sunt; atque inibi de temporibus terminisque dierum, qui ciuiles nominantur et usquequaque gentium uarie obseruantur; et praeterea quid Q. Mucius scripserit super ea muliere, quae a marito non iure se usurpauisset, quod rationem ciuilis anni non habuerit.

III. De noscendis explorandisque Plauti comoediis, quoniam promisce uerae atque falsae nomine eius inscriptae feruntur; atque inibi, quod Plautus et Naeuus in carcere fabulas scriptarint.

III. Quod P. Africano et aliis tunc uiris nobilibus ante aetatem senectam barbam et genas radere mos patrius fuit.

V. Deliciarum uitium et mollities oculorum et corporis ab Arcesila philosopho cuidam obprobrata acerbè simul et festiuiter.

VI. De ui atque natura palmae arboris, quod lignum ex ea ponderibus positis renitatur.

VII. Historia ex annalibus sumpta de Q. Caedicio, tribuno militum; uerbaque ex originibus M. Catonis apposita, quibus Caedici uirtutem cum Spartano Leonida aequiperat.

VIII. Literae eximiae consulum C. Fabricii et Q. Aemilii ad regem Pyrrhum a Q. Claudio, scriptore historiarum, in memoriam datae.

VIII. Quis et cuiusmodi fuerit, qui in prouerbio fertur equus Seianus; et qualis color equorum sit, qui spadices uocantur; deque stius uocabuli ratione.

X. Quod est quaedam septenarii numeri uis et facultas in multis naturae rebus animaduersa, de qua M. Varro in hebdomadibus disserit copiose.

XI. Quibus et quam friuolis argumentis Accius in didascaliscis utatur, quibus docere nititur, Hesiodum esse, quam Homerum, natu antiquiorem.

XII. Largum atque auidum bibendi a P. Nigidio, doctissimo uiro, noua et prope absurda uocabuli figura bibosum dictum.

XIII. Quod Demosthenes, etiamtum adulescens, cum Platonis philosophi discipulus foret, audito forte Callistrato rhetore in contione populi, destitit a Platone et sectatus Callistratum est.

XIII. Dimidium librum legi aut: dimidiam fabulam audiui aliaque huiuscemodi qui dicat, uitiose dicere, eiusque uitii causas reddere M. Varronem; nec quemquam ueterem hisce uerbis ita usum esse.

XV. Extare in literis perque hominum memorias traditum, quod repente multis mortem attulit gaudium ingens insperatum, interclusa anima et uim magni nouique motus non sustinente.

XVI. Temporis uarietas in puerperis mulierum quaenam sit a medicis et a philosophis tradita; atque inibi poetarum quoque ueterum super eadem re opiniones multaque alia auditu atque memoratu digna uerbaque ipsa Hippocratis medici ex libro illius sumpta, qui inscriptus est *περὶ τροφῆς*.

XVII. Id quoque esse a grauissimis uiris memoriae mandatum, quod tris libros Plato Philolai Pythagorici et Aristoteles paucos Speusippi philosophi mercati sunt pretiis, fidem non capientibus.

XVIII. Quid sint pedarii senatores et quam ob causam ita appellati; quamque habeant originem uerba haec ex edicto trala-

ficio consulum: Senatores quibusque in senatu sententiam dicere licet.

XVIII. Qua ratione Gaius Bassus scripserit parcum hominem appellatum et quam esse eius uocabuli causam putarit; et contra, quem in modum quibusque uerbis Fauorinus hanc traditionem eius eluserit.

CAPITVLA LIBRI QVARTI.

I. Sermo quidam Fauorini philosophi cum grammatico iactantiore factus in Socraticum modum; atque ibi in sermone dictum, quibus uerbis penus a Q. Scacuola definita sit; quodque eadem definitio culpata reprehensaque est.

II. Morbus et uitium quid differat et quam uim habeant uocabula ista in edicto aedilium; et [an] ne eunuchus et steriles mulieres rethiberi possint diuersaeque super ea re sententiae.

III. Quod nullae fuerint rei uxoriae actiones in urbe Roma ante Caruillianum diuortium; atque inibi, quid sit proprie pelex quaeque eius uocabuli ratio sit.

III. Quid Seruius Sulpicius in libro, qui est de dotibus, scripserit de iure atque more ueterum sponsaliorum.

V. Historia narrata de perfidia aruspicum Etruscorum; quodque ob eam rem uersus hic a pueris Romae urbe tota cantatus est: Malum consilium consultori pessimum est.

VI. Verba ueteris senatusconsulti sita, quo decretum est, hostiis maioribus expiandum, quod in sacrario hastae Martiae mouissent; atque ibi enarratum, quid sint hostiae succidaneae, quid item porca praecidanea; et quod Capito Ateius ferias quasdam praecidaneas appellauit.

VII. De epistula Valerii Probi grammatici ad Marcellum scripta super accentu nominum quorundam Poenicorum.

VIII. Quid C. Fabricius de Cornelio Rufino, homine auaro, dixerit, quem, cum odisset inimicusque esset, designandum tamen consulem curauit.

VIII. Quid significet proprie religiosus; et in quae diuerticula significatio istius uocabuli flexa sit; et uerba Nigidii Figuli ex commentariis eius super ea re sumpta.

X. Quid obseruatum de ordine rogandarum in senatu senten-

tiarum; iurgiaque in senatu C. Caesaris consulis et M. Catonis, diem dicendo eximentis.

XI. Quae qualiaque sint, quae Aristoxenus quasi magis comperta de Pythagora memoriae mandauit; et quae item Plutarchus in eundem modum de eodem Pythagora scripserit.

XII. Notae et animaduersiones censoriae in ueteribus monumentis repertae, memoria dignae.

XIII. Quod incentiones quaedam tiliarum, certo modo factae, ischiacis mederi possunt.

XIII. Narratur historia de Hostilio Mancino aedili et Manilia meretrice; uerbaque decreti tribunorum, ad quos a Manilia pro-uocatum est.

XV. Defensa a culpa sententia ex historia Sallustii, quam iniqui eius cum insectatione maligni reprehenderint.

XVI. De uocabulis quibusdam a Varrone et Nigidio contra cotidiani sermonis consuetudinem declinatis; atque inibi id genus quaedam cum exemplis ueterum relata.

XVII. De natura quarundam particularum, quae praepositae uerbis intendi atque produci barbare et inscite uidentur, exemplis rationibusque plusculis disceptatum.

XVIII. De P. Africano superiore sumpta quaedam ex annalibus, memoratu dignissima.

XVIII. Quid M. Varro in logistorico scripserit de moderando uictu puerorum inpubium.

XX. Notati a censoribus, qui, audientibus iis, dixerant ioca quaedam intempestiuer; ac de eius quoque nota deliberatum, qui steterat forte apud eos oscitabundus.

CAPITVLA LIBRI QVINTI.

I. Quod Musonius philosophus reprehendit inprobauitque, laudari philosophum disserentem a uociferantibus et in laudando gestientibus.

II. Super equo Alexandri regis, qui Bucephalas appellatus est.

III. Quae causa quodque initium fuisse dicatur Protagorae ad philosophiae literas adeundi.

III. De uerbo duo et uicesimo, quod uulgo incognitum est, a uiris doctis multifariam in libris scriptum est.

V. Cuiusmodi ioco incauillatus sit Antiochum regem Poenus Hannibal.

VI. De coronis militaribus; quae sit earum triumphalis, quae obsidionalis, quae ciuica, quae muralis, quae castrensis, quae naualis, quae oualis, quae oleaginea.

VII. Personae uocabulum quam lepide interpretatus sit quamque esse uocis eius originem dixerit Gaius Bassus.

VIII. Defensus error a Vergilii uersibus, quos arguerat Iulius Hyginus grammaticus; et ibidem, quid sit lituus; deque *ἐτυμολογία* uocis eius.

VIII. Historia de Croesi filio sumpta ex Herodoti libris.

X. De argumentis, quae Graece *ἀντιστρέφοντα* appellantur, a nobis reciproca dici possunt.

XI. Biantis de re uxoria syllogismum non posse uideri *ἀντιστρέφειν*.

XII. De nominibus deorum populi Romani Diuiouis et Vediiouis.

XIII. De officiorum gradu atque ordine moribus populi Romani obseruato.

XIII. Quod Apion, doctus homo, qui Plistonices appellatus est, uidisse se Romae scripsit recognitionem inter sese mutuum ex uetere notitia hominis et leonis.

XV. Corpusne sit uox an *ἀσώματον*, uarias esse philosophorum sententias.

XVI. De ui oculorum deque uidendi rationibus.

XVII. Quam ob causam dies primi post Kalendas, Nonas, Idus atri habeantur; et cur diem quoque quartum ante Kalendas uel Nonas uel Idus quasi religiosum plerique uitent.

XVIII. In quid et quantum differat historia ab annalibus; superque ea re uerba posita ex libro rerum gestarum Sempronii Asellionis primo.

XVIII. Quid sit adoptatio, quid item sit adrogatio, quantumque haec inter se differant; uerbaque eius quae qualiaque sint, qui in liberis adrogandis super ea re populum rogat.

XX. Quod uocabulum Latinum soloecismo fecerit Capito Sinius, quid autem id ipsum appellauerint ueteres Latini; quibusque uerbis soloecismum definierit idem Capito Sinius.

XXI. Pluria qui dicat et compluria et compluriens, non barbare dicere, sed Latine.

CAPITVLA LIBRI SEXTI [VOLGO SEPTIMI].

I. Admiranda quaedam ex annalibus sumpta de P. Africano superiore.

II. De Caeselli Vindicis pudendo errore, quem offendimus in libris eius, quos inscripsit lectionum antiquarum.

III. Quid Tiro Tullius, Ciceronis libertus, reprehenderit in M. Catonis oratione, quam pro Rhodiensibus in senatu dixit; et quid ad ea, quae reprehenderat, responderimus.

III. Cuiusmodi seruos et quam ob causam Caelius Sabinus, iuris ciuilibus auctor, pilleatos uenundari solitos scripserit; et quae mancipia sub corona more maiorum uenierint; atque id ipsum: sub corona, quid sit.

V. Historia de Polo histrione, memoratu digna.

VI. Quid de quorundam sensuum naturali defectione Aristoteles scripserit.

VII. An affatim, quasi admodum, prima acuta pronuntian- dum sit; et quaedam itidem non incuriose tractata super aliarum uocum accentibus.

VIII. Res ultra fidem tradita super amatore delphino et puero amato.

VIII. Peposci et memordi, pepugi et spepondi et cecurri ple- rosque ueterum dixisse, non, uti postea receptum est dicere, per o aut per u literam in prima syllaba positam, atque id eo[s] Graecae rationis exemplo dixisse; praeterea notatum, quod uiri non in- docti neque ignobiles a uerbo descendo non descendi, sed descen- didi dixerunt.

X. Vsucapio copulate recto uocabuli casu dicitur; ita pigno- riscapio coniuncte eadem uocabuli forma dictum esse.

XI. Neque leuitatem neque nequitiam ea significatione esse, qua in uulgi sermonibus dicuntur.

XII. De tunicis chiridotis; quod earum [usum] P. Africanus Sulpicio Gallo obiecit.

XIII. Quem classicum dicat M. Cato, quem infra classem.

XIII. De tribus dicendi generibus; ac de tribus philosophis, qui ab Atheniensibus ad senatum Romae legati sunt.

XV. Quam seure moribus maiorum in fures uindicatum sit; et quid scripserit Mucius Scaeuola super eo, quod seruandum datum commodatumue esset.

XVI. Locus exscriptus ex satura M. Varronis, quae *περὶ ἐδεσμάτων* inscripta est, de peregrinis ciborum generibus; et appositi uersus Euripidi, quibus delicatorum hominum luxuriantem gulam confutauit.

XVII. Sermo habitus cum grammatico, insolentiarum et inperitiarum pleno, de significatione uocabuli, quod est obnoxius; deque eius uocis origine.

XVIII. De obseruata custoditaque apud Romanos iurisiurandi sanctimonia; atque inibi de decem captiuis, quos Romam Hannibal, deiurio ab his accepto, legauit.

XVIII. Historia ex annalibus sumpta de Tiberio Graccho, Gracchorum patre, tribuno plebis; atque inibi tribunicia decreta cum ipsis uerbis relata.

XX. Quod Vergilius a Nolanis ob aquam sibi non permissam sustulit e uersu suo Nolum et posuit oram; atque ibi quaedam alia de iucunda consonantia literarum.

XXI. Quoad uiuet quoadque morietur, cur id ipsum temporis significant, cum ex duobus sint facta contrariis.

XXII. Quod censores equum adimere soliti sunt equitibus corpulentis et praepinguibus; quaesitumque, utrum ea res cum ignominia an incolumi dignitate equitum facta sit.

CAPITVLA LIBRI SEPTIMI [VOLGO SEXTI].

I. Quem in modum responderit Chrysippus aduersum eos, qui prouidentiam consistere negauerunt.

II. Quo itidem modo et uim necessitatemque fati constituerit et esse tamen in nobis consilii iudiciiue nostri arbitrium confirmauerit.

III. Historia sumpta ex libris Tuberonis de serpente inuisitatae longitudinis.

III. Quid item Tubero nouae historiae de Atilio Regulo, a Carthaginiensibus capto, literis mandauerit; quid etiam Tuditanus super eodem Regulo scripserit.

V. Quod Alfenus iureconsultus in uerbis ueteribus interpretandis errauit.

VI. Temere inepteque reprehensum esse a Iulio Hygino Vergilium, quod praepetes Daedali pennas dixit; atque inibi, quid sint aues praepetes et quid illae sint aues, quas Nigidius inferas appellauit.

VII. De Acca Larentia et Gaia Taracia; deque origine sacerdotii fratrum arualium.

VIII. Notata quaedam de rege Alexandro et de P. Scipione, memoratu digna.

VIII. Locus exemptus ex annalibus L. Pisonis historiae et orationis lepidissimae.

X. Historia super Euclida Socratico, cuius exemplo Taurus philosophus hortari adulescentes suos solitus ad philosophiam nauiter sectandam.

XI. Verba ex oratione Q. Metelli Numidici, quae libuit meminisse, ad officium grauitatis dignitatisque uitae ducentia.

XII. Quod neque testamentum, sicuti Seruius Sulpicius existimauit, neque sacellum, sicuti C. Trebatius, duplicia uerba sunt, sed a testatione productum [alterum], alterum a sacro imminutum.

XIII. De quaestiunculis, apud Taurum philosophum in conuiuio agitatis, quae sympoticae uocantur.

XIII. Poeniendis peccatis tres esse rationes a philosophis attributas; et quamobrem Plato duarum ex his meminerit, non trium.

XV. De uerbo quiesco, an e litera corripit an produci debeat.

XVI. Verbum deprecor a poeta Catullo inusitate quidem, sed apte positum et proprie; deque ratione eius uerbi exemplisque ueterum scriptorum.

XVII. Quis omnium primus libros publice praebuerit legendos; quantusque numerus fuerit Athenis ante clades Persicas librorum in bibliothecis publicorum.

CAPITVLA LIBRI OCTAUI.

I. Hesterna noctu rectene an cum uitio dicatur et quaenam super istis uerbis grammatica traditio sit; item quod decemuirii in XII. tabulis nox pro noctu dixerunt.

II. Quae mihi decem uerba ediderit Fauorinus, quae usurpentur quidem a Graecis, sed sint adulterina et barbara; quae

item a me totidem acceperit, quae ex medio communique usu Latine loquentium minime Latina sint neque in ueterum libris reperiantur.

III. Quem in modum et quam seuerè increpauerit, audientibus nobis, Peregrinus philosophus adulescentem Romanum ex equestri familia, stantem segnem apud se et assidue oscitantem.

III. Quod Herodotus, scriptor historiae memoratissimus, parum uere dixerit, unam solamque pinum arborum omnium caesam numquam denuo ex iisdem radicibus pullulare; et quod item de aqua pluuiali et niue rem non satis exploratam pro comperta posuerit.

V. Quid illud sit, quod Vergilius caelum stare puluere, et quod Lucilius pectus sentibus stare dixit.

VI. Cum post offensiunculas in gratiam redeatur, expostulationes fieri mutuas minime utile esse, superque ea re et sermo Tauri expositus et uerba ex Theophrasti libro sumpta; et quid M. quoque Cicero de amore amicitiae senserit, cum ipsius uerbis additum.

VII. Ex Aristotelis libro, qui [*περὶ μνήμης*] inscriptus est, cognita acceptaque de natura memoriae et habitu; atque inibi alia quaedam de exuberantia aut interitu eius lecta auditaque.

VIII. Quid mihi usu uenerit, interpretari et quasi effingere uolenti locos quosdam Platonicos Latina oratione.

VIII. Quod Theophrastus philosophus, omnis suae aetatis facundissimus, uerba pauca ad populum Atheniensem facturus, deturbatus uerecundia obticuerit; quodque idem hoc Demostheni, apud Philippum regem uerba facienti, euenerit.

X. Qualis mihi fuerit in oppido Eleusine disceptatio cum grammatico quodam praestigioso, tempora uerborum et puerilia meditamenta ignorante, remotarum autem quaestionum nebulas et formidines capiendis imperitorum animis ostentante.

XI. Quam festiue responderit Xanthippae uxori Socrates, petenti, ut per Dionysia largiore sumptu cenarent.

XII. Quid significet in ueterum libris scriptum plerique omnes; et quod ea uerba accepta a Graecis uidentur.

XIII. † Cupsones, quod homines Afri dicunt, non esse uerum Poenicum, sed Graecum.

XIII. Lepidissima altercatio Faurini philosophi aduersus GELLIVS.

quendam intempestiuum, de ambiguitate uerborum disserentem; atque inibi uerba quaedam ex Naeuio poeta et Cn. Gellio non usitate collocata; atque ibidem a P. Nigidio origines uocabulorum exploratae.

XV. Quibus modis ignomin[i]atus tractatusque sit a C. Caesare Laberius poeta; atque inibi appositi uersus super eadem re eiusdem Laberii.

CAPITVLA LIBRI NONI.

I. Quamobrem Quintus Claudius Quadrigarius in undeuicesimo annali scripserit, rectiores certioresque ictus fieri, si sursum quid mittas, quam si deorsum.

II. Qualibus uerbis notarit Herodes Atticus falso quempiam cultu amictuque nomen habitumque philosophi ementientem.

III. Epistula Philippi regis ad Aristotelem philosophum super Alexandro recens nato.

III. De barbararum gentium prodigiosis miraculis; deque diris et exitiosis effascinationibus; atque inibi de feminis repente uersis in mares.

V. Diuersae nobilium philosophorum sententiae de genere ac natura uoluptatis; uerbaque Hieroclis philosophi, quibus decreta Epicuri insectatus est.

VI. Verbum, quod est ab ago frequentatiuum, in syllaba prima quonam sit modulo pronuntiandum.

VII. De conuersione foliorum in arbore olea brumali et solstitiali die; deque fidibus id temporis ictu alieno sonantibus.

VIII. Necessum esse, qui multa habeat, multis indigere; deque ea re Fauorini philosophi cum breuitate eleganti sententia.

VIII. Quis modus sit uertendi uerba in Graecas sententias; deque his Homeri uersibus, quos Vergilius uertisse aut bene apteque aut inproprie existimatus est.

X. Quod Annaeus Cornutus uersus Vergilii, quibus Veneris et Vulcani concubitum pudice oportuneque dixit, reprehensione spurca et odiosa inquinauit.

XI. De Valerio Coruino; et unde Coruinus.

XII. De uerbis, quae in utramque partem significatione aduersa et reciproca dicuntur.

XIII. Verba ex historia Claudi Quadrigari, quibus Manli

Torquati, nobilis adulescentis, et hostis Galli prouocantis pugnam depinxit.

XIII. Quod idem Quadrigarius huius facies patrio casu probe et Latine dixit; et quaedam alia adposita de similibus uocabulorum declinationibus.

XV. De genere controuersiae, quod Graece *ἄπορον* appellatur.

XVI. Quod Plinium Secundum, non hominem indoctum, fugerit latueritque uitium argumenti, quod *ἀντιστρέφον* Graeci dicunt.

CAPITVLA LIBRI DECIMI.

I. Tertiumne consul an tertio dici oporteat; et quonam modo Cn. Pompeius, cum in theatro, quod erat dedicaturus, honores suos scriberet, quaestionem ancipitem istius uerbi de consilio Ciceronis uitauerit.

II. Quid Aristoteles de numero puerperii memoriae mandauerit.

III. Locorum quorundam inlustrium conlatio contentioque facta ex orationibus C. Gracchi et M. Ciceronis et M. Catonis.

III. Quod P. Nigidius argutissime docuit, nomina non positiua esse, sed naturalia.

V. Auarus simplexne uocabulum sit, an compositum et duplex, sicut P. Nigidio uidetur.

VI. Multam dictam esse ab aedilibus plebei Appi Caeci filiae, mulieri nobili, quod locuta esset petulantius.

VII. Fluminum, quae ultra imperium Romanum fluunt, prima magnitudine esse Nilum, secunda Histrum, proxima Rhodanum, sicuti M. Varronem meminisse scribere.

VIII. Inter ignominias militares, quibus milites exercebantur, fuisse sanguinis dimissionem; et quaenam esse uideatur causa huiuscemodi castigationis.

VIII. Quibus modis quoque habitu acies Romana instrui solita sit; quaeque earum instructionum sint uocabula.

X. Quae eius rei causa sit, quod et Graeci ueteres et Romani anulum hoc digito gestauerint, qui est in manu sinistra minimo proximus.

XI. Verbum mature quid significet quaeque uocis eius ratio

sit; et quod eo uerbo uolgens hominum inproprie utatur; atque inibi, quod praecox declinatum praecocis faciat, non praecoquis.

XII. De portentis fabularum, quae Plinius Secundus indignissime in Democritum philosophum confert; et ibidem de simulacro uolucris columbae.

XIII. Cum partim hominum qua ratione ueteres dixerint.

XIII. Iniuria mihi factum itur, quali uerborum ordine Cato dixerit.

XV. De flaminis Dialis deque flaminicae caerimonis; uerbaque ex edicto praetoris apposita, quibus dicit, non coacturum se ad iurandum neque uirgines Vestae neque Dialem.

XVI. Quos errores Iulius Hyginus in sexto Vergilii animaduertit, in Romana historia erratos.

XVII. Quam ob causam et quali modo Democritus philosophus luminibus oculorum sese priuauerit; et super ea re uersus Laberii pure admodum et uenuste facti.

XVIII. Historia de Artemisia; deque eo certamine, quod aput Mausoli sepulcrum a scribtoribus inclutis decertatum est.

XVIII. Non purgari neque leuari peccatum, cum praetenditur peccatorum, quae alii quoque peccauerunt, similitudo; atque inibi uerba ex oratione super ea re Demosthenis.

XX. Quid sit rogatio, quid lex, quid plebiscitum, quid priuilegium; et quantum ista omnia differant.

XXI. Quam ob causam M. Cicero his omnino uerbis: nouissime et nouissimus obseruantissime uitarit.

XXII. Locus exemptus ex Platonis libro, qui inscribitur Gorgias, de falsae philosophiae probris, quibus philosophos temere incessunt, qui emolumenta uerae philosophiae ignorant.

XXIII. Verba ex oratione M. Catonis de mulierum ueterum uictu et moribus; atque inibi, quod fuerit ius marito in adulterio uxorem deprehensam necare.

XXIII. Die pristini, die crastini et die quarti et die quinti, qui elegantius locuti sint, dixisse, non ut ea nunc uulgo dicuntur.

XXV. Telorum et iaculorum gladiatorumque, atque inibi nauium quoque uocabula, quae scripta in ueterum libris reperiuntur.

XXVI. Inscite ab Asinio Pollione reprehensum Sallustum, quod transfretationem: transgressum dixerit, et: transgressos, qui transfretassent.

XXVII. Historia de populo Romano deque populo Poenico, quod pari propemodum uigore fuerint aemuli.

XXVIII. De aetatum finibus pueritiæ, iuuentæ, senectæ, ex Tiberonis historia sumptum.

XXVIII. Quod particula atque non complexiua tantum sit, sed uim habeat plusculam uariamque.

CAPITVLA LIBRI VNDECIMI.

I. De origine uocabuli terræ Italiae; deque ea multa, quæ suprema appellatur, deque eius nominis ratione ac de lege Aternia; et quibus uerbis antiquitus multa minima dici solita sit.

II. Quod elegantia apud antiquiores non de amoeniore ingenio, sed de nitidiore cultu atque uictu dicebatur, eaque in uitio ponebatur.

III. Qualis quantaque sit pro particulae uarietas; deque exemplis eius uarietatis.

III. Quem in modum Q. Ennius uersus Euripidi aemulatus sit.

V. De Pyrronis philosophis quaedam deque Academicis strictim notata; deque inter eos differentia.

VI. Quod mulieres Romæ per Herculem non iurauerint neque uiri per Castorem.

VII. Verbis antiquissimis relictisque iam et desitis minime utendum.

VIII. Quid senserit dixeritque M. Cato de Albino, qui homo Romanus Graeca oratione res Romanas, uenia sibi ante eius imperitiæ petita, composuit.

VIII. Historia de legatis Milesia [ac] Demosthene rhetore, in libris Critolai reperta.

X. Quod C. Gracchus in oratione sua historiam supra scriptam Demadi rhetori, non Demostheni, adtribuit; uerbaque ipsius C. Gracchi relata.

XI. Verba P. Nigidii, quibus differre dicit mentiri et mendacium dicere.

XII. Quod Chrysippus philosophus omne uerbum ambiguum dubiumque esse dicit, Diodorus contra nullum uerbum ambiguum esse putat.

XIII. Quid Titus Castricius de uerbis deque sententia qua-

dam C. Gracchi existimarit; quodque esse eam sine ullo sensus emolumento docuerit.

XIII. Sobria et pulcherrima Romuli regis responsio circa uini usum.

XV. De ludibundo et errabundo atque id genus uerborum productionibus; et quod Laberius sic amorabundam dixit, ut dicitur ludibunda et errabunda; atque inibi, quod Sisenna per huiuscemodi uerbum noua figura usus est.

XVI. Quod Graecorum uerborum quorundam difficillima est in Latinam linguam mutatio, uelut quod Graece dicitur *πολυπραγμοσύνη*.

XVII. Quid significet in ueteribus praetorum edictis: qui flumina retanda publice redempta habent.

XVIII. Qua poena Draco Atheniensis in legibus, quas populo Atheniensi scripsit, fures adfecerit; et qua postea Solon; et qua item decemuirii nostri, qui duodecim tabulas scripserunt; atque inibi adscriptum, quod apud Aegyptios furta licita et permissa sunt, apud Lacedaemonios autem cum studio quoque adfectata et pro exercitio utili celebrata; ac praeterea M. Catonis de poeniendis furtis digna memoria sententia.

CAPITVLA LIBRI DVODECIMI.

I. Dissertatio Fauorini philosophi, qua suadet nobili feminae, uti liberos, quos peperisset, non nutricum aliarum, sed sibi suo lacte aleret.

II. Quod Annaeus Seneca, iudicans de Q. Ennio deque M. Tullio, leui futtilique iudicio fuit.

III. Lictoris uocabulum qua ratione conceptum ortumque sit; et super eo diuersae sententiae Valgi Rufi et Tullii Tironis.

III. Versus accepti ex Q. Enni septimo annalium, quibus depingitur finiturque ingenium comitasque hominis minoris erga amicum superiorem.

V. Sermo Tauri philosophi de modo atque ratione tolerandi doloris secundum Stoicorum decreta.

VI. De aenigmate.

VII. Quam ob causam Cn. Dolabella proconsul ream mulierem ueneficii confitentemque ad Ariopagitas reiecerit.

VIII. Reditiones in gratiam nobilium uirorum memoratu dignae.

VIII. Quae dicantur uocabula ancipitia; et quod honoris quoque uocabulum ancipiti sententia fuerit.

X. Quod aeditumus uerbum Latinum sit.

XI. Errare istos, qui spe et fiducia latendi peccent, cum tebra peccati perpetua nulla sit; et super ea re Peregrini philosophi sermo ex Sophocli poetae sententia.

XII. Faceta responsio M. Ciceronis, amolientis a se crimen manifesti mendacii.

XIII. Intra Kalendas cum dicitur, quid significet, utrum ante Kalendas, an Kalendis, an utrumque; atque inibi, quid sit in oratione M. Tulli intra oceanum et intra montem Taurum, et in quadam epistula intra modum.

XIII. Saltem particula quam uim habeat et quam originem.

XV. Quod Sisenna in libris historiatarum aduerbis huiusmodi saepe numero usus est: celatim, uellicatim, saltuatim.

CAPITVLA LIBRI TERTII DECIMI.

I. Inquisitio uerborum istorum M. Tulli curiosior, quae fuit in primo Antonianarum libro: multa autem impendere uidentur praeter naturam etiam praeterque fatum; tractatumque, an idem duo ista significant, fatum atque natura, an diuersum.

II. Super poetarum Pacuuii et Accii conloquio familiari in oppido Tarentino.

III. An uocabula haec: necessitudo et necessitas differenti significatione sint.

III. Descripta Alexandri [....]

V. De Aristotele et Theophrasto et Menedemo, philosophis; deque eleganti uerecundia Aristotelis successorem diatribae suae eligentis.

VI. Quid ueteres Latini dixerint, quas Graeci *προσφδλας* appellant; item quod uocabulum barbarismi non usurpauerint neque Romani antiquiores neque Attici.

VII. Diuersum de natura leonum dixisse Homerum in carminibus et Herodotum in historiis.

VIII. Quod Afranius poeta prudenter et lepide Sapientiam filiam esse Vsus et Memoriae dixit.

VIII. Quid Tullius Tiro in commentariis scriberit de suculis et hyadibus, quae sunt stellarum uocabula.

X. Quid sororis *ἔρμῶν* esse dixerit Labeo Antistius et quid fratris P. Nigidius.

XI. Quem M. Varro aptum iustumque esse numerum conuiuarum existimarit; ac de mensis secundis et de bellaris.

XII. Tribunos plebis pansionem habere, uocationem non habere.

XIII. Quod in libris humanarum M. Varronis scriptum est, aediles et quaestores populi Romani in ius a priuato ad praetorem uocari posse.

XIII. [Quid sit pomerium.]

XV. Verba ex libro Messallae auguris, quibus docet, qui sint minores magistratus et consulem praetoremque collegas esse et quaedam alia de auspiciis.

XVI. (ug. XV extr.) Item uerba eiusdem Messallae, disserentis, aliud esse ad populum loqui, aliud cum populo agere, et qui magistratus a quibus auocent comitiatum.

XVII. (XVI.) Humanitatem non significare id, quod uulgus putat, sed eo uocabulo, qui sinceriter locuti sunt, magis proprie esse usos.

XVIII. (XVII.) Quid aput M. Catonem significant uerba haec: inter os atque offam.

XVIII. (XVIII.) [Platonem tribuere Euripidi Sophocli uersum; et inueniri uersus uerbis iisdem aut paucis syllabis inmutatis apud diuersos poetas, temporibus uariis natos.]

XX. (XVIII.) De genere atque nominibus familiae Porciae.

XXI. (XX.) Quod a scriptoribus elegantissimis maior ratio habita sit sonitus uocum atque uerborum iucundioris, quae a Graecis *εὐφωνία* dicitur, quam regulae disciplinaeque, quae a grammaticis reperta est.

XXII. (XXI.) Verba Titi Castricii rhetoris ad discipulos adulescentes de uestitu atque calciatu non decoro.

XXIII. (XXII.) [Conprecationes, quae ritu Romano fiunt diis, expositae sunt in libris sacerdotum, inter quas Marti Nerienem tribuunt; et quid Neriene seu Nerio nomen importet.]

XXIII. (XXIII.) [Marci Catonis, consularis et censorii, pulcherrima exprobratio contra philosophantes nomine et non re.]

XXV. (XXIII.) Quaesitum tractatumque, quid sint manubiae; atque inibi dicta quaedam de ratione utendi uerbis pluribus idem significantibus.

XXVI. (XXV.) Verba P. Nigidii, quibus dicit, in nomine Valeri in casu uocandi primam syllabam acuendam esse; et item alia ex eiusdem uerbis ad rectam scripturam pertinentia.

XXVII. (XXVI.) De uersibus, quos Vergilius sectatus uideatur, Homeri ac Partheni.

XXVIII. (XXVII.) De sententia Panaetii philosophi, quam scripsit in libro de officiis secundo, qua hortatur, ut homines ad cauendas iniurias in omni loco intenti paratique sint.

XXVIII. (XXVIII.) Quod Quadrigarius cum multis mortalibus dixit; an quid et quantum differret, si dixisset cum multis hominibus.

XXX. (XXVIII.) Non hactenus esse faciem, qua uulgo dicitur.

XXXI. (XXX.) Quid sit in satura M. Varronis: caninum prandium.

CAPITVLA LIBRI QVARTI DECIMI.

I. Dissertatio Fauorini philosophi aduersus eos, qui Chaldaei appellantur et ex coetu motibusque siderum et stellarum fata hominum dicturos pollicentur.

II. Quem in modum disseruerit Fauorinus, consultus a me, super officio iudicis.

III. An aemuli offensique inter sese fuerint Xenophon et Plato.

III. Quod apte Chrysippus et graphice imaginem Iustitiae modulis coloribusque uerborum depinxit.

V. Lis atque contentio grammaticorum Romae inlustrium enarrata super casu uocatiuo uocabuli, quod est egregius.

VI. Cuimodi sint, quae speciem doctrinarum habeant, sed neque delectent neque utilia sint; atque inibi de uocabulis singularum urbium regionumque inmutatis.

VII. Quod M. Varro Cn. Pompeio, consuli primum designato, commentarium dedit, quem appellauit ipse isagogicum, de officio senatus habendi.

VIII. Quaesitum esse dissensumque, an praefectus Latinarum causa creatus ius senatus conuocandi consulendique habeat.

CAPITVLA LIBRI QVINTI DECIMI.

I. Quod in Quinti Claudii annalibus scriptum est, lignum alumine oblitum non ardere.

II. Quod Plato in libris, quos de legibus composuit, largiores laetioresque in conuiujs inuitatiunculas uini non inutiles esse existimauit.

III. Quid M. Cicero de particula ista senserit scripseritque, quae praeposita est uerbis aufugio et aufero; et an in uerbo autumo eadem istaec praepositio esse uideri debeat.

III. Historia de Ventidio Basso, ignobili homine, quem primum de Parthis triumphasse, memoriae traditum est.

V. Verbum profligo a plerisque dici inproprie insciteque.

VI. In libro M. Ciceronis de gloria secundo manifestum erratum in ea parte, in qua scribuntur super Hectore et Aiace.

VII. Obseruatum esse in senibus, quod annum fere aetatis tertium et sexagesimum agant aut laboribus aut interitu aut clade aliqua insignitum; atque inibi super eadem obseruatione exemplum adpositum epistolae diui Augusti ad Gaium filium.

VIII. Locus ex oratione Faurini, ueteris oratoris, de cenarum atque luxuriae obprobatione, qua usus est, cum legem Liciniam de sumptu minuendo suasit.

VIII. Quod Caecilius poeta frontem genere uirili non poetice, sed cum probatione et cum analogia appellauit.

X. De uoluntario et admirando interitu uirginum Milesiarum.

XI. Verba senatusconsulti de exigendis urbe Roma philosophis; item uerba edicti censorum, quo improbati et coerciti sunt, qui disciplinam rhetoricam instituere et exercere Romae coeperant.

XII. Locus ex oratione Gracchi de parsimonia ac de pudicitia sua memoratissimus.

XIII. De uerbis inopinatis, quae utroqueuersum dicuntur et a grammaticis communia uocantur.

XIII. Quod Metellus Numidicus figuram orationis nouam ex orationibus Graecis mutuatus est.

XV. Passis uelis et passis manibus dixisse ueteres non a uerbo suo, quod est patior, sed ab alieno, quod est pando.

XVI. De nouo genere interitus Crotoniensis Milonis.

XVII. Quam ob causam nobiles pueri Atheniensium tibiis canere desierint, cum patrium istum morem canendi haberent.

XVIII. Quod pugna belli ciuilibus uictoriaque Gai Caesaris, quam uicit in Pharsaliis campis, nuntiata praedictaque est per cuiuspiam remigis uaticinium eodem ipso die in Italia Pataui.

XVIII. Verba M. Varronis memoria digna ex satira, quae inscribitur *περὶ ἔδεσμάτων*.

XX. Notata quaedam de Euripidis poetae genere, uita, moribus deque eiusdem fine uitae.

XXI. Quod a poetis Iouis filii prudentissimi humanissimique, Neptuni autem ferocissimi et inhumanissimi traduntur.

XXII. Historia de Sertorio, egregio duce, deque astu eius commenticiisque simulamentis, quibus ad barbaros milites continendos conciliandosque sibi utebatur.

XXIII. De aetatibus historicorum nobilium, Hellanici, Herodoti, Thucydidis.

XXIII. Quid Vulcatius Sedigitus in libro, quem de poetis scripsit, de comicis Latinis iudicarit.

XXV. De uerbis quibusdam nouis, quae in Gnei Mati miambiis offenderamus.

XXVI. Quibus uerbis Aristoteles philosophus definierit syllogismum; eiusque definitionis interpretamentum uerbis Latinis factum.

XXVII. Quid sint comitia calata, quid curiata, quid centuriata, quid tributa, quid concilium; atque inibi quaedam eiusdemmodi.

XXVIII. Quod errauit Cornelius Nepos, cum scripsit, Ciceronem tres et uiginti annos natum causam pro Sexto Roscio dixisse.

XXVIII. Quali figura orationis et quam noua L. Pison annalium scriptor usus sit.

XXX. Vehiculum, quod petorritum appellatur, cuiatis linguae uocabulum sit, Graecae an Gallicae.

XXXI. Quae uerba legauerint Rhodii ad hostium ducem Demetrium, cum ab eo obsiderentur, super illa incluta Ialysi imagine.

CAPITVLA LIBRI SEXTI DECIMI.

I. Verba Musoni philosophi Graeca, digna atque utilia audiri obseruarique; eiusdemque utilitatis sententia, a M. Catone multis ante annis Numantiae ad equites dicta.

II. Cuiusmodi sit lex apud dialecticos percontandi disserendique; et quae sit eius legis reprehensio.

III. Quanam ratione effici dixerit Erasistratus medicus, si cibus forte deerit, ut tolerari aliquantisper inedia possit et tolerari fames; uerbaque ipsa Erasistrati super ea re scripta.

III. Quo ritu quibusque uerbis fetialis populi Romani bellum indicere solitus sit his, quibus populus bellum fieri iusserat; et item in quae uerba conceptum fuerit iusiurandum de furtis militaribus sancientis et uti milites scripti intra praedictum diem in loco certo frequentarent, causis quibusdam exceptis, propter quas id iusiurandum remitti aecum esset.

V. Vestibulum quid significet; deque eius uocabuli rationibus.

VI. Hostiae, quae dicuntur bidentes, quid sint et quam ob causam ita appellatae sint; superque ea re P. Nigidii et Iulii Hygini sententiae.

VII. Quod Laberius uerba pleraque licentius petulantiusque finxit; et quod multis item uerbis utitur, de quibus, an sint Latina, quaeri solet.

VIII. Quid significet et quid a nostris appellatum sit quod axioma dialectici dicunt; et quaedam alia, quae prima in disciplina dialectica traduntur.

VIII. Quid significet uerbum in libris ueterum creberrime positum: susque deque.

X. Quid sint proletarii, quid capite censi; quid item sit in XII. tabulis assiduus; et quae eius uocabuli ratio sit.

XI. Historia ex Herodoti libris sumpta de Psyllorum interitu, qui in Syrtibus Africanis colebant.

XII. De his uocabulis, quae Cloatius Verus aut satis comode aut nimis absurde et inlepide ad origines linguae Graecae redigit.

XIII. Quid sit municipium et quid a colonia differat; et quid sint municipes quaeque sit eius uocabuli ratio ac proprietas; atque inibi, quod diuus Hadrianus in senatu de iure atque uocabulo municipum uerba fecit.

XIII. Quod M. Cato differre dixit properare et festinare; et quam incommode Verrius Flaccus uerbi, quod est festinat, *ἔτυμον* interpretatus est.

XV. Quid Theophrastus mirum de perdicibus scriptum reliquerit, et quid Theopompus de leporibus.

XVI. Agrippas a partus aegri et inprosperi uitio appellatos; deque his deabus, quae uocantur Pro[r]sa et Postuerta.

XVII. Quae ratio uocabuli sit agri Vaticani.

XVIII. Lepida quaedam et memoratu et cognitu de parte geometriae, quae *ὀπτικὴ* appellatur, et item alia, quae *κανονικὴ*, et tertia itidem, quae dicitur *μετρικὴ*.

XVIII. Sumpta historia ex Herodoti libro super fidicine Arione.

CAPITVLA LIBRI SEPTIMI DECIMI.

I. Quod Gallus Asinius et Largius Licinius sententiam M. Ciceronis reprehenderunt ex oratione, quam dixit pro M. Caelio; et quid aduersus homines stolidissimos pro eadem sententia mere digneque dici possit.

II. Verba quaedam ex Q. Claudii annalium primo cursim in legendo notata.

III. Verba M. Varronis ex libro quinto et uicesimo humanarum, quibus contra opinionem uulgariam interpretatus est Homeri uersum.

III. Quid Menander poeta Philemoni poetae dixerit, a quo saepe indigne in certaminibus comoediarum superatus est; et quod saepissime Euripides in tragoedia ab ignobilibus poetis uictus est.

V. Nequaquam esse uerum, quod minutis quibusdam rhetoricae artificibus uideatur, M. Ciceronem, in libro quem de amicitia scripsit, uitioso argumento usum, *ἀμφισβητούμενον ἀντι*

ὁμολογουμένου posuisse; totumque id consideratius tractatum exploratumque.

VI. Falsum esse, quod Verrius Flaccus in libro II., quos de obscuris M. Catonis composuit, de seruo recepticio scriptum reliquit.

VII. Verba haec ex Atinia lege: Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto, P. Nigidio et Q. Scaeuolae uisa esse non minus de praeterito furto, quam de futuro cauisse.

VIII. In sermonibus apud mensam Tauri philosophi quaeri agitarique eiusmodi solita: cur oleum saepe et facile, uina rarius congelascant, acetum haut fere umquam, et quod aquae fluuiorum fontiumque durentur, mare gelu non duretur.

VIII. De notis literarum, quae in C. Caesaris epistulis reperiuntur; deque aliis clandestinis literis ex uetere historia petitis; et quid *συντάλη* sit Laconia.

X. Quid de uersibus Vergilii Fauorinus existumarit, quibus in describenda flagrantia montis Aetnae Pindarum poetam secutus est; conlataque ab eo super eadem re utriusque carmina et iudicata.

XI. Quod Plutarchus in libris symposiacis opinionem Platonis de habitu atque natura stomachi fistulaeque eius, quae *τραχειά* dicitur, aduersum Erasistratum medicum tutatus est, auctoritate adhibita antiqui medici Hippocratis.

XII. De materiis infamibus, quas Graeci *ἀδόξους* appellant, a Fauorino exercendi gratia disputatis.

XIII. Quin particula quot qualesque uarietates significationis habeat et quam saepe in ueterum scriptis obscura sit.

XIII. Sententiae ex Publii mimis selectae lepidiore.

XV. Quod Carneades Academicus elleboro stomachum purgavit scripturus aduersus Zenonis Stoici decreta; deque natura medellaque ellebori candidi et nigri.

XVI. Anates Ponticas uim habere uenenis digerendis potentem; atque inibi de Mithridati regis in id genus medicamentis sollertia.

XVII. Mithridatem, Ponti regem, quinque et uiginti gentium linguis locutum; Quintumque Ennium tria corda habere

sese dixisse, quod tris linguas percallisset, Graecam, Oscam, Latinam.

XVIII. Quod M. Varro C. Sallustium, historiae scriptorem, deprehensum ab Annio Milone in adulterio scribit et loris caesum pecuniaque data dimissum.

XVIII. Quid Epictetus philosophus dicere solitus sit hominibus nequam et impuris, disciplinas philosophiae studiose tractantibus; et quae duo uerba obseruanda praeceperit omnium rerum longe salubria.

XX. Verba sumpta ex symposio Platonis numeris coagmentisque uerborum scite modulateque apteque exercendi gratia in Latinam orationem uersa.

XXI. Quibus temporibus post Romam conditam Graeci Romanique illustres uiri floruerint ante secundum bellum Carthaginiensium.

CAPITVLA LIBRI OCTAUI DECIMI.

I. Disputationes a philosopho Stoico et contra a Peripatetico, arbitro Fauorino, factae; quaesitumque inter eos, quantum in perficienda uita beata uirtus ualeret quantumque esset in his, quae dicuntur extranea.

II. Cuiusmodi quaestionum certationibus Saturnalia ludicra Athenis agitare soliti simus; atque inibi expressa quaedam sophismata et aenigmata oblectatoria.

III. Quid Aeschines rhetor in oratione, qua Timarchum de impudicitia accusauit, Lacedaemonios statuisse dixerit super sententia probatissima, quam improbatissimus homo dixisset.

III. Quod Sulpicius Apollinaris praedicantem quendam, a sese uno Sallusti historias intellegi, inlusit quaestione proposita, quid uerba ista apud Sallustium significarent: incertum, stolidior an uanior.

V. Quod Q. Ennius in septimo annali quadrupes eques ac non quadrupes equus, ut legunt multi, scriptum reliquit.

VI. Quod Aelius Melissus in libro, cui titulum fecit de loquendi proprietate, quem, cum ederet, cornum esse copiae dicebat, rem scripsit neque dictu neque auditu dignam, cum differre

matronam et matrem familias existimauit differentia longe uanissima.

VII. Quem in modum Fauorinus tractauerit intempestium quendam de uerborum ambiguitatibus quaerentem; atque ibi, quot significationes capiat contio.

VIII. Ὁμοιοτέλευτα et ὁμοιώπρωτα atque alia id genus, quae ornamenta orationis putantur, inepta esse et puerilia, Lucili quoque uersibus declarari.

VIII. Quid significet apud M. Catonem uerbum insecenda; quodque insecenda potius legendum sit quam, quod plerique existimant, insequenda.

X. Errare istos, qui in exploranda febris uenarum pulsus pertemptari putant, non arteriarum.

XI. Verba ex carminibus Furi Antiatis inscite a Caesellio Vindice reprehensa; uersusque ipsi, in quibus ea uerba sunt, subscripti.

XII. Morem istum ueteribus nostris fuisse, uerba patiendi mutare ac uertere in agendi modum.

XIII. Quali talione Diogenes philosophus usus sit, pertemptatus a dialectico quodam sophismatio impudenti.

XIII. Quid sit numerus hemiolios, quid epitritos; et quod uocabula ista non facile nostri ausi sunt conuertere in linguam Latinam.

XV. Quod M. Varro in herois uersibus obseruauerit rem nimis anxiae et curiosae obseruationis.

CAPITVLA LIBRI NONI DECIMI.

I. [Responso cuiusdam philosophi, interrogati, quam ob causam maris tempestate palluerit.

II. Ex quinque corporis sensibus duos esse cum beluis maxime communes.

III. Quod turpius est, frigide laudari quam acerbius uituperari.

III. Quamobrem uenter repentino timore effluat, quare etiam ignis urinam lacessat.

V. Ex Aristotelis libris sumptum, quod niuis aqua potui pessima sit; et quod ex niue crystallus concreatur.

VI. Quod pudor sanguinem ad extera diffundit, timor uero contrahit.

VII. Quid sit obesum; nonnullaque alia prisca uocabula.

VIII. Quaestio, an harena, caelum, triticum, pluralia inueniantur; atque inibi de quadrigis, inimicitis, nonnullis praeterea uocabulis, an singulari numero comperiantur.

VIII. Antonii Iuliani in conuiuio ad quosdam Graecos lepidissima responsio.

X. Verba haec: praeter propter, in usu uulgi prodita, etiam Ennii fuisse.

XI. Ponit uersus Platonis amatorios, quos admodum iuuenis lusit, dum tragoediis contendit.

XII. Dissertatio Herodis Attici super ui et natura doloris suaeque opinionis affirmatio per exemplum indocti rustici, qui cum rubis fructiferas arbores praecidit.

XIII. Quos pumiliones dicimus, Graece *πύμυλοι* appellari.

XIII. Contemporaneos fuisse Caesari et Ciceroni M. Varro-
nem et P. Nigidium, aetatis suae doctissimos Romanos; et quod Nigidii commentationes propter earum obscuritatem subtilitatem-
que in uulgus non exeunt.]

CAPITVLA LIBRI VICESIMI.

I. Disputatio Sex. Caecili iureconsulti et Fauorini philosophi de legibus duodecim tabularum.

II. Vocabulum siticinum in M. Catonis oratione quid significet.

III. Quam ob causam L. Accius poeta in pragmaticis sicinistas nebuloso nomine esse dixerit.

III. Artificum scenicorum studium amoremque inhonestum probrosumque esse; et super ea re uerba Aristotelis philosophi adscripta.

V. Exempla epistularum Alexandri regis et Aristotelis philosophi, ita uti sunt edita; eaque in linguam Latinam uersa.

VI. Quaesitum atque tractatum, utrum siet rectius dicere: habeo curam uestri, an: uestrum.

VII. Quam diuersae Graecorum sententiae super numero Niobae filiorum.

VIII. De his, quae habere *συμπρωσαν* uidentur cum luna mansuescente ac senescente.

VIII. Qualibus uerbis delectari solitus sit Antonius Iulianus, positus in mimiambis, [quos Cn. Matius] scripsit de innocentia sua, cum ita dicitur: numquam uestimenta a populo posci.

[X. Quid uocabulum: ex iure manum consertum significet.

XI. Quid sit sculnae uerbum positum apud M. Varronem.]

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER PRIMVS.

I.

Quali proportione quibusque collectionibus Plutarchus ratiocinatum esse Pythagoram philosophum dixerit de comprehendenda corporis proceritate, qua fuit Hercules, cum uitam inter homines uiueret.

Plutarchus in libro, quem de Herculis, quantum inter homines fuit, animi corporisque ingenio atque uirtutibus conscripsit, scite subtiliterque ratiocinatum Pythagoram philosophum dicit in reperienda modulandaque status longitudinisque eius praestantia. Nam cum fere constaret, curriculum stadii, quod est Pisis apud Iouem Olympium, Herculem pedibus suis metatum idque fecisse longum pedes sescentos, cetera quoque stadia in terra Graecia, ab aliis postea instituta, pedum quidem esse numero sescentum, sed tamen esse aliquantulum breuiora, facile intellexit, modum spatiumque plantae Herculis, ratione proportionis habita, tanto fuisse quam aliorum procerius, quanto Olympicum stadium longius esset quam cetera. Comprehensa autem mensura Herculani pedis, quanta longinquitas corporis ei mensurae conueniret secundum naturalem membrorum omnium inter se competentiam modificatus est, atque ita id collegit, quod erat consequens, tanto fuisse Herculem corpore excelsiorem quam alios, quanto Olympicum stadium ceteris pari numero factis anteiret.

II.

Ab Herode Attico C. V. tempestiue deprompta in quendam iactantem et gloriosum adolescentem, specie tantum philosophiae sectatorem, uerba Epicteti Stoici, quibus festiuiter a uero Stoico seiunxit uulgus loquacium nebulonum, qui se Stoicos nuncuparent.

- 1 Herodes Atticus, uir et Graeca facundia et consulari honore praeditus, accersebat saepe nos, cum apud magistros Athenis essemus, in uillas ei urbi proximas, me et clarissimum uirum Seruilianum compluresque alios nostrates, qui Roma in Graeciam ad capiendum ingenii
- 2 cultum concesserant. Atque ibi tunc, cum essemus apud eum in uilla, cui nomen est Cephisia, et aestu anni et sidere autumnii flagrantissimo, propulsabamus incommoda caloris lucorum umbra ingentium, longis ambulacris et mollibus, aedium positu refrigeranti, lauacris nitidis et abundis et colucentibus totiusque uillae uenustate, aquis undique canoris atque auibus personante.
- 3 Erat ibidem nobiscum simul adulescens philosophiae sectator, 'disciplinae', ut ipse dicebat, 'stoicae', sed loqua-
- 4 cior inpendio et promptior. Is plerumque in conuiuio sermonibus, qui post epulas haberi solent, multa atque inmodica de philosophiae doctrinis intempestiue atque insubide diserebat praeque se uno ceteros omnes, linguae Atticae principes gentemque omnem togatam totumque nomen Latinum, rudes esse et agrestes praedicabat atque interea uocabulis haut facile cognitis, syllogismorum captionumque dialecticarum laqueis strepebat, *κυριεύοντας, ήσυχάζοντας* et *σωρείτας* aliosque id genus griphos neminem posse dicens nisi se dissoluere. Rem uero ethicam naturamque humani ingenii uirtutumque origines officiaque earum et confinia aut contra morborum uitiorumque fraudes animorumque labes (pestilentias), asseuerabat nulli esse ulli magis
- 5 ea omnia explorata, comperta meditataque. Cruciatibus autem doloribusque corporis et periculis mortem minitantibus habitum statumque uitae beatae, quem se esse adeptum putabat, neque laedi neque inminui existimabat, ac ne oris quo-

que et uultus serenitatem stoici hominis umquam ulla posse aegritudine obnubilari.

Has ille inanes glorias cum flaret iamque omnes finem 6 cuperent uerbisque eius defetigati pertaeduissent, tum Herodes Graeca, uti plurimus ei mos fuit, oratione utens: 'permitte', inquit, 'philosophorum amplissime, quoniam respondere nos tibi, quos uocas 'idiotas', non quimus, recitari ex libro, quid de huiuscemodi magniloquentia uestra senserit dixeritque Epictetus, Stoicorum maximus' iussitque proferri dissertationum Epicteti digestarum ab Arriano primum librum, in quo ille uenerandus senex iuuenes, qui se 'Stoicos' appellabant, neque frugis neque operae probae, sed theorematis tantum nugalibus et puerilium isagogarum commentationibus deblaterantes, obiurgatione iusta incessiuit.

LECTA igitur sunt ex libro, qui prolatus est, ea quae addi- 7 di(t). Quibus uerbis Epictetus se uere simul et festiuiter seiunxit atque diuisit a uero atque sincero Stoico, qui esset procul dubio ἀκάλυτος, ἀνανάγκαστος, ἀπαρ- πόδιστος, ἐλεύθερος, εὐπορῶν, εὐδαιμονῶν, uulgus aliud nebulonum hominum, qui se 'Stoicos' nuncuparent atraque uerborum et argutiarum fuligine ob oculos audientium iacta sanctissimae disciplinae nomen ementirentur:

Εἰπέ μοι περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν. Ἄκουε. 8
 Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασ-
 σεν.

Τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐστὶν ἀγαθὰ, τὰ δὲ κακὰ, 9
 τὰ δὲ ἀδιάφορα. Ἀγαθὰ μὲν οὖν ἀρεταὶ καὶ τὰ
 μετέχοντα αὐτῶν· κακὰ δὲ κακία καὶ τὰ μετέ-
 χοντα κακίας· ἀδιάφορα δὲ τὰ μεταξὺ τούτων,
 πλοῦτος, ὑγίεια, ζωὴ, θάνατος, ἡδονή, πόνος.
 Πόθεν οἶδας; Ἑλλάνικος λέγει ἐν τοῖς Αἰγυ- 10
 πτιακοῖς. Τί γὰρ διαφέρει τοῦτο εἰπεῖν, ἢ ὅτι
 Διογένης ἐν τῇ ἡθικῇ ἢ Χρύσιππος ἢ Κλεάν-
 θης; βεβασάνικας οὖν αὐτὸ καὶ δόγμα σαυτοῦ
 πεποιήσαι. Δείκνυε πῶς εἰώθας ἐν πλοίῳ χει- 11
 μάζεσθαι· μέμνησαι ταύτης τῆς διαιρέσεως,
 ὅταν ψοφήσῃ τὸ ἰστίον καὶ ἀνακραυγᾶσης. Ἄν

σοί τις κακόσχολός πως παραστὰς εἶπη, λέγε μοι, τοὺς θεοὺς [σ]οι, ἃ πρόην ἔλεγες, μὴ κακία ἐστὶν τὸ ναυαγῆσαι; μὴ τι κακίας μετέχον; οὐκ ἄρα ξύλον ἐνσείσεις αὐτῷ; τί ἡμῖν καλσοί, ἄνθρωπε; ἀπολλύμεθα, καὶ σὺ ἐλθὼν παίξεις.

12 Ἐὰν δέ σε ὁ Καῖσαρ μεταπέμψηται κατηγορούμενον [...]

13 His ille auditis insolentissimus adulescens obticuit, tamquam si ea omnia non ab Epicteto in quosdam alios, sed ab Herode in eum dicta essent.

III.

Quod Chilo Lacedaemonius consilium anceps pro salute amici cepit; quodque est circumspecte et anxie considerandum, an pro utilitatibus amicorum delinquendum aliquando sit; notataque inibi et relata, quae et Theophrastus et M. Cicero super ea rescripserunt.

- 1 Lacedaemonium Chilonem, uirum ex illo inclyto numero sapientium, scriptum est in libris eorum, qui uitas resque gestas clarorum hominum memoriae mandauerunt, eum Chilonem in uitae suae postremo, cum iam inibi mors occuparet, ad circumstantis amicos sic locutum:
- 2 'Dicta', inquit, 'mea factaque in aetate longa pleraque omnia fuisse non paenitenda, fors sit ut uos etiam sciatis.
- 3 Ego quidem in hoc certe tempore non fallo me, nihil esse quicquam commissum a me, cuius memoria rei aliquid pariat aegritudinis, id ni illut profecto unum sit, quod rectene an perperam fecerim, nondum mihi plane liquet.
- 4 Super amici capite iudex cum duobus aliis fui. Ita lex fuit, uti eum hominem condemnari necessum esset. Aut amicus igitur capitis perdendus aut athibenda fraus legi
- 5 fuit. Multa cum animo meo ad casum tam ancipitem mendendum consultaui. Visum est esse id quod feci, praequam
- 6 erant alia, toleratu facilius. Ipse tacitus ad condemnandum sententiam tuli, is qui simul iudicabant, ut absoluerent, per-
- 7 suasi. Sic mihi et iudicis et amici officium in re tanta saluum fuit. Hanc capio ex eo facto molestiam, quod metuo, ne a

perfidia et culpa non abhorreat, in eadem re eodemque tempore inque communi negotio, quod mihi optimum factu du-
xerim, diuersum eius aliis suasisse'.

Et hic autem Chilo, praestabilis homo sapientiae, quo-
nam usque debuerit contra legem contraque ius pro amico
progredi, dubitauit eaque res in fine quoque uitae ipso ani-
mum eius anxit, et alii deinceps multi philosophiae sectato-
res, ut in libris eorum scriptum est, satis inquisite satisque
sollicite quaesiuerunt, ut uerbis, quae scripta sunt, ipsis
utar, *εἰ δεῖ βοηθεῖν τῷ φίλῳ παρὰ τὸ δίκαιον
καὶ μέχρι πόνου καὶ πόνου*. Ea uerba significant, quae-
sisse eos, an nonnumquam contra ius contraue morem fa-
ciendum pro amico sit et in qualibus causis et quemnam us-
que ad modum.

Super hac quaestione cum ab aliis, sicuti dixi, multis, 10
tum uel diligentissime a Theophrasto disputatur, uiro in
philosophia peripatetica modestissimo doctissimoque, eaque
disputatio scripta est, si recte meminimus, in libro eius de
amicitia primo. Eum librum M. Cicero uidetur legisse, 11
cum ipse quoque librum de amicitia componeret. Et ce-
tera quidem, quae sumenda a Theophrasto existimauit,
ut ingenium facundiaque eius fuit, sumpsit et transposuit
commodissime aptissimeque; hunc autem locum, de quo 12
satis quaesitum esse dixi, omnium rerum aliarum difficilli-
mum strictim atque cursim transgressus est, neque ea, quae
a Theophrasto pensiculate atque enucleate scripta sunt,
executus est, sed anxietate illa et quasi morositate disputa-
tionis praetermissa, genus ipsum rei tantum paucis uerbis
notauit. Ea uerba Ciceronis, si recensere quis uellet, ap- 13
posui: 'His igitur finibus utendum esse arbitror,
ut, cum emendati mores amicorum sunt, tum sit
inter eos omnium rerum, consiliorum, uolunta-
tum, sine ulla exceptione communitas, ut etiam,
si qua fortuna acciderit, ut minus iustae uo-
luntates amicorum adiuuandae sint, in quibus
eorum aut caput agatur aut fama, declinan-
dum de uia sit, modo ne summa turpitudine se-

quatur; est enim, quatenus amicitiae uenia dari possit.'

'Cum agetur', inquit, 'aut caput amici aut fama, declinandum est de uia, ut etiam iniquam uoluntatem illius
14 adiuuemus'. Sed cuiusmodi declinatio esse ista debeat qualisque ad adiuuandum digressio et in quanta uoluntatis
15 amici iniquitate, non dicit. Quid autem refert scire me in eiusmodi periculis amicorum, si non magna me turpitudine insecutura est, de uia esse recta declinandum, nisi id quoque me docuerit, quam putet magnam turpitudinem, et cum decessero de uia, quousque degredi debeam? 'Est enim',
16 inquit, 'quatenus dari amicitiae uenia possit'. Hoc immo ipsum est, quod maxime discendum est quodque ab his, qui doceant, minime dicitur, quatenus quaque fini dari
17 amicitiae uenia debeat. Chilo ille sapiens, de quo paulo ante dixi, conseruandi amici causa de uia declinauit. Sed uideo, quousque progressus sit: falsum enim pro amici salute con-
18 siliu[m] dedit. Id ipsum tamen in fine quoque uitae, an iure posset reprehendi culpaeque dubitauit.

'Contra patriam', inquit Cicero, 'arma pro amico sumenda non sunt'. Hoc profecto nemo ignorauit, et 'priusquam Theognis', quod Lucilius ait, 'nasceretur'. Set id quaero, id desidero: cum pro amico contra ius, contra quam licet, salua tamen libertate atque pace, faciendum est et cum de uia, sicut ipse ait, declinandum est, quid et quantum et in quali causa et quonam usque id fieri debeat. Pericles ille Atheniensis, uir egregio ingenio bonisque omnibus disciplinis ornatus, in una quidem specie, set planius tamen, quid existimaret, professus est. Nam cum amicus eum rogaret, ut pro re causaque eius falsum deiuraret, his ad eum uerbis usus est: *Δεῖ μὲν συμπράττειν τοῖς φίλοις, ἀλλὰ μέχρι τῶν θεῶν*.

21 Theophrastus autem in eo, quo dixi, libro inquisiti-
tius quidem super hac ipsa re et exactius pressiusque quam
22 Cicero disserit. Set is quoque in docendo non de unoquoque facto singillatim existimat neque certis exemplorum documentis, set generibus rerum summatim uniuersimque utitur ad hunc ferme modum:

'Parua', inquit, 'et tenuis uel turpitudine uel infamia sub-23
eunda est, si ea re magna utilitas amico quaeri potest. Re-
penditur quippe et compensatur leue damnum delibatae ho-
nestatis maiore alia grauioreque in adiuuando amico honesta-
te, minimaque illa labes et quasi lacuna famae munimentis
partarum amico utilitatum solidatur. Neque nominibus', in-24
quit, 'moueri nos oportet, quod paria genere ipso non sunt
honestas meae famae et rei amici utilitas. Ponderibus haec
enim potestatibusque praesentibus, non uocabulorum appel-
lationibus neque dignitatibus generum diiudicanda sunt. Nam 25
cum in rebus paribus aut non longe secus utilitas amici aut
honestas nostra consistit, honestas procul dubio praeponde-
rat; cum uero amici utilitas nimio est amplior, honestatis au-
tem nostrae in re non graui leuis iactura est, tunc, quod utile
amico est, id prae illo, quod honestum nobis est, fit plenius,
sicuti est magnum pondus aeris parua lamna auri pretiosius'.

Verba adeo ipsa Theophrasti super ea re adscripsi:
Οὐκ, εἰ δὴ πού τοῦ[το] τῷ γένει τιμιώτερον, 26
ἤδη καὶ, ὅτι οὖν ἂν ἡ μέρος τούτου, πρὸς τὸ
τηλίκον θατέρου συγκρινόμενον, αἰρετὸν
ἔσται. Λέγω δὲ οἶον, οὐ καὶ χρυσίου τιμιώτε-
ρον χαλκοῦ καὶ τηλίκον τοῦ χρυσοῦ, πρὸς τὸ
τηλίκον χαλκοῦ μέγεθος ἀντιπαραβαλλόμε-
νον, πλέον δόξει; ἀλλὰ ποιήσει τινὰ ῥοπήν καὶ
τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος.

Fauorinus quoque philosophus huiuscemodi indulgen-27
tiam gratiae tempestiuae, laxato paulum remissoque subtili
iustitiae examine, his uerbis definiuit: 'Ἡ καλουμένη
χάρις παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, τουτέστιν ὕφεις
ἀκριβείας ἐν δέοντι.

Post deinde idem Theophrastus ad hanc ferme sen-28
tentiam disseruit: 'Has tamen', inquit, 'paruitates rerum et
magnitudines atque has omnes officiorum aestimationes alia
nonnumquam momenta extrinsecus atque aliae quasi appen-
dices personarum et causarum et temporum et circumstan-
tiae ipsius necessitates, quas includere in praecepta diffi-
cilest, moderantur et regunt et quasi gubernant et nunc ratas
efficiunt, nunc inritas'.

29 Haec taliaque Theophrastus satis caute et sollicite et religiose, cum discernendi magis disceptandique diligentia, quam cum decernendi sententia atque fiducia, scribit; quoniam profecto causarum ac temporum uarietates, discriminumque ac differentiarum tenuitates ignorantes decretum atque perpetuum distinctumque in rebus singulis praeceptum, quod ego nos in prima tractatus istius parte desiderare dixeram, non capiunt.

30 Eius autem Chilonis, a quo disputatiunculae huius initium fecimus, cum alia quaedam sunt monita utilia atque prudentia, tum id maxime exploratae utilitatis est, quod duas ferocissimas adfectiones amoris atque odii intra modum cautulum coercuit. ‘Hac’, inquit, ‘fini ames, tamquam forte fortuna et osurus, hac itidem tenus oderis, tamquam fortasse post amaturus’. Super hoc eodem Chilone Plutarchus philosophus in libro *περὶ ψυχῆς* primo uerbis his ita scribit: *Χείλων ὁ παλαιός, ἀκούσας τινὸς λέγοντος, μηδένα ἔχειν ἐχθρόν, ἠρώτησεν, εἰ μηδένα φίλον ἔχει, νομίζων ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖν καὶ συνεμπλέκεσθαι φιλία[ι]ς ἀπεχθείας.*

III.

Quam tenuiter curioseque explorauerit Antonius Iulianus in oratione M. Tullii uerbi ab eo mutati argutiam.

1 Antonius Iulianus rhetor perquam fuit honesti atque amoeni ingeni. Doctrina quoque ista utiliore ac delectabili ueterumque elegantiarum cura et memoria multa fuit; ad hoc scribta omnia antiquiora tam curiose spectabat et aut uirtutes pensitabat aut uitia rimabatur, ut iudicium esse factum atamussim diceret.

2 Is Iulianus super eo enthymemate, quod est in oratione M. Tullii, quam pro Cn. Plancio dixit, ita existimauit — sed uerba prius, de quibus iudicium ab eo factum est, ipsa ponam: Quamquam dissimilis est pecuniae debitio et gratiae. Nam qui pecuniam dissoluit, statim non habet id, quod reddidit, qui autem debet, is retinet alienum, gratiam au-

tem et qui refert, habet, et qui habet, in eo ipso quod habet, refert. Neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc soluero, nec minus ei redderem uoluntate ipsa, si hoc molestiae non accidisset — ‘crispum sane’, inquit, ‘agmen orationis rutundumque ac modulo ipso numerorum uenustum, sed quod cum uenia legendum sit uerbi paulum ideo inmutati, ut sententiae fides salua esset. Namque debitio gratiae et pecuniae conlata uerbum utrobique seruari postulat. Ita enim recte opposita inter sese gratiae pecuniaeque debitio uidebitur, si et pecunia quidem deberi dicatur et gratia, set quid eueniat in pecunia debita solutaue, quid contra in gratia debita redditaue, debitionis uerbo utrimque seruato, disseratur. Cicerero autem’, inquit, ‘cum gratiae pecuniaeque debitionem dissimilem esse dixisset eiusque sententiae rationem redderet, uerbum debet in pecunia ponit, in gratia habet subiicit pro debet; ita enim dicit: Gratiam autem et qui refert, habet, et qui habet, in eo ipso quod habet, refert. Sed id uerbum habet cum proposita comparatione non satis conuenit. Debitio enim gratiae, non habitio, cum pecunia confertur, atque ideo consequens quidem fuerat sic dicere: ‘et qui debet, in eo ipso, quod debet, refert’; sed absurdum et nimis coactum foret, si nondum redditam gratiam eo ipso redditam diceret, quia debetur. Inmutauit ergo’, inquit, ‘subdidit uerbum ei uerbo, quod omiserat, finitimum, ut uideretur et sensum debitionis conlatae non reliquisse et concinnitatem sententiae retinuisse’. Ad hunc modum Iulianus enodabat diiudicabatque ueterum scribtorum sententias, quae apud eum adulescentes delectabant.

V.

Quod Demosthenes rhetor cultu corporis atque uestitu probris obnoxio infamique munditia fuit; quodque item Hortensius orator ob eiusmodi munditias gestumque in agendo histrionum Dionysiae saltatriculae cognomento compellatus est.

Demosthenem traditum est uestitu ceteroque cultu corporis nitido uenustoque nimisque accurato fuisse. Et

hinc et 'τὰ κομψὰ' illa 'χλανίσκια' et 'μαλακοὶ χιτωνίσκοι' ab aemulis aduersariisque probro data, hinc etiam turpibus indignisque in eum uerbis non temperatum, quin parum uir et ore quoque polluto diceretur.

- 2 Ad eundem modum Q. Hortensius omnibus ferme oratoribus aetatis suae, nisi M. Tullio, clarior, quod multa munditia et circumspecte compositeque indutus et amictus esset manusque eius inter agendum forent argutae admodum et gestuosae, maledictis compellationibusque probris iactatus est multaque in eum, quasi in histrionem, in ipsis causis 3 atque iudiciis dicta sunt. Sed cum L. Torquatus, subagresti homo ingenio et infestiuo, grauius acerbisque apud consilium iudicum, cum de causa Sullae quaereretur, non iam histrionem eum esse diceret, sed gesticulariam Dionysiamque eum notissimae saltatriculae nomine appellaret, tum uoce molli atque demissa Hortensius: 'Dionysia', inquit, 'Dionysia malo equidem esse, quam quod tu, Torquate, ἄμουσος, ἀναφρόδιτος, ἀπροσδιόνυσος.'

VI.

Verba ex oratione Metelli Numidici, quam in censura dixit ad populum, cum eum ad uxores ducendas adhortaretur; eaque oratio quam ob causam reprehensa et quo contra modo defensa sit.

- 1 Multis et eruditis uiris audientibus legebatur oratio Metelli Numidici, grauis ac disertus uiri, quam in censura dixit ad populum de ducendis uxoribus, cum eum 2 ad matrimonia capessenda hortaretur. In ea oratione ita scriptum fuit: Si sine uxore possemus, Quirites, [esse], omnes ea molestia careremus; set quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis satis commode, nec sine illis ullo modo uiui possit, saluti perpetuae potius, quam breui uoluptati consulendum est.
- 3 Videbatur quibusdam, Q. Metellum censorem, cui consilium esset, ad uxores ducendas populum hortari, non oportuisse de molestia incommodisque perpetuis rei uxoriae confiteri, neque id hortari magis esse, quam dissuadere abster-

rereque; set contra in id potius orationem debuisse sumi dicebant, ut et nullas plerumque esse in matrimoniis molestias adseueraret et, si quae tamen accidere nonnumquam uiderentur, paruas et leues facilesque esse toleratu diceret maioribusque eas emolumentis et uoluptatibus obliterari easdemque ipsas neque omnibus neque naturae uitio, set quorundam maritorum culpa et iniustitia euenire. Titus autem 4 **Castrius** recte atque condigne **Metellum** esse locutum existimabat. ‘Aliter’, inquit, ‘ **censor loqui debet, aliter rhetor. Rhetori concessum est, sententiis uti falsis, audacibus, uersutis, subdolis, captiosis, si ueri modo similes sint et possint mouendos hominum animos qualicumque astu inreperere**’. Praeterea turpe esse ait rhetori, si quid in mala causa destitutum atque inpropugnatum relinquat. ‘Sed enim 5 **Metellum**’ inquit ‘ **sanctum uirum, illa grauitate et fide praeditum, cum tanta honorum atque uitae dignitate apud populum Romanum loquentem, nihil decuit aliud dicere, quam quod uerum esse sibi atque omnibus uidebatur, praesertim cum super ea re diceret, quae cotidiana intellegentia et communi peruolgatoque uitae usu comprehenderetur. De molestia 6 igitur cunctis hominibus notissima confessus eaque confessione fidem sedulitatis ueritatisque commeritus, tum denique facile et procliuiter, quod fuit rerum omnium ualidissimum atque uerissimum, persuasit, ciuitatem autem saluam esse sine matrimoniorum frequentia non posse**’.

Hoc quoque aliud ex eadem oratione **Q. Metelli** 7 dignum esse existimauius adsidua lectione non hercle minus, quam quae a grauissimis philosophis scribita sunt. **Verba Metelli** haec sunt: **Di immortales plurimum possunt; sed non plus uelle nobis debent, quam parentes. At parentes, si pergunt liberi errare, bonis exheredant. Quid ergo nos a dis immortalibus diutius expectemus, nisi malis rationibus finem faciamus? Isdem deos propitios esse aecum est, qui sibi aduersarii non sunt. Dii immortales uirtutem adprobare, non athibere debent.**

VII.

In hisce uerbis Ciceronis ex oratione quinta in Verrem: Hanc sibi rem praesidio sperant futurum, neque mendum esse neque uitium errareque istos, qui bonos libros uiolant et futuram scribunt; atque inibi de quodam alio Ciceronis uerbo dictum, quod probe scriptum perperam mutatur; et aspersa pauca de modulis numerisque orationis, quos Cicero auide sectatus est.

- 1 In oratione Ciceronis quinta in Verrem, libro spectatae fidei, Tironiana cura atque disciplina facto, scribuntur: Homines tenues, obscuro loco nati, nauigant; adeunt ad ea loca, quae numquam antea adierant. Neque noti esse iis, quo uenerunt, neque semper cum cognitoribus esse possunt, hac una tamen fiducia ciuitatis, non modo apud nostros magistratus, qui et legum et existimationis periculo continentur, neque apud ciues solum Romanos, qui et sermonis et iuris et multarum rerum societate iuncti sunt, fore se tutos arbitrantur, sed quocumque uenerint, hanc sibi rem praesidio sperant futurum.
- 3 Videbatur compluribus in extremo uerbo menda esse. Debuisset enim scribi putabant non futurum, sed 'futuram', neque dubitabant, quin liber emendandus esset, ne, ut in Plauti comoedia moechus, sic enim mendae suae inludabant, ita in Ciceronis oratione soloecismus esset 'manifestarius'.
- 4 Aderat forte ibi amicus noster, homo lectione multa exercitus, cui pleraque omnia ueterum literarum quaesita, meditata euigilataque erant. Is libro inspecto ait, nullum esse in eo uerbo neque mendum neque uitium, Ciceronem probe ac uetuste locutum. 'Nam futurum' inquit 'non refertur ad rem, sicut legentibus temere et incuriose uidetur, neque participio positum est, sed uerbum est indefinitum, quod Graeci appellant 'ἀπαρέμφατον', neque numeris neque generibus praeseruiens, set liberum undique et inpromiscum.
- 7 Quali C. Gracchus uerbo usus est in oratione, cuius titulus est de P. Popilio circum conciliabula, in qua

ita scriptum est: Credo ego inimicos meos hoc dicturum. Inimicos dicturum, inquit, non 'dicturos'. Videturne ea ratione positum esse apud Gracchum dicturum, qua est apud Ciceronem futurum? sicut in Graeca oratione sine ulla uitii suspitione omnibus numeris generibusque sine discrimine tribuuntur huiuscemodi uerba: 'ἔρεῖν', 'ποιήσῃεν', 'ἔσσεσθαι' et similia. In Claudio quoque Quadrigarii tertio annali uerba haec esse dixit: Dum ii conciderentur, hostium copias ibi occupatas futurum; in duodeuicesimo annali eiusdem Quadrigarii principium libri sic scriptum: Si pro tua bonitate et nostra uoluntate tibi ualiditas subpetit, est quod speremus, deos bonis bene facturum; item in Valerii Antiatii libro quarto uicesimo simili modo scriptum esse: Si eae res diuinae factae recteque perlitatae essent, aruspices dixerunt, omnia ex sententia processurum esse. 'Plautus etiam in Casina, cum de puella loqueretur, occisurum dixit. non 'occisuram', his uerbis:

[Set] étiamne habét [nunc istúnc] Casina glá-
dium?

[P.] Habét, sed duós. [S.] Quid duós? [P.] Al-
teró te

Occisurum ait, alteró uilicum.

Item Laberius in Gemellis:

12

Nón putauí, inquit, hoc eám facturum.

Non ergo isti omnes, soloecismus quid esset, ignorarunt, sed et Gracchus dicturum et Quadrigarius futurum et facturum et Antias processurum et Plautus occisurum et Laberius facturum indefinito modo dixerunt, qui modus neque in numeros, neque in personas neque in tempora neque in genera distrahitur, sed omnia istaec una eademque declinatione complectitur. Sicuti Marcus Cicero futurum dixit non uirili genere neque neutro, soloecismus enim plane foret, sed uerbo usus est ab omni necessitate generum absoluto.

Idem autem ille amicus noster in eiusdem M. Tullii ora-16

tione, quae est de imperio Cn. Pompei, ita scriptum esse a Cicerone dicebat atque ipse ita lectitabat: Cum uestros portus, atque eos portus, quibus uitam ac spiritum ducitis, in praedonum fuisse potestatem sciatis, neque soloecismum esse aiebat 'in potestatem fuisse', ut uulgus semidoctum putat, sed rationem dictu certa[m] et proba[m] contendebat, qua et Graeci ita uterentur et Plautus uerborum Latinorum elegantissimus in Amphitruone dixit:

. . . . . Número mi(hi) in mentém fuit, non, ut dici solitum est 'in mente'.

18 Sed enim praeter Plautum, cuius ille in praesens exemplo usus est, multam nos quoque apud ueteres scriptores locutionum talium copiam offendimus atque his uulgo annota-
19 mentis inspersionem. Vt et rationem autem istam missam facias et auctoritates, sonus tamen et positura ipsa uerborum satis declarat, id potius *ἐπιμελεία τῶν λέξεων* modulamentisque orationis M. Tullii conuenisse, ut, quoniam utrumuis dici Latine posset, potestatem dicere mallet, non 'potestate'. Illud enim sic compositum iucundius ad aurem completiusque, insuauius hoc imperfectiusque est, si modo ita explorata aure homo sit, non surda nec iacenti; sicuti est hercle, quod explicauit dicere maluit, quam 'explicuit', quod esse iam usitatius coeperat.

Verba sunt haec ipsius ex oratione, quam de imperio Cn. Pompei habuit: Testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed consilii celeritate explicauit. At si 'explicuit' diceret, imperfecto et debili numero uerborum sonus clauderet.

VIII.

Historia in libris Sotionis philosophi reperta super Laide meretrice et Demosthene rhetore.

1 Sotion ex peripatetica disciplina haut sane ignobilis uir fuit. Is librum multae uariaeque historiae refertum compo-

suit eumque inscripsit *κέρας Ἀμαλθείας*. Ea uox hoc 2
ferme ualet, tamquam si dicas 'cornum copiae'.

In eo libro super Demosthene rhetore et Laide mere- 3
trix historia haec scripta est: 'Lais', inquit, 'Corinthia ob ele-
gantiam uenustatemque formae grandem pecuniam demere-
bat conuentusque ad eam ditiorum hominum ex omni Graecia
celebres erant, neque admittebatur, nisi qui dabat, quod po-
poscerat: poscebat autem illa nimium quantum'. Hinc ait na- 4
tum esse illud frequens apud Graecos adagium:

Οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐς Κόρινθον ἔσθ' ὁ πλοῦς,
quod frustra iret Corinthum ad Laidem, qui non quiret dare,
quod posceretur. 'Ad hanc ille Demosthenes clancu- 5
lum adit et, ut sibi copiam sui faceret, petit. At Lais *μυριάς*
δραχμὰς poposcit', hoc facit nummi nostratis denarium de-
cem milia. 'Tali petulantia mulieris atque pecuniae magnitu- 6
dine ictus expavidusque Demosthenes auertitur et disce-
dens: 'ego', inquit, 'paenitere tanti non emo'. Sed Graeca
ipsa, quae fertur dixisse, lepidiora sunt: 'οὐκ ἄνοῦμαι',
inquit, 'μυρίων δραχμῶν μεταμέλειαν'.

VIII.

Quis modus fuerit, quis ordo disciplinae Pythagoricae, quantum-
que temporis imperatum obseruatumque sit discendi simul ac
tacendi.

Ordo atque ratio Pythagorae ac deinceps familiae suc- 1
cessionis eius recipiendi instituendique discipulos huiusce-
modi fuisse traditur: Iam a principio adulescentes, qui sese 2
ad discendum optulerant, 'ἐφυσιογνωμόνει'. Id uerbum
significat, mores naturasque hominum coniectatione quadam
de oris et uultus ingenio deque totius corporis filo atque ha-
bitu sciscitari. Tum, qui exploratus ab eo idoneusque 3
fuerat, recipi in disciplinam statim iubebat et tempus certum
tacere: non omnes idem, sed alios aliud tempus pro aesti-
mato captu sollertiae. Is autem qui tacebat, quae diceban- 4
tur ab aliis, audiebat, neque percontari, si parum intellexerat,
neque commentari, quae audierat, fas erat; sed non mi-

nus quisquam tacuit, quam biennium. Hi prorsus appellabantur intra tempus tacendi audiendique ‘ἀκουστικοί’. Ast ubi res didicerant rerum omnium difficillimas, tacere audireque, atque esse iam coeperant silentio eruditi, cui erat nomen ‘ἐξεμυθία’, tum uerba facere et quaerere quaeque audissent scribere et quae ipsi opinarentur expromere potestas erat. Hi dicebantur in eo tempore ‘μαθηματικοί’, ab his scilicet artibus, quas iam discere atque meditari inceptauerant: quoniam geometriam et gnomonicam, musicam ceterasque item disciplinas altiores ‘μαθήματα’ ueteres Graeci appellabant; uulgus autem, quos gentilicio uocabulo ‘Chaldaeos’ dicere oportet, ‘mathematicos’ dicit. Exinde his scientiae studiis ornati ad perspicienda mundi opera et principia naturae procedebant, ac tunc denique nominabantur ‘φυσικοί’.

- 8 Haec eadem super Pythagora noster Taurus cum dixisset: ‘nunc autem’, inquit, ‘isti, qui repente pedibus inlotis ad philosophos deuertunt, non est hoc satis, quod sunt omnino ἀθεώρητοι, ἄμουσοι, ἀγεωμέτρητοι, sed legem etiam dant, qua philosophari discant. Alius ait: ‘hoc me primum doce’, item alius: ‘hoc uolo’, inquit, ‘discere, istud nolo’; hic a symposio Platonis incipere gestit propter Alcibiadae comisationem, ille a Phaetro propter Lysiae orationem. Est etiam’, inquit, ‘pro Iuppiter! qui Platonem legere postulet non uitae ornandae, sed linguae orationisque comendae gratia, nec ut modestior fiat, sed ut lepidior.’
- 11 Haec Taurus dicere solitus, nouicios philosophorum sectatores cum ueteribus Pythagoricis pensitans.
- 12 Sed id quoque non praetereundum est, quod omnes, simul atque a Pythagora in cohortem illam disciplinarum recepti erant, quod quisque familiae pecuniaeque habebat in medium dabat et coibatur societas inseparabilis, tamquam illud fuit anticum consortium, quod iure atque uerbo Romano appellabatur ‘ercto non cito’.

X.

Quibus uerbis compellauerit Fauorinus philosophus adulescentem
casce nimis et prisce loquentem.

Fauorinus philosophus adulescenti, ueterum uerbo-¹
rum cupidissimo et plerasque uoces nimis priscas et ignotas
in cotidianis communibusque sermonibus expromenti: 'Cu-
rius', inquit, 'et Fabricius et Coruncanius, antiquissimi uiri, et
his antiquiores Horatii illi trigemini plane ac dilucide cum suis
fabulati sunt neque Auruncorum aut Sicanorum aut Pelasgo-
rum, qui primi coluisse Italiam dicuntur, sed aetatis suae uer-
bis locuti sunt. Tu autem, proinde quasi cum matre Euandri²
nunc loquare, sermone abhinc multis annis iam desito uteris,
quod scire atque intellegere neminem uis, quae dicas.
Nonne, homo inepte, ut quod uis abunde consequaris, taces?
Sed antiquitatem tibi placere ais, quod honesta et bona et so-³
bria et modesta sit. Viue ergo moribus praeteritis, loquere⁴
uerbis praesentibus atque id, quod a C. Caesare, excellen-
tis ingenii ac prudentiae uiro, in primo de analogia
libro scriptum est, habe semper in memoria atque in
pectore, ut tamquam scopulum, sic fugias in-
auditum atque insolens uerbum'.

XI.

Quod Thucydides, scriptor inclitus, Lacedaemonios in acie non
tuba, sed tibiis esse usos dicit, uerbaque eius super ea re posita;
quodque Herodotus Alyattem regem fidicinas in procinctu ha-
buisse tradit; atque inibi quaedam notata de Gracchi fistula
contionaria.

Auctor historiae Graecae grauissimus Thucydides,¹
Lacedaemonios, summos bellatores, non cornuum tubarumue
signis, sed tibiarum modulis in proeliis esse usos, refert: non
prorsus ex aliquo ritu religionum neque rei diuinae gratia,
neque autem ut excitarentur atque euibrarentur animi, quod
cornua et litui moliuntur, sed contra, ut moderatiores modu-
lationesque fierent, quod tibicinis numeris temperatur. Nihil²
adeo in congregiendis hostibus atque in principiis proeliorum

ad salutem uirtutemque aptius rati, quam si permulcti sonis
 3 mitioribus non inmodice ferocirent. Cum procinctae igitur
 classes erant et instructa acies coeptumque in hostem pro-
 gredi, tibicines inter exercitum positi canere inceptabant.
 4 Ea ibi praecentione tranquilla et uenerabili ad quandam quasi
 militaris musicae disciplinam uis et impetus militum, ne sparsi
 5 dispalatique prouerent, cohibebatur. Sed ipsius illius egregii
 scriptoris uti uerbis libet, quae et dignitate et fide grauiora
 sunt: *Καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ξύνοδος ἦν· Ἀργεῖοι*
μὲν καὶ οἱ σύμμαχοι ἐντόνως καὶ ὀρ[γ]ῆ ἡ χω-
ροῦντες, Λακεδαιμόνιοι δὲ βραδέως καὶ ὑπὸ
ἀύλητῶν πολλῶν, νόμῳ ἐγκαθεστῶτων, οὐ
τοῦ θεοῦ χάριν, ἀλλ' ἵνα ὁμαλῶς μετὰ θυ-
θμοῦ βαίνοντες προσέλθοιεν καὶ μὴ διασπα-
σθεῖη αὐτοῖς ἡ τάξις· ὅπερ φιλεῖ τὰ μεγάλα
στρατόπεδα ἐν ταῖς προσόδοις ποιεῖν.

6 Cretenses quoque proelia ingredi solitos memoriae datum
 7 est praecinente ac praemoderante cithara gressibus. Alyat-
 tes autem, rex terrae Lydiae, more atque luxu barbarico
 praeditus, cum bellum Milesiis faceret, ut Herodotus in
 historiis tradit, concinentes habuit fistulatores et fidicines,
 atque feminas etiam tibicinas in exercitu atque in procinctu
 8 habuit, lasciuientium delicias conuiuiorum. Sed enim
 Achaeos Homerus pugnam indipisci ait non fidicularum
 tibiaramque, sed mentium animorumque concentu conspi-
 ratuque tacito nitibundos:

Οἱ δ' ἄρ' ἴσαν σιγῆ μένεα πνεῖοντες Ἀχαιοί,
Ἐν θυμῷ μεμαῶτες ἀλεξέμεν ἀλλήλοισιν.

9 Quid ille uult ardentissimus clamor militum Romanorum,
 quem in congressibus proeliorum fieri solitum scriptores an-
 nualium memorauere? contrane institutum fiebat antiquae
 disciplinae tam probabile? an tum et gradu clementi et silen-
 tio est opus, cum ad hostem itur in conspectu longinquo pro-
 cul distantem, cum uero prope ad manus uentum est, tum iam
 e propinquo hostis et impetu propulsandus et clamore ter-
 rendus est?

Ecce autem per tibicina Laconica tibiae quoque illius 10
 contionariae in mentem uenit, quam, C. Graccho cum po-
 pulo agente, praeisse ac praeministrasse modulos ferunt.
 Sed nequaquam sic est, ut a uulgo dicitur, canere tibia soli- 11
 tum, qui pone eum loquentem staret, et uariis modis tum de-
 mulcere animum actionemque eius, tum intendere. Quid enim 12
 foret sta re ineptius, si, ut planipedi saltanti, ita Graccho
 contionanti numeros et modos et frequentamenta quaedam
 uaria tibicen incineret? Sed qui hoc compertius memoriae 13
 tradiderunt, stetisse in circumstantibus dicunt occultius, qui
 fistula breui sensim grauiusculum sonum inspiraret ad reprimendum
 sedandumque impetus uocis eius. Efferuescente 14
 namque impulsu et instinctu extraneo naturalis illa Gracchi
 uehementia indignuisse, non, opinor, existimanda est. M. ta- 15
 men Cicero fistulatorem istum utriusque rei adhibitum esse a
 Graccho putat, ut sonis, tum placidis tum citatis, aut demis-
 sam iacentemque orationem eius erigeret aut ferocientem
 saeuientemque cohiberet. Verba ipsius Ciceronis apposui: 16
 Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Ca-
 tulle, ex Licinio cliente tuo, literato homine,
 quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum
 eburnea solitus est habere fistula, qui staret
 occulte post ipsum cum contionaretur, peritum
 hominem, qui inflaret celeriter eum sonum,
 qui illum aut remissum excitaret aut a conten-
 tione reuocaret.

Morem autem illum ingrediendi ad tibicinum modulos 17
 proelii institutum esse a Lacedaemonis, Aristoteles in
 libris problemato[n] scripsit, quo manifestior fieret
 exploratioque militum securitas et alacritas. ‘Nam diffiden- 18
 tia’, inquit, ‘et timori cum ingressione huiuscemodi minime
 conuenit et maesti atque formidantes ab hac tam intrepida ac
 tam decora incedendi modulatione alieni sunt.’ Verba pauca 19
 Aristotelis super ea re apposui: *Διὰ τί, ἐπειδὴν
 κινδυνεύειν μέλλωσιν, πρὸς ἀγλὸν ἐμβαί-
 νουσιν; ἵνα τοὺς δειλοὺς ἀσχημονοῦντας γι-
 νώσκωσιν.*

XII.

Virgo Vestae quid aetatis et ex quali familia et quo ritu quibusque caerimoniis et religionibus, ac quo nomine a pontifice maximo capiatur, et quo statim iure esse incipiat simul atque capta est; quodque, ut Labeo dicit, nec intestato cuiquam nec eius intestatae quisquam iure heres est.

- 1 Qui de uirgine capienda scripserunt, quorum diligentissime scripsit Labeo Antistius, minorem quam annos sex, maiorem quam annos decem natam, negauerunt capi fas esse;
- 2.3 item quae non sit patrima et matrima; item quae lingua debili sensuue aurium deminuta aliaue qua corporis labe insignita
- 4 sit; item quae ipsa aut cuius pater emancipatus sit, etiamsi
- 5 uiuo patre in aui potestate sit; item cuius parentes alter amboue seruitutem seruierunt aut in negotiis sordidis uersantur.
- 6 Sed etiam, cuius soror ad id sacerdotium lecta est, excusationem mereri aiunt; item cuius pater flamen aut augur aut quindecimuirum sacris faciundis aut septemuirum epulonum
- 7 aut Salius est. Sponsae quoque pontificis et tubicinis sacrorum filiae uacatio a sacerdotio isto tribui solet. Praeterea
- 8 Capito Ateius scriptum reliquit, neque eius legendam filiam, qui domicilium in Italia non haberet, et excusandam eius, qui liberos tres haberet.
- 9 Virgo autem Vestalis simul est capta atque in atrium Vestae deducta et pontificibus tradita est, eo statim tempore sine emancipatione ac sine capitis minutione e patris potestate exit et ius testamenti faciundi adipiscitur.
- 10 De more autem rituque capiundae uirginis literae quidem antiquiores non extant, nisi, quae capta prima est, a Numa
- 11 rege esse captam. Sed Papiam legem inuenimus, qua cauetur, ut pontificis maximi arbitrato uirgines e populo uiginti legantur sortitioque in contione ex eo numero fiat et, cuius uirginis ducta erit, ut eam pontifex maximus capiat eaque Vestae
- 12 fiat. Sed ea sortitio ex lege Papia non necessaria nunc uideri solet. Nam si quis, honesto loco natus, adeat pontificem maximum atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cuius dumtaxat saluis religionum obseruationibus ratio haberi possit, gratia Papiae illae legis per senatum fit.

'Capi' autem uirgo propterea dici uidetur, quia pontificis 13 maximi manu presa ab eo parente, in cuius potestate est, ueluti bello capta abducitur. In libro primo Fabii¹⁴ Pictoris, quae uerba pontificem maximum dicere oporteat, cum uirginem capiat, scriptum est. Ea uerba haec sunt: Sacerdotem Vestalem, quae sacra faciat, quae ius siet sacerdotem Vestalem facere pro populo Romano Quiritibus, uti quae optima lege fuit, ita te, Amata, capio.

Plerique autem 'capi' uirginem solam debere dici putant. 15 Sed flamines quoque Diales, item pontifices et augures 'capi' dicebantur. L. Sulla rerum gestarum libro se-16 cundo ita scripsit: P. Cornelius, cui primum cognomen Sullae impositum est, flamen Dialis captus. M. Cato de Lusitanis, cum Seruium¹⁷ Galbam accusauit: Tamen dicunt deficere uoluisse. Ego me nunc uolo ius pontificium optime scire; iamne ea causa pontifex capiar? si uolo augurium optime tenere, equis me ob meam[...] augurem capiat?

Praeterea in commentariis Labeonis, quae ad¹⁸ duodecim tabulas composuit, ita scriptum est: Virgo Vestalis neque heres est cuiquam intestato, neque intestatae quisquam, sed bona eius in publicum redigi aiunt. Id quo iure fiat, quaeritur.

'Amata' inter capiendum a pontifice maximo appella-19 tur, quoniam, quae prima capta est, hoc fuisse nomen traditum est.

XIII.

Quaesitum esse in philosophia, quidnam foret in recepto mandato rectius, idne omnino facere, quod mandatum est, an nonnumquam etiam contra, si id speres ei, qui mandauit, utilius fore; superque ea quaestione expositae diuersae sententiae.

In officiis capiendis, censendis iudicandisque, quae 'κα- 1 θήκοντα' philosophi appellant, quaeri solet, an, negotio

tibi dato et, quid omnino faceres, definito, contra quid facere debeas, si eo facto uideri possit res euentura prosperius ex-
 2 que utilitate eius, qui id tibi negotium mandauit. Anceps
 quaestio et in utramque partem a prudentibus uiris arbitrata
 3 est. Sunt enim non pauci, qui sententiam suam una in parte
 defixerint et, re semel statuta deliberataque, ab eo, cuius id
 negotium pontificiumque esset, nequaquam putauerint contra
 dictum eius esse faciendum, etiamsi repentinus aliqui casus
 rem commodius agi posse polliceretur, ne, si spes fefellisset,
 4 culpa inpatientiae et poena indeprecabilis subeunda esset, si
 res forte melius uertisset, dis quidem gratia habenda, sed
 exemplum tamen intromissum uideretur, quo bene consulta
 5 consilia religione mandati soluta corrumpentur. Alii
 existimauerunt, incommoda prius, quae metuenda essent, si
 res gesta aliter foret, quam imperatum est, cum emolumento
 spei pensitanda esse et, si ea leuiora minoraque, utilitas au-
 tem contra grauior et amplior spe quantum potest firma
 ostenderetur, tum posse aduersum mandata fieri censuerunt,
 6 ne oblata diuinitus rei bene gerendae occasio amitteretur, ne-
 que timendum exemplum non parendi crediderunt, si ratio-
 7 nes dumtaxat huiuscemodi non abessent. Cum primis autem
 respiciendum putauerunt ingenium naturamque illius, cuius
 res praeceptumque esset: ne ferox, durus, indomitus,
 inexorabilisque sit, qualia fuerunt Postumiana impe-
 8 ria et Manliana. Nam si tali praeceptorum ratio reddenda
 sit, nihil faciendum esse monuerunt aliter, quam prae-
 ceptum est.

9 Instructius deliberatiusque fore arbitramur theorematum
 hoc de mandatis huiuscemodi obsequendis, si exemplum
 quoque P. Crassi Muciani, clari ac incluti uiri, apposuerimus.

10 Is Crassus a Sempronio Asellione et plerisque aliis hi-
 storiae Romanae scriptoribus traditur habuisse quinque re-
 rum bonarum maxima et praecipua: quod esset 'ditissimus'
 quod 'nobilissimus', quod 'eloquentissimus', quod 'iuriscon-
 11 sultissimus', quod 'pontifex maximus'. Is cum in consulatu
 optineret Asiam prouinciam et circumsedere oppugnareque
 Leucas pararet opusque esset firma atque procera trabe
 arietem faceret, quo muros eius oppidi quateret, scripsit

ad † mag. G. mole attenisium, sociorum amicorumque populi Romani, ut ex malis duobus, quos apud eos uidisset, uter maior esset, eum mittendum curaret. Tum † mag. G. com- 12
 perto, quamobrem malum desideraret, non, uti iussus erat, maiorem, sed, quem esse magis idoneum aptioremque faci-
 endo arieti facilioremque portatu existimabat, minorem mi-
 sit. Crassus eum uocari iussit et, cum interrogasset, cur non 13
 quem iusserat misisset, causis rationibusque quas dictitabat
 spreto, uestimenta detrahi imperauit uirgisque multum ce-
 cidit, corrumpi atque dissolui officium omne imperantis ra-
 tus, si quis ad id, quod facere iussus est, non obsequio de-
 bito, sed consilio non desiderato respondeat.

XIII.

Quid dixerit feceritque C. Fabricius, magna uir gloria magnisque rebus gestis, sed familiae pecuniaeque inops, cum ei Samnites tamquam indigenti graue aurum donarent.

Iulius Hyginus in libro de uita rebusque 1
 illustrium uirorum sexto legatos dicit a Samnitibus
 ad C. Fabricium, imperatorem populi Romani, uenisse et, me-
 moratis multis magnisque rebus, quae bene ac beniuole post
 redditam pacem Samnitibus fecisset, optulisse dono grandem
 pecuniam orasseque, uti acciperet utereturque, atque id fa-
 cere Samnites dixisse, quod uiderent multa ad splendorem
 domus atque uictus defieri neque pro amplitudine dignitate-
 que lautum paratum esse. Tum Fabricium planas manus ab 2
 auribus ad oculos et infra deinceps ad nares et ad os et
 ad gulam atque inde porro ad uentrem imum deduxisse
 et legatis ita respondisse: dum illis omnibus membris, quae
 attigisset, obsistere atque imperare posset, numquam
 quicquam defuturum; propterea se pecuniam, qua nihil
 sibi esset usus, ab his, quibus eam sciret usui esse, non
 accipere.

XV.

Quam inportunum uitium plenumque odii sit futtilis inanisque loquacitas et quam multis in locis a principibus utriusque linguae uiris detestatione iusta culpata sit.

- 1 Qui sunt leues et futtilis et importuni locutores quique nullo rerum pondere innixi uerbis uuidis et lapsantibus diffluunt, eorum orationem bene existimatum est in ore nasci, non in pectore; linguam autem debere aiunt non esse liberam nec uagam, sed uinclis de pectore imo ac de corde
 2 aptis moueri et quasi gubernari. Sed enim uideas quosdam scatere uerbis sine ullo iudicii negotio cum securitate multa et profunda, ut loquentes plerumque uideantur loqui sese
 3 nescire. Vlixen contra Homerus, uirum sapienti facundia praeditum, uocem mittere ait non ex ore, sed ex pectore, quod scilicet non ad sonum magis habitumque uocis, quam ad sententiarum penitus conceptarum altitudinem pertineret, petulantiaeque uerborum coercendae uallum esse oppositum dentium luculente dixit, ut loquendi temeritas non cordis tantum custodia atque uigilia cohibeatur, sed et quibusdam quasi excubiis in ore positis saepiatur.

- 4 Homericæ, de quibus supra dixi, haec sunt:

Ἄλλ' ὅτε δὴ ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος εἴη,
 et:

Ποτόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων.

- 5 Marci Tullii quoque uerba posui, quibus stultam et
 6 inanem dicendi copiam grauiter et uere detestatus est: Dummodo, inquit, hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat, neque inscientiam illius, cui res non suppetat, uerba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim eundem indisertam prudentiam, quam stultam lo-
 7 quacitatem. Item in libro de oratore primo uerba haec posuit: Quid enim est tam furiosum, quam uerborum uel optimorum atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia nec

scientia? Cumprimis autem M. Cato atrocissimus huiusce 8
 uitii insectator est. Namque in oratione, quae inscripta 9
 est si se Caelius tribunum plebis appellasset:
 numquam, inquit, tacet, quem morbus tenet lo-
 quendi, tamquam ueternosum bibendi atque
 dormiendi. Quod si non conueniatis, cum
 conuocari iubet, ita cupidus orationis condu-
 cat, qui auscultet. Itaque auditis, non auscul-
 tatis, tamquam pharmacopolam. Nameius uerba
 audiuntur, uerum se nemo committit [ei], si ae-
 ger est. Idem Cato in eadem oratione eidem M. 10
 Caelio tribuno plebi uilitatem obprobrans non loquendi
 tantum, uerum etiam tacendi: frusto, inquit, panis
 conduci potest, uel uti taceat uel uti loquatur.
 Neque non merito Homerus unum ex omnibus Thersitam 11
 ‘ἀμειροεπῆ’ et ‘ἀκριτόμυθον’ appellat uerbaque illius
 multa et ‘ἄκοσμα’ strepentium sine modo graculorum
 similia esse dicit. Quid enim est aliud ‘ἐκολῶα’?
 Eupolidis quoque uersus de id genus hominibus con- 12
 signatissime factus est:

Λαλεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν,

quod Sallustius noster imitari uolens adscribit: 10 - 13
 quax, inquit, magis, quam facundus. Quapropter 14
 Hesiodus, poetarum prudentissimus, linguam non uul-
 gandam, sed recondendam esse dicit proinde ut thesaurum,
 eiusque esse in promendo gratiam plurimam, si modesta et
 parca et modulata sit:

*Γλώσσης τοι θησαυρὸς ἐν ἀνθρώποισιν ἄρι-
 στος*

*Φειδωλῆς, πλείστη δὲ χάρις κατὰ μέτρον
 λούσης.*

Epicharmium quoque illud non inscite se habet: 15

*Οὐ λέγειν τύγ’ ἐσσι δεινός, ἀλλὰ σιγᾶν
 ἀδύνατος,*

ex quo hoc profecto sumptum est:

Qui cū loqui non pōsset, 16
 Tacere non potuit.

- 17 Fauorinum ego audiui dicere uersus istos Euripidi:
Ἀχαλίνων στομάτων,
Ἀνόμου τ' ἀφροσύνας,
Τὸ τέλος δυστυχία,

non de his tantum factos accipi debere, qui impia aut illicita dicerent, sed uel maxime de hominibus quoque posse dici stulta et inmodica blaterantibus, quorum lingua tam prodiga infrenisque sit, ut fluat semper et aestuet conluuione uerborum taeterrima, quod genus homines a Graecis significatissimo uocabulo *κατάγλωσσοι* appellantur. Valerium Probum, grammaticum inlustrem, ex familiari eius, docto uiro, comperi, Sallustianum illud: Satis eloquentiae, sapientiae parum, breui antequam uita decederet, sic legere coepisse et sic a Sallustio relictum affirmauisse: 'Satis loquentiae, sapientiae parum'. quod 'loquentia' nouatori uerborum Sallustio maxime congrueret, 'eloquentia' cum insipientia minime conueniret.

- 19 Huiuscemodi autem loquacitatem uerborumque turbam magnitudine inani uastam facetissimus poeta Aristophanes insignibus uocabulis denotauit in his uersibus:

Ἀνθρώπων ἀγριοποιόν, αὐθαδέστομον,
Ἔχοντ' ἀχάλινον, ἀκρατές, ἀπύλωτον στόμα,
Ἀπεριλάλητον, κομποφακελορρήμονα,

- 20 neque minus insigniter ueteres quoque nostri hoc genus homines, in uerba proiectos, 'locutuleios' et 'blaterones' et 'linguaces' dixerunt.

XVI.

Quod uerba istaec Quadrigari ex annali tertio: ibi mille hominum occiditur, non licenter, neque de poetarum figura, sed ratione certa et proba grammaticae disciplinae dicta sunt.

- 1 Quadrigarius in tertio annalium ita scripsit: Ibi occiditur mille hominum. Occiditur, in-

quit, non 'occiduntur'. Item Lucilius in tertio sa- 2
tirarum:

Adportam; mille a porta est exinde Sal(t)ernum,
mille, inquit, est, non 'mille sunt'. Varro in XVII. 3
humanarum: Ad Romuli initium plus mille et
centum annorum est. M. Cato in primo origi- 4
num: Inde est ferme mille passum. M. Cicero 5
in sexta in Antonium: Itane Ianus medius in
L. Antonii clientela est? quis umquam in illo
Iano inuentus est, qui L. Antonio mille num-
mum ferret expensum?

In his atque in multis aliis 'mille' numero singulari dictum 6
est; neque hoc, ut quidam putant, uetustati concessum est 7
aut per figurarum concinnitatem admissum est, sed sic uide-
tur ratio poscere. 'Mille' enim non pro eo ponitur, quod 8
Graece 'χιλιοι' dicitur, sed quod 'χιλιάς', et sicuti una 'χι-
λιάς' et duae 'χιλιάδες', ita 'unum mille' et 'duo milia' certa
atque directa ratione dicitur. Quamobrem id quoque recte 9
et probabiliter dici solitum 'mille denarium in arca est' et
'mille equitum in exercitu est'. Lucilius autem, praeter- 10
quam supra posui, alio quoque in loco id manifestius demon-
strat, nam in libro XV. ita dicit: 11

Hunc, milli passum qui uicerit atque duobus,
Campanus sonipes succussor nullus sequetur
Maiore in spatio ac diuersus uidebitur ire;

item alio, libro VIII.: 12

Tu milli nummum potes uno quaerere centum.

Milli passum dixit pro 'mille passibus' et 'uno milli' 13
d[en]uo 'nummum' pro 'unis mille nummis' aperteque
ostendit 'mille' et uocabulum esse et singulari numero dici
eiusque pluratiuum esse 'milia' et casum etiam capere abla-
tium. Neque ceteros casus requiri oportet, cum sint alia 14
pleraque uocabula, quae in singulos tantum casus, quaedam
etiam, quae in nullum inclinentur. Quapropter nihil iam du- 15
bium est, quin M. Cicero in oratione, quam scripsit pro
Milone, ita scriptum reliquerit: Ante fundum Clodi,

quo in fundo propter insanas illas substructiones facile mille hominum uersabatur ualentium, non 'uersabantur', quod in libris minus accuratis scriptum est. Alia enim ratione 'mille hominum', [alia 'mille homines'] dicendum est.

XVII.

Quanta cum animi aequitate tolerauerit Socrates uxoris ingenium intractabile; atque inibi, quid M. Varro in quadam satira de officio mariti scripserit.

- 1 Xanthippe, Socratis philosophi uxor, morosa admodum fuisse fertur et iurgiosa, irarumque et molestiarum mulie-
- 2 brium per diem perque noctem scatebat. Has eius intemperies in maritum Alcibiades demiratus, interrogauit Socraten, quaenam ratio esset, cur mulierem tam acerbam domo
- 3 non exigeret. 'Quoniam', inquit Socrates, 'cum illam domestalem perpetior, insuesco et exerceor, ut ceterorum quoque foris petulantiam et iniuriam facilius feram'.
- 4 Secundum hanc sententiam quoque Varro in satira Menippea, quam de officio mariti scripsit: uitium, inquit, uxoris aut tollendum aut ferendum est. Qui tollit uitium, uxorem commodiorem praestat, qui fert, sese meliorem facit. Haec uerba Varronis 'tollere' et 'ferre' lepide quidem composita
- 5 sunt, sed 'tollere' apparet dictum pro 'corrigere'. Id etiam apparet, eiusmodi uitium uxoris, si corrigi non possit, ferendum esse Varronem censuisse, quod ferri scilicet a uiro honeste potest: uitia enim flagitiis leuiora sunt.

XVIII.

Quod M. Varro in quarto decimo humanarum L. Aelium magistrum suum et in *ἐτυμολογία* falsa reprehendit quodque idem Varro in eodem libro falsum furis *ἔτυμον* dicit.

- 1 In XIII. rerum diuinarum libro M. Varro doctissimum tunc ciuitatis hominem L. Aelium errasse ostendit.

quod uocabulum Graecum uetus traductum in linguam Romanam, proinde atque si primitus Latine fictum esset, resolverit in uoces Latinas ratione etymologica falsa.

Verba ipsa super ea re Varronis posuimus: In quo ² L. Aelius noster, literis ornatissimus, memoria nostra errauit aliquotiens. Nam aliquot uerborum Graecorum antiquiorum, proinde atque essent propria nostra, reddidit causas falsas. Non 'leporem' dicimus, ut ait, quod est leui-pes, sed quod est uocabulum antiquum Graecum. Multa uetera illorum ignorantur, quod pro iis aliis nunc uocabulis utuntur. Et illorum esse plerique ignorent 'Graecum', quod nunc nominant 'Ἑλληνα', 'puteum', quod uocant 'φορέα', 'leporem', quod 'λαγῶν' dicunt. In quo non modo Aelii ingenium non reprehendo, sed industriam laudo: successum enim fortuna, experientiam laus sequitur.

Haec Varro in primore libro scripsit, de ratione uo- ³ cabulorum scitissime, de usu utriusque linguae peritissime, de ipso Aelio clementissime. Sed in posteriore eius- ⁴ dem libri parte 'furem' dicit ex eo dictum, quod ueteres Romani 'furuum' atrum appellauerint et fures per noctem, quae atra sit, facilius furentur. Nonne sic uidetur Varro de fure, tamquam Ae- ⁵ lius de lepore? Nam quod a Graecis nunc 'κλέπτης' dicitur, antiquiore Graeca lingua 'φῶρ' dictum est. Hinc per adfinitatem literarum, qui 'φῶρ' Graece, est Latine 'fur'. Sed ea res fugeritne tunc Varronis memoriam, an ⁶ contra aptius et cohaerentius putarit, 'furem' a 'furuo', id est nigro, appellari, in hac re de uiro tam excellentis doctrinae non meum iudicium est.

XVIII.

Historia super libris Sibyllinis ac de Tarquinio Superbo rege.

In antiquis annalibus memoria super libris Si- ¹ byllinis haec prodita est. Anus hospita atque incognita ²

ad Tarquinium Superbum regem adiit, nouem libros ferens, quos esse dicebat diuina oracula; eos uelle dixit uenundare. 3 Tarquinius pretium percontatus est. Mulier nimium atque 4 inmensum poposcit; rex, quasi anus aetate desiperet, deri- 5 sit. Tum illa foculum coram cum igni apponit, tris libros ex nouem deurit et, ecquid reliquos sex eodem pretio emere 6 uellet, regem interrogauit. Sed enim Tarquinius id multo 7 risit magis dixitque, anum iam procul dubio delirare. Mul- 8 lier ibidem statim tris alios libros exussit atque id ipsum denuo placide rogat, ut tris reliquos eodem illo pretio emat. 9 Tarquinius ore iam serio atque attentiore animo fit, eam constantiam confidentiamque non insuper habendam intel- 10 legit, libros tris reliquos mercatur nihilo minore pretio, 11 quam quod erat petatum pro omnibus. Sed eam mulierem tunc a Tarquinio digressam postea nusquam loci uisam con- 12 stitit. Libri tres, in sacrarium conditi, 'Sibyllini' appellati. Ad eos, quasi ad oraculum, quindecim uiri adeunt, cum di- 13 immortales publice consulendi sunt.

XX.

Quid geometrae dicant *ἐπίπεδον*, quid *στερεόν*, quid *κύβον*, quid *γραμμήν*, quibusque ista omnia Latinis uocabulis appellentur.

1 Figurarum, quae '*σχήματα*' geometrae appellant, ge- 2 nera sunt duo, 'planum' et 'solidum'. Haec ipsi uocant '*ἐπίπεδον*' καὶ '*στερεόν*'. 'Planum' est, quod in duas partis solum lineas habet, qua latum est et qua longum: qualia sunt triquetra et quadrata, quae in area fiunt, sine altitudine. 3 'Solidum' est, quando non longitudines modo et latitudines planas numeri linearum efficiunt, sed etiam extollunt altitudines: quales sunt ferme metae triangulae, quas 'pyramidas' appellant, uel qualia sunt quadrata undique, quae '*κύβους*' illi, nos 'quadrantalia' dicimus. '*Κύβος*' enim est figura ex omni latere quadrata: quales sunt, inquit M. Varro, tesserae, quibus in alueolo luditur; ex 4 quo ipsae quoque appellatae '*κύβοι*'. In numeris etiam similiter '*κύβος*' dicitur, cum omne latus eiusdem 5

numeri aequabiliter in sese soluitur, sicuti fit cum ter terna ducuntur atque ipse numerus terplicatur.

Huius numeri cubum Pythagoras uim habere lunaris 6 circuli dixit, quod et luna orbem suum lustret septem et uiginti diebus et numerus ternio, qui 'τριάς' Graece dicitur, tantundem efficiat in cubo. 'Linea' autem a nostris dicitur, 7 quam 'γραμμὴν' Graeci nominant. Eam M. Varro ita definit: Linea est, inquit, longitudo quaedam sine latitudine et altitudine. *Εὐκλείδης* autem breuius, prae-9 termissa altitudine: *γραμμὴ*, inquit, est *μῆκος ἀπλατῆς*, quod exprimere uno Latino uerbo non queas, nisi audeas dicere 'inlatabile'.

XXI.

Quod Iulius Hyginus affirmatissime contendit, legisse se librum P. Vergilii domesticum, [ubi] scriptum esset: et ora tristia temptantum sensu torquebit amaror, non quod uulgus legeret: sensu torquebit amaro.

Versus istos ex georgicis Vergilii plerique omnes 1 sic legunt:

At sapor indicium faciet manifestus et ora
Tristia temptantum sensu torquebit amaror.

Hyginus autem, non hercle ignobilis grammaticus, in 2 commentariis, quae in Vergilium fecit, confirmat et perseuerat, non hoc a Vergilio relictum, sed quod ipse inuenerit in libro, qui fuerit ex domo atque ex familia Vergilii:

Et ora

Tristia temptantum sensu torquebit amaror.

Neque id soli Hygino, sed doctis quibusdam etiam uiris 3 complacitum, quoniam uidetur absurde dici 'sapor sensu amaro torquet'. 'Cum ipse', inquit, 'sapor sensus sit, non alium in semet ipso sensum habeat ac proinde sit quasi dicatur 'sensus sensu amaro torquet''. Sed enim cum Fa-4 uorino Hygini commentarium legissem atque ei statim displicita esset insolentia et insuauitas illius sensu tor-

quebit amaro, risit et: 'Iouem lapide(u)m', inquit, 'quod sanctissimum iusiurandum habitum est, paratus ego iurare sum, Vergilium hoc numquam scripsisse, sed Hyginum
5 ego uerum dicere arbitror. Non enim primus finxit hoc uerbum Vergilius insolenter, sed in carminibus Lucreti inuentum est, nec est aspernatus auctoritatem poetae, ingenio et facundia praecellentis'. Verba ex III. Lucreti haec sunt:

Dilutaque contra

Cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror.

7 Non uerba autem sola, sed uersus prope totos et locos quoque Lucreti plurimos sectatum esse Vergilium uidemus.

XXII.

An, qui causas defendit, recte Latineque dicat, superesse se is, quos defendit; et superesse proprie quid sit.

- 1 Inroborauit inueterauitque falsa atque aliena uerbi significatio, quod dicitur 'hic illi superest', cum dicendum est, aduocatum esse quem cuipiam causamque eius defendere.
- 2 Atque id dicitur non in compitis tantum neque in plebe uulgaria, sed in foro, in comitio, apud tribunalia. Qui integre autem locuti sunt, magnam partem 'superesse' ita dixerunt, ut eo uerbo significarent superfluere et superuacare atque
4 esse supra necessarium modum. Itaque M. Varro in satira, quae inscripta est nescis quid uesper uehat
5 superfuisse dicit immodice et intempestiue fuisse. Verba ex eo libro haec sunt: In conuiuio legi nec omnia debent et ea potissimum, quae simul sint βιωφελῆ et delectent potius, ut id quoque uideatur non defuisse magis, quam superfuisse.
- 6 Memini ego praetoris, docti hominis, tribunali me forte assistere atque ibi aduocatum non incelebrem sic postulare ut extra causam diceret remque, quae agebatur, non attingeret. Tunc praetorem ei, cuius res erat, dixisse, aduocatum eum non habere; et cum is, qui uerba faciebat, reclamasset

'ego illi V. C. supersum', respondiſſe praetorem festiuiter
'tu plane superes, non ades'.

M. autem Cicero in libro, qui inſcriptus est de iure
ciuili in artem redigendo uerba haec posuit: Nec
uero scientia iuris maioribus suis Q. Aelius Tu-
bero defuit, doctrina etiam superfuit. In quo loco
superfuit significare uidetur 'supra fuit et praestitit su-
perauitque maiores suos doctrina sua, superfluenti tamen et
nimis abundanti', disciplinas enim Tubero stoicas et diale-
cticas percalluerat. In libro quoque [de re]p[ublica] 8
secundo id ipsum uerbum Cicero ponit non temere
transeundum. Verba ex eo libro haec sunt: Non graua-
rer, Laeli, nisi et hos uelle putarem et ipse cu-
perem, te quoque aliquam partem huius nostri
sermonis attingere, praesertim cum heri ipse
dixeris, te nobis etiam superfuturum. Verum
id quidem fieri non potest; ne desis, omnes te
rogamus.

Exquisite igitur et comperte Iulius Paulus dicebat, 9
homo in nostra memoria doctissimus, 'superesse' non sim-
plici ratione dici tam Latine, quam Graece: Graecos enim
'περισσόν' in utramque partem ponere, uel quod superua-
caneum esset ac non necessarium, uel quod abundans nimis
et affluens et exuberans; sic nostros quoque ueteres 'super- 10
esse' alias dixisse pro superfluenti et uacuo neque admo-
dum necessario, ita ut supra posuimus Varronem dicere,
alias ita, ut Cicero dixit, pro eo, quod copia quidem et fa-
cultate ceteris anteiret, super modum tamen et largius proli-
xiusque flueret, quam esset satis. Qui dicit ergo 'superesse 11
se' ei, quem defendit, nihil istorum uult dicere, sed nescio
quid aliud indictum inſcitumque dicit, ac ne Vergilii qui- 12
dem poterit auctoritate uti, qui in georgicis ita scribit:

Primus ego in patriam mecum, modo uita su-
persit.

Hoc enim in loco Vergilius ἀχυρότερον eo uerbo usus ui-
detur, quod supersit dixit pro 'longinquius diutiusque ad-

13 sit', illutque contra eiusdem Vergili aliquanto est probabilius:

Florentisque secant herbas fluuiosque ministrant

Farraque, ne blando nequeat superesse labori:

significat enim supra laborem esse neque opprimi a labore.

14 An autem 'superesse' dixerint ueteres pro 'restare et perficiendae rei deesse', quaerebamus. Nam Sallustius in significatione ista non 'superesse' sed 'superare' dicit. Verba eius in Iugurtha haec sunt: Is plerumque seorsum a rege exercitum ductare et omnis res exequi solitus erat, quae Iugurthae fesso aut maioribus astricto superauerant. Sed inuenimus in 16 tertio Ennii annalium in hoc uersu:

Inde sibi memorat unum super esse laborem, id est reliquum esse et restare, quod, quia id est, diuise pronuntiandum est, ut non una pars orationis esse uideatur, sed 17 duae. Cicero autem in secunda Antoniarum, quod est reliquum, non 'superesse', sed 'restare' dicit.

18 Praeter haec, 'superesse' inuenimus dictum pro 'superstitem esse'. Ita enim scriptum est in libro epistularum M. Ciceronis ad L. Plancum et in epistula (M.) Asini Pollionis ad Ciceronem uerbis his: Nam neque deesse reipublicae uolo neque superesse, per quod significat, si respublica emoriatur et pereat, nolle 20 se uiuere. In Plauti autem Asinaria manifestius id ipsum scriptum est in his uersibus, qui sunt eius comoediae primi:

Sicut tuum uis unicum gnatum tuae
Superesse uitae sospitem et superstitem.

21 Cauenda igitur est non inproprietas sola uerbi, sed etiam prauitas omissa, si quis senior aduocatus adolescenti 'superesse se' dicat.

XXIII.

Quis fuerit Papirius Praetextatus, quae istius causa cognomentis sit, historiaque ista omnis super eodem Papirio cognitu iucunda.

Historia de Papirio Praetextato dicta scriptaque est a M. 1
 Catone in oratione, qua usus est ad milites contra
 Galbam, cum multa quidem uenustate atque luce atque
 munditia uerborum. Ea Catonis uerba huic prorsus com-2
 mentario indidissem, si libri copia fuisset id temporis, cum
 haec dictaui. Quod si non uirtutes dignitatesque uerborum, 3
 sed rem ipsam scire quaeris, res ferme ad hunc modum est:
 Mos antea senatoribus Romae fuit, in curiam cum praetexta-4
 tis filiis introire. Tum, cum in senatu res maior quae-5
 consultata eaque in diem posterum prolata est placuitque,
 ut eam rem, super qua tractauissent, ne quis enuntiaret
 priusquam decreta esset, mater Papirii pueri, qui cum pa-
 rente suo in curia fuerat, percontata est filium, quidnam in
 senatu patres egissent. Puer respondit, tacendum esse ne-6
 que id dici licere. Mulier fit audiendi cupidior; secretum rei 7
 et silentium pueri animum eius ad inquirendum euerberat:
 quaerit igitur compressius uiolentiusque. Tum puer, matre 8
 urgente, lepidi atque festiui mendacii consilium capit. Actum
 in senatu dixit, utrum uideretur utilius exque republica esse,
 unusne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta
 esset. Hoc illa ubi audiuit, animus compauescit, domo tre-9.10
 pidans egreditur ad ceteras matronas. Peruenit ad senatum
 postridie matrum familias caterua. Lacrimantes atque obse-
 crantes orant, una potius ut duobus nupta fieret, quam ut uni
 duae. Senatores ingredienti in curiam, quae illa mulierum 11
 intemperies et quid sibi postulatio ista e uellet, mirabantur.
 Puer Papirius in medium curiae progressus, quid mater au-12
 dire institisset, quid ipse matri dixisset, rem, sicut fuerat,
 denarrat. Senatus fidem atque ingenium pueri exosculatur, 13
 consultum facit, uti posthac pueri cum patribus in curiam ne
 introeant, praeter ille unus Papirius; atque puero postea co-
 gnomentum honoris gratia inditum 'Praetextatus' ob tacendi
 loquendique in aetate praetextae prudentiam.

XXIII.

Tria epigrammata trium ueterum poetarum, Naeui, Plauti, Pacuui, quae, facta ab ipsis, sepulcris eorum incisa sunt.

- 1 Trium poetarum illustrium epigrammata, Cn. Naeui, Plauti, M. Pacuui, quae ipsi fecerunt et incidenda sepulcro suo reliquerunt, nobilitatis eorum gratia et uenustatis scribenda in his commentariis esse duxi.
- 2 Epigramma Naeui plenum superbiae Campanae, quod testimonium esse iustum potuisset, nisi ab ipso dictum esset:

Inmórtalés mortáles si forét fas flére,
 Flerént diuacé Caménae Naéuiúm poétam.
 'Itaque póstquam est órchi tráditús thesaúro,
 Obliti súnť Romaé loquiér linguá Latina.

- 3 Epigramma Plauti, quod dubitasset an Plauti foret, nisi a M. Varrone positum esset in libro de poetis primo:

Postquam est mortem aptus Plautus, comoe-
 dia luget,
 Scaena est deserta [ac] dein Risus, Ludus Ioc-
 usque,
 Et Numeri innumeri simul omnes conlacri-
 marunt.

- 4 Epigramma Pacuui uerecundissimum et purissimum, dignumque eius elegantissima grauitate:

Aduléscens, tam(en) etsi próperas, te hoc sa-
 xúm rogat,
 Vt sé[se] aspicias, deinde quod scriptum ést
 legas.
 Hic súnť poetae Pácuui Marcí sita
 Ossa. Hóc uolebam nescius ne essés. Vale.

XXV.

Quibus uerbis M. Varro indutias definierit; quaesitumque inibi curiosius, quaenam ratio sit uocabuli indutiarum.

Duobus modis M. Varro in libro humanarum, qui est de bello et pace, 'indutiae' quid sint, definit. Indutiae sunt, inquit, pax castrensis paucorum dierum. Item alio in loco: indutiae sunt, inquit, belli feriae. Sed lepidae magis atque iucundae breuitatis utraque 3 definitio, quam plana aut proba esse uidetur. Nam neque 4 'pax' est indutiae, bellum enim manet, pugna cessat, neque in solis castris neque 'paucorum' tantum 'dierum' indutiae sunt. Quid enim dicemus, si indutiis mensum aliquot factis 5 in oppida castris concedatur? nonne tum quoque indutiae sunt? aut rursus quid esse id dicemus, quod in primo analium Quadrigarii scriptum est, C. Pontium Samnitum a dictatore Romano sex horarum indutias postulasse, si indutiae 'paucorum' tantum 'dierum' appellandae sunt? 'Belli' autem 'ferias' festiue magis dixit, quam aperte atque 7 definite.

Graeci autem significantius consignatiusque cessationem 8 istam pugnae pacticiam 'ἐκχειρίαν' dixerunt, exempta littera una sonitus uastioris et subdita lenioris. Nam quod eo 9 tempore non pugnetur et manus cohibeantur, 'ἐκχειρίαν' appellarunt. Sed profecto non id fuit Varro ni negotium, ut 10 indutias superstitione definiret et legibus rationibusque omnibus definitionum inseriret. Satis enim uisum est, eiusmodi 11 facere demonstrationem, quod genus Graeci 'τύπους' magis et 'ὑπογραφάς', quam 'ὀρισμούςς' uocant.

'Indutiarum' autem uocabulum qua sit ratione factum, 12 iam diu est, cum quaerimus. Sed ex multis, quae uel audi- 13 mus uel legimus, probabilius id, quod dicam, uidetur. 'In- 14 dutias' sic dictas arbitramur, quasi tu dicas 'inde uti iam'. Pactum indutiarum eiusmodi est, ut in diem certum non pu- 15 gnetur nihilque incommodetur, sed ex eo die postea uti iam omnia belli iure agantur. Quod igitur dies certus praefinitur 16 pactumque fit, ut ante eum diem ne pugnetur, atque is dies ubi uenit 'inde uti iam' pugnetur, idcirco ex his, quibus dixi,

uocibus, quasi per quendam coitum et copulam nomen indutiarum conexum est.

- 17 Aurelius autem Opilius, in primo librorum, quos Musarum inscripsit: indutiae, inquit, dicuntur, cum hostes inter sese utrimque utroque alter[i] ad alteros inpune et sine pugna ineunt. Inde adeo, inquit, nomen factum uidetur, quasi in[d]ui[ti]ae, 18 hoc est initus atque introitus. Hoc ab Aurelio scriptum propterea non praeterii, ne cui harum noctium aemulo eo tantum nomine elegantius id uideretur, tamquam id nos originem uerbi requirentes fugisset.

XXVI.

Quem in modum mihi Taurus philosophus responderit percontanti, an sapiens irasceretur.

- 1 Interrogauit in diatriba Taurum, an sapiens irasceretur. 2 Dabat enim saepe post cotidianas lectiones quaerendi, quod 3 quis uellet, potestatem. Is cum grauius [et] copiose de morbo affectuue irae disseruisset, quae et in ueterum libris et in ipsius commentariis exposita sunt, conuertit ad me, qui interrogaueram et 'haec ego', inquit, 'super irascendo sentio. 4 Sed, quid et Plutarchus noster, uir doctissimus ac prudentissimus, senserit, non ab re est, ut id quoque audias. Plutarchus', inquit, 'seruo suo, nequam homini et contumaci, sed libris disputationibusque philosophiae aures inbutas habenti, tunicam detrahi ob nescio quod delictum caedique eum 6 loro iussit. Coeperat uerberari et obloquebatur, non merruisse, ut uapulet, nihil mali, nihil sceleris admisisse. Postremo uociferari inter uapulandum incipit, neque iam querimonias aut gemitus eiulatusque facere, sed uerba seria et obiurgatoria: non ita esse Plutarchum, ut philosophum deceret, irasci turpe esse, saepe eum de malo irae edisseruuisse, librum quoque *περὶ ἀοργησίας* pulcherrimum conscripsisse; his omnibus, quae in eo libro scripta sint, nequaquam conuenire, quod prouolutus effususque in iram 8 plurimis se plagis multaret. Tum Plutarchus lente et leniter: 'quid autem', inquit, 'uerbero, nunc ego tibi irasci

uideor? ex uultu meo, an ex uoce, an ex colore, an etiam ex uerbis correptum esse me ira intellegis? mihi quidem neque oculi, opinor, truces sunt neque os turbidum neque inmaniter clamo neque in spumam ruboremue efferuesco neque pudenda dico aut paenitenda neque omnino trepido ira et gestio. Haec enim omnia, si ignoras, signa esse irarum 9 solent. Et simul ad eum, qui caedebat, conuersus: 'interim', inquit, 'dum ego atque hic disputamus, tu hoc age'.

Summa autem totius sententiae Tauri haec fuit: Non idem 10 esse existimauit *ἀοργησίαν* et *ἀναληγσίαν* aliudque esse non iracundum animum, aliud *ἀνάληγον* et *ἀναίσθητον*, id est hebetem et stupentem. Nam sicut aliorum omnium, quos Latini philosophi 'affectus' uel 'affectiones', Graeci *πάθη* appellant, ita huius quoque motus animi, qui, cum est ulciscendi causa saeuior, 'ira' dicitur, non priuationem esse utilem censuit, quam Graeci *στέρησις* dicunt, sed mediocritatem, quam *μετριότητα* illi appellant.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER SECVNDVS.

I.

Quo genere solitus sit philosophus Socrates exercere patientiam corporis; deque eiusdem uiri temperantia.

- 1 Inter labores uoluntarios et exercitia corporis ad fortuitas patientiae uices firmandi id quoque accepimus Socraten facere insueuisse: Stare solitus Socrates dicitur pertinaci statu perdius atque pernox a summo lucis ortu ad solem alterum orientem, inconiuens, immobilis, isdem in uestigiis et, ore atque oculis eundem in locum directis, cogitabundus, tamquam quodam secessu mentis atque animi facta corpore. Quam rem cum Fauorinus, de fortitudine eius uiri ut pleraque disserens, attigisset: *πολλάκις*, inquit, *ἔξ ἡλίου εἰς ἡλίον εἰστήκει ἀστραβέστερος τῶν πρέμνων*.
- 4 Temperantia quoque fuisse eum tanta traditum est, ut omnia fere uitae suae tempora ualitudine inoffensa uixerit.
- 5 In illius etiam pestilentiae uastitate, quae in belli Peloponensiaci principis Atheniensium ciuitatem interneciuo genere morbi depopulata est, is parcendi moderandique rationibus dicitur et a uoluptatum labe cauisse et salubritates corporis retinuisse, ut nequaquam fuerit communi omnium cladi obnoxius.

II.

Quae ratio observatioque officiorum esse debeat inter patres filiosque in discumbendo sedendoque atque id genus rebus domi forisque, si filii magistratus sint et patres priuati; superque ea re Tauri philosophi dissertatio et exemplum ex historia Romana petitum.

Ad philosophum Taurum Athenas uisendi cognoscen-1
dique eius gratia uenerat V. C., praeses Cretae prouinciae
et cum eo simul eiusdem praesidis pater. Taurus, secta-2
toribus commodum dimissis, sedebat pro cubiculi sui foribus
et cum assistentibus nobis sermocinabatur. Introiuit pro-3
uinciae praeses et cum eo pater; assurrexit placide Taurus 4
et post mutuam salutationem resedit. Allata mox una sella 5
est, quae in promptu erat, atque, dum aliae promebantur,
apposita est. Inuitauit Taurus patrem praesidis, uti sede-
ret. Atque ille ait: 'Sedeat hic potius, qui populi Romani 6
magistratus est'. 'Absque praeiudicio', inquit Taurus, 7
'tu interea sededum, cum conspiciamus quaerimusque, utrum
conueniat, tene potius sedere, qui pater es, an filium, qui
magistratus est'. Et, cum pater assedisset appositumque 8
esset aliud filio quoque eius sedile, uerba super ea re Tau-
rus facit cum summa, dii boni, honorum atque officiorum
perpensatione.

Eorum uerborum sententia haec fuit: In publicis locis 9
atque muneribus atque actionibus patrum iura cum filiorum,
qui in magistratu sunt, potestatibus collata interquiescere
paululum et coniuere, sed cum extra rempublicam in do-
mestica re atque uita sedeatur, ambuletur, in conuiuio quo-
que familiari discumbatur, tum inter filium magistratum et
patrem priuatum publicos honores cessare, naturales et ge-
nuinos exoriri. 'Hoc igitur', inquit, 'quod ad me uenistis, 10
quod colloquimur nunc, quod de officiis disceptamus, pri-
uata actio est. Itaque utere apud me his honoribus prius,
quibus domi quoque uestrae te uti priorem decet'.

Haec atque alia in eandem sententiam Taurus grauius 11
simul et comiter disseruit. Quid autem super huiusmodi 12
patris atque filii officio apud Claudium legerimus, non

13 esse ab re uisum est, ut adscriberemus. Posuimus igitur uerba ipsa Quadrigarii ex annali eius sexto transcripta: Deinde facti consules Sempronius Gracchus iterum, Q. Fabius Maximus, filius eius, qui priore anno erat consul. Ei consuli pater proconsul obuiam in equo uehens uenit neque descendere uoluit, quod pater erat, et, quod inter eos sciebant maxima concordia conuenire, lictores non ausi sunt descendere iubere. Ubi iuxta uenit, tum consul ait: 'quid postea?' Lictor ille, qui apparebat, cito intellexit, Maximum proconsulem descendere iussit. Fabius imperio paret et filium collaudauit, cum imperium, quod populi esset, retineret.

III.

Qua ratione uerbis quibusdam uocabulisque ueteres immiserint h literae spiritum.

1 H literam siue illam spiritum magis quam literam dici oportet, inserebant eam ueteres nostri plerisque uocibus uerborum firmandis roborandisque, ut sonus earum esset uiridior uegetiorque. Atque id uidentur fecisse studio et exemplo
2 plo linguae Atticae. Satis notum est, Atticos 'ἔχθ'ον' et 'IPPON' et multa itidem alia, contra morem gentium
3 Graeciae ceterarum, inspirantis primae literae dixisse. Sic 'lachrimas', sic 'sepulchrum', sic 'ahenum', sic 'uehemens', sic 'incohare', sic 'helluari', sic 'halucinari', sic
4 'honerā', sic 'honustum' dixerunt. In his enim uerbis omnibus literae seu spiritus istius nulla ratio uisa est, nisi ut firmitas et uigor uocis, quasi quibusdam neruis additis, intenderetur.

5 Sed quoniam 'aheni' quoque exemplo usi sumus, ueni nobis in memoriam, Fid[i]um Optatum, multi nominis Romae grammaticum, ostendisse mihi librum Aeneidos secundum, mirandae uetustatis, emptum in sigillariis uiginti aureis, quem ipsius Vergili fuisse credebatur. In quo duci isti uersus cum ita scripti forent:

Vestibulum ante ipsum primoque in limine
Pyrrhus

Exultat, telis et luce coruscus aena,

additam supra uidimus h literam et 'ahena' factum. Sic in 6
illo quoque Vergili uersu in optimis libris scriptum in-
uenimus:

Aut foliis undam trepidi despumat aheni.

III.

Quam ob causam Gaius Bassus genus quoddam iudicii diui-
nationem appellari scripserit et quam alii causam esse eius-
dem uocabuli dixerint.

Cum de constituendo accusatore quaeritur iudiciumque 1
super ea re redditur, cuinam potissimum ex duobus plu-
ribusue accusatio subscriptione in reum permittatur, ea
res atque iudicium cognitio 'diuinatione' appellatur. Id uo- 2
cabulum quam ob causam ita factum sit, quaeri solet.

Gaius Bassus in tertio librorum, quos de 3
origine uocabulorum composuit: diuinatione, inquit,
iudicium appellatur, quoniam diuinet quo-
dammodo iudex oportet, quam sententiam sese
ferre par sit. Nimis quidem est in uerbis Gaii Bassi 4
ratio imperfecta uel magis inops et ieiuna. Sed uidetur tamen 5
significare uelle, idcirco dici 'diuinationem', quod in aliis
quidem causis iudex ea, [quae] didicit quaeque argumentis
uel testibus demonstrata sunt, sequi solet, in hac autem re,
cum eligendus accusator est, parua admodum et exilia sunt,
quibus moueri iudex possit, et propterea, quinam magis ad
accusandum idoneus sit, quasi diuinandum est.

Haec Bassus. Sed alii quidam 'diuinationem' esse 6
appellatam putant, quoniam, cum accusator et reus duae
res quasi cognatae coniunctaeque sint neque utra sine al-
tera constare possit, in hoc tamen genere causae reus qui-
dem iam est, sed accusator nondum est, et idcirco, quod
adhuc usque deest et latet, diuinatione supplendum est,
quisnam sit accusator futurus.

V.

Quam lepide designateque dixerit Fauorinus philosophus, quid intersit inter Platonis et Lysiae orationem.

- 1 Fauorinus de Lysia et Platone solitus dicere est: 'Si ex Platonis', inquit, 'oratione uerbum aliquod demas mutesue atque id commodatissime facias, de elegancia tamen detraxeris; si ex Lysiae, de sententia'.

VI.

Quibus uerbis ignauiter et abiecte Vergilius usus esse dicatur et quid his, qui improbe [id] dicunt, respondeatur.

- 1 Nonnulli grammatici aetatis superioris, in quibus est Cornutus Annaeus, haut sane indocti neque ignobiles, qui commentaria in Vergilium composuerunt, reprehendunt quasi incuriose et abiecte uerbum positum in his uersibus:

Candida succinctam latrantibus inguina mon-
stris

Dulichias uexasse rates et gurgite in alto

A! timidos nautas canibus lacerasse marinis.

- 2 Vexasse enim putant uerbum esse leue et tenuis ac parui incommodi, nec tantae atrocitati congruere, cum homines repente a belua immanissima rapti laniatique sint.

- 3 Item aliud huiuscemodi reprehendunt:

Quis aut Eurysthea durum
Aut inlaudati nescit Busiridis aras?

Inlaudati parum idoneum uerbum esse dicunt, neque id satis esse ad faciendam scelerati hominis detestationem, qui, quod hospites omnium gentium immolare solitus fuit, non laude indignus, sed detrectatione execrationeque totius generis humani dignus esset.

- 4 Item aliud uerbum culpauerunt:

Per tunicam squalentem auro latus haurit
apertum,

tamquam si non conuenerit dicere 'auro squalentem', quoniam nitoribus splendoribusque auri squaloris inluuies sit contraria.

Sed de uerbo uexasse ita responderi posse credo: 5 Vexasse graue uerbum est, factumque ab eo uidetur, quod est 'uehere', in quo inest uisiam quaedam alieni arbitrii; non enim sui potens est, qui uehitur. 'Vexare' autem, quod ex eo inclinatum est, ui atque motu procul dubio uastiores. Nam qui fertur et rapsatur atque huc atque illuc distrahitur, is uexari proprie dicitur, sicuti 'taxare' pressius crebriusque est quam 'tangere', unde id procul dubio inclinatum est, et 'iactare' multo fusius largiusque est quam 'iacere', unde id uerbum traductum est, et 'quassare' quam 'quaterere' grauius uiolentiusque. Non igitur, quia uulgo dici solet 6 'uexatum esse' quem fumo aut uento aut puluere, propterea debet uis uera atque natura uerbi deperire, quae a ueteribus, qui proprie atque signate locuti sunt, ita ut decuit, conseruata est.

M. Catonis uerba sunt ex oratione, quam de 7 Achaeis scripsit: Cumque Hannibal terram Italianam laceraret atque uexaret; 'uexatam' Italianam dixit Cato ab Hannibale, quando nullum calamitatis aut saeuitiae aut immanitatis genus reperiri queat, quod in eo tempore Italia non perpessa sit; M. Tullii in III. in Ver- 8 rem: Quae ab isto sic spoliata atque direpta est, non, ut ab hoste aliquo, qui tamen in bello religionem et consuetudinis iura retineret, sed ut a barbaris praedonibus uexata esse uideatur.

De 'inlaudato' autem duo uidentur responderi posse. 9 Vnum est eiusmodi: Nemo quisquam tam efflictis est moribus, quin faciat aut dicat nonnumquam aliquid, quod laudari queat. Vnde hic antiquissimus uersus uice prouerbii celebratus est:

Πολλάκι καὶ κηπουρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον
εἶπεν.

Sed enim qui omni in re atque omni tempore laude omni 10

uacat, is 'inlaudatus' est isque omnium pessimus deterrimusque est, sicuti omnis culpae priuatio 'inculpatum' facit. 'Inculpatum' autem instar est absolutae uirtutis; 'inlaudatus' quoque igitur finis est extremae malitiae. Itaque Homerus non uirtutibus appellandis, sed uitii detrahendis laudare ampliter solet. Hoc enim est:

Τὸ δ' οὐκ ἄκουτε πετέσθην,

et item illud:

*Ἐνθ' οὐκ ἄν βρίζοντα ἰδοῖς Ἀγαμέμνονα
δῖον,
Οὐδὲ καταπτώσσοντ', οὐδ' οὐκ ἐθέλοντα
μάχεσθαι.*

12 Epicurus quoque simili modo maximam uoluptatem priuationem detractionemque omnis doloris definiuit his uerbis:

Ὅρος [τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν, ἢ παντός]

13 *τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις.* Eadem ratione idem

14 Vergilius 'inamabilem' dixit Stygiam paludem. Nam sicut 'inlaudatum' *κατὰ στέρησιν* laudis, ita 'inamabilem'

15 *κατὰ* amoris *στέρησιν* detestatus est. Altero modo 'in-

16 laudatus' ita defenditur: 'Laudare' significat prisca lingua nominare appellareque. Sic in actionibus ciuilibus auctor

17 'laudari' dicitur, quod est nominari. Is 'inlaudatus' autem est, quasi inlaudabilis, qui neque mentione aut memoria

18 ulla dignus neque umquam nominandus est: sicuti quondam a communi consilio Asiae decretum est, uti nomen eius, qui

templum Dianae Ephesi incenderat, ne quis ullo in tempore nominaret.

19 Tertium restat ex is, quae reprehensa sunt, quod tunicam

20 squalentem auro dixit. Id autem significat copiam densitatemque auri in squamarum speciem intexti

'Squalere' enim dictum a squamarum crebritate asperitate

21 que, quae in serpentium pisciumue coriis uisuntur. Quam rem et alii, et hic quidem poeta locis aliquot demonstrat:

Quem pellis, inquit, aheni

In plumam squamis auro conserta tegebat,

et alio loco: 22

Iamque adeo rutilum thoraca indutus ahenis
Horrebat squamis.

Accius in Pelopidis ita scribit: 23

. . . Eius serpéntis squamae squárido auro
et púrpura

Pertéxtae.

Quicquid igitur nimis inculcatum opsitumque aliqua re erat, 24
ut incuteret uisentibus facie noua horrorem, id 'squalere'
dicebatur. Sic in corporibus incultis squamosisque alta 25
congeries sordium 'squalor' appellabatur. Cuius significa-
tionis multo assiduoque usu totum id uerbum ita contamina-
tum est, ut iam 'squalor' de re alia nulla, quam de solis in-
quinamentis dici coeperit.

VII.

De officio erga patres liberorum; deque ea re ex philosophiae
libris, in quibus scriptum quaesitumque est, an omnibus pa-
tris iussis obsequendum sit.

Quaeri solitum est in philosophorum disceptationibus, 1
an semper inque omnibus iussis patri parendum sit. Super 2
ea re Graeci nostrique, qui de officiis scripserunt,
tres sententias esse, quae spectandae considerandaeque sint,
tradiderunt easque subtilissime diiudicarunt. Earum una 3
est: omnia, quae pater imperat, parendum; altera est: in 4
quibusdam parendum, quibusdam non obsequendum; tertia 5
est: nihil necesse esse patri obsequi et parere.

Haec sententia quoniam primore aspectu nimis infamis 6
est, super ea prius, quae dicta sunt, dicemus. 'Aut recte', 7
inquiunt, 'imperat pater aut perperam. Si recte imperat,
non, quia imperat, parendum, sed, quoniam id fieri ius est,
faciendum est; si perperam, nequaquam scilicet faciendum,
quod fieri non oportet'. Deinde ita concludunt: 'numquam 8
est patri parendum, quae imperat'. Set neque istam sen- 9
tentiam probari accepimus: argutiola quippe haec, sicuti mox
ostendemus, friuola et inanis est. Neque autem illa, quam 10

primo in loco diximus, uera et proba uideri potest, omnia
 11 esse, quae pater iusserit, parendum. Quid enim? si pro-
 ditionem patriae, si matris necem, si alia quaedam imperabit
 12 turpia aut impia? Media igitur sententia optima atque tutis-
 sima uisa est, quaedam esse parendum, quaedam non ob-
 13 sequendum. Sed ea tamen, quae obsequi non oportet, leni-
 teret uerecunde ac sine detestatione nimia sineque obprobra-
 tione acerba reprehensionis declinanda sensim et relinquenda
 esse dicunt, quam respuenda.

14 Conclusio uero illa, qua colligitur, sicuti supra dictum
 est, nihil patri parendum, imperfecta est refutarique ac dilui
 15 sic potest: Omnia, quae in rebus humanis fiunt, ita ut docti
 16 censuerunt, aut honesta sunt aut turpia. Quae sua ui recta
 aut honesta sunt, ut fidem colere, patriam defendere, ut ami-
 cos diligere, ea fieri oportet, siue imperet pater siue non im-
 17 peret. Sed quae his contraria quaeque turpia, omnino iniqua
 18 sunt, ea ne si imperet quidem. Quae uero in medio sunt et
 a Graecis tum 'μέσα', tum 'ἀδιάφορα' appellantur, ut in mi-
 litiam ire, rus colere, honores capessere, causas defendere,
 uxorem ducere, ut iussum proficisci, ut accersitum uenire,
 quoniam et haec et his similia per se ipsa neque honesta sunt
 neque turpia, sed, proinde ut a nobis aguntur, ita ipsis actio-
 nibus aut probanda fiunt aut reprehendenda: propterea in
 eiusmodi omnium rerum generibus patri parendum esse cen-
 sent, ueluti si uxorem ducere imperet aut causas pro reis di-
 19 cere. Quod enim utrumque in genere ipso per sese neque
 honestum neque turpe est, idcirco, si pater iubeat, obse-
 20 quendum est. Sed enim si imperet, uxorem ducere infamem
 propudiosam, criminosam aut pro reo Catilina aliquo aut Tu-
 bulo aut P. Clodio causam dicere, non scilicet parendum
 quoniam accedente aliquo turpitudinis numero desinunt ess-
 21 per sese haec media atque indifferentia. Non ergo integri-
 est propositio dicentium 'aut honesta sunt, quae imperat pa-
 22 ter, aut turpia', neque ὅγιες et νόμιμον διεξευγμένον
 uideri potest. Deest enim diiunctioni isti tertium: 'neque
 honesta sunt neque turpia'. Quod si additur, non potest ita
 concludi: 'numquam est igitur patri parendum'.

VIII.

Quod parum aequa reprehensio Epicuri a Plutarcho facta sit in syllogismi disciplina.

Plutarchus secundo librorum, quos de Homero 1 composuit, imperfecte atque praepostere atque inscite synlogismo esse usum Epicurum dicit uerbaque ipsa Epicuri ponit: *Ὁ θάνατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· τὸ γὰρ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ· τὸ δὲ ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς.* ‘Nam praeterinisit’, inquit, ‘quod in prima 2 parte sumere debuit, τὸν θάνατον εἶναι ψυχῆς καὶ σώματος διάλυσιν, tum deinde eodem ipso, quod omiserat, quasi posito concessoque ad confirmandum aliud utitur. Progredi 4 autem hic’, inquit, ‘synlogismus, nisi illo prius posito, non potest’.

Vere hoc quidem Plutarchus de forma atque ordine 5 synlogismi scripsit. Nam [si], sicut in disciplinis traditur, ita colligere et ratiocinari uelis, sic dici oportet: *ὁ θάνατος ψυχῆς καὶ σώματος διάλυσις· τὸ δὲ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ· τὸ δὲ ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς.* Sed Epicurus, 6 cuiusmodi homost, non inscitia uidetur partem istam synlogismi praetermisisse. Neque id ei negotium fuit, synlogi- 7 smum tamquam in scholis philosophorum cum numeris omnibus et cum suis finibus dicere; set profecto, quia separatio animi et corporis in morte euidens est, non est ratus, necessariam esse eius admonitionem, quod omnibus prosus erat obuium. Sicuti etiam, quod coniunctionem synlogismi non 8 in fine posuit, set in principio: nam id quoque non inperite factum, quis non uidet?

Aput Platonem quoque multis in locis reperias synlogismos, repudiato conuersoque ordine isto, qui in docendo traditur, cum elegantī quadam reprehensionis contemptione positos esse.

VIII.

Quod idem Plutarchus euidenti calumpnia uerbum ab Epicuro dictum insectatus sit.

1 In eodem libro idem Plutarchus eundem Epicurum reprehendit, quod uerbo usus sit parum proprio et
2 alienae significationis. Ita enim scribit Epicurus: Ὅρος τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν ἢ παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις. 'Non', inquit, 'παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος, sed 'παντὸς τοῦ ἀλγεινοῦ' dicere oportuit. Detractio enim significanda est doloris, non', inquit, 'dolentis'.

4 Nimis minute ac prope etiam subfrigide Plutarchus in
5 Epicuro accusando λεξιθηρεῖ. Has enim curas uocum uerborumque elegantias non modo non sectatur Epicurus, sed etiam insectatur.

X.

Quid sint fausae Capitolinae; et quid super eo uerbo M. Varro Seruio Sulpicio quaerenti rescripserit.

1 Seruius Sulpicius, iuris ciuillis auctor, uir bene literatus, scripsit ad M. Varronem rogauitque, ut rescriberet, quid significaret uerbum, quod in censoriis libris scriptum esset. Id erat uerbum 'fausae Capitolinae'. Varro rescripsit, in memoria sibi esse, quod Q. Catulus, curator restituendi Capitolii, dixisset, uoluisse se aream Capitolinam deprimere, ut pluribus gradibus in aedem conscenderetur suggestusque pro fastigii magnitudine altior fieret, sed facere id
3 non quisse, quoniam 'fausae' impedissent. Id esse cellas quasdam et cisternas, quae in area sub terra essent, ut reponi solerent signa uetera, quae ex eo templo collapsa essent, [e]t alia quaedam religios[a] e donis consecratis. Ad deinde eadem epistula negat quidem, se in literis inuenisse, cur 'fausae' dictae sint, sed Q. Valerium Soranum solitum dicere ait, quos 'thesauros' Graeco nomine appellaremus, priscos Latinos 'flauisas' dixisse, quod in eos non rude aes argentumque, sed flata signataque pecunia con-

deretur. Coniectare igitur se, detractam esse ex eo uerbo 4 secundam literam et 'fauisas' esse dictas cellas quasdam et specus, quibus aeditui Capitolii uterentur ad custodiendas res ueteres religiosas.

XI.

De Sicinio Dentato, egregio bellatore, multa memoratu digna.

L. Sicinium Dentatum, qui tribunus plebi fuit, Spurio Tar- 1 peio, A. Aternio consulibus, scriptum est in libris a n- nalibus, plus, quam credi debeat, strenuum bellatorem fuisse nomenque ei factum ob ingentem fortitudinem appel- latumque esse Achillem Romanum. Is pugnasse in hostem 2 dicitur centum et uiginti proeliis, cicatricem auersam nul- lam, aduersas quinque et quadraginta tulisse, coronis do- natus esse aureis octo, obsidionali una, muralibus tribus, ciuicis quatuordecim, torquibus tribus et octoginta, armillis plus centum sexaginta, hastis duodeuiginti. Phaleris item donatus est quinquies uiciesque. Spolia militaria habuit 3 multiuiga, in his prouocatoria pleraque. Triumphauit cum 4 imperatoribus suis triumphos nouem.

XII.

Considerata perpensaque lex quaedam Solonis, speciem habens primorem iniquae iniustaeque legis, sed ad usum et emolu- mentum salubritatis penitus reperta.

In legibus Solonis illis antiquissimis, quae Athenis 1 axibus ligneis incisae sunt quasque latas ab eo Athenienses, ut sempiternae manerent, poenis et religionibus sanxerunt, legem esse Aristoteles refert scriptam ad hanc senten- tiam: 'Si ob discordiam dissensionemque seditio atque dis- cессio populi in duas partes fiet et ob eam causam irritatis animis utrimque arma capientur pugnabiturque, tum qui in 2o tempore in eoque casu ciuilis discordiae non alterutra parte sese adiunxerit, sed solitarius separatusque a communi nalo ciuitatis secesserit, is domo, patria fortunisque omnibus areto, exul extorrisque esto'.

- 2 Cum hanc legem Solonis, singulari sapientia praediti, legissemus, tenuit nos grauis quaedam in principio admiratio, requirens, quam ob causam dignos esse poena existimauerit,
- 3 qui se procul a seditione et ciuili pugna remouissent. Tum, qui penitus atque alte usum ac sententiam legis introspexerant, non ad augendam, sed ad desinendam seditionem legem
- 4 hanc esse dicebant. Et res prorsum se sic habent. Nam si boni omnes, qui in principio coercendae seditioni impares fuerint, populum percitum et amentem non deseruerint, ad alterutram partem diuidi sese adiunxerint, tum eueniet, ut cum socii partis seorsum utriusque fuerint caeque partes ab his, ut maioris auctoritatis uiris, temperari ac regi coeperint, concordia per eos potissimum restitui conciliarique possit, dum et suos, apud quos sunt, regunt atque mitificant et aduersarios sanatos magis cupiunt quam perditos.
- 5 Hoc idem Fauorinus philosophus inter fratres quoque aut amicos dissidentis oportere fieri censebat, ut, qui in medio sunt utriusque partis beniuoli, si in concordia adnita parum auctoritatis quasi ambigui amici habuerint, tum alter[i] in alteram partem discedant ac per id meritum uiam
- 6 sibi ad utriusque concordiam muniant. 'Nunc autem plerique', inquit, 'partis utriusque amici, quasi probe faciant, duos litigantes destituunt et relinquunt deduntque eos aduocatis malivolis aut auaris, qui lites animasque eorum inflamment aut odii studio aut lucri.

XIII.

Liberos in multitudinis numero etiam unum filium filiamue ueteres dixisse.

- 1 Antiqui oratores, historiaeque aut carminum scriptores etiam unum filium filiamue 'liberos
- 2 multitudinis numero appellarunt. Idque nos, cum in complurium ueterum libris scriptum aliquotiens aduertimus, nunc quoque in libro Sempronii Asellionum rerum gestarum quinto ita positum esse offendimus
- 3 Is Asellio sub P. Scipione Africano tribunus militum ad Numantiam fuit resque eas, quibus gerendis ipse interfuit, conscripsit.

Eius uerba de Tiberio Graccho, tribuno pl., quo in tem-⁴ pore interfectus in Capitolio est, haec sunt: Nam Grac-
chus domo cum proficiscebatur, numquam minus
terna aut quaterna milia hominum sequebantur.
Atque inde infra de eodem Graccho ita scripsit: Orare⁵
coepit id quidem, ut se defenderent liberosque
suos; eum, quem uirile secus tum in eo tempore
habebat, produci iussit populoque commendauit
prope flens.

XIII.

Quod Marcus Cato in libro, qui inscriptus est contra Tiberium
exulem, stitisses uadimonium per i literam dicit, non stetis-
ses; eiusque uerbi ratio reddita.

In libro uetere M. Catonis, qui inscribitur contra¹
Tiberium exulem, scriptum sic erat: Quid si uadi-
monium capite obuoluto stitisses? Recte quidem²
ille stitisses scripsit: sed falsa et audax [emendatio....]
emendatores, 'e' scripto et per libros 'stetisses' fece-
runt, tamquam stitisses uanum et nihili uerbum esset.
Quin potius ipsi nequam et nihili sunt, qui ignorant, stitis-³
ses dictum a Catone, quoniam 'sisteretur' uadimonium,
non 'staretur'.

XV.

Quod antiquitus aetati senectae potissimum habiti sint ampli ho-
nores; et cur postea ad maritos et ad patres idem isti honores
delati sint; atque ibi de capite quaedam legis Iuliae septimo.

Apud antiquissimos Romanorum neque generi neque pe-¹
cuniae praestantior honos tribui quam aetati solitus, maiores-
que natu a minoribus colebantur ad deum prope et parentum
uicem atque omni in loco inque omni specie honoris priores
potioresque habiti. A conuiuio quoque, ut scriptum in anti-²
quitatibus est, seniores a iunioribus domum deducebantur
eumque morem accepisse Romanos a Lacedaemoniis tradi-
tum est, apud quos Lycurgi legibus maior omnium rerum
honus aetati maiori habebatur.

3 Sed postquam suboles ciuitati necessaria uisa est et ad
 prolem populi frequentandam praemiis atque inuitamentis
 usus fuit, tum antelati quibusdam in rebus, qui uxorem qui-
 que liberos hab[er]ent, senioribus neque liberos neque ux-
 4 res habentibus. Sicuti kapite VII. legis Iuliae priori
 ex consulibus fasces sumendi potestas fit, non qui pluris an-
 nos natus est, sed qui pluris liberos, quam collega, aut in
 5 sua potestate habet aut bello amisit. Sed si par utrique nu-
 merus liberorum est, maritus aut qui in numero maritorum
 6 est praefertur; si uero ambo et mariti et patres totidem libe-
 rorum sunt, tum ille pristinus honos instauratus et, qui maior
 7 natus est, prior fasces sumit. Super iis autem, qui aut caelibes
 ambo sunt aut parem numerum filiorum habent aut mariti
 sunt et liberos non habent, nihil scriptum in lege de ea aetate
 8 est. Solitos tamen audio, qui lege potiores essent, fasces
 primi mensis collegis concedere aut longe aetate prioribus
 aut nobilioribus multo aut secundum consulatum ineuntibus.

XVI.

Quod Caesellius Vindex a Sulpicio Apollinari reprehensus est in
 sensus Vergiliani enarratione.

1 Vergilii uersus sunt e libro sexto:

Ille, uides, pura iuuenis qui nititur hasta,
 Proxima sorte tenet lucis loca. Primus ad
 auras

Aetherias Italo commixtus sanguine surget
 Siluius, Albanum nomen, tua postuma proles,
 Quem tibi longaeuo serum Lauinia coniunx
 Educet siluis regem regumque parentem:
 Vnde genus Longa nostrum dominabitur Alba.

2 Videbantur haec nequaquam conuenire:

tua postuma proles,

et:

Quem tibi longaeuo serum Lauinia coniunx
 Educet regem.

Nam si hic Siluius, ita ut in omnium ferme annalium monumentis scriptum est, post mortem [Aeneae] natus est ob eamque causam praenomen ei Postumo fuit, qua ratione subiectum est:

Quem tibi longaeuo serum Lauinia coniunx
Educet siluis?

Haec enim uerba significare uideri possunt, Aenea uiuo ac iam sene, natum ei Siluium et educatum. Itaque hanc sententiam esse uerborum istorum Caesellius opinatus in commentario lectionum antiquarum: 'postuma', inquit, 'proles' non eum significat, qui patre mortuo, sed qui postremo loco natus est: sicuti Siluius, qui, Aenea iam sene, tardo seroque partu est editus. Sed huius historiae auctorem idoneum nullum nominat. Siluium autem post Aeneae mortem, sicuti diximus, natum esse multi tradiderunt.

Idcirco Apollinaris Sulpicius inter cetera, in quibus Caesellium reprehendit, hoc quoque eius quasi erratum animaduertit errorisque istius hanc esse causam dixit, quod scriptum ita sit: 'Quem tibi longaeuo', inquit, 'non seni, significatio enim est contra historiae fidem, sed in longum iam aeuum et perpetuum recepto immortalique facto. Anchises enim, qui haec ad filium dicit, sciebat eum, cum hominum uita discessisset, immortalem atque indigetem futurum et longo perpetuoque aeuo potiturum'. Hoc sane Apollinaris argute. Sed aliud tamen est 'longum' aeuum, aliud 'perpetuum', neque dii 'longaeui' appellantur, sed 'inmortales'.

XVII.

Cuiusmodi esse naturam quarundam praepositionum M. Cicero animaduertit; disceptatumque ibi super eo ipso, quod Cicero obseruauerat.

Obseruate curioseque animaduertit M. Tullius 'in' et 'con' praepositiones uerbis aut uocabulis praepositas tunc produci atque protendi, cum literae sequerentur, quae primae sunt in 'sapiente' atque 'felice', in aliis autem omnibus correpte pronuntiari.

2 Verba Ciceronis haec sunt: Quid uero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? 'indoctus' dicimus breui prima litera, 'insanus' producta, 'inhumanus' breui, 'infelix' longa et, ne multis, quibus in uerbis eae primae literae sunt, quae in 'sapiente' atque 'felice', producte dicuntur, in ceteris omnibus breuiter; itemque 'composuit', 'consueuit', 'concrepuit', 'confecit'. Consule ueritatem, reprehendet; refer ad auris, probabunt; quaere, cur ita sit? dicent iuuare. Voluptati autem aurium morigerari debet oratio.

3 Manifesta quidem ratio suauitatis est in his uocibus, de quibus Cicero locutus est. Sed quid dicemus de praepositione 'pro', quae, cum produci et corripi soleat, obseruationem hanc tamen M. Tullii aspernata est? Non enim semper producitur, cum sequitur ea litera, quae prima est in uerbo 'fecit', quam Cicero hanc habere uim significat, ut propter eam rem 'in' et 'con' praepositiones producantur.

5 Nam 'proficisci' et 'profugere' et 'profundere' et 'profanum' et 'profestum' correpte dicimus, 'proferre' autem et

6 'profligare' et 'proficere' producte. Cur igitur ea litera, quam Cicero productionis causam facere obseruauit, non in omnibus consimilibus eandem uim aut rationis aut suauitatis tenet, sed aliam uocem produci facit, aliam corripi?

Neque uero 'con' particula tum solum producitur, cum

7 ea litera, de qua Cicero dixit, insequitur. Nam et Cato et Sallustius: faenoribus inquit copertus est.

8 Praeterea 'coiugatus' et 'conexus' producte dicitur.

9 Sed tamen uideri potest in his, quae posui, ob eam causam particula haec produci, quoniam eliditur ex ea n litera: nam detrimentum literae productione syllabae com-

10 pensatur. Quod quidem etiam in eo seruatur, quod est

11 'cogo'; neque repugnat, quod 'coegi' correpte dicimus: non enim salua id *ἀναλογία* dicitur a uerbo, quod est 'cogo'.

XVIII.

Quod Phaedon Socraticus seruus fuit; quodque item alii complusculi seruitutem seruierunt.

Phaedon Elidensis ex cohorte illa Socratica fuit 1 Socraticae et Platoni per fuit familiaris. Eius nomini 2 Plato librum illum diuinum de immortalitate animae dedit. Is Phaedon seruus fuit forma atque ingenio liberali et, ut 3 quidam scripserunt, a lenone domino puer ad merendum coactus. Eum Cebes Socraticus hortante Socrate emisse 4 dicitur habuisseque in philosophiae disciplinis. Atque is 5 postea philosophus inlustris fuit, sermonesque eius de Socrate admodum elegantes leguntur.

Alii quoque non pauci serui fuerunt, qui post philosophi 6 clari extiterunt. Ex quibus ille Menippus fuit, cuius libros 7 M. Varro in satiris aemulatus est, quas alii 'cynicas', ipse appellat 'Menippeas'.

Sed et Theophrasti Peripatetici seruus Pompylus et 8 Zenonis Stoici seruus, qui Persaeus uocatus est, et Epicuri, cui Mys nomen fuit, philosophi non incelebris uixerunt.

Diogenes etiam Cynicus seruitutem seruiuit. Sed is 9 ex libertate in seruitutem uenum ierat. Quem cum emere uellet *Ξενοῦδος Κορίνθιος* et, quid artificii nouisset, [esset] percontatus: 'nouit' inquit Diogenes 'hominibus liberis imperare'. Tum *Ξενοῦδος*, responsum eius demiratus, 10 emit et manu emisit filiosque suos ei tradens: 'accipe', inquit, 'liberos meos, quibus imperes'.

De Epicteto autem philosopho nobili, quod is quoque seruus fuit, recentior est memoria, quam ut scribi quasi oblitteratum debuerit.

XVIII.

Rescire uerbum quid sit et quam habeat ueram atque propriam significationem.

Verbum 'rescire' obseruauimus uim habere propriam 1 quandam, non ex communi significatione ceterorum uerborum, quibus eadem praepositio imponitur; neque ut 'rescribere', 'relegere', 'restituere' dicimus, itidem dici-

2 mus 'rescire'. Nam qui factum aliquod occultius aut inopi-
 natum insperatunque cognoscit, is dicitur proprie 'rescire'.

3 Cur autem in hoc uno uerbo 're' particula huius senten-
 4 tiae uim habeat, equidem adhuc quaero. Aliter enim dictum
 esse 'resciui' aut 'rescire' apud eos, qui diligenter locuti
 sunt, nondum inuenimus, quam super is rebus, quae aut con-
 5 sulto consilio latuerint aut contra spem opinionemue usu ue-
 nerint. Quamquam ipsum 'scire' de omnibus communiter
 rebus dicatur uel aduersis uel prosperis uel insperatis uel
 6 expectatis. Naeuius in Triphallo ita scripsit:

Vmquám si quicquam filium rescuero,
 Argéntum amoris caúsa sumpse mútuum,
 Extémpla te illo dúcam, ubi non déspuas.

7 Claudius Quadrigarius in primo annali: Ea Lu-
 cani ubi rescuierunt, sibi per fallacias uerba
 8 data esse. Item Quadrigarius in eodem libro in
 re tristi et inopinata uerbo isto ita utitur: Id ubi rescie-
 runt propinqui obsidum, quos Pontio traditos
 supra demonstrauius, eorum parentes cum
 propinquis capillo passo in uiam prouolarunt.
 9 M. Cato in quarto originum: Deinde dictator
 iubet postridie magistrum equitum arcessi:
 'mittam te, si uis, cum equitibus'. 'Sero est',
 inquit magister equitum, 'iam rescuere'.

XX.

Quae uolgo dicuntur uiuaria, id uocabulum ueteres non dixisse; et
 quid pro eo P. Scipio in oratione ad populum, quid postea M.
 Varro in libris de re rustica dixerit hoc sensu.

1 'Viuaría', quae nunc dicuntur saepta quaedam loca, in
 quibus ferae uiuae pascuntur, M. Varro in libro de
 2 re rustica III. dicit 'leporaria' appellari. Verba Varro-
 nis subieci: Villaticae pastionis genera sunt tria,
 ornithones, leporaria, [piscinae. Nunc ornitho-
 nas dico omnium alitum, quae intraparietes uil-
 lae solent pasci. Leporaria] te accipere uolo,

non ea, quae tritavi nostri dicebant, ubi soli lepores sint, sed omnia saepta aedificia, uillae quae sunt et habent inclusa animalia, quae pascentur. Is item infra eodem in libro ita scribit: Cum emisti fundum Tusculanum a M. Pisone, in 3 leporario apri multi fuere.

'Viuaria' autem, quae nunc vulgus dicit, quos 'παρ- 4 δείσους' Graeci appellant, (quae 'leporaria' Varro dicit), haut usquam memini apud uetustiores scriptum. Sed quod apud 5 Scipionem, omnium aetatis suae purissime locutum, legimus 'roboraria', aliquot Romae doctos uiros dicere audiui id significare, quod nos 'uiuaria' dicimus, appellataque esse a tabulis roboreis, quibus saepta essent; quod genus saeptorum uidimus in Italia locis plerisque. Verba ex oratione 6 eius contra Claudium Asellum quinta haec sunt: Vbi agros optime cultos atque uillas expolitissimas uidisset, in his regionibus excelsissimo loco murum statuere aiebat; inde corrigere uiam, aliis per uineas medias, aliis per roborarium atque piscinam, aliis per uillam.

Lacus uero aut stagna, [quae] piscibus uiuis coercentur 7 clausa, suo atque proprio nomine 'piscinas' nominauerunt.

'Apiaria' quoque uulgus dicit loca, in quibus siti sunt 8 aluei apum; sed neminem ferme, qui incorrupte locuti sunt, aut scripsisse memini aut dixisse. M. autem Varro in libro 9 de re rustica tertio: *μελισσῶνας*, inquit, ita facere oportet, quae quidam 'mellaria' appellant. Sed hoc uerbum, quo Varro usus est, Graecum est: nam 'μελισσῶνες' ita dicuntur, ut *ἀμπελώνες* et *δαφνῶνες*.

XXI.

Super eo sidere, quod Graeci *ἄμαξαν*, nos septentriones uocamus; ac de utriusque uocabuli ratione et origine.

Ab Aegina in Piraeum complusculi earundem disciplina- 1 rum sectatores Graeci Romanique homines eadem in nauis transmittebamus. Nox fuit et clemens mare et anni aestas 2 caelumque liquide serenum. Sedebamus ergo in puppi simul

- 3 uniuersi et lucentia sidera considerabamus. Tum, qui eodem in numero Graecas res eruditi erant, quid ‘βωώρης’ esset, quid ‘ἄμαξα’ et quaenam maior et quae minor, cur ita appellata et quam in partem procedentis noctis spatio mouerentur et quamobrem Homerus solam eam non occidere dicat, cum et quaedam alia, scite ista omnia ac perite disserebant.
- 4 Hic ego ad nostros iuuenes conuertor et: ‘quid’, inquam, ‘uos opici dicitis mihi? quare, quod ‘ἄμαξαν’ Graeci uo-
- 5 cant, nos ‘septentriones’ uocamus? non enim satis est, quod septem stellas uidemus, sed quid hoc totum, quod ‘septentriones’ dicimus, significet, scire’, inquam, ‘id prolixius uolo’.
- 6 Tum quispiam ex his, qui se ad literas memoriasque ueteres dediderat: ‘uulgus’, inquit, ‘grammaticorum ‘septentriones’ a solo numero stellarum dictum putat. ‘Triones’ enim per sese nihil significare aiunt, sed uocabuli esse supplementum; sicut in eo, quod ‘quinquatus’ dicamus, quod
- 8 quinque ab Idibus dierum numerus sit, ‘atrus’ nihil. Sed ego quidem cum L. Aelio et M. Varrone sentio, qui ‘triones’ rustico cetero uocabulo boues appellatos scribunt, quasi quosdam ‘terriones’, hoc est arandae colendaeque terrae
- 9 idoneos. Itaque hoc sidus, quod a figura posituraque ipsa, quia simile plaustrum uideatur, antiqui Graecorum ‘ἄμαξαν’ dixerunt, nostri quoque ueteres a bubus iunctis ‘septentriones’ appellarunt, id est septem stellis, ex quibus quasi iuncti
- 10 ‘triones’ figurantur. Praeter hanc’ inquit ‘opinionem id quoque Varro addit, dubitare sese, an propterea magis hae septem stellae ‘triones’ appellatae sint, quia ita sint sitae, ut ternae stellae proximae quaeque inter sese faciant ‘trigona’, id est triquetras figuras’.
- 11 Ex his duabus rationibus, quas ille dixit, quod posterius est, subtilius elegantiusque est uisum. Intuentibus enim nobis in illud, ita propemodum res erat, ut forma esse(t et) triquetra uiderentur.

XXII.

De uento iapyge deque aliorum uentorum uocabulis regionibus-
que accepta ex Fauorini sermonibus.

Apud mensam Fauorini in conuiuio familiari legi soli- 1
tum erat aut uetus carmen melici poetae aut histo-
ria partim Graecae linguae, alias Latinae. Legebatur ergo 2
ibi tunc in carmine Latino 'iapyx' uentus quaesitum-
que est, quis hic uentus et quibus ex locis spiraret et quae
tam infrequentis uocabuli ratio esset; atque etiam petebamus,
ut super ceterorum nominibus regionibusque docere nos
ipse uellet, quia uulgo neque de appellationibus eorum neque
de finibus neque de numero conueniret.

Tum Fauorinus ita fabulatus est: 'Satis', inquit, 'no- 3
tum est, limites regionesque esse caeli quatuor: 'exortum',
'occasum', 'meridiem', 'septentriones'. Exortus et occa- 4
sus mobilia et uaria sunt, meridies septentrionesque statu
perpetuo stant et manent. Oritur enim sol non indidem sem- 5
per, sed aut 'aequinocialis' oriens dicitur, cum in circulo
currit, qui appellatur 'ισημερινός', aut 'solstitialis', quae
sunt 'θεριναί', aut 'brumalis'. quae sunt 'χειμεριναί τρο-
παί'. Item cadit sol non in eundem semper locum. Fit enim 6
similiter occasus eius aut 'aequinocialis' aut 'solstitialis'
aut 'brumalis'. Qui uentus igitur ab oriente 'uerno', id est 7
aequinociali, uenit, nominatur 'eurus', ficto uocabulo, ut
isti έτυμολογικοί aiunt, 'ό από τής ήούς έέων'. Is alio quo- 8
que a Graecis nomine 'άφηλιώτης', Romanis nauticis 'sub-
solanus' cognominatur. Sed qui ab aestiua et solstitiali 9
orientis meta uenit, Latine 'aquilo', 'βορέας' Graece dicitur,
eumque propterea quidam dicunt ab Homero 'αίθρηγενέ-
την' appellatum; boream autem putant dictum 'άπό τής
βοής', quoniam sit uiolenti flatus et sonori. Tertius uentus, 10
qui ab oriente hiberno spirat, 'uolturnum' Romani uocant,
eum plerique Graeci mixto nomine, quod inter notum et eu-
rum sit, 'εύρόνοτον' appellant. Hi sunt igitur tres uenti 11
orientales: 'aquilo', 'uolturnus', 'eurus', quorum medius
eurus est. His oppositi et contrarii sunt alii tres occidui: 12
'caurus' quem solent Graeci 'άργεστήν' uocare: is aduer-

sus aquilonem flat; item alter 'faunius', qui Graece ζέφυρος uocatur: is aduersus eorum flat; tertius 'africus', qui
 13 Graece 'λίψ', aduersus uolturnum facit. Hae duae regiones
 caeli orientis occidentisque inter sese aduersae sex habere
 14 uentos uidentur. Meridies autem, quoniam certo atque fixo
 limite est, unum meridiale uentum habet: is Latine 'auster',
 Graece 'νότος' nominatur, quoniam est nebulosus atque
 15 umectus; 'νοτις' enim Graece umor nominatur. Septentrio-
 nes autem habent ob eandem causam unum. Is obiectus di-
 rectusque in austrum, Latine 'septentrionarius', Graece
 16 'ἀπαρκτίας' appellatus. Ex his octo uentis alii quatuor uen-
 tos detrahunt atque id facere se dicunt Homero auctore,
 qui solos quatuor uentos nouerit: eorum, austrum, aquilo-
 17 nem, faonium, a quatuor caeli partibus, quas quasi primas
 nominauimus, oriente scilicet atque occidente latioribus at-
 18 que simplicibus, non tripertitis. Partim autem sunt, qui pro
 octo duodecim faciunt, tertios quatuor in media loca inseren-
 tes cir[cum] meridiem et septentriones eadem ratione, qua
 secundi quatuor intersiti sunt inter primos duos apud orientem
 occidentemque.

19 Sunt porro alia quaedam nomina quasi peculiarium uen-
 torum, quae incolae in suis quisque regionibus fecerunt aut
 ex locorum uocabulis, in quibus colunt, aut ex alia qua
 20 causa, quae ad faciendum uocabulum acciderat. Nostri nam-
 que Galli uentum ex sua terra flantem, quem saeuissimum
 patiuntur, 'circium' appellant a turbine, opinor, eius ac uer-
 21 tiginis. 'Ιαπυγίας' ipsius ore proficiscentem (quasi finibus
 Apuliae) [Apuli] eodem, quo ipsi sunt, nomine 'iapygem' di-
 22 cunt. Eum esse propemodum caurum existimo; nam et est
 23 occidentalis et uidetur exaduersum eorum flare. Itaque
 Vergilius Cleopatram e nauali proelio in Aegyptum fugien-
 tem uento iapyge ferri ait, eum quoque Apulum eodem,
 24 quo uentum, uocabulo 'iapygem' appellauit. Est etiam
 uentus nomine 'caecias', quem Aristoteles ita flare dicit,
 ut nubes non procul propellat, sed ut ad sese uocet, ex quo
 uersum stum prouerbiale factum ait:

"Ἐλκων ἐφ' αὐτόν, ὡς[τε] καικίας νέφος.

Praeter hos autem, quos dixi, sunt alii plurifariam uenti 25
 commenticii et suae quisque regionis indigenae, ut est Ho-
 ratianus quoque ille 'atabulus', quos ipsos quoque ex-
 ecuturus fui; addidissemque eos, qui 'etesiae' et 'prodromi'
 appellitantur, qui certo tempore anni, cum canis oritur, ex
 alia atque alia parte caeli spirant, rationesque omnium uoca-
 bulorum, quoniam plus paulo adbibere, effudissem, nisi multa
 iam prosus omnibus uobis reticentibus uerba fecissem, quasi
 fieret a me ἀκρόασις ἐπιδεικτική. In conuiuio autem fre- 26
 quenti loqui solum unum, neque honestum est', inquit, 'ne-
 que commodum'.

Haec nobis Fauorinus in eo, quod dixi, tempore apud 27
 mensam suam summa cum elegantia uerborum totiusque ser-
 monis comitate atque gratia denarravit. Sed, quod ait, uen- 28
 tum, qui ex terra Gallia flaret, 'circium' appellari, M. Cato
 in libris originum eum uentum 'cercium' dicit, non
 'circium'. Nam cum de Hispanis scriberet, qui citra Hibe- 29
 rum colunt, uerba haec posuit: Sunt in his regionibus
 ferrareae, argentifodinae pulcherrimae, mons
 ex sale mero magnus: quantum demas, tantum
 aderescit. Ventus cercius, cum loquere, buc-
 cam implet, armatum hominem, plaustrum ho-
 neratum percellit.

Quod supra autem dixi, ἐτησίαι ex alia atque alia caeli 30
 parte flare, haut scio an secutus opinionem multorum temere
 dixerim. P. enim Nigidii in secundo librorum, quos 31
 de uento composuit, uerba haec sunt: Et ἐτησίαι et
 austri anniuersarii secundo sole flant. Conside-
 randum igitur est, quid sit secundo sole.

XXIII.

Consultatio diiudicatioque locorum facta ex comoedia Menandri et
 Caecilii, quae Plocium inscripta est.

Comoedias lectitamus nostrorum poetarum sum- 1
 ptas ac uersas de Graecis, Menandro aut Posidippo aut
 Apollodoro aut Alexide et quibusdam item aliis comi-
 cis. Neque, cum legimus eas, nimium sane displicent, quin 2

lepide quoque et uenuste scriptae uideantur, prorsus ut melius posse fieri nihil censeas. Set enim si conferas et componas Graeca ipsa, unde illa uenerunt, ac singula considerate atque apte iunctis et alternis lectionibus committas, oppido quam iacere atque sordere incipiunt, quae Latina sunt: ita Graecarum, quas aemulari nequiuert, facetiis atque luminibus obsolescunt.

4.5 Nuper adeo usus huius rei nobis uenit. Caecili Plocium legebamus; hautquaquam mihi et qui aderant displicebat. Libitumst, Menandri quoque Plocium legere, a quo istam comoediam uerterat. Sed enim postquam in manus Menander uenit, a principio statim, di boni, quantum stupere atque frigere quantumque mutare a Menandro Caecilius uisus est! Diomedis hercle arma et Glauci non dispari magis pretio existimata sunt. Accesserat dehinc lectio ad eum locum, in quo maritus senex super uxore diuite atque deformi querebatur, quod ancillam suam, non inscito puellam ministerio et facie haut inliberali, coactus erat uenundare, suspectam uxori quasi pelicem. Nihil dicam ego, quantum differat: uersus utrimque eximi iussi et aliis ad iudicium faciendum exponi. Menander sic:

Ἐπ' ἀμφοτέρα ΝΙΝ ἐπίκληρος ΗΚ
 ΜΕΛΛΕΙΝΚΑΤΕΤΔΕΣΕΙ ΚΑΤΕΙΡΓΑΣΑΣΑ μέγα
 Καὶ περιβόητον ἔργον· ἐκ τῆς οἰκίας
 Ἐξέβαλε τὴν λυποῦσαν, ἣν ἐβούλετο,
 5 Ἴν' ἀποβλέπωσι πάντες εἰς τὸ Κρωβύλης
 Πρόσωπον. ΗΤΕΤΝΩΕΤΟΤΣΑΕΜΕ γυνή
 Δέσποινα, καὶ τὴν ὄψιν ΩΝ ἐκτήσατο·
 Ὅνος ἐν πιθήκοις. ΤΟΙΤΟΔΕΤΟΛΕΓΟΜΕ-
 ΝΟΝ ΕΣΤΙΝΔΗ
 ΤΟΤΤΟ[...]σιωπᾶν βούλομαι τὴν νύκτα τὴν
 10 Πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν. Οἱ μοι Κρωβύλην
 Λαβεῖν ΕΜΕΚΑΙΔΕΚΑΤΑΛΑΝΤΑ
 ΓΕΙΝΕΣ οὔσαν πηχέως· εἴτ' ἐστὶ τό
 Φρύαγμά (ΕΙ) πως (ΑΝ) ὑπόστατον; [μὰ τὸν]
 Δία
 Τὸν Ὀλύμπιον καὶ τὴν Ἀθηναῦν, οὐδαμῶς.

15 Παιδισκάριον θεραπευτικὸν δὲ καὶ λόγου
ΤΑΧΙΟΝ ΑΠΑΓΕΣΘΩ ΔΕΤΙΣΑΡΑΝΠΙΣΑΓΑΓΟΙ.

Caecilius autem sic:

10

... Is démum miser est, qui aérumnam suám
nequit
'Occultare. Férre ita me uxor [ét] forma et fa-
ctis facit,
— Sí taceam tamen indicium [fit] — quae nisi
dotem ómnia
Quae nolis habét. Qui sapiet, dé me discet,
qui quasi
5 Ad hóstis captus libere
Séruio salua úrbe atque arce.
Quae mihi quicquid plácet eo † priuatu uim
me seruatum.
Dum éius mortem inhio, égomet uiuo inter ui-
uos mórtuus.
'Ea me clam se cúm mea ancilla aít consue-
tum, id me árguit,
6 Ita plorando, orándo, instando atque óbiur-
gando me óptudit
Eam uti uen[un]darém; nunc credo inté-
suas
Aequális et cognátas sermoném serit:
'Quis uestrarúm fuit íntegra aetátula
Quae hóc idem [tum] á uiro impetrarit suo
5 Quód ego anus modo efféci, pelice út meum
priuarém uirum?
Haec erunt hodié concilia: miser sermóne dif-
feror.

Praeter uenustatem autem rerum atque uerborum, in 11
uobis libris nequaquam parem, in hoc equidem soleo ani-
mum attendere, quod quae Menander praeclare et appo-
site et facete scripsit, ea Caecilius, ne qua potuit quidem,
onatus est enarrare, sed quasi minime probanda praetermi- 12
it et alia nescio quae mimica inculcauit et illud Menandri

de uita hominum media sumptum, simplex et uerum et delectabile, nescio quo pacto, omisit. Idem enim ille maritus senex cum altero sene uicino colloquens et uxoris locupletis superbiam deprecans, haec ait:

Ἔχω δ' ἐπίκληρον Λάμιαν· οὐκ εἰρηκὰ σοι
 Τοῦτ'; εἰτ' ἄρ' οὐχί; κυρίαν τῆς οἰκίας
 Καὶ τῶν ἀγρῶν ΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ ΑΝΤ ΕΚΕΙΝΗΣ
 Ἔχομεν, Ἀπολλων, ὡς χαλεπῶν χαλεπώτα-
 τον·

Ἄπασι δ' ἀργαλῆα ἴσθιν, οὐκ ἔμοι μόνῳ,
 Τίφ, πολὺ μᾶλλον θυγατρί. [B.] προᾶγμ' ἄμα-
 χον λέγεις,

Εὖ οἶδα.

13 Caecilius uero hoc in loco ridiculus magis, quam personae isti, quam tractabat, aptus atque conueniens uideri maluit. Sic enim haec corruptit:

[A.] Sed túa morosane úxor, quaeso, est?

[B.] quám (e)rogas?

[A.] Qui tándem? [B.] Taedet méntionis, quae mihi,

Vbí domum adueni, adsédi, extemplo sáuium
 Dat iéiuna anima. [A.] N(ih)il peccat de sáuió.
 Ut déuomas uult, quód foris potáueris.

14 Quid de illo quoque loco, in utraque comoedia posito, existimari debeat, manifestum est, cuius loci haec ferme sententia: Filia hominis pauperis in peruigilio uitata est.
 15 Ea res clam patrem fuit, et habebatur pro uirgine. Ex eo uigilio grauida mensibus exactis parturit. Seruus bonae frugis
 16 cum pro foribus domus staret et propinquare partum erili filiae atque omnino uitium esse oblatum ignoraret, gemitum et ploratum audit puellae in puerperio enitentis: timet, irascitur,
 17 suspicatur, miseretur, dolet. Hi omnes motus eius affectionisque animi in Graeca quidem comoedia mirabiliter acres et illustres, apud Caecilium autem pigra istaec omnia et
 18 rerum dignitate atque gratia uacua sunt. Post, ubi idem ser-

uus percontando quod acciderat repperit, has apud Me-
nandrum uoces facit:

Ὡς τρεῖς κακοδαίμων, ὅστις ὦν πένης ἀνήρ
Καὶ παιδοποιεῖ. Ὡς ἀλόγιστός ἐστ' ἀνήρ,
Ὅς μήτε φυλακὴν τῶν ἀναγκαίων ἔχει,
Μήτ', ἂν ΑΤΙΧΗCΗ εἰς τὰ κοινὰ τοῦ βίου,
ΕΠΑΜΦΙΕCΤΑΙΔΙΝΑΤΟ τοῦτο χρήμασιν,
'Αλλ' ἐν ἀκαλύπτῳ καὶ ταλαιπώρῳ βίῳ
Χειμαζόμενος ζῆ, τῶν μὲν ἀνιαρῶν ἔχων
Τὸ μέρος ἀπάντων, [τῶν δ'] ἀγαθῶν ΟΤΔΙΝΑ-
ΜΕΝΟΣ.

Ἐπεὶ γὰρ ἐνὸς ἀλ(ε)γῶν, ἅπαντας νο-
θετῶ.

Ad horum autem sinceritatem ueritatemque uerborum an 21
adspirauerit Caecilius, consideremus. Versus sunt hi
Caecili, trunca quaedam ex Menandro dicentis et consar-
cientis uerba tragici tumoris:

.. Is demum infórtunatus ést homo
Paupér, qui educit in egestate liberos,
Cui fórtuna et res ést ut continuo patet.
Nam opulénto famam fáctile occultat fáctio.

Itaque, ut supra dixi, cum haec Caecilii seorsum lego, 22
neutiquam uidentur ingrata ignauaque, cum autem Graeca
comparo et contendo, non puto, Caecilium sequi debuisse,
quod assequi [nequi]ret.

XXIII.

De uetere parsimonia; deque antiquis legibus sumptuariis.

Parsimonia apud ueteres Romanos et uictus atque cena- 1
rum tenuitas non domestica solum obseruatione ac disci-
plina, sed publica quoque animaduersione legumque com-
plurium sanctionibus custodita est. Legi adeo nuper in Ca- 2
pitonis Atei coniectaneis senatus decretum uetus,
C. Fannio et M. Valerio Messalla consulibus factum, in quo
iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalensibus antiquo

ritu 'mutitarent', id est mutua inter sese dominia agitent, iurare apud consules uerbis conceptis non amplius in singulas cenas sumptus esse facturos, quam centenos uicenosque aeris, praeter olus et far et uinum, neque uino alienigena, sed patriae, usuros, neque argenti in conuiuio plus pondo, quam libras centum inlaturos.

- 3 Sed post id senatus consultum lex Fannia lata est, quae ludis Romanis, item ludis plebeis et Saturnalibus et aliis quibusdam diebus in singulos dies centenos aeris insumi concessit decemque aliis diebus in singulis mensibus tricenos. 4 ceteris autem diebus omnibus denos. Hanc Lucilius poeta legem significat, cum dicit:

Fanni centussis misellus.

- 5 In quo errauerunt quidam commentariorum in Lucilium scribtores, quod putauerunt; Fannia lege perpetuos in omne dierum genus centenos aeris statutos. 6 Centum enim aeris Fannius constituit, sicuti supra dixi, festis quibusdam diebus eosque ipsos dies nominauit, aliorum autem dierum omnium in singulos dies sumptum inclusit intra aeris alias tricenos, alias denos. 7 Lex deinde Licinia rogata est, quae cum certis diebus, sicuti Fannia, centenos aeris inpendi permisisset, nubtis duccenos indulsit ceterisque diebus statuit aeris tricenos; cum et carnis autem et salsamenti certa pondera in singulos dies constituisset, quidquid esset tamen e terra, uite, arbore, 8 promise atque indefinite largita est. Huius legis Laeuus 9 poeta meminit in Erotopaegniis. Verba Laeui haec sunt, quibus significat haedum, qui ad epulas fuerat adlatus, dimissum cenamque ita, ut lex Licinia sanxisset, pomis oleribusque instructam.

Lex Licini(a), inquit, introducitur:

Lux liquida haedo redditur.

- 10 Lucilius quoque legis istius meminit in his uerbis:

Legem uitemus Licini.

- 11 Postea L. Sulla dictator, cum, legibus istis situ atque senio oblitteratis, plerique in patrimoniis amplis elluarentur et

familiam pecuniamque suam [cenarum] prandiorumque gurgitibus proluissent, legem ad populum tulit, qua cautum est, ut Kalendis, Idibus, Nonis diebusque ludorum et feriis quibusdam sollemnibus sestertios tricen[ten]os in cenam insumere ius potestasque esset, ceteris autem diebus omnibus non amplius tricenos.

Praeter has leges Aemiliam quoque legem inuenimus, 12 qua lege non sumptus cenarum, sed ciborum genus et modus praefinitus est.

Lex deinde Antia praeter sumptum aeris id etiam san- 13 xit, ut, qui magistratus esset magistratumue capturus esset, ne quo ad cenam, nisi ad certas personas, itaret.

Postrema lex Iulia ad populum peruenit, Caesare Au- 14 gusto imperante, qua profestis quidem diebus ducenti finiuntur, Kalendis, Idibus, Nonis et aliis quibusdam festis trecenti, nuptiis autem et repotiis sestertii mille.

Esse etiam dicit Capito Ateius edictum, diuine(rue) 15 Augusti an Tiberii Caesaris non satis commemorari, quo edicto per dierum varias sollemnitates a trecentis sestertiis adusque duo sestertia sumptus cenarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriae efferuescentis aestus coerceretur.

XXV.

Quid Graeci *ἀναλογία*, quid contra *ἀνωμαλία* vocent.

In Latino sermone, sicut in Graeco, alii '*ἀναλογία*' se- 1 quendam putauerunt, alii '*ἀνωμαλία*'. '*Ἀναλογία*' est 2 similitum similis declinatio, quam quidam Latine 'proportionem' uocant. '*Ἀνωμαλία*' est inaequalitas de- 3 clinationum, consuetudinem sequens. Duo autem Graeci 4 grammatici illustres Aristarchus et Crates summa ope, ille *ἀναλογία*, hic *ἀνωμαλία* defensitauit. M. Varronis 5 liber ad Ciceronem de lingua Latina octauus nullam esse obseruationem similitum docet inque omnibus 6 paene uerbis consuetudinem dominari ostendit: Sicuti 6 cum dicimus, inquit, 'lupus lupi', 'probus probi' et 'lepus leporis', item 'paro parauis' et 'lao laui', 'pungo pupugi', 'tundo tutudi' et 'pingo

7 pinxi'. Cumque, inquit, a 'ceno' et 'prandeo'
 et 'poto', et 'cenatus sum' et 'pransus sum'
 et 'potus sum' dicamus, a 'destringor' tamen
 et 'extergeor' et 'lauor', 'destrinxi' et 'ex-
 8 tersi' et 'laui' dicimus. Item cum dicamus ab
 'Osco', 'Tusco', 'Graeco', 'Osce', 'Tusce',
 'Graece', a 'Gallo' tamen et 'Mauro' 'Gallice'
 et 'Maurice' dicimus; item a 'probus' 'probe',
 'doctus' 'docte', sed [a] 'rarus' non dicitur
 'rare', sed alii 'raro' dicunt, alii 'rarenter'.
 9 Inde M. Varro in eodem libro: 'Sentior', inquit,
 nemo dicit et id per se nihil est, 'adsentior'
 tamen fere omnes dicunt. Sisenna unus 'ad-
 sentio' in senatu dicebat et eum postea multi
 secuti, neque tamen uincere consuetudinem
 10 potuerunt. Sed idem Varro in aliis libris multa pro
 11 ἀναλογία tuenda scripsit. Sunt igitur ii tamquam loci qui-
 dam communes, contra ἀναλογίαν dicere et item rursum pro
 ἀναλογία.

XXVI.

Sermones M. Frontonis et Fauorini philosophi de generibus colorum uocabulisque eorum Graecis et Latinis; atque inibi color spadix cuiusmodi sit.

1 Fauorinus philosophus, cum ad M. Frontonem
 consularem, pedibus aegrum, uisum iret, uoluit me quoque
 2 ad eum secum ire. Ac deinde, cum ibi aput Frontonem,
 plerisque uiris doctis praesentibus, sermones de coloribus
 uocabulisque eorum agitentur, quod multiplex colorum fa-
 3 cies, appellationes autem incertae et exiguae forent: 'plura',
 inquit 'sunt' Fauorinus, 'in sensibus oculorum, quam in
 4 uerbis uocibusque colorum discrimina. Nam, ut alias eorum
 concinnitates omittamus, simplices isti, rufus et uiridis, colo-
 res singula quidem uocabula, multas autem species differentis
 5 habent. Atque eam uocum inopiam in lingua magis Latina
 uideo, quam in Graeca. Quippe qui 'rufus' color, a rubore
 quidem appellatus est, sed cum aliter rubeat ignis, aliter san-

guis, aliter ostrum, aliter crocum, has singulas rufi uarietates Latina oratio singulis propriisque uocabulis non demonstrat omniaque ista significat una 'ruboris' appellatione, cum ex ipsis rebus uocabula colorum mutuatur et 'igneum' aliquid dicit et 'flammeum' et 'sanguineum' et 'croceum' et 'ostrinum' et 'aureum'. 'Rusus' enim color et 'ruber' nihil a 6 uocabulo 'rufi' di[iun]guntur neque proprietates eius omnes declarant, 'ξανθὸς' autem et 'έρυθρός' et 'πυρρός' et 'κίρρος' et 'φοίνιξ' habere quasdam distantias coloris rufi uidentur, uel augentes eum uel remittentes uel mixta quadam specie temperantes'.

Tum Fronto ad Fauorinum: 'non infitias', inquit, 7 'imus, quin lingua Graeca, quam tu uidere legisse, prolixior fusiorque sit, quam nostra; sed in his tamen coloribus, quibus modo dixisti, denominandis, non proinde inopes sumus, ut tibi uidemur. Non enim haec sunt sola uocabula rufum 8 colorem demonstrantia, quae tu modo dixisti, 'rusus' et 'ruber', sed alia quoque habemus plura, quam quae dicta abs te Graeca sunt: 'fuluus' enim et 'flauus' et 'rubidus' et 'poeniceus' et 'rutilus' et 'luteus' et 'spadix' appellationes sunt rufi coloris, aut acuentes eum (quasi incendentes) aut cum colore uiridi miscentes aut nigro infuscantes aut uirenti sensim albo illuminantes. Nam 'poeniceus', quem 9 tu Graece 'φοίνικα' dixisti, noster est et 'rutilus' et 'spadix', poenicei *συνώνυμος*, qui factus [e] Graeco noster est, exuberantiam splendoremque significant ruboris, quales sunt fructus palmae arboris non admodum sole incocti, unde spadici et poeniceo nomen est: 'σπάδικα' enim *δωριστι* uo- 10 cant auulsum e palma termitem cum fructu. 'Fuluus' autem 11 uidetur de rufo atque uiridi mixtus in aliis plus uiridis, in aliis plus rufi habere. Sic poeta uerborum diligentissimus 'fuluam' aquilam dicit et iaspidem, 'fuluos' galeros et 'fuluum' aurum et arenam 'fuluam' et 'fuluum' leonem, sicque Ennius in annalibus aere fulua dixit. 'Flauus' contra uidetur e uiridi et rufo et 12 albo concretus: sic 'flauentes comae' et, quod mirari quosdam uideo, frondes olearum a Vergilio 'flauae' dicuntur. Sic multo ante Pacuuius aquam 'flauam' dixit 13

et 'fuluum' puluerem. Cuius uersus, quoniam sunt iucundissimi, libens commemini:

Cédo tu[u]m pedém [mi], lymphis fláuis fuluum
 ut púluerem
 Mánibus isdem, quíbus Vlixí saepe permulsi,
 ábluam,
 Lássitudinémque minuam mán[u]m mollitú-
 dine.

14.15 'Rubidus' autemst rufus atrior et nigrore multo inustus,
 'luteus' contra rufus color est dilutior: inde ei nomen quoque
 16 esse factum uidetur. Non igitur', inquit, 'mi Fauorine,
 species rufi coloris plures aput Graecos, quam aput nos no-
 17 minantur. Sed ne uiridis quidem color pluribus a uobis uo-
 18 cabulis dicitur, neque non potuit Vergilius, colorem equi
 significare uiridem uolens, caerulum magis dicere eum,
 quam 'glaucum', sed maluit uerbo uti notiore Graeco, quam
 19 inusitato Latino. Nostris autem ueteribus 'caesia' dicta est,
 quae a Graecis 'γλαυκῶπις', ut Nigidius ait, de colore
 caeli, quasi caelia.

20 Postquam haec Fronto dixit, tum Fauorinus scientiam rerum uberem uerborumque eius elegantiam exosculatus: 'absque te', inquit, 'uno forsitan lingua profecto Graeca longe anteisset, sed tu, mi Fronto, quod in uersu Homeric
 21 ο est, id facis: καί νύ κεν ἦ παρέλασσας, ἦ ἀμφήριστον
 ἔθηκας. Sed cum omnia libens audiui, quae peritissime dixisti, tum maxime, quod uarietatem flauī coloris enarrasti fecistique, ut intellegerem uerba illa ex annali quarto decimo Ennii amoenissima, quae minime intellegebam:

Verrunt extemplo placide mare marmore
 flauo,
 Caeruleum spumat mare conferta rate pul-
 sum;

22 non enim uidebatur caeruleum mare cum marmore
 23 flauo conuenire. Sed cum sit, ita ut dixisti, flauus color e uiridi et albo mixtus, pulcherrime prorsus spumas uirentis maris 'flauom marmor' appellauit'.

XXVII.

Quid T. Castricius existimarit super Sallustii uerbis et Demosthenis, quibus alter Philippum descripsit, alter Sertorium.

Verba sunt haec grauia atque illustria de rege Philippo 1 Demosthenis: *Ἐώρων δ' αὐτὸν [τὸν] Φίλιππον, πρὸς ὃν ἦν ἡμῖν ὁ ἀγών, ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένον, τὴν κλεῖν κατεαγότα, τὴν χεῖρα, τὸ σκέλος πεπηρωμένον, πᾶν ὃ τι βουληθείη μέρος ἢ τύχη τοῦ σώματος παρελέσθαι, τοῦτο προθέμενον, ὥστε τῷ λοιπῷ μετὰ τιμῆς καὶ δόξης ζῆν.* Haec 2 aemulari uolens Sallustius de Sertorio duce in historiis ita scripsit: Magna gloria tribunus militum in Hispania, T. Didio imperante, magno usui bello Marsico paratu militum et armorum fuit, multaque tum ductu eius [iussu]que parta, primo per ignobilitatem, deinde per inuidiam scriptorum celata sunt, quae uiuus facie sua ostentabat aliquot aduersis cicatricibus et effosso oculo. Quin ille dehonestamento corporis maxime laetabatur, neque illis anxius, quia reliqua gloriosius retinebat.

De utriusque his uerbis Titus Castricius cum iudica- 3 ret: 'nonne', inquit, 'ultra naturae humanae modum est, dehonestamento corporis laetari? siquidem laetitia dicitur exultatio quaedam animi gaudio efferuentior euentu rerum expetitarum. Quanto illud sincerius et humanis magis ratio- 4 nibus conueniens: *πᾶν ὃ τι (ἄν) βουληθείη μέρος ἢ τύχη τοῦ σώματος παρελέσθαι, τοῦτο προθέμενον.* Quibus uerbis', inquit, 'ostenditur Philippus, non, 5 ut Sertorius, corporis dehonestamento laetus, quod est', inquit, 'insolens et inmodicum, set prae studio laudis et honoris, iacturarum dampnorumque corporis contemptor, qui singulos artus suos fortunae prodigendos daret quaestu atque compendio gloriarum.'

XXVIII.

Non esse compertum, cui deo rem diuinam fieri oporteat, cum terra mouet.

- 1 Quanam esse causa uideatur, quamobrem terrae [tre]-mores fiant, non modo his communibus hominum sensibus opinionibusque compertum, sed ne inter physicas quidem philosophias satis constitit, uentorumne uel accidant specus hiatusque terrae subeuntium, an aquarum subter in terrarum cauis undantium pulsibus fluctibusque, ita uti uidentur existimasse antiquissimi Graecorum, qui Neptunum 'σεισίχθονα' appellauerunt, an cuius aliae rei causa alteriusue dei uel ac numine, nondum etiam, sicuti diximus, pro certo creditum.
- 2 Propterea ueteres Romani, cum in omnibus aliis uitae officiis, tum in constituendis religionibus atque in dis immortalibus animaduertendis castissimi cautissimique, ubi terram mouisse senserant nuntiatumue erat, ferias eius rei causa edicto imperabant, sed dei nomen, ita uti solet, cui seruari ferias oporteret, statuere et edicere quiescebant, ne, alium pro alio nominando, falsa religione populum alligarent. Eas ferias si quis polluisset piaculoque ob hanc rem opus esset, hostiam 'si deo, si deae' immolabant; idque ita ex decreto pontificum obseruatum esse M. Varro dicit, quoniam, et qua uel et per quem deorum dearumue terra tremere, incertum esset.
- 4 Sed de lunae solisque defectionibus, non minus in eius
5 rei causa reperienda sese exercuerunt. Quippe M. Cato,
uir in cognoscendis rebus multi studii, incerta tamen et in-
6 curiose super ea re opinatus est. Verba Catonis ex
originum quarto haec sunt: Non lubet scribere,
quod in tabula apud pontificem maximum est,
quotiens annona cara, quotiens lunae aut solis
7 lumine caligo aut quid obstiterit. Vsque adeo
parui fecit rationes ueras solis et lunae deficientium uel scire
uel dicere.

XXVIII.

Apologus Aesopi Phrygis memoratu non inutilis.

Aesopus ille e Phrygia fabulator haut inmerito sapiens 1 existimatus est, cum, quae utilia monitu suasuque erant, non seure neque imperiose praecepit et censuit, ut philosophis mos est, sed festiuos delectabilesque apologos commentus, res salubriter ac prospicienter animaduersas in mentes animosque hominum cum audiendi quadam inlecebra induit. Velut haec eius fabula de auiculae nidulo 2 lepide atque iucunde promonet, spem fiduciamque rerum, quas efficere quis possit, haut umquam in alio, sed in semetipso habendam. ‘Auicula’, inquit, ‘est parua, nomen 3 est cassita. Habitat nidulaturque in segetibus, id ferme 4 temporis, ut appetat messis pullis iam iam plumantibus. Ea cassita in sementes forte congesserat tempestiuiores; 5 propterea frumentis flauescens pulli etiam tunc inuolucres erant. Dum igitur ipsa iret cibum pullis quae- 6 situm, monet eos, ut, si quid ibi rei nouae fieret diceretur, animaduernerent idque uti sibi, ubi redisset, nuntiarent. Dominus postea segetum illarum filium adulescentem uo- 7 cat, et: ‘uidesne’, inquit, ‘haec ematuruisse et manus iam postulare? idcirco die crastini, ubi primum diluculabit, fac amicos eas et roges, ueniant operamque mutuam dent et messim hanc nobis adiuuent’. Haec ubi ille dixit, 8 et discessit. Atque, ubi rediit cassita, pulli tremibundi, trepiduli circumstrepere orareque matrem, ut iam statim properet inque alium locum sese asportet: ‘nam dominus’, inquit, ‘misit, qui amicos roget, uti luce oriente ueniant et metant’. Mater iubet eos otioso animo esse: ‘si enim 9 dominus’, inquit, ‘messim ad amicos reuocet, crastino seges non metetur neque necessum est, hodie uti uos auferam’. ‘Die’, inquit, ‘postero mater in pabulum uolat. Do- 10 minus, quos rogauerat, opperitur. Sol feruit, et fit nihil; it dies, et amici nulli erant. Tum ille rursum ad filium: 11 ‘amici isti magnam partem’, inquit, ‘cessatores sunt. Quin potius imus et cognatos adfines (amicos)que nostros oramus,

12 ut adsint cras tempori ad metendum? Itidem hoc pulli
 pauefacti matri nuntiant. Mater hortatur, ut tum quoque
 sine metu ac sine cura sint, cognatos adfinesque nullos
 ferme tam esse obsequibiles ait, ut ad laborem capessendum
 nihil cunctentur et statim dicto obediant: 'uos modo', in-
 13 quit, 'aduertite, si modo quid denuo dicetur'. Alia luce
 orta, auis in pastum profecta est. Cognati et adfines
 14 operam, quam dare rogati sunt, supersederunt. Ad po-
 stemum igitur dominus filio: 'ualeant', inquit, 'amici
 cum propinquis. Afferes primo luci falces duas: unam
 egomet mihi et tu tibi capies alteram et frumentum nos-
 15 metipsi manibus nostris cras metemus'. Id ubi ex pullis
 dixisse dominum mater audiuit: 'tempus', inquit, 'est ce-
 dendi et abeundi; fiet nunc dubio procul, quod futurum di-
 xit. In ipso enim iam uertitur, cuius res est, non in alio, unde
 16 petitur'. Atque ita cassita nidum migravit, seges a domino
 demessa est'.

17 Haec quidem est Aesopi fabula de amicorum et pro-
 18 pinquorum leui plerumque et inani fiducia. Sed quid aliud
 sanctiores libri philosophorum monent, quam ut in
 19 nobis tantum ipsis nitamur, alia autem omnia, quae extra
 nos extraque nostrum animum sunt, neque pro nostris
 20 neque pro nobis ducamus? Hunc Aesopi apologum
 Q. Ennius in satiris scite admodum et uenuste uer-
 sibus quadratis composuit. Quorum duo postremi isti sunt,
 quos habere cordi et memoriae operae pretium esse hercle
 puto:

Hoc erit tibi argumentum semper in promptu
 situm:

Né quid expectés amicos, quód tu[te] agere
 póssi[es].

XXX.

Quid obseruatum sit in undarum motibus, quae in mari alio atque
 alio modo fiunt austris flantibus aquilonibusque.

1 [. . . .] hoc saepenumero in undarum motu, quas aqui-
 lones uenti quique ex eadem caeli regione aer fluit, [quas-

que] faciunt in mari austri atque africi. Nam fluctus, qui 2
 flante aquilone maximi et creberrimi excitantur, simul ac
 uentus posuit, sternuntur et conflacescunt et mox fluctus
 esse desinunt. At non idem fit flante austro uel africo; 3
 quibus iam nihil spirantibus undae tamen factae diutius
 tument et a uento quidem iamdudum tranquilla[e] sunt,
 sed mare est etiam atque etiam undabundum. Eius rei
 causa esse haec coniectatur, quod uenti a septentrionibus
 ex altiore caeli parte in mare incidentes deorsum in aqua-
 rum profunda quasi praecipites deferuntur undasque fa-
 ciunt non prorsus impulsas, sed imitus commotas, quae
 tantisper erutae uoluuntur, dum illius infusi desuper spi-
 ritus uis manet. Austri uero et africi, ad meridianum or- 5
 bis circulum et ad partem axis infimam depressi, inferior-
 res et humiles, per suprema aequoris euntis protrudunt
 magis fluctus, quam eruunt, et idcirco non desuper laesae,
 sed propulsae in aduersum aquae, etiam desistente flatu,
 retinent aliquantisper de pristino pulsus impetum. Id au- 6
 tem ipsum, quod dicimus, ex illis quoque Homericis
 uersibus, si quis non incuriose legat, adminiculari potest.
 Nam de austri flatibus ita scripsit: 7

*Ἐνθα νότος μέγα κύμα ποτὶ σκαιὸν ῥίον
 ὠθεῖ,*

contra autem de borea, quem 'aquilonem' nos appellamus, 8
 alio dicit modo:

*Καὶ βορέης αἰθρηγενέτης μέγα κύμα κυ-
 λίνδων.*

Ab aquilonibus enim, qui alti supernique sunt, fluctus ex- 9
 citatos quasi per prona uolui dicit, ab austris (enim) his,
 qui humiliores sunt, maiore ui quadam propelli sursum atque
 subiici. Id enim significat uerbum ὠθεῖ, sicut alio in loco: 10
Ἄαν ἄνω ὠθεσκε ποτὶ λόφον.

Id quoque a peritissimis rerum philosophis obseruatum 11
 est, austris spirantibus mare fieri glaucum et caeruleum,
 aquilonibus obscurius atriusque. Cuius rei causam, cum
 Aristotelis libros problematorum praecerperemus,
 notauimus.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER TERTIVS.

I.

Quaesitum atque tractatum, quam ob causam Sallustius auaritiam dixerit non animum modo uirilem, sed corpus quoque ipsum effeminare.

- 1 **H**ieme iam decedente apud balneas Titias in area sub calido sole cum Fauorino philosopho ambulabamus, atque ibi inter ambulandum legebatur Catilina Sallustii, quem,
- 2 in manu amici conspectum, legi iusserat. Cumque haec uerba ex eo libro lecta essent: Auaritia pecuniae studium habet, quam nemo sapiens concupiuit; ea quasi uenenis malis imbuta corpus animumque uirilem effeminat, semper infinita et insatiabilis est, neque copia neque inopia minuitur, tum
- 3 Fauorinus me aspiciens 'quo', inquit, 'pacto corpus hominis auaritia effeminat? quid enim istuc sit, quod animum uirilem ab ea effeminari dixit, uideor ferme assequi, sed, quoniam modo corpus quoque hominis effeminet, nondum reperio'. 'Et ego', inquam, 'longe iamdiu in eo ipse quaerendo fui ac, nisi tu occupasses, ultro te hoc rogassem'.
- 4
- 5 Vix ego haec dixeram cunctabundus, atque inibi quispiam de sectatoribus Fauorini, qui uidebatur esse in literis ueterator, 'Valerium', inquit, 'Probum audiui haec dicere: usum esse Sallustium circumlocutione quadam poe-

tica et, cum dicere uellet hominem auaritia corrumpi, corpus et animum dixisse, quae duae res hominem demonstrarent; namque homo ex anima et corpore est'. 'Numquam', inquit 6 Fauorinus, 'quod equidem scio, tam importuna tamque audaci argutia fuit noster Probus, ut Sallustium, uel subtilissimum breuitatis artificem, periphrasis poetarum facere diceret'.

Erat tum nobiscum in eodem ambulacro homo quispiam 7 sane doctus. Is quoque a Fauorino rogatus, ecquid haberet super ea re dicere, huiuscemodi uerbis usus est: 'Quorum', inquit, 'auaritia [anima]m tenuit et corrumpit quique sese quaerunda[e] undique pecunia[e] dederunt, eos plerosque tali genere uitae occupatos uidemus; ut, sicuti alia in his omnia prae pecunia, ita labor quoque uirilis exercendique corporis studium relictui sit. Negotiis enim se plerumque 10 umbraticis et sellulariis quaestibus intentos habent, in quibus omnis eorum uigor animi corporisque elanguescit et, quod Sallustius ait, 'effeminatur'.

Tum Fauorinus legi denuo uerba eadem Sallustii iubet 11 atque, ubi lecta sunt: 'quid igitur', inquit, 'dicimus, quod multos uidere est pecuniae cupidos et eosdem tamen corpore esse uegeto ac ualenti?' Tum ille ita respondit: 12 'Respondes non hercle inscite. Quisquis', inquit, 'est pecuniae cupiens et corpore tamen est bene habito ac strenuo, aliarum quoque rerum uel studio uel exercitio eum teneri necessum est atque in sese colendo non aequae esse parcum. Nam si auaritia sola summa omnes hominis partes affectio- 13 nesque occupet et si ad incuriam usque corporis grassetur, ut per illam unam neque uirtutis neque uirium neque corporis neque animi cura adsit, tum denique id uere dici potest effeminando esse et animo et corpori, qui neque sese neque aliud curent, nisi pecuniam'. Tum Fauorinus: 'aut hoc', 14 inquit, 'quod dixisti, probabile est, aut Sallustius odio auaritiae plus, quam potuit, eam criminatus est'.

II.

Quemnam esse natalem diem M. Varro dicat, qui ante noctis horam sextam post eam nati sunt; atque inibi de temporibus terminisque dierum, qui ciuiles nominantur et usquequaque gentium uarie obseruantur; et praeterea quid Q. Mucius scripserit super ea muliere, quae a marito non iure se usurpauisset, quod rationem ciuilis anni non habuerit.

- 1 Quaeri solitum est, qui noctis hora tertia quartaue siue qua alia nati sunt, uter dies natalis haberi appellarique de-
- 2 beat: isne, quem nox ea consecuta est, an qui dies noctem consecutus est. M. Varro in libro rerum humanarum, quem de diebus scripsit: homines, inquit, qui in[de a] media nocte ad proximam mediam noctem in his horis uiginti quatuor nati sunt, uno die nati dicuntur. Quibus uerbis ita uidetur dierum obseruationem diuisisse, ut qui post solem occasum ante mediam noctem natus sit, is ei dies natalis sit, a quo die ea nox coeperit; contra uero, qui in sex noctis horis posterioribus nascatur, eo die uideri natum, qui post eam noctem diluxerit.
- 4 Athenienses autem aliter obseruare, idem Varro in eodem libro scripsit, eosque a sole occaso ad solem iterum occidentem omne id medium tempus unum diem esse dicere. Babylonios porro aliter: a sole enim exorto ad exortum eiusdem incipientem totum id spatium unius diei nomine appellare; multos uero in terra Vmbria unum et eundem diem esse dicere a meridie ad insequentem meridiem: 'quod quidem', inquit, 'nimis absurdum est. Nam qui Kalendis hora sexta apud Vmbros natus est, dies eius natalis uideri debebit et Kalendarum dimidiarum et qui est post Kalendas dies ante horam eius diei sextam.
- 7 Populum autem Romanum ita, uti Varro dixit, dies singulos adnumerare a media nocte ad mediam proximam.
- 8 multis argumentis ostenditur. Sacra sunt Romana partim diurna, alia nocturna; sed ea, quae inter noctem fiunt, die-
- 9 bus addicuntur, non noctibus; quae igitur sex posterioribus noctis horis fiunt, eo die fieri dicuntur, qui proximus eam

noctem inlucescit. Ad hoc ritus quoque et mos auspicandi 10 eandem esse obseruationem docet: nam magistratus, quando uno die eis auspicandum est et id, super quo auspicauerunt, agendum, post mediam noctem auspicantur et post meridiem sole magn[o] agunt auspicatique esse et egisse eodem die dicuntur. Praeterea tribuni plebei, quos nullum 11 diem abesse Roma licet, cum post mediam noctem profiscuntur et post primam facem ante mediam sequentem reuertuntur, non uidentur afuisse unum diem, quoniam, ante horam noctis sextam regressi, parte aliqua illius in urbe Roma sunt.

[Q.] quoque Mucium iureconsultum dicere solitum legi, 12 non esse usurpatam mulierem, quae, cum Kalendis Ianuariis apud uirum matrimonii causa esse coepisset, ante diem III. Kalendas Ianuarias sequentes usurpatum isset: non 13 enim posse impleri trinoctium, quod abesse a uiro usurpandi causa ex duodecim tabulis deberet, quoniam tertiae noctis posterioris sex horae alterius anni essent, qui inciperet ex Kalendis.

Istaec autem omnia de dierum temporibus et finibus ad 14 obseruationem disciplinamque iuris antiqui pertinentia cum in libris ueterum inueniremus, non dubitabamus, quin Vergilius quoque id ipsum ostenderit, non exposite atque aperte, sed, ut hominem decuit poeticas res agentem, recondita et quasi operata ueteris ritus significatione:

Torquet, inquit, medios nox umida cursus 15

Et me saeuus equis oriens affluit anhelis.

His enim uersibus oblique, sicuti dixi, admonere uoluit, 16 diem, quem Romani 'ciuilem' appellauerunt, a sexta noctis hora oriri.

III.

De noscendis explorandisque Plauti comoediis, quoniam promisce uerae atque falsae nomine eius inscriptae feruntur; atque inibi, quod Plautus et Naeuius in carcere fabulas scriptitarint.

Verum esse comperior, quod quosdam bene literatos 1 homines dicere audiui, qui plerasque Plauti comoedias cu-

riose atque contente lectitarunt, non indicibus Aelii nec Sedigiti nec Claudii nec Aurelii nec Accii nec Manilii super his fabulis, quae dicuntur ‘ambiguae’, crediturum, sed ipsi Plauto moribusque ingeni atque linguae eius. Hac enim iudicii norma Varronem quoque usum uidemus. Nam praeter illas unam et uiginti, quae ‘Varro-nianae’ uocantur, quas idcirco a ceteris segregauit, quoniam dubiosae non erant, sed consensu omnium Plauti esse censebantur, quasdam item alias probauit adductus filo atque facetia sermonis Plauto congruentis easque iam nominibus aliorum occupatas Plauto uindicauit, sicuti istam, quam nuperrime legebamus, cui est nomen ‘Boeotia’.

4 Nam cum in illis una et uiginti non sit et esse Aquili dicatur, nihil tamen Varro dubitauit, quin Plauti foret, neque alius quisquam non infrequens Plauti lector dubitauerit, si ue[l] hos solos ex ea fabula uersus cognouerit, qui quoniam sunt, ut de illius Plauti more dicam, Plautinissimi,

5 propterea et meminimus eos et ascripsimus. Parasitus ibi esuriens haec dicit:

Vt illúm di perdant, primus qui horas répperit,

Quique ádeo primus státuít hic solárium.

Qui mihi comminuit misero articulátim diem,

Nam[olím]me puero ué[n]ter erat solárium

Multo ómnium istorum óptimum et ueríssimum,

Vbi[u]is [s]te monebat ésse, nisi quom ní(hi)l erat.

Nunc étiam quom est, non ést[ur], nisi soli libet.

Itaque ádeo iam oppletum óppidum est soláriis,

Maiór pars populi [iam] áridi reptánt fame.

6 Fauorinus quoque noster, cum Neruolariam Plauti legerem, quae inter incertas est habita, et audisset ex ea comoedia uersum hunc:

Scrattáe, scrup[ip]edae, strittiuiillae, sórdidae,

delectatus faceta uerborum antiquitate, meretricum uitia atque deformitates significantium: 'uel unus hercle', inquit, 'hic uersus Plauti esse hanc fabulam satis potest fidei fecisse'.

Nos quoque ipsi nuperrime, cum legeremus Fretum, 7 nomen est id comoediae, quam Plauti esse quidam non putant, haut quicquam dubitauimus, quin ea Plauti foret, et omnium quidem maxime genuina. Ex qua duo hos uersus exscripsimus, ut historiam quaereremus oraculi arietini:

Nunc (illud) est quod responsum arietinum ludis mag[n]is dicitur:

Peribo, si non fecero, si faxo, uapulabo.

Marcus tamen Varro in libro de comoediis Plautinis primo Accii uerba haec ponit:

Nam nec Geminii Leones nec Condaliium nec Plauti Anus, nec Bis compressa nec Boeotia [eius]

Umqum fuit, neque adeo Agroecus neque Commorientes

Macci Titi.

In eodem libro M. Varronis id quoque scriptum, 10 Plautium fuisse quempiam poetam comoediarum. [Cuius Plautii] quoniam fabulae 'Plauti' inscriptae forent, acceptas esse quasi Plautinas, cum essent non a Plauto Plautinae, sed a Plautio Plautianae.

Feruntur autem sub Plauti nomine comoediae circiter 11 centum atque triginta; sed homo eruditissimus L. Aelius 12 quinque et uiginti eius esse solas existimauit. Neque ta- 13 men dubium est, quin istaec, quae scriptae a Plauto non uidentur et nomini eius addicuntur, ueterum poetarum fuerint et ab eo retractatae [et] expolitae sint ac propterea resipiant stilum Plautinum. Sed enim Saturionem et Ad- 14 dictum et tertiam quandam, cuius nunc mihi nomen non subpetit, in pistrino eum scripsisse, Varro et plerique alii memoriae tradiderunt, cum, pecunia omni, quam in operis artificum scenicorum pepererat, in mercatibus perdita, in-

ops Romam redisset et ob quaerendum uictum ad circum-agendas molas, quae 'trusatiles' appellantur, operam pistori locasset.

- 15 Sicuti de Naeuio quoque accepimus, fabulas eum in carcere duas scripsisse, Hariolum et Leontem, cum ob assiduam maledicentiam et probra in principes ciuitatis, de Graecorum poetarum more dicta, in uincula Romae a triumuiris coniectus esset. Unde post a tribunis plebis exemptus est, cum in his, quas supra dixi, fabulis, delicta sua et petulantias dictorum, quibus multos ante laeserat, diluisset.

III.

Quod P. Africano et aliis tunc uiris nobilibus ante aetatem senectam barbam et genas radere mos patrius fuit.

- 1 In libris, quos de uita P. Scipionis Africani compositos legimus, scriptum esse animaduertimus, P. Scipioni, Pauli filio, postquam de Poenis triumphauerat censorque fuerat, diem dictum esse ad populum a Claudio Asello, tribuno plebis, cui equum in censura ademerat, eumque, cum esset reus, neque barbam desisse radi neque non candida ueste uti neque fuisse cultu solito reorum. Sed cum in eo tempore Scipionem minorem quadraginta annorum fuisse constaret, quod de barba rasa ita scriptum esset mirabamur. Comperimus autem ceteros quoque in isdem temporibus nobiles uiros barbam in eiusmodi aetate rasitauisse, idcircoque plerasque imagines ueterum, non admodum senum, sed in medio aetatis, ita factas uidemus.

V.

Deliciarum uitium et mollities oculorum et corporis ab Arcesila philosopho cuidam obprobrata acerbe simul et festiuiter.

- 1 Plutarchus refert, Arcesilaum philosophum uehementi uerbo usum esse de quodam nimis delicato diuite, qui 2 incorruptus tamen et a stupro integer dicebatur, Nam cum uocem eius infractam capillumque arte compositum et oculos ludibundos atque inlecebrae uoluptatisque plenos uide-

ret: 'nihil interest', inquit, 'quibus membris cinaedi sitis, posterioribus an prioribus'.

VI.

De ui atque natura palmae arboris, quod lignum ex ea ponderibus positis renitatur.

Per hercle rem mirandam Aristoteles in septimo 1 problematorum et Plutarchus in octauo symposiacorum dicit: 'Si super palmae', inquit, 'arboris li- 2 gnum magna pondera inponas ac tam grauitur urgeas oneresque, ut magnitudo oneris sustineri non queat, non deorsum palma cedit nec intra flectitur, sed aduersus pondus resurgit et sursum nititur recuruaturque': 'propterea', in- 3 quit Plutarchus, 'in certaminibus palmam signum esse placuit uictoriae, quoniam ingenium ligni eiusmodi est, ut urgentibus opprimentibusque non cedat'.

VII.

Historia ex annalibus sumpta de Q. Caedicio, tribuno militum; uerbaque ex originibus M. Catonis apposita, quibus Caedici uirtutem cum Spartano Leonida aequiperat.

Pulcrum, dii boni, facinus Graecarumque facundiarum 1 magniloquentia condignum M. Cato libris originum de Q. Caedicio, tribuno militum, scriptum reliquit.

Id profecto est ad hanc ferme sententiam: Imperator 2.3 Poenus in terra Sicilia, bello Karthaginensi primo, obuiam Romano exercitu progreditur, colleis locosque idoneos prior occupat. Milites Romani, uti res nata est, in locum 4 insinuant fraudi et perniciiei obnoxium. Tribunus ad consu- 5 lem uenit, ostendit exitum de loci imperterritate et hostium circumstantia maturum. 'Censeo', inquit, 'si rem seruare 6 uis, faciendum, ut quadringentos aliquos milites ad 'uerrucam' illam', sic enim Cato locum editum asperumque appellat, 'ire iubeas, eamque uti occupent imperes horterisque; hostes profecto ubi id uiderint, fortissimus quisque et promptissimus ad occursandum pugnandumque in eos prae-

uertentur unoque illo negotio sese alligabunt, atque illi omnes quadringenti procul dubio obtruncabuntur. Tunc interea, occupatis in ea caede hostibus, tempus exercitus ex hoc loco educendi habebis. Alia, nisi haec, salutis uia nulla est'. Consul tribuno respondit, consilium quidem istud aequae prouidens sibi uiderier; 'sed istos', inquit, 'milites quadringentos ad eum locum in hostium cuneos quisnam erit qui ducat?' 'Si alium', inquit tribunus, 'neminem reperis, me licet ad hoc periculum utare; ego hanc tibi et rei publicae animam do'. Consul tribuno gratias laudesque agit. Tribunus et quadringenti ad moriendum proficiscuntur. Hostes eorum audaciam demirantur, quorsum ire pergant, in expectando sunt. Sed ubi apparuit, [ad] eandem uerrucam occupandam iter intendere, mittit aduersum illos imperator Karthaginiensis peditatum equitatumque, quos in exercitu uiros habuit strenuissimos. Romani milites circumueniuntur, circumuenti repugnant: fit proelium diu anceps. Tandem superat multitudo. Quadringenti omnes cum uno, perfossi gladiis aut missilibus operti, cadunt. Consul interim, dum ibi pugnatur, se in locos tutos atque editos subducit.

Sed quod illi tribuno, duci militum quadringentorum, diuinitus in eo proelio usus uenit, non iam nostris, sed ipsius Catonis uerbis subiecimus: Dii immortales tribuno militum fortunam ex uirtute eius dedere. Nam ita euenit: cum saucius multifariam ibi factus esset, tamen uulnus capiti nullum euenit, eumque inter mortuos, defetigatum uulneribus, atque quod sanguen eius defllexerat, cognouere. Eum sustulere, isque conualuit, saepeque post illam, operam reipublicae fortem atque strenuam perhibuit illoque facto, quod illos milites subduxit, exercitum ceterum seruauit. Sed idem benefactum, quo in loco ponas, nimium interest. Leonides Laco, qui simile apud Thermopylas fecit, propter eius uirtutes omnis Graecia gloriam atque gratiam praecipuam claritudinis inclitissimae decorauere monumentis, signis.

statuis; elogiis, historiis aliisque rebus gratis-
simum id eius factum habuere. At tribuno mili-
tum parua laus pro factis relicta, qui idem fece-
rat atque rem seruauerat.

Hanc Q. Caedici tribuni uirtutem M. Cato tali suo te-
stimonio decorauit. Claudius autem Quadrigarius 21
annalis tertio non Caedicio nomen fuisse ait, sed
Laberio.

VIII.

Literae eximiae consulum C. Fabricii et Q. Aemilii ad regem
Pyrrhum a Q. Claudio, scriptore historiarum, in memoriam
datae.

Cum Pyrrhus rex in terra Italia esset et unam atque alte- 1
ram pugnas prospere pugnasset satisque agerent Romani
et pleraque Italia ad regem descuisset, tum Ambraciensis
quispiam Timochares, regis Pyrrhi amicus, ad C. Fabricium
consulem furtim uenit ac praemium petiuit et, si de prae-
mio conueniret, promisit, regem uenenis necare; idque fa-
cile factu esse dixit, quoniam filius suus pocula in conuiuio
regi ministraret. Eam rem Fabricius ad senatum scripsit. 2
Senatus ad regem legatos misit mandauitque, ut de Timo- 3
chare nihil proderent, sed monerent, uti rex circumspe-
ctius ageret atque a proximorum insidiis salutem tutaretur.
Hoc ita, uti diximus, in Valeri Antiatis historia scri- 4
ptum est. Quadrigarius autem in libro tertio non 5
Timocharem, sed Niciam adisse ad consulem scripsit, ne-
que legatos a senatu missos, sed a consulibus, et [Pyrrhum]
populo Romano laudes atque gratias scripsisse captiuosque
omnes, quos tum habuit, uestiuisse et reddidisse.

Consules tum fuerunt C. Fabricius et Q. Aemilius. Lite- 6.7
ras, quas ad regem Pyrrhum super ea causa miserunt,
Claudius Quadrigarius scripsit fuisse hoc exemplo:

Consules Romani salutem dicunt Pyrrho regi. 8
Nos pro tuis iniuriis continuis animo tenus com-
moti inimiciter tecum bellare studemus. Sed

communis exempli et fidei ergo uisum, ut te saluum uelimus, ut esset, quem armis uincere possemus. Ad nos uenit Nicias, familiaris tuus, qui sibi praemium a nobis peteret, si te clam interfecisset. Id nos nega[ui]mus uelle, neue ob eam rem quicquam commodi expectaret, et simul uisum est, ut te certiolem faceremus, ne quid eiusmodi, si accidisset, nostro consilio ciuitates putarent factum, et quod nobis non placet, pretio aut praemio aut dolis pugnare. Tu, nisi caues, iacebis.

VIII.

Quis et cuiusmodi fuerit, qui in prouerbio fertur equus Seianus; et qualis color equorum sit, qui spadices uocantur; deque stius uocabuli ratione.

- 1 Gaius Bassus in commentariis suis, item Iulius Modestus in secundo quaestionum confusarum historiam de 'equo Seiano' tradunt dignam memoria atque
 2 admiratione: Gneum Seium quempiam scribam fuisse eumque habuisse equum natum Argis in terra Graecia, de quo fama constans esset, tamquam de genere equorum proge-
 3 nitus foret, qui Diomedis Thracis fuissent, quos Hercules, Diomede occiso, e Thracia Argos perduxisset. Eum equum fuisse dicunt magnitudine inusitata, ceruice ardua, colore poeniceo, flora et comanti iuba, omnibusque aliis equorum laudibus quoque longe praestitisse; sed eundem equum tali fuisse fato siue fortuna ferunt, ut quisquis haberet eum possideretque, ut is cum omni domo, familia fortunisque omni-
 4 bus suis ad interuersionem deperiret. Itaque primum illum Gneum Seium, dominum eius, a M. Antonio, qui postea triumuirum reipublicae constituendae fuit, capitis dampnatum, miserando supplicio affectum esse; eodem tempore Cornelium Dolabellam consulem, in Syriam proficiscentem, fama istius equi adductum, Argos deuertisse cupidineque habendi eius exarsisse emissequae eum sestertiis centum milibus; sed ipsum quoque Dolabellam in Syria bello ciuili

obsessum atque interfectum esse; mox eundem equum, qui Dolabellae fuerat, C. Cassium, qui Dolabellam obsederat, abduxisse. Eum Cassium postea satis notum est, uictis 5 partibus fusoque exercitu suo, miseram mortem oppetisse, deinde post Antonium post interitum Cassii, parta uictoria, equum illum nobilem Cassi requisisse et, cum eo potitus esset, ipsum quoque postea uictum atque desertum, destabili exitio interisse. Hinc prouerbum de hominibus calamitosis ortum dicitur solitum: 'ille homo habet equum Seianum'.

Eadem sententia est illius quoque ueteris prouerbii, quod 7 ita dictum accepimus: 'aurum Tolosanum'. Nam cum oppidum Tolosanum in terra Gallia Quintus Caepio consul diripisset multumque auri in eius oppidi templis fuisset, quisquis ex ea direptione aurum attigit, misero cruciabilique exitu periit.

Hunc equum Gaius Bassus uidisse [se] Argis refert 8 haut credibili pulcritudine, uigoreque et colore exuperantissimo.

Quem colorem nos, sicuti dixi, 'poeniceum' dicimus, 9 Graeci partim 'φοίνικα', alii 'σπάδικα' appellant, quoniam palmae termes ex arbore cum fructu auulsus 'spadix' dicitur.

X.

Quod est quaedam septenarii numeri uis et facultas in multis naturae rebus animaduersa, de qua M. Varro in hebdomadibus disserit copiose.

M. Varro in primo librorum, qui inscribuntur hebdomades uel de imaginibus, septenarii numeri, quem Graece 'ἑβδομάδα' appellant, uirtutes potestatesque multas uariasque dicit. Is namque numerus, inquit, septentriones maiores minoresque in caelo facit, item uergilias, quas 'πλειάδας' Graeci uocant, facit etiam stellas, quas alii 'erraticas', P. Nigidius 'errones' appellat. Circulos quoque ait in caelo 3 circum longitudinem axis septem esse; ex quis duos mini-

mos, qui axem extimum tangunt, ‘πόλους’ appellari dicit: sed eos in sphaera, quae ‘κρικωτή’ uocatur, propter breuitatem non inesse. Ac neque ipse zodiacus septenario numero caret: nam in septimo signo fit solstitium a bruma, in septimo bruma a solstitio, in septimo aequinoctium ab aequinoctio. Dies deinde illos, quibus alcyones hieme anni in aqua nidulantur, eos quoque septem esse dicit. Praeterea scribit, lunae curriculum confici integris quater septenis diebus, nam: die [duo]detricesimo luna, inquit, ex quo uestigio profecta est, eodem redit, auctoremque opinionis huius Aristidem esse Samium; in qua re non id solum animaduerti debere dicit, quod quater septenis, id est octo et uiginti, diebus conficeret luna iter suum, sed quod is numerus septenarius, si ab uno profectus, dum ad semetipsum progreditur, omnes, per quos progressus est, numeros comprehendat ipsumque se addat, facit numerum octo et uiginti, quot dies sunt curriculi lunaris.

7 Ad homines quoque nascendos um numeri istius porrigi pertinereque ait: Nam cum in uterum, inquit, mulieris genitale semen datum est, primis septem diebus conglobatur coagulaturque fitque ad capiendam figuram idoneum. Post deinde quarta hebdomade, quod eius uirile secus futurum est, caput et spina, quae est in dorso, informatur. Septima autem fere hebdomade id est nono et quadragesimo die, totus; inquit

8 homo in utero absoluitur. Illam quoque uim numeri huius obseruatam refert, quod ante mensem septimum neque mas neque femina salubriter ac secundum naturam nasci potest et quod ii, qui iustissime in utero sunt, post ducentos septuaginta tres dies, postquam sunt concepti, quadragesimo

9 denique hebdomade ita nascuntur. Pericula quoque uitae fortunarumque hominum, quae ‘climacteras’ Chaldaei

10 appellant, grauissimos quosque fieri septenarios. Praeterea hoc modum esse dicit summum adolescendi humani corpori

11 septem pedes. Quod esse magis uerum arbitramur, quam quod Herodotus, homo fabulator, in primo historiarum inuentum esse sub terra scripsit Oresti corpus cubita longi

tudinis habens septem, quae faciunt pedes duodecim et quadrantem, nisi si, ut Homerus opinatus est, uastiora prolixioraque fuerunt corpora hominum antiquiorum et nunc, quasi iam mundo senescente, rerum atque hominum decrementa sunt. Dentes quoque et in septem mensibus 12 primis et septenos ex utraque parte gigni ait et cadere annis septimis et genuinos adnasci annis fere bis septenis. Venas etiam in hominibus, uel potius arterias, medicos musicos dicere ait numero moueri septenario, quod ipsi appellant *τὴν διὰ τεσσάρων συμφωνίαν*, quae fit in collatione quaternarii numeri. Discrimina etiam periculorum in morbis 14 maiore ui fieri putat in diebus, qui conficiuntur ex numero septenario, eosque dies omnium maxime, ita ut medici appellant, *κρίσιμους* (. Cui) uideri primam hebdomadam et secundam et tertiam. Neque non id etiam sumit ad 15 uim facultatesque eius numeri augendas, quod, quibus inedia mori consilium est, septimo demum die mortem optent.

Haec Varro de numero septenario scripsit admodum 16 conquisite. Sed alia quoque ibidem congerit frigidiuscula: ueluti septem opera esse in orbe terrae miranda et sapientes item ueteres septem fuisse et curricula ludorum circensium sollempnia septem esse et ad oppugnandas Thebas duces septem delectos. Tum ibi addit, se quoque iam duodecimam 17 annorum hebdomadam ingressum esse et ad eum diem septuaginta hebdomadas librorum conscripsisse, ex quibus aliquam multos, cum proscriptus esset, direptis bibliothecis suis, non comparuisse.

XI.

Quibus et quam friuolis argumentis Accius in didascalicis utatur, quibus docere nititur, Hesiodum esse, quam Homerum, natu antiquiorem.

Super aetate Homeri atque Hesiodi non consentitur. Alii Homerum, quam Hesiodum, maiorem natu 2 fuisse scripserunt, in quis Philochorus et Xenophanes; alii minorem, in quis L. Accius poeta et Ephorus hi-

- 3 storiae scriptor. M. autem Varro in primo de imaginibus, uter prior sit natus, parum constare dicit, sed non esse dubium, quin aliquo tempore eodem uixerint, idque ex epigrammate ostendi, quod in tripode scriptum est, qui in monte Helicone ab Hesiodo positus traditur.
- 4 Accius autem in primo didascalico leuibus admodum argumentis utitur, per quae ostendi putat, Hesiodum natu priorem: quod Homerus, inquit, cum in principio carminis Achillem esse filium Pelei diceret, quis esset Peleus, non addidit; quam rem procul, inquit, dubio dixisset, nisi ab Hesiodo iam dictum uideret. De Cyclope itidem, inquit, uel maxime quod unoculus fuit, rem tam insignem non praeterisset, nisi aequae prioris Hesiodi carminibus inuulgatum esset.
- 6 De patria quoque Homeri multo maxime dissensum est. Alii Colophonium, alii Smyrnaeum, sunt qui Atheniensem, sunt etiam qui Aegyptium fuisse dicant, Aristoteles tradidit ex insula Io. M. Varro in libro de imaginibus primo Homeri imagini epigramma hoc apposuit:
- Capella Homeri candida haec tumulum indicat,
Quod hac Ietae mortuo faciunt sacra.

XII.

Largum atque auidum bibendi a P. Nigidio, doctissimo uiro, noua et prope absurda uocabuli figura bibosum dictum.

- 1 Bibendi auidum P. Nigidius in commentariis 2 grammaticis 'bibacem' et 'bibosum' dicit. 'Bibacem' ego ut 'edacem' a plerisque aliis dictum lego; 'bibosum' dictum nondum etiam usquam repperi, nisi apud Laberium, neque aliud est, quod simili inclinatu dicatur. Non enim simile est, ut 'uinosus' aut 'uitiosus' ceteraque, quae hoc modo dicuntur, quoniam a uocabulis, non a uerbo, inclinata sunt. Laberius in mimo, qui Salinator inscriptus est, uerbo hoc ita utitur:

Nón mammosa, nón annosa, nón bibosa, nón procax.

XIII.

Quod Demosthenes, etiamtum adulescens, cum Platonis philosophi discipulus foret, audito forte Callistrato rhetore in contione populi, destitit a Platone et sectatus Callistratum est.

Hermippus hoc scriptum reliquit, Demosthenem, ¹ admodum adulescentem, uentitare in Academiam, Platonemque audire solitum. 'Atque is', inquit, 'Demosthenes, ² domo egressus, ut ei mos erat, cum ad Platonem pergeret complurisque populos concurrentes uideret, percontatur eius rei causam cognoscitque, currere eos auditum Callistratum. Is Callistratus Athenis orator in republica fuit, quos illi 'δημαγωγούς' appellant. Visum est ^{3.4} paulum deuertere experiri que, an digna audit[i]o tanto properantium studio foret. Venit', inquit, 'atque audit Callistratum, nobilem illam τὴν περὶ Ὀρωποῦ δίκην dicentem, atque ita motus et demulctus et captus est, ut Callistratum iam inde sectari coeperit, Academiam cum Platone reliquerit'.

XIII.

Dimidium librum legi aut: dimidiam fabulam audiui, aliaque huiuscemodi qui dicat, uitiose dicere; eiusque uitii causas reddere M. Varronem; nec quemquam ueterem hisce uerbis ita usum esse.

'Dimidium librum legi' aut 'dimidiam fabulam audiui', ¹ uel quid aliud huiuscemodi male ac uitiose dici existumat Varro. Oportet enim, inquit, dicere 'dimidium ² librum', non 'dimidium', et 'dimidiatam fabulam', non 'dimidiam'. Contra autem si sextario hemina fusa est, non 'dimidiatum sextarium fustum' dicendum est, et qui ex mille nummum, quod ei debebatur, quingentos recepit, non 'dimidiatum' recepisse dicemus, sed 'dimidium'. At si scyphus, inquit, argenteus mihi ³ cum alio communis in duas partes disiectus sit, 'dimidiatum' eum esse dicere scyphum

debeo, non 'dimidium', argenti autem, quod in eo scypho inest, 'dimidium' meum esse, non 4 'dimidiatum', disseritque ac diuidit subtilissime, quid 'dimidium' 'dimidiato' intersit; et Q. Ennium scienter hoc in annalibus dixisse ait:

Sicuti si quis ferat uas uini dimidiatum, sicuti pars, quae deest ei uaso, non 'dimidiata' dicenda est, sed 'dimidia'.

6 Omnis autem disputationis eius, quam subtiliter quidem, sed subobscurè explicat, summa haec est: 'dimidiatum' est 7 quasi 'dismidiatum' et in partis duas pares diuisum; 'dimidiatum' ergo nisi ipsum, quod diuisum est, dici haut conuenit. 'Dimidium' uero est, non quod ipsum dimidia- 9 tum est, sed quae ex dimidiato pars altera est. Cum igitur partem dimidiam libri legisse uolumus dicere aut partem dimidiam fabulae audisse, si 'dimidiam fabulam' aut 'dimidium librum' dicimus, peccamus; totum enim ipsum, 10 quod dimidiatum atque diuisum est, 'dimidium' dicis. Itaque Lucilius eadem secutus:

Vno oculo, inquit, pedibusque duobus dimidia-
tus

Vt porcus,
et alio loco: \

Quidni? et scruta quidem ut uendat (et) scruta-
tarius laudat,
Praefractam strigilem, soleam inprobus dimi-
diatam.

11 Iam in uicesimo manifestius 'dimidiam horam' dicere studiose fugit, sed pro 'dimidia' 'dimidium' ponit in hisce uersibus:

Tempestate sua atque eodem uno tempore et
horae

Dimidio et tribus confectis dumtaxat eandem
Ad quartam.

Nam cum obuium proximumque esset dicere: 12

'Dimidia et tribus confectis',

uigilate atque attente uerbum non probum uitauit. Per quod 13
satis apparet, ne 'horam' quidem 'dimidiam' recte dici,
sed uel 'dimidiatam horam' uel 'dimidiam partem horae'.
Propterea Plautus quoque in Bacchidibus dimidium 14
auri dicit, non 'dimidiatum' aurum. Item in Aulula- 15
ria 'dimidium obsoni', non 'dimidiatum' obsonium, in hoc
uersu:

Ei ádeo obsoni hic iússit dimidiúm dari.

In Menaechmis autem 'dimidiatum' diem, non 'dimidium', 16
in hoc uersu:

Diés quidem iam ad úmbilicum dimidiatus
mórtuus(es)t.

M. etiam Cato in libro, quem de agricultura conscri- 17
psit: Semen cupressi serito crebrum, ita uti linum
seri solet. Eo cribro terram incernito, dimidia-
tum digitum. Iam id bene tabula aut pedibus aut
manibus complanato. Dimidiatum, inquit, digitum, 18
non 'dimidium'. Nam digiti quidem 'dimidium', digitum au-
tem ipsum 'dimidiatum' dici oportet. Item M. Cato de 19
Carthaginiensibus ita scripsit: Homines defoderunt
in terram dimidiatos ignemque circumposue-
runt: ita interfecerunt. Neque quisquam omnium, 20
qui probe locuti sunt, his uerbis sequius, quam dixi,
usus est.

XV.

Extare in literis perque hominum memorias traditum, quod re-
pente multis mortem attulit gaudium ingens insperatum, in-
terclusa anima et uim magni nouique motus non sustinente.

Cognito repente insperato gaudio expirasse animam re- 1
fert Aristoteles philosophus Polycritam, nobilem feminam
Naxo insula. Philippides quoque, comoediarum poeta 2

haut ignobilis, aetate iam edita, cum in certamine poetarum praeter spem uicisset et laetissime gauderet, inter illud gaudium repente mortuus est. De Rhodio etiam Diagora celebrata historia est. Is Diagoras tris filios adulescentes habuit, unum pugilem, alterum pancratiasten, tertium luctatorem. Eos omnes uidit uincere coronarique Olympiae eodem die et, cum ibi eum tres adulescentes amplexi, coronis suis in caput patris positis, sauarentur, cum populus gratulabundus flores undique in eum iaceret, ibidem in stadio, inspectante populo, in osculis atque in manibus filiorum animam efflauit.

4 Praeterea in nostris annalibus scriptum legimus, qua tempestate apud Cannas exercitus populi Romani caesus est, anum matrem, nuntio de morte filii allato, luctu atque maerore affectam esse; sed is nuntius non uerus fuit atque is adulescens non diu post ex ea pugna in urbem redit; anus, repente filio uiso, copia atque turba et quasi ruina incidentis inopinati gaudii oppressa exanimataque est.

XVI.

Temporis uarietas in puerperis mulierum quaenam sit a medicis et a philosophis tradita; atque inibi poetarum quoque ueterum super eadem re opiniones multaque alia auditu atque memoratu digna uerbaque ipsa Hippocratis medici ex libro illius sumpta, qui inscriptus est *περὶ τροφῆς*.

1 Et medici et philosophi inlustres de tempore humani partus quaesierunt. Multa opinio est, eaque iam pro uero recepta, postquam mulieris uterum semen conceperit gigni hominem septimo rarerer, numquam octauo, saepe nono, saepius numero decimo mense, eumque esse hominem gignendi summum finem: decem menses non inceptos, sed exactos. Idque Plautum, ueterem poetam, dicere uidemus in comoedia *Cistellaria* his uerbis:

. . . . . Tum illa, quam comprésserat
Decumó post mense exácto hic peperit filiam

3 Hoc idem tradit etiam Menander, poeta uetustior, humanis

rum opinionum uel peritissimus. Versus eius super ea re de fabula *Plo cio* posui:

Γυνή κνεῖ δέκα μῆνας;

Sed noster *Caecilius*, cum faceret eodem nomine et eiusdem argumenti comoediam ac pleraque a *Menandro* sumeret, in mensibus tamen genitalibus nominandis non praetermisit octauum, quē praeterierat *Menander*. *Caecilii* uersus hie sunt:

(In) Solétne mulier décimo mense párere?

[B.] Pol

† Nonoque etiam septimo atque octauo.

Eam rem *Caecilium* non inconsiderate dixisse neque temere a *Menandro* atque a multorum opinionibus descuisse, *M. Varro* uti credamus facit. Nam mense nonnumquam octauo editum esse partum in libro quarto decimo rerum diuinarum scriptum reliquit; quo in libro etiam undecimo mense aliquando nasci posse hominem dicit, eiusque sententiae, tam de octauo, quam de undecimo mense, *Aristotelem* auctorem laudat. Sed huius de mense octauo dissensionis causa cognosci potest in libro *Hippocratis*, qui inscriptus est *περὶ τροφῆς*, ex quo libro uerba haec sunt: "Ἔστιν δὲ καὶ οὐκ ἔστιν τὰ ὀκτάμηνα. Id tam obscure atque praecise (tamquam aduerse) dictum *Sabinus* medicus, qui *Hippocratem* commodissime commentatus est, his uerbis enarravit: "Ἔστιν μὲν φαινόμενα ὡς ζῶα μετὰ τὴν ἔκτρωσιν· οὐκ ἔστιν δέ, θνήσκοντα μετὰ ταῦτα· καὶ ἔστιν οὖν καὶ οὐκ ἔστιν, φαντασία μὲν παραντίκα ὄντα, δυνάμει δὲ οὐκέτι.

Antiquos autem Romanos *Varro* dicit non recepisse huiuscemodi quasi monstruosas raritates, sed nono mense aut decimo, neque praeter hos aliis, partionem mulieris secundum naturam fieri existimasse idcircoque eos nomina *Fatis* tribus fecisse a pariendo et a nono atque decimo mense. Nam '*Parca*', inquit, inmutata una litera, a partu nominata, item '*Nona*' et '*Decima*' a partus

11 tempestiui tempore. Caesellius autem Vindex in lectionibus suis antiquis: tria, inquit, nomina Parcarum sunt, 'Nona', 'Decuma', 'Morta', et uersum hunc Liuii, antiquissimi poetae, ponit ex Ὀδυσσεΐα:

Quandó diés aduéniet, quém profáta Mórta est?

Sed homo minime malus Caesellius 'Mortam' quasi nomen accepit, cum accipere quasi Moeram deberet.

12 Praeterea ego de partu humano, praeterquam quae scripta in libris legi, hoc quoque usu uenisse Romae comperi: feminam bonis atque honestis moribus, non ambigua pudicitia, in undecimo mense post mariti mortem peperisse factumque esse negotium propter rationem temporis, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemuiri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent; sed diuum Hadrianum, causa cognita, decreuisse in undecimo quoque mense partum edi posse: idque ipsum eius rei decretum nos legimus. In eo decreto Hadrianus id statuere se dicit, requisitis ueterum philosophorum et medicorum sententiis.

13 Hodie quoque in satura forte M. Varronis legimus, quae inscribitur Testamentum, uerba haec: Si quis mihi filius unus pluresue in decem mensibus gignantur, iisierunt ὄνοι λύρας, exheredes sunt; quod si quis undecimo mense, κατ' Ἀριστοτέλην, natus est, Accio idem, quod Titio, ius esto apud

14 me. Per hoc uetus prouerbum Varro significat, sicuti uulgo dici solitum erat de rebus nihil inter sese distantibus 'idem Acci, quod Titi', ita pari eodemque iure esse in decem mensibus natos et in undecim.

15 Quod si ita neque ultra decimum mensem fetura mulierum protolli potest, quaeri oportet, cur Homerus scripserit Neptunum dixisse puellae a se recens compressae:

Χαῖρε γυνή φιλότῃτι· περιπλομένου δ' ἐνι-
αυτοῦ

Τέξεις ἀγλαὰ τέκν', ἐπεὶ οὐκ ἀποφώλιοι εὔνα
Ἀθανάτων.

Id cum ego ad complures grammaticos attulissem, partim 16 eorum disputabant, Homeri quoque aetate, sicuti Romuli, annum fuisse non duodecim mensium, sed decem; alii conuenisse Neptuno maiestatique eius dicebant, ut longiori tempore fetus ex eo grandesceret; alii alia quaedam nugalia. Sed Fauorinus mihi ait, περιπλομένου ἐνιαυτοῦ 17 non 'confecto' esse 'anno', sed 'adfecto'.

In qua re uerbo usus est non uulgariae significationis. 18 'Adfecta' enim, sicuti Marcus Cicero et ueterum elegantissimi locuti sunt, ea proprie dicebantur, quae non ad finem ipsum, sed proxime finem progressa deductae erant. Hoc uerbum ad hanc sententiam Cicero in hac fecit, quam dixit de prouinciis consularibus.

Hippocrates autem in eo libro, de quo supra 20 scripsi, cum et numerum dierum, quibus conceptum in utero coagulatum conformatur, et tempus ipsius partionis nono aut decimo mense definisset neque id tamen semper eadem esse fini dixisset, sed alias ocius fieri, alias serius, hisce ad postremum uerbis usus est: Γίνεται δὲ ἐν τούτοις καὶ πλείω καὶ ἐλάσσω καὶ ὅλον καὶ κατὰ μέρος· οὐ πολλὸν δὲ καὶ πλείω πλείω καὶ ἐλάσσω ἐλάσσω. Quibus uerbis significat, quod aliquando ocius fieret, non multo tamen fieri ocius, neque quod serius, multo serius.

Memini ego Romae accurate hoc atque sollicitate quaesi- 21 tum, negotio non rei tunc paruae postulante, an octauo mense infans ex utero uiuus editus et statim mortuus ius trium liberorum suppleuisset, cum abortio quibusdam, non partus, uideretur mensis octauae intempestiuitas.

Sed quoniam de Homericis annuo partu ac de unde- 22 cimo mense diximus, quae cognoueramus, uisum est non praetereundum, quod in Plinii Secundi libro septimo naturalis historiae legimus. Id autem quia extra fidem 23 esse uideri potest, uerba ipsius Plinii posuimus: Masurius auctor est, L. Papirium praetorem, secundo herede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, cum mater partum se tredecim mensibus tulisse diceret, quoniam nullum certum 24 tempus pariendi statum ei uideretur. In eodem

libro Plini Secundi uerba haec scripta sunt: Oscitatio in nixu letalis est, sicut, sternuisse a coitu, abortiuum.

XVII.

Id quoque esse a grauissimis uiris memoriae mandatum, quod tris libros Plato Philolai Pythagorici et Aristoteles pauculos Speusippi philosophi mercati sunt pretiis, fidem non capientibus.

1 Memoriae mandatum est, Platonem philosophum tenui admodum pecunia familiari fuisse, atque eum tamen tris Philolai Pythagorici libros decem milibus denarium mer-
2 catum. Id ei pretium donasse quidam scripserunt amicum eius Dionem Syracosium.

3 Aristotelem quoque traditum, libros pauculos Speusippi philosophi post mortem eius emisse talentis Atticis tribus: ea summa fit nummi nostri sestertia duo et septuaginta milia.

4 *Τίμων* amarulentus librum maledicentissimum conscri-
5 psit, qui *σίλλος* inscribitur. In eo libro Platonem philosophum (tenui admodum pecunia familiari fuisse) contumeliose appellat, quod inpenso pretio librum Pythagoricae disci-
6 plinae emisset exque eo *Τίμαεum*, nobilem illum dialogum, concinnasset. Versus super ea re *Τίμωνος* hi sunt:

*Καὶ σὺ Πλάτων, καὶ γὰρ σε μαθητείας πό-
θος ἔσχεν.*

*Πολλῶν δ' ἀργυρίων ὀλίγην ἠλλάξαο βίβλον,
Ἐνθεν ἀπαρχόμενος [τιμαίο] γραφεῖν ἐδι-
δάχθης.*

XVIII.

Quid sint pedarii senatores et quam ob causam ita appellati; quamque habeant originem uerba haec ex edicto tralaticio consulum: Senatores quibusque in senatu sententiam dicere licet.

1 Non pauci sunt, qui opinantur, 'pedarios senatores' appellatos, qui sententiam in senatu non uerbis dicerent, sed

in alienam sententiam pedibus irent. Quid igitur? cum se-
 natusconsultum per discessionem fiebat, nonne uniuersi
 senatores sententiam pedibus ferebant? Atque haec etiam 3
 uocabuli istius ratio dicitur, quam Gaius Bassus in
 commentariis suis scriptam reliquit. Senatores enim di- 4
 cit in ueterum aetate, qui curulem magistratum gessissent,
 curru solitos honoris gratia in curiam uehi, in quo curru sella
 esset, super quam considerent, quae ob eam causam ‘cu-
 rulis’ appellaretur; sed eos senatores, qui magistratum cu-
 rulem nondum ceperant, pedibus itauisse in curiam: pro-
 pterea senatores nondum maioribus honoribus ‘pedarios’
 nominatos. M. autem Varro in satira Menippea, quae 5
 ‘Ἰπποκύων’ inscripta est, equites quosdam dicit ‘pedarios’
 appellatos, uideturque eos significare, qui, nondum a cen-
 soribus in senatum lecti, senatores quidem non erant, sed,
 quia honoribus populi usi erant, in senatum ueniebant et
 sententiae ius habebant. Nam et curulibus magistratibus fun- 6
 cti, si nondum a censoribus in senatum lecti erant, senatores
 non erant et, quia in postremis scripti erant, non rogabantur
 sententias, sed, quas principes dixerant, in eas discedebant.
 Hoc significabat edictum, quo nunc quoque consules [...] que, 7
 cum senatores in curiam uocant, seruandae consuetudinis
 causa tralaticio utuntur. Verba edicti haec sunt: Senato- 8
 res quibusque in senatu sententiam dicere licet.

Versum quoque Laberii, in quo id uocabulum positum 9
 est, notari iussimus, quem legimus in mimo, qui Strictu-
 rae inscriptus est:

† Caput sine lingua pedari sententia est.

Hoc uocabulum a plerisque barbare dici animaduertimus. 10
 Nam pro ‘pedariis’ ‘pedaneos’ appellant.

XVIII.

Qua ratione Gaius Bassus scripserit parcum hominem appella-
 tum et quam esse eius uocabuli causam putarit; et contra,
 quem in modum quibusque uerbis Fauorinus hanc traditionem
 eius eluserit.

Apud cenam Fauorini philosophi cum discubitu fuit 1
 rat coeptusque erat apponi cibus, seruus assistens mensae

eius legere temptabat aut Graecarum quid literarum aut nostratum; uelut eo die, quo ego affui, legebatur Gaii Bassi, eruditi uiri, liber de origine uerborum et uocabulorum. In quo ita scriptum fuit: ‘Parcus’ composito uocabulo est dictus, quasi ‘par arcae’; quando, sicut in arca omnia reconduntur eiusque custodia seruantur et continentur, ita homo tenax paruoque contentus omnia custodita ac recondita habet, sicuti arca. Quam ob causam ‘parcus’, quasi ‘pararcus’ est nominatus.

3 Tum Fauorinus, ubi haec audiuit: ‘superstitiose’, inquit, ‘et nimis moleste atque odiose confabricatus commentolitusque magis est originem uocabuli Gaius iste Bassus, quam enarrauit. Nam, si licet res dicere commenticias, cur non probabilius uideatur, ut accipiamus ‘parcum’ ob eam causam dictum, quod pecuniam consumi atque impendi 4 arceat et prohibeat, quasi ‘pecuniarcus’. Quin potius’, inquit, ‘quod simplicius ueriusque est, id dicimus? ‘Parcus’ enim neque ab arca, neque ab arcendo, sed ab eo, quod est ‘parum’ et ‘paruum’, denominatus est’.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER QVARTVS.

I.

Sermo quidam Fauorini philosophi cum grammatico iactantiore factus in Socraticum modum; atque ibi in sermone dictum, quibus uerbis penus a Q. Scaeuola definita sit; quodque eadem definitio culpata reprehensaque est.

In uestibulo aedium Palatarum omnium fere ordinum 1 multitudo opperientes salutationem Caesaris constiterant; atque ibi in circulo doctorum hominum, Fauorino philosopho praesente, ostentabat quispiam grammaticae rei ditior scholica quaedam nugalia, de generibus et casibus uocabulorum disserens cum arduis superciliis uocisque et uultus grauitate composita, tamquam interpres et arbiter Sibyllae oraculorum. Tum aspiciens ad Fauorinum, quamquam 2 ei nondum etiam satis notus esset, 'penus quoque', inquit, 'uariis generibus dictum et uarie declinatum est. Nam et 'hoc penus' et 'haec penus' et 'huius peni' et 'penoris' ueteres dictauerunt. Mundum quoque muliebrem Lucilius 3 in satirarum xvi. non uirili genere, ut ceteri, sed neutro appellauit his uerbis:

Legauit quidam uxori mundum omne penum-
que.

Atqui quid mundum, quid non? quis diuidet
istuc?'

Atque horum omnium et testimoniis et exemplis constrepe- 4
bat; cumque nimis odiose blater[ar]et, intercessit placide

Fauorinus et 'am[a]bo', inquit, 'magister, quicquid est nomen tibi, abunde multa docuisti, quae quidem ignorabamus et scire haud sane postulabamus. Quid enim refert mea eiusque, quicum loquor, quo genere 'penum' dicam aut in quas extremas literas declinem, si nemo id non nimis 6 barbare fecerimus? Sed hoc plane indigeo discere, quid sit 'penus' et qua fini id uocabulum dicatur, ne rem cotidiani usus, tamquam qui in uenalibus Latine loqui coeptant, alia, quam oportet, uoce appellem'.

7 'Quaeris', inquit, 'rem minime obscuram. Quis adeo ignorat, 'penum' uinum esse et triticum et oleum et lentem 8 et fabam atque huiusmodi cetera?' 'Etiamne', inquit Fauorinus, 'milium et panicum et glans et ordeum 'penus' est? sunt enim propemodum haec quoque eiusdemmodi'; 9 cumque ille reticens haereret: 'nolo', inquit, 'hoc iam labores, an ista, quae dixi, 'penus' appellentur. Set potesne mihi non speciem aliquam de penu dicere, sed definire, genere proposito et differentiis adpositis, quid sit 'penus'?' 'Quod', inquit, 'genus et quas differentias dicas, non hercle 10 intellego'. 'Rem', inquit Fauorinus, 'plane dicam postulas; quae difficillimum est dici planius. Nam hoc quidem peruolgatum est, definitionem omnem ex genere et differen- 11 tia consistere. Sed si me tibi praemandere, quod aiunt, postulas, faciam sane id quoque honoris tui habendi gratia'.

12 Ac deinde ita exorsus est: 'Si', inquit, 'ego te nunc rogem, ut mihi dicas et quasi circumscribas uerbis, cuiusmodi 'homo' sit, non, opinor, respondeas, hominem esse te atque me. Hoc enim, quis homo sit, ostendere est, non, quid homo sit, dicere. Sed si, inquam, peterem, ut ipsum illud, quod homo est, defines, tu profecto mihi diceres, hominem esse mortale, rationis et scientiae capiens uel quo alio modo diceres, ut eum a ceteris omnibus separares. Proinde igitur nunc te rogo, ut, quid sit 'penus', dicas, 13 non ut aliquid ex penu nomines'. Tum ille ostentator, uoce iam molli atque demissa: 'philosophias', inquit, 'ego non didici neque discere adpetui et, si ignoro, an ordeum ex 'penu' sit aut quibus uerbis 'penus' definiatur, non ea re literas quoque alias nescio'.

‘Scire, inquit ridens iam Fauorinus, ‘quid ‘penus’ 14 sit, non ex nostra magis est philosophia, quam ex grammatica tua. Meministi enim, credo, quaeri solitum, quid 15 Vergilius dixerit, penum instruere uel ‘longam’ uel ‘longo ordine’: utrumque enim profecto scis legi solitum. Sed, ut faciam te aequiore animo ut sis, ne illi quidem ue- 16 teres iuris magistri, qui ‘sapientes’ appellati sunt, definisse satis recte existimantur, quid sit ‘penus’. Nam Quintum 17 Scaeuolam ad demonstrandam penum his uerbis usum audio: Penus est, inquit, quod esculentum aut poculentum est. Quod ipsius patrisfamilias aut liberum patrisfamilias [aut familiae] eius, quae circum eum aut liberos eius est et opus non facit, causa paratum est, ut Mucius ait, ‘penus’ uideri debet. Nam quae ad edendum bibendumque in dies singulos prandii aut cenae causa parantur, ‘penus’ non sunt; sed ea potius, quae huiusce generis longae usionis gratia contrahuntur et reconduntur, ex eo, quod non in promptu sint, sed intus et penitus habeantur, ‘penus’ dicta sunt. ‘Haec ego’, inquit, ‘cum philosophiae me dedis- 18 sem, non insuper tamen habui discere; quoniam ciuibus Romanis, Latine loquentibus, rem non [suo] uocabulo demonstrare, non minus turpe est, quam hominem non suo nomine appellare’.

Sic Fauorinus sermones id genus communes a rebus 19 paruis et frigidis abducebat ad ea, quae magis utile esset audire ac discere, non allata extrinsecus, non per ostentationem, sed indidem nata acceptaque.

Praeterea de penu adscribendum hoc etiam putauit, 20 Seruio Sulpicio in reprehensio Scaeuolae capitibus scripsisse, Cato Aelio placuisse, non quae esui et potui forent, sed tus quoque et cereos in penu esse, quod esset eius ferme rei causa comparatum. Masurius 21 autem Sabinus in iuris ciuilibus secundo, etiam quod iumentorum causa apparatus esset, quibus dominus uteretur, penori attributum dicit. Ligna quoque et uirgas et 22 carbones, quibus conficeretur penus, quibusdam ait ui-

23 deri esse in penu. Ex his autem, quae promercialia et usuaria isdem in locis, esse ea sola penoris putat, quae satis sint usu annuo.

II.

Morbus et uitium quid differat; et quam uim habeant uocabula ista in edicto aedilium; et [an]ne eunuchus et steriles mulieres rethiberi possint diuersaeque super ea re sententiae.

1 In edicto aedilium curulium, qua parte de mancipiis uendundis cautum est, scriptum sic fuit: Titulus scriptorum singulorum scriptus sit, curato ita, ut intellegi recte possit, quid morbi uitiiue cuique sit, quis fugitiuus errore sit noxae solutus non sit.

2 Propterea quaesierunt iureconsulti ueteres, quid 'mancipium morbosum' quidue 'uitiosum' recte diceretur
3 quantumque 'morbus' a 'uitio' differret. Caelius Sabinus in libro, quem de edicto aedilium curulium composuit, Labeonem refert, quid esset 'morbus', hisce uerbis definisse: Morbus est habitus cuiusque corporis contra naturam, qui usum eius facit dete-
4 riores. Sed 'morbum' alias in toto corpore accidere dicit, alias in parte corporis. Totius corporis 'morbum' esse, ueluti sit phthisis aut febris, partis autem, ueluti sit caecitas
5 aut pedis debilitas. Balbus autem, inquit, et atypus uitiosi magis, quam morborum sunt, et equus mordax aut calcitro uitiosus, non morbosus est. Sed cui morbus est, idem etiam uitiosus est. Neque id tamen contra fit: potest enim, qui uitiosus est, non morbosus esse. Quamobrem, cum de homine morbosus agetur, neque, inquit, ita dicitur: 'Quanto ob id uitium minoris erit'.

6 De eunuchis quidem quaesitum est, an contra edictum aedilium uideretur uenundatus, si ignorasset emptor, eum
7 eunuchum esse. Labeonem respondisse aiunt, rethiberi
8 posse quasi morbosum; sues etiam feminas, si steriles essent et uenum issent, ex edicto aedilium posse agi Labeo-

nem scripsisse. De sterili autem muliere, si natiua sterili-9
tate sit, Trebatium contra Labeonem respondisse di-
cunt. Nam cum rethiberi eam Labeo, quasi minus sanam, 10
putasset, negasse aiunt Trebatium ex edicto a[gi] posse,
si ea mulier a principio genitali sterilitate esset. At si ua-
litudinis eius offendisset exque ea uitium factum esset, ut con-
cipere fetus non posset, tum sanam non uideri et esse in
causa rethibitionis. De myope quoque, qui 'luscitiosus' 11
Latine appellatur, dissensum est: alii enim rethiberi omni-
modo debere, alii contra, nisi id uitium morbo contractum
esset. Eum uero, cui dens deesset, Seruius rethiberi 12
posse respondit, Labeo in causa esse rethibendi negauit:
Nam et magna, inquit, pars dente aliquo carent,
neque eo magis plerique homines morbosi sunt,
et absurdum admodum est dicere, non sanos na-
sci homines, quoniam cum infantibus non simul
dentes gignuntur.

Non praetereundum est, id quoque in libris ueterum 13
iuris peritorum scriptum esse, 'morbum' et 'uitium' di-
stare, quod 'uitium' perpetuum, 'morbus' cum accessu
decessuque sit. Sed hoc si ita est, neque caecus neque eu-14
nuchus morbosus est contra Labeonis, quam supra dixi,
sententiam.

Verba Masurii Sabini apposui ex libro iuris ciui-15
lis secundo: Furiosus mutusue cuiue quod mem-
brum lacerum laesumque est aut obest, quo ipse
minus aptus sit, morbosus est. Qui natura longe
minus uidet, tam sanus est, quam qui tardius
currit.

III.

Quod nullae fuerunt rei uxoriae actiones in urbe Roma ante Car-
uillianum diuortium; atque inibi, quid sit proprie pelex quae-
que eius uocabuli ratio sit.

Memoriae traditum est, quingentis fere annis post Ro-1
mam conditam nullas rei uxoriae neque actiones neque cau-
tiones in urbe Roma aut in Latio fuisse, quia profecto nihil

desiderabantur, nullis etiam tunc matrimoniis diuertentibus.

2 Seruius quoque Sulpicius in libro, quem composuit de dotibus, tum primum cautiones rei uxoriae necessarias esse uisas scripsit, cum Spurius Caruilius, cui Ruga cognomentum fuit, uir nobilis, diuortium cum uxore fecit, quia liberi ex ea corporis uitio non gignerentur, anno urbis conditae quingentesimo uicesimo tertio (M. Atilio, P. Valerio consulibus). Atque is Caruilius traditur uxorem, quam dimisit, egregie dilexisse carissimamque morum eius gratia habuisse, set iurisiurandi religionem animo atque amoris praeuertisse, quod iurare a censoribus coactus erat, uxorem se liberum quaerendum gratia habiturum.

3 'Pelicem' autem appellatam, probrosamque habitam, quae iuncta consuetaque esset cum eo, in cuius manu mancipioque alia matrimonii causa foret, hac antiquissima lege ostenditur, quam Numae regis fuisse accepimus: Pelex aram Iunonis ne tangito; si tangit, Iunoni crinibus demissis agnum feminam caedito.

'Pelex' autem quasi *πάλλαξ*, id est quasi *πάλλαξις*. Vt pleraque alia, ita hoc quoque uocabulum de Graeco fluxum est.

III.

Quid Seruius Sulpicius in libro, qui est de dotibus, scripserit de iure atque more ueterum sponsaliorum.

1 Sponsalia in ea parte Italiae, quae Latium appellatur, hoc more atque iure solita fieri, scripsit Seruius Sulpicius in libro, quem scripsit de dotibus: Qui uxorem, inquit, ducturus erat, ab eo, unde ducenda erat, stipulabatur, eam in matrimonium daturum; [ductum] iri, qui ducturus erat, itidem spondebat. Is contractus stipulationum sponsionumque dicebatur 'sponsalia'. Tum, quae promissa erat, 'sponsa' appellabatur, qui sponderat ducturum, 'sponsus'. Sed si post eas stipulationis uxor non dabatur aut non ducebatur, qui stipulabatur, ex sponsu agebat. Iudices cognoscebant.

Iudex, quamobrem data acceptaue non esset uxor, quaerebat. Si nihil iustae causae uidebatur, litem pecunia aestimabat, quantique interfuerat eam uxorem accipi aut dari, eum, qui sponderat, (qui stipulatus erat,) condempnabat.

Hoc ius sponsaliorum obseruatum dicit Seruius ad id 3 tempus, quo ciuitas uniuerso Latio lege Iulia data est. Haec 4 eadem Neratius scripsit in libro, quem de nuptiis composuit.

V.

Historia narrata de perfidia aruspicum Etruscorum; quodque ob eam rem uersus hic a pueris Romae urbe tota cantatus est: Malum consilium consultori pessimum est.

Statua Romae in comitio posita Horati Coclitis, fortissi- 1 mi uiri, de caelo tacta est. Ob id fulgur piaculis luendum, 2 aruspices, ex Etruria acciti, inimico atque hostili in populum Romanum animo instituerant, eam rem contrariis re[li]gionibus procurare; atque illam statuam suaserunt in 3 inferiorem locum perperam transponi, quem sol oppositu circum undique aliarum aedium numquam illustraret. Quod 4 cum ita fieri persuasissent, delati ad populum proditique sunt et, cum de perfidia confessi essent, necati sunt, constititque, eam statuam, proinde ut uerae rationes post compertae monebant, in locum editum subducendam atque ita in area Volcani sublimiore loco statuendam; ex quo res bene ac prospere populo Romano cessit. Tum igitur, quod 5 in Etruscos aruspices male consulentis anim[aduersum] uindicatumque fuerat, uersus hic scite factus cantatusque esse a pueris urbe tota fertur:

Malum consilium consultori pessimum est.

Ea historia de aruspicibus ac de uersu isto senario scri- 6 pla est in annalibus maximis, libro undecimo, et in Verri Flacci libro primo rerum memoria dignarum. Videtur autem uersus hic de Graeco illo He- 7 siodi uersu expressus:

Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῶ βουλευέσαντι κακίστη.

VI.

Verba ueteris senatusconsulti sita, quo decretum est, hostiis maioribus expiandum, quod in sacrario hastae Martiae mouissent; atque ibi enarratum, quid sint hostiae succidaneae, quid item porca praecidaneae; et quod Capito Ateius ferias quasdam praecidaneas appellauit.

- 1 Vt 'terram mouisse' nuntiari solet eaque res procuratur, ita in ueteribus memoriis scriptum legimus, nuntiatum esse senatui, in sacrario in regia hastas Martias mouisse.
- 2 Eius rei causa senatusconsultum factum est M. Antonio A. Postumio consulibus, eiusque exemplum hoc est: Quod C. Iulius, L. filius, pontifex nuntiavit, in sacrario regiae hastas Martias mouisse, de ea re ita censuerunt, uti M. Antonius consul hostiis maioribus Ioui et Marti procuraret et ceteris dis, quibus uideretur, placand[is]. Ibus uti procurasset satis habendum censuerunt. Si quid succidaneis opus esset, robiis succideret.
- 3 Quod 'succidaneas' hostias senatus appellauit, quaeri solet, quid uerbum id significet. In Plauti quoque comedia, quae Epidicus inscripta est, super eodem ipso uerbo requiri audio in his uersibus:

Mén piaculárem oportet fieri ob stultitiám
tuam,

'Vt meum tergum tuae stultitiae súbdas succidáneum?

- 5 'Succidaneae' autem 'hostiae' dicuntur, a[e] liter[a] per morem compositi uocabuli in [i] literam [tramutata].
- 6 Nam quasi 'succaedaneae' appellatae; quoniam, si primis hostiis litatum non erat, aliae post easdem ductae hostiae caedebantur; quae quia, prioribus iam caesis, luendi piaculi gratia subdebantur et succidebantur, 'succidaneae' nominatae, litera i scilicet tractim pronuntiata: audio enim quosdam eam literam in hac uoce barbaramente corripere.
- 7 Eadem autem ratione uerbi 'praecidaneae' quoque hostiae dicuntur, quae ante sacrificia sollempnia pridie cae-

duntur. 'Porca' etiam 'praecidaneae' appellata, quam pia- 8
culi gratia ante fruges nouas captas immolare Cereri mos
fuit, si qui familiam funestam aut non purgauerant, aut ali-
ter eam rem, quam oportuerat, procurauerant.

Sed porcarn et hostias quasdam 'praecidaneas', sicuti 9
dixi, appellari, uolgo notum est, ferias 'praecidaneas' dici,
id, opinor, a uulgo remotum est. Propterea uerba Atei 10
Capitonis ex quinto librorum, quos de pontificio
iure composuit, scripsi: Tib. Coruncanio pontifici
maximo feriae praecidaneae in atrum diem inau-
guratae sunt. Collegium decreuit, non habend-
um religioni, quin eo die feriae praecidaneae
essent.

VII.

De epistula Valerii Probi grammatici ad Marcellum scripta super
accentu nominum quorundam Poenicorum.

Valerius Probus grammaticus inter suam aetatem 1
praestanti scientia fuit. Is 'Hannibalem' et 'Hasdrubalem' 2
et 'Hamilcarem' ita pronuntiabat, ut paenultimam circumfle-
cteret, teste epistula eius scripta ad Marcellum, in
qua Plautum et Ennium multosque alios ueteres eo
modo pronuntiasse affirmat, solius tamen Ennii uersum 3
unum ponit ex libro, qui Scipio inscribitur.

Eum uersum quadrato numero factum subiecimus, in 4
quo, nisi tertia syllaba de Hannibalis nomine circumflexe
promatur, numerus clausurus est. Versus Ennii, quem 5
dixit, ita est:

Quá[que] propter Hännibalis cópias consi-
derat.

VIII.

Quid C. Fabricius de Cornelio Rufino, homine auaro, dixerit, quem, cum odisset inimicusque esset, designandum tamen consulem curauit.

1 Fabricius Luscinus magna gloria uir magnisque rebus
2 gestis fuit. P. Cornelius Rufinus manu quidem strenuus et
bellator bonus militarisque disciplinae peritus admodum
3 fuit, sed furax homo et auaritia acri erat. Hunc Fabricius
non probabat neque amico utebatur osusque eum morum
4 causa fuit. Sed cum in temporibus rei difficillimis consules
creandi forent et is Rufinus peteret consulatum competito-
resque eius essent inbelles quidam et futiles, summa ope
5 adnixust Fabricius, uti Rufino consulatus deferretur. Eam
rem plerisque admirantibus, quod hominem auarum, cui
6 esset inimicissimus, creari [consulem peteret, 'malo', in-
quit, 'cuius me] compilet, quam hostis uendat'.

7 Hunc Rufinum postea bis consulatu et dictatura functum
8 censor Fabricius senatu mouit ob luxuriae notam, quod de-
cem pondo libras argenti facti ha[be]ret. Id autem, quod
supra scripsi, Fabricium de Cornelio Rufino ita, uti in ple-
raque historia scriptum est, dixisse, M. Cicero non aliis a
Fabricio, sed ipsi Rufino, gratias agenti, quod [ope] eius
designatus esset, dictum esse refert in libro secundo
de oratore.

VIII.

Quid significet proprie religiosus; et in quae diuerticula signifi-
catio istius uocabuli flexa sit; et uerba Nigidii Figuli ex com-
mentariis eius super ea re sumpta.

1 Nigidius Figulus, homo, ut ego arbitror, iuxta M.
Varronem doctissimus, in undecimo commentario-
rum grammaticorum uersum ex antiquo carmine
refert, memoria hercle dignum:

. . Religentem esse oportet, [át] religiosum s
nefas,

cuius autem id carmen sit, non scribit. Atque in eodem loco 2
Nigidius: Hoc, inquit, inclinamentum semper hu-
iusemodi uerborum, ut 'uinosus', 'mulierosus',
'religiosus', significat copiam quandam inmo-
dicam rei, super qua dicitur. Quocirca 'religio-
sus' is appellabatur, qui nimia et superstitiosa
religione sese alligauerat, eaque res uitio as-
signabatur.

Sed praeter ista, quae Nigidius dicit, alio quodam di- 3
aerticulo significationis 'religiosus' pro casto atque obser-
uanti cohibentique sese certis legibus finibusque dici coe-
ptus. Simili autem modo illa quoque uocabula, ab eadem 4
perfecta origine, diuersum significare uidentur: 'religiosi
dies' et 'religiosa delubra'. 'Religiosi' enim 'dies' dicun- 5
tur tristi omine infames inpeditique, in quibus et res diui-
nas facere et rem quampiam nouam exordiri temperandum
est; quos multitudo imperitorum praue et perperam 'nefas-
tos' appellat. Itaque M. Cicero in libro epistula- 6
rum nono ad Atticum: maiores, inquit, nostri fun-
nestiorem diem esse uoluerunt Alliensis pug-
nae, quam urbis captae, quod hoc malum ex
illo. Itaque alter religiosus etiam nunc dies, al-
ter in uolguis ignotus. Idem tamen M. Tullius in 7
oratione de accusatore constituendo 'religiosa
delubra' dicit non ominosa nec tristia, sed maiestatis uene-
rationisque plena. Masurius autem Sabinus in com- 8
mentariis, quos de indigenis composuit: 'Religio-
sum', inquit, est, quod propter sanctitatem ali-
quam remotum ac sepositum a nobis est, uerbum
a 'relinquendo' dictum, tamquam 'caerimoniae'
a 'carendo'. [. . . . .] secundum hanc Sabini in- 9
terpretationem templa quidem ac delubra, — quia horum
cumulus in uituperationem non cadit, ut illorum, quorum
laus in modo extat — quae non uolgo ac temere, sed cum
castitate caerimoniaeque adeuntium et reuerenda et reformi-
danda sunt magis, quam inuulganda: sed dies 'religiosi' 10
dicti, quos ex contraria causa, propter ominis diritatem,
relinquimus. Et Terentius: 11

Tum, quód dem ei recte est. Nám, nihil esse mihi, religio est dicere.

- 12 Quod si, ut ait Nigidius, omnia istiusmodi inclinationa nimium ac praeter modum significant et idcirco in culpas cadunt, ut 'uinosus', 'mulierosus', 'morosus', 'uerbosus', 'famosus', cur 'ingeniosus' et 'formosus' et 'officiosus' et 'speciosus', quae pariter ab ingenio et forma et officio inclinata sunt, cur etiam 'disciplinosus', 'consiliosus', 'uictoriosus', quae M. Cato ita affigurauit, cur item 'facundiosa', quod Sempronius Asellio XIII. rerum gestarum ita scripsit: facta sua spectare oportere, non dicta, si minus facundiosa essent, cur, inquam, ista omnia numquam in culpam, sed in laudem dicuntur; quamquam aecum incrementum sui nimium demonstrant? an propterea, quia illis quidem, quae supra posui, 13 adhibendus est modus quidam necessarius? Nam et gratia, si nimia atque inmodica, et mores, si multi atque uarii, et uerba, si perpetua atque infinita et optudentia, et fama, si magna et inquieta et inuidiosa sit, neque laudabilia neque utilia sunt; ingenium autem et officium et forma et disciplina et consilium et uictoria et facundia sicut ipsae uirtutum amplitudines nullis finibus cohibentur, sed quanto maiora auctioraque sunt, multo etiam tanto laudatiora sunt.

X.

Quid obseruatum de ordine rogandarum in senatu sententiarum; iurgiaque in senatu C. Caesaris consulis et M. Catonis, diem dicendo eximentis.

- 1 Ante legem, quae nunc de senatu habendo obseruatur
- 2 ordo rogandi sententias uarius fuit. Alias primus rogabatur, qui princeps a censoribus in senatum lectus fuerat
- 3 alias qui designati consules erant; quidam e consulibus studio aut necessitudine aliqua adducti, quem is uisum era honoris gratia extra ordinem sententiam primum rogabant
- 4 Obseruatum tamen est, cum extra ordinem fieret, ne qui quemquam ex alio, quam ex consulari loco, sententiam

primum rogaret. C. Caesar in consulatu, quem cum M. Bi- 5
bulo gessit, quatuor solos extra ordinem rogasse sententiam
dicitur. Ex his quatuor principem rogabat M. Crassum, sed,
postquam filiam Cn. Pompeio desponderat, primum coepe-
rat Pompeium rogare.

Eius rei rationem reddidisse eum senatui Tiro Tul- 6
lius, M. Ciceronis libertus, refert, itaque se ex patrono
suo audisse scribit. Id ipsum Capito Ateius in libro, 7
quem de officio senatorio composuit, scriptum reli-
quit.

In eodem libro Capitonis id quoque scriptum est: 8
C., inquit, Caesar consul M. Catonem sententiam
rogavit. Cato rem, quae consulebatur, quoniam
non e republica uidebatur, perfici nolebat. Eius
rei ducendae gratia longa oratione utebatur
eximebatque dicendo diem. Erat enim ius sena-
tori, ut sententiam rogatus diceret ante quic-
quid uellet aliae rei et quoad uellet. Caesar
consul uiatorem uocauit eumque, cum finem
non faceret, prendi loquentem et in carcerem
duci iussit. Senatus consurrexit et prosequen-
tibus Catonem in carcerem. Hac, inquit, inuidia
facta, Caesar destitit et mitti Catonem iussit.

XI.

Quae qualiaque sint, quae Aristoxenus quasi magis comperta
de Pythagora memoriae mandauit; et quae item Plutarchus in
eundem modum de eodem Pythagora scripserit.

Opinio uetus falsa occupauit et conualuit, Pythago- 1
ram philosophum non esitauisse ex animalibus, item absti-
nuisse fabulo, quem Graeci 'κύαμον' appellant. Ex hac 2
opinionem Callimachus poeta scripsit:

Καὶ κύαμον ἄπο χειρᾶς ἔχε[ι]ν, ἈΝΙΩΝΤΟΣ
ΕΔΕΣΤΟΤΕ,

Κἀγώ, Πυθαγόρας ὡς ἐκέλευε, λέγω.

Ex eadem item opinione M. Cicero in libro de diuina- 3

tione primo haec uerba posuit: Iubet igitur Plato sic ad somnum proficisci corporibus affectis, ut nihil sit, quod errorem animis perturbationemque afferat. Ex quo etiam Pythagoreis interdictum putatur, ne faba uescerentur, quae res habet inflationem magnam, ('ls cibus') tranquillitatem mentis quaerentibus (constat esse) contrariam.

4 Haec quidem M. Cicero. Sed Aristoxenus musicus, uir literarum ueterum diligentissimus, Aristoteli philosophi auditor, in libro, quem de Pythagora reliquit, nullo saepius legumento Pythagoram dicit usum, quam fabis: quoniam is cibus et subduceret sensim aluum

5 et laeuigaret. Verba ipsa Aristoxeni subscripsi: *Πυθαγόρας δὲ τῶν ὀσπρίων μάλιστα τὸν κύαμον ἐδοκίμασεν· λίαν κινητικόν τε γὰρ εἶναι καὶ διαχωρητικόν· διὸ καὶ μάλιστα κέχρηται αὐτῷ.*

6 Porculis quoque minusculis et haedis tenerioribus uicti-
7 tasse, idem Aristoxenus refert. Quam rem uidetur cognouisse e Xenophilo Pythagorico, familiari suo, et ex quibusdam aliis, natu maioribus, qui ab aetate Pythagorae
8 [....] Ac de animalibus Alexis etiam poeta in comoe-
9 dia, quae *Πυθαγορίζουσα* inscribitur, docet. Videtur autem, de *κύαμῳ* non esitato causam erroris fuisse, quia in Empedocli carmine, qui disciplinas Pythagorae secutus est, uersus hic inuenitur:

*Δειλοί, πάνδειλοι, κύαμων ἄπο χειρας ἔχου-
σθαι.*

10 Opinati enim sunt plerique, 'κύαμος' legumentum dici, ut a uulgo dicitur. Sed qui diligentius scitiusque carmina Empedocli arbitrati sunt, 'κύαμος' hoc in loco testiculos significare dicunt, eosque more Pythagorae operte atque symbolice 'κύαμος' appellatos, quod sint *αἵτιοι τοῦ κνεῖν* et geniturae humanae uim praebeant; idcircoque Empedoclen uersu isto non a fabulo edendo, sed a rei ueneriae proluio uoluisse homines deducere.

11 Plutarchus quoque, homo in disciplinis graui auctoritate, in primo librorum, quos de Homero compo-

suit, Aristotelem philosophum scripsit eadem ipsa de Pythagoricis scripsisse, quod non abstinerint edundis animalibus, nisi pauca carne quadam. Verba ipsa Plutarchi, quoniam res inopinata est, subscripsi: Ἀριστοτέλης δὲ μῆτρας καὶ καρδίας καὶ ἀκαλήφης καὶ τοιούτων τινῶν ἄλλων ἀπέχεσθαι φησιν τοὺς Πυθαγορικούς· χρῆσθαι δὲ τοῖς ἄλλοις. 'Ακαλήφη' autem est animal marinum, quod 'urtica' appellatur. Sed et piscibus (mullis) abstinere Pythagoricos, Plutarchus in Sympsiacis dicit.

Pythagoram uero ipsum (sicuti) celebre est, Euphorbum primo fuisse dictasse.

Ita haec. Remotiora sunt his, quae Clearchus et Dicaearchus memoriae tradiderunt, fuisse eum postea Pyr[rhum Py]ranthium, deinde Aethaliden, deinde feminam pulchra facie meretricem, cui nomen fuerat Alco.

XII.

Notae et animaduersiones censoriae in ueteribus monumentis repertae, memoria dignae.

Si quis agrum suum passus fuerat sordescere eumque indiligenter curabat ac neque arauerat neque purgauerat, siue quis arborem suam uineamque habuerat derelictui, non id sine poena fuit, sed erat opus censorium censorumque aerarium faciebant. Item, quis eques Romanus equum habere gracilentum aut parum nitidum uisus erat, 'inpolitiae' notabatur; id uerbum significat, quasi tu dicas 'incuriae'. Cuius rei utriusque auctoritates sunt et M. Cato id saepenumero attestatus est.

XIII.

Quod incitiones quaedam tibiarum, certo modo factae, ischiacis mederi possunt.

Creditum hoc a plerisque est et memoriae mandatum, 1 ischia cum maxime doleant, tum, si modulis lenibus tibi- 2 cen incinat, minui dolores. Ego nuperrime in libro 2

Theophrasti scriptum inueni, uiperarum morsibus tibicinium scite modulateque adhibitum mederi; refert etiam Democriti liber, qui inscribitur *περὶ φύσμων ἢ λογικῶν κανόνων*, in quo docet plurimis hominum morbidis medicinae fuisse inentiones tibiaram. Tanta prosus adfinitas est corporibus hominum mentibusque et propterea uitis quoque aut medellis animorum et corporum.

XIII.

Narratur historia de Hostilio Mancino aedili et Manilia meretrice; uerbaque decreti tribunorum, ad quos a Manilia prouocatum est.

- 1 Cum librum VIII. Atei Capitonis coniectaneorum legeremus, qui inscriptus est de iudiciis publicis, decretum tribunorum uisum est grauitatis antiquae plenum.
- 2 Propterea id meminimus, idque ob hanc causam et in hanc sententiam scriptum est: Aulus Hostilius Mancinus aedilis curulis fuit. Is Maniliae meretrici diem ad populum dixit eo, quod e tabulato eius noctu lapide ictus esset, uulnusque ex eo lapide ostendebat. Manilia ad tribunos plebi prouocauit. Apud eos dixit comessatorem Mancinum ad aedes suas uenisse; eum sibi recipere non fuisse e re sua,
- 6 sed cum uir inrumperet, lapidibus depulsum. Tribuni decreuerunt, aedilem ex eo loco iure deiectum, quo eum uenire cum corollario non decuisset. Propterea, ne cum populo aedilis ageret, intercesserunt.

XV.

Defensa a culpa sententia ex historia Sallustii, quam iniqui eius cum insectatione maligni reprehenderint.

- 1 Elegancia orationis Sallustii uerborumque fin[gen]di et nouandi studium cum multa prorsus inuidia fuit, multique non mediocri ingenio uiri conati sunt reprehendere pleraque et obtrectare. In quibus plura inscite aut maligne uellicant. Nonnulla tamen uideri possunt non indigna reprehensione: quale illud in Catilinae historia re-

pertum est, quod habeat eam speciem, quasi parum attente dictum. Verba Sallustii haec sunt: Ac mihi² quidem, tametsi hautquaquam par gloria sequitur scriptorem et auctorem rerum, tamen imprimis arduum uidetur, res gestas scribere: primum, quod facta dictis exaequanda sunt; dein, quia plerique, quae delicta deprehenderis, maliuolentia et inuidia dicta putant. Vbi de magna uirtute atque gloria bonorum memores, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit; supra, ueluti ficta, pro falsis ducit. 'Proposuit', inquit, 'dicturum causas, quamobrem uideatur esse arduum, res gestas scribere; atque ibi cum primum causam [..., non causas,] sed querellas dicit. Non enim causa uideri debet, cur historiae opus⁴ 'arduum' sit, quod hi, qui legunt, aut inique interpretantur, quae scripta sunt, aut uera esse non credunt'. Obnoxiam quippe et obiectam falsis existimationibus eam⁵ rem dicendam aiunt, quam 'arduam'; quia, quod est 'arduum', sui operis difficultate est 'arduum', non opinionis alienae erroribus.

Haec illi maliuoli reprehensores dicunt. Sed 'arduum'⁶ Sallustius non pro difficili tantum, sed pro eo quoque ponit, quod Graeci 'χαλεπὸν' appellant, quod est cum difficile, tum molestum quoque et incommodum et intractabile. Quorum uerborum significatio a sententia Sallustii supra scripta non abhorret.

XVI.

De uocabulis quibusdam a Varrone et Nigidio contra cotidiani sermonis consuetudinem declinatis; atque inibi id genus quaedam cum exemplis ueterum relata.

M. Varronem et P. Nigidium, uiros Romani generis¹ doctissimos, comperimus, non aliter elocutos esse et scripsisse, quam 'senatus' et 'domuis' et 'fluctuis', qui est patrius casus, ab eo, quod est 'senatus', 'domus' [et 'fluctus']; huic 'senatui', ['domui'], 'fluctui' ceteraque his consimilia

2 pariter dixisse. Terentii quoque comici uersus in libris ueteribus itidem scriptus est:

Eius ánuis causa, opinor, quae est emórtua.

3 Hanc eorum auctoritatem quidam e ueteribus grammaticis ratione etiam firmare uoluerunt, quod omnis datiuus singularis litera finitus i, si non similis est genitiui singularis, s litera addita genitium singularem facit, ut 'patri patris'.

4 'duci ducis', 'caedi caedis'. 'Cum igitur', inquiunt, 'in casu dandi 'huic senatui' dicamus, genetiuis ex eo singularis 'senatuis' est, non 'senatus'".

5 Set non omnes concedunt, in casu datiuo 'senatui' magis dicendum, quam 'senatu'. Sicuti Lucilius in eodem casu uictu et anu dicit, non 'uictui' nec 'anui', in hisce uersibus:

Quod sumptum atque epulas uictu praeponis
honesto,

et alio in loco:

Anu noceo

7 inquit. Vergilius quoque in casu dandi aspectu dicit, non 'aspectui':

Teque aspectu ne subtrahe nostro,
et in georgicis:

Quod nec concubitu indulgent.

8 C. etiam Caesar, grauis auctor linguae Latinae, in Anticatone: unius, inquit, arrogantiae, superbiae dominatuque. Item in Dolabellam actionis I. lib. I.: Isti, quorum in aedibus fanisque posita et honori erant et ornatu. In libris quoque analogicis omnia istiusmodi sine i litera dicenda censet.

XVII.

De natura quarundam particularum, quae praepositae verbis intendi atque produci barbare et inscite uidentur, exemplis rationibusque plusculis disceptatum.

Lucilii ex XI. uersus sunt: 1

Scipiadae magno improbus obiciebat Asellus,
Lustrum, illo censore, malum infelixque fuisse.

Obiciebat o litera producta multos legere audio, idque eo
facere dicunt, ut ratio numeri salua sit. Idem infra: 2

Conicere in uersus dictum praeconis uolebam
Grani.

In hac quoque primi uerbi praepositione ob eandem causam
producunt. Item XV.: 3

Subicit huic humilem et suffercitus posterior-
rem,

subicit u litera longa legunt, quia primam syllabam breuem
esse in uersu heroico non conuenit. Item apud Plautum 4
in Epidico 'con' syllabam productam pronuntiant:

'Age nunc iam, orna te, 'Epidice, et palli[ol]um
in collum cónice.

Apud Vergilium quoque subicit uerbum produci a pleris- 5
que audio:

Etiam Parnasia laurus
Parua sub ingenti matris se subicit umbra.

Sed neque 'ob' neque 'sub' praepositio producendi habet 6
naturam, neque item ['con'], nisi cum eam literae secuntur,
quae in uerbis 'constituit' et 'confecit' secundum eam pri-
mae sunt, uel cum eliditur ex 'con' [n] litera: sicut Sallu-
stius: faenoribus, inquit, copertus. In his autem, 7
quae supra posui, et metrum esse integrum potest et prae-
positiones istae possunt non barbare protendi: secunda enim
litera in his uerbis per duo i, non per unum scribenda est.

8 Nam uerbum ipsum, cui supradictae particulae praepositae sunt, non est 'icio', sed 'iacio' et praeteritum non 'icit' facit, sed 'iecit'. Id ubi compositum est, (ex) a litera in i mutatur, sicuti fit in uerbis 'insilio' et 'incipio', atque ita uim consonantis capit, et idcirco ea syllaba productius latiusque paulo pronuntiata priorem syllabam breuem esse non patitur, sed reddit eam positu longam, proptereaue et numerus in uersu et ratio ex pronuntiatu manet.

9 Haec, quae diximus, eo etiam conducunt, ut, quod apud Vergilium in sexto positum inuenimus:

Eripe me his, inuicte, malis aut tu mihi ter-
ram

Inice,

sic esse 'iniice', ut supra dixi, et scribendum et legendum sciamus, nisi quis tam indocilis est, ut in hoc quoque uerbo 'in' praepositionem metri gratia protendat.

10 Quaerimus igitur in 'obicibus', o litera qua ratione intendatur, cum id uocabulum factum sit a uerbo 'obiicio' et nequaquam simile sit, quod a uerbo 'moueo' 'motus' o litera
11 longa dicitur. Equidem memini Sulpicium Apollinarem, uirum praestanti literarum scientia, 'obicis' et 'obicibus' o litera correpta dicere, in Vergilio quoque sic eum legere:

Qua ui maria alta tumescant
Obicibus ruptis;

12 sed ita, ut diximus, i literam, quae in uocabulo quoque gemina esse debet, paulo uberius largiusque pronuntiabat.

13 Congruens igitur est, ut 'subices' etiam, quod proinde ut 'obices' compositum est, u litera breui dici oporteat.

14 Ennius in tragoedia, quae Achilles inscribitur, subices pro aere alto ponit, qui caelo subiectus est, in his uersibus:

. . . . Per ego deum sublimas subices
'Vmidas, unde oritur imber, sonitu saeuo et †
strepitu

plerosque omnis tamen legere audias u litera producta. Id ipsum autem uerbum M. Cato sub alia praepositione dicit in oratione, quam de consulatu suo habuit, ita: hos, inquit, fert uentus ad priorem Pyrenaeum, quo proiicit in altum. Et Pacuuius item in Chryse:

.. Id promúnturium cuius lingua in altum pró-
iicit.

XVIII.

De P. Africano superiore sumpta quaedam ex annalibus, memoratu dignissima.

Scipio Africanus antiquior quanta uirtutum gloria praestiterit et quam fuerit altus animi atque magnificus et qua sui conscientia subnixus, plurimis rebus, quae dixit quaeque fecit, declaratum est. Ex quibus sunt haec duo exempla eius fiduciae atque exuperantiae ingentis:

Cum M. Naeuus tribunus plebis accusaret eum ad populum diceretque, accepisse a rege Antiocho pecuniam, ut conditionibus gratiosis et mollibus pax cum eo populi Romani nomine fieret et quaedam item alia crimini daret indigna tali uiro, tum Scipio pauca praefatus, quae dignitas uitae suae atque gloria postulabat: 'memoria', inquit, 'Quirites, repeto, diem esse hodiernum, quo Hannibalem Poenum imperio uestro inimicissimum magno proelio uici in terra Africa pacemque et uictoriam uobis peperit inspectabilem. Non igitur simus aduersum deos ingrati et, censeo, relinquamus nebulonem hunc, eamus hinc protinus Ioui optimo maximo gratulatum'. Id cum dixisset, auertit et ire ad Capitolium coepit. Tum contio uniuersa, quae ad sententiam de Scipione ferendam conuenerat, relicto tribuno, Scipionem in Capitolium comitata atque inde ad aedes eius cum laetitia et gratulatione sollempni prosecuta est. Fertur etiam oratio, quae uidetur habita eo die a Scipione, et qui dicunt eam non ueram, non eunt infitias, quin haec quidem uerba fuerint, quae dixi, Scipionis.

Item aliud est factum eius praeclarum. Petilii quidam, tribuni plebis, a M., ut aiunt, Catone, inimico Scipionis,

comparati in eum atque inmissi, desiderabant in senatu instantissime, ut pecuniae Antiochinae praedae[que], quae in 8 eo bello capta erat, rationem redderet: fuerat enim L. Scipioni Asiatico, fratri suo, imperatori in ea prouincia, legatus. Ibi Scipio exurgit et, prolato e sinu togae libro, rationes in eo scriptas esse dixit omnis pecuniae omnisque praedae, allatum, ut palam recitaretur et ad aerarium deferretur. 11 'Sed enim id iam non faciam', inquit, 'nec me ipse afficiam 12 contumelia', eumque librum statim coram discidit suis manibus et concerpsit, aegre passus, quod, cui salus imperii ac reipublicae accepta ferri deberet, rationem pecuniae praedatae posceretur.

XVIII.

Quid M. Varro in logistorico scripserit de moderando uictu puero-
rum inpubium.

1 Pueros inpubes compertum est, si plurimo cibo nimioque sompno uterentur, hebetiores fieri ad ueterni usque aut eluci tarditatem, corporaque eorum inprocera fieri minusque 2 adolescere. Idem plerique alii medicorum philosophorumque et M. Varro in logistorico scripsit, qui inscriptus est Catus aut de liberis educandis.

XX.

Notati a censoribus, qui, audientibus iis, dixerant ioca quaedam intempestiuiter; ac de eius quoque nota deliberatum, qui steterat forte apud eos oscitabundus.

1 Inter censorum seueritates tria haec exempla in literis 2 sunt castigatissimae disciplinae. Vnum est huiuscemodi. 3 Censor agebat de uxoribus sollempne iusiurandum. Verba erant ita concepta: Vt tu ex animi tui sententia uxorem habes? Qui iurabat, cauillator quidam et ca- 4 n[al]jicola et nimis ridicularius fuit. Is locum esse sibi iocidicundi ratus, cum ita, uti mos erat, censor dixisset: 'ut 5 tu ex animi tui sententia uxorem habes?' 'habeo equidem', inquit, 'uxorem, sed non hercle ex animi mei sententia'. 6 Tum censor eum, quod intempestiue lasciuisset, in aerarios

rettulit, causamque hanc ioci scurrilis apud se dicti subscripsit.

Alter a seueritas eiusdem sectae disciplinaeque est. De-7.8 liberatum est de nota eius, qui ad censores ab amico aduocatus est et, in iure stans, clare nimis et sonore oscitauit, atque inibi, ut plecteretur, fuit, tamquam illud indicium esset uagi animi et alucinantis et fluxae atque apertae securitatis. Sed cum ille deiurasset, inuitissimum sese ac repugnantem 9 oscitatione uictum tenerique eo uitio, quod 'oscedo' appellatur, tum notae iam destinatae exemptus est. Publius 10 Scipio Africanus, Pauli filius, utramque historiam posuit in oratione, quam dixit in censura, cum ad maiorum mores populum hortaretur.

Item aliud refert Sabinus Masurius in septimo 11 memoriali seuerum factum: Censores, inquit, Publius Scipio Nasica et Marcus Popilius cum equitum censum agerent, equum nimis strigosum et male habitum, sed equitem eius uberrimum et habitissimum uiderunt et 'cur', inquit, 'ita est, ut tu sis, quam equus, curatior?' 'Quoniam', inquit, 'ego me curo, equum Statius nihili seruos'. Visum est parum esse reuerens responsum relatusque in aerarios, ut mos est.

'Stadius' autem seruile nomen fuit. Plerique apud uete- 12 res serui eo nomine fuerunt. Caecilius quoque ille co- 13 moediarum poeta inclutus seruus fuit et propterea nomen habuit 'Stadius'. Sed postea uersum est quasi in cognomentum, appellatusque est 'Caecilius Stadius'.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER QVINTVS.

I.

Quod Musonius philosophus reprehendit inprobavitque, laudari philosophum disserentem a uociferantibus et in laudando gestientibus.

- ¹ [...] Musonium philosophum solitum accepimus. 'Cum philosophus', inquit, 'hortatur, monet, suadet, obiurgat aliudue quid disciplinarum disserit, tum, qui audiunt, si de summo et soluto pectore obuias uulgatasque laudes effutunt, si clamitant etiam, si gestiunt, si uocum eius festiuitatibus, si modulis uerborum, si quibusdam quasi fretamentis (orationibus) mouentur, exagitantur et gestiunt, tum scias, et qui dicit et qui audiunt frustra esse, neque illi philosophum loqui, sed tibicinem canere. Animus', inquit, 'audientis philosophum, [cum] quae dicuntur utilia ac salubria sunt et errorum atque uitiorum medicinas f(u)erunt, laxamentum atque otium prolixè profuseque laudandi non habet. Quisquis ille est, qui audit, nisi ille est plane deperditus, inter ipsam philosophi orationem et perhorrescat necesse est et pudeat tacitus et paeniteat et gaudeat et ⁴ admiretur, uarios adeo uultus disparilesque sensus gerat, proinde ut eum conscientiamque eius adfecerit utrarumque animi partium, aut sincerarum aut aegrarum, philosophi pertractatio'.

Praeterea dicebat, magnam laudem non abesse ab admiratione, admirationem autem, quae maxima est, non uerba parere, sed silentium. 'Idcirco', inquit, 'poetarum sapientissimus auditores illos Vlixi, labores suos inlustissime narrantis, ubi loquendi finis factus, non exultare nec strepere nec uociferari facit, sed consiluisse uniuersos dicit, quasi attonitos et obstupidos, delenimentis aurium ad origines usque uocis permanantibus :

Ὡς φάτο· τοὶ δ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο
 σιωπῇ,
 Κηληθμῶ δ' ἔσχοντο κατὰ μέγαρα σκιόεντα'.

II.

Super equo Alexandri regis, qui Bucephalas appellatus est.

Equus Alexandri regis et capite et nomine 'Bucephalas' 1 fuit. Emptum Chares scripsit talentis tredecim et regi Philippo donatum; hoc autem aeris nostri summa est sestertia trecenta duodecim. Super hoc equo dignum memoria uisum, quod, ubi ornatus erat armatusque ad proelium, haud unquam inscendi sese ab alio, nisi ab rege passus sit. Id 4 etiam de isto equo memoratum est, quod, cum insidens in eo Alexander bello Indico et facinora faciens fortia, in hostium cuneum non satis sibi prouidens inmisisset confectisque undique in Alexandrum telis, uulneribus altis in ceruice atque in latere equus perfossus es[se]t: moribundus tamen ac prope iam exanguis e mediis hostibus regem uiuacissimo cursu retulit atque, ubi eum extra tela extulerat, ilico concidit et, domini iam superstitis securus, quasi cum sensus humani solacio animam expirauit. Tum 5 rex Alexander, parta eius belli uictoria, oppidum in isdem locis condidit idque ob equi honores 'Bucephalon' appellauit.

III.

Quae causa quodque initium fuisse dicatur Protagorae ad philosophiae literas adeundi.

- 1 Protagoram, uirum in studiis doctrinarum egregium, cuius nomen Plato libro suo illi incluto [in]scripsit, adulescentem aiunt uictus quaerendi gratia in mercede[m] missum
- 2 uecturasque onerum corpore suo factitauisse, quod genus Graeci *ἄχθοφόρους* uocant, Latine 'baiulos' appellamus.
- 3 Is de proximo rure Abdera in oppidum, cuius popularis fuit, caudices ligni plurimos funiculo breui circumdatos portabat.
- 4 Tum forte Democritus, ciuitatis eiusdem ciuis, homo ante alios uirtutis et philosophiae gratia uenerandus, cum egrederetur extra urbem, uidet eum, cum illo genere oneris tam impedito ac tam incohibili facile atque expedite incedentem et prope accedit et iuncturam posituramque ligni scite periteque factam considerat petitque, ut paululum
- 5 adquiescat. Quod ubi Protagoras, ut erat petatum, fecit atque itidem Democritus acruum illum et quasi orbem caudicum, breui uinculo comprehensum, ratione quadam quasi geometrica librari continerique animaduertit, interrogauit, quis id lignum ita composuisset, et cum ille a se compositum dixisset, desiderauit, uti solueret ac denuo
- 6 in modum eundem collocaret. At postquam ille soluit ac similiter composuit, tum Democritus, animi aciem sollertiamque hominis non docti demiratus: 'mi adulescens', inquit, 'cum ingenium bene faciendi habeas, sunt maiora melioraque, quae facere mecum possis', abduxitque eum statim secumque habuit et sumptum ministravit et philosophias docuit et esse eum fecit, quantus postea fuit.
- 7 Is tamen Protagoras insincerus quidem philosophus, sed acerrimus sophistarum fuit: pecuniam quippe ingentem cum a discipulis acciperet annuam, pollicebatur se id docere, quam uerborum industria causa infirmior fieret fortior, quam rem Graece ita dicebat: *τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν*.

III.

De uerbo duo et uicesimo, quod uulgo incognitum est, a uiris doctis multifariam in libris scriptum est.

Apud Sigillaria forte in libraria ego et Iulius Paulus 1 poeta, uir memoria nostra doctissimus, consideramus; atque ibi expositi erant Fabii annales, bonae atque sinceræ uetustatis libri, quos uenditor sine mendis esse contendebat. Grammaticus autem quispiam de nobilioribus, ab emptore 2 ad spectandos libros adhibitus, repperisse unum in libro mendum dicebat; sed contra librarius in quoduis pignus uocabat, si in una uspiam litera delictum esset. Ostendebat grammaticus ita scriptum in libro quarto: Quapropter tum primum ex plebe alter consul factus est, duo et uicesimo anno, postquam Romam Galliceperunt. 'Non', 4 inquit, 'duo et uicesimo, sed 'duodeuicesimo' scribi oportuit. Quid enim est duo et uicesimo? [... Varro .... 5 libro XVI. humanarum duo et uicesimo] hic ita scripsit: Mortuus est anno duo et uicesimo; rex fuit annos XXI.

V.

Cuiusmodi ioco incauillatus sit Antiochum regem Poenus Hannibal.

In libris ueterum memoriarum scriptum est, Hannibalem Carthaginensem apud regem Antiochum facetissime cauillatum esse. Ea cauillatio huiuscemodi fuit: Ostendebat 2 ei Antiochus in campo copias ingentis, quas bellum populo Romano facturis comparauerat, conuertebatque exercitum insignibus argenteis et aureis florentem; inducebat etiam currus cum falcibus et elephantos cum turribus equitatumque frenis, ephippiis, monilibus, phaleris praefulgentem. Atque ibi 4 rex, contemplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabundus, Hannibalem aspicit et: 'putasne', inquit, 'conferri posse ac satis esse (credo) Romanis haec omnia?' Tum Poenus, eludens ignauiam inbelliamque militum eius pretiose armatorum: 'Satis, plane satis esse credo Romanis haec omnia, etiamsi auarissimi sunt.' Nihil prorsum neque tam lepide neque tam acerbe 6 dici potest: rex de numero exercitus sui ac de aestimanda aequiperatione quaesiuerat, respondit Hannibal de praeda.

VI.

De coronis militaribus; quae sit earum triumphalis, quae obsidionalis, quae ciuica, quae muralis, quae castrensis, quae naualis, quae oualis, quae oleaginea.

1.2 Militares coronae multifariae sunt. Quarum quae nobilissimae sunt, has ferme esse accepimus: 'triumphalem, obsidionalem, ciuicam, muralem, castrensem, naualem'; est ea quoque corona, quae 'oualis' dicitur, est item postrema 'oleaginea', qua uti solent, qui in proelio non fuerunt, sed triumphum procurant.

5 'Triumphales' coronae sunt aureae, quae imperatoribus
6 ob honorem triumphi mittuntur. Id uulgo dicitur 'aurum
7 coronarium'. Haec antiquitus e lauru erant, post fieri ex auro coeptae.

8 'Obsidionalis' est, quam ii, qui liberati obsidione sunt,
9 dant ei duci, qui liberauit. Ea corona graminea est, obseruarique solitum, ut fieret e gramine, quod in eo loco gnatum esset, intra quem clausi erant, qui obsidebantur. Hanc coronam gramineam senatus populusque Romanus Q. Fabio Maximo dedit bello Poenorum secundo, quod urbem Romam obsidione hostium liberasset.

11 'Ciuica' corona appellatur, quam ciuis ciui, a quo in proelio seruatus est, testem uitae salutisque perceptae dat.
12 Ea fit e fronde quercea, quoniam cibus uictusque antiquissimus quercus capi solitus; fuit etiam ex ilice, quod genus superiori proximum est, sicuti scriptum est in quadam comedia Caecilii:

A duéhitur, inquit, cum ilign(e)á corona et chlámide: di uestrám fidem!

13 Masurius autem Sabinus in undecimo librorum memorialium ciuicam coronam tum dari solitam dicit, cum is, qui ciuem seruauerat, eodem tempore etiam hostem occiderat neque locum in ea pugna reliquerat; aliter ius ciuicae coronae negat concessum. Tiberium tamen Caesarem consultum, an ciuicam coronam capere posset, qui ciuem in proelio seruasset et hostes ibidem duos interfecisset, sed

locum, in quo pugnabat, non retinisset eoque loco hostes potiti essent, rescripsisse dicit, eum quoque ciuica dignum uideri, quod apparet, ex tam iniquo loco ciuem ab eo seruatum, ut etiam a fortiter pugnantibus retineri non quierit. Hac corona ciuica L. Gellius, uir censorius, in senatu Cice-15 ronem consulem donari a republica censuit, quod eius opera esset atrocissima illa Catilinae coniuratio detecta uindictaque.

'Muralis' est corona, qua donatur ab imperatore, qui pri-16 mus murum subiit inque oppidum hostium per uim ascendit; idcirco quasi muri pinnis decorata est. 'Castrensis' est co-17 rona, qua donat imperator eum, qui primus hostium castra pugnans introiuit; ea corona insigne ualli habet. 'Naualis' est,18 qua donari solet maritimo proelio, qui primus in hostium nauem ui armatus transiuit; ea quasi nauium rostris insignita est. Et 'muralis' autem et 'castrensis' et 'naualis' fieri ex 19 auro solent.

'Oualis' corona murtea est: ea utebantur imperatores, 20.21 qui ouantes urbem introibant.

Ouandi ac non triumphandi causa est, cum aut bella non rite indicta neque cum iusto hoste gesta sunt, aut hostium nomen humile et non idoneum est, ut seruorum piratarumque, aut, deditione repente facta, 'inpuluerea', ut dici solet, incruentaque uictoria obuenit. Cui facilitati aptam esse Veneris frondem 22 crediderunt, quod non Martius, sed quasi Venerius quidam triumphus foret. Ac murteam coronam M. Crassus, cum, bello 23 fugitiuorum confecto, ouans rediret, insolenter aspernatus est senatusque consultum faciendum per gratiam curauit, ut lauro, non myrto, coronaretur.

Marcus Cato obiicit M. Fuluius Nobiliori, quod milites 24 per ambitum coronis de leuissimis causis donasset. De qua re 25 uerba ipsa apposui Catonis: Iam principio quis uidit, corona donari quemquam, cum oppidum captum non esset aut castra hostium non incensa essent? Fuluius autem, in quem hoc a Catone dictum est, coronis 26 donauerat milites, quia uallum curauerant, aut qui puteum strenue foderant.

- 27 Praetereundum non est, quod ad ouationes attinet, super quo dissensisse ueteres scriptores accipiō. Partim enim scripserunt, qui ouaret, introire solitum equo uehementem; at Sabinus Masurius pedibus ingredi ouantes dicit, sequentibus eos non mili[t]ibus, sed uniuerso senatu.

VII.

Personae uocabulum quam lepide interpretatus sit quamque esse uocis eius originem dixerit Gaius Bassus.

- 1 Lepide mehercules et scite Gaius Bassus in libris, quos de origine uocabulorum composuit, unde appellata 'persona' sit, interpretatur; a 'personando' enim 2 id uocabulum factum esse coniectat. Nam: caput, inquit, et os coperimento personae tectum undique unaque tantum uocis emittendae uia peruium, quoniam non uaga neque diffusast, in unum tantummodo exitum collectam coactamque uocem ciet [et] magis claros canorosque sonitus facit. Quoniam igitur indumentum illud oris clarescere et resonare uocem facit, ob eam causam 'persona' dicta est, o litera propter uocabuli formam productiore.

VIII.

Defensus error a Vergilii uersibus, quos arguerat Iulius Hyginus grammaticus; et ibidem, quid sit lituus; deque *ἐτυμολογία* uocis eius.

- 1 Ipse Quirinali lituo paruaque sedebat
Subcinctus trabea laeuaque ancile gerebat.
In his uersibus errasse Hyginus Vergilium scripsit, tamquam non animaduernerit deesse aliquid hisce uerbis:
Ipse Quirinali lituo.
- 2 Nam, si nihil, inquit, deesse animaduernerimus, uidetur ita dictum, ut fiat: 'lituo et trabea sub-

cinctus'; quod est, inquit, absurdissimum; quippe cum 'lituus' sit uirga breuis, in parte qua robustior est incurua, qua augures utuntur, quoniam modo 'subcinctus lituo' uideri potest?

Immo ipse Hyginus parum animaduertit, sic hoc esse ³ dictum, ut pleraque dici per defectionem solent. Veluti ⁴ cum dicitur: 'M. Cicero homo magna eloquentia' et: 'Q. Roscius histrio summa uenustate' non plenum hoc utrumque. neque perfectum est, sed enim pro pleno atque perfecto auditur. Vt Vergilius alio in loco: 5

Victorem Buten inmani corpore,

id est corpus inmane habentem, et item alibi:

In medium geminos inmani pondere eaestus
Proiecit,

ac similiter:

Domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens.

Sic igitur id quoque uideri dictum debet: 'Picus Quirinali ⁶ lituo erat', sicuti dicimus: 'Fatua grandi capite erat'. Et 'est' autem et 'erat' et 'fuit' plerumque absunt cum ⁷ elegantia sine detrimento sententiae.

Et, quoniam facta 'litui' mentio est, non praetermittendum est, quod posse quaeri animaduertimus, utrum lituus auguralis a tuba, quae 'lituus' appellatur, an tuba a lituo augurum 'lituus' dicta sit: utrumque enim pari forma et ⁹ pariter incuruum est. Sed si, ut quidam putant, tuba a so-¹⁰ nitu 'lituus' appellata est ex illo Homericō uerbo:

Αιγξέ βιός,

necesse est ita accipi, ut uirga auguralis a tubae similitudine 'lituus' uocetur. Vtitur autem uocabulo isto Vergilius et ¹¹ pro tuba:

Et lituo pugnas insignis obibat et hasta.

VIII.

Historia de Croesi filio sumpta ex Herodoti libris.

- 1 Filius Croesi regis, cum iam fari per aetatem posset, infans erat et, cum iam multum adoleuisset, item nihil fari
 2 quibat. Mutus adeo et elinguis diu habitus est. Cum in patrem eius, bello magno uictum et urbe in qua erat capta, hostis gladio deducto, regem esse ignorans, inuaderet, diduxit adolescens os, clamare nitens, eoque nisu atque impetu spiritus uitium nodumque linguae rupit planeque et articulate elocutus est, clamans in hostem, ne rex Croesus occideretur. Tum et hostis gladium reduxit et rex uita donatus
 4 est et adulescens loqui prorsum deinceps incepit. Herodotus in historiis huius memoriae scriptor est, eiusque uerba sunt, quae prima dixisse filium Croesi refert: *Ἄνθρωπε, μὴ κτείνε Κροίσον*.
 5 Sed et quispiam Samius athleta, nomen illi fuit Ἐχ[ε]κέου, cum antea non loquens fuisset, ob similem dicitur causam loqui coepisse. Nam cum in sacro certamine sortitio inter ipsos et aduersarios non bona fide fieret et sortem nominis falsam subiici animaduertisset, repente in eum, qui id faciebat, uidere sese, quid faceret, magnum inelamauit. Atque is, oris uinclo solutus, per omne inde uitae tempus non turbide neque adhaese locutus est.

X.

De argumentis, quae Graece ἀντιστρέφοντα appellantur, a nobis reciproca dici possunt.

- 1 Inter uitia argumentorum longe maximum esse uitium uidetur, quae ἀντιστρέφοντα Graeci dicunt. Ea quidam ex nostris non hercle nimis absurde 'reciproca' appellauerunt.
 3 Id autem uitium accidit hoc modo: cum argumentum propositum referri contra conuertique in eum potest, a quo dictum est, et utrimque pariter ualet; quale est peruolgatum illud, quo Protagoram, sophistarum acerrimum, usum esse ferunt aduersus Euathlum, discipulum suum.

Lis namque inter eos et controuersia super pacta mercede haec fuit. Euathlus, adulescens diues, eloquentiae discendae causarumque orandi cupiens fuit. Is in disciplina nam Protagorae sese dedit daturumque promisit mercedem grandem pecuniam, quantam Protagoras petierat; dimidiumque eius dedit iam tunc statim, priusquam disceret, pepigitque, ut reliquum dimidium daret, quo primum die causam apud iudices orasset et uicisset. Postea cum diutule auditor adsectatorque Protagorae fuisset [et] in studio quidem facundiae abunde promouisset, causas tamen non reciperet tempusque iam longum transcurreret et facere id uideretur, ne reliquum mercedis daret, capit consilium Protagoras, ut tum existimabat, astutum: petere instituit ex pacto mercedem; litem cum Euathlo contestatur.

Et cum ad iudices, coniiiciendae (consistendae) causae gratia, uenissent, tum Protagoras sic exorsus est: 'Disce', inquit, 'stultissime adulescens, utroque id modo fore, uti reddas quod peto, siue contra te pronuntiatum erit siue pro te. Nam, si contra te lis data erit, merces mihi ex sententia debebitur, quia ego uicero, sin uero secundum te iudicatum erit, merces mihi ex pacto debebitur, quia tu uiceres'.

Ad ea respondit Euathlus: 'Potui', inquit, 'huic tuae tam ancipiti captioni isse obuiam, si uerba non ipse facerem atque alio patrono uterer. Sed maius mihi in ista uictoria prolubium est, cum te non in causa tantum, sed in argumento quoque isto uinco. Disce igitur tu quoque, magister sapientissime, utroque modo fore, uti non reddam quod petis, siue contra me pronuntiatum fuerit siue pro me. Nam, si iudices pro causa mea senserint, nihil tibi ex sententia debebitur, quia ego uicero; sin contra me pronuntiauerint, nihil tibi ex pacto debebo, quia non uicero'.

Tum iudices dubiosum hoc inexplicabileque esse, quod utrimque dicebatur, rati, ne sententia sua, utramcumque in partem dicta esset, ipsa sese rescinderet, rem iniudicatam reliquerunt causamque in diem longissimam distulerunt. Sic ab adulescente discipulo magister eloquentiae inclutus suo sibi argumento confutatus est et captionis uersutae et excogitatae frustratus fuit.

XI.

Biantis de re uxoria syllogismum non posse uideri *ἀντιστρέφειν*.

- 1 Existimant quidam, etiam illud Biantis, uiri sapientis ac nobilis, responsum consimile esse, atque est Protagorion
- 2 illud, de quo dixi modo, antistrephon. Nam cum rogatus esset a quodam Bias, deberetne uxorem ducere, an uitam uiuere caelibem: *ἦτοι*, inquit, *καλὴν ἄξιεις ἢ αἰσχροάν· καὶ εἰ καλὴν, ἔξιεις κοινὴν, εἰ δὲ αἰσχροάν, ἔξιεις ποιινὴν· ἐκάτερον δὲ οὐ ληπτέον· οὐ γαμητέον ἄρα*.
- 3 Sic autem hoc rursum conuertunt: *Εἰ μὲν καλὴν ἄξω, οὐχ ἔξω ποιινὴν· εἰ δὲ αἰσχροάν, οὐχ ἔξω κοινὴν· γαμητέον*
- 4 *ἄρα*'. Sed minime hoc esse uidetur *ἀντιστρέφον*, quoniam
- 5 ex altero latere conuersum frigidius est infirmiusque. Nam Bias proposuit, non esse ducendam uxorem propter alterutrum incommodum, quod necessario patiendum erit ei, qui
- 6 duxerit. Qui conuertit autem, non ab eo se defendit incommodo, quod adest, sed carere se altero dicit, quod non adest.
- 7 Satis est autem tuendae sententiae, quam Bias dixit, quod eum, qui duxit uxorem, pati necesse est ex duobus incommodis alterum, ut aut *κοινὴν* habeat aut *ποιινὴν*.
- 8 Sed Fauorinus noster, cum facta esset forte mentio syllogismi istius, quo Bias usus est, cuius prima *πρότασις* est, *ἦτοι καλὴν ἄξιεις ἢ αἰσχροάν*, non ratum id neque iustum diiunctiuum esse ait: quoniam non necessum sit, alterum ex
- 9 duobus, quae diiunguntur, uerum esse. Quod in proloquio diiunctiuo necessarium est. Eminentia enim quadam signifi-
- 10 ficari formarum turpes et pulchrae uidentur. *Ἔστιν* autem, inquit, *tertium quoque inter duo ista, quae diiunguntur,*
- 11 *cuius rationem prospectumque Bias non habuit. Inter enim pulcherrimam feminam et deformissimam media forma quaedam est, quae et a nimiae pulcritudinis periculo et a summae*
- 12 *deformitatis odio uacat; qualis a Quinto Ennio in Melanippa perquam eleganti uocabulo stata dicitur, quae neque*
- 13 *κοινὴ* futura sit neque *ποιινὴ*'. Quam formam modicam et modestam Fauorinus non mehercule incite appellabat *uxoriam*.
- 14 Ennius autem in *stata*, quam dixi, tragoedia, eas fere feminas ait incolumi pudicitia esse, quae *stata* forma forent.

XII.

De nominibus deorum populi Romani Diuouis et Vediuouis.

In antiquis † *spectationibus* nomina haec deorum inesse 1 animaduertimus: 'Diuouis' et 'Vediuouis'; est autem etiam 2 aedes Vediuouis Romae inter arcem et Capitolium. Quo- 3 rum nominum rationem esse hanc comperi: 'Iouem' Latini 4 ueteres a 'iuuando' appellauere, eundemque alio uocabulo iuncto 'patrem' dixerunt. Nam quod est, (in) elisis aut immu- 5 tatis quibusdam literis, 'Iuppiter', id plenum atque integrum est 'Iouispater'. Sic et 'Neptunuspater' coniuncte dictus est 'Saturnuspater' et 'Ianuspater' et 'Marspater', hoc enim est 'Marspiter', itemque Iouis 'Diespiter' appellatus, id est diei et lucis pater. Idcircoque simili nomine (di) Iouis 'Diio- 6 uis' dictus est et 'Lucetius', quod nos die et luce quasi uita ipsa afficeret et iuaret. 'Lucetium' autem Iouem Cn. Na e- 7 uis in libris belli Poenici appellat.

Cum Iouem igitur et Diuouem a iuuando nominassent, 8 eum(que) contra deum, qui non iuuandi potestatem, sed uim nocendi haberet, — nam deos quosdam, ut prodessent, celebrabant, quosdam, ut ne obsessent, placabant — 'Vediuouem' appellauerunt, dempta atque detracta iuuandi facultate. 'Ve' enim particula, quae in aliis atque aliis uocabulis 9 uaria, tum per has duas literas, tum a litera media inmissa dicitur, duplicem significatum eundemque inter sese diuersum capit. Nam et augendae rei et minuendae ualet, sicuti 10 aliae particulae plurimae; propter quod accidit, ut quaedam uocabula, quibus particula ista praeponitur, ambigua sint et utroqueuersu[m] dicantur, ueluti 'uescum', 'uemens' et 'uegrande', de quibus alio in loco, uberiore tractatu facto, admonuimus; 'uesani' autem et 'uecordes' ex una tantum parte dicti, quae priuatiua est, quam Graeci *κατὰ στέρησιν* dicunt.

Simulacrum igitur dei Vediuouis, quod est in aede, de 11 qua supra dixi, sagittas tenet, quae sunt uidelicet partae ad nocendum. Quapropter eum deum plerumque Apollinem 12 esse dixerunt; immolaturque ritu humano capra eiusque animalis fignentum iuxta simulacrum stat.

- 13 Propterea Vergilium quoque aiunt, multae antiquitatis hominem sine ostentationis odio peritum, numina laeua in georgicis deprecari, significantem uim quandam esse huiusmodi deorum in laedendo magis quam in iuuando potentem. Versus Vergilii sunt:

In tenui labor, at tenuis non gloria, si quem
Numina laeua sinunt auditque uocatus Apollo.

- 14 In istis autem diis, quos placari oportet, uti mala a nobis uel a frugibus natis amoliantur, 'Au[er]runcus' quoque habetur et 'Robigus'.

XIII.

De officiorum gradu atque ordine moribus populi Romani obseruato.

- 1 Seniorum hominum et Romae nobilium atque in morum disciplinarumque ueterum doctrina memoriaque praestantium disceptatio quaedam fuit, praesente et audiente me, de gradu atque ordine officiorum, cum(que) quaereretur, quibus nos ea prioribus potioribusque facere oporteret, si necesse esset, in opera danda faciendoque officio alios aliis anteferre(, non constituebat). Conueniebat autem facile constabatque, ex moribus populi Romani primum iuxta parentes locum tenere pupillos debere, fidei tutelaeque nostrae creditos; secundum eos proximum locum clientes habere, qui sese itidem in fidem patrociniumque nostrum dediderunt; tum in tertio loco esse hospites; postea esse cognatos adfinesque.
- 3 Huius moris obseruationisque multa sunt testimonia atque documenta in antiquitatibus perscripta; ex quibus unum hoc interim de clientibus cognatisque, quod prae manibus
- 4 est, ponemus. M. Cato in oratione, quam dixit apud censores in Lentulum, ita scripsit: Quod maiores sanctius habuere, defendi pupillos, quam clientem non fallere. Aduersus cognatos pro cliente testatur, testimonium aduersus clientem nemo dicit. Patrem primum, postea patronum proximum nomen hab[u]ere.

Masurius autem Sabinus in libro iuris ciuilibus tertio antiquiorem locum hospiti tribuit quam clienti. Verba ex eo libro haec sunt: In officiis apud maiores ita obseruatum est, primum tutelae, deinde hospiti, deinde clienti, tum cognato, postea adfini. De qua causa feminae uiris potiores habitae pupillarisque tutela mulieri praelata. Etiam aduersus quem adfuissent, eius filiis tutores relictis, in eadem causa pupillo aderant.

Firmum atque clarum isti rei testimonium perhibet auctoritas C. Caesaris, pontificis maximi, qui in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio usus est: Vel pro hospite regis Nicomedis uel pro horum necessitate, quorum [de] re agitur, refugere hoc munus, M. Iunce, non potui. Nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur, neque clientes sine summa infamia deseriri possunt; quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus.

XIII.

Quod Apion, doctus homo, qui Plistonices appellatus est, uidisse se Romae scripsit recognitionem inter sese mutuam ex uetere notitia hominis et leonis.

Apion, qui 'Plistonices' appellatus est, literis homo multus praeditus rerumque Graecarum plurima atque uaria scientia fuit. Eius libri non incelebres feruntur, quibus omnium ferme, quae mirifica in Aegypto uisuntur audiunturque, historia comprehenditur. Sed in his, quae uel audisse uel legisse sese dicit, fortassean uitio studioque ostentationis sit loquacior: est enim sane quam in praedicandis doctrinis suis uenditor; hoc autem, quod in libro Aegyptiacorum quinto scripsit, neque audisse neque legisse, sed ipsum sese in urbe Roma uidisse oculis suis confirmat.

'In circo maximo', inquit, 'uenationis amplissimae pugna populo dabatur. Eius rei, Romae cum forte essem, spectator', inquit, 'fui. Multae ibi saeuientes ferae, magnitudines

bestiarum excellentes omniumque inuisitata aut forma erat
8 aut ferocia. Sed praeter alia omnia leonum', inquit, 'im-
manitas admirationi fuit, praeterque omnis ceteros unus.
9 Is unus leo corporis impetu et uastitudine terrificoque fre-
mitu et sonoro, toris comisque ceruicum fluctuantibus, ani-
10 mos oculosque omnium in sese conuerterat. Introductus
erat inter compluris ceteros ad pugnam bestiarum datus ser-
11 uus uiri consularis. Ei seruo Androclus nomen fuit. Hunc
ille leo ubi uidit procul, repente', inquit, 'quasi admirans
stetit ac deinde sensim atque placide, tamquam noscitabun-
12 dus, ad hominem accedit. Tum caudam more atque ritu
adulantium canum clementer et blande mouet hominisque se
corpori adiungit cruraque eius et manus, prope iam exani-
13 mati metu, lingua leniter demulcet. Homo Androclus inter
illa tam atrocis ferae blandimenta amissum animum recupe-
14 rat, paulatim oculos ad contuendum leonem refert. Tum,
quasi mutua recognitione facta, laetos', inquit, 'et gratula-
bundos uideres hominem et leonem'.

15 Ea re prorsus tam admirabili maximos populi clamores
excitatos dicit, accersitumque a Caesare Androclum quaesi-
16 tamque causam, cur ille atrocissimus leo uni parsisset. Ibi
17 Androclus rem mirificam narrat atque admirandam. 'Cum
prouinciam', inquit, 'Africam proconsulari imperio meus
dominus obtineret, ego ibi iniquis eius et cotidianis uerberi-
bus ad fugam sum coactus et, ut mihi a domino, terrae illius
praeside, tutiores latebrae forent, in camporum et arenarum
solitudines concessi, ac si defuisset cibus, consilium fuit,
18 mortem aliquo pacto quaerere. Tum, sole medio', inquit,
'rapido et flagranti, specum quandam nactus remotam la-
19 tebrosamque, in eam me penetro et recondo. Neque multo
post ad eandem specum uenit hic leo, debili uno et cruento
pede, gemitus edens et murmura, dolorem cruciatumque
20 uulneris commiserantia'. Atque illic primo quidem conspectu
aduenientis leonis territum sibi et pauefactum animum dixit.
21 'Sed postquam introgressus', inquit, 'leo, uti re ipsa ap-
paruit, in habitaculum illud suum, uidet me procul delites-
centem, mitis et mansues accessit et sublatus pedem osten-
dere mihi et porgere, quasi opis petendae gratia, uisus est.

Ibi', inquit, 'ego stirpem ingentem, uestigio pedis eius haerentem, reuelli conceptamque saniem uolnere intimo expressi accuratiusque sine magna iam formidine siccaui penitus atque deteresi cruorem. Illa tunc mea opera et medella leuatus, pede in manibus meis posito, recubuit et quieuit atque ex eo die triennium totum ego et leo in eadem specu eodemque et uictu uiximus. Nam, quas uenabatur feras, membra opimiora ad specum mihi subgerebat, quae ego, ignis copiam non habens, meridiano sole torrens edebam. Sed ubi me', inquit, 'uitae illius ferinae iam pertaesum est, leone in uenatum profecto, reliqui specum et, uiam ferme tridui permensus, a militibus uisus adprehensusque sum et ad dominum ex Africa Romam deductus. Is me statim reipitalis dampnandum dandumque ad bestias curauit. Intellego autem', inquit, 'hunc quoque leonem, me tunc separato, captum gratiam mihi nunc beneficii et medicinae referre'.

Haec Apion dixisse Androclum tradit, eaque omnia scripta circumlataque tabula populo declarat[a], atque ideo, cunctis petentibus, dimissum Androclum et poena solutum leonemque ei suffragiis populi donatum. 'Postea', inquit, 'uidebamus Androclum et leonem, loro tenui reuinctum, urbe tota circum tabernas ire, donari aere Androclum, floribus spargi leonem, omnes ubique obuios dicere: 'Hic est leo hospes hominis, hic est homo medicus leonis''.

XV.

Corpusne sit uox an *ἀσώματον*, uarias esse philosophorum sententias.

Vetus atque perpetua quaestio inter nobilissimos philosophorum agitata est, corpusne sit uox an incorporeum. Hoc enim uocabulum quidam finxerunt proinde quod Graece dicitur *ἀσώματον*. Corpus autem est, quod aut efficiens est aut patiens; id Graece definitur *τὸ ἤτοι ποιοῦν ἢ πάσχον*. Quam definitionem significare uolens Lucretius poeta ita scripsit:

Tangere enim aut tangi nisi corpus nulla potest res.

5 Alio quoque modo corpus esse Graeci dicunt 'τὸ τριχῆ διά-
 6 στατον'. Sed uocem Stoici corpus esse contendunt, eam-
 7 que esse dicunt ictum aera, Plato autem non esse uocem
 corpus putat: 'non enim percussus', inquit, 'aer, sed plaga
 8 ipsa atque percussio, id uox est'. Democritus ac deinde
 Epicurus ex indiuiduis corporibus uocem constare di-
 cunt eamque, ut ipsis eorum uerbis utar, 'φεῦμα ἀτό-
 9 μων' appellant. Hos aliosque talis argutae delectabilis-
 que desidiae aculeos cum audiremus uel lectitaremus ne-
 que in his scrupulis aut emolumentum aliquod solidum
 ad rationem uitae pertinens aut finem ullum quaerendi
 uideremus, Ennianum Neoptolemum probabamus,
 qui profecto ita ait:

. . . . Philosophandum est paucis: nam om-
 nino haut placet.

XVI.

De ui oculorum deque uidendi rationibus.

1 De uidendi ratione deque cernendi natura diuersas esse
 2 opiniones philosophorum animaduertimus. Stoici causas
 esse uidendi dicunt radiorum ex oculis in ea, quae ui-
 3 deri queunt, emissionem aerisque simul intentionem. Epi-
 curus afluere semper ex omnibus corporibus simulacra
 quaedam corporum ipsorum eaque sese in oculos inferre at-
 4 que ita fieri sensum uidendi putat. Plato existimat, ge-
 nus quoddam ignis lucisque de oculis exire idque con-
 iunctum continuatumque uel cum luce solis uel cum alterius
 ignis lumine, sua ui et externa nixum efficere, ut quae-
 5 cumque offenderit inlustraueritque cernamus. Sed hic ea,
 quae non diutius muginandum, eiusdemque illius En-
 niani Neoptolemi, de quo supra scripsimus, consilio
 utendum est, qui 'degustandum' ex philosophia censet, 'non
 in eam ingurgitandum'.

XVII.

Quam ob causam dies primi post Kalendas, Nonas, Idus atri habeantur; et cur diem quoque quartum ante Kalendas vel Nonas uel Idus quasi religiosum plerique uitent.

Verrius Flaccus in quarto de uerborum 1 significatu dies, qui sunt postridie Kalendas, Nonas, Idus, quos uulgus imperite 'nefastos' dicit, propter hanc causam dictos habitosque 'atros' esse scribit. Vrbe, in- 2 quit, a Gallis Senonibus recuperata, L. Atilius in senatu uerba fecit, Q. Sulpicium, tribunum militum, ad Alliam aduersus Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia postridie Idus fecisse; tum exercitum populi Romani occisione occisum et post diem tertium eius die urbem praeter Capitolium captam esse; compluresque alii senatores recordari sese dixerunt, quotiens belli gerendi gratia res diuina postridie Kalendas, Nonas, Idus a magistratu populi Romani facta esset, eius belli proximo deinceps proelio rem publicam male gestam. Tum senatus eam rem ad pontifices reiecit, ut ipsi, quod uideretur, statuerent. Pontifices decreuerunt, nullum his diebus sacrificium recte futurum.

Ante diem quoque quartum Kalendas uel Nonas uel Idus, 3 tamquam inominalem diem, plerique uitant. Eius obserua- 4 tionis an religio ulla sit tradita, quaeri solet. Nihil nos su- 5 per ea re scriptum inuenimus, nisi quod Q. Claudius annalium quinto cladem illam pugnae Cannensis uastissimam factam dicit ante diem quartum Nonas Sextiles.

XVIII.

In quid et quantum differat historia ab annalibus; superque ea re uerba posita ex libro rerum gestarum Sempronii Asellienis primo.

'Historiam' ab 'annalibus' quidam differre eo putant, 1 quod, cum utrumque sit rerum gestarum narratio, earum

tamen proprie rerum sit 'historia', quibus rebus gerendis
 2 interfuert is, qui narret; eamque esse opinionem quorundam,
 Verrius Flaccus refert in libro de significatu uer-
 borum quarto. Ac se quidem dubitare super ea re dicit,
 posse autem uideri putat, nonnihil esse rationis in ea opi-
 3 nione, quod 'ἱστορία' Graece significet rerum cognitio-
 nem praesentium. Sed nos audire soliti sumus, 'annales'
 4 omnino id esse, quod 'historiae' sint, 'historias' non omnino
 5 esse id, quod 'annales' sint: sicuti, quod est homo, id ne-
 cessario animal esse, quod est animal, non id necesse est
 hominem esse.

6 Ita 'historias' quidem esse aiunt rerum gestarum uel ex-
 positionem uel demonstrationem uel quo alio nomine id
 dicendum est, 'annales' uero esse, cum res gestae plurium
 annorum, obseruato cuiusque anni ordine, deinceps com-
 7 ponuntur. Cum uero non per annos, sed per dies singulos
 res gestae scribuntur, ea historia Graeco uocabulo 'ἐφημερίς'
 dicitur, cuius Latinum interpretamentum scriptum est in
 libro Semproni Asellionis primo, ex quo libro
 plura uerba ascripsimus, ut simul ibidem, quid ipse inter
 res gestas et annales esse dixerit, ostenderemus.

8 Verum inter eos, inquit, qui annales relin-
 quere uoluissent, et eos, qui res gestas a
 Romanis perscribere conati essent, omnium
 rerum hoc interfuit. Annales libri tantum-
 modo quod factum quoque anno gestum sit, ea
 demonstrabant, id est quasi qui diarium scri-
 bunt, quam Graeci 'ἐφημερίδα' uocant. Nobis
 non modo satis esse uideo, quod factum esset,
 id pronuntiare, sed etiam, quo consilio quaque
 9 ratione gesta essent, demonstrare. Paulo post
 idem Asellio in eodem libro: Nam neque alacri-
 ores, inquit, ad rempublicam defendendam, neque
 segniores ad rem perperam faciendam annales
 libri commouere quicquam possunt. Scribere
 autem bellum initum quo consule et quo con-
 fectum sit et quis triumphans introierit et eo
 libro quae in bello gesta sint iterare (id fabulas),

non praedicare aut interea quid senatus decreuerit aut quae lex rogatione lata sit neque quibus consiliis ea gesta sint (iterare): id fabulas pueris est narrare, non historias scribere.

XVIII.

Quid sit adoptatio, quid item sit adrogatio, quantumque haec inter se differant; uerbaque eius quae qualiaque sint, qui in liberis adrogandis super ea re populum rogat.

Cum in alienam familiam inque liberorum locum extranei sumuntur, aut per praetorem fit, aut per populum. Quod per praetorem fit, 'adoptatio' dicitur, quod per populum, 'arrogatio'. Adoptantur autem, cum a parente, in cuius potestate sunt, tertia mancipatione in iure ceduntur atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio est, uindicantur; adrogantur hi, qui, cum sui iuris sunt, in alienam sese potestatem tradunt eiusque rei ipsi auctores fiunt. Sed adrogationes non temere nec inexplorate committuntur: nam comitia, arbitris pontificibus, praebentur, quae 'curiata' appellantur, aetasque eius, qui adrogare uult, an liberis potius gignendis idonea sit, bonaque eius, qui adrogatur, ne insidiosae adpetita sint, consideratur, iusque iurandum a Q. Mucio, pontifice maximo, conceptum dicitur, quod in adrogando iuraretur. Sed adrogari non potest, nisi iam uesticeps. 'Adrogatio' autem dicta, quia genus hoc in alienam familiam transitus per populi rogationem fit.

Eius rogationis uerba haec sunt: Velitis, iubeatis, uti L. Valerius L. Titio tam iure legeque filius siet, quam si ex eo patre matreque familias eius natus esset, utique ei uitae necisque in eum potestas siet, uti patri endo filio est. Haec ita uti dixi, ita uos Quirites rogo.

Neque pupillus autem neque mulier, quae in parentis potestate non est, adrogari possunt: quoniam et cum feminis nulla comitorum communio est et tutoribus in pupillos tantam esse auctoritatem potestatemque fas non est, ut ca-

put liberum fidei suae commissum alienae (con)ditioni subii-
 11 ciant. Libertinos uero ab ingenuis adoptari quidem iure
 12 posse, Masurius Sabinus scripsit. Sed id neque per-
 mitteri dicit, neque permittendum esse umquam putat, ut ho-
 mines libertini ordinis per adoptiones in iura ingenuorum
 13 inuadant. Alioquin, inquit, si iuris ista antiquitas
 seruetur, etiam seruus a domino per praetorem
 14 dari in adoptionem potest. Idque ait plerosque iuris
 ueteris auctores posse fieri scripsisse.

15 Animaduertimus in oratione P. Scipionis, quam
 censor habuit ad populum de moribus, inter ea,
 quae reprehendebat, quod contra maiorum instituta fierent,
 id etiam eum culpauisse, quod filius adoptiuos patri adopta-
 16 tori inter praemia patrum prodesset. Verba ex ea oratione
 haec sunt: In alia tribu patrem, in alia filium
 suffragium ferre, filium adoptiuum tam proce-
 dere, quam si se natum habeat: absentis cen-
 seri iubere, ut ad censum nemini necessus sit
 uenire.

XX.

Quod uocabulum Latinum soloecismo fecerit Capito Sinius, quid
 autem id ipsum appellauerint ueteres Latini; quibusque uerbis
 soloecismum definierit idem Capito Sinius.

- 1 'Soloecismus', Latino uocabulo a Sinnio Capito ne
 eiusdemque aetatis aliis 'inparilitas' appellatus, uetustio-
 ribus Latinis 'stribiligo' dicebatur, a uersura uidelicet et
 prauitate tortuosae orationis, tamquam 'strobiligo' quaedam.
- 2 Quod uitium Sinius Capito in literis, quas ad
 Clodium Tuscum dedit, hisce uerbis definit: 'Soloec-
 3 ismus' est, inquit, impar atque inconueniens
 compositura partium orationis.
- 3 Cum Graecum autem uocabulum sit 'soloecismus', an
 Attici homines, qui elegantius locuti sunt, usi eo sint, quaeri
 4 solet. Sed nos neque 'soloecismum' neque 'barbarismum'
 5 apud Graecorum idoneos adhuc inuenimus: nam sicut 'βάρο-
 6 βαρον', ita 'σόλοικον' dixerunt. Nostri quoque antiquio-

res 'soloecum' facile, 'soloecismum' haut scio an umquam, dixerunt. Quod si ita est, neque in Graeca neque in Latina 7 lingua 'soloecismus' probe dicitur.

XXI.

Pluria qui dicat et compluria et compluriens, non barbare dicere, sed Latine.

'Pluria' forte quis dixit sermocinans uir adprime doctus, 1
meus amicus, non hercle studio fer[u]ens ostentandi neque
quo 'plura' non dicendum putaret. Est enim doctrina homo 2
seria et ad uitae officia deuincta ac nihil de uerbis laborante.
Sed, opinor, assidua ueterum scriptorum tractatione inoleue- 3
rat linguae illius uox, quam in libris saepe offenderat.

Aderat, cum ille hoc dicit, reprehensor audaculus uerbo- 4
rum, qui per pauca eademque a uolgo protrita legerat habebat-
que nonnullas disciplinae grammaticae inauditiunculas, par-
tim rudes incoatasque, partim non probas, easque quasi pul-
uerem ob oculos, cum adortus quemque fuerat, adspergebat.
Sicut tunc amico nostro: 'barbare', inquit, 'dixisti 'pluria''. 5
Nam neque rationem uerbum hoc, neque auctoritates habet'.
Ibi ille amicus ridens: 'amabo te', inquit, 'uir bone, quia nunc 6
mihi a magis seriis rebus otium est, uelim doceas nos, cur
'pluria' siue 'compluria', nihil enim differt, non Latine, sed bar-
bare dixerint M. Cato, Q. Claudius, Valerius Antias,
L. Aelius, P. Nigidius, M. Varro, quos subscriptores
approbatoresque huius uerbi habemus praeter poetarum ora-
torumque ueterum multam copiam'. Atque ille nimis arro- 7
ganter: 'tibi', inquit, 'habeas auctoritates istas, ex Faunorum
et Aboriginum saeculo repetitas, atque huic rationi respon-
deas. Nullum enim uocabulum neutrum comparatiuum nu- 8
mero pluratiuo, recto casu, ante extremum a habet i literam,
sicuti 'meliora, maiora, grauiora'. Proinde igitur 'plura', non
'pluria' dici conuenit, ne contra formam perpetuam in com-
paratiuo i litera sit ante extremum a'.

Tum ille amicus noster, cum hominem confidentem pluri- 9
bus uerbis non dignum existimaret: 'Sinni', inquit, 'Capitoni-
s, doctissimi uiri, e pistulae sunt uno in libro multae

10positae, opinor, in templo Pacis. Prima epistula scripta
 est ad Pacuuium Labeonem, cui titulus praescriptus
 11 est: pluria, non plura dici debere. In ea epistula ra-
 tiones grammaticas posuit, per quas docet 'pluria' Latinum
 12 esse, 'plura' barbarum. Ad Capitonem igitur te dimitti-
 13 mus. Ex eo id quoque simul disces, si modo assequi poteris,
 quod in ea epistula scriptum est, 'pluria' siue 'plura' abso-
 lutum esse et simplex, non, ut tibi uidetur, comparatiuum'.
 14 Cuius opinionis Sinnianae id quoque adiumentum est,
 quod, 'complures' cum dicimus, non comparatiue dicimus.
 15 Ab eo autem, quod est 'compluria' aduerbium est factum
 16 'compluriens'. Id quoniam minus usitatum est, uersum
 Plauti subscripsi ex comoedia, quae Persa inscribitur:

[T.] Quid metuis? [D.] Metuo hércle uero; sénsi
 ego [iam] complúriens.

17 Item M. Cato in IIII. originum eodem in loco ter hoc uer-
 bum posuit: Compluriens eorum milites mercen-
 narii inter se multi alteri alteros occidere, com-
 pluriens multi simul ad hostis transfugere, com-
 pluriens in imperatorem (in) impetum facere.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM

LIBER SEXTVS.

VOLGO SEPTIMVS.]

I.

Admiranda quaedam ex annalibus sumpta de P. Africano superiore.

Quod de Olympiade, Philippi regis uxore, Alexandri 1
matre, in historia Graeca scriptum est, id de P. quoque
Scipionis matre, qui prior Africanus appellatus est, me-
moriam datum est. Nam et C. Oppius et Iulius Hygi- 2
nus, aliique, qui de vita et rebus Africani scripserunt,
matrem eius diu sterilem existimatam tradunt, P. quoque
Scipionem, cum quo nupta erat, liberos desperauisse.
Postea in cubiculo atque in lecto mulieris, cum absente ma- 3
rito cubans sola condormisset, uisum repente esse iuxta
eam cubare ingentem anguem eumque, his qui uiderant
territis et clamantibus, elapsum inueniri non quisse. Id
ipsum P. Scipionem ad aruspices retulisse; eos, sacrificio
facto, respondisse, fore ut liberi gignerentur, neque mul- 4
tis diebus postquam ille anguis in lecto uisus est, mulie-
rem coepisse concepti fetus signa atque sensum pati; ex-
inde mense decimo peperisse natumque esse hunc P. Afri-
canum, qui Hannibalem et Carthaginienses in Africa bello
Poenico secundo uicit. Sed et eum inpendio magis ex rebus 5
gestis, quam ex illo ostento, uirum esse uirtutis diuinae cre-
ditum est.

- 6 Id etiam dicere haut piget, quod idem illi, quos supra nominaui, literis mandauerint, Scipionem hunc Africanum solitauisse noctis extremo, priusquam dilucularret, in Capitolium uentitare ac iubere aperiri cellam Iouis atque ibi solum diu demorari, quasi consultantem de republica cum Ioue, aeditumosque eius templi saepe esse demiratos, quod solum id temporis in Capitolium ingredientem canes semper in alios saeuientes neque latrarent eum neque incurrerent.
- 7 Has uolgi de Scipione opiniones confirmare atque approbare uidebantur dicta factaque eius pleraque admiranda.
- 8 Ex quibus est unum huiuscemodi. Assidebat oppugnabatque oppidum in Hispania, situ(m), moenibus, defensoribus ualidum et munitum, re etiam cibaria copiosum, nullaque eius potiundi spes erat; et quodam die ius in castris sedens
- 9 dicebat atque ex eo loco id oppidum procul uisebatur. Tum e militibus, qui in iure apud eum stabant, interrogauit quispiam ex more, in quem diem locumque uadimonium pro-
- 10 mitti iuberet; et Scipio manum ad ipsam oppidi, quod obsidebatur, arcem protendens: 'perendie', inquit, 'sese
- 11 sistant illo in loco'. Atque ita factum: die tertio, in quem uadari iusserat, oppidum captum est eodemque eo die in arce eius oppidi ius dixit.

II.

De Caeselli Vindicis pudendo errore, quem offendimus in libris eius, quos inscripsit lectionum antiquarum.

- 1 Turpe erratu[m] offendimus in illis celebratissimis commentariis lectionum antiquarum Caeselli Vindici-
- 2 cis, hominis hercle pleraque haut indiligentis. Quod erratum multos fugit, quamquam multa in Caesellio reprehendo etiam per calumpnias rimarentur. Scripsit autem Caesellius, Q. Ennium in XIII. annali 'cor' dixisse genere masculino.
- 4 Verba Caeselli subiecta sunt: Masculino genere, ut multa alia, enuntiauit Ennius. Nam in XIII. annali
- 5 'queni cor' dixit. Ascripsit deinde uersus Ennii duo:
 Hannibal audaci cum pectore de [me] hortatur,
 Ne bellum faciam: quem credit esse meum cor?

Antiochus est, qui hoc dixit, Asiae rex. Is admiratur et 6
permouetur, quod Hannibal Carthaginiensis bellum se facere
populo Romano uolentem dehortetur. Hos autem uersus 7
Caesellius sic accipit, tamquam si Antiochus sic dicat:
'Hannibal me, ne bellum geram, dehortatur; quod cum facit,
aequale putat cor habere me et quam stultum esse me cre-
dit, cum id mihi persuadere uult?'

Hoc Caesellius quidem, sed aliud longe Ennius. 8
Nam tres uersus sunt, non duo, ad hanc Ennii senten- 9
tiam pertinentes, ex quibus tertium uersum Caesellius non
respexit:

Hannibal audaci cum pectore de me hortatur,
Ne bellum faciam, quem credidit esse meum
cor

Suasorem summum et studiosum robore belli.

Horum uersuum sensus atque ordo sic, opinor, est: Hanni- 10
bal ille audentissimus atque fortissimus, quem ego credidi
— hoc est enim: 'cor meum credidit', proinde atque dice-
ret: quem ego stultus homo credidi — summum fore sua-
sorem ad bellandum, is me dehortatur dissuadetque, ne bel-
lum faciam. Caesellius autem forte *ῥαθυμότερον* iunctura 11
ista uerborum captus 'quem cor' dictum putauit et 'quem'
accentu acuto legit, quasi ad cor referretur, non ad Hanni-
balem. Sed non fugit me, si aliquis sit tam inconditus, sic 12
posse defendi 'cor' Caeselli masculinum, ut uideatur ter-
tius uersus separatim atque diuise legendus, proinde quasi
(de) praecisis interruptisque uerbis exclamet Antiochus:
'suasorem summum!' Sed non dignum, eis, qui hoc
dixerint, responderi.

III.

Quid Tiro Tullius, Ciceronis libertus, reprehenderit in M. Catonis
oratione, quam pro Rhodiensibus in senatu dixit; et quid ad
ea, quae reprehenderat, responderimus.

Ciuitas Rhodiensis et insulae oportunitate et operum no- 1
bilitatibus et nauigandi sollertia naualibusque uictoriis cele-

- 2 brata est. Ea ciuitas, cum amica atque socia populi Romani foret, Persa tamen, Philippi filio, Macedonum rege, cum quo bellum populo Romano fuit, amico usa est, conixique sunt Rhodienses legationibus Romam saepe missis id bellum
- 3 inter eos componere. Sed, ubi ista pacificatio perpetrari nequiuit, uerba a plerisque Rhodiensibus in contionibus eorum ad populum facta sunt, ut, si pax non fieret, Rhodienses regem aduersus populum Romanum adiutarent.
- 4.5 Sed nullum super ea re publicum decretum factum est. At ubi Perses uictus captusque est, Rhodienses pertimere ob ea, quae conpluriens in coetibus populi acta dictaque erant, legatosque Romam miserunt, qui temeritatem quorundam popularium suorum deprecarentur et fidem consiliumque
- 6 publicum expurgarent. Legati postquam Romam uenerunt et in senatum intromissi sunt, uerbisque suppliciter pro causa sua factis e curi[a] excesserunt, sententiae rogari coeptae; cumque partim senatorum de Rhodiensibus quererentur maleque animatos eos fuisse dicerent bellumque illis faciendum censerent: tum M. Cato exurgit et optimos fidissimosque socios, quorum opibus diripiendis possidendisque non pauci ex summatibus uiris intenti infensique erant, defensum conseruatumque pergit orationemque inclutam dicit, quae et seorsum fertur inscriptaque est pro Rhodiensibus et in quintae originis libro scripta est.
- 8 Tiro autem Tullius, M. Ciceronis libertus, sane quidem fuit ingenio homo eleganti et hautquaquam rerum liberaliumque ueterum indoctus, eoque ab ineunte aetate liberaliter instituto adminiculatore et quasi administro in studiis
- 9 literarum Cicero usus est. Sed profecto plus ausus est, 10 quam ut tolerari ignoscique possit. Namque epistulam conscripsit ad Q. Axiu[m], familiarem patroni sui, confidenter nimis et calide, in qua sibimet uisus est orationem istam pro Rhodiensibus acri subtilique iudicio
- 11 percensuisse. Ex ea epistula lubitum forte nobis est reprehensiones eius quasdam attingere, maiore scilicet uenia reprehensuri Tironem, cum ille reprehenderit Catonem.

Culpauit autem primum hoc, quod Cato ‘*inerudite et 12*
αναγώγως’, ut ipse ait, principio nimis insolenti nimisque
 acri et obiurgatorio usus sit, cum uereri sese ostendit, ne
 patres, gaudio atque laetitia rerum prospere gestarum de
 statu mentis suae deturbati, non satis consiperent neque ad
 recte intellegendum consulendumque essent idonei. In 13
 principiis autem, inquit, patroni, qui pro reis
 dicunt, conciliare sibi et complacare iudices
 debent, sensusque eorum, expectatione causae
 suspensos rigentesque, honorificis uerecundis-
 que sententiis commulcere, non iniuriis atque
 imperiosis minationibus confutare. Ipsum deinde 14
 principium apposuit, cuius uerba haec sunt: ‘Scio solere
 plerisque hominibus rebus secundis atque pro-
 laxis atque prosperis animum excellere atque
 superbiam atque ferociam augescere atque cre-
 scere, quod mihi nunc magnae curae est, quod
 haec res tam secunde processit, ne quid in con-
 sulendo aduorsi eueniat, quod nostras secun-
 das res confutet, neue haec laetitia nimis luxu-
 riose eueniat. Aduorsae res edomant et docent,
 quid opus siet facto. Secundae res laetitia trans-
 uorsum trudere solent a recte consulendo atque
 intellegendo. Quo maiore opere dico suadeoque,
 uti haec res aliquot dies proferatur, dum ex
 tanto gaudio in potestatem nostram redeamus’.

Quae deinde Cato iuxta dicit, ea, inquit, confes- 15
 sionem faciunt, non defensionem, neque propul-
 sationem translationemue criminis habent, sed
 cum pluribus aliis communicationem, quod scili-
 cet nihil ad purgandum est. Atque etiam, inquit,
 insuper profitetur, Rhodienses, qui accusaban-
 tur, quod aduersus populum Romanum regi ma-
 gis cupierint fauerintque, id eos cupisse atque
 fauisse utilitatis suae gratia, ne Romani, Perse
 quoque rege uicto, ad superbiam ferociamque et
 inmodicum modum insolescerent. Eaque ipsa uerba 16
 ponit, ita ut infra scriptum: ‘Atque ego quidem ar-

bitror, Rhodienses noluisse, nos ita depugnare, uti depugnatum est, neque regem Perse[n] ui[n]-ci(s). Se[d] non Rhodienses modo id noluerunt, sed multos populos atque multas nationes idem noluisse arbitror. Atque haut scio, an partim eorum fuerint, qui non nostrae contumeliae causa id noluerint euenire; sed enim id metuere, si nemo esset homo, quem uereremur, quidquid luberet faceremus, ne sub solo imperio nostro in seruitute nostra essent. Libertatis suae causa in ea sententia fuisse arbitror. Atque Rhodienses tamen Persen publice numquam adiuuere. Cogitate, quanto nos inter nos priuatim cautius facimus. Nam unusquisque nostrum, si quis aduersus rem suam quid fieri arbitratur, summa ui contra nititur, ne aduersus eam fiat: quod illi tamen perpassi⁹.

- 17 Sed, quod ad principium reprehensum attinet, scire oportuit Tironem, defensos esse Rhodienses a Catone, sed ut a senatore et consulari et censorio uiro, quidquid optimum esse publicum existimabat suadente, non ut a patrone causam pro reis dicente. Alia namque principia conducunt reos apud iudices defendenti et clementiam misericordiamque undique indaganti, alia, cum senatus de republica consulitur, uiro auctoritate praestanti, sententiis quorundam iniquissimis permoto et pro utilitatibus publicis ac pro salute sociorum grauiter ac libere indignanti simul a[c]
- 19 dolenti. Quippe recte et utiliter in disciplinis rhetorum praecipitur, iudices de capite alieno deque causa ad sese non pertinenti cognituros, ex qua praeter officium iudicandi nihil ad eos uel periculi uel emolumenti redundaturum est, conciliandos esse ac propitiandos placabiliter et leniter existimationi salutique eius, qui apud eos accusatus est. At cum dignitas et fides et utilitas omnium communis agitur, ob eamque rem aut suadendum quid ut fiat, aut, fieri iam coepto, † deferendum est, tum qui se in eiusmodi principiis occupat, ut
- 21 in non necessariis uerbis sumit. Iamdudum enim negotia,

pericula ipsa rerum communia consiliis eos capiendis conciliant et ipsi potius sibi exposcunt consultoris beniuolentiam. Sed quod ait, confessum Catonem, noluisse Rhodiensis 22 ita depugnari, ut depugnatum est, neque regem Persem a populo Romano uinci, atque id eum dixisse non Rhodienses modo, sed multas quoque alias nationes noluisse, sed id nihil ad purgandum extenuandumue crimen ualere, iam hoc primum Tiro inprobe mentitur. Verba ponit Catonis et aliis 23 tamen eum uerbis calumpniatur. Non enim Cato confitetur, 24 noluisse Rhodienses uictoriam esse populi Romani, sed sese arbitrari dixit, id eos noluisse, quod erat procul dubio opinionis suae professio, non Rhodiensium culpa confessio. In qua re, ut meum quidem iudicium est, non culpa tantum 25 uacat, sed dignus quoque laude admirationeque est, cum et ingenue ac religiose dicere uisus est contra Rhodienses, quod sentiebat, et parta sibi ueritatis fide, ipsum illud tamen, quod contrarium putabatur, flexit et transtulit, ut eos idcirco uel maxime aequum esset acceptiores carioresque fieri populo Romano, quod cum et utiles essent et uellent regi esse factum, nihil tamen adiuuandi eius gratia fecerint.

Postea uerba haec ex eadem oratione ponit: 'Ea nunc 26 derepente tanta beneficia ultro citroque, tantam amicitiam relinquemus? quod illos dicimus uoluisse facere, id nos priores facere occupabimus?' Hoc, inquit, enthymema nequam et uitio-27 sum est. Responderi enim potuit, occupabimus certe: nam, si non occupauerimus, opprimemur incidendumque erit in insidias, a quibus ante non cauerimus. Recteque, inquit, hoc uitio dat 28 Lucilius poetae Euripidae, quod, cum Polyphontes rex propterea se interfecisse fratrem diceret, quod ipse ante de nece eius consilium cepisset, Meropa fratris uxor hisce ad[eo] eum uerbis eluserit:

*Εὐ γὰρ σ' ἔμελλεν, ὡς σὺ φῆς, κτείνειν πό-
σις,
Χρῆ καὶ σὲ μέλλειν, ὡς χρόνος παρήλυθεν.*

29 At hoc enim, inquit, plane stultitiae plenum est,
 eo consilio atque ea fini facerè uelle aliquid, uti
 30 numquam id facias, quod uelis. Sed uidelicet Tiro
 animum non aduertit, non esse in omnibus rebus cauendis
 eandem causam, neque humanae uitae negotia et actiones et
 officia uel occupandi uel † deferendi uel ulciscendi uel ca-
 31 uendi similia esse pugnae, et gladiatoriae. Nam gladiatorii,
 composito ad pugnandum, pugnae haec proposita sors est,
 aut occidere, si occupauerit, aut occumbere, si cessauerit.
 32 Hominum autem uita non tam iniquis, neque tam indomitis
 necessitatibus conscripta est, ut idcirco prior iniuriam fa-
 33 cere debeas, quam, nisi feceris, pati possis. Quod tantum
 aberat a populi Romani mansuetudine, ut saepe iam in sese
 factas iniurias ulcisci neglexerit.

34 Post deinde usum esse Catonem dicit in eadem
 oratione argumentis parum honestis et nimis audacibus
 ac non uiri eius, qui alio[qui] fuit, sed uafri ac
 35 fallaciosis et quasi Graecorum sophistarum sollertiis. Nam:
 cum obiiceretur, inquit, Rhodiensibus, quod bel-
 lum populo Romano facere uoluissent, negauit
 paene, sed ignosci [poposcit], quia id non
 fecissent, etsi maxime uoluissent; induxisseque
 eum dicit, quam dialectici 'ἐπαγωγὴν' appellant, rem
 admodum insidiosam et sophisticam neque ad ueritates
 magis quam ad captiones repertam, cum conatus
 sit exemplis decipientibus colligere confirmareque, nemi-
 nem, qui male facere uoluit, plecti aequum esse, nisi,
 quod factum uoluit, etiam fecerit. Verba autem ex ea
 36 oratione M. Catonis haec sunt: 'Qui acerrime
 aduersus eos dicit, ita dicit: hostes uoluisse
 fieri. Ecquis est tandem, qui uestrorum, quod
 ad sese attineat, aequum censeat, poenas dare
 ob eam rem, quod arguatur male facere uo-
 luisse? Nemo, opinor; nam ego, quod ad me
 37 attinet, nolim'. Deinde paulo infra dicit: 'Quid nunc?
 ecqua tandem lex est tam acerba, quae dicat: si
 quis illud facere uoluerit, mille, minus dimidium
 familiae multa esto; si quis plus quingenta

iugera habere uoluerit, tanta poena esto; si quis maiorem pecum numerum habere uoluerit, tantum damnas esto. Atque nos omnia plura habere uolumus et id nobis impune est'. Postea ita dicit: 'Sed si honorem non aequum est 38 haberi ob eam rem, quod bene facere uoluisse quis dicit, neque fecit tamen, Rhodiensibus non ab[i]erit, quod non male fecerunt, sed quia uoluisse dicuntur facere?' His argumentis 39 Tiro Tullius M. Catonem contendere et conficere dicit, Rhodiensibus quoque impune esse debere, quod hostes quidem esse populi Romani uoluissent, ut qui maxime non fuissent. Dissimulari autem non posse ait, quin paria et 40 consimilia non sint, plus quingenta iugera habere uelle, quod plebiscito Stolonis prohibitum fuit, et bellum iniustum atque impium populo Romano facere uelle, neque item infitari posse, quin alia causa in praemio sit, alia in poenis. Nam: beneficia, inquit, promissa opperiri oportet 41 neque ante remunerari, quam facta sint, iniurias autem imminentis praecauisse iustum est, quam expectauisse. Summa enim professio 42 stultitiae, inquit, est, non ire obuiam sceleribus cogitatis, sed manere opperirique, ut, cum admissa et perpetrata fuerint, tum denique, ubi; quae facta sunt, infecta fieri non possunt, poeniantur.

Haec Tiro in Catonem non nimis frigide neque sane 43 inaniter; sed enim Cato non nudam nec solitariam nec in- 44 protectam hanc *ἐπαγωγὴν* facit, sed multis eam modis prae-fulcit multisque aliis argumentis conuelat et, quia non Rhodiensibus magis quam reipublicae consultabat, nihil sibi dictu factuque in ea re turpe duxit, quin omni sententiarum uia seruatum ire socios miteretur. Ac primum ea non incallide 45 conquisiuit, quae non iure naturae aut iure gentium fieri prohibentur, sed iure legum rei alicuius medendae aut temporis causa iussarum; sicut est de numero pecoris et de modo aeri praefinito. In quibus rebus, quod prohibitum est, fieri 46 quidem per leges non licet; uelle id tamen facere, si liceat,

47 inhonestum non est. Atque eas res contulit sensim miscuitque cum eo, quod neque facere neque uelle per sese honestum est; tum deinde, ne disparilitas conlationis euidens fieret, pluribus id propugnaculis defensat, neque tenues istas et enucleatas uoluntatum in rebus illicitis reprehensiones, qualia in philosophorum otio disputantur, magni facit, sed id solum ex summa ope nititur, ut causa Rhodiensium, quorum amicitiam retineri ex republica fuit, aut aequa iudicaretur aut quidem certe ignoscenda. Atque interim neque fecisse Rhodienses bellum neque facere uoluisse dicit, interim autem facta sola censenda dicit atque in iudicium uocanda, sed uoluntates nudas inanesque neque legibus neque poenis fieri obnoxias; interdum tamen, quasi deliquisse eos concedat, ignosci postulat et ignoscentias utiles esse rebus humanis docet ac, nisi ignoscant, metus in republica rerum nouarum mouet; sed enim contra, si ignoscatur, conseruatum iri ostendit populi Romani magnitudinem.

48 Superbiae quoque crimen, quod tunc praeter cetera in senatu Rhodiensibus obiectum erat, mirifica et prope diuina
49 responsionis figura elusit et eluit. Verba adeo ipsa ponemus
50 Catonis, quoniam Tiro ea praetermisit: Rhodiensis superbos esse aiunt, id obiectantes, quod mihi et liberis meis minime dici uelim. Sint sanesuperbi. Quid id ad uos attinet? Idne irascimini,
51 si quis superbior est, quam uos? Nihil prorsus hac compellatione dici potest neque grauius neque munitius aduersus homines superbissimos facta, qui superbiam in sese amarent, in aliis reprehenderent.

52 Praeterea animaduertere est, in tota ista Catonis oratione omnia disciplinarum rhetoricarum arma atque subsidia mota esse; sed non proinde ut in decursibus ludicris aut simulacris proeliorum uoluptariis fieri uidemus, non, inquam, distincte nimis atque compte atque modulate res acta est, sed quasi in ancipiti certamine, cum sparsa acies est, multis locis Marte uario pugnatur: sic in ista tum causa Cato, cum superbia illa Rhodiensium famosissima multorum odio atque inuidia flagraret, omnibus promise tuendi atque pro-

pugnandi modis usus est et nunc ut optime meritos commendat, nunc tamquam si innocentes purgat, ne bona diuitiaeque eorum expetantur, obiurgat, nunc et quasi sit erratum deprecatur, nunc ut necessarios reipublicae ostentat, nunc clementiae, nunc mansuetudinis maiorum, nunc utilitatis publicae commonefacit. Eaque omnia distinctius numerosiusque fortassean dici potuerint, fortius atque uiuidius potuisse dici non uidentur. Inique igitur Tiro Tullius, quod ex omnibus facultatibus tam opulentae orationis aptis inter sese et cohaerentibus paruum quippiam nudumque sumpsit, quod obtrectaret, tamquam non dignum M. Catone fuerit, quod delictorum non perpetratorum uoluntates non censuerit poeniendas.

Commodius aut[em] erectiusque de his meis uerbis, quibus Tullio Tironi respondimus, existimabit iudiciumque faciet, qui et orationem ipsam totam Catonis acceperit in manus et epistulam Tironis ad Axiium scriptam requirere et legere curauerit. Ita enim nos sincerius exploratiusque uel corrigere poterit uel probare.

III.

Cuiusmodi seruos et quam ob causam Caelius Sabinus, iuris ciuilis auctor, pilleatos uenundari solitos scripserit; et quae mancipia sub corona more maiorum uenierint; atque id ipsum: sub corona; quid sit.

Pilleatos seruos uenum solitos ire, quorum nomine uenditor nihil praestaret, Caelius Sabinus iurisperitus scriptum reliquit. Cuius rei causam esse ait, quod eiusmodi conditionis mancipia insignia esse in uendendo deberent, ut emptores errare et capi non possent, neque lex uendendi opperienda esset, sed oculis iam praeciperent, quidnam esset mancipiorum genus; sicuti, inquit, antiquitus mancipia iure belli capta coronis induta ueniebant et idcirco dicebantur 'sub corona' uenire. Namque ut ea corona signum erat captiuorum uenialium, ita pilleus impositus demonstrabat eiusmodi ser-

uos uenundari, quorum nomine emptori uenditor nihil praestaret.

- 4 Est autem alia rationis opinio, cur dici solitum sit, captiuos 'sub corona' uenundari, quod milites custodiae causa captiuorum uenualium greges circumstarent eaque circum-
5 statio militum 'corona' appellata sit. Sed id magis uerum esse, quod supra dixi, M. Cato in libro, quem composuit de re militari, docet.

Verba sunt haec Catonis: Vt populus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quam re male gesta coronatus ueniat.

V.

Historia de Polo histrione, memoratu digna.

- 1 Histrion in terra Graecia fuit fama celebri, qui gestus et
2 uocis claritudine et uenustate ceteris antistabat: nomen
3 fuisse aiunt Polum; tragoedias poetarum nobilium scite at-
4 que asseuerate actitauit. Is Polus unice amatum filium morte
5 amisit. Eum luctum quoniam satis uisus est eluxisse, re-
6 diit ad quaestum artis. In eo tempore Athenis Electram
7 Sophoclis acturus gestare urnam quasi cum Oresti ossi-
8 bus debebat. Ita compositum fabulae argumentum est, ut
9 ueluti fratris reliquias ferens Electra compleret commise-
10 reaturque interitum eius [. . . . .] existimatur. Igitur Polus,
11 lugubri habitu Electrae indutus, ossa atque urnam e sepul-
12 cro tulit filii et, quasi Oresti amplexus, oppleuit omnia non
13 simulacris neque imitamentis, sed luctu atque lamentis ueris
14 et spirantibus. Itaque cum agi fabula uideretur, dolor actus
15 est.

VI.

Quid de quorundam sensuum naturali defectione Aristoteles scripserit.

- 1 Ex quinque his sensibus, quos animantibus natura tribuit, uisu, auditu, gustu, tactu, odoratu, quas Graeci 'αἰσθησεις' appellant, quaedam animalium alia alio carent e

aut caeca natura gignuntur aut inodora inauditaue. Nullum 2 autem ullum gigni animal Aristoteles dicit, quod aut gustus sensu careat, aut tactus.

Verba ex libro eius, quem *περὶ μνήμης* composuit, 3 haec sunt: *Τὴν δὲ ἀφὴν καὶ τὴν γεῦσιν πάντα ἔχει, πλὴν εἴ τι τῶν ζώων ἀτελής.*

VII.

An affatim, quasi admodum, prima acuta pronuntiandum sit; et quaedam itidem non incuriose tractata super aliarum uocum accentibus.

Annianus poeta praeter ingenii amoenitates literarum 1 quoque ueterum et rationum in literis oppido quam peritus fuit et sermocinabatur mira quadam et scita suauitate. Is 2 'affatim', ut 'admodum', prima acuta, non media, pronuntiabat atque ita ueteres locutos censebat. Itaque se audiente 3 Probum grammaticum hos uersus in Plauti Cistellaria legisse dicit:

Pótine tu homo fácinus facere strénum? Alio-
rum áffatim est

Quí faciant: sane égo me nolo fórtem perhiberí
uirum,

causamque esse huic accentui dicebat, quod 'affatim' non 4 essent duae partes orationis, sed utraque pars in unam uocem coaluisset, sicuti in eo quoque, quod 'exaduersum' dicimus, secundam syllabam debere acui existimabat, quoniam una, non duae essent partes orationis; atque ita oportere apud Terentium legi dicebat in his uersibus:

In quo haec discebat lúdo, exaduersúm loco
Tostrína erat quaedam.

Addebat etiam, quod 'ad' praeuerbium tum ferme acuere- 5 tur, cum significaret *ἐπίτασιν*, quam 'intentionem' nos dicimus, sicut 'adfabre' et 'admodum' et 'adprobe' dicuntur.

Cetera quidem satis commode Annianus. Sed si hanc 6 particulam semper, cum intentionem significaret, acui putauit, non id perpetuum uidetur: nam et 'adpotus' cum dici- 7

mus et 'adprimus' et 'adprime', intentio in his omnibus demonstratur, neque tamen 'ad' particula satis commode
8 accentu acuto pronuntiatur. 'Adprobus' tamen, quod significat 'ualde probus', non infitias eo quin prima syllaba
9 acui debeat. Caecilius in comoedia, quae inscribitur Triumphus, uocabulo isto utitur:

Hiérocles hospes ést mi(hi) adulescens ád-
probus.

- 10 Num igitur in istis uocibus, quas non acui diximus, ea causa est, quod syllaba insequitur natura longior, quae non ferme patitur acui priorem in uocabulis syllabarum plurium
11 quam duarum? 'Adprimum' autem longe primum L. Liuius in Odyssia dicit in hoc uersu:

Ibidémque uír súmmus ádprimús Patróclus.

- 12 Idem Liuius in Odyssia 'praemodum' dicit, quasi admodum. 'Parcentes', inquit, 'praemodum', quod significat 'supra modum', dictumque est quasi 'praeter modum'; in quo scilicet prima syllaba acui debebit.

VIII.

Res ultra fidem tradita super amatore delphino et puero amato.

- 1 Delphinos uenerios esse et amasios non modo historiae
2 ueteres, sed recentes quoque memoriae declarant. Nam et sub Caesaris in Puteolano mari, ut Apion scriptum reliquit, et aliquot saeculis ante apud Naupactum, ut Theophrastus tradidit, amatores flagrantissimi delphinorum
3 cogniti compertique sunt. Neque hi amauerunt quod sunt ipsi genus, sed pueros forma liberali in nauiculis forte aut in uadis litorum conspectos miris et humanis modis arserunt.
4 Verba subscripsi *Ἀπίωνος*, eruditi, uiri ex Aegyptiacorum libro quinto, quibus delphini amantis et pueri non abhorrentis consuetudines, lusus, gestationes, aurigationes refert eaque omnia sese ipsum multosque alios
5 uidisse dicit: *Αὐτὸς δ' αὖ εἶδον περὶ Δικαιαρχίαν [παιδός], Τάκινθος ἐκαλεῖτο, πόθοις ἐπτοημέ-*

νον δελφίνα. Πρὸς παιδικὴν φωνὴν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν πτερούμενος, ἐν τὸς τάς τε ἀκάνθας ὑποστέλλων, μή τι τοῦ ποθομένου χρωτὸς ἀμύξη φειδόμενος, ἰππηδὸν περιβεβηκότα μέχρι διακοσίων ἀνῆγε σταδίων. Ἐξεχεῖτο ἡ Ῥώμη καὶ πᾶσα Ἰταλία τῆς Ἀφροδίτης ξυνορῶντες ἠνιοχούμενον ἰχθύν. Ad hoc adiicit rem nimis mirandam. 6
 'Postea', inquit, 'idem ille puer delphineromenus morbo adfectus obit suum diem. At ille amans, ubi saepe ad litus 7
 solitum adnauit et puer, qui in primo uado aduentum eius opperiri consueuerat, nusquam fuit, desiderio tabuit exanimatusque est et in litore iacens inuentus ab his, qui rem cognouerant, in sui pueri sepulcro humatus est.

VIII.

Peposci et memordi, pepugi et spepondi et cecurri plerosque uerterum dixisse, non, uti postea receptum est dicere, per o aut per u literam in prima syllaba positam, atque id eo[s] Graecae rationis exemplo dixisse; praeterea notatum, quod uiri non indocti neque ignobiles a uerbo descendo non descendi, sed descendidi dixerunt.

'Poposci', 'momordi', 'pupugi', 'cucurri', probabiliter 1
 dici uidetur atque ita nunc omnes ferme doctiores hisce uerbis utuntur. Sed Q. Ennius in saturis memorderit 2
 dixit per e literam, non 'momorderit'.

Meum, inquit, nón est, ac si mé canis memó rderit.

Item Laberius in Gallis: 3

..... de integro património
 Meó † centum milia nummum memordi.

Item idem Laberius in Coloratore: 4

Itáque leni percóctus pruna simul sub dentes
 mülteris

Veni, bis, ter memórdit.

5 Item P. Nigidius de animalibus libro II.: Vt serpens si memordit, gallina deligitur et opponitur.

6 Item Plautus in Aulularia:

Vt ádmemordit hóminem.

7 Sed idem Plautus in Trigeminis neque 'praememordisse' dicit, sed 'praemorsisse':

Nisi fugissem, inquit, médium, credo, praémorsisset.

8 Item Atta in Conciliatrice:

... Vrsum sé memordisse aútumat.

9 'Peposci' quoque, non 'poposci', Valerius Antias libro annalium XLV. scriptum reliquit: Denique Licinius tribunus plebi perduellionem ei diem dixit et comitiis diem a M. Marcio praetore [pe-]

10 poscit. Pepugero aequae Atta in Aedilicia dicit:

Sed sí pepugero, métuet.

11 Aelium quoque Tuberonem libro ad C. Oppium scripto 'occecurrit' dixisse, Probus adnotavit et haec eius uerba apposuit: Si generalis species occecur-

12 rerit. Idem Probus Valerium Antiatem libro historiarum XXII. speponderant scripsisse annotavit uerbaque eius haec posuit: Tiberius Gracchus, qui quaestor C. Mancino in Hispania fuerat, et ceteri qui pacem speponderant.

13 Ratio autem istarum dictionum haec esse uideri potest: quoniam Graeci in quadam specie praeteriti temporis, quod 'παρακείμενον' appellant, secundam uerbi literam in e plerumque uertunt, ut γράφω γέγραφα, ποιῶ πεποίηκα, λαλῶ

14 λελάληκα, κρατῶ κεκράτηκα, λούω λέλουκα, sic igitur mordeo memordi, posco peposci, tendo tetendi, tango tetigi, pungo pepugi, curro cecurri, tollo tetuli, spondeo spepondi

15 facit. Sic M. Tullius et C. Caesar mordeo 'memordi', pungo 'pepugi', spondeo 'spepondi' dixerunt.

Praeterea inueni, a uerbo 'scindo' simili ratione non 'sciderat', sed 'sciciderat', dictum esse. L. Accius in 16 Sotadicorum libro I. sciciderat dicit. Verba haec sunt:

Num érgo aquila ita, ut hi praedicant, scicide-
rat [ea] péctus?

Ennius quoque [in Melanippa: 17

. . . . . cum sáxum sciciderit
.....]

Valerius Antias in libro historiarum LXXV. uerba haec scripsit: Deinde funere locato ad forum descendit. Laberius quoque in Catulario ita scripsit: 18

. 'Ego mirabar, quómo do mammaé mihi
[.....]

X.

Vsucapio copulate recto uocabuli casu dicitur; ita pignoris capio coniuncte eadem uocabuli forma dictum esse.

Vt haec 'usucapio' dicitur copulato uocabulo, a litera in 1 eo tractim pronuntiata, ita 'pignoris capio' iuncte (sunt) et producte dicebatur. Verba Catonis sunt ex primo epi- 2 stulicarum quaestionum: Pignoris capio ob aes militare, quod aes a tribuno aerario miles accipere debebat, uocabulum seorsum fit. Per quod sa- 3 tis dilucet, hanc 'capiorem' posse dici, quasi hanc 'captio- nem' et in usu et in pignore.

XI.

Neque leuitatem neque nequitiam ea significatione esse, qua in uulgi sermonibus dicuntur.

'Leuitatem' plerumque nunc pro inconstantia et muta- 1 bilitate dici audio et 'nequitiam' pro sollertia astutiaque. Sed ueterum hominum qui proprie atque integre locuti sunt, 2 'leues' dixerunt, quos uulgo nunc uiles et nullo honore dignos dicimus, et 'leuitatem' appellauerunt proinde quasi

uilitatem et 'nequam' hominem nihili, [neque] rei neque frugis bonae, quod genus Graeci fere 'ἄσωτον' uel 'ἀκόλαστον' dicunt.

3 Qui exempla horum uerborum requirit, ne in libris nimium remotis quaerat, inueniet ea in M. Tullii secunda
4 Antonianarum. Nam cum genus quoddam sordidissimum uitae atque uictus M. Antoni demonstraturus esset, quod in caupona delitisceret, quod ad uesperum perpotaret, quod ore inuoluto iter faceret ne cognosceretur, haec et aliaque eiusdemmodi cum in eum dicturus esset: uidete, inquit, hominis leuitatem, tamquam prorsus ista dedecora hoc
5 uitio in homine notarentur. At postea, cum in eundem Antonium probra quaedam alia ludibriosa et turpia ingessisset, ad extremum hoc addidit: O hominem nequam! nihil enim magis proprie possum dicere.

6 Sed ex eo loco M. Tullii uerba compluscula libuit ponere: At uidete leuitatem hominis! Cum hora diei decima fere ad Saxa Rubra uenisset, delituit in quadam cauponula atque ibi se occultans perpotauit ad uesperum; inde cisio celeriter ad urbem aduectus, domum uenit ore inuoluto. Ianitor rogat: 'Quis tu?' 'A Marco tabellarius'. Confestim ad eam, cuius causa uenerat, deducitur eique epistulam tradit. Quam illa cum legeret flens, — erat enim scripta amatorie, caput autem literarum hoc erat: sibi cum illa mima posthac nihil futurum, omnem se amorem abiecissee illi atque in hanc transfudisse — cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit: caput aperuit, in collum inuasit. O hominem nequam! — nihil enim magis proprie possum dicere: ergo ut te catamitum nec opinato cum ostendisses, praeter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti?

7 Consimiliter Q. quoque Claudius in primo annalium 'nequitiam' appellauit luxum uitae prodigum effusumque in hisce uerbis: Persuadenti cuidam adulescenti Luciano, qui ad prime summo genere gnatus erat,

sed luxuria et nequitia pecuniam magnam consumpserat. M. Varro in libris de lingua Latina: Ut ex 'non' et ex 'uolo', inquit, 'nolo', sic ex 'ne' et 'quicquam', media syllaba extrita, compositum est 'nequam'. P. Africanus pro se contra Tiberium Asell(i)um de multa ad populum: Omnia mala, probra, flagitia, quae homines faciunt, in duabus rebus sunt, malitia atque nequitia. Vtrum defendit, malitiam an nequitiam an utrumque simul? Si nequitiam defendere uis, licet; si tu in uno scorto maiorem pecuniam ab(in)sumpsisti, quam quanti omne instrumentum fundi Sabini in censum dedicauisti, si hoc ita est: qui spondet mille nummum? si tu plus tertia parte pecuniae paternae perdidisti atque absumpsisti in flagitiis, si hoc ita est: qui spondet mille nummum? Non uis nequitiam. Age malitiam saltem defendes. Si tu uerbis conceptis coniurauisti sciens sciente animo tuo, si hoc ita est: qui spondet mille nummum?

XII.

De tunicis chiridotis; quod earum [usum] P. Africanus Sulpicio Gallo obiecit.

Tunicis uti uirum prolixis ultra brachia et usque in primores manus ac prope in digitos, Romae atque in omni Latio indecorum fuit. Eas tunicas Graeco uocabulo nostri 'chiridotas' appellauerunt feminisque solis uestem longe lateque diffusam indecere existimauerunt ad ulnas cruraque aduersus oculos protegenda. Viri autem Romani primo quidem sine tunicis toga sola amicti fuerunt; postea substrictas et breues tunicas citra humerum desinentis habebant, quod genus Graeci dicunt 'χίτωνες'. Hac antiquitate inductus P. Africanus, Pauli filius, uir omnibus bonis artibus atque omni uirtute praeditus, P. Sulpicio Gallo, homini delicato, inter pleraque alia, quae obiectabat, id quoque probro dedit, quod tunicis uteretur manus totas operientibus.

- 5 Verba sunt haec Scipionis: Nam qui cotidie unguentatus aduersum speculum ornetur, cuius supercilia radantur, qui barba uulsa feminibusque subuulsis ambulet, qui in conuiuuiis adulescentulus cum amatore, cum chiridota tunica inferior accubuerit, qui non modo uinosus, sed uirosus quoque sit; eumne quisquam dubitet, quin idem fecerit, quod cinaedi facere solent?
- 6 Vergilius quoque tunicas huiuscemodi, quasi (feminas) probrosas criminatur:
Et tunicae, inquit, manicas et habent redimicula mitrae.
- 7 Q. quoque Ennius Carthaginensium 'tunicatam iuuentutem' non uidetur sine probro dixisse.

XIII.

Quem classicum dicat M. Cato, quem infra classem.

- 1 'Classici' dicebantur non omnes, qui in [quin]que classibus erant, sed primae tantum classis homines, qui centum
2 et uiginti quinque milia aeris ampliusue censi erant. 'Infra classem' autem appellabantur secundae classis ceterarumque omnium classium, qui minore summa aeris, quod supra
3 dixi, censebantur. Hoc eo strictim notauit, quoniam in M. Catonis oratione, qua Voconiam legem suasi, quaeri solet, quid sit 'classicus', quid 'infra classem'.

XIII.

De tribus dicendi generibus; ac de tribus philosophis, qui ab Atheniensibus ad senatum Romae legati sunt.

- 1 Et in carmine et in soluta oratione genera dicendi probabilia sunt tria, quae Graeci 'χαρακτῆρας' uocant nomina
2 que eis fecerunt 'ἀδρόν, ἰσχνόν, μέσον'. Nos quoque, quem primum posuimus, 'uberem' uocamus, secundum 'gracilem', tertium 'mediocrem'.

Vberi dignitas atque amplitudo est, gracili uenustas 3
et subtilitas, medius in confinio est utriusque modi particeps.

His singulis orationis uirtutibus uitia agnata sunt pari 4
numero, quae earum modum et habitum simulacris falsis
ementiuntur. Sic plerumque sufflati atque tumidi fallunt 5
pro uberibus, squalentes et ieiunidici pro gracilibus, incerti
et ambigui pro mediocribus. Vera autem et propria huius- 6
cemodi formarum exempla in Latina lingua M. Varro esse
dicit ubertatis Pacuuium, gracilitatis Lucilium, medio-
cricitatis Terentium. Sed ea ipsa genera dicendi iam anti- 7
quitus tradita ab Homero sunt tria in tribus: magnificum
in Vlixe et ubertum, subtile in Menelao et cohibitum, mixtum
moderatunquae in Nestore.

Animaduersa eadem tripertita uarietas est in tribus phi- 8
losophis, quos Athenienses Romam ad senatum (populi)
legauerant inpetratum, uti multam remitteret, quam fecerat
is propter Oropi uastationem. Ea multa fuerat talentum
fere quingentum. Erant isti philosophi Carneades ex 9
Academia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus.
Et in senatum quidem introducti interprete usi sunt C. A. cilio
senatore; sed ante ipsi seorsum quisque ostentandi gratia
magno conuentu hominum dissertauerunt. Tum admirationi 10
fuisse aiunt Rutilius et Polybius philosophorum trium
sui cuiusque generis facundiam. 'Violenta', inquit, 'et
rapida Carneades dicebat, scita et teretia Critolaus,
modesta Diogenes et sobria'.

Vnumquodque autem genus, ut diximus, cum caste pu- 11
diceque ornatur, fit illustrius, cum fucatur atque praelinitur,
fit praestigiosum.

XV.

Quam seuerè moribus maiorum in fures uindicatum sit, et quid
scripserit Mucius Scaeuola super eo, quod seruandum datum
commodatumue esset.

Labeo in libro de duodecim tabulis secundo 1
acria et seuera iudicia de furtis habita esse apud ueteres

scripsit, idque Brutum solitum dicere, et furti dampnatum esse, qui iumentum aliorum duxerat, quam quo utendum acceperat, item qui longius produxerat, quam in quem locum 2 petierat. Itaque Q. Scaeuola in librorum, quos de iure ciuili composuit, XVI. uerba haec posuit: Quod cui seruandum datum est, si id usus est, siue quod utendum accepit, ad aliam rem atque accepit usus est, furti se obligauit.

XVI.

Locus exscriptus ex satura M. Varronis, quae *περὶ ἐδεσμάτων* inscripta est, de peregrinis ciborum generibus; et appositus uersus Euripidi, quibus delicatorum hominum luxuriantem gulam confutauit.

- 1 M. Varro in satura, quam *περὶ ἐδεσμάτων* inscripsit, lepide admodum et scite factis uersibus cenarum
- 2 (ciborum) exquisitas delicias comprehendit. Nam pleraque id genus, quae elluones isti terra et mari conquirunt, exposuit inclusitque in numeros senarios.
- 3 Et ipsos quidem uersus, cui otium erit, in libro, quo dixi,
- 4 positos legat; genera autem nominaque edulium et domicilia ciborum omnibus aliis praestantia, quae profunda ingluuies uestigauit, quae Varro obprobrans executus est, haec sunt
- 5 ferme, quantum nobis memoriae est: pauus e Samo, Phrygia attagena, grues Melicae, haedus ex Ambracia, pelamis Chalcedonia, muraena Tartesia, aselli Pessinuntii, ostrea Tarenti, pectunculus [...], helops Rhodius, scari Cilices, nuces Thasiae, palma Aegyptia, glans Hiberica.
- 6 Hanc autem peragrantis gulae et in sucos inquirentis industriam atque has undique uorsum indagines cuppediarum maiore detestatione dignas censebimus, si uersus Euripidi recordemur, quibus saepissime Chrysippus philosophus [usust], tamquam edendi irrationes quasdam repertas esse, non per usum uitae necessarium, sed per luxum animi parata atque facilia fastidientis per inprobam satietatis lasciuiam.

Versus Euripidi ascribendos putauī:

7

Ἐπεὶ τί δει βροτοῖσι, πλὴν δεῖν μόνον,
 Δήμητρος ἀκτῆς, πώματός θ' ὑδρηχόου,
 Ἄπερ πάρεστι καὶ πέφυχ' ἡμᾶς τρέφειν;
 Ὡν οὐκ ἀπαρκεῖ πλησμονή, τροφῆ δέ τοι
 Ἄλλων ἐδεστώων μηχανὰς θηρώμεθα.

XVII.

Sermo habitus cum grammatico, insolentiarum et inperitiarum pleno, de significatione uocabuli, quod est obnoxius; deque eius uocis origine.

Percontabar Romae quempiam grammaticum primae in 1 docendo celebritatis, non hercle experiundi uel temptandi gratia, sed discendi magis studio et cupidine, quid significaret 'obnoxius' quaeque eius uocabuli origo ac ratio esset. Atque ille aspicit me, inludens leuitatem quaestionis prauitatemque: 'Obscuram', inquit, 'sane rem quaeris multa prorsus uigilia indagandam. Quis adeo tam linguae Latinae 3 ignarus est, quin sciat, eum dici 'obnoxium', cui quid ab eo, cui esse 'obnoxius' dicitur, incommodari et noceri potest et qui habeat aliquem noxae, id est culpae suae, conscium? Quin potius', inquit, 'haec mittis nugalia et affers ea, quae digna quaeri tractarique sint?'

Tum uero ego permotus, agendum iam oblique, ut cum 4 homine stulto, existimaui et 'cetera', inquam, 'uir doctissime, remotiora grauioraque si discere et scire debuero, quando mihi usus uenerit, tum quaeram ex te atque discam; sed enim quia dixi saepe 'obnoxius' et quid dicerem nesciui, didici ex te et scire nunc coepi, quod non ego omnium solus, ut tibi sum uisus, ignoraui, sed, ut res est, Plautus quoque, homo linguae atque elegantiae in uerbis Latinae princeps, quid esset 'obnoxius', nesciuit; uersus enim est in Stichō illius ita scriptus:

Nunc hercle ego perii pláne, non obnoxie,
 quod minime congruit cum ista, quam me docuisti, significa-

tionem; composuit enim Plautus tamquam duo inter se contraria 'plane' et 'obnoxie', quod a tua significatione longe abest'.

- 5 Atque ille grammaticus satis ridicule, quasi 'obnoxius'
 et 'obnoxie' non declinatione sola, sed re atque sententia
 differrent: 'ego', inquit, 'dixi, quid esset 'obnoxius', non
 6 quid 'obnoxie''. At tunc ego admirans insolentis hominis
 inscitiam: 'mittamus', inquam, 'sicuti uis, quod Plautus
 7 'obnoxie' dixit, si id nimis esse remotum putas, atque illud
 quoque praetermittamus, quod Sallustius in Catilina
 8 scribit: Minari etiam ferro, ni sibi obnoxia foret,
 et quod uidetur noui[u]s peruulgatiusque esse, id me
 doce. Versus enim Vergilii sunt notissimi:

Nam neque tunc astris acies obtunsa uideri,
 Nec fratris radiis obnoxia surgere luna,

- 9 quod tu ais: 'culpae suae conscium'. Alio quoque loco
 Vergilius uerbo isto utitur a tua sententia diuerse in his
 uersibus:

Iuuat arua uidere
 Non rastris, hominum non ulli obnoxia curae;

- cura enim prodesse aruis solet, non nocere, quod tu de
 10 'obnoxio' dixisti. Iam uero illud etiam Q. Ennii quo pacto
 congruere tecum potest, quod scribit in Phoenice in hisce
 uersibus:

Séd uirum uirtúte uera uiuere animatum ád-
 decet,

Fórtiterque † innoxium uocare áduersum ad-
 uersários.

'Ea libertas ést, qui pectus púrum et firmum
 géstitat,

'Aliae res obnoxiosae nócte in obscurá latent.'

- 11 At ille oscitans et alucinanti similis: 'nunc', inquit, 'mihi
 operae non est. Cum otium erit, reuises ad me atque disces,
 quid in uerbo isto et Vergilius et Sallustius et Plautus
 et Ennius senserint'.

Et nebulo quidem ille, ubi hoc dixit, digressus est; si quis autem uolet non originem solam uerbi istius, sed significationem quoque eius uarietatemque recensere, ut hoc etiam Plautinum spectet, adscripsi uersus ex *Asinaria*:

Máximas opímitates gáudio effertíssimas
Suis eris ille úna mecum páriet gnatoque ét
patri;

‘Adeo ut aetatem ámbo ambobus nóbis sint ob-
nóxi

Nóstro deuinctí beneficio.

Qua uero ille grammaticus finitione usus est, ea uidetur in uerbo tam multiplici unam tantummodo usurpationem eius uotasse, quae quidem congruit cum significato, quo *Caecilius* usus est in *Chryso* in his uersibus:

.. Quamquam ego mercéde huc conductús tua
Aduénio, ne tibi me ésse ob eam rem obnó-
xium

Reáre, audibis mále, si maledicís mihi.

XVIII.

De obseruata custoditaque apud Romanos iurisiurandi sanctimonia; atque inibi de decem captiuis, quos Romam Hannibal, deiurio ab his accepto, legauit.

Iusiurandum apud Romanos inuiolate sancteque habitum seruatumque est. Id et moribus legibusque multis ostenditur, et hoc, quod dicemus, ei rei non tenue argumentum esse potest. [Post] proelium Cannense Hannibal, Carthaginensium imperator, ex captiuis nostris electos decem Romam misit mandauitque eis pactusque est, ut, si populo Romano uideretur, permutatio fieret captiuorum et pro his, quos alteri plures acciperent, darent argenti pondo libram et selibram. Hoc, priusquam proficiscerentur, iusiurandum eos adigit, redituros esse in castra Poenica, si Romani captiuos non permutarent.

Veniunt Romam decem captiui. Mandatum Poeni impe-4 5

- 6 ratoris in senatu exponunt. Permutatio senatui non placita.
- 7 Parentes, cognati adfinesque captiuorum amplexi eos postliminio in patriam redisse dicebant statumque eorum integrum incolumemque esse ac, ne ad hostes redire uellent,
- 8 orabant. Tum octo ex his postliminium iustum non esse sibi responderunt, quoniam deiurio uincti forent, statimque, uti
- 9 iurati erant, ad Hannibalem profecti sunt. Duo reliqui Romae manserunt solutosque esse se ac liberatos religione dicebant, quoniam, cum egressi castra hostium fuissent, commenticio consilio regressi eodem, tamquam si ob aliquam fortuitam causam issent atque ita, iureiurando satisfacto,
- 10 rursus iniurati abissent. Haec eorum fraudulenta calliditas tam esse turpis existimata est, ut contempti uulgo discerptique sint censoresque eos postea omnium notarum et dampnis et ignominiiis adfecerint, quoniam, quod facturos deierauerant, non fecissent.
- 11 Cornelius autem Nepos in libro exemplorum quinto id quoque literis mandauit, multis in senatu placuisse, ut hi, qui redire nollent, datis custodibus ad Hannibalem deducerentur, sed eam sententiam numero plurium, quibus id non uideretur, superatam; eos tamen, qui ad Hannibalem non redissent, usque adeo intestabiles inuisosque fuisse, ut taedium uitae ceperint necemque sibi conseruerint.

XVIII.

Historia, ex annalibus sumpta, de Tiberio Graccho, Gracchorum patre, tribuno plebis; atque inibi tribunicia decreta cum ipsis uerbis relata.

- 1 Pulcrum atque liberale atque magnanimum factum Tiberii
- 2 Sempronii Gracchi in exemplis repositum est. Id exemplum huiuscemodi est: L. Scipioni Asiatico, P. Scipionis Africani superioris fratri, C. Minucius Augurinus tribunus plebi multam irrogauit eumque ob eam causam praedes poscebat.
- 3 Scipio Africanus fratris nomine ad collegium tribunorum prouocabat petebatque, ut uirum consularem triumphalem-
- 4 que a collegae ui defenderent. Octo tribuni, cognita causa, decreuerunt.

Eius decreti uerba, quae posui, ex annalium monumen- 5
tis exscripta sunt: Quod P. Scipio Africanus postu-
lavit pro L. Scipione Asiatico fratre, cum contra
leges contraque morem maiorum tribunus pl. ho-
minibus accitis per uim inauspicato sententiam
de eo tulerit multamque nullo exemplo irrogau-
erit praedesque eum obeam rem dare cogat aut, si
non det, in uincula duci iubeat, ut eum a collegae
ui prohibeamus. Et quod contra collega postu-
lavit, ne sibi intercedamus, quominus suapte
potestate uti liceat, de ea re nostrum sententia
omnium ea est: si L. Cornelius Scipio Asiaticus
collegae arbitrato praedes dabit, collegae ne
eum in uincula ducat intercedemus; si eius arbi-
trato praedes non dabit, quominus collega sua
potestate utatur non intercedemus.

Post hoc decretum, cum Augurinus tribunus L. Scipio- 6
nem praedes non dantem prendi et in carcerem duci iussis-
set, tunc Tiberius Sempronius Gracchus tr. pl., pater Tiberi
atque C. Gracchorum, cum P. Scipioni Africano inimicus
grauis ob plerasque in republica dissensiones esset, iurauit
palam in amicitiam inque gratiam se cum P. Africano non
redisse, atque ita decretum ex tabula recitauit.

Eius decreti uerba haec sunt: Cum L. Cornelius Sci- 7
pio Asiaticus triumphans hostium duces in car-
cerem coniectarit, alienum uidetur esse digni-
tate reipublicae, in eum locum imperatorem po-
puli romani duci, in quem locum ab eo coniecti
sunt duces hostium: itaque L. Cornelium Scipio-
nem Asiaticum a collegae ui prohibeo.

Valerius autem Antias contra hanc decretorum me- 8
moriā contraque auctoritates ueterum annalium post Afri-
cani mortem intercessionem istam pro Scipione Asiatico
factam esse a Tiberio Graccho dixit, neque multam irroga-
tam Scipioni, sed dampnatum eum peculatus ob Antiochinam
pecuniam, qui[a] praedes non daret, in carcerem duci coeptum
atque ita intercedente Graccho exemptum.

XX.

Quod Vergilius a Nolanis ob aquam sibi non permissam sustulit e uersu suo Nola[m] et posuit oram; atque ibi quaedam alia de iucunda consonantia literarum.

- 1 Scriptum in quodam commentario repperi, uersus istos a Vergilio ita primum esse recitatos atque editos:

Talem diues arat Capua et uicina Veseuo
Nola iugo;

postea Vergilium petisse a Nolanis, aquam uti duceret in propinquum rus, Nolanos beneficium petatum non fecisse, poetam offensum nomen urbis eorum, quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo derasisse, 'oram'que pro 'Nola' mutasse atque ita reliquisse:

et uicina Veseuo

Ora iugo.

- 2 Ea res uerane an falsa sit, non laboro; quin tamen melius suauiusque ad auris sit ora, quam Nola, dubium id
3 non est. Nam uocalis in priore uersu extrema eademque in sequenti prima canoro simul atque iucundo hiatu tractim
4 sonat. Est adeo inuenire apud nobiles poetas huiuscemodi suauitatis multa, quae appareat nauata esse, non fortuita;
5 sed praeter ceteros omnis apud Homerum plurima. Vno quippe in loco tales tamque hiantes sonitus in assiduis uocibus pluribus facit:

'Η δ' ἑτέρη θέρει προορέει εἰκνυτα χαλάξῃ
Ἡ χιόνι ψυχρῇ ἢ ἐξ ὕδατος κρυστάλλῳ,

atque item alio loco:

Λᾶαν ἄνω ᾧθεσκε ποτὶ λόφον.

- 6 Catullus quoque elegantissimus poetarum in hisce uersibus:

Ministér uetuli puer Falerni
Inger mí calices amariores,
Vtlex Póstumiae iubet magistrae
Ebriósa acina ebriosioris,

cum dicere 'ebrioso' posset et, quod erat usitatus, 'acinum' in neutro genere appellare, amans tamen hiatus illius Homericæ suavitatem, 'ebriosam' dixit propter insequentis a literae concentum. Qui 'ebrios' autem Catullum dixisse putant aut 'ebriosos', nam id quoque temere scriptum inuenitur, in libros scilicet de corruptis exemplaribus factos inciderunt.

XXI.

Quoad uiuet quoadque morietur, cur id ipsum temporis significant, cum ex duobus sint facta contrariis.

'Quoad uiuet', cum item dicitur 'quoad morietur', uidentur quidem duae res dici contrariae; sed idem atque unum tempus utraque uerba demonstrant. Item cum dicitur 'quoad senatus habebitur' et 'quoad senatus dimittetur', tametsi 'haberi' atque 'dimitti' contraria sunt, unum atque id ipsum tamen utroque in uerbo ostenditur. Tempora enim duo cum inter sese opposita sunt atque ita cohaerentia, ut alterius finis cum alterius initio misceatur, non refert, utrum per extremitatem prioris an per initium sequentis locus ipse confinis demonstretur.

XXII.

Quod censores equum adimere soliti sunt equitibus corpulentis et praepinguibus; quaesitumque, utrum ea res cum ignominia an incolumi dignitate equitum facta sit.

Nimis pingui homini et corpulento censores equum adimere solitos scilicet, minus idoneum ratos esse cum tanti corporis pondere ad faciendum equitis munus. Non enim poena id fuit, ut quidam existimant, sed munus sine ignominia remittebatur. Tamen Cato in oratione, quam de sacrificio commisso scripsit, obiicit hanc rem crimosius, uti magis uideri possit cum ignominia fuisse. Quod si ita accipias, id profecto existimandum est, non omnino inculpatum neque indesidem uisum esse, cuius corpus in tam inmodicum modum luxuriasset exuberassetque.

A. GELLII
NOCTIVM ATTICARVM
LIBER SEPTIMVS.

[VOLGO SEXTVS.]

I.

Quem in modum responderit Chrysippus aduersum eos, qui prouidentiam consistere negauerunt.

- 1 **Q**uibus non uidetur mundus dei et hominum causa institutus neque res humanae prouidentia gubernari, graui se argumento uti putant, cum ita dicunt: ‘si esset prouidentia, nulla essent mala’. Nihil enim minus aiunt prouidentiae congruere, quam in eo mundo, quem propter homines fecisse
- 2 dicatur, tantam uim esse aerumpnarum et malorum. Aduersus ea Chrysippus cum in libro *περὶ προνοίας* quarto dissereret, ‘nihil est prorsus istis’, inquit, ‘insubidius, qui opinantur bona esse potuisse, si non essent ibidem mala.
- 3 Nam cum bona malis contraria sint, utraque necessum est opposita inter sese et quasi mutuo aduerso quaeque fulta nisu consistere; nullum adeo contrarium est sine contrario
- 4 altero. Quo enim pacto iustitiae sensus esse posset, nisi essent iniuriae? aut quid aliud iustitia est, quam iniustitiae priuatio? quid item fortitudo intellegi posset, nisi ex ignauiae oppositione? quid continentia, nisi ex intemperantiae? quo item modo prudentia esset, nisi foret contra imprudentia?
- 5 Proinde’, inquit, ‘homines stulti cur non hoc etiam desiderant,

ut veritas sit et non sit mendacium? Namque itidem sunt bona et mala, felicitas et infortunitas, dolor et uoluptas. Alterum enim ex altero, sicuti Plato ait, uerticibus inter 6 se contrariis deligatum est: si tuleris unum, abstuleris utrumque'.

Idem Chrysippus in eodem libro tractat con- 7 sideratque dignumque esse id quaeri putat, *εἰ αἱ τῶν ἀνθρώπων νόσοι κατὰ φύσιν γίνονται*, id est, [si] natura ipsa rerum uel prouidentia, quae compagem hanc mundi et genus hominum fecit, morbos quoque et debilitates et aegritudines corporum, quas patiuntur homines, fecerit. Existimat autem non fuisse hoc prin- 8 cipale naturae consilium, ut faceret homines morbis obnoxios, nunquam enim hoc conuenisse naturae auctori parentique omnium rerum bonarum. 'Sed cum multa', 9 inquit, 'atque magna gigneret pareretque aptissima et utilissima, alia quoque simul adgnata sunt incommoda his ipsis, quae faciebat, cohaerentia'; eaque [non] per naturam, sed per sequellas quasdam necessarias facta dicit, quod ipse appellat *κατὰ παρακολούθησιν*. 'Sicut', in- 10 quit, 'cum corpora hominum natura fingeret, ratio subtilior et utilitas ipsa operis postulauit, ut tenuissimis minutisque ossiculis caput compingeret. Sed hanc utilitatem 11 rei maioris alia quaedam incommoditas extrinsecus consecuta est, ut fieret caput tenuiter munitum et ictibus offensionibusque paruis fragile. Proinde morbi quoque et ae- 12 gritudines partae sunt, dum salus paritur. Sicut hercle', 13 inquit, 'dum uirtus hominibus per consilium naturae gignitur, uitia ibidem per adfinitatem contrariam nata sunt'.

II.

Quo itidem modo et uim necessitatemque fati constituerit et esse tamen in nobis consilii iudiciiue nostri arbitrium confirmauerit.

Fatum, quod *εἰμαρμένην* Graeci uocant, ad hanc ferme 1 sententiam Chrysippus, Stoicae princeps philosophiae, definit: 'Fatum est', inquit, 'sempiterna quaedam et indeclinabilis series rerum et catena, uoluens semetipsa sese et in-

- plicans per aeternos consequentiae ordines, ex quibus apta
 2 nexaque est'. Ipsa autem uerba Chrysippi, quantum
 ualui memoria, ascripsi, ut, si cui meum istud interpretamen-
 tum uidebitur esse obscurius, ad ipsius uerba animaduertat.
- 3 In libro enim *περὶ προνοίας* quarto *ἑιμαρμένην* esse
 dicit *φυσικὴν τινὰ σύνταξιν τῶν ὅλων ἐξ αἰδίου*
τῶν ἑτέρων τοῖς ἑτέροις ἐπακολουθούτων καὶ
μετὰ πολὺ μὲν οὖν ἀπαραβάτου οὔσης τῆς τοι-
αύτης ἐπιπλοκῆς.
- 4 Aliarum autem opinionum disciplinarumque auctores
 5 huic definitioni ita obstrepunt: 'Si Chrysippus', inquit,
 'fato putat omnia moueri et regi nec declinari transcendique
 posse agmina fati et uolumina, peccata quoque hominum et
 delicta non suscensenda neque inducenda sunt ipsis uolun-
 tatibusque eorum, sed necessitati cuidam et instantiae, quae
 oritur ex fato', omnium quae sit rerum domina et arbitra,
 per quam necesse sit fieri, quicquid futurum est; et propterea
 nocentium poenas legibus inique constitutas, si homines ad
 maleficia non sponte ueniunt, sed fato trahuntur.
- 6 Contra ea Chrysippus tenuiter multa et argute disserit;
 sed omnium fere, quae super ea re scripsit, huiuscemodi
 7 sententia est: 'Quamquam ita sit', inquit, 'ut ratione
 quadam necessaria et principali coacta atque conexas sint
 fato omnia, ingenia tamen ipsa mentium nostrarum proinde
 sunt fato obnoxia, ut proprietates eorum est ipsa et qualitas.
- 8 Nam si sunt per naturam primitus salubriter utiliterque ficta,
 omnem illam uim, quae de fato extrinsecus ingruit, in-
 offensius tractabiliusque transmittunt. Sin uero sunt aspera
 et inscita et rudia nullisque artium bonarum adminiculis fulta,
 etiamsi paruo siue nullo fatalis incommodi conflictu urgeantur,
 sua tamen scaeuitate et uoluntario impetu in assidua delicta
 9 et in errores se ruunt. Idque ipsum ut ea ratione fiat,
 naturalis illa et necessaria rerum consequentia efficit, quae
 10 'fatum' uocatur. Est enim genere ipso quasi fatale et
 consequens, ut mala ingenia peccatis et erroribus non
 uacent'.
- 11 Huius deinde fere rei exemplo non hercle nimis alieno
 neque inlepidio utitur. 'Sicut', inquit, 'lapidem cylindrum

si per spatia terrae prona atque derupta iacias, causa quidem ei et initium praecipitantiae fueris, mox tamen ille praeceps uoluitur, non quia tu id iam facis, sed quoniam ita sese modus eius et formae uolubilitas habet: sic ordo et ratio et necessitas fati genera ipsa et principia causarum mouet, impetus uero consiliorum mentiumque nostrarum actionesque ipsas uoluntas cuiusque propria et animorum ingenia moderantur. Infert deinde uerba haec, his, quae 12 dixi, congruentia: *Διὸ καὶ ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων εἴρηται.*

*Γνώσει δ' ἀνθρώπους ἀνθαίρετα πῆματ'
ἔχοντας,*

*ὡς τῶν βλαβῶν ἐκάστοις παρ' αὐτοῖς γινο-
μένων καὶ καθ' ὄρμην αὐτῶν ἀμαρτανοντων
τε καὶ βλαπτομένων καὶ κατὰ τὴν αὐτῶν διά-
νοιαν καὶ θέσιν.* Propterea negat oportere ferri audiri-13
que homines aut nequam aut ignauos et nocentes et audaces,
qui, cum in culpa et in maleficio reuicti sunt, perfugiunt ad
fati necessitatem, tamquam in aliquod fani asyllum et, quae
pessime fecerunt, ea non suae temeritati, sed fato esse attri-
buenda dicunt.

Primus autem hoc sapientissimus ille et antiquissimus 14
poetarum dixit hisce uersibus:

*ὦ πόποι, οἶον δὴ νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιό-
ωνται.*

*Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ
καὶ αὐτοί*

*Σφῆσιν ἀτασθαλίησιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε'
ἔχουσιν.*

Itaque M. Cicero in libro, quem de fato conscripsit, cum 15
quaestionem istam diceret obscurissimam esse et implicatissi-
mam, Chrysippum quoque philosophum non expedisse se
in ea his uerbis [scripsit]: Chrysippus aestuans labo-
ransque, quonam [hoc modo] explicet, et fato om-
nia fieri et esse aliquid in nobis, intricatur (hoc
modo).

III.

Historia sumpta ex libris Tuberonis de serpente inuisitatae longitudinis.

- 1 Tubero in historiis scriptum reliquit, bello primo Poenico Atilium Regulum consulem in Africa, castris apud Bagradam flumen positis, proelium grande atque acre fecisse aduersus unum serpentem in illis locis stabulantem inuisitatae inmanitatis, eumque magna totius exercitus conflictione balistis atque catapultis diu oppugnatum, eiusque interfecti corium longum pedes centum et uiginti Romam misisse.

III.

Quid idem Tubero nouae historiae de Atilio Regulo, a Carthaginiensibus capto, litteris mandauerit; quid etiam Tuditanus super eodem Regulo scripserit.

- 1 Quod satis celebre est de Atilio Regulo, id nuperrime legimus scriptum in Tuditani libris: Regulum captum ad ea, quae in senatu Romae dixit suadens, ne captiui cum Carthaginiensibus permutarentur, id quoque addidisse, uenenum sibi Carthaginienses dedisse, non praesentarium, sed eiusmodi quod mortem in diem proferret, eo consilio, ut uiueret quidem tantisper quoad fieret permutatio, post autem, grassante sensim ueneno, contabesceret.
- 2 Eundem Regulum Tubero in historiis redisse Carthaginem nouisque exemplorum modis excruciatum a Poenis dicit: In atras, inquit, et profundas tenebras eum claudebant ac diu post, ubi erat uisus sol ardentissimus, repente educebant et aduersus ictus solis oppositum continebant atque intendere in caelum oculos cogebant. Palpebras quoque eius, ne coniuere posset, sursum ac deorsum diductas insuebant. Tuditanus autem somno diu prohibitum atque ita uita priuatum refert, idque ubi Romae cognitum est, nobilissimos Poenorum captiuos liberis Reguli a senatu deditos et ab his in armario muricibus praefixo destitutos eademque insomnia cruciatos interisse.

V.

Quod Alfenus iureconsultus in uerbis ueteribus interpretandis errauit.

Alfenus iureconsultus, Seruii Sulpicii discipulus rerumque antiquarum non incuriosus, in libro diggestorum tricesimo et quarto, coniectaneorum autem secundo: in foedere, inquit, quod inter populum Romanum et Carthaginienses factum est, scriptum inuenitur, ut Carthaginienses quotannis populo Romano darent certum pondus 'argenti puri puti', quaesitumque est, quid esset 'pulum putum'. Respondi, inquit, ego 'putum' esse ualde pulum, sicut nouum 'nouicium' dicimus et proprium 'propicium', augere atque intendere uolentes noui et proprii significationem.

Hoc ubi legimus, mirabamur eandem adfinitatem uisam esse Alfeni 'puri' et 'puti', quae sit 'nouicii' et 'noui'; nam, si esset 'puricium', tum sane uideretur dici quasi 'nouicium'. Id etiam mirum fuit, quod 'nouicium' per augendi figuram dictum existimauit, cum sit 'nouicium' non quod magis nouum sit, sed quod a 'nouo' dictum sit inclinatumque. His assentimus, qui 'putum' esse dicunt a 'putando' dictum et ob eam causam prima syllaba breui pronuntiant, non longa, ut existimasse Alfenus uidetur, qui a 'puro' id esse factum scripsit. 'Putare' autem ueteres dixerunt uacantia ex qua re ac non necessaria aut etiam obstantia et aliena auferre et excidere et, quod esse utile ac sine uitio uideretur, relinquere. Sic namque res et uites et sic rationes etiam 'putari' dictum. Verbum quoque ipsum 'puto', quod declarandae sententiae nostrae causa dicimus, non significat profecto aliud, quam id agere nos in re dubia obscuraque, ut decisio amputatisque falsis opinionibus, quod uideatur esse uerum et integrum et incorruptum retineamus. Argentum ergo in Carthaginiensi foedere 'putum' dictum est quasi exputatum excoctumque omnique aliena materia carens omnibusque ex eo uitii detractis emaculatum et candefactum.

- 10 Scriptum est autem 'purum putum' non in Carthaginiensi solum foedere, sed cum in multis aliis ueterum libris, tum in Q. quoque Ennii tragoedia, quae inscribitur Alexander et in satira M. Varronis, quae inscripta est *δὶς παῖδες οἱ γέροντες*.

VI.

Temere inepteque reprehensum esse a Iulio Hygino Vergilium, quod praepetes Daedali pennas dixit; atque inibi, quid sint aues praepetes et quid illae sint aues, quas Nigidius inferas appellauit.

- 1 Daedalus, ut fama est, fugiens Minoia regna, Praepetibus pennis ausus se credere caelo.

2 In his Vergilii uersibus reprehendit Iulius Hyginus

3 'pennis praepetibus', quasi inproprie et inscite dictum. 'Nam

4 'praepetes', inquit, 'aues ab auguribus appellantur, quae aut oportune praeuolant aut idoneas sedes capiunt'. Non apte igitur usum uerbo augurali existimauit in Daedali uolatu. nihil ad augurum disciplinam pertinente.

5 Sed Hyginus nimis hercle ineptus fuit, cum, quid 'praepetes' essent, se scire ratus est, Vergilium autem et Cn. Matium, doctum uirum, ignorasse, qui in secundo Iliadis Victoriam uolucrum 'praepetem' appellauit in hoc uersu:

Dum dat uincendi praepes Victoria palmam.

6 Cur autem non Q. quoque Ennium reprehendit, qui in annalibus non pennas Daedali, sed longe diuersius,

Brundisium, [in]quit, pulcro praecinctum praepete portus(e)t?

7 Si uim potius naturamque uerbi considerasset neque id solum, quod augures dicerent, inspexisset, ueniam prorsus poetis daret similitudine ac translatione uerborum, non significacione propria utentibus. Nam quoniam non ipsae tantum aues, quae prosperius praeuolant, sed etiam loci,

quos capiunt, quod idonei felicesque sunt, 'praepetes' appellantur, idcirco Daedali pennas 'praepetes' dixit, quoniam ex locis, in quibus periculum metuebat, in loca tutiora peruenerat. Locus porro 'praepetes' et augures appellant et 9 Ennius in annalium primo dixit:

Praepetibus sese pulcrisque locis dant.

Auibus autem 'praepetibus' contrarias auis 'inferas' ap-10 pellari, Nigidius Figulus in libro primo augurii priuati ita dicit: Discrepat dextra sinistrae, praepes inferae, ex quo est coniectare, 'praepetes' appella-11 tas, quae altius sublimiusque uolitent, cum differre a 'praepetibus' Nigidius 'inferas' dixerit.

Adulescens ego Romae, cum etiamtum ad grammaticos 12 itarem, audiui Apollinarem Sulpicium, quem in primis sectabar, cum de iure augurio quaereretur et mentio 'praepetum' auium facta esset, Erucio Claro, praefecto urbi, dicere, 'praepetes' sibi uideri esse alites, quas Homerus 'τανυπτέρυγας' appellauerit, quoniam istas potissimum augures spectarent, quae ingentibus alis patulae atque porrectae praeuolarent. Atque ibi hos Homeri uersus dixit:

*Τύνη δ' οἰωνοῖσι τανυπτέρυγεσσι κελεύεις
Πείθεσθαι, τῶν οὐ τι μετατρέπομ' οὐδ' ἀλε-
γίζω.*

VII.

De Acca Larentia et Gaia Taracia; deque origine sacerdotii fratrum arualium.

Accae Larentiae et Gaeae Taraciae, siue illa Fufetia est, 1 nomina in antiquis annalibus celebria sunt. Earum alterae post mortem, Taraciae autem uiuae amplissimi honores a populo Romano habiti. Et Taraciam quidem uirginem Ve-2 stae fuisse lex Horatia testis est, quae super ea ad populum lata. Qua lege ei plurimi honores fiunt, inter quos ius quoque testimonii dicendi tribuitur 'testabilis'que una omnium feminarum ut sit datur. Id uerbum est legis ipsius

3 Horatiæ; contrarium est in duodecim tabulis scri-
4 ptum: Inprobus instabilisque esto. Praeterea si
quadraginta annos nata sacerdotio abire ac nubere uoluisset,
ius ei potestasque exaugurandi atque nubendi facta est
munificentiae et beneficii gratia, quod campum Tiberinum
sive Martium populo condonasset.

5 Sed Acca Larentia corpus in uulgus dabat pecuniamque
6 emeruerat ex eo quaestu uberem. Ea testamento, ut in
Antiatis historia scriptum est, Romulum regem, ut qui-
dam autem alii tradiderunt, populum Romanum bonis suis
7 heredem fecit. Ob id meritum a flamine Quirinali sacrificium
8 ei publice fit et dies e nomine eius in fastos additus. Sed
Sabinus Masurius in primo memorialium, secutus
quosdam historiae scriptores, Accam Larentiam Romuli nu-
tricem fuisse dicit. Ea, inquit, mulier ex duodecim
filiis maribus unum morte amisit. In illius locum
Romulus Accae sese filium dedit seque et ceteros
eius filios 'fratres aruales' appellauit. Ex eo
tempore collegium mansit fratrum arualium nu-
mero duodecim, cuius sacerdotii insigne est
spicea corona et albae infulae.

VIII.

Notata quaedam de rege Alexandro et de P. Scipione, memoratu
digna.

1 *Ἀπίων*, Graecus homo, qui *Πλειστονεΐκης* appellatus
2 est, facili atque alacri facundia fuit. Is cum de Alexandri regis
laudibus scriberet: Victi, inquit, hostis uxorem, facie
incluta mulierem, uetuit in conspectum suum de-
duci, ut eam ne oculis quidem suis contingeret.
3 Lepide igitur agitari potest, utrum uideri continentio-
rem par sit, Publiumne Africanum superiorem, qui, Carthagine ampla
ciuitate in Hispania expugnata, uirginem tempestiuam, forma
egregia, nobilis uiri Hispani filiam captam perductamque ad
se patri inuiolatam reddidit, an regem Alexandrum, qui Darii
regis uxorem eandemque eiusdem sororem, proelio magno
captam, quam esse audiebat exuperanti forma, uidere noluit
perducique ad sese prohibuit.

Sed hanc utramque declamatiunculam super Alexandro 4 et Scipione celebrauerint, quibus abunde et ingenii et otii et uerborum est; nos satis habebimus, quod ex historia est, 5 id dicere: Scipionem istum, uerone an falso incertum, fama tamen, cum esset adulescens, haud sincera fuisse et prope-modum constitisse, hosce uersus a Cn. Naeuio poeta in eum scriptos esse:

Etiám quires manu mágnas saepe géssit glo-
rióse,

Cuius fácta uiua nunc uigent, qui apud géntes
solus praestat,

Eum, suús pater cum pállio ab amica abduxit
úno.

His ego uersibus credo adductum Valerium Antia- 6 tem aduersus ceteros omnis scriptores de Scipionis moribus sensisse et eam puellam captiuam non redditam patri scripsisse, contra quam nos supra diximus, sed retentam a Scipione atque in deliciis amoribusque ab eo usurpatam.

VIII.

Locus exemptus ex annalibus L. Pisonis historiae et orationis lepidissimae.

Quod res uidebatur memoratu digna, quam fecisse Cn. 1 Flauium, Anni filium, aedilem curulem, L. Piso in tertio annali scripsit, eaque res perquam pure et uenuste narrata a Pisone, locum istum totum huc ex Pisonis annali transposuimus.

Cn., inquit, Flauius, patre libertino natus, 2 scriptum faciebat; isque in eo tempore aedili curuli apparebat, quo tempore aediles subrogantur, eumque pro tribu aedilem curulem renuntiauerunt. Aedilis, qui comitia habebat, ne- 3 gat accipere, neque sibi placere, qui scriptum faceret, eum aedilem fieri. Cn. Flauius, Anni fi- 4 lius, dicitur tabulas posuisse, scriptu sese abdicasse; isque aedilis curulis factus est. Idem 5

Cn. Flavius, Anni filius, dicitur ad collegam uenisse uisere aegrotum. Eo in conclaue postquam introiuit, adulescentes ibi complures nobiles sedebant. Hi contempnentes eum, assurgere ei nemo uoluit. Cn. Flavius, Anni filius, aedilis, id arrisit; sellam curulem iussit sibi afferri, eam in limine apposuit, ne quis illorum exire posset utique hi omnes inuiti uiderent sese in sella curuli sedentem.

X.

Historia super Euclida Socratico, cuius exemplo Taurus philosophus hortari adulescentes suos solitus ad philosophiam nauiter sectandam.

1 Philosophus Taurus, uir memoria nostra in disciplina
Platonica celebratus, cum aliis bonis multis salubribusque
exemplis hortabatur ad philosophiam capessendam, tum uel
maxime ista re iuuenum animos expergebat, Euclidem
2 quam dicebat Socraticum factitauisse. 'Decreto', inquit,
'suo Athenienses cauerant, ut qui Megaris ciuis esset, si
intulisse Athenas pedem pressus esset, ut ea res ei homini
3 capitalis esset. Tanto Athenienses', inquit, 'odio flagra-
4 bant finitimorum hominum Megarensium. Tum Euclides,
qui indidem Megaris erat quique ante id decretum et esse
Athenis et audire Socratem consueuerat, postquam id de-
cretum sanxerunt, sub noctem, cum adesperasset, tunica
longa muliebri indutus et pallio uersicolore amictus et caput
rica uelatus, e domo sua Megaris Athenas ad Socratem
commeabat, ut uel noctis aliquo tempore consiliorum ser-
monumque eius fieret particeps, rursusque sub lucem milia
passuum paulo amplius uiginti eadem ueste illa tectus red-
5 ibat. At nunc', inquit, 'uidere est, philosophos ultro cur-
rere, ut doceant, ad fores iuuenum diuitum eosque ibi sedere
atque opperiri prope ad meridiem, donec discipuli noctur-
num omne uinum edormiant'.

XI.

Verba ex oratione Q. Metelli Numidici, quae libuit meminisse, ad officium grauitatis dignitatisque uitae ducentia.

Cum inquinatissimis hominibus non esse conuitio decer- 1
tandum neque in maledictis aduersum inpuentes et improbos
uelitandum, quia tantisper similis et compar eorum fias, dum
paria et consimilia dicas atque audias, non minus ex ora-
tione Q. Metelli Numidici, sapientis uiri, cognosci
potest, quam ex libris et disciplinis philosophorum. Verba 2
haec sunt Metelli aduersus C. Manlium, tribunum
plebis, a quo apud populum in contione lacessitus iactatus-
que fuerat dictis petulantibus: Nunc quod ad illum atti- 3
net, Quirites, quoniam se ampliorem putat esse,
si se mihi inimicum dictitarit, quem ego mihi
neque amicum recipio neque inimicum respicio,
in eum ego non sum plura dicturus. Nam cum in-
dignissimum arbitror, cui a uiris bonis benedicat-
ur, tum ne idoneum quidem, cui a probis maledi-
catur. Nam si in eo tempore huiusmodi homuncu-
lum nomines, in quo punire non possis, maiore
honore quam contumelia adicias.

XII.

Quod neque testamentum, sicuti Seruius Sulpicius existimauit,
neque sacellum, sicuti C. Trebatius, duplicia uerba sunt, sed
a testatione productum [alterum], alterum a sacro imminutum.

Seruius Sulpicius iureconsultus, uir aetatis suae 1
doctissimus, in libro de sacris detestandis se-
cundo, qua ratione adductus 'testamentum' uerbum esse
duplex scripserit, non reperio. Nam compositum esse dixit 2
a mentis contestatione. Quid igitur 'calciamentum', quid 3
'paludamentum', quid 'pauimentum', quid 'uestimentum',
quid alia mille per huiusmodi formam producta, etiamne 4
ista omnia composita dicemus? Obrepsisse autem uidetur 4
Seruio, uel si quis est, qui id prior dixit, falsa quidem,
sed non abhorrens neque inconcinna quasi mentis quaedam

in hoc uocabulo significatio, sicut hercle C. quoque Trebatio eadem concinnitas obrepsit. Nam in libro de religionibus secundo: 'sacellum' est, inquit, locus paruus deo sacratus cum ara. Deinde addit uerba haec: 'Sacellum' ex duobus uerbis arbitrator compositum 'sacri' et 'cellae', quasi 'sacra cella'. Hoc quidem scripsit Trebatius; sed quis ignorat, 'sacellum' et simplex uerbum esse et non ex 'sacro' et 'cella' copulatum, sed ex 'sacro' deminutum?

XIII.

De quaestiunculis, apud Taurum philosophum in conuiuio agitatis, quae sympoticae uocantur.

- 1 Factitatum obseruatumque hoc Athenis est ab his, qui
2 erant philosopho Tauri iunctiores: cum domum suam nos
uocaret, ne omnino, ut dicitur, immunes et asymboli uenire-
mus, coniectabamus ad cenulam non cuppedias ciborum,
3 sed argutias quaestionum. Vnusquisque igitur nostrum
commentus paratusque ibat quod quaereret, eratque initium
4 loquendi edundi finis. Quaerebantur autem non grauia nec
reuerenda, sed *ἐνδρυημάτια* quaedam lepida et minuta et
florentem uino animum lacescentia, quale hoc ferme est
subtilitatis ludicrae, quod dicam.
- 5 Quaesitum est, quando moriens moreretur? cum iam in
morte esset, an cum etiamtum in uita foret; et quando sur-
gens surgeret? cum iam staret, an cum etiamtum sederet;
et qui artem disceret, quando artifex fieret? cum iam esset,
6 an cum etiamtum non esset. Vtrum enim horum dices, ab-
surde atque ridicule dixeris, multoque absurdus esse ui-
debitur, si aut utrumque esse dicas aut neutrum.
- 7 Sed ea omnia cum captiones esse quidam futiles atque
inanes dicerent, 'nolite', inquit Taurus, 'haec quasi nuga-
8 rum aliquem ludum aspernari. Grauiissimi philosophorum
super hac re serio quaesierunt: et alii moriendi uerbum
atque momentum manente adhuc uita dici atque fieri puta-
uerunt, alii nihil in eo tempore uitae reliquerunt totumque
(illum que) illud, quod mori dicitur, morti uindicauerunt.

Item de ceteris similibus in diuersa tempora et in contrarias 9
sententias discesserunt. Sed Plato', inquit, 'noster neque 10
uitae id tempus neque morti dedit, idemque in omni consi-
milium rerum disceptatione fecit. Vidit quippe utrumque esse 11
pugnans neque posse ex duobus contrariis, altero manente,
alterum constitui quaestionemque fieri per diuersorum inter
se finium mortis et uitae cohaerentiam, et idcirco peperit
ipse expressitque aliud quoddam nouum in confinio tempus,
quod uerbis propriis atque integris τὴν ἐξάλφνης φύσιν
appellauit idque ipsum ita, uti dico', inquit, 'in libro, cui
Parmenides titulus est, scriptum ab eo reperietis'.

Tales aput Taurum symbolae taliaque erant mensarum 12
secundarum, ut ipse dicere solitus erat, 'πραγματία'.

XIII.

Poeniendis peccatis tres esse rationes a philosophis attributas;
et quamobrem Plato duarum ex his meminerit, non trium.

Poeniendis peccatis tres esse debere causas existimatum 1
est. Vna est causa, quae Graece uel ['κόλασις' uel] 'νου- 2
θεσία' dicitur, cum poena adhibetur castigandi atque emen-
dandi gratia, ut is, qui fortuito delinquit, attentior fiat cor-
rectiorque. Altera est, quam hi, qui uocabula ista curiosius 3
diuiserunt, 'τιμωρίαν' appellant. Ea causa animaduertendi
est, cum dignitas auctoritasque eius, in quem est peccatum,
tuenda est, ne praetermissa animaduersio contemptum eius
pariat et honorem leuet: idcircoque id ei uocabulum a con-
seruatione honoris factum putant. Tertia ratio uindicandi est, 4
quae 'παράδειγμα' a Graecis nominatur, cum poenitio
propter exemplum necessaria est, ut ceteri a similibus pec-
catis, quae prohiberi publicitus interest, metu cognitae poe-
nae deterreantur. Idcirco ueteres quoque nostri 'exempla'
pro maximis grauissimisque poenis dicebant. Quando igitur
aut spes magna est, ut is, qui peccauit, citra poenam ipse
sese ultro corrigat, aut spes contra nulla est, emendari eum
posse et corrigi, aut iacturam dignitatis, in quem peccatum
est, metui non necessum est, aut non id peccatum est, cuius
exemplum necessario metu sancendum sit: tum, quicquid

ita delictum est, non sane dignum esse imponendi poenae studium uisum est.

5 Has tris ulciscendi rationes et philosophi alii plurifariam
 et noster Taurus in primo commentariorum, quos
 6 in Gorgian Platonis composuit, scriptas reliquit. Plato
 autem ipse uerbis apertis duas solas esse poeniendi causas
 dicit: unam, quam primo in loco propter corrigendum, alte-
 7 ram, quam in tertio propter exempli metum posuimus. Verba
 haec sunt Platonis in Gorgia: Προσήκει δὲ παντὶ
 τῷ ἐν τιμωρίᾳ ὄντι ὑπ' ἄλλου ὀρθῶς τιμωρο-
 μένῳ ἢ βελτίονι γίνεσθαι καὶ ὀνύνασθαι,
 ἢ παραδείγματι ἄλλοις γίνεσθαι, ἵνα ἄλλοι
 οἱ ὀρθῶντες πάσχοντα φοβούμενοι βελτίους
 8 γίνωνται. In hisce uerbis facile intellegas, 'τιμωρίαν'
 Platonem dixisse, non ut supra scripsi quosdam dicere,
 9 sed ita ut promise dici solet pro omni punitione. Anne au-
 tem quasi omnino paruam et contemptu dignam praeterierit
 poenae sumendae causam propter tuendam laesi hominis
 auctoritatem an magis quasi ei, quam dicebat, rei non ne-
 cessariam praetermiserit, cum de poenis, non in uita neque
 inter homines, sed post uitae tempus capiendis scriberet,
 ego in medium relinquo.

XV.

De uerbo quiesco, an e litera corripi an produci debeat.

1 Amicus noster, homo multi studii atque in bonarum di-
 disciplinarum opere frequens, uerbum 'quiescit' usitate e litera
 2 correpta dixit. Alter item amicus, homo in doctrinis, quasi in
 praestigiis, mirificus communiumque uocum respuens nimis e
 fastidiens, barbare eum dixisse opinatus est, quoniam produ-
 3 cere debuisset, non corripere. Nam 'quiescit' ita oportere dici
 praedicauit, ut 'calescit', 'nitescit', 'stupescit' et alia huiusce-
 4 modi multa. Id etiam addebat, quod 'quies' e producto, non
 5 breui diceretur. Noster autem, qua est rerum omnium uere-
 cunda mediocritate, ne si Aelii quidem, Cincii et Santrae
 dicendum ita censuissent, obsecurum se fuisse ait contra
 perpetuam Latinae linguae consuetudinem, neque se tam in-
 6 signite locuturum, ut absona inauditaque diceret; literas tamen

super hac re fecit inter exercitia quaedam ludicra et 'quiesco' non esse his simile, quae supra posui, nec a 'quiete' dictum, sed ab eo 'quietem', Graecaeque uocis et modum et originem uerbum istud habere demonstrauit, rationibusque haut sane frigidis docuit, 'quiesco' e litera longa dici non conuenire.

XVI.

Verbum deprecor a poeta Catullo inusitate quidem, sed apte positum et proprie; deque ratione eius uerbi exemplisque ueterum scriptorum.

Eiusmodi quispiam, qui tumultuariis et inconditis linguae exercitationibus ad famam sese facundiae promiserat neque orationis Latinae usurpationes [rationes]ue ullas didicerat, cum in Lycio forte uespera ambularem, ludo ibi et uoluptati fuit. Nam cum esset uerbum 'deprecor' doctiuscule positum in Catulli carmine, quia id ignorabat, frigidissimos uersus esse dicebat, omnium quidem iudicio uenustissimos, quos subscripsi:

Lesbia mi dicit semper male, nec tacet umquam

De me: Lesbia me dispeream nisi amat.

Quo signo? quia sun[t] totidem [m]ea; deprecor
illam

Assidue, uerum dispeream nisi amo.

Deprecor hoc in loco uir bonus ita esse dictum putabat, ut plerumque a uulgo dicitur, quod significat 'ualde precor' et 'oro' et 'supplico', in quo 'de' praepositio ad augendum et cumulandum ualet. Quod si ita esset, frigidi sane uersus forent. Nunc enim contra omnino est: nam 'de' praepositio, quoniam est anceps, in uno eodemque uerbo dum capit. Sic enim deprecor a Catullo dictum est, quasi 'detestor' uel 'execror' uel 'depello' uel 'abominor'; contra autem ualet, cum Cicero pro P. Sulla ita dicit: Quam multorum hic uitamst a Sulla deprecatus. Item in dissuasiōe legis agrariae: Si quid deliquero, nullae sunt imagines, quae me a uobis deprecentur.

Sed neque solus Catullus ita isto uerbo usus est. Pleni sunt adeo libri similis in hoc uerbo significationis, ex quibus

9 unum et alterum, quae subpetierant, apposui. Q. Ennius in Erechtheo non longe secus dixit, quam Catullus:

Qui[bus] nunc, inquit, aerumpna meá libertatém
paro,

Quibus séruitutem meá miseria déprecor;
significat 'abigo' et 'amolior', uel prece adhibita uel quo alio
10 modo. Item Ennius in Cresphonte:

'Ego meae cum uítæ parcam, létum inimico
déprecer.

11 Cicero in libro sexto de republica ita scripsit: Quod quidem eo fuit maius, qui[a], cum causa paricollega[e] essent, non modo inuidia pari non erant. sed etiam Claudi inuidiam Gracchi caritas deprecabatur; hic quoque item non est ualde precabatur, sed quasi propulsabat inuidiam et defensabat inuidiam, quod Graeci propinqua significatione 'παραισιθῆναι' dicunt.

12 Item pro Aulo Caecina consimiliter Cicero uerbo isto utitur. Quid, inquit, huic homini facias? nonne concedas interdum, ut excusatione summae stulti-
13 tiae summae improbitatis odium deprecetur? Item in Verrem actionis secundae primo: Nunc uero quid faciat Hortensius? auaritiaene crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidinosissimum nequissimumque defendit. Sic igitur Catullus eadem se facere dicit, quae Lesbiam, quod et malediceret ei palam respueretque et recusaret detestareturque assidue et tamen eam penitus deperiret.

XVII.

Quis omnium primus libros publice praeberit legendos; quantusque numerus fuerit Athenis ante clades Persicas librorum in bibliothecis publicorum.

1 Libros Athenis disciplinarum liberalium publice ad legendum praebendos primus posuisse dicitur Pisistratus tyrannus. Deinceps studiosius accuratiusque ipsi Athenienses auxerunt; sed omnem illam postea librorum copiam Xerxes, Athenarum potitus, urbe ipsa praeter arcem incensa, abstulit asportauit-

que in Persas. Eos porro libros uniuersos multis post, tempe- 2
statibus Seleucus rex, qui Nicanor appellatus est, referendos
Athenas curauit.

Ingens postea numerus librorum in Aegypto ab Ptolemaeis 3
regibus uel conquisitus uel confectus est ad milia ferme uolu-
minum septingenta; sed ea omnia bello priore Alexandrino,
dum diripitur ea ciuitas, non sponte neque opera consulta,
sed a militibus forte auxiliaris incensa sunt.

A. G E L L I I
NOCTIVM ATTICARVM LIBRI OCTAVI
CAPITVLA [ET RELIQVIAE].

I.

‘Hesterna noctu’ rectene an cum uitio dicatur et quaenam super istis uerbis grammatica traditio sit; item quod de cem uiri in XII. tabulis ‘nox’ pro ‘noctu’ dixerunt. [u. Mac r. Sat. I.4.]

II.

Quae mihi decem uerba ediderit Fauorinus, quae usurpentur quidem a Graecis, sed sint adulterina et barbara; quae item a me totidem acceperit, quae ex medio communique usu Latine loquentium minime Latina sint neque in ueterum libris reperiantur.

III.

Quem in modum et quam se uere increpauerit, audientibus nobis, Peregrinus philosophus adolescentem Romanum ex equestri familia, stantem segnem apud se et assidue oscitantem.

Et assiduo oscitantem uidit, atque illius quidem delicatissimas mentis et corporis (h)alucinationes. [Non. Marc. s. u. halucinari p 121 M.]

III.

Quod Herodotus, scriptor historiae memoratissimus, parum uere dixerit, unam solamque pinum arborum omnium caesam numquam denuo ex iisdem radicibus pullulare; et quod item de aqua pluuiali et niue rem non satis exploratam pro comperta posuerit.

V.

Quid illud sit, quod Vergilius 'caelum stare puluere', et quod Lucilius 'pectus sentibus stare' dixit. [u. Non. Marc. s. u. stare p. 391 sq. M.]

VI.

Cum post offensiunculas in gratiam redeatur, expostulationes fieri mutuas minime utile esse, superque ea re et sermo Tauri expositus et uerba ex Theophrasti libro sumpta; et quid M. quoque Cicero de amore amicitiae senserit, cum ipsius uerbis additum.

VII.

Ex Aristotelis libro, qui [περὶ μνήμης] inscriptus est, cognita acceptaque de natura memoriae et habitu; atque inibi alia quaedam de exuberantia aut interitu eius lecta auditaque. [u. Non. Marc. s. u. meminisse p. 441 M.]

VIII.

Quid mihi usu uenerit, interpretari et quasi effingere uolenti locos quosdam Platonicos Latina oratione.

VIII.

Quod Theophrastus philosophus, omnis suae aetatis facundissimus, uerba pauca ad populum Atheniensem facturus, turbatus uerecundia obticuerit; quodque idem hoc Demostheni, apud Philippum regem uerba facienti, euenerit.

X.

Qualis mihi fuerit in oppido Eleusine disceptatio cum grammatico quodam praestigioso, tempora uerborum et puerilia meditata ignorante, remotarum autem quaestionum nebulas et formidines capiendis imperitorum animis ostentante.

[?] halophantam mendacem uelit. [Non. Marc. s. u. halophantam p. 120 M.]

XI.

Quam festiue responderit Xanthippae uxori Socrates, petenti, ut per Dionysia largiore sumptu cenitent.

XII.

Quid significet in ueterum libris scriptum ‘plerique omnes’; et quod ea uerba accepta a Graecis uidentur.

XIII.

† ‘Cupsones’, quod homines Afri dicunt, non esse uerbum Poenicum, sed Graecum.

XIII.

Lepidissima altercatio F a u o r i n i philosophi aduersus quendam intempestiuum de ambiguitate uerborum disserentem; atque inibi uerba quaedam ex N a e u i o poeta et C n. G e l l i o non usitate collocata; atque ibidem a P. N i g i d i o origines uocabulorum exploratae.

XV.

Quibus modis ignomin[i]atus tractatusque sit a C. Caesare L a b e r i u s poeta; atque inibi appositi uersus super eadem re eiusdem L a b e r i i. [u. M a c r. S a t. II. 7.]

[Fragmentum cap. inc.]

Historia ex libris Heraclidae Pontici, iucunda memoratu et miranda. [Prisc. Inst. Gr. VI. 11. 61. p. 705 P.]

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER NONVS.

I.

Quamobrem Quintus Claudius Quadrigarius in undeuicesimo annali scripserit, rectiores certioresque ictus fieri, si sursum quid mittas, quam si deorsum.

Quintus Claudius in undeuicesimo annali, cum ¹ oppidum a Metello proconsule oppugnari, contra ab oppidanis desuper e muris propugnari describeret, ita scripsit: Sagittarius cum funditore utrimque summo studio spargunt fortissime. Sed sagittam atque lapidem deorsum an sursum mittas, hoc interest: nam neutrum potest deorsum uersum recte mitti, sed sursum utrumque optime. Quare milites Metelli sauciabantur multo minus et, quod maxime opus erat, a pinnis hostis defendebant facillime funditore.

Percontabar ego Antonium Iulianum rhetorem, cur ² hoc ita usu ueniret, quod Quadrigarius dixisset, ut contigui magis directioresque ictus fiant, si uel lapidem uel sagittam sursum uersus iacias, quam deorsum, cum procliuior faciliorque iactus sit ex supernis in infima, quam ex infimis in superna. Tum Iulianus, comprobato genere quaestio- ³ nis: 'quod de sagitta', inquit, 'et lapide dixit, hoc de omni fere missili telo dici potest. Facilior autem iactus est, sicuti ⁴ dixisti, si desuper iacias, si quid iacere tantum uelis, non

- 5 ferire. Sed cum modus et impetus iactus temperandus deri-
 gendusque est, tum, si in prona iacias, moderatio atque ra-
 tio mittentisque praecipitantia [qua]licumque ipsa et pon-
 6 dere cadentis teli corrumpitur. At si in editiora mittas et ad
 percutiendum superne aliquid manum et oculos conlines,
 quo motus a te datus tulerit, eo telum ibit, quod ieceris'.
 7 Ad hanc ferme sententiam Iulianus super istis Q. Claudii
 uerbis nobiscum sermocinatus est.
- 8 Quod ait idem Q. Claudius: a pinnis hostis defen-
 debant facillime, animaduertendum est, usum esse eum
 uerbo defen debant non ex uulgari consuetudine, sed ad-
 9 modum proprie et Latine. Nam 'defendere' et 'offendere'
 inter sese aduersa sunt, quorum alterum significat 'ἐμποδῶν
 ἔχειν' id est incurrere in aliquid et incidere, alterum 'ἐκπο-
 δῶν ποιεῖν' id est auertere atque depellere, quod hoc in loco
 Claudio dicitur.

II.

Qualibus uerbis notarit Herodes Atticus falso quempiam cultu
 amictuque nomen habitumque philosophi ementientem.

- 1 Ad Herodem Atticum, consularem uirum ingenioque
 amoeno et Graeca facundia celebrem, adiit, nobis praesenti-
 bus, palliatus quispiam et crinitus barbaque prope ad pubem
 2 usque porrecta ac petit, aes sibi dari 'εἰς ἄρτους'. Tum
 3 Herodes interrogat, quisnam esset. Atque ille, uultu so-
 nituque uocis obiurgatorio, philosophum sese esse dicit et
 mirari quoque addit, cur quaerendum putasset, quod uideret.
 4 'Video', inquit Herodes, 'barbam et pallium, philosophum
 5 nondum uideo. Quaeso autem te, cum bona uenia dicas mihi,
 quibus nos uti posse argumentis existimas, ut esse te philo-
 6 sophum noscitemus?' Interim aliquot ex his, qui cum He-
 rode erant, erraticum esse hominem dicere et nulli rei in-
 colamque esse sordentium ganearum, nisi accipiat, quod pe-
 tit, conuitio turpi solitum incessere; atque ibi Herodes:
 'demus', inquit, 'huic aliquid aeris, cuiusmodi est, tamquam
 7 homines, non tamquam homini' et iussit dari pretium panis
 triginta dierum.

Tum nos aspiciens, qui eum sectabamur: 'Musonius', 8 inquit, 'aeruscanti cuipiam id genus et philosophum sese ostentanti dari iussit mille nummum, et cum plerique dicerent, nebulonem esse hominem malum et malitiosum et nulla re bona dignum, tum Musonium subridentem dixisse aiunt: 'ἄξιος οὖν ἔστιν ἀγυρῶλου'. Sed hoc potius', inquit, 'do- 9 lori mihi et aegritudini est, quod istiusmodi animalia spurca atque probra nomen usurpant sanctissimum et philosophi appellantur. Maiores autem mei Athenienses nomina iuue- 10 num fortissimorum Harmodii et Aristogitonis, qui libertatis recuperandae gratia Hippiam tyrannum interficere adorsi erant, ne umquam seruis indere liceret, decreto publico sanxerunt, quoniam nefas ducerent, nomina libertati patriae deuota seruili contagio pollui. Cur ergo nos patimur 11 nomen philosophiae inlustrius in hominibus deterimis exordescere? Simili autem', inquit, 'exemplo ex contraria specie antiquos Romanorum audio praenomina patriciorum quorundam male de republica meritorum et ob eam causam capite dampnatorum censuisse, ne cui eiusdem gentis patricio inderentur, ut uocabula quoque eorum defamata atque demortua cum ipsis uiderentur'.

III.

Epistula Philippi regis ad Aristotelem philosophum super Alexandro recens nato.

Philippus, Amyntae filius, terrae Macedoniae rex, cuius 1 uirtute industriaque Macetae locupletissimo imperio aucti gentium nationumque multarum potiri coeperant et cuius uim atque arma toti Graeciae cauenda metuendaque inclitae illae Demosthenis orationes contionesque uocificant, is 2 Philippus, cum in omni fere tempore negotiis belli uictoriisque adfectus exercitusque esset, a liberali tamen Musa et a studiis humanitatis numquam abfuit, quin lepide comiterque pleraque et faceret et diceret. Feruntur adeo libri epi- 3 stularum eius, munditiae et uenustatis et prudentiae plenum: uelut sunt illae literae, quibus Aristoteli philosopho natum esse sibi Alexandrum nuntiauit.

4 Ea epistula, quoniam curae diligentiaeque in liberorum
disciplinas hortamentum est, exscribenda uisa est ad com-
5 monendos parentum animos. Exponenda est igitur ad hanc
ferme sententiam:

‘Philippus Aristoteli salutem dicit.

Filium mihi genitum scito. Quod equidem dis habeo
• gratiam, non proinde quia natus est, quam pro eo, quod
eum nasci contigit temporibus uitae tuae. Spero enim fore,
ut eductus eruditusque a te dignus existat et nobis et rerum
istarum susceptione’.

6 Ipsius autem Philippi uerba haec sunt:

Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν.

*Ἰσθι μοι γεγονότα υἱόν. Πολλήν οὖν τοῖς
θεοῖς ἔχω χάριν, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ
παιδός, ὥς ἐπὶ τῷ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν
γεγονέναι. ἐλπίζω γάρ, αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τρα-
φέντα καὶ παιδευθέντα ἄξιον ἔσσεσθαι καὶ
ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς.*

III.

De barbararum gentium prodigiosis miraculis; deque diris et
exitiosis effascinationibus; atque inibi de feminis repente
uersis in mares.

1 Cum e Graecia in Italiam rediremus et Brundisium ire-
mus egressique e naui in terram in portu illo inclito spatia-
mur, quem Q. Ennius remotiore paulum, sed admodum
scito uocabulo ‘praepetem’ appellauit, fascēs librorum ue-
2 naliū expositos uidimus. Atque ego auide statim pergo
3 ad libros. Erant autem isti omnes libri Graeci miraculorum
fabularumque pleni, res inauditae, incredulae, scriptores
ueteres non paruae auctoritatis: Aristeas Proconnesius et
Isigonus Nicaeensis et Ctesias et Onesicritus et Po-
4 lystephanus et Hegesias; ipsa autem uolumina ex diu-
5 tino situ squalebant et habitu aspectuque taetro erant. Ac-
cessi tamen percontatusque pretium sum et, adductus mira
atque insperata uilitate, libros plurimos aere paucō emo

eosque omnis duabus proximis noctibus cursim transeo; atque in legendo carpsi exinde quaedam et notavi mirabilia et scriptoribus fere nostris intemptata eaque his commentariis aspersi, ut qui eos lectitabit ne rudis omnino et ἀνήκοος inter istiusmodi rerum auditiones reperiatur.

Erant igitur in illis libris scripta huiuscemodi: Scythas 6 illos penitissimos, qui sub ipsis septentrionibus aetatem agunt, corporibus hominum uesci eiusque uictus alimento uitam ducere et 'ἀνθρωποφάγους' nominari; item esse homines sub eadem regione caeli unum oculum in frontis medio habentes, qui appellantur Arimaspi, qua fuisse facie Cyclo- pas poetae ferunt; alios item esse homines apud eandem caeli plagam singulariae uelocitatis, uestigia pedum habentes retro porrecta, non, ut ceterorum hominum, pros(profi)um pet[entia] et antispectantia; praeterea traditum esse memoratumque, in ultima quadam terra, quae Albania dicitur, gigni homines, qui in pueritia canescant et plus cernant oculis per noctem, quam inter diem; item esse com- pertum et creditum, Sauromatas; qui ultra Borysthenen fluiuium longe colunt, cibum capere semper diebus tertiis, medio abstinere.

Id etiam in isdem libris scriptum offendimus, quod 7 postea in libro quoque Plinii Secundi naturalis histo- riae septimo legi, esse quasdam in terra Africa hominum familias uoce atque lingua effascinantium, qui si impensius 8 forte laudauerint pulcras arbores, segetes laetiores, infantes amoeniores, egregios equos, pecudes pastu atque cultu opi- mas, emoriantur repente haec omnia, nulli aliae causae ob- noxia. Oculis quoque exitialem fascinationem fieri, in is- dem libris scriptum est traditurque, esse homines in Illyriis, qui interimant uidendo quos diutius irati uiderint, eosque ipsos mares feminasque, qui uisu tam nocenti sunt, pupillas in singulis oculis binas habere. Item esse in montibus terrae 9 Indiae homines caninis capitibus et latrantibus eosque uesci auium et ferarum uenatibus; atque esse item alia apud ulti- mas orientis terras miracula homines, qui 'monocoli' appel- lantur, singulis cruribus saltatim currentes, uiuacissimae pernicitatis; quosdam etiam esse nullis ceruicibus, oculos

10 in humeris habentes. Iam uero hoc egreditur omnem modum admirationis, quod idem illi scriptores gentem esse aiunt apud extrema Indiae, corporibus hirtis et auium ritu plumantibus, nullo cibatu uescentem, sed spiritu florum naribus hausto uicitantem; Pygmaeos quoque haut longe ab his nasci, quorum qui longissimi sint, non longiores esse, quam pedes duo et quadrantem.

11.12 Haec atque alia istiusmodi plura legimus, sed, cum ea scriberemus, tenuit nos non idoneae scripturae taedium,

13 nihil ad ornandum iuandumque usum uitae pertinentis. Libitum tamen est in loco hoc miraculorum notare id etiam, quod Plinius Secundus, uir in temporibus aetatis suae ingenii dignitatisque gratia auctoritate magna praeditus, non audisse neque legisse, sed scire sese atque uidisse in libro

14 naturalis historiae septimo scripsit. Verba igitur haec, quae infra posui, ipsius sunt, ex eo libro sumpta, quae profecto faciunt, ut neque respuenda neque ridenda sit notissima illa ueterum poetarum de Caenide et Caeneo cantilena.

15 Ex feminis, inquit, mutari in mares, non esse fabulosum. Inuenimus in annalibus, Q. Licinio Crasso, C. Cassio Longino consulibus, Casini puerum factum ex uirgine sub parentibus iussuque aruspicum deportatum in insulam desertam. Licinius Mucianus prodidit, uisum esse a se Argis Arescontem, cui nomen Arescusae fuisset, nubsisse etiam, mox barbam et uirilitatem prouenisse uxoremque duxisse; eiusdem sortis et Zmyrnae puerum a se uisum. Ipse in Africa uidi mutatum in marem die nuptiarum L. Cossitium ciuem Thysdritanum, uiuebatque, cum proderem haec.

16 Idem Plinius in eodem libro uerba haec scripsit: Gignuntur homines utriusque sexus, quos 'hermaphroditos' uocamus, olim 'androgynos' uocatos et in prodigiis habitos, nunc uero in deliciiis.

V.

Diuersae nobilium philosophorum sententiae de genere ac natura uoluptatis; uerbaque Hieroclis philosophi, quibus decreta Epicuri insectatus est.

De uoluptate ueteres philosophi diuersas sententias dixerunt. Epicurus uoluptatem summum bonum esse ponit, 2 eam tamen ita definit: 'σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα'. Antisthenes Socraticus summum malum dicit: eius namque hoc uerbum est: 'μανεῖν μᾶλλον ἢ ἡσθεῖν'. Speusippus uetusque omnis Academia uoluptatem et dolorem duo mala esse dicunt opposita inter sese, bonum tamen esse, quod utriusque medium foret. Zeno censuit, uoluptatem 5 esse indifferens, id est neutrum, neque bonum neque malum, quod ipse Graeco uocabulo 'ἀδιάφορον' appellauit. Critolaus Peripateticus et malum esse uoluptatem ait et multa alia mala parere ex sese, iniurias, desidias, obliuiones, ignauias. Plato ante hos omnis ita uarie et multiformiter de uoluptate 7 disseruit, ut cunctae istae sententiae, quas exposui, uideantur ex sermonum eius fontibus profluxisse; nam proinde anaquaue utitur, ut et ipsius uoluptatis natura fert, quae est multiplex, et causarum, quas tractat, rerumque, quas efficere uolt, ratio desiderat. Taurus autem noster, quod 8 iens facta mentio Epicuri erat, in ore atque in lingua habebat uerba haec Hieroclis Stoici, uiri sancti et grauis: Ἡδονὴ τέλος, πόρνης δόγμα· οὐκ ἔστι πρόνοια, οὐδὲ πόρνης δόγμα.

VI.

Verbum, quod est ab ago frequentatiuum, in syllaba prima quoniam sit modulo pronuntiandum.

Ab eo, quod est 'ago' et 'egi', uerba sunt, quae appellantur grammatici 'frequentatiua', 'actito' et 'actitauit'. Haec quosdam non sane indoctos uiros audio ita pronuntiare, ut primam hanc litteram corripiant, rationemque dicunt, quoniam in uerbo principali, quod est 'ago', prima litera breuiter pronuntiatur. Cur igitur ab eo, quod est 'edo' et 'ungo', in qui- 3

bus uerbis prima litera breuiter dicitur, 'esito' et 'unctito', quae sunt eorum frequentatiua, prima litera longa promimus et contra 'dictito' ab eo uerbo, quod est 'dico', correpte dicimus? num ergo potius 'actito' et 'actitau' producenda sunt? quoniam frequentatiua ferme omnia eodem modo in prima syllaba dicuntur, quo participia praeteriti temporis ex his uerbis, unde ea profecta sunt, in eadem syllaba pronuntiantur, sicuti 'lego, lectus', facit 'lectito'; 'ungo, unctus' 'unctito'; 'scribo, scriptus' 'scriptito'; 'moueo, motus' 'motito'; 'pendeo, pensus' 'pensito'; 'edo, esus' 'esito'; 'dico' autem, 'dictus' 'dictito' facit; 'gero, gestus' 'gestito'; 'ueho, uectus' 'uectito'; 'rapio, raptus' 'raptito'; 'capió, captus' 'captito'; 'facio, factus' 'factito'. Sic igitur 'actito' producte in prima syllaba pronuntiantum, quoniam ex eo fit, quod est 'ago' et 'actus'.

VII.

De conuersione foliorum in arbore olea brumali et solstitiali die; deque fidibus id temporis ictu alieno sonantibus.

- 1 Volgo et scriptum et creditum est, folia olearum arborum brumali et solstitiali die conuerti et quae pars eorum fuerit inferior atque occultior, eam supra fieri atque expoui ad
- 2 oculos et ad solem. Quod nobis quoque semel atque iterum experiri uolentibus ita esse propemodum uisum est.
- 3 Sed de fidibus rarius dictu et mirabilius est; quam rem et alii docti uiri et Suetonius etiam Tranquillus in libro ludicrae historiae primo satis compertam esse satisque super ea constare adfirmat: neruias in fidibus brumali die alias digitis pelli, alias sonare.

VIII.

Necessum esse, qui multa habeat, multis indigere; deque ea re Fauroini philosophi cum breuitate eleganti sententia.

- 1 Verum est profecto, quod obseruato rerum usu sapientes uiri dixere, multis egere, qui multa habeat, magnamque indigentiam nasci non ex inopia magna, sed ex magna copia: multa enim

desiderari ad multa, quae habeas, tuenda. Quisquis igitur 3
 multa habens cauere atque prospicere uelit, ne quid egeat
 neue quid desit, iactura opus esse, non quaestu, et minus
 habendum esse, ut minus desit.

Hanc sententiam memini a Fauorino inter ingentes 4
 omnium clamores detornatam inclusamque uerbis his pau-
 cissimis: *Τὸν γὰρ μυρῶν καὶ πεντακισχιλίων χλαμύδων*
δεόμενον οὐκ ἔστι μὴ πλειόνων δεῖσθαι· οἷς γὰρ ἔχω
προσδεόμενος, ἀφελὼν ἂν ἔχω, ἀρκοῦμαι οἷς ἔχω.

VIII.

Quis modus sit uertendi uerba in Graecas sententias; deque his
 Homeri uersibus, quos Vergilius uertisse aut bene apteque 2
 inproprie existimatus est.

Quando ex poematis Graecis uertendae imitandaeque sunt 1
 insignes sententiae, non semper aiunt enitendum, ut omnia
 omnino uerba in eum, in quem dicta sunt, modum uertamus.
 Perdunt enim gratiam pleraque, si quasi inuita et recusantia 2
 uiolentius transferantur. Scite ergo et considerate Vergi- 3
 lius, cum aut Homeri aut Hesiodi aut Apollonii aut
 Parthenii aut Callimachi aut Theocriti aut quo-
 rundam aliorum locos effingeret, partim reliquit, alia ex-
 pressit.

Sicuti nuperrime, aput mensam cum legerentur utraque 4
 simul Bucolica Theocriti et Vergilii, animaduertimus,
 reliquisse Vergilium, quod Graecum quidem mire quam
 suaue est, uerti autem neque debuit neque potuit. Sed enim 5
 quod substituit pro eo, quod omiserat, non abest, quin iucun-
 dius lepidiusque sit:

Βάλλει καὶ μάλοισι τὸν αἰπόλον ἃ Κλεαρίστα
Τὰς αἴλας παρελᾶντα καὶ ἄδύ τι ποπυ-
λιάξει, —

Malo me Galatea petit, lasciuia puella, 6
 Et fugit ad salices et se cupit ante uideri.

7 Illud quoque alio in loco animaduertimus caute omissum, quod est in Graeco uersu dulcissimum:

Τίτυρ', ἔμιν τὸ καλὸν πεφιλαμένε, βόσκει τὰς αἰγας

Καὶ ποτὶ τὰν κράναν ἄγε, Τίτυρε· καὶ τὸν ἐνόρχαν

*Τὸν Διβυκὸν κνάκωνα φυλάσσεο, μὴ τυ κο-
ρύξη.*

8 Quo enim pacto diceret: τὸ καλὸν πεφιλαμένε, uerba hercle non translaticia, sed cuiusdam natiuae dulcedinis?

9 Hoc igitur reliquit et cetera uertit non infestiuiter, nisi quod 'caprum' dixit, quem Theocritus ἐνόρχαν appellauit —

10 auctore enim M. Varrone is demum Latine 'caper' dicitur, qui excastratus est —

11 Tityre, dum redeo, breuis est uia, pasce capellas
Et potum pastas age, Tityre, et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caueto.

12 Et quoniam de transferendis loquor, memini audisse me ex Valerii Probi discipulis, docti hominis et in legendis pensitandisque ueteribus scriptis bene callidi, solitum eum dicere, nihil quicquam tam inprospere Vergilium ex Homero uertisse, quam uersus hos amoenissimos, quos de Nausicaa Homerus fecit:

*Οἷη δ' Ἄρτεμις εἰσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα,
Ἦ κατὰ Τηϋγετον περιμήκετον ἦ Ἐρύμανθον
Τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείης ἐλάφοισιν·
Τῇ δέ θ' ἄμα νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,
Ἄγρονόμοι παίζουσι· γέγηθε δέ τε φρένα
Λητώ.*

*Πασάων δ' ὑπερ ἧ γεκάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
Ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι, —*

13 Qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choras, quam mille secutae
Hinc atque hinc glomerantur Oriades. Illa pha-
retam

Fert humero gradiensque deas supereminet
omnis.

Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus.

Primum omnium id uisum esse dicebant Probo, quod apud¹⁴ Homerum quidem uirgo Nausicaa ludibunda inter familiares puellas in locis solis recte atque commode confertur cum Diana uenante in iugis montium inter agrestes deas, nequaquam autem conueniens Vergilium fecisse, quoniam Dido in urbe media ingrediens inter Tyrios principes cultu atque incessu serio, instans operi, sicut ipse ait, regnisque futuris, nihil eius similitudinis capere possit, quae lusibus atque uenatibus Dianae congruat; tum postea, quod Homerus¹⁵ studia atque oblectamenta in uenando Dianae honeste aperteque dicit, Vergilius autem, cum de uenatu deae nihil dixisset, pharetram tantum facit eam ferre in humero, tamquam sit onus et sarcina; atque illud impense Probum esse demiratum in Vergilio dicebant, quod Homericam quidem *Ἀητὸν* gaudium gaudeat genuinum et intimum atque in ipso penetranti cordis et animae uigens, siquidem non aliud est: *γέγηθε δέ τε φρένα Ἀητῶν*, ipse autem, imitari ea uolens, gaudia fecerit pigra et leuia et cunctantia et quasi in summo pectore supereminentia: nescire enim sese, quid significaret aliud pertemptant; praeter ista omnia florem¹⁶ ipsius totius loci Vergilium uideri omisisse, quod hunc Homeri uersum exigue secutus sit:

Ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι,

quando nulla maior cumulatorque pulcritudinis laus dici poterit, quam quod una inter omnis pulcras excelleret, una facile et ex omnibus nosceretur.

X.

Quod Annaeus Cornutus uersus Vergilii, quibus Veneris et Vulcani concubitum pudice oportune dixit, reprehensione spurca et odiosa inquinuit.

Annianus poeta et plerique cum eo eiusdem Musae uiri summis adsiduisque laudibus hos Vergilii uersus ferebat, quibus Vulcanum et Venerem iunctos mixtosque iure coniugii, rem lege naturae operiendam, uerecunda quadam

translatione uerborum, cum ostenderet demonstraretque, 2 protexit. Sic enim scripsit:

Ea uerba locutus
Optatos dedit amplexus placidumque petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.

3 Minus autem difficile esse arbitrabantur, in istiusmodi re dicenda uerbis uti uno atque altero breui tenuique eam signo demonstrantibus, sicut Homerus dixerit: *παρθενίην* 4 *ζώνην* et *λέκτροιο θεσμόν* et *ἔργα φιλοτήσια*, tot uero et tam euidentibus ac tamen non praetextatis, sed puris honestisque uerbis uenerandum illud concubii pudici secretum neminem quemquam alium dixisse.

5 Sed Annaeus Cornutus, homo sane pleraque alia non indoctus neque imprudens, in secundo tamen librorum, quos de figuris sententiarum composuit, egregiam totius istius uerecundiae laudem insulsa nimis et odiosa 6 scrutatione uiolauit. Nam cum genus hoc figurae probasset et satis circumspecte factos esse uersus dixisset, 'membra' tamen, inquit, paulo incautius nominauit.

XI.

De Valerio Coruino; et unde Coruinus.

1 De Maximo Valerio, qui Coruinus appellatus est ob auxilium propugnationemque corui alitis, haut quisquam est 2 nobilium scriptorum, qui secus dixerit. Ea res prorsus miranda sic profecto est in libris annalibus memorata: 3 Adulescens tali genere editus, L. Furio, Claudio Appio consulibus, fit tribunus militaris. Atque in eo tempore copiae Gallorum ingentes agrum Pomptinum insederant, instruebanturque acies a consulibus de ui ac multitudine hostium satis 4 agentibus. Dux interea Gallorum, uasta et ardua proceritate armisque auro praeferentibus, grandia ingrediens et manu telum reciprocans incedebat perque contemptum et superbiam circumspiciens despiciensque omnia, uenire iubet et congregari, si quis pugnare secum ex omni Romano exercitu 5 6 auderet. Tum Valerius tribunus, ceteris inter metum pудо-

remque ambiguis, impetrato prius a consulibus, ut in Gallum, tam inaniter adrogantem, pugnare sese permetterent, progreditur intrepide modesteque obuiam; et congregantur et consistunt et conserebantur iam manus. Atque ibi uis quaedam diuina fit: coruus repente inprouisus aduolat et super galeam tribuni insistit atque inde in aduersarii os atque oculos pugnare incipit; insilibat, obturbabat et unguibus manum laniabat et prospectum alis arcebat atque, ubi satis saeuierat, reuolabat in galeam tribuni. Sic tribunus, spectante utroque exercitu, et sua uirtute nixus et opera alitis propugnatus, ducem hostium ferocissimum uicit interfecitque atque ob hanc causam cognomen habuit Coruinus. Id factum est 9 annis quadringentis quinque post Romam conditam.

Statuam Coruino isti diuus Augustus in foro suo statuendam curauit. In eius statuæ capite corui simulacrum est, rei pugnaeque, quam diximus, monumentum.

XII.

De uerbis, quae in utramque partem significatione aduersa et reciproca dicuntur.

Vt 'formidulosus' dici potest et qui formidat et qui formidatur, ut 'inuidiosus' et qui inuidet et cui inuidetur, ut 'suspiciosus' et qui suspicatur et qui suspectus est, ut 'ambitiosus' et qui ambit et qui ambitur, ut item 'gratiosus' et qui adhibet gratias et qui admittit, ut 'laboriosus' et qui laborat et qui labori est, ut pleraque alia huiusmodi in utramque partem dicuntur: ita 'infestus' quoque ancipiti significatione est. Nam et is 'infestus' appellatur, qui malum 2 infert cuiquam, et contra, cui aliunde impendit malum, is quoque 'infestus' dicitur.

Sed quod prius posui, profecto exemplis non indiget: 3 sic adeo multi locuntur, ut 'infestum' dicant inimicum atque aduersum; alterum autem illud ignorabilius obscuriusque 4 est. Quis enim e medio facile dixerit, 'infestum' esse, cui alter infestus est? Sed et ueteres plerique ita dixerunt et M. Tullius in oratione, quam pro Cn. Plancio scripsit, uocabulo hoc sic usus est: Dolebam, inquit, iudices, 5

et acerbe ferebam, si huius salus ob eam ipsam causam esset infestior, quod is meam salutem atque uitam sua beniuolentia, praesidio custodiaque texisset. Nos igitur de origine et ratione uerbi quaerebamus, atque ita in Nigidianis scriptum inuenimus: Infestum est a festinando dictum: nam qui instat, inquit, alicui eumque properans urget opprimereque eum studet festinatque, aut contra de alicuius periculo et exitio festinatur, is uterque infestus dicitur ab instantia atque imminetia fraudis, quam uel facturum cuiquam uel passurus est.

- 7 Ne quis autem de 'suspitoso', quod supra posuimus, et de 'formiduloso' in eam partem, quae minus usitata est, exemplum requirat, de 'suspitoso' apud M. Catonem de re Floria ita scriptum: Sed nisi qui palam corpore pecuniam quaereret aut se lenoni locauisset, etsi fam(ul)osus et suspitosus fuisset, uim in corpus liberum non aecum censuere adferri.
- 8 'Suspitosum' enim Cato hoc in loco suspectum significat, non suspicantem. 'Formidulosum' autem, qui formidetur, Sallustius in Catilina ita dicit: Igitur talibus uiris non labor insolitus, non locus ullus asper aut arduus erat, non armatus hostis formidulosus.
- 10 Item C. Caluus in poematis 'laboriosus' dicit, non, ut uulgo dicitur, qui laborat, sed in quo laboratur:

Durum, inquit, rús fugit et laboriosum.

- 11 Eadem ratione Laberius quoque in Sororibus:

'Ecastor, inquit, mustúm somniculósum,

- 12 et Cinna in poematis:

Somniculosam ut Poénus aspidém Psyllus.

- 13 'Metus' quoque et 'iniuria' atque alia quaedam id genus sic utroque uersum dici possunt: nam 'metus hostium' recte dicitur, et cum timent hostes et cum timentur. Itaque Sallustius in historia prima 'metum Pompei' dixit, non

quo Pompeius metueret, quod est usitatus, sed quod metueretur. Verba haec Sallusti sunt: Id bellum excitabat metus Pompei uictoris, Hiempsalem in regnum restituentis. Item alio in loco: Postquam 15 remoto metu Punico simultates exercere uacuum fuit. 'Iniurias' itidem dicimus tam illorum qui patiuntur, 16 quam qui faciunt, quarum dictionum exempla sunt facilia inuentu.

Illud etiam dictum a Vergilio eandem habet formam 17 communicatae ultro et citro significationis:

Et uulnere, inquit, tardus Vlixii,

cum diceret uulnus, non quod accepisset Vlixes, sed quod dedisset. 'Nescius' quoque dicitur tam is, qui nescitur, 18 quam qui nescit. Sed super eo, qui nescit, frequens huius 19 uocabuli usus est, infrequens autem est de eo, quod nescitur. 'Ignarus' aequae utroque uersum dicitur, non tantum 20 qui ignorat, set [et] qui ignoratur. Plautus, in Rudente: 21

Quae in locis nesciis nescia spē sumus.

Sallustius: More humanae cupidinis ignara ui- 22 sendi. Vergilius:

Ignarum Laurens habet ora Mimanta.

XIII.

Verba ex historia Claudii Quadrigarii, quibus Manli Torquati, nobilis adolescentis, et hostis Galli prouocantis pugnam depinxit.

Titus Manlius summo loco natus adprimeque nobilis fuit. 1 Ei Manlio cognomentum factum est Torquatus. Causam 2.3 cognomenti fuisse accepimus torquis ex auro induuis, quam ex hoste, quem occiderat, detractam induit. Sed quis ho- 4 stis et quid genus, quam formidandae uastitatis et quantum insolens prouocator et cuiusmodi fuerit pugna decertatum, Q. Claudius primo annaliū purissime atque inlustissime simplicique et incompta orationis antiquae suauitate descripsit. Quem locum ex eo libro philosophus Fa u o r i n u s cum 5 legeret, non minoribus quati adficiet animum suum moti-

bus pulsibusque dicebat, quam si ipse coram depugnantes eos spectaret.

6 Verba Q. Claudi, quibus pugna ista depicta est, adscribi:
 7 Cum interim Gallus quidam nudus praeter scutum
 et gladios duo torque atque armillis decoratus
 processit, qui et uiribus et magnitudine et adu-
 8 lescentia simulque uirtute ceteris antistabat. Is
 maxime proelio commoto atque utrisque summo
 studio pugnantibus, manibus significare coepit
 9 utrisque, quiescerent. Pugnae facta pausa est.
 10 Extemplo silentio facto cum uoce maxima con-
 clamat, si quis secum depugnare uellet, uti prod-
 11 iret. Nemo audebat propter magnitudinem at-
 12 que inmanitatem facies. Deinde Gallus inridere
 13 coepit atque linguam exertare. Id subito perdo-
 litum est cuidam Tito Manlio, summo genere
 gnato, tantum flagitium ciuitati accidere, e tanto
 14 exercitu neminem prodire. Is, ut dico, processit
 neque passus est uirtutem Romanam ab Gallo
 turpiter spoliari. Scuto pedestri et gladio Hispan-
 15 nico cinctus contra Gallum constitit. Metu ma-
 gno ea congressio in ipso ponti, utroque exer-
 16 citu inspectante, facta est. Ita, ut ante dixi, con-
 stiterunt: Gallus sua disciplina scuto proiecto
 cunctabundus; Manlius, animo magis quam arte
 confisus, scuto scutum percussit atque statum
 17 Galli conturbauit. Dum se Gallus iterum eodem
 pacto constituere studet, Manlius iterum scuto
 scutum percutit atque de loco hominem iterum
 deiecit; eo pacto ei sub Gallicum gladium succes-
 sit, [ne Gallus impetum in ictu haberet,] atque
 Hispanico pectus hausit; deinde continuo hu-
 merum dextrum eodem concessu incidit neque
 recessit usquam, donec subuertit (ne Gallus im-
 18 petum in ictu haberet). Vbi eum euertit, caput
 praecidit, torque detraxit eamque sanguine
 19 lentam sibi in collum imponit. Quo ex facto ipsi
 posterique eius Torquati sunt cognominati.

Ab hoc Tito Manlio, cuius hanc pugnam **Quadrigarius** 20
descripsit, imperia et aspera et immitia 'Manlia' dicta sunt,
quoniam postea bello aduersum Latinos cum esset consul,
hunc suum securi percussit, qui speculatum ab eo missus,
...., omisso] interdicto, hostem, a quo prouocatus fuerat,
occiderat.

XIII.

Quod idem **Quadrigarius** huius facies patrio casu probe et Latine
dixit; et quaedam alia adposita de similium uocabulorum de-
clinationibus.

Quod autem supra scriptum est in **Q. Claudii** uerbis: 1
propter magnitudinem atque inmanitatem facies,
quos, aliquot ueteribus libris inspectis, explorauimus atque
ita esse, ut scriptum est, comperimus. Sic enim pleraque 2
aetas ueterum declinauit: 'haec facies, huius facies', quod
tunc propter rationem grammaticam 'faciei' dicitur. Cor-
ruptos autem quosdam libros repperi, in quibus 'faciei'
scriptum est, illo, quod ante scriptum erat, oblitterato.

Meminimus etiam in **Tiburti** bibliotheca inuenire nos in 3
eodem **Claudii** libro scriptum utrumque facies et facii.
Sed facies in ordinem scriptum fuit et contra per i geminum
facii, neque id abesse a quadam consuetudine prisca existi- 4
tuimus; nam et ab eo, quod est 'hic dies', tam ['huius
facies', quam] 'huius dii', et ab eo, quod est 'haec famis',
tam 'huius famis',] quam 'huius fami' dixerunt.

Q. Ennius in **XVI. annali** dies scripsit pro 'diei' in 5
de uersu:

† Postrema longinqua dies quod fecerit aetas.
Ciceronem quoque adfirmat **Caesellius** in oratione, 6
nam pro **P. Sestio** fecit, dies scripsisse pro 'diei', quod
pro, impensa opera conquisitis ueteribus libris plusculis, ita, ut
Caesellius ait, scriptum inueni. Verba sunt haec **M. Tullii**:
quites uero daturus illius dies poenas; quocirca 7
certum hercle est, ut facile his credam, qui scripserunt, idiogra-
mum librum **Vergilii** se inspexisse, in quo ita scriptum est:

Libra dies somnique pares ubi fecerit horas,
libra est 'libra diei somnique'.

9 Sed sicut hoc in loco dicitur a Vergilio scriptum uidetur
ita in illo uersu non dubium est, quin dii scripserit pro 'die'

Munera laetitiamque dii,

quod inperitiores dei legunt, ab insolentia scilicet uocis istius
9 abhorrentes. Sic autem 'dies, dii' a ueteribus declinatum est
ut 'fames, fami', 'perniciēs, pernicii', 'progenies, progeni'
10 'luxuries, luxurii', 'acies, acii'. M. enim Cato in oratione
quam de bello Carthaginiensi composuit, ita scripsit

Pueri atque mulieres extrudebantur fami causa
11 Lucilius in XII.:

Rugosum atque fami plenum.

12 Sisenna in historiarum libro VI.: Romanos in fe
13 rendae pernicii causa uenisse. Pacuuius in Paulo

Patér supreme nóstrae progenií patris.

14 Cn. Matius in Iliadis XXI.:

Altera pars acii uitassent fluminis undas.

15 Idem Matius in XIII.:

An maneat specii simulacrum in morte silentur

16 C. Gracchus de legibus promulgatis: Ea luxur
17 causa aiunt institui; et ibidem infra ita scribuntur es

Non est ea luxuries, quae necessario parentur u
18 tae causa, per quod apparet, eum ab eo, quod est 'luxuries

19 'luxurii' patrio casu dixisse. M. quoque Tullius in oratione
qua Sextum Roscium defendit, pernicii scribuntur reliqui

Verba haec sunt: Quorum nihil pernicii causa diuini
consilio, sed uí ipsa et magnitudine rerum factu

20 putamus. Aut 'facies' ergo in casu patrio aut 'facii' Quadri
garium scripsisse existimandum est; 'facie' autem in nullo
ueteri libro scriptum repperi.

21 In casu autem dandi, qui purissime locuti sunt, non 'facie'
22 uti nunc dicitur, sed 'facie' dixerunt. Lucilius in saturo

Primum, inquit, facie quod honest[us]

+ Tantis accedit.

23 Lucilius in libro septimo:

Qui te diligit, aetatis facieque tuae se

Fautorem ostendat, (se) fore amicum polliceatur

int tamen non pauci, qui utrobique facili legant. Sed C. 24.25
 aesar in libro de analogia secundo 'huius die' et
 ius specie' dicendum putat.

Ego quoque in Iugurtha Sallustii summae fidei et 26
 uerendae uetustatis libro die casu patrio scriptum inueni.
 erba haec ita erant: Vix decima parte die reliqua.
 on enim puto argutiolam istam recipiendam, ut die dictum
 asi 'ex die' existimemus.

XV.

De genere controuersiae, quod Graece *ἄπορον* appellatur.

Cum Antonio Iuliano rhetore per feriarum tempus 1
 stuarum decedere ex urbis aestu uolentes Neapolim con-
 sseramus. Atque ibi erat adulescens tunc quispiam ex 2
 tioribus cum utriusque linguae magistris meditans et exer-
 ms ad causas Romae orandas eloquentiae Latinae faculta-
 m; atque is rogat Iulianum, uti sese audiat declamantem.
 auditum Iulianus imusque nos cum eo simul. Introit 3.4
 lulescens et praefatur arrogantius et elatius, quam aetatem
 us decebat, ac deinde iubet exponi controuersias.

Aderat ibi nobiscum Iuliani sectator, iuuenis promptus 5
 proficiens et offendens iam in eo, quod ille apud Iuliani
 res in praecipiti stare et subitaria dictione periculum sui
 cere audebat. Exponit igitur temptamenti gratia controuer- 6
 am parum consistentem, quod genus Graeci *ἄπορον* uo-
 mt, Latine autem id non nimis incommode 'inexplicabile'
 ei potest. Ea controuersia fuit huiusmodi: 'De reo septem 7
 dices cognoscant eaque sententia sit rata, quam plures ex
 numero dixerint. Cum septem iudices cognouissent, duo
 nsuerunt reum exilio multandum, duo alii pecunia, tres re- 8
 qui capite puniendum. Petitur ad supplicium ex sententia 8
 tum iudicum et contradicit'.

Hac ille audita nec considerata, neque aliis, ut propone- 9
 ntur, expectatis, incipit statim mira celeritate in eandem
 me controuersiam principia nescio quae dicere et inuoluere
 nsuum uerborumque uolumina uocumque turbas fundere,
 steris omnibus ex cohorte eius, qui audire eum soliti erant,
 amore magno exultantibus, Iuliano autem male ac misere

10 rubente et sudante. Sed ubi deblateratis uersuum multis in
 libus finem aliquando fecit egressique inde sumus, amici fam-
 liaresque eius Iulianum prosecuti, quidnam existimare
 11 percontati sunt. Atque ibi Iulianus festiuissime: 'noli
 quaerere', inquit, 'sententiam; adulescens hic sine controuersia disertus est'.

XVI.

Quod Plinium Secundum, non hominem indoctum, fugerit latuerit
 que uitium argumenti, quod ἀντιστρέφον Graeci dicunt.

1 Plinius Secundus existimatus est esse aetatis sua
 2 doctissimus. Is libros reliquit, quos studiosorum in
 3 scripsit, non mediis fidiis usquequaque aspemandos. In
 his libris multa uarie ad oblectandas eruditorum hominum
 4 aures ponit. Refert etiam plerasque sententias, quas in de
 5 clamandis controuersiis lepide arguteque dictas putat. Sicut
 hanc quoque sententiam ponit ex huiuscemodi controuersia
 'Vir fortis praemio, quod optauerit, donetur.
 Qui fortiter fecerat, petit alterius uxorem in
 matrimonium et accepit. Deinde, cuius uxor fuit
 fortiter fecit. Repetit eandem; contradicitur
 6 Eleganter, inquit, et probabiliter ex parte post-
 erioris uiri fortis uxorem sibi reddi postu-
 lantis, hoc dictum est: 'Si placet lex, redde
 7 si non placet, redde'. Fugit autem Plinium, sen-
 tentiolam istam, quam putauit esse argutissimam, uitio
 carere, quod Graece ἀντιστρέφον dicitur. Et est uitium
 sidiosum et sub falsa laudis specie latens; nihil enim mi-
 conuerti ex contrario id ipsum aduersus eundem potest,
 que ita a priore illo uiro forte dici: 'Si placet lex, non redde
 si non placet, non redde'.

A. GELLII
NOCTIVM ATTICARVM

LIBRI XX

EX RECENSIONE

MARTINI HERTZ

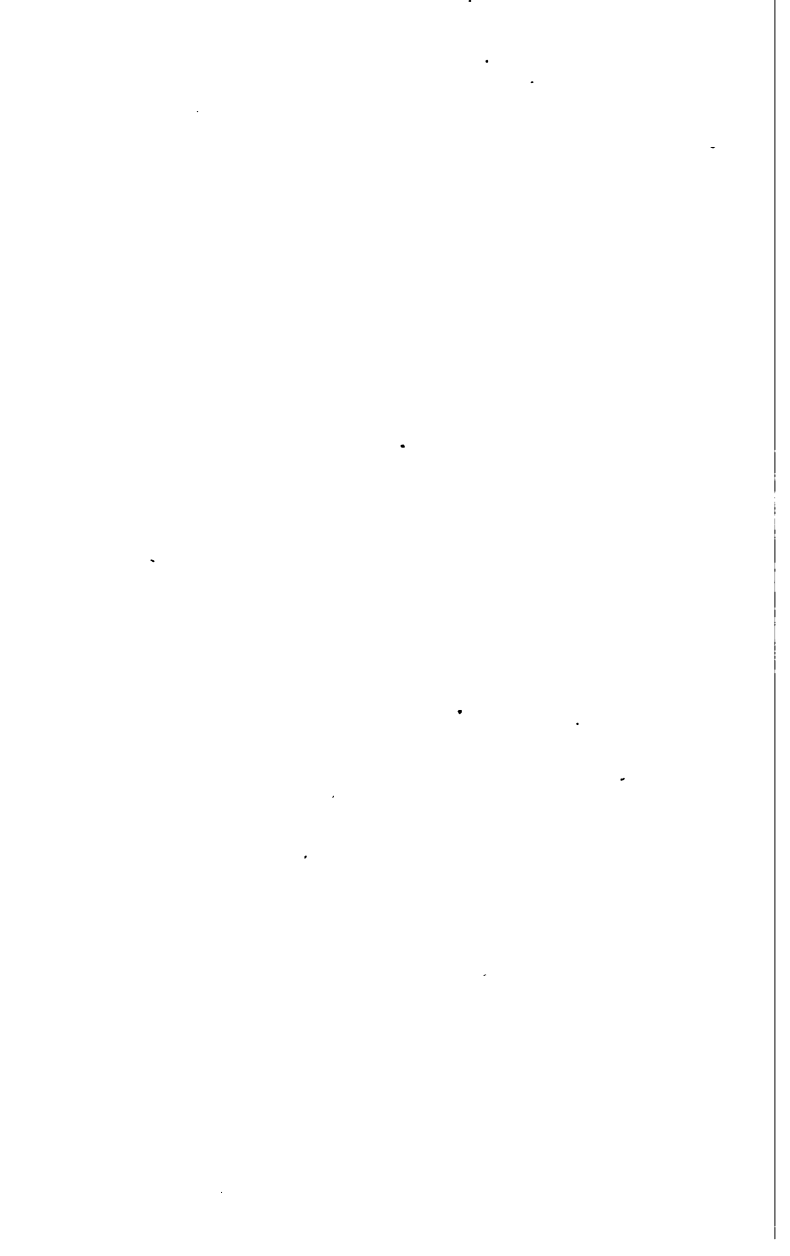
VOLVMEN ALTERVM

LIPSIÆ

SVMP TIBVS ET TYPIS B. G. TEVBNERI

MDCCLXI.

VARIETAS LECTIONIS GRONOVIANAE.

X. I inscriberet || 6 quinto] IV || 7 inscriberentur — opiniones || 10 scriptum || II 1 esse numerum ait || III 4 grauique || 5* ex Asia || 13 incense — acerba illius || 14 copiose apteque || 15 hominis antiquioribus || 16 aetatis suae non || 17 sibi bene || IIII 1 *om.* et — dissertationibus || 4, tu et ego, et — ita in his || V 3 aueo — *om.* esse || VI 1 publice Romae || VIII 2 atque a naturali habitu declinantis || X gestauerunt || XI* utitur — facit || 1 quam quod dicitur propere || 3 *om.* P. — maturaque || 4 significatio est; et non || 7 ista duo uerba || 8 titulus || XII *om.* et || 2 reptante et si || 4 maxime sollertia; || 5 qui id uas || 10 *πετομένην* * *ἤτις εἶποτε* (*corr. H. Iacobi*) — * *om. signa ἀδελφείας* et *lacunae* || XIII 4 adolescentem || XIII 1 usu || 4 *om.* contumelia post fiat || XV 3* est. classem || 7 nisi in sacrum || 9 alia in || 13 praetentos — succidet || 14* cubare alium — neque* apud eius || 16* festatus || 17 est: sub — constitutum. Massurius || 18, et alia talia — : gratiamque — factam dicit. || 20 tunicam intimam — *om.* se || 23 non est ius || 26* sunt, quas flaminicas || 29 eas escendere || 32 maximus est — *om.* id || XVI historia Romana || 5 fuerit || 7 arce] ante || 11 correcturum esse — mors || 13 nominat] commemorat — de petra || 14 et temerata || 16 M. Curium || 17 Argium || XVII 3 haec — asotiamque || 4 u. 7. lucificare || XVIII 5 *om.* sacris — *om.* id est certamen || 6* Naucrites || XVIII dum — uerbum || 2 sententiae || 3 *γέγονεν** *οὔτω* — *om. οὔτω* — *εἰτις ἐκείνων προήλω* — *ταῦτα*] *τάδ'* — *δίην* *δῶς*] *ἀλῶς* || XX 4, cephalaeque, acarne. || 5* dicitur || 7 fons — continenturque *ponit post* nomine — nisi || 9 illorum — leges || 10 *om.* illam || XXI 2 ipsis ex || XXII 1 obtento — nomine || 2 moueri || 7 *ἀσπίγγε* || 8. 9 *exhibet uerba Platonis sqq. συμβάλει γὰρ etc. usque ad uoc. αὐτὸς ἐαυτὸν ἐπαινεῖν.* || 10 *om.* Paulo post addit haec: — *ἐτι φιλοσοφεῖ* || 12, *οὔτω ψελλιζόμενον* || 18 *τοὺς ἄνδρας* || 19—23 *ex edd. Platonis repetit uerba sqq. ab ἐγὼ δὲ, ὃ Σώκρατες usque ad uoc. καὶ δόξα, καὶ ἄλλα πολλὰ ἀγαθὰ.* || 24 dixit || XXIII 1 reprehendendi || 2 passam || 3 *om.* et || 4 multatur || 5 *om.* siue tu* adulterarere || XXIII 2, munditiarum patris — 3* [sat]is Ius || 5 Maeuia — *sextus (*corr. Fleckeisen, item nil commendans*) || 7 in quo — capitolum || 8 fuerat — item || 10 *om.** [Die] — die autem quarte || XXV 1 conquerere: * iisque uicem aliarum — * occupare || 3* Sine || 5 caudiceae — * *ἐπιωπονος* — * *ἐπιβιάτιδας* — pontones, acatiae, hemioliae, phaseli, || XXVI 3. ac deinde || 6 freti || XXVII 1 fuit quondam || 2 Nam cum — reipublicae || 3 epistolam, ubi || 4 lecto || XXVIII 1* C. Tubero — *om.** [seniorum et] || XXVIII 2 significat — gemina si ||

XI. I Ateria || 1 uocitati* sunt || 2 *om.* dies — addicebantur — Ateria || 3 *om.* autem — *om.* dies || 5 *om.* in — uno et uicesimo || II 3 ob ingenii elegantiam || 4 mistam || III 2 agro pro || 3. nam uarietatem — non eiusdem tamen || III 2 *ἰών*, — *δοκούντων, αὐτὸς οὐ* ||

3 * quum opulenti || 4 κα] et || V 5 composuit, quos || 6 tractata est, in quid — fieri dicunt — sed affectio || 7 hominum] omnium — uideri esse || 8 uideri uerum || VI iurauerunt || VII 2 tametsi || 3 urbi — floeces || 6 floeces — ex oleis || 7 quaterque || 9 uersus hic: Est * tricosus || VIII 3 om. tum || 5 est hoc — om. XIII. || VIII Mileti * et || 1 om. dixerit || X 4 * tacent] placent || 6 om. Graecus || XI 1 haec ipsa — sed alterum || XII 3 quam ambigue uideri potest || XIII 3 sunt haec || 5 aut grauitas — temere si || 8 , inquit, ita || 9 consertam] confectam || 10 perstringeret || XIII 2 istuc — . is || XV 3 illa] alia || 5 , et hoc — post ludens add. , et ridibundo ridens, — ceteraque eorum similia; || 8 sibi uideri || XVI quorundam uerborum || 3 scriptum esse || 6 et idcirco || 9 uno uerbo || XVII * qui] quod || 1 requirementibus || 4 aut ex ripis || XVIII 8 factum furum || 13 efferri || 14 obstitisset || 17 non ob turpia || 19 furem esse ||

XII. I aliarum] adhibitarum — suo sibi || 2 puerum] puerperam || 5 esse matrem || 7 naeuulos uenustiores || 13 profert || 17 * lactem — externae atque barbarae nationis, si — lactens || 18 et spiritum || 20 σ' εικτε — uidelicet || 24 quaedam] quidem || II 1 aut ut inepto — elegantiae quidem in || 3 dicit: | — Dictus — populi, et * suada medulla. || 4 scribit || 11 et inepti || 14 . bene hoc sane, bene. — quae pessime — plura quae || III Tullii * Ciceronis liberti || 4 et a tuendo — et a struendo || III 3 u. 1 qui cum — u. 4 fuisse — gerundis || u. 7 Eloqueretur, cuncta malusque et quae bona || u. 9 uolup, ac || u. 15 Quae facit, — tenentem. || u. 16 legum — * Prudentem; || u. 18 * compellat Seruilius sic. || 5 om. Q. || V 5 potius disciplina. — super ea || 7 προηγούμενα κα] αποπροηγούμενα || 8 quidem natura — ipsi] post || 10 iudicio collocat post docti uiri || 12 etenim, et || 15 plura etiam || VI 1 sirpos — perque lep. || 2 minus, * non sat scio — * At] An || VII 1 Smyrnaea || 8 octauo. || VIII 1 magnitudine, hon. || 2 om. epulum || VIII 3 rarissimum est. || 4 antistatis || X 3 om. * [...] || 7 Attellana — inscripta || XI 6 ως δ πάνθ' || XII 4 mutuum — ab inimicis || XIII 1 Apollinarem Sulpicium — ei, me || 8 Hae || 11 kalendas, sed || 15 medium est, — * scilicet] id est || 22 eius offensionem — rem publicam non || 23 dixerat, * id est || 25 montem Taurum cum || 29 insitae || XIII 4 om. P. || 5 non aberrare. ||

XIII. I 6 μόνον γεγεννησθαι νομίζων — βουλεύσεται] ἐθελήσει || 7 et] κα] || II 3 ea tamen || 4 sane me poenitet || 5 pomis est, || III 1 longe, longeque differre: || 2 quin] qui || 4 affinitatisque — familiaritatisque coniuncti sunt, || 6 summa ei || III Olympiadis Alexandri matris comis ac prudens ad filium Alexandrum descriptio. || 2 illi esse || VI et item || VII 2 ισχυρότατον || 4 συναντήσονται || 5 ἀραπειν || 6 inuenimus — Post scribemus. add. 7—11. uerba Aristotelis haec sunt ex libro de historia animalium sexto: Λέων δ' ὅτι μὲν ὀχεύει etc. (c. 31) usque ad uoc. ἐξάμηνος ὡν τὴν ἡλικίαν. || VIII 1 opinatus est || 2 esse rerum — comminus] communibus || VIII 4 Graeci ὁάδας — om. id est non a subus, || 5 primo synopsis — per y || X Quod — * quod || 1 * om. [set] || XI 2 tribus, consistere || 3 post turbulenta

lacinae notam exhibet — * constat, sed et Athenis, nusquam, aut cubat. || 5 agendis loqui non || XII 2, *tamquam eorum,]; usque eo ut || 8 iure prendi qui — etiam in || 9 *lac. notam om. — om. plebis — * quibus praesentes fuissent || XIII om. in || 1 ad praetorem || XIII 1 certis || 4 urbis fines || 5 scribit || 7 Elidis || XV esse; quaedam — *Post auspiciis. ponit uocc. item verba eiusdem etc., quae ad argumentum capitis sequentis pertinent.* || 1 scribitur || 4 . ideoque neque — aut maior collega — . praetores nos his temporibus praetore — creandis — iustius || XVI] *cap. praecedenti annexum est* || 1 (XV 9) scribit || XVII] XVI — id significare || 2 esse usos || 4 non ita, ut uulgo || XVIII] XVII || XVIII] XVIII || 2 *Ἄλας ὁ Λοκρός.* || 3 * *Φυλετίδες* || 4 ita] autem sic || XX] XVIII || 11 om. ei || 13 illo] uiro || 14 exque eo || 17 nobis audientibus || XXI] XX || 1 eius quondam — uerba tibi || 3 urbes et urbis || 8 tui || 11 et modulare || 12 mutes et || 14 est uisus || 15 etiam M. — om. iam || 25 in alterius || XXII] XXI || 7 , eiusque || XXIII] XXII || 2 Iurites — Molas || 3 qui probe || 4 uocabuli eius — inscribitur *συναμαχία* — Ted' Anna Perenna || 5 declinatur || 8 qui || 13 * flare, uti — suis * posteris, patriae || 16 inscripta || 17 om. autem || 19 id] hic — cuiusmodi — commentario quodam || XXIII] XXIII || 1 mihi, inquit — ancilla est. || XXV] XXIII || 1 subscriptumque || 4 om. manubiarum || 6 adscribimus hic || 7 u. 4 om. γ' || 8 quae a — uenandae] celebrandae || 9 totas semel || 11 etiam insuper || 12 peiore lacinore operire — tantas trucidationes — indemnatis. || 15 rem publicam agier || 17 et * continua nomina || 18 eos uerbis usus || 19 ac blande || 20 eiusdem significationis — *καὶ μόρον* || 21 * *Ὀνειρε καὶ ταραλλήλον* || 22 uerberauerunt || 24 nihil *semel* — om. est || 27 ablaturos, persequunturque et || XXVI] XXV || 1 an uocandi sint || 2 P. ligidius || 4 , unum i, facito extremam — hi magnei, hi amicei — erit, — scribendum est. item qui scribit mei studiosus; per, e, et, i, scribit. at quum * mi; tum per i unum scribendum est, non per e: quia audi || XXVII] XXVI || XXVIII] XXVII || 3 semper prompto — * panratiae || 4 debet esse — om. iam sollicitis || XXVIII] XXVIII || 3 fuis] fortius || 5 esse dicendum || 6 etiam * de p. || XXX] XXVIII || , in qua || 2 * ab aspectu || 3 inscribitur — *Fragmentum Pacuianum uersum efficit* || 5 quam in || 6 * *Personarum notas in uersibus Lautinis om.* || u. 1 * mihi || u. 2 † non] haud (*recte Fleckeisen hau*) || u. 3 * [aeque] paruo || 7 undecimo || XXXI] XXX || 1 inepte gloriolosus — in] sub || 2 *ὄδοκρόων* || 5 sient et confusa || 6 ueterem, dei || 13 perterritus || 14 * Mnestheum — *κρόόν*; * nouum || 16 nihil uini potatur || 17 esset; iccirco — *ἀναψύξει* ||

XIII. I se hominum || 1 exercendine autem, anne ostentandi || persuadendum || 5 quapiam diuina — om. ut — concepta || 9 fieri] erri, agi || 10 Per * autem, inquit, — ostendere, * si eas ex quacumque || 12 possint || 13 e quibusdam || 15 expectaretur || 20 atque feminae coitu, iam declarari || 21 hominis iudicia || 23 casus euentaque — omnium ipsa et arbitria, et — sed necessaria || 24 * potuisset — affirmanter || 26 deprehendere || 27 , omnes tamen || 31 multisque || 32

attigimus. at || 33 uidentur — non est || 34 *om.* a — si qui, quae —
 provideant; | Aequiparent — * Nihil || 35 dicturos se — *om.* eos || II
 1 in * rerum quidem || 11 de omnibus quae || 21 * (maiorum)] memo-
 riae || 26 fecisset || III 1 coniectatoria || 4 usque adeo || 6 notauit ||
 9 fautores || IIII 4 *om.* καὶ ἔντονον || V 2 clivus et similia nomina us-
 syllaba || 3 tenet || 4 ut et aduersarius — casu eodem || VI 1 doctrinis
 omnigenis || 3 domo * ἀδιρῆνες; quam || 4; * item et] . Id etiam —
 eodem quoque — Macedonia — * Sithon dicta sit — * Seston || 5 atque
 item || VII 1 Cn. Pompeius consul primum || 2 rerum etiam expers || 4 con-
 sulem — usu || 4 *sq.* fuisse. addit deinde || 5 constituendae || 13 libro * ducen-
 tesimo quinquagesimo nono — etiam in iis || VIII 2 Coniectaneorum * du-
 centesimo quinquagesimo nono — esse * Capitonem Tuberoni ||

XV. I 2 . nos ergo — quum deinde || 4 Atqui || 7 Tum — est
 et tempore magno eduxit || II existimauerit || 1 se esse || 3 omne in-
 genium || 6 uirtusque || III 1 *om.* M. || 6 *om.* : aestumo || 7 * licentiae
 || 8 *om.* , et: Ἀβρομοί, ἀύλαχοί || IIII 3 u. 3 Nam mulos || V 2 pro-
 fligata iam. || 3 Baruasculo || 4 illa, inquit, neg. || VII 1 est in senioribus
 plerisque omnibus, || 3 meus ocellus — ut, mihi quantumcunque — uobis
 || VIII 1 * : quam orationem totam, ut — *om.* esse || 2 oportere; cete-
 rarum — sordere: superiorem — edunt — non habere. — luxuria per-
 git — relinquetur || VIII 1 *om.* in — hilaro, | Corde tristi: quos —
 * ut mittas || 4 auctoritas || 5 in quinto || * peditatu equitibus atque —
 pugnavit. — eodem in libro || 8 mons, fons, pons, || 10 homo uultus
 intorqueret || X 1 uirgines || XI 1 * Latinis || XII 2 stabant. sed in ||
 possit — sollicitus || 4 repletas] plenas || XIII 3 quae est || 4 in Ligar-
 taca || 6 M. Metelli || 11 scriptum est, his — *om.* id || XIII 3 *om.* Ses-
 — inquit, maximas exactos, pro — *om.* esse || XV pandor || 1 *om.* ex-
 2 prospexe eumce ex || 4 esse * eundum actutum extra || XVI 1 olym-
 piade quinquagesima — habuit uitae || 3 diducere — * partem || XVI
 cuiusdam || 2 et loco nobilis — cedere alios || 3 * : quod non || 5 horri-
 dam, quam nos uidimus, in qua Euripides tragoedias scriptitarit. || 7 :
 4 *om.* τοῖς || 8 * ἀρχαίον | * Σερωνός — οἶνον | Μεμαθηκώς · ἀλλ' ἔ-
 τι καὶ γράψαι, τοῦτ' ἄν | Μέλitos || 10 μνήμα Εὐριπίδης ὄλετο ποι-
 — obita || XXI 1 Scyrona || XXII 1 et utendi || 2 adiutabant. || 5 insti-
 tuit || 8 tacere: ac, ne — opus esset || 9 . tum Sertorio, quod — signi-
 ficante, — emissa || 10 Memoriae proditum || XXIII 1 temporibus fere
 2 *om.* est — *om.* in || XXIII 1 u. 4 * nihil || u. 5 do * comico. || u.
 pretium tertium est. || u. 10 * sequitur hos loco Ter. || XXV 1 * absur-
 neque absone — hominibus, * uoluptasque. || XXVI 1 his uerbis || 2 u-
 debatur || XXVII eiusmodi || 3 *om.* et ante sacrorum — * emancipatione
 || 4 *om.* ut — eam legem || XXVIII 1 primo librorum || 3 * Ianuarii
 M. — *om.* II. || 5 *om.* Nepotem — florentem || 6 dixerint — καὶ κατ'
 Τιμ. || XXVIII 2 Tarquinium * nomen — Tarquinium, inquit, nomen
 XXX 3 atque id — petorotum || 5 anquisierim — Graeca — * totum
 transalpiibus. ||

XVI. II Cuimodi || 1 rogare — rudes indoctique || 5 * [...] n-
 gent.] . sed quod minus est in interrogatione, id est addendum. ||

habere, quos, non — eum habere || 13. et propterea || III 2, inquit, mirum || 8 paulum — ἀναγκάζονται ἄσπιτοι εἶναι — ἡ κοιλία || IIII populus Romanus — frequentarent || 1 bellum indico || 2 haec: * In magistratu C. Laelii — hostile, ligna, * napum, pabulum — quem ad strum eorum ius erit || 3: et ut citanti || 4 deinde ita — * posset — hostisne || 5 praedictus || V 3 sinistraque inter ianuam tectaque, quae sunt niae iuncta, spatium relinquitur; atque || 6 * uehemens || 10 constitutione || 11 debemus — om. scriptoribus || 12 quibus et uest. || VI 7 Pomponii fragmentum unum uersum efficit. || 13 pontificium || 14 pontificium — appellari bidentes || 15 Haec Higini — uideri] iudicari || VII m. et || 5 lauandria — fullonicam. Ecquid — ecquid || 6 in Restione, calabarrunculos — calabarriones || 8 Cacomemnone — ego | Me — * duos menses (uersum restituit Fleckeisen) || 9 * Natal (corr. Fl.) — pietatum (item infra) —, inquit, capitium (uersus ordinauit Fl.) || 10 Perenna || 12 arulatorem — * hoc hercle plus negotii est, inquit Cocio: sed aedilis uiderit. (exhibui coni. Fl. proxime ad librorum mss. lectionem recedentem; ipse praefert alteram: Duos uxores? hercle hoc plus negotii, quam quod cōtio | Séx aediles uiderat.) || 13 inscripsit — quidem modo mo — οὐδέτερός || 14 Tetram. bacch. agnouit Fl. || VIII 6 Varro in libro de || 9, id alii || 10 eiuscemodi || 12 malum est — malum est. || 13 om. quae post opposita || 15 om. iam || 16 et inutilis — sequetur || VIII 1 * om. [aut 'susque deque sum.'] || 2 qui id uerbum || 4 * lentus || (corr. Fl.) — * uerbis nefariis utitur. (item corr. Fl.) || X 4 ille || . nam Q. — proletario quoi quis || 6 proletarius, si uis, || 10 saluans — trecenti || 15 * aut ab assibus, id est, aere || XI 2 datum est, a serp. || 6 res repetitum || 8 itaque eorum fines || XII 4 quasi βάρβαρον — quasi βαρβαρίειν || 7 Fenerator — uti || XIII 1 est, aliud legitur. || 2 ex colonia ex populo Romano — et se || 4 opinionis — putare || 5 referenda || 6 nisi, inquam, || XIII uim uerbi — om. ἔτυον — sit. || 4 momenti esse || XVI, omnes in Paphl. || XVI * Prosa || 3 appellat ramos || 4 * quando — nominata est, Prosa — recti || XVII 2 in eo || XVIII quaedam mem. || 3 maiora ad oc. || XVIII 7 * tum postea || 19 requisitos ||

XVII. I * Licinius — om. M. — uere || 1 qui de — * Licinius || scripsit || 8 sic hercle || 9 et a paenuria || II 3. Ibi inlat. || 4 subitoxo, post animo. repetit. || 5 frunisci, frunisci rarius || 8 Atellana — apud se * frunitus est. || 9 copiantur. copiarum uerbum || 10 occaso. ole occaso non — uenustate est — causam conscito — om. Si ambo praesentes || 11 putant — om. quoque || 12 absolutioraque || 14 pro, quod || 15 nisi si qui || 17 rectius; sermocinari crebrius est, sed corruptius. * Sese || 20 putabat || 21 sordidius] rectius — dixerunt. Et complures, inquit, in laboribus miserimas uitas exegerunt: at hic niuis in || 24 obsidebant, * escendentem uiderant. || 25 uerbum est, || 6, inusitate || 27 non pauca || III 3 ipse] sed || IIII 4 comoedias requisisse || 5 om. * [τοῦ] || V 3 appellabat || 4 quoue || 8 utroque || 2 faciat, sui || 14; neque — sunt — inlutis — uiri] hominis || VI in secundo librorum || 1 committit || 2 scriptum inuentum || 10 om. et ||

VII subreptum *per totum caput* — *om.* furto || 1 *om.* uerba || 6 dicere uerbum esse — iugantur || 7 est, in — sit praesentis || 8 itaque] idque || VIII 2 coenandi frequens. Eius — et fundamentum || 3 uidere] indere || 10 coalescere || 12 quoque oleum — calefactandis || 13 ista haec || VIII 1 res || 5 *om.* in — * scriptarum || 6 forent eae captae || 1 illius || 14 ambitum eundem || 17 , cui futurum || X 8 quoque ipso, 9 est mihi memoriae — ἀπλά- | τον — ποταμοί | Δ' ἄμ. — βαθεῖον — ἐρπετόν | Δειν. — ἀναπέμ- | πει — προσιδέ | σθαι — * παροῖόν | των || 11 interdiu || 12 confundit || 13 eructare || 18 scilicet es a || XI 1 πνεύμονας || 2 κῶλον || 4 cibusque — interpositam — op || 6 dixerit — in eo — quandam arbitramque — in stomachi uiam || XII 1 dicebat, uel || 3 in isdem || XIII 4 eum || 5 ipsius uerba || 1 ; hanc uero — *om.* si || XIII 1 , dignusque || 2 acceptiores et probatiores || 4 u. 6 miseria] inserta || u. 10 *om.* [facile] || XV 1 ellebor candido || 3 . Id quum || 4 uirgulis — hanc esse || 5 est, exinaniantur amissoque || XVI * detergendis — medicamenti || 4 ultro tentandi || necis gratia || XVIII 1 uidentur || 3 animum — istius modi, inquit, — , ἡ οὐρον , — γένοιτο ἄν , ἦ τι || 4 *om.* ait || 6 et] καὶ || XX 2 is prorsum || 3 *om.* ὁ — οὐτω δὲ || 8 illis isdem || 9 facimus nunc — quae — facit nos, ut || XXI 1 clarorum — *om.* et ante excerpebamus || difficilis || 3 Chronicorum — dixit || 13 atque inde — sex et trecenti patricii Fabii || 18 . itaque inter haec tempora — erant Sophocles — Democritus philosophus: quibus, Socrates || 20 *om.* Set || 22 . tum Gal || 24 *om.* e || 27 consules || 30 post inde || 32 ; et Alexander || 33 * uirtusque felicitatis — Macedonem isse ad || 35 haut] ita || 36 iugum || 39 causamque || 42 cum Poenis || 43 haberet] ageret || 45 C. Nauius — , in libro — primo, — * Licinius || 46 . ac deinde || 49 , & subinde ||

XVIII. I 2 hominum || 5 *extr.* beatæ uitæ. || 7 uitam beatam — uirtutem solam esse || 10 Hoc ubi accepit Stoicus: Minime || 11 igitur, inquit, congius — uini amphora || 13 efficiet — et adiicitur || *sumus — *expressa] inspersa — sophismata || 5 . si nemo dissoluit quaestionis eius nodum, praemium ipsum et corona deo, cuius festum erat, dicabatur. || 7 esse. | Nam — sentit, | Qui — frustra esse * si non || 8 Secunda quaestio fuit, quonam — *om.* , id est communis esse mulieres — fortibus || 10 Quaesitum id quoque ibi || 12 quaesitum hoc — ueterum poetarum || 14 uenerim, legerim || III 1 accusauit || defamatissimus — quantum || 5 ordine, quos Lac. || 6 cuiusmodi III 1 magistrisque iam nobismet ipsi || 3 eius haec || 8 uocabulorum istorum || 10 *austeros] tetros || V 7 his in || 12 Haec || 13 alia erdite || VI 1 *id] et || 3 legendum scriptus, quippe || 4 haec uerba 6 Atellana || 8 esse ita — adipiscendi || VII 3 mortuaria glossarum namque colligitis lexdia || 4 quale hoc || 5 et pro oppido || 6 locum et uerba suggestumque || 7 scripta || 8 et apud Cic. || 1 et] καὶ τὴν VIII 1 faciunt, et rancide quam || 2 u. 3 sq. quem nolueris cum | uisere debueris. hoc, * NOLVERIS || 5 *om.* et || u. 5 sq. * O' - | χληροδες que || u. 6 *om.* * lac. notam. || VIII insecendo — insecendo —

endo. || 1 * fando] insecendo — *om. * lac. notam.* || 2 Insecendo —
 id est * alter docens, doctus alter. — *om. * lac. not.* || 3 insequendo
 insecendo — significat: * dictumque est insequere || 4 mendosum —
 quae loquutionis — legendum apud Ennium — sectiones — Haec
 mihi videntur esse || 5 insecendo || 6 Illi — in alteram * partem
 arg. || 7 leuius, leniusque || 9 καὶ, ἔσπετε — n — * σ] p || 10
 κείν. || X pulsus uenarum || 1 et * lucis et || 6 sed alios || 8
 ris habui || 11 . a medicis — *om. τε* || XI 2 uisa || 4 haec uerba
 4 classis: || u. 5 undas, || XII 2 * inquit, face ut (*disposuit Fleck-*
qui commendat: pállium | Flocci [non facio] ut spléndeat) — ne
 detur? || 4 * Exi tu Dave, | Age, sparge: mundum esse hoc (*corr.*
 || 8 in libris — mutant. mutant, inquit || 10 ferme || XIII 5 non
 equus || 8 et contra — uerum id fieri || XIII uertere || XV 1
 primos — posse singulos ||

VIII. I: * palluerat || 1 ad Brundisium || 3 saeuitia amissum —
 || 6 * impaudum || 7 diffluens || 8 est, inquit, || 10 Aristippus
 discipulus — Aristippia || 11 amolitus || 12 * mollitque essent —
 || 15 * scriptum ad hanc — arbitraria — noscítanda || 17 * ne
 — *om. est ante eiusmodi — praecepta* || 19 *om. sibi — * tam-*
si quae quasi || II 2 * uel ἀκολάστους, uel ἀκρατεῖς. || 3 cum
 || 5 *om. τοιοῦτοι — ἔχειν. οἱ δὲ κατὰ τὴν ὄψιν καὶ τὴν*
οὐκ ἔτι; ἢ διὰ — ἄτε οὐν οὐσαι κοιναί, — εἰσί· διὸ καὶ
κα — ὥστε τὸν — ἀπὸ δύο μόνων τῶν προειρημέμων — πά-
νε. || III 2 maxime — ei, quem || III 1 omne genus || 4 at de
 || 6 * urina crebra || V 3 . adhibebat nobis || 4 niri sapien-
 || 6 uaporationem || 8 illa, * quae || 9 λεπτότατον διαπνεῖται,
 — *om. ἀέλ,* || VI * ad externa] abextra || VII 2 : et ut quaeque ||
 50 | Ac mente — * tardigenulo senio (*anap. disposuit Fl.*) — pin-
 que uberi || 6 et Memnonem nocticolorem. item, quod forte,
 anter, — silenta loca — *om. quod ante carendum* || 9 *om.*
 post auens || 10 tenellis — fiere] fuere — impense fieri || 12
 abamus || 13 ex] et — dulcioreloquus: item, quod || 15
 || 16 multiplicia || VIII 1 eius purissimis — doctrinarum plenis
 ludens — Caesar ille, perpetuus || 4 unus equorum quatuor iun-
 — *om. circa* || 5 moeniis || 6 *om. * [ego] — sum; amicitiam |*
 — fronte — sed enim har. || 8 quum praedixisset — neque tri-
 triticumue — ac] et — in multitudinis appellationem || 12 ibi
 em — *om. * [harenae] — singulari numero — om. dixi* || 13 lac
 * excuti ab || 16 in nullis || 17 Exdemetricus || VIII 4 accinerunt
 3 Πανοπλίαν || u. 8 sq. μὴθ' ἀμάξας, | Μη στυγγὸν Ὀρίωνα,
 Πλαίθεσσι κάμολι, | Τί δ' ἄστρασι Βοώτεω;) || u. 12 κατ' ἀν-
 8 * Alcinum] artium || 10 * Licinii — * tersius] pressius || 11 u. 2
 ra] uerba || u. 3 pectus miserum manat * subido mihi || u. 4 subi-
 12 u. 1 Quid — * quā nil opu' || u. 2 Ibumus, hoc lucet || 13 *
 || u. 1 ouium, teneraeque propaginis agnūm || u. 3 sq. omnem: |
 pecus: || 14 u. 1 * mihi || u. 3 Quid || X 1 ibi, qui introducti ||
 ptus] conspectus || 5 * dixerat quinquaginta esse alia opus prae-

terpropter, quid hoc uerbi esset, praeterpropter, interrogauit? || 9 * quam in hominum doctorum, notius. || 12 u. 1 uti, plus — habet, Quam || u. 3 institutum est; nullo negotio || u. 4 agit. * studet ibi. mentem || u. 6 om. enim || u. 7 hinc illuc — ire illinc || u. 8 uita || 13 ubi — est; tum —, qui sit notus huiusce — uita || XI 1 om. doctorum || 2 om. * [i] dem — quoque eodem || 3 u. 1 semihulco || u. 2 Meum || 7. 5 * Animula aegra et || u. 17 * puerum || XII 2 amauerat || 3 * posse, et omnino non dolere; — * om. [fore] — plurimum imperio, priuatus. || 7 late atque alte — * decretos || 9 arborum laetissimas || 10 * in corpore || XIII 3 hoc, inquit — est * Ἀκλαῆς. || 5 Latinae — Genum [na] geniana || XIII 6 * praeit. in Euripo praeit; — his uerbis, Valerius, || 7 angaria — omnibus enim his || 8 qui Ou — * quantae, qui Ei, ||

XX. I 1, usu, — inque — * conscripserunt. || 4 * aut dura || 5 inscientiae || 7 furem ius occidendi || 8 omnia iura, diuina || 11, non humaniter — improbauit, || 12 faxit alteri || 13 legem Q. Labeo — * probaret; Quidam, inquit — om. ferens — assium portitans: et, quencunque || 14 memoria me — cum eo pacit || 15 iusta || 16 Qui sin] Quid si quis — enim per imprudentiam || 19 membra et artus inopis || 20 Graeae — sed et Romanae rei || 21 e curriculis || 25 om. Verba sunt haec legis 'si in ius * uocat(o)'. || 28 adiunctis || 30 cuiuimodi || 31 tametsi et haec || 33 om. quoque || 34 rarissime] parissimam — om. * et — om. talione — putarent; aut talionem || 37 esse * potest? nolo || 45 eom] em — eum] em || II 1 inscribitur || 2 canent || 3 om. qua canerent, — om. tubicinum || III 3, ei obscurum || III 4; ἦ σι || V 1 quas] qua || 2 facultatem arg. || 4 dixi ἀκροατικῆν, || 6 : librosque suos || 7 Eos libros generis acroatici] Acroaticos || 9 * solis, qui nos audiunt, cognobiles erunt. || 10 An] Amaui — tenuissimum. * lac. not. om. || 11 δῆ] ἔτι || 12 om. * Ἀ[λέξανδρε] β[ασιλεῦ] || VI 2 καὶ κήδομαι — quo in — nominandi uos — om. * [uos] || 3 Quo] Quaeso — contingit || 6 detinetur || 9 u. 4 et * tui respondendi || 11 om. prius dixit — nostri et non || 12 om. * [adeo] — om. pro || VIII * συμπάθειαν — luna * augescente || 5 autem ipsa, — contra Luna || 7 edunt — augmenta] aucta || VIII om. de innocentia sua, cum ita dicitur: numquam uestimenta a populo posci. || 2 * reficere || 3 * om. lac. not. || X 1 uindictae || 4 u. 3 nec] sed || u. 5 mage || 6 me ipse — om. quodque — ex librisque — inserendum || 7 * Manum conserere est, de qua — * om. in iure — re * omnibus — uindicare. Vindicia, id est, correptio || 9 iurisdictionibus, — * ad] in || 10 uolens, * ait, non —, agi legiim — om. * lac. not. || XI sculna || 4 P. Lauinius — nolite uos * sequastro ponere. ||

Tom. I. p. 2 lin. 33 leg. uerborum || 29, 21 Licin(i)us || 59, 3 tribun admonente Th. Mommsenio || 63, 5 sq. ornatissimus memoria nostra, T. M. 95, 25 τῆς || 103, 4 trecenos T. M. || 126, 19 ad marg. add. num. paragr. || 196, 29 leg. eruditi uiri, || 197, 30 leui || 199, 8 ..... || 227, Lesbia me || 228, 14 'ualde precabatur' || 235, 17 exordescere || 238, 20

A. G E L L I I

NOCTIVM ATTICARVM LIBER DECIMVS.

I.

Tertiumne consul an tertio dici oporteat; et quonam modo Cn. Pompeius, cum in theatro, quod erat dedicaturus, honores suos scriberet, quaestionem ancipitem istius uerbi de consilio Ciceronis uitauerit.

Familiari meo cuiquam literas Athenis Romam misi. In 1.2
his scriptum fuit, me illi iam 'tertium' scribisse. Is ad me 3
rescripsit petiuitque, ut rationem dicerem, cur 'tertium' ac
non 'tertio' scribisssem. Id etiam adscripsit, ut eadem, quid
super illo quoque mihi uideretur, facerem se certioem, 'ter-
tium'ne 'consul' et 'quartum', an 'tertio' et 'quarto' dicen-
tum esset, quoniam Romae doctum uirum dicere audisset
'tertio' et 'quarto consul', non 'tertium quartum'que; idque
in principio libri Coelium scribisse et Quintum Clau-
dium in libro undeuicesimo C. Marium creatum
'septimo' consulem dixisse.

Ad haec ego rescripsi nihil amplius, quam uerba M. Var- 4
ronis, hominis, opinor, quam fuit Claudius cum Coelio
doctoris, quibus uerbis utrumque, de quo ad me scribserat,
decideretur: nam et Varro satis aperte, quid dici oporteret, 5
edocuit et ego aduersus eum, qui doctus esse dicebatur, litem
meam facere absens nolui.

6 Verba M. Varronis ex libro disciplinarum quinto haec sunt: Aliud est 'quarto' praetorem fieri et 'quartum'; quod 'quarto' locum adsignificat ac tres ante factos, 'quartum' tempus adsignificat et ter ante factum. Igitur Ennius recte, quod scripsit:

'Quintus pater quartum fit consul'

et Pompeius timide, quod in theatro, ne adscribe-
ret 'consul tertium' aut 'tertio', extremas lite-
ras non scripsit.

7 Quod de Pompeio Varro breuiter et subobscurè dixit, Tiro Tullius, Ciceronis libertus, in epistula quadam enarratius scripsit ad hunc ferme modum: Cum Pompeius, inquit, aedem Victoriae dedicaturus foret, cuius gradus uicem theatri essent, nomenque eius et honores scriberentur, quaeri coeptum est, utrum 'consul tertio' inscribendum esset, an 'tertium'. Eam rem Pompeius exquisitissime rettulit ad doctissimos ciuitatis, cumque dissentiretur et pars 'tertio', alii 'tertium' scribendum con-
tenderent, rogauit, inquit, Ciceronem Pompeius, ut quod ei rectius uideretur scribi iuberet. Tum Ciceronem iudicare de uiris doctis ueritum esse, ne, quorum opinionem improbasset, ipsos uideretur improbasse. Persuasit igitur Pompeio, ut neque 'tertium' neque 'tertio' scriberetur, sed ad secundum usque fierent literae, ut uerbo non perscripto res quidem demonstraretur, sed dictio tamen ambigua uerbi lateret.

8 Id autem, quod et Varro et Tiro dixerunt, in eodem
9 nunc theatro non est ita scriptum. Nam cum multis annis postea scaena, quae prociderat, refecta esset, numerus tertii consulatus non uti inilio primoribus literis, sed tribus tantum liniolis incisis significatus est.

10 In M. autem Catonis quarta origine ita perscriptum est: Carthaginienses sextum de foedere deces-
sere. Id uerbum significat, quinquies ante eos fecisse con-

tra foedus et tum sextum. Graeci quoque in significandis 11
huiuscemodi rerum numeris *ἑρτίον καὶ τέταρτον* dicunt,
quod congruit cum eo, quod Latine dicitur: 'tertium quar-
tumque'.

II.

Quid Aristoteles de numero puerperii memoriae mandauerit.

Aristoteles philosophus memoriae tradidit, mulierem 1
in Aegypto uno partu quinque pueros enixam; eumque esse
finem dixit multiugae hominum partionis neque plures um-
quam simul genitos compertum, hunc autem numerum ait
esse rarissimum. Sed et diuo Augusto imperante, 2
qui temporum eius historiam scribserunt, an-
cillam Caesaris Augusti in agro Laurente peperisse quinque
pueros dicunt eosque pauculos dies uixisse; matrem quoque
eorum, non multo postquam peperit, mortuam monumentum-
que ei factum iussu Augusti in uia Laurentina, inque eo
scribitum esse numerum puerperii eius, de quo diximus.

III.

Locorum quorundam inlustrium conlatio contentioque facta ex
orationibus C. Gracchi et M. Ciceronis et M. Catonis.

Fortis ac ue(he)mens orator existimatur esse C. Gracchus. 1
Nemo id negat. Sed quod nonnullis uidetur seuerior, acrior,
ampliorque esse M. Tullio, ferri id qui potest? Legebamus 2
adeo nuper orationem Gracchi de legibus promul-
gatis, in qua M. Marium et quosdam ex municipiis Italicis
honestos uiros uirgis per iniuriam caesos a magistratibus po-
puli Romani, quanta maxima inuidia potest conqueritur.

Verba haec sunt, quae super ea re fecit: Nuper Teanum 3
Sidicinum consul uenit. Vxor eius dixit, se in
balneis uirilibus lauari uelle. Quaestori Si-
dicino a M. Mario datum est negotium, uti bal-
neis exigerentur, qui lauabantur. Vxor renun-
tiat uiro, parum cito sibi balneas traditas esse
et parum lautas fuisse. Idcirco palus destitutus

est in foro eoque adductus suae ciuitatis nobilissimus homo M. Marius. Vestimenta detracta sunt, uirgis caesus est. Caleni, ubi id audierunt, edixerunt, ne quis in balneis lauisse uellet, cum magistratus Romanus ibi esset. Ferentini ob eandem causam praetor noster quaestores arripi iussit; alter se de muro deiecit, alter pressus et uirgis caesus est.

- 4 In tam atroci re ac tam misera atque maesta iniuriae publicae contestatione, ecquid est, quod aut ampliter insigniterque aut lacrimose atque miseranter aut multa copiosaque inuidia grauiusque et penetrabili querimonia dixerit? breuitas sane et uenustas et mundities orationis est, qualis haberi ferme in comoediarum festiuitatibus solet.
- 5 Item Gracchus alio in loco ita dicit: Quanta libido quantaque intemperantia sit hominum adulescentium, unum exemplum uobis ostendam. His annis paucis ex [sc.in] Asia[m] missus est, qui per id tempus magistratum non ceperat, homo adulescens pro legato. Is in lectica ferebatur. Ei obuiam bubulcus de plebe Venusina aduenit et per iocum, cum ignoraret qui ferretur, rogauit, num mortuum ferrent. Vbi id audiuit, lecticam iussit deponi, stuppidis, quibus lectica deligata erat, usque adeo uerberari iussit, dum animam efflauit.
- 6 Haec quidem oratio super tam uiolento atque crudeli
- 7 facinore nihil profecto abest a cotidianis sermonibus. A cum in simili causa apud M. Tullium ciues Romani, innocentes uiri, contra ius contraque leges uirgis caeduntur aut supplicio extremo necantur, quae ibi tunc miseratio? quae comploratio? quae totius rei sub oculos subiectio? quod e
- 8 quale inuidiae atque acerbitalis fretum efferuescit? animum hercle meum, cum illa M. Ciceronis lego, imago quaedam et sonus uerberum et uocum et eiulationum circumplectitur
- 9 uelut sunt ista, quae de C. Verre dicit, quae nos, ut in praesens potuimus, quantum memoria subpeditabat, adscripsimus. Ipse inflammatus scelere et furore in forum uenit

Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat. Expectabant omnes, quo tandem progressurus aut quidnam acturus esset, cum repente hominem proripi atque in foro medio nudari ac deligari et uirgas expediri iubet. Iam haec me-10 dius fidius sola uerba: nudari ac deligari et uirgas expediri iubet tanti motus horrorisque sunt, ut non narrari, quae gesta sunt, sed rem geri prosus uideas.

Gracchus autem non querentis neque implorantis, sed 11 nuntiantis uicem: palus, inquit, in foro destitutus est, uestimenta detracta sunt, uirgis caesus est. Sed enim M. Cicero praeclare, cum diutina reprae-12 sentatione, non 'caesus est', sed: caedebatur, inquit, uirgis in medio foro Messanae ciuis Romanus, cum interea nullus gemitus, nulla uox illius miseri inter dolorem crepitumque plagarum audiebatur, nisi haec: 'ciuis Romanus sum!' Haec commemoratione ciuitatis omnia uerbera depulsurum cruciatumque a corpore deiectionum arbitratur. Complorationem deinde tam acerbae 13 rei et odium in Verrem detestationemque apud ciuis Romanos impense atque acriter atque inflammanter facit, cum haec dicit: O nomen dulce libertatis! o ius eximium nostrae ciuitatis! o lex Porcia legesque Semporniae! o grauius desiderata et aliquando reddita plebi Romanae tribunitia potestas! Hucine tandem haec omnia reciderunt, ut ciuis Romanus in prouincia populi Romani, in oppido foederatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani fasces ac secures haberet, deligatus in foro uirgis caederetur? Quid? cum ignes ardentisque laminae ceterique cruciatus admouebantur, si te illius acerba imploratio et uox miserabilis non leniebat, ne ciuium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu gemituque maximo commouebare?

14 Haec M. Tullius atrociter, grauiter, apte copioseque
 15 miseratus est. Sed si quis est tam agresti aure ac tam
 hispida, quem lux ista et amoenitas orationis uerborumque
 modificatio parum delectat, amat autem priora idcirco, quod
 incompta et breuia et non operosa, sed natiua quadam sua
 uitate sunt quodque in his umbra et color quasi opacae
 uetustatis est, is, si quid iudicii habet, consideret in causa
 pari M. Catonis, antiquioris hominis, orationem, ad cuius
 16 uim et copiam Gracchus nec aspirauit. Intellet, opinor,
 Catonem contentum eloquentia aetatis non fuisse et id iam
 17 tum facere uoluisse, quod Cicero postea perfecit. In eo
 namque libro, qui de falsis pugnis inscriptus est, ita de
 Q. Thermo conquestus est: Dixit a decemuiris parum
 bene sibi cibaria curata esse. Iussit uestimenta
 detrahi atque flagro caedi. Decemuiros
 Bruttiani uerberauere, uidere multi mortales.
 Quis hanc contumeliam, quis hoc imperium,
 quis hanc seruitutem ferre potest? Nemo hoc
 rex ausus est facere; eane fieri bonis, bono
 genere gnatis, boni consulitis? ubi societas?
 ubi fides maiorum? Insignitas iniurias, pla-
 gas, uerbera, uibices, eos dolores atque car-
 nificinas per dedecus atque maximam con-
 tumeliam, inspectantibus popularibus suis
 atque multis mortalibus, te facere ausum esse?
 Set quantum luctum, quantum gemitum, quid
 lacrimarum, quantum fletum factum audiui?
 Serui iniurias nimis aegre ferunt: quid illos,
 bono genere natos, magna uirtute praeditos,
 opinamini animi habuisse atque habituros, dum
 uiuent?

18 Quod Cato dixit: Bruttiani uerberauere, ne qui
 19 fortasse de 'Bruttianis' requirat, id significat: Cum Hannibal
 Poenus cum exercitu in Italia esset et aliquot pugnas popu-
 lus Romanus aduersas pugnauiisset, primi totius Italiae Brut-
 tii ad Hannibalem descuerunt. Id Romani aegre passi, post-
 quam Hannibal Italia decessit superatique Poeni sunt, Brut-
 tios ignominiae causa non milites scribebant nec pro sociis

habebant, sed magistratibus in prouincias euntibus parere et praeministrare seruorum uicem iusserunt. Itaque hi sequebantur magistratus, tamquam in scaenicis fabulis qui dicebantur 'lorarii', et quos erant iussi uinciebant aut uerberabant; quod autem ex Bruttiiis erant, appellati sunt 'Bruttiani'.

III.

Quod P. Nigidius argutissime docuit, nomina non positua esse, sed naturalia.

Nomina uerbaque non positu fortuito, sed quadam ui et ratione naturae facta esse, P. Nigidius in grammaticis commentariis docet, rem sane in philosophiae disputationibus celebrem. Quaeri enim solitum apud philosophos, *φύσει τὰ ὀνόματα* sint ἢ *θέσει*. In eam rem multa argumenta dicit, cur uideri possint uerba esse naturalia magis quam arbitraria. Ex quibus hoc uisum est lepidum et festiuum: 'Vos', inquit, cum dicimus, motu quodam oris conueniente cum ipsius uerbi demonstratione utimur et labeas sensim primores mouemus ac spiritum atque animam porro uersum et ad eos, quibuscum sermocinamur, intendimus. At contra cum dicimus 'nos', neque profuso intentoque flatu uocis neque proiectis labris pronuntiamus, sed et spiritum et labeas quasi intra nosmetipsos coercemus. Hoc idem fit et in eo, quod dicimus 'tu', 'ego' et 'tibi' et 'mihi'. Nam sicuti, cum adnuimus et abnuimus, motus quidam ille uel capitis uel oculorum a natura rei, quam significat, non abhorret, ita iam his uocibus quasi gestus quidam oris et spiritus naturalis est. Eadem ratio est in Graecis quoque uocibus, quam esse in nostris animaduertimus.

V.

Auarus simplexne uocabulum sit, an compositum et duplex, sicut P. Nigidio uidetur.

- 1 'Auarus' non simplex uocabulum, sed iunctum copulatumque esse P. Nigidius dicit in commentariorum undetricesimo. Auarus enim, inquit, appellatur, qui auidus aeris est. Sed in ea copula e litera,
- 2 inquit, detrita est. Item 'locupletem' dictum aut ex compositis uocibus, qui 'pleraque loca', hoc est qui multas possessiones teneret.
- 3 Sed probabilius id firmitusque est, quod de 'locuplete' dixit. Nam de 'auaro' ambigitur: cur enim non uideri possit ab uno solum uerbo inclinatum, quod est 'auet' eademque esse fictura, qua est 'amarus', de quo nihil dici potest, quin duplex non sit?

VI.

Multam dictam esse ab aedilibus plebei Appi Caeci filiae, mulieri nobili, quod locuta esset petulantius.

- 1 Non in facta modo, sed in uoces etiam petulantiores publice uindicatum est; ita enim debere esse uisa est Romanae disciplinae dignitas inuiolabilis. Appi namque illius Caeci filia, a ludis quos spectauerat exiens, turba undique confluentis fluctuantisque populi iactata est. Atque inde egressa, cum se male habitam diceret: 'quid me nunc factum esset', inquit, 'quantoque artius pressiusque conflictata essem, si P. Claudius, frater meus, nauali proelio classem nauium cum ingenti ciuium numero non perdidisset? certe quidem maiore nunc copia populi oppressa intercidissem. Sed utinam', inquit, 'reuiuiscat frater aliamque classem in Siciliam ducat atque istam multitudinem perditum eat, quae me male
- 3 nunc miseram conuexauit!' Ob haec mulieris uerba tam improba ac tam inciuilia, C. Fundanius et Tiberius Sempronius, aediles plebei, multam dixerunt ei aeris grauis uiginti quin-
- 4 que milia. Id factum esse dicit Capito Ateius in commentario de iudiciis publicis, bello Poenico primo, Fabio Licino et Otacilio Crasso consulibus.

VII.

Fluminum, quae ultra imperium Romanum fluunt, prima magnitudine esse Nilum, secunda Histrum, proxima Rhodanum, sicuti M. Varronem memini scribere.

Omnium fluminum, quae in maria, qua imperium Romanum est, fluunt, quam Graeci *τὴν εἰσω θάλασσαν* appellant, maximum esse Nilum consentitur. Proxima magnitudine esse Histrum scripsit Sallustius. Varronem autem cum de parte orbis, quae Europa dicitur, dissereret, in tribus primis eius terrae fluminibus Rhodanum esse ponit, per quod uidetur eum facere Histro aemulum. Histros enim quoque in Europa fluit.

VIII.

Inter ignominias militares, quibus milites exercebantur, fuisse sanguinis dimissionem; et quacnam esse uideatur causa huiusmodi castigationis.

Fuit haec quoque antiquitas militaris animaduersio, iubere ignominiae causa militi uenam solui et sanguinem dimitti. Cuius rei ratio in literis ueteribus, quas equidem inuenire potui, non extat; sed opinor factum hoc primitus in militibus stupentis animi et naturali habitu declinatis, ut non tam poena quam medicina uideretur. Postea tamen ob pleaque alia delicta idem factitatum esse credo per consuetudinem, quasi minus sani uiderentur omnes, qui delinquerent.

VIII.

Quibus modis quoque habitu acies Romana instrui solita sit, quaeque earum instructionum sint uocabula.

Vocabula sunt militaria, quibus instructa certo modo acies appellari solet: 'frons', 'subsidia', 'cuneus', 'orbis', 'globus', 'forfices', 'serra', 'alae', 'turres'. Haec et quaedam item alia inuenire est in libris eorum, qui de militari disciplina scribserunt. Tralata autem sunt ab ipsis rebus, quae ita proprie nominantur, earumque rerum in acie instruenda sui cuiusque uocabuli imagines ostenduntur.

X.

Quae eius rei causa sit, quod et Graeci ueteres et Romani anulum hoc digito gestauerint, qui est in manu sinistra minimo proximus.

- 1 Veteres Graecos anulum habuisse in digito accepimus sinistrae manus, qui minimo est proximus. Romanos quo-
- 2 que homines aiunt sic plerumque anulis usitatos. Causam esse huius rei Apion in libris Aegyptiacis hanc dicit, quod insectis apertisque humanis corporibus, ut mos in Aegypto fuit, quas Graeci 'ἀναιρούας' appellant, repertum est, neruum quendam tenuissimum ab eo uno digito, de quo diximus, ad cor hominis pergere ac peruenire; propterea non inscitum uisum esse, eum potissimum digitum tali honore decorandum, qui continens et quasi conexus esse cum principatu cordis uideretur.

XI.

Verbum mature quid significet quaeque uocis eius ratio sit; et quod eo uerbo uolgens hominum inproprie utatur; atque inibi, quod praecox declinatum praecocis faciat, non praecoquis.

- 1 'Mature' nunc significat 'propere' et 'cito' contra ipsius uerbi sententiam: aliud enim est 'mature', quam dicitur.
- 2 Propterea P. Nigidius, homo in omnium bonarum artium disciplinis egregius: 'mature', inquit, est, quod neque citius est neque serius, sed medium quiddam et temperatum est.
- 3 Bene atque proprie P. Nigidius. Nam et in frugibus et in pomis 'matura' dicuntur, quae neque cruda et inmitia sunt neque caduca et decocta, sed tempore suo adulta ma-
- 4 turataque. Quoniam autem id, quod non segniter fiebat, 'mature' fieri dicebatur, progressa plurimum uerbi significatione, non iam, quod non segnus, sed quod festinantius fit, id fieri 'mature' dicitur, quando ea, quae praeter sui temporis modum properata sunt, 'inmatura' uerius dicantur.

Illud uero Nigidianum rei atque uerbi temperamentum 5
 diuos Augustus duobus Graecis uerbis elegantissime exprimebat. Nam et dicere in sermonibus et scribere in epistulis solitum esse aiunt: $\sigma\pi\epsilon\upsilon\delta\epsilon\ \beta\rho\alpha\delta\acute{\epsilon}\omega\varsigma$, per quod monebat, ut ad rem agendam simul adhiberetur et industriae celeritas et diligentiae tarditas, ex quibus duobus contrariis fit 'maturitas'. Vergilius quoque, si quis animum adten- 6
 dat, duo ista uerba 'properare' et 'maturare' tamquam plane contraria scitissime separauit in hisce uersibus:

Frigidus agricolam si quando continet imber,
 Multa, forent quae mox caelo properanda sereno,

Maturare datur.

Elegantissime duo uerba ista diuisit: namque in praeparatu 7
 rei rusticae per tempestates pluuias, quoniam otium est, 'maturari' potest; per serenas, quoniam tempus instat, 'properari' necessum est.

Cum significandum autem est, coactius quid factum et 8
 festinantius, tum rectius 'praemature' factum id dicitur, quam 'mature', sicuti Afranius dixit in togata, cui Titulus nomen est:

'Adpetis dominatum demens praemature praecocem,

in quo uersu animaduertendum est, quod praecocem in- 9
 quit, non 'praecoquem': est enim casus eius rectus non 'praecoquis', sed 'praecox'.

XII.

De portentis fabularum, quae Plinius Secundus indignissime in Democritum philosophum confert; et ibidem de simulacro uolucris columbae.

Librum esse Democriti, nobilissimi philosophorum, 1
 de ui et natura chamaeleontis eumque se legisse Plinius Secundus in naturalis historiae uicesimo octauo refert, multaque uana atque intoleranda auribus deinde quasi a Democrito scribta tradit, ex quibus pauca haec inuiti meminimus, quia pertaesum est: accipitrem auium 2
 rapidissimum, a chamaeleonte humi reptante, si eum forte

superuolet, detrahi et cadere ui quadam in terram ceterisque
 3 auibus laniandum sponte sua obiicere sese et dedere. Item
 aliud ultra humanam fidem: caput et collum chamaeleontis
 si uratur ligno, quod appellatur 'robur', imbres et tonitrus
 fieri derepente, idque ipsum usu uenire, si iecur eiusdem ani-
 4 malis in summis tegulis uratur. Item aliud, quod hercle an-
 ponerem dubitavi, ita est deridiculae uanitatis, nisi idcirco
 plane posui, quod oportuit nos dicere, quid de istiusmodi
 admirationum fallaci inlecebra sentiremus, qua plerumque
 capiuntur et ad perniciem elabuntur ingenia maximae soller-
 5 tiae, eaque potissimum, quae discendi cupidiora sunt. Sed
 redeo ad Plinium. Sinistrum pedem ait chamaeleontis
 ferro ex igni calefacto torreri cum herba, quae appellatur eo-
 dem nomine chamaeleontis, et utrumque macerari unguento
 conligique in modum pastilli atque in uas mitti ligneum et
 eum, qui uas ferat, etiamsi is in medio palam uersetur, a nullo
 uideri posse.

6 His portentis atque praestigiis, a Plinio Secundo scri-
 7 ptis, non dignum esse cognomen Democriti puto: uel illud
 quale est, quod idem Plinius in decimo libro Democri-
 tum scripsisse adseuerat, aues quasdam esse certis uocabu-
 lis et earum auium confuso sanguine gigni serpentem; eum
 qui ederit, linguas auium et conloquia interpretaturum.

8 Multa autem uidentur ab hominibus istis male sollertibus
 huiuscemodi commenta in Democriti nomen data, nobili-
 9 tatis auctoritatisque eius perfugio utentibus. Sed id, quod
 Archytam Pythagoricum commentum esse atque fecisse
 traditur, neque minus admirabile neque tamen uanum aequae
 uideri debet. Nam et plerique nobilium Graecorum et Fauo-
 10 rinus philosophus, memoriarum ueterum exequentissimus,
 affirmatissime scripserunt, simulacrum columbae e ligno ab
 Archyta ratione quadam disciplinaque mechanica factum
 uolasse, ita erat scilicet libramentis suspensum et aura spiri-
 tus inclusa atque occulta concitum. Libet hercle super re tam
 abhorrenti a fide ipsius Fauorini uerba ponere: *Ἀρχύτας
 Ταραντίνος, τὰ ἄλλα καὶ μηχανικὸς ὢν, ἐποίησεν
 περιστερὰν ξυλλήνην πετομένην: [ἦν] ὁπότε κα-
 θίσσειεν, οὐκέτι ἀνίστατο. (μέχρι γὰρ τούτου.) [...]*

XIII.

Cum partim hominum qua ratione ueteres dixerint.

'Partim hominum uenerunt' plerumque dicitur, quod 1 significat 'pars hominum uenit', id est quidam homines. Nam 'partim' hoc in loco aduerbium est neque in casus inclinatur, sicuti 'cum partim hominum' dici potest, id est cum quibusdam hominibus et quasi cum quadam parte ho- 2 minum. M. Cato in oratione de re Floria ita scribit: Ibi pro scorto fuit, in cubiculum subrectitauit e conuiuio, cum partim illorum iam saepe ad eundem modum erat. Imperitiores autem cum 3 parti legunt, tamquam declinatum sit quasi uocabulum, non dictum quasi aduerbium.

Sed Q. Claudius in uicesimo primo annali inso- 4 lentius paulo hac figura est ita usus: Enim cum partim copiis hominum adulescentium placentem sibi. Itemque Claudi in uicesimo tertio annali uerba haec sunt: Sed idcirco me fecisse, quod utrum negligentia partim magistratum an avaritia an calamitate populi Romani euenisse dicam, nescio.

XIII.

Iniuria mihi factum itur, quali uerborum ordine Cato dixerit.

Audio: 'illi iniuriam factum iri', audio: 'contumeliam 1 dictum iri' uulgo quoque ita dici, uulgo et istam esse uerborum figuram iam in medio loquendi usus, idcircoque exemplis supersedeo. Sed 'contumelia illi' uel 'iniuria fa- 2 ctum itur' paulo est remotius, exemplum igitur ponemus. M. Cato pro se contra C. Cassium: Atque euenit 3 ita, Quirites, uti in hac contumelia, quae mihi per huiusce petulantiam factum itur, rei quoque publicae medius fidius miserear, Quirites. Sicut 4 autem 'contumeliam factum iri' significat iri ad contumeliam faciendam, id est operam dari, quo fiat contumelia, ita 'contumelia mihi factum itur', casu tantum inmutato, idem dicit.

XV.

De flaminis Dialis deque flaminicae caerimonis; uerbaque ex edicto praetoris apposita, quibus dicit, non coacturum se ad iurandum neque uirgines Vestae neque Dialem.

1 Caerimoniae impositae flamini Diali multae, item castus
multiplices, quos in libris, qui de sacerdotibus pu-
2 publicis compositi sunt, item in Fabii Pictoris librorum
3.4 primo scriptos legimus, unde haec ferme sunt, quae com-
meminimus: Equo Dialem flaminem uehi religio est [et]
' classem procinctam' extra pomerium, id est exercitum ar-
5 matum, uidere; idcirco rarer flamen Dialis creatus con-
6 sul est, cum bella consulibus mandabantur; item iurare Dia-
7 lem fas numquam est; item anulo uti nisi peruio cassoque
8 fas non est. Ignem e 'flaminia', id est flaminis Dialis domo,
9 nisi sacrum efferri ius non est; uinctum, si aedes eius in-
10 troierit, solui necessum est et uincula per impluuium in te-
11 gulas subduci atque inde foras in uiam demitti. Nodum in
12 apice neque in cinctu neque in alia parte ullum habet; si
13 quis ad uerberandum ducatur, si ad pedes eius supplex
14 procubuerit, eo die uerberari piaculum est. Capillum Dia-
15 lis, nisi qui liber homo est, non detonset. Capram et car-
nem incoctam et hederam et fabam neque tangere Diali mos
16 est neque nominare. Propagines e uilibus altius praeten-
17 tas non succedit. Pedes lecti, in quo cubat, luto tenui cir-
cumlitos esse oportet et de eo lecto trinoctium continuum
non decubat neque in eo lecto cubare ne[que] alium fas est
neque [aput . . . .]. Aput eius lecti fulcrum capsulam
18 esse cum strue atque fertio oportet. Vnguuium Dialis et ca-
19 pilli segmina subter arborem felicem terra operiuntur. Dialis
20 cotidie feriatu est. Sine apice sub diuo esse licitum non
21 est.

Sub tecto uti liceret, non pridem a pontificibus constitu-
18 tum, Masurius Sabinus scripsit et alia quaedam remissa
gratiaque aliquot caerimoniarum facta dicitur.

19 Farinam fermento inbutam adtingere ei fas non est.
20 Tunica intima, nisi in locis tectis, non exuit se, [ne] sub
21 caelo, tamquam sub oculis Iouis, nudus sit. Super flami-

nem Dialem in conuiuio, nisi rex sacrificulus, haut quisquam alius accumbit. Vxorem si amisit, flaminio decedit. 22
Matrimonium flaminis nisi morte dirimi ius non est. 23
Locum, in quo bustum est, numquam ingreditur, mortuum 24
numquam attingit; funus tamen exequi non est religio. 25

Eaedem ferme caerimoniae sunt [flaminicae . . .] flaminic-26
cas Dialis seorsum aiunt obseruire, ueluti est: quod uene-27
nato operitur et quod in rica surculum de arbore felici ha-28
bet et quod scalas, [nisi] quae Graecae appellantur, ascen-29
dere ei plus tribus gradibus religiosum est atque etiam, cum 30
it ad Argeos, quod neque comit caput neque capillum de-
pectit.

Verba praetoris ex edicto perpetuo de flamine 31
Diali et de sacerdote Vestae adscripsi: Sacerdotem Vestalem et flaminem Dialem in omni mea iurisdictione iurare non cogam. Verba M. Var- 32
ronis ex secundo rerum diuinarum super flamine Diali haec sunt: Is solum album habet galerum, uel quod maximus, uel quod loui immolata hostia alba id fieri oporteat.

XVI.

Quos errores Iulius Hyginus in sexto Vergilii animaduertit, in Romana historia erratos.

Reprehendit Hyginus Vergilium correcturumque 1
eum fuisse existimat, quod in libro sexto scriptum est. Palinurus est apud inferos, petens ab Aenea, ut suum corpus requirendum et sepeliendum curet. Is hoc dicit:

Eripe me his, inuicte, malis, aut tu mihi terram

Iniice, namque potes, portusque require Velinos.

Quo, inquit, modo aut Palinurus nouisse et nominare potuit 'portus Velinos' aut Aeneas ex eo nomine locum inuenire, cum Velia oppidum, a quo portum, qui in eo loco est, Velinum dixit,

Seruo Tullio Romae regnante, post annum amplius sescentessimum quam Aeneas in Italiam uenit conditum in agro Lucano et eo nomine
 4 appellatum est? Nam qui ab Harpalo, inquit, regis Cyri praefecto, ex terra Phocide fugati sunt,
 5 alii Veliam, partim Massiliam condiderunt. Inscitissime igitur petit, ut Aeneas portum Velinum requiratur, cum id nomen eo tempore fuit
 6 nusquam gentium. Neque simile, inquit, illud uideri debet, quod est in primo carmine:

‘Italiam fato profugus Lauinaque uenit
 Litora,’

7 et aeque in sexto libro:

‘Chalcidicaque leuis tandem superastitit arce’,

8 quoniam poetae ipsi quaedam *κατὰ πρόληψιν* historia[e] dicere ex sua persona concedi solet, quae facta ipse postea scire potuit, sicut Vergilius sciuit de Lauinio oppido et de colonia
 9 Chalcidicensi. Sed Palinuros qui potuit, inquit, scire ea, quae post annos sescentos facta sunt, nisi quis eum diuinasse aput inferos putat,
 10 proinde ut animae defunctorum solent? Sed et si ita accipias, quamquam non ita dicitur, Aeneas tamen, qui non diuinabat, quo pacto potuit requirere portum Velinum, cui nomen tunc, sicut diximus, nullum usquam fuit?

11 Item hoc quoque in eodem libro reprehendit et correcturum fuisse Vergilium putat, nisi mori occupasset.
 12 Nam cum Thesea, inquit, inter eos nominasset, qui ad inferos adissent ac redissent, dixissetque:

‘Quid Thesea, magnum
 Quid memorem Alciden? et mi genus ab Ioue
 summo est’,

postea tamen infert:

'Sedet aeternumque sedebit
Infelix Theseus'.

Qui autem, inquit, fieri potest, ut aeternum aput 13
infernus sedeat, quem supra cum is nominat, qui
descenderint illuc atque inde rursum euaserint,
praesertim cum ita sit fabula de Theseo, atque
si Hercules eum euellerit e petra et in lucem ad
superos eduxerit?

Item in his uersibus errasse Vergilium dicit: 14

Eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenae,
Ipsamque Aeaciden, genus armipotens Achilli,
Virtus auos Troiae, templa + intemerata Miner-
uae.

Confudit, inquit, et personas diuersas et tem- 15
pora. Nam neque eodem tempore neque per eos-
dem homines cum Achaeis et cum Pyrrho bella-
tum est. Pyrrhus enim, quem dicit Aeaciden, de 16
Epiro in Italiam transgressus cum Romanis de-
pugnauit aduersus Manium Curium, in eo bello
ducem. Argium autem bellum, id est Achaicum, 17
multis post annis a L. Mummio imperatore ge-
stum est. Potest igitur, inquit, medius eximi uer- 18
sus, qui de Pyrrho inportune inmissus est, quem
Vergilius procul dubio exempturus, inquit, fuit.

XVII.

Quam ob causam et quali modo Democritus philosophus lumini-
bus oculorum sese priuauerit; et super ea re uersus Laberii,
pure admodum et uenuste facti.

Democritum philosophum in monumentis historiae 1
Graecae scriptum est, uirum praeter alios uenerandum, au-
toritateque antiqua praeditum, luminibus oculorum sua
sponte se priuasse, quia existimaret, cogitationes commen-
tationesque animi sui in contemplandis naturae rationibus
uegetiores et exactiores fore, si eas uidendi inlecebris et

- 2 oculorum impedimentis liberasset. Id factum eius modumque ipsum, quo caecitatem facile sollertia subtilissima consciuit, Laberius poeta in mimo, quem scripsit Restionem, uersibus quidem satis munde atque graphice factis descripsit, sed causam uoluntariae caecitatis finxit aliam uertitque in eam rem, quam tum agebat, non inconcinne. Est enim persona, quae hoc aput Laberium dicit, diuitis auari et parci, sumptum plurimum asoticonque adulescentis uiri deplorantis. Versus Laberiani sunt:

Demócritus Abderites physicus philosophus
Clipeúm constituit cóntra exortum Hyperionis,

Oculós effodere ut pósset splendore aereo.
Ita rádiis solis áciem effodit lúminis,
Malis bene esse né uideret ciuibus.
Sic égo fulgentis spléndorem pecúniae
Volo élucificare éxítum aetati meae,
Ne in ré bona esse uideam [ne]quam filium.

XVIII.

Historia de Artemisia; deque eo certamine, quod aput Mausoli sepulcrum a scribtoribus inclutis decertatum est.

- 1 Artemisia Mausolum uirum amasse fertur supra omnis
2 amorum fabulas ultraque affectionis humanae fidem. Mausolus autem fuit, ut M. Tullius ait, rex terrae Cariae, ut quidam Graecarum historiarum scriptores, prouinciae
3 Graeciae praefectus, 'σαρδάην' Graeci uocant. Is Mausolus, ubi fato perfunctus inter lamenta et manus uxoris funere magnifico sepultus est, Artemisia, luctu atque desiderio mariti flagrans uxor, ossa cineremque eius mixta odoribus contusaque in faciem pulueris aquae indidit ebibitque multa
4 taque alia uiolenti amoris indicia fecisse dicitur. Molita quoque est ingenti impetu operis conseruandae mariti memoriae sepulcrum illud memoratissimum dignatumque numero
5 rari inter septem omnium terrarum spectacula. Id monumentum Artemisia cum dis manibus sacris Mausoli dicaret

'agona', id est certamen laudibus eius dicundis, facit ponitque praemia pecuniae aliarumque rerum bonarum amplissima. Ad eas laudes decertandas uenisse dicuntur uiri nobiles ingenio atque lingua praestabili, Theopompus, Theodectes, Naucrates; sunt etiam qui Isocratem ipsum cum his certauisse memoriae mandauerint. Sed eo certamine uicisse Theopompum iudicatum est. Is fuit Isocratis discipulus.

Extat nunc quoque Theodecti tragoedia, quae inscribitur Mausolus; in qua eum magis, quam in prosa, placuisse Hyginus in exemplis refert.

XVIII.

Non purgari neque leuari peccatum, cum praetenditur peccatorum, quae alii quoque peccauerunt, similitudo; atque inibi uerba ex oratione super ea re Demosthenis.

Incessebat quempiam Taurus philosophus seuera atque in uehementi obiurgatione adulescentem a rhetoribus et a facundiae studio ad disciplinas philosophiae transgressum, quod factum quidem esse ab eo diceret inhoneste et improbe. At ille non ibat infitias fecisse, sed id solitum esse fieri defendebat turpitudinemque delicti exemplorum usu et consuetudinis uenia deprecabatur. Atque ibi Taurus isto ipso defensionis genere irritior: 'homo', inquit, 'stulte et nihili, si te a malis exemplis auctoritates et rationes philosophiae non abducunt, ne illius quidem Demosthenis uestri sententia tibi in mentem uenit, quae, quia lepidis et uenustis uocum modis uincta est, quasi quaedam cantilena rhetorica, facilius adhaerere memoriae tuae potuit? Nam si me', inquit, 'non fallit, quod quidem in primori pueritia legerim, uerba haec sunt Demosthenis aduersus eum, qui, ut tu nunc facis, peccatum suum peccatis alienis exemptum purgatumque ibat: *Σὺ δὲ μὴ λέγε, ὡς γέγρονε [τ]οῦτο πολλάκις, ἀλλ' ὡς οὕτω προσήκει γίνεσθαι. οὐ γάρ, εἴ τι πώποτε μὴ κατὰ τοὺς νόμους ἐπράχθη, σὺ δὲ τοῦτο ἐμιμήσω, διὰ τοῦτο ἀποφύγοις ἂν δικαίως, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον*

ἀλίσκοιο· ὡσπερ γὰρ, εἴ τις ἐάλω, σὺ ταῦτα οὐκ ἂν ἔγραψας, οὕτως, ἐὰν σὺ νῦν δίκην δῶς, ἄλλος οὐ γράψει'. Sic Taurus omni suasionum admonitionumque genere utens sectatores suos ad rationis bonae inculpataeque indolis ducebat.

XX.

Quid sit rogatio, quid lex, quid plebiscitum, quid priuilegium; et quantum ista omnia differant.

1 Quaeri audio, quid 'lex' sit, quid 'plebiscitum', quid
2 'rogatio', quid 'priuilegium'. Ateius Capito, publici
priuatique iuris peritissimus, quid 'lex' esset, hisce uerbis
definiuit: Lex, inquit, est generale iussum populi
3 aut plebis, rogante magistratu. Ea definitio si probe
facta est, neque de imperio Cn. Pompei neque de reditu M.
Ciceronis neque de caede P. Clodi quaestio neque alia id
4 genus populi plebisue iussa 'leges' uocari possunt. Non
sunt enim generalia iussa neque de uniuersis ciuibus, sed
de singulis concepta; quocirca 'priuilegia' potius uocari
debent, quia ueteres 'priua' dixerunt, quae nos 'singula'
dicimus. Quo uerbo Lucilius in primo satirarum libro
usus est:

Abdomina thynni

A[d]uenientibus priua dabo cephalaeaque
acarnae.

5 'Plebem' autem Capito in eadem definitione seorsum
a populo diuisit, quoniam in populo omnis pars ciuitatis
omnesque eius ordines contineantur, 'plebes' uero ea dica-
6 tur, in qua gentes ciuium patriciae non insunt. 'Plebisciti-
um' igitur est, secundum eum Capitonem, lex, quam
plebes, non populus, accipit.

7 Sed totius huius rei iurisque, siue cum populus siue cum
plebes rogatur siue quod ad uniuersos pertinet, caput
8 ipsum et origo et quasi frons 'rogatio' est. Ista enim omnia
uocabula censentur continenturque 'rogationis' principali
genere et nomine: nam, ni populus aut plebs rogetur, nul-
lum plebis aut populi iussum fieri potest.

Sed quamquam haec ita sunt, in ueteribus tamen scriptis non magnam uocabulorum istorum differentiam esse animaduertimus. Nam et 'plebiscita' et 'priuilegia' translaticio nomine 'legis' appellauerunt eademque omnia confuso et indistincto uocabulo 'rogationes' dixerunt. Sallustius quoque, proprietatum in uerbis retinentissimus, consuetudini concessit et priuilegium, quod de Cn. Pompei reditu ferebatur, 'legem' appellauit. Verba ex secunda eius historia haec sunt: Nam illam Sullam consulem de reditu eius legem ferentem ex composito tr. pl. C. Herennius prohibuerat.

XXI.

Quam ob causam M. Cicero his omnino uerbis: nouissime et nouissimus obseruantissime uitari.

Non paucis uerbis, quorum frequens usus est nunc et fuit, M. Ciceronem noluisse uti manifestum est, quod ea non probaret: uelut est et 'nouissimus' et 'nouissime'. Nam cum et M. Cato et Sallustius et alii quoque aetatis eiusdem uerbo isto promisce usitati sint, multi etiam non indolenti uiri in libris id suis scripserint, abstinuisse eo tamen tamquam non Latino uidetur, quoniam qui doctissimus eorum temporum fuerat, L. Aelius Stilo, ut nouo et improbo uerbo, uti uitauerat.

Propterea, quid M. quoque Varro de ista uoce existimauerit, uerbis ipsius Varronis ex libro de lingua Latina ad Ciceronem sexto demonstrandum putauit. Quod 'extremum', inquit, dicebatur, dici 'nouissimum' coeptum uulgo, quod mea memoria ut Aelius, sic senes alii, quod nimium nouum uerbum esset, uitabant; cuius origo, ut a 'uetere' 'uetustius' ac 'ueterrimum', sic a 'nouo' declinatum 'nouius' et 'nouissimum'.

XXII.

Locus exemptus ex Platonis libro, qui inscribitur Gorgias, de falsae philosophiae probis, quibus philosophos temere incessunt, qui emolumenta uerae philosophiae ignorant.

- 1 Plato, ueritatis homo amicissimus eiusque omnibus exhibendae promptissimus, quae omnino dici possint in desideris istos ignauosque, qui obtentu philosophiae nominis inutile otium et linguae uitaeque tenebras secuntur, ex persona quidem non graui neque idonea, uere tamen ingenueque
 2 dixit. Nam etsi Callicles, quem dicere haec facit, uerae philosophiae ignarus, inhonesta indignaque in philosophos confert, proinde tamen accipienda sunt quae dicuntur, ut nos sensim moneri intellegamus, ne ipsi quoque culpationes huiuscemodi mereamur neue inerti inanique desidia cultum et studium philosophiae mentiamur.
- 3 Verba ipsa super hac re Platonis ex libro, qui appellatur Gorgias, scripsi, quoniam uertere ea consilium non fuit, cum ad proprietates eorum nequaquam possit Latina
 4 oratio aspirare ac multo minus etiam in ea: *Φιλοσοφία γάρ τοί ἐστίν, ᾧ Σώκρατες, χαρίεν, ἐάν τις αὐτοῦ μετρίως ᾤψηται ἐν τῇ ἡλικίᾳ· ἐάν δὲ περραιτέρω τοῦ δέοντος ἐνδιατρίψῃ, διαφθορὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἐάν γὰρ καὶ πάνυ εὐφυῆς ἢ καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας φιλοσοφῇ, ἀνάγκη πάντων ἄπειρον γεγονέναι ἐστίν, ὧν χρηῖ ἔμπειρον εἶναι τὸν μέλλοντα καλὸν κάγαθον
 5 καὶ εὐδόκιμον ἔσεσθαι ἄνδρα. Καὶ γὰρ τῶν νόμων ἄπειροι γίνονται τῶν κατὰ τὴν πόλιν καὶ τῶν λόγων, οἷς δεῖ χρῶμενον ὁμιλεῖν ἐν τοῖς συμβολαίοις τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ, καὶ τῶν ἡδονῶν τε καὶ ἐπιθυμιῶν τῶν ἀνθρωπείων, καὶ συλλήβδην τῶν
 6 ἡθῶν παντάπασιν ἄπειροι γίνονται. Ἐπειδὴ οὖν ἔλθωσιν εἰς τινα ἰδίαν ἢ πολιτικὴν πρᾶξιν, καταγέλαστοι γίνονται ὥσπερ, οἷμαι, οἱ πολιτικοί, ἐπειδὴν αὐ εἰς τὰς ὑμετέρας δια-*

τριβὰς ἔλθωσι καὶ τοὺς λόγους, καταγέλαστοί εἰσι.

Paulo post addit haec: Ἄλλ', οἶμαι, τὸ ὀρθότα-10
 τὸν ἐστίν, ἀμφοτέρων μετασχεῖν. Φιλοσοφίας μὲν, ὅσον παιδείας χάριν, καλὸν μετέχειν, καὶ οὐκ αἰσχρὸν μεираκίῳ ὄντι φιλοσοφεῖν· ἐπειδὴν δὲ ἤδη πρεσβύτερος ᾧ ἄνθρωπος ἐτι φιλοσοφῇ, καταγέλαστον, ᾧ Σώκρατες, τὸ χρῆμα γίγνεται, καὶ ἔγωγε ὁμοιότατον πά-11
 σχῶ πρὸς τοὺς φιλοσοφοῦντας, ὥσπερ πρὸς τοὺς ψελλιζομένους καὶ παίζοντας. Ὄταν μὲν 12
 γὰρ παιδίον ἴδω, ᾧ ἐτι προσήκει διαλέγεσθαι οὕτω, ψελλιζόμενον καὶ παίζον, χαίρω τε, καὶ χαρίεν μοι φαίνεται καὶ ἐλευθέριον καὶ πρό-
 πον τῇ τοῦ παιδίου ἡλικίᾳ· ὅταν δὲ σαφῶς 13
 διαλεγόμενον παιδαρίου ἀκούσω, πικρὸν τί μοι δοκεῖ χρῆμα εἶναι καὶ ἀνιᾶ μου τὰ ὦτα καὶ μοι δοκεῖ δουλοπρεπές τι εἶναι· ὅταν δὲ ἀνδρὸς ἀκούσῃ τις ψελλιζομένου ἢ παίζοντα ὀρθᾶ, 14
 καταγέλαστον φαίνεται καὶ ἄνανδρον καὶ πληγῶν ἄξιον. Ταῦτόν οὖν ἔγωγε τοῦτο πάσχω 15
 καὶ πρὸς τοὺς φιλοσοφοῦντας. Παρὰ νέῳ μὲν 16
 γὰρ μεираκίῳ ὀρθῶν φιλοσοφίαν, ἀγαμαὶ καὶ πρέπειν μοι δοκεῖ καὶ ἡγοῦμαι ἐλεύθερόν τινα εἶναι τοῦτον τὸν ἄνθρωπον, τὸν δὲ μὴ φιλοσοφοῦντα, ἀνελεύθερον καὶ οὐδέποτε οὐδενὸς ἀξιώσονται ἑαυτὸν οὔτε καλοῦ οὔτε γενναίου πράγματος· ὅταν δὲ [δὴ] πρεσβύτερον ἴδω ἐτι 17
 φιλοσοφοῦντα καὶ μὴ ἀπαλλαττόμενον, πληγῶν μοι δοκεῖ ἤδη δεῖσθαι, ᾧ Σώκρατες, οὗτος ὁ ἀνὴρ. Ὁ γὰρ νῦν δὴ ἔλεγον, ὑπάρχει τού-18
 τῷ τῷ ἀνθρώπῳ, κἂν πάνυ εὐφυῆς ἦ, ἀνάδρω γενέσθαι, φεύγοντι τὰ μέσα τῆς πόλεως καὶ τὰς ἀγοράς, ἐν αἷς ἔφη ὁ ποιητῆς ἄνδρας ἄριπρεπεῖς γίγνεσθαι, καταδεδυκότι δὲ τὸν λοιπὸν βίον βιῶναι μετὰ μεираκίῳ, ἐν γωνίᾳ τριῶν ἢ τεττάρων ψιθυρίζοντα, ἐλεύθερον δὲ καὶ μέγα καὶ ἱκανὸν μηδέποτε φθέγγεσθαι.

24 Haec Plato sub persona quidem, sicuti dixi, non proba, set cum sensu tamen intellegentiaeque communis fide et cum quadam indissimulabili ueritate disseruit, non de illa scilicet philosophia, quae uirtutum omnium disciplina est quaeque in publicis simul et priuatis officiis excellit ciuitatesque et rempublicam, si nihil prohibeat, constanter, fortiter et perite administrat, sed de ista futtili atque puerili meditatione argutiarum, nihil ad uitam neque tuendam neque ordinandam promouente, in qua id genus homines consenescent male feriati, quos philosophos esse et uulgus putat et is putabat, ex cuius persona haec dicta sunt.

XXIII.

Verba ex oratione M. Catonis de mulierum ueterum uictu et moribus; atque inibi, quod fuerit ius marito in adulterio uxorem deprehensam necare.

- 1 Qui de uictu atque cultu populi Romani scribserunt, mulieres Romae atque in Latio 'aetatem abstemias egisse', hoc est uino semper, quod 'temetum' prisca lingua appellabatur, abstinuisse dicunt, institutumque, ut cognatis osculum ferrent deprehendendi causa, ut odor indicium fa-
- 2 ceret, si bibissent. Bibere autem solitas ferunt loream, passum, murrinam et quae id genus extant potu dulcia. Atque haec quidem in his, quibus dixi, libris peruulgata
- 3 sunt, sed Marcus Cato non solum existimatas, set et multatas quoque a iudice mulieres refert non minus, si uinum in se, quam si probrum et adulterium admisissent.
- 4 Verba Marci Catonis adscripsi ex oratione, quae inscribitur de dote, in qua id quoque (in)scribuntur est, in adulterio uxores deprehensas ius fuisse maritis necare: Vir, inquit, cum diuortium fecit, mulieri iudex pro censore est, imperium, quod uidetur, habet; si quid peruerse taetrique factum est a muliere, multatur; si uinum bibit, si cum alieno uiro
- 5 probri quid fecit, condempnatur. De iure autem [oc]cidendi ita scriptum: In adulterio uxorem tuam si prehendisses, sine iudicio inpune necares;

illa te, si adulterares siue tu adulterarere, digito non auderet contingere, neque ius est.

XXIII.

Die pristini, die crastini et die quarti et die quinti, qui elegantius locuti sint, dixisse, non ut ea nunc uulgo dicuntur.

'Die quarto' et 'die quinto', quod Graeci 'εἰς τετάρτην' 1 καὶ 'εἰς πέμπτην' dicunt, ab eruditis nunc quoque dici audio, et qui aliter dicit, pro rudi atque indocto despicitur. Sed Marci Tullii aetas ac supra eam non, opinor, ita dixerunt: 'diequinte' enim et 'diequinti' pro aduerbio copulate dictum est, secunda in eo syllaba correpta. Diuus etiam 2 Augustus, linguae Latinae non nescius munditiarumque patris sui in sermonibus sectator, in epistulis plurifariam significatione ista dierum non aliter usus est. [Sat]is autem 3 erit, perpétuae ueterum consuetudinis demonstrandae gratia, uerba sollempnia praetoris ponere, quibus more maiorum ferias concipere solet, quae appellantur Compitalia. Ea uerba haec sunt: Dienoni populo Romano Quiritibus Compitalia erunt; quando concepta fueri[n]t, nefas. Dienoni praetor dicit, non 'die nono'.

Neque praetor solum, sed pleraque omnis uetustas sic 4 locuta est. Venit ecce illius uersus Pomponiani in mentem, qui est ex atellania, quae Me(t)uia scribitur:

Dies hic sextus[t], cūm nihil egi: diequarte moriâr fame.

Suppetit etiam Coelianum illud ex libro historiarum 6 secundo: Si uis mihi equitatum dare et ipse cum cetero exercitu me sequi, diequinti Romae in Capitolium curabo tibi cena sit cocta. Et historia 7 autem et uerbum hoc sumpsit Coelius ex origine M. Catonis, in qua ita scriptum est: Igitur dictatorem Karthaginensium magister equitum monuit: 'Mitte mecum Romam equitatum; diequinti in Capitolio tibi cena cocta erit'.

Extremam istius uocis syllabam tum per e tum per i 8

scriptam legi; nam sane quam consuetum is ueteribus fuerit, literis is plerumque uti indifferenter, sicuti 'praefiscine' et 'praefiscini', 'procliui' et 'procliue'. Atque alia idem multa hoc genus uarie dixerunt: 'die pristini' quoque eodem modo dicebatur, quod significabat 'die pristino', id est priore, quod uulgo 'pridie' dicitur, conuerso compositionis ordine, quasi 'pristino die'. Atque item simili figura 'die crastini' dicebatur, id erat 'crastino die'. Sacerdotes quoque populi Romani, cum condicunt in diem tertium, 'diem perendini' dicunt. Sed ut plerique 'die pristini', ita M. Cato in oratione contra Furium die proximi dixit. [Die] quarto autem Cn. Matius, homo impense doctus, in miambiis pro eo dicit, quod 'nudius quartus' nos dicimus, in his uersibus:

Nupér die quarto, út recordor, ét certe
 Aquárium urceum únicum domi fregit.

Hoc igitur intererit, ut 'die quarto' quidem de praeterito dicamus, 'diequarte' autem de futuro.

XXV.

Telorum et iaculorum gladiatorumque, atque inibi nauium quoque uocabula, quae scripta in ueterum libris reperiuntur.

- 1 Telorum, iaculorum gladiatorumque uocabula, quae in historiis ueteribus scribta sunt, item nauigiorum genera et nomina libitum forte nobis est sedentibus in reda conquirere, ne qu(e)id aliarum ineptiarum uacantem stupentemque animum occupare[t].
- 2 Quae tum igitur suppetierant, haec sunt: hasta, pilum, phalarica, semiphalarica, solifera, gaesa, lancea, spari, rumices, trifaces, tragulae, frameae, mesanculae, cateiae, rumpiae, scorpii, sibones, sicles, uerut[a], enses, sicae, machaerae, spathae, lingulae, pugiones, clunacula.
- 3 De 'lingula', quoniam est minus frequens, admonendum existimo, lingulam ueteres dixisse gladiolum oblongum in speciem linguae factum, cuius meminit Naeuius in tragedia Hesiona. Versum Naeui apposui:

(si) Né mihi gerere mórem uidear lingua, ue-
rum lingua.

Item 'ru[m]pia' genus teli est Thracae nationis, positum-
que hoc uocabulum in Quinti Enni annalium XIII.

Nauium autem, quas reminisci tunc potuimus, appella-
tiones haec sunt: gauli, corbitae, caudicae, longae, hippa-
gines, cercuri, celoces uel, ut Graeci dicunt, 'κέλητες', lembi,
oriae, lenunculi, actuariæ, quas Graeci 'ιστι[ι]οκάπους' uo-
cant uel 'έπακτιίδας', prosumiæ uel geseoretæ uel orio-
læ, stlatta, scaphæ, pontones, † ueintie moedia, phaseli,
parones, myoparones, lintres, caupuli, camaræ, placidæ,
cydarum, ratariæ, catascopium.

XXVI.

Inscite ab Asinio Pollione reprehensum Sallustium, quod trans-
fretationem: transgressum dixerit, et: transgressos, qui trans-
fretassent.

Asinio Pollioni in quadam epistula, quam ad Plan-
cum scripsit, et quibusdam aliis, C. Sallustii iniquis, di-
gnum nota uisum est, quod in primo historiarum maris
transitum transmissumque nauibus factum 'transgressum'
appellauit eosque, qui fretum transmiserant, quos 'trans-
fretasse' dici solitum est, 'transgressos' dixit. Verba ipsa
Sallusti posuit: Itaque Sertorius, leui praesidio
relicto, in Mauretania nactus obscuram noctem, aestu secundo furtim aut celeritate ui-
tare proelium in transgressu conatus est. Deinde
infra ita scripsit: Transgressos omnis recipit mons
praeceptus a Lusitanis.

Hoc igitur et minus proprie et ἀπερισκέπτως et nullo
grauis auctore dictum aiunt. Nam 'transgressus', in-
quit, a transgrediendo dicitur idque ipsum ab in-
gressu et a pedum gradu appellatum. Idcirco uer-
bum 'transgredi' conuenire non putauit neque uolantibus
neque serpentibus neque nauigantibus, sed his solis, qui
gradiuntur et pedibus iter emetiuntur. Propterea negant,

apud scriptorem idoneum aut nauium 'transgressum' reperiri posse aut pro transfretatione 'transgressum'.

6 Sed quaero ego, cur non, sicuti 'cursus' nauium recte dici solent, ita 'transgressus' etiam nauibus factus dici possit? praesertim cum breuitas tam angusti fretus, qui terram Africam Hispaniamque interfuit, elegantissime 'transgressionis' uocabulo, quasi paucorum graduum spatium, definita sit. Qui auctoritatem autem requirunt et negant, dictum 'ingredi' 'transgredi'ue in nauigantibus, uolo uti respondeant, quantum existiment interesse 'ingredi' atque
7
8 'ambulare'. Atqui Cato in libro de rerustica: fundus, inquit, eo in loco habendus est, ut et oppidum prope amplum sit et mare aut amnis, qua naues ambulant.

9 Appetitas porro huiuscemodi translationes habitasque esse pro honestamentis orationis, Lucretius quoque testimonium in hac eadem uoce dicit. In quarto enim libro clamorem per arterias et per fauces 'gradientem' dicit, quod est nimio confidentius, quam illud de nauibus Salustianum. Versus Lucreti hi sunt:

Praeterea (t)radit uox fauces saepe, facitque
Asperiora foras gradientis arteria clamor.

10 Propterea Sallustius in eodem libro non eos solum, qui nauibus ueherentur, sed et scaphas quoque nantes 'progressas' dicit. Verba ipsa de scaphis posui: Earum aliae paululum progressae nimio simul et incerto onere, cum pauor corpora agitauerat, deprimebantur.

XXVII.

Historia de populo Romano deque populo Poenico, quod pari propemodum uigore fuerint aemuli.

1 In literis ueteribus memoria extat, quod par quondam fuit uigor et acritudo amplitudoque populij Romani atque Poeni. Neque inmerito aestimatum. Cum aliis quidem

populis de uniuscuiusque republica, cum Poenis autem de omnium terrarum imperio decertatum.

Eius rei specimen est in illo utriusque populi uerbo factum, quo Q. Fabius, imperator Romanus, dedit ad Karthaginienses epistulam. Ibi scriptum fuit, populum Romanum misisse ad eos hastam et caduceum, signa duo belli aut pacis, ex quis, utrum uellent, eligerent, quod elegissent, id unum ut esse missum existimarent. Karthaginienses responderunt, neutrum sese eligere, sed posse, qui adtulissent, utrum mallent, relinquere, quod reliquissent, id sibi pro electo futurum.

M. autem Varro non hastam ipsam neque ipsum caduceum missa dicit, sed duas tesserulas, in quarum altera caduceum, in altera hastae simulacra fuerunt incisa.

XXVIII.

De aetatum finibus pueritiae, iuuentae, senectae, ex Tuberonis historia sumptum.

(K.) Tubero in historiis primo scripsit, Seruium I Tullium, regem populi Romani, cum illas quinque classes [seniorum et] iuniorum census faciendi gratia institueret, 'pueros' esse existimasse, qui minores essent annis septem decem, atque inde ab anno septimo decimo, quo idoneos iam esse reipublicae arbitraretur, milites scripsisse, eosque ad annum quadragesimum sextum 'iuniores' supraque eum annum 'seniores' appellasse.

Eam rem propterea notauimus, ut discrimina, quae fuerint iudicio moribusque maiorum 'pueritiae', 'iuuentae', 'senectae', ex ista censione Serui Tulli, prudentissimi regis, noscerentur.

XXVIII.

Quod particula atque non complexiua tantum sit, sed uim habeat plusculam uariamque.

'Atque' particula a grammaticis quidem coniunctio esse i dicitur conexiua. Et plerumque sane coniungit uerba et

conectit; sed interdum alias quasdam potestates habet non satis notas, nisi in ueterum literarum tractatione atque cura
 2 exercitis. Nam et pro aduerbio ualet, cum dicimus 'aliter ego feci atque tu', significatur enim 'aliter quam tu', et si gemina fiat, auget intenditque rem, de qua agitur, ut animaduertimus in Q. Enni annalibus, nisi memoria in hoc uersu labor:

Atque atque accedit muros Romana iuuentus.

3 Cui significationi contrarium est, quod itidem a ueteri-
 4 bus dictum est 'deque'. Et praeterea pro alio quoque aduerbio dicitur, id est 'statim', quod in his Vergili uersibus existimatur obscure et insequenter particula ista posita esse:

Sic omnia fatis

In peius ruere ac retro sublapsa referri;
 Non aliter, quam qui aduerso uix flumine lem-
 bum

Remigiis subigit, si brachia forte remisit,
 Atque illum in praeceps prono rapit alueus
 anni.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER VNDECIMVS.

I.

De origine uocabuli terrae Italiae; deque ea multa, quae suprema appellatur deque eius nominis ratione ac de lege Aternia; et quibus uerbis antiquitus multa minima dici solita sit.

Timaeus in historiis, quas oratione Graeca de rebus 1 populi Romani composuit, et M. Varro in antiquitatibus rerum humanarum terram Italiam de Graeco uocabulo appellatam scripserunt, quoniam boues Graeca uetere lingua ‘*ιταλοι*’ uocitati sint, quorum in Italia magna copia fuerit, bucetaque in ea terra gigni pascique solita sint plurima.

Coniectare autem possumus ob eandem causam, quod 2 Italia tunc esset armentosissima, multam, quae appellatur ‘suprema’, institutam in dies singulos duarum ouium, boum triginta, pro copia scilicet boum proque ouium penuria. Sed cum eiusmodi multa pecoris armentique a magistratibus dicta erat, adigebantur boues ouesque alias pretii parui, alias maioris, eaque res faciebat inaequalem multae poenitionem. Idcirco postea lege Aternia constituti sunt in oues singulas aeris deni, in boues aeris centeni. ‘Minima’ autem multa 3 est ouis unius. ‘Suprema’ multa est eius numeri, cuius diximus, ultra quem multam dicere in dies singulos ius non est, et propterea ‘suprema’ appellatur, id est summa et ma-

- 4 xima. Quando igitur nunc quoque a magistratibus populi Romani more maiorum multa dicitur uel minima uel suprema, obseruari solet, ut 'oues' genere uirili appellentur; atque ita M. Varro uerba haec legitima, quibus minima multa diceretur, concepit: M. Terentio, quando citatus neque respondit neque excusatus est, ego ei unum ouem multam dico; ac nisi eo genere diceretur, negauerunt iustam uideri multam.
- 5 Vocabulum autem ipsum 'multae' idem M. Varro in uno uicesimo rerum humanarum non Latinum, sed Sabinum esse dicit, idque ad suam memoriam mansisse ait in lingua Samnitium, qui sunt a Sabinis orti. Sed turba grammaticorum nouicia κατ' ἀντίφρασιν, ut quaedam alia, hoc quoque dici tradiderunt. Cum autem usus et mos sermonum is sit, ut ita et nunc loquamur, ut plerique ueterum locuti sunt: 'multam dixit' et 'multa dicta est', non esse abs re putauit, notare, quod M. Cato aliter dixit. Nam in
- 6 quarto originum uerba haec sunt: Imperator noster, si quis extra ordinem depugnatum iuit, ei mul-
- 7 tam facit. Potest autem uideri consulta elegantia mutasse uerbum, cum in castris et in exercitu multa fieret, non in comitio, nec ad populum diceretur.

II.

Quod elegantia apud antiquiores non de amoeniore ingenio, sed de nitidiore cultu atque uictu dicebatur, eaque in uitio ponebatur.

- 1 'Elegans' homo non dicebatur cum laude, set id fere
- 2 uerbum ad aetatem M. Catonis uitii, non laudis, fuit. Est namque hoc animaduertere, cum in quibusdam aliis, tum in libro Catonis, qui inscriptus est carmen de moribus. Ex quo libro uerba haec sunt: Auaritiam omnia uitia habere putabant: sumptuosus, cupidus, elegans, uitiosus, inritus qui habebatur, is laudabatur;
- 3 ex quibus uerbis apparet, 'elegantem' dictum antiquitus non ab ingenii elegantia, sed qui nimis lecto amoenique cultu uictuque esset.

Postea 'elegans' reprehendi quidem desiit, sed laude 4
 nulla dignabatur, nisi cuius elegantia erat moderatissima.
 Sic M. Tullius L. Crasso et Q. Scaeuolae non meram ele-
 gantiam, set multam, parsimonia mixta, laudi dedit: Cras-
 sus, inquit, erat parcissimus elegantium, Scaeuola
 parcorum elegantissimus.

Praeterea ex eodem libro Catonis haec etiam spar- 5
 sim et intercese commeminimus: Vestiri, inquit, in foro
 honeste mos erat, domi quod satis erat. Equos
 carius, quam coquos, emebant. Poeticae artis
 honos non erat. Si quis in ea re studebat aut
 sese ad conuiuia adplicabat, 'grassator' uo- 6
 cabatur. Illa quoque ex eodem libro praeclarae ueri-
 tatis sententia est: Nam uita, inquit, humana prope
 uti ferrum est. Si exerceas, conteritur; si non
 exerceas, tamen robigo interficit. Item homi-
 nes exercendo uidemus conteri; si nihil exer-
 ceas, inertia atque torpedo plus detrimenti fa-
 cit, quam exercitio.

III.

Qualis quantaque sit pro particulae uarietas; deque exemplis eius
 uarietatis.

Quando ab arbitriis negotiisque otium est et motandi cor- 1
 poris gratia aut spatiamur aut uectamur, quaerere nonnum-
 quam aput memet ipsum soleo res eiusmodi, paruas quidem
 minutasque et hominibus non bene eruditis aspernabiles, sed
 ad ueterum scripta penitus noscenda et ad scientiam linguae
 Latinae cumprimis necessarias: uelut est, quod forte nuper
 in Praenestino recessu uespertina ambulatione solus ambu-
 lans considerabam, qualis quantaque esset particularum
 quarundam in oratione Latina uarietas. Quod genus est
 praepositio 'pro'. Aliter enim dici uidebam 'pontifices pro 2
 conlegio decreuisse', aliter 'quempiam testem introductum
 pro testimonio dixisse', aliter M. Catonem in originum
 quarto: proelium factum depugnatumque pro
 castris scribisse et item in quinto: urbes insulas-

que omnis pro agro Illyrio esse, aliter etiam dici 'pro aede Castoris', aliter 'pro rostris', aliter 'pro tribunali', aliter 'pro contione' atque aliter 'tribunum plebis pro potestate intercessisse'. Sed has omnes dictiones, qui aut omnino similes et pares aut usquequaque diuersas existimaret, errare arbitrabar. Varietatem istam eiusdem quidem fontis et capitis, non tamen esse finis putabam. Quod profecto facile intellet, si quis adhibeat ad meditationem suam intentionem et habeat ueteris orationis usum atque notitiam celebriorem.

III.

Quem in modum Q. Ennius uersus Euripidi aemulatus sit.

1 Euripidis uersus sunt in Hecuba, uerbis, sententia,
2 breuitate insignes inlustresque; Hecuba est ad Vlixem
dicens:

*Τὸ δ' ἀξιωμα, καὶν κακῶς λέγῃ, τὸ σὸν
Νικᾶ· λόγος γὰρ ἐκ τ' ἀδοξούντων ἰῶν
Καὶ τῶν δοκούντων αὐτός, οὐ ταύτων
σθένει.*

3 Hos uersus Q. Ennius, cum eam tragoediam uerteret, non
sane incommode aemulatus est. Versus totidem Enniani
hi sunt:

Haec tu etsi peruérse dices, fáciie Achiuos
fléxeris:
Nám opulenti cúm locuntur páriter atque
ignóbiles,
'Eadem dicta eadémque oratio aéqua non ae-
qué ualet.

4 Bene, sicuti dixi, Ennius; sed ignobiles tamen et opu-
lenti ἀντὶ ἀδοξούντων καὶ δοκούντων satisfacere
sententiae non uidentur; nam neque omnes ignobiles ἀδο-
ξοῦσι neque omnes opulenti εὐδοξοῦσιν.

V.

De Pyrronis philosophis quaedam deque Academicis strictim notata; deque inter eos differentia.

Quos Pyrroni[o]s philosophos uocamus, hi Graeco 1
cognomento 'σκεπτικοί' appellantur; id ferme significat 2
quasi 'quaesitores' et 'consideratores'. Nihil enim decer- 3
nunt, nihil constituunt, sed in quaerendo semper conside-
randoque sunt, quidnam sit omnium rerum, de quo decerni
constituique possit. Ac ne uidere quoque plane quicquam 4
neque audire sese putant, sed ita pati adficique, quasi uideant
uel audiant, eaque ipsa, quae adfectiones istas in sese efficiant,
qualia et cuiusmodi sint, contantur atque insistent, omnium-
que rerum fidem ueritatemque mixtis confusisque signis ueri
atque falsi ita inrensibilem uideri aiunt, ut quisquis homo
est non praeceps neque iudicii sui prodigus, his uti uerbis
debeat, quibus auctorem philosophiae istius Pyrronem
esse usum tradunt: 'οὐ μᾶλλον οὕτως ἔχει τόδε ἢ ἐκείνως
ἢ οὐδέτιςως'. Indicia enim rei cuiusque et sinceras pro-
prietates negant posse nosci et percipi, idque ipsum docere
atque ostendere multis modis conantur. Super qua re Fa- 5
uorinus quoque subtilissime argutissimeque decem li-
bros composuit; *Πυρρωνείων τρόπων* inscribit.

Vetus autem quaestio et a multis scriptoribus Graecis 6
tractata, an quid et quantum Pyrronios et Academicos
philosophos intersit. Vtrique enim 'σκεπτικοί, ἐφεκτικοί,
ἀπορητικοί' dicuntur, quoniam utrique nihil adfirmant nihil-
que comprehendere putant. Sed ex omnibus rebus proinde
uisa dicunt fieri, quas 'φαντασίας' appellant, non ut rerum
ipsarum natura est, sed ut adfectio animi corporisue est eo-
rum, ad quos ea uisa perueniunt. Itaque omnes omnino res, 7
quae sensus hominum mouent, 'τῶν πρός τι' esse dicunt. Id
uerbum significat, nihil esse quicquam, quod ex sese con-
stet nec quod habeat uim propriam et naturam, sed omnia
prorsum ad aliquid referri taliaque uideri, qualis sit eorum
species, dum uidentur, qualiaque apud sensus nostros, quo
peruenerunt, creantur, non apud sese, unde profecta sunt.
Cum haec autem consimiliter tam Pyrronii dicant, quam 8

Academici, differre tamen inter sese et propter alia quaedam et uel maxime propterea existimati sunt, quod Academici quidem ipsum illud nihil posse comprehendere, quasi comprehendunt, et nihil posse decerni, quasi decernunt, Pyrronii ne id quidem ullo pacto uerum uideri dicunt, quod nihil esse uerum uidetur.

VI.

Quod mulieres Romae per Herculem non iurauerint neque uiri per Castorem.

1 In ueteribus scribitis neque mulieres Romanae per Her-
2 culem deiurant neque uiri per Castorem. Sed cur illae non
iurauerint Herculem, non obscurum est: nam Herculeo
3 sacrificio abstinere. Cur autem uiri Castorem iurantes non
appellauerint, non facile dictum est. Nusquam igitur scri-
ptum inuenire est apud idoneos quidem scriptores, aut 'me
4 hercle' feminam dicere, aut 'me castor' uirum. 'Edepol' au-
tem, quod iusiurandum per Pollucem est, et uiro et feminae
5 commune est. Sed M. Varr o adseuerat, antiquissimos ui-
ros neque per Castorem neque per Pollucem deiurare solitos,
sed id iusiurandum fuisse tantum feminarum ex initiis Eleu-
6 sinis acceptum; paulatim tamen, incitiam antiquitatis, uiros
dicere 'edepol' coepisse factumque esse ita dicendi morem,
sed 'me castor' a uiro dici, in nullo uetere scripto inueniri.

VII.

Verbis antiquissimis relictisque iam et desitis minime utendum.

1 Verbis uti aut nimis obsoletis exculcatisque aut insolenti-
bus nouitatisque durae et inlepidae, par esse delictum uide-
tur. Sed molestius equidem culpatusque esse arbitror, uerba
noua, incognita, inaudita dicere, quam inuulgata et sordenti-
2 tia. Noua autem uideri dico etiam ea, quae sunt inusitata
3 et desita, etsi sunt uetusta. Est adeo id uitium plerumque
serae eruditionis, quam Graeci 'ὀψιμαθίαν' appellant, ut
quod numquam didiceris, diu ignoraueris, cum id scire ali-
quando coeperis, magni facias quo in loco cumque et qua-

cumque in re dicere. Veluti Romae, nobis praesentibus, uetus celebratusque homo in causis, sed repentina et quasi tumultuaria doctrina praeditus, cum apud praefectum urbis uerba faceret et dicere uellet, inopi quendam miseroque uictu uiuere et furfureum panem esitare, uinumque eructum et fetidum potare, 'hic', inquit, 'eques Romanus apludam edit et flocces bibit'. Aspexerunt omnes, qui aderant, alius 4 alium, primo tristiores turbato et requirente uultu, quidnam illud utriusque uerbi foret; post deinde, quasi nescio quid Tusce aut Gallice dixisset, uniuersi riserunt. Legebat autem 5 ille, 'apludam' ueteres rusticos frumenti furfurem dixisse idque a Plauto in comoedia, si ea Plauti est, quae Astraba inscripta est, positum esse. Item 'flocces' au- 6 dierat prisca uoce significari uini faecem e uinaceis expressam, sicuti fraces oleis, idque aput Caecilium in Polumenis legebat, eaque sibi duo uerba ad orationum ornamenta seruauerat.

Alter quoque a lectionibus id genus paucis apirocalus, 7 cum aduersarius causam differri postularet: 'rogo, praetor', inquit, 'subueni, succurre! quoniam usque nos bouinator hic demoratur?' atque id uoce magna ter quaterue inclamauit, 'bouinator est'. Commurmuratio fieri coepta est a plerisque, 8 qui aderant, quasi monstrum uerbi admirantibus. At ille 9 iactans et gestiens: 'non enim Lucilium', inquit, 'legistis, qui tergiuersatorem 'bouinatorem' dicit?' Est autem in Lucili XI. uersus:

Hic st [t]ricosus bouinatorque ore improbus
duro.

VIII.

Quid senserit dixeritque M. Cato de Albino, qui homo Romanus Graeca oratione res Romanas, uenia sibi ante eius imperitiae petita, composuit.

Iuste uenusteque admodum reprehendisse dicitur Au- 1 lum Albinum M. Cato. Albinus, qui cum L. Lucullo 2 consul fuit, res Romanas oratione Graeca scriptitauit. In 3 eius historiae principio scribuntur est ad hanc sen-

tentiam: neminem suscensere sibi conuenire, si quid in his libris parum composite aut minus eleganter tum scribunt foret. 'Nam sum', inquit, 'homo Romanus, natus in Latio. Graeca oratio a nobis alienissima est', ideoque ueniam gratiamque malae existimationis, si quid esset erratum, postulauit. Eam cum legisset M. Cato: 'Ne tu', inquit, 'Aule, nimium nugator es, cum maluisti culpam deprecari, quam culpa uacare. Nam petere ueniam solemus, aut cum imprudentes errauimus aut cum compulsi peccauimus. Tibi', inquit, 'oro te, quis perpulit, ut id committeres, quod, priusquam faceres, peteres, ut ignosceretur?' Scriptum hoc est in libro Corneli Nepotis de illustribus uiris XIII.

VIII.

Historia de legatis Milesia [ac] Demosthene rhetore, in libris Critolai reperta.

- 1 Critolaus scribit, legatos Mileto publicae rei causa uenisse Athenas, fortassean dixerit auxilii petendi gratia. Tum qui pro sese uerba facerent, quos uisum erat, aduocauisse, aduocatos, uti erat mandatum, uerba pro Milesiis ad populum fecisse, Demosthenem Milesiorum postulatis acriter respondisse, neque Milesios auxilio dignos neque ex republica id esse contendisse. Rem in posterum diem prolatam. Legatos ad Demosthenem uenisse magnoque opere orasse, uti contra ne diceret; eum pecuniam petuisse et quantam petiuerat abstulisse. Postridie, cum res agi de nouo coepta esset, Demosthenem, lana multa collum ceruicesque circumuolutum, ad populum prodisse et dixisse, se synanchen pati, eo contra Milesios loqui non quire. Tum e populo unum exclamasse, non 'synanchen', quod Demosthenes pateretur, sed argyranchen esse.
- 2 Ipse etiam Demosthenes, ut idem Critolaus refert, non id postea concealuit, quin gloriae quoque hoc sibi assignauit. Nam cum interrogasset Aristodemum, auctorem fabularum, quantum mercedis, uti ageret, accepisset, et Aristodemus talentum respondisset: 'at ego plus', inquit, 'accepi, ut tacerem'.

X.

Quod C. Gracchus in oratione sua historiam supra scriptam Demadi rhetori, non Demostheni, adtribuit; uerbaque ipsius C. Gracchi relata.

Quod in capite superiore a Critolao scriptum esse 1 diximus super Demosthene, id C. Gracchus in oratione, qua legem Aufeam dissuasit, in Demaden contulit uerbis hisce: Nam uos, Quirites, si 2 uelitis sapientia atque uirtute uti, etsi quaeritis, neminem nostrum inuenietis sine pretio huc prodire. Omnes nos, qui uerba facimus, aliquid petimus, neque ullius rei causa quisquam ad uos prodit, nisi ut aliquid auferat. Ego ipse, qui aput uos uerba facio, uti uectigalia uestra augeatis, quo facilius uestra comoda et rempublicam administrare possitis, non gratis prodeo; uerum peto a uobis non pecuniam, sed bonam existimationem atque honorem. Qui prodeunt dissuasuri, ne hanc legem 4 accipiatis, petunt non honorem a uobis, uerum a Nicomede pecuniam. Qui suadent, ut accipiatis, hi quoque petunt non a uobis bonam existimationem, uerum a Mithridate rei familiaris suae pretium et praemium. Qui autem ex eodem loco atque ordine tacent, hi uel acerrimi sunt, nam ab omnibus pretium accipiunt et omnes fallunt. Vos, cum putatis, 5 eos ab his rebus remotos esse, impertitis bonam existimationem; legationes autem a regibus, cum putant eos sua causa reticere, sumptus atque pecunias maximas praebent, item uti in terra Graecia, quo in tempore Graecus tragoe- 6 dus gloriae sibi ducebat, talentum magnum ob unam fabulam datum esse, homo eloquentissimus ciuitatis suae Demades ei respondisse dicitur: 'Mirum tibi uidetur, si tu loquendo ta-

lentum quaesisti? ego, ut tacerem, decem talenta a rege accepi'. Idem nunc isti pretia maxima ob tacendum accipiunt.

XI.

Verba P. Nigidii, quibus differre dicit mentiri et mendacium dicere.

- 1 Verba sunt ipsa haec P. Nigidii, hominis in studiis bonarum artium praecellentis, quem M. Cicero ingenii doctrinarumque nomine summe reueritus est: Inter mendacium dicere et mentiri distat. Qui mentitur, ipse non fallitur, alterum fallere conatur; qui
- 2 mendacium dicit, ipse fallitur. Item hoc addidit: Qui mentitur, inquit, fallit, quantum in se est; at qui mendacium dicit, ipse non fallit, quantum in se est. Item hoc quoque super eadem re dicit: Vir bonus, inquit, praestare debet, ne mentiat
- 3 tur, prudens, ne mendacium dicat; alterum incidit in hominem, alterum non. Varie me hercule et lepide Nigidius tot sententias in eandem rem, quasi aliud atque aliud diceret, disparauit.

XII.

Quod Chrysippus philosophus omne uerbum ambiguum dubiumque esse dicit, Diodorus contra nullum uerbum ambiguum esse putat.

- 1 Chrysippus ait, omne uerbum ambiguum natura esse,
- 2 quoniam ex eodem duo uel plura accipi possunt. Diodorus autem, cui Crono cognomentum fuit: 'nullum', inquit. 'uerbum est ambiguum, nec quisquam ambiguum dicit aut sentit, nec aliud dici uideri debet, quam quod se dicere sentit is, qui dicit. At cum ego', inquit, 'aliud sensi, tu aliud accepisti, obscure magis dictum uideri potest quam ambiguum: ambigui enim uerbi natura illa esse debuit, ut qui id diceret, duo uel plura diceret. Nemo autem duo uel plura dicit, qui se sensit unum dicere'.

XIII.

Quid Titus Castricius de uerbis deque sententia quadam C. Gracchi existimari; quodque esse eam sine ullo sensus emolumento docuerit.

Apud Titum Castricium, disciplinae rhetoricae I. doctorem, graui atque firmo iudicio uirum, legebatur oratio C. Gracchi in P. Popilium. In eius orationis principio 2: conlocata uerba sunt accuratius modulatusque, quam ueterum oratorum consuetudo fert. Ea uerba; sicuti dixi, con- 3. posita haec sunt: Quae uos cupide per hosce annos adpetistis atque uoluistis, ea si temere repudiari- 4. tis, abesse non potest, quin aut olim cupide adpetisse aut nunc temere repudiasse dicamini.

Cursus igitur hic et sonus rutundae uolubilisque sententiae eximie nos et unice delectabat, tanto id magis, quod iam tunc C. Graccho, uiro inlustri et seuro, eiusmodi compositionem fuisse cordi uidebamus. Sed enim, cum eadem 5. ipsa uerba saepius petentibus nobis lectitarentur, admoniti a Castricio sumus, ut considerarem, quae uis quodue emolumentum eius sententiae foret, neque pateremur, ut aures nostrae cadentis apte orationis modis eblanditae animum quoque nobis uoluptate inani perfunderent.

Cumque nos admonitione ista adtentiones fecisset: 'inspicite', inquit, 'penitus, quid efficiant uerba haec, dicatque mihi, quaeso, aliqui uestrum, an sit ulla huiusce sententiae grauitas aut gratia: Quae uos cupide per hosce annos adpetistis atque uoluistis, ea si temere repudiari- 6. tis, abesse non potest, quin aut olim cupide adpetisse aut nunc temere repudiasse dicamini. Cui enim omnium hominum in mentem non uenit, id profecto usu uenire, ut quod cupide adpetieris, cupide adpetisse et, quod temere repudiau- 7. eris, temere repudiasse dicaris? At si, opinor', inquit, 'ita scriptum esset: 7. 'Quae uos per hosce annos adpetistis atque uoluistis, ea nunc si repudiari- 8. tis, abesse non potest, quin aut olim cupide adpetisse aut nunc temere repudiasse dicamini', si ita', in-

quit, 'diceretur, grauior scilicet solidiorque fieret sententia
 9 et acciperet aliquid iustae in audiendo expectationis; nunc
 autem uerba haec cupide et temere, in quibus uerbis
 omne momentum rei est, non in concludenda sententia tan-
 tum dicuntur, sed supra quoque nondum desiderata ponun-
 tur et quae nasci oririue ex ipsa rei conceptione debebant,
 ante omnino, quam res postulat, dicuntur. Nam qui ita
 dicit: 'si hoc feceris, cupide fecisse diceris', rem dicit sensus
 alicuius ratione conlectam et consertam; qui uero ita
 dicit: 'si cupide feceris, cupide fecisse diceris', non longe
 secus dicit atque si diceret: 'si cupide feceris, cupide fece-
 10 ris'. Haec ego', inquit, 'admonui, non ut C. Graccho
 uitio darem, — dii enim mentem meliorem mihi! nam, si
 quicquam in tam fortis facundiae uiro uitii uel erroris esse
 dici potest, id omne et auctoritas eius exhaustit et uetustas
 consumpsit, — sed uti caueretis, ne uos facile praestringeret
 modulatus aliquis currentis facundiae sonitus atque ut uim
 ipsam rerum uirtutemque uerborum prius pensitaretis et, si
 quidem grauis atque integra et sincera sententia diceretur,
 tum, si ita uideretur, gressibus quoque ipsis orationis et
 gestibus plauderetis, si uero frigidi et leues et futiles sensus
 in uerba apte numerosequae posita includerentur, non esse
 id secus crederetis, quam cum homines insigni deformitate
 ad facienda ridicula imitantur histriones et gestiunt.

XIII.

Sobria et pulcherrima Romuli regis responsio circa uini usum.

1 Simplicissima suauitate et rei et orationis L. Piso Frugi
 usus est in primo annali, cum de Romuli regis uita atque
 2 uictu scriberet. Ea uerba, quae scripsit, haec sunt: Eundem
 Romulum dicunt, ad cenam uocatum, ibi non
 multum bibisse, quia postridie negotium haberet.
 Ei dicunt: 'Romule, si istud omnes homines fa-
 ciant, uinum uilius sit'. His respondit: 'immo
 uero carum, si, quantum quisque uolet, bibat;
 nam ego bibi, quantum uolui'.

XV.

De ludibundo et errabundo atque id genus uerborum productionibus; et quod Laberius sic amorabundam dixit, ut dicitur ludibunda et errabunda; atque inibi, quod Sisenna per huiuscemodi uerbum noua figura usus est.

Laberius in Lacu Auerno mulierem amantem, uerbo inusitatius ficto, 'amorabundam' dixit. Id uerbum Caesellius Vindex in commentario lectionum antiquarum ea figura scribitum dixit, qua 'ludibunda', ['ridibunda'] et 'errabunda' dicitur ludens et ridens et errans. Terentius autem Scaurus, diui Hadriani temporibus grammaticus uel nobilissimus, inter illa, quae de Caeselli erroribus conposuit, in hoc quoque uerbo errasse eum scripsit, quod idem esse putauerit 'ludens' et 'ludibunda', 'ridens' et 'ridibunda', 'errans' et 'errabunda'. Nam 'ludibunda', inquit, et 'ridibunda' et 'errabunda' ea dicitur, quae ludentem uel ridentem uel errantem agit aut simulat.

Sed qua ratione Scaurus adductus sit, ut Caesellium in eo reprehenderet, non hercle reperiebamus. Non est enim dubium, quin haec genere ipso dumtaxat idem significant, quod ea demonstrant, a quibus producuntur. Quid esset autem ludentem agere uel imitari, non intellegere uideri maluimus, quam insimulare eum tamquam ipsum minus intellegentem. Quin magis Scaurum oportuit, commentaria Caeselli criminantem, hoc ab eo praeteritum requirere, quod non dixerit, an quid et quantum differret a ludibundo ludens et errabundo errans ceteraque, quae horum sunt similia, an a principalibus uerbis paulum aliquid distarent, et quam omnino uim haberet particula haec extrema eiusmodi uocabulis addita. Hoc enim fuit potius requirendum in istiusmodi figurae tractatu, sicuti requiri solet in 'uinulento' et 'lutulento' et 'turbulento', uacuane et inanis sit ista productio, cuiusmodi sunt quae 'παραγωγὰς' Graeci dicunt, an extrema illa particula habeat aliquid suae propriae significationis.

- 7 Cum reprehensionem autem illam Scauri notaremus, in memoriam nobis rediit, quod Sisenna in quarto historiarum eiusdem figurae uerbo ita usus est. Populabundus, inquit, agros ad oppidum peruenit, quod scilicet significat 'cum agros popularetur', non, ut Scaurus in consimilibus uerbis ait, 'cum populantem ageret' uel 'cum imitaretur'.
- 8 Sed inquirentibus nobis, quaenam ratio et origo esset huiusmodi figurae 'populabundus' et 'errabundus' et 'laetabundus' et 'ludibundus' multorumque aliorum id genus uerborum, *ἐνπιβόλως* hercle Apollinaris noster uideri sibi ait, particulam istam postremam, in quam uerba talia exeunt, uim et copiam et quasi abundantiam rei, cuius id uerbum esset, demonstrare: ut 'laetabundus' is dicatur, qui abunde laetus sit, et 'errabundus', qui longo atque abundantiori errore sit, ceteraque omnia ex ea figura ita dici ostendit, ut productio haec et extremitas largam et fluentem uim et copiam declararet.

XVI.

Quod Graecorum uerborum quorundam difficillima est in Latinam linguam mutatio, uelut quod Graece dicitur *πολυπραγμοσύνη*.

- 1 Adiecimus saepe animum ad uocabula rerum non paucissima, quae neque singulis uerbis, ut a Graecis, neque, si maxime pluribus eas res uerbis dicamus, tam dilucide tamque apte demonstrari Latina oratione possunt, quam Graeci ea dicunt priuis uocibus.
- 2 Nuper etiam cum allatus esset ad nos Plutarchi liber et eius libri indicem legissemus, qui erat *περὶ πολυπραγμοσύνης*, percontanti cuipiam, qui et literarum et uocum Graecarum expertus fuit, cuiusnam liber et qua de re scribitus esset, nomen quidem scriptoris statim diximus, rem, de qua scribitum fuit, dicturi haesimus.
- 3 Ac tum quidem primo, quia non satis commode opinabar interpretaturum esse, si dicerem librum scribitum 'de negotiositate', aliud institui apud me exquirere, quod, ut dicitur,
- 4 uerbum de uerbo expressum esset. Nihil erat prorsus, quod aut meminissem legere me aut, si etiam uellem fingere,

quod non insigniter asperum absurdumque esset, si ex multitudine et negotio uerbum unum compingerem, sicuti 'multiuga' dicimus et 'multicolora' et 'multiformia'. Sed non minus inlepidè ita diceretur, quam si interpretari uoce una uelis 'πολυφιλίαν' aut 'πολυτροπίαν' aut 'πολυσαρκίαν'. Quamobrem, cum diutule tacitus in cogitando fuissem, respondi tandem, non uideri mihi, significari eam rem posse uno nomine; idcirco iuncta oratione, quid uellet Graecum id uerbum, pararam dicere.

'Ad multas igitur res adgressio earumque omnium rerum actio 'πολυπραγμοσύνη'', inquam, 'Graece dicitur, de qua hunc librum compositum esse, inscriptio ista indicat'. Tum ille opicus meis uerbis incoatis et inconditionis adductus uirtutemque esse 'πολυπραγμοσύνην' ratus: 'hortatur', inquit, 'nos profecto nescio quis hic Plutarchus ad negotia capessenda et ad res obeundas plurimas cum industria et celeritate nomenque ipsius uirtutis, de qua locuturus esset, libro ipsi, sicuti dicis, non incommode praescribit'. 'Minime', inquam, 'uero; neque enim ista omnino uirtus est, cuius Graeco nomine argumentum hoc libri demonstratur, neque id, quod tu opinare, aut ego me dicere sentio aut Plutarchus facit. Deterret enim nos hoc quidem in libro, quam potest maxime, a uaria promiscaque et non necessaria rerum cuiuscemodi plurimarum et cogitatione et petitione. Sed huius', inquam, 'tui erroris culpam esse intellego in mea scilicet infacundia, qui ne pluribus quidem uerbis potuerim non obscurissime dicere, quod a Graecis perfectissime uerbo uno et planissime dicitur'.

XVII.

Quid significet in ueteribus praetorum edictis: qui flumina retanda publice redempta habent.

Edicta ueterum praetorum, sedentibus forte nobis in bibliotheca templi Traiani et aliud quid quaerentibus cum in manus incidissent, legere atque cognoscere

2 libitum est. Tum in quodam edicto antiquiore ita scribturn inuenimus: Qui flumina retanda publice redempta habent, si quis eorum ad me eductus fuerit, qui dicatur, quod eum ex lege loca-
3 tionis facere oportuerit, non fecisse. Retanda igitur quid esset quaerebatur.

4 Dixit ibi quispiam nobiscum sedens amicus meus, in libro se Gauri de origine uocabulorum VII. legisse, 'retas' uocari arbores, quae aut ripis fluminum eminent aut in alueis eorum extarent, appellatasque esse a retibus, quod praetereuntes naues impedirent et quasi inretirent; idcircoque sese arbitrari, 'retanda' flumina locari solita esse, id est purganda, ne quid aut morae aut periculi nauibus in ea uirgulta incidentibus fieret.

XVIII.

Qua poena Draco Atheniensis in legibus, quas populo Atheniensi scripsit, fures adfecerit; et qua postea Solon; et qua item decemuirii nostri, qui duodecim tabulas scripserunt; atque inibi adscriptum, quod aput Aegyptios furta licita et permissa sunt, aput Lacedaemonios autem cum studio quoque adfectata et pro exercitio utili celebrata; ac praeterea M. Catonis de poeniendis furtis digna memoria sententia.

1 Draco Atheniensis uir bonus multaque esse prudentia existimatus est iurisque diuini et humani peritus fuit.
2 Is Draco leges, quibus Athenienses uterentur, primus
3 omnium tulit. In illis legibus furem cuius modi cumque furti supplicio capitis poeniendum esse et alia pleraque nimis seuerè censuit sanxitque.

4 Eius igitur leges, quoniam uidebantur impendio acerbiores, non decreto iussoque, set tacito inliterateque Atheniensium consensu oblitteratae sunt. Postea legibus aliis mitioribus, a Solone compositis, usi sunt. Is Solon e septem illis inclutis sapientibus fuit. Is sua lege in fures, non, ut Draco antea, mortis, sed dupli poena uindicandum existimauit.

Decemviri autem nostri, qui post reges exactos leges, 6 quibus populus Romanus uteretur, in XII. tabulis scribserunt, neque pari seueritate in poeniendis (itaque) omnium generum furibus, neque remissa nimis lenitate usi sunt. Nam furem, 7 qui manifesto furto pressus esset, tum demum occidi permiserunt, si aut, cum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se, cum prenderetur, defenderet. Ex ceteris autem 8 manifestis furibus liberos uerberari addicique iusserunt ei, cui furtum factum esset, si modo id luci fecissent neque se telo defendissent; seruos item furti manifesti pressos uerberibus adfici et e saxo praecipitari, sed pueros inpueres praetoris arbitrato uerberari uoluerunt noxamque ab his factam sarciri. Ea quoque furta, quae per lancem liciumque 9 concepta essent, proinde ac si manifesta forent, uindicauerunt.

Sed nunc a lege illa decemviralis discessum est. Nam si 10 qui super manifesto furto iure et ordine experiri uelit, actio in quadruplum datur. 'Manifestum' autem 'furtum' est, ut ait 11 Masurius, quod deprehenditur, dum fit. Faciendi finis est, cum perlatum est, quo ferri coeperat. Furti concepti, item oblatis, tripli poena est. 12

Sed quod sit 'oblatum', quod 'conceptum', et pleraque alia ad eam rem ex egregiis ueterum moribus accepta neque inutilia cognitu neque iniucunda qui legere uolet, inueniet Sabinus librum, cui titulus est de furtis. In quo id quoque 13 scriptum est, quod uolgo inopinatum est, non hominum tantum neque rerum mouentium, quae auferri occulte et subripi possunt, sed fundi quoque et aedium fieri furtum; condempnatum quoque furti colonum, qui fundo, quem conduxerat, uendito, possessione eius dominum interuertisset. Atque id etiam, quod magis inopinabile est, Sabinus dicit, 14 furem esse hominis iudicatum, qui cum fugitiuus praeter oculos forte domini iret, obtentu togae, tamquam se amiciens, ne uideretur a domino, abstintisset.

Aliis deinde furtis omnibus, quae 'nec manifesta' appel- 15 lantur, poenam imposuerunt dupli. Id etiam memini legere 16 me in libro Aristonis iureconsulti, hautquaquam indocti uiri, aput ueteres Aegyptios, quod genus hominum constat et

in artibus repperiendis sollertes extitisse et in cognitione rerum indaganda sagaces, furta omnia fuisse licita et inpoenita.

- 17 Aput Lacedaemonios quoque, sobrios illos et acres uiros, cuius rei non adeo ut Aegyptiis fides longinqua est, non pauci neque ignobiles scriptores, qui de moribus legibusque eorum memorias condiderunt, ius atque usum fuisse furandi dicunt, idque a iuuentute eorum, non ad turpia lucra neque ad sumptum libidini praebendum comparandamue opulentiam, sed pro exercitio disciplinae rei bellicae factitatum, quod et furandi sollertia et adsuetudo acueret firmaretque animos adulescentium et ad insidiarum astus et ad uigilandi tolerantiam et ad obrepenti celeritatem.
- 18 Sed enim M. Cato in oratione, quam de praeda militibus diuidenda scripsit, uementibus et inlustribus uerbis de impunitate peculatus atque licentia conqueritur. Ea uerba, quoniam nobis impense placuerunt, adscripsimus: Fures, inquit, priuatorum furtorum in neruo atque in compedibus aetatem agunt, fures publici in auro atque in purpura.
- 19 Quam caste autem ac religiose a prudentissimis uiris, quid esset 'furtum', definitum sit, praetereundum non puto, ne quis eum solum esse furem putet, qui occulte tollit aut clam
- 20 subripit. Verba sunt Sabini ex libro iuris ciuilis secundo: Qui alienam rem adtrectauit, cum id se inuito domino facere iudicare deberet, furti tene-
- 21 tur. Item alio capite: Qui alienum tacens lucri facienda causa sustulit, furti obstringitur, siue scit, cuius sit, siue nescit.
- 22 Haec quidem sic in eo, quo nunc dixi, Sabinus scripsit
- 23 de rebus furti facienda causa adtrectatis. Sed meminisse debemus, secundum ea, quae supra scripsi, furtum sine ulla quoque adtrectatione fieri posse, sola mente atque animo, ut
- 24 furtum fiat, adnitente. Quocirca ne id quidem Sabinus dubitare se ait, quin dominus furti sit condemnandus, qui seruo suo, uti furtum faceret, imperauit.
-

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER DVODECIMVS.

I.

Dissertatio Fauorini philosophi, qua suasit nobili feminae, uti liberos, quos peperisset, non nutricum aliarum, sed sibi suo lacte aleret.

Nuntiatum quondam est Fauorino philosopho, nobis 1 praesentibus, uxorem auditoris sectatorisque sui paululum ante enixam, auctumque eum esse nato filio. 'Eamus', 2 inquit, 'et puerum uisum et patri gratulatum'.

Is erat loci senatorii, ex familia nobiliore. Imus una, 3 qui tum aderamus, prosecutique eum sumus ad domum, quo pergebat, et cum eo simul introgressi sumus. Tum in 4 primis aedibus complexus hominem congratulatusque adsedit. Atque ubi percontatus est, quam diutinum puerperium et quam laboriosi nixus fuissent, puellamque defessam labore ac uigilia sompnum capere cognouit, fabulari instituit prolixius et: 'nihil', inquit, 'dubito, quin filium lacte suo nutritura sit'. Sed cum mater puellae parcen- 5 dum esse ei diceret adhibendasque puero nutrices, ne ad dolores; quos in enitendo tulisset, munus quoque nutritionis graue ac difficile accederet: 'oro te', inquit, 'mulier, sine eam totam integram matrem esse filii sui. Quod 6 est enim hoc contra naturam imperfectum atque dimidiatum matris genus, peperisse ac statim a sese abiecisse? aluisse

in utero sanguine suo nescio quid, quod non uideret; non alere nunc suo lacte, quod uideat, iam uiuentem, iam hominem, iam matris officia inplorantem? An tu quoque', inquit, 'putas, naturam feminis mammarum ubera quasi quosdam uenustiores naeuulos, non liberum alendorum, sed ornandi pectoris causa dedisse? Sic enim, quod a uobis scilicet abest, pleraeque istae prodigiosae mulieres fontem illum sanctissimum corporis, generis humani educatorem, arefacere et extinguere cum periculo quoque auersi corruptique lactis laborant, tamquam pulcritudinis sibi insignia deuenustet, quod quidem faciunt eadem uecordia, qua quibusdam commenticiis fraudibus nituntur, ut fetus quoque ipsi, in corpore suo concepti, aboriantur, ne aequor illud uentris inrugetur ac de grauitate oneris et labore partus fatiscat. Quod cum sit publica detestatione communi- que odio dignum, in ipsis hominem primordiis, dum fingitur, dum animatur, inter ipsas artificis naturae manus interfectum ire, quantum hinc abest, iam perfectum, iam genitum, iam filium proprii atque consueti atque cogniti sanguinis alimonia priuare?

10 'Sed nihil interest', hoc enim dicitur, 'dum alatur et
11 uiuat, cuius id lacte fiat'. Cur igitur iste, qui hoc dicit, si in capessendis naturae sensibus tam obsurdum, non id quoque nihil interesse putat, cuius in corpore cuiusque ex
12 sanguine concretus homo et coalitus sit? an quia spiritu multo et calore exaluit, non idem sanguis est nunc in uberi-
13 bus, qui in utero fuit? nonne hac quoque in re sollertia naturae euidens est, quod, postquam sanguis ille opifex in penetralibus suis omne corpus hominis finxit, aduentante iam partus tempore, in supernas se partes perfert, ad fouenda uitae atque lucis rudimenta praesto est et
14 recens natis notum et familiarem uictum offert? Quamobrem non frustra creditum est, sicut ualeat ad fingendas corporis atque animi similitudines uis et natura seminis, non secus ad eandem rem lactis quoque ingenia et pro-
15 prietates ualere. Neque in hominibus id solum, sed in pecudibus quoque animaduersum. Nam si ouium lacte haedi aut caprarum agni alantur, constat ferme in his lanam du-

riorem, in illis capillum gigni teneriorem. In arboribus etiam 16 et frugibus maior plerumque uis et potestas est ad earum indolem uel detrectandam uel augendam aquarum atque terrarum, quae alunt, quam ipsius, quod iacitur, seminis, ac saepe uideas, arborem laetam et nitentem in locum alium transpositam deterioris terrae succo deperisse. Quae, ma- 17 lum, igitur ratio est, nobilitatem istam nati modo hominis corpusque et animum, bene ingeniatis primordiis incoatum, insitituo degenerique alimento lactis alieni corrumpere? praesertim si ista, quam ad praebendum lacte(m) adhibebitis, aut serua aut seruilis est et, ut plerumque solet, externae et barbarae nationis est, si improba, si informis, si impudica, si temulenta est: nam plerumque sine discrimine, quaecumque id temporis lactans est, adhiberi solet.

Patiemurne igitur, infantem hunc nostram pernicioso con- 18 tagio infici, spiritum ducere in animum atque in corpus suum ex corpore et animo deterrimo? Id hercle ipsum est, 19 quod saepe numero miramur, quosdam pudicarum mulierum liberos parentum suorum neque corporibus neque animis similes existere. Scite igitur et perite noster Maro, quod, 20 cum uersus illos Homeri consecraretur:

*Οὐκ ἄρα σοί γε πατήρ ἦν ἱππότα Πηλεύς,
Οὐδὲ θεῖτις μήτηρ· γλαυκὴ δέ σε τίκτε δά-
λασσα
Πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπη-
νής,*

non partionem solam, tamquam ille quem sequebatur, sed alituram quoque feram et saeuam criminatus est; addidit enim hoc de suo:

Hyrcaenaeque admorunt ubera tigres,

quoniam scilicet in moribus inolescendis magnam fere partem ingenium atricis et natura lactis tenet, quae iam a principio imbuta paterni seminis concretione, ex matris etiam corpore et animo recentem indolem configurat.

Et praeter haec autem, quis illud etiam neglegere 21 aspernarique possit, quod, quae partus suos deserunt able

- gantque a sese et aliis nutriendos dedunt, uinculum illud coagulumque animi atque amoris, quo parentes cum filiis natura consociat, interscindunt aut certe quidem diluunt
 22 deteruntque. Nam ubi infantis aliorum dati facta ex oculis amolitiost, uigor ille maternae flagrantiae sensim atque paulatim restinguitur omnisque inpatientissimae sollicitudinis strepitus consilescit, neque multo minor amandati
 23 ad nutricem aliam filii, quam morte amissi, obliuio. Ipsi quoque infantis adfectio animi, amoris, consuetudinis in ea sola, unde alitur, occupatur et proinde, ut in expositis usu uenit, matris, quae genuit, neque sensum ullum neque desiderium capit. Ac propterea, oblitteratis et abolitis natiuae pietatis elementis, quicquid ita educati liberi amare patrem atque matrem uidentur, magnam fere partem non naturalis ille amor est, sed ciuilis et opinabilis.
 24 Haec Fauorinum dicentem audiui Graeca oratione. Cuius sententias communis utilitatis gratia, quantum meminisse potui, rettuli, amoenitates uero et copias ubertatesque uerborum Latina omnis facundia uix quaedam indipisci potuerit, mea tenuitas nequaquam.

II.

Quod Annaeus Seneca, iudicans de Q. Ennio deque M. Tullio, leui futilique iudicio fuit.

- 1 De Annaeo Seneca partim existimant ut de scriptore minime utili, cuius libros adtingere nullum pretium operae sit, quod oratio eius uulgaris uideatur et protrita, res atque sententiae aut inepto inanique impetu sint, aut ut leui et quasi dicaci argutia, eruditio autem uernacula et plebeia nihilque ex ueterum scriptis habens neque gratiae neque dignitatis. Alii uero elegantiae in uerbis parum esse, non infitias eunt, sed et rerum, quas dicat, scientiam doctrinamque ei non deesse dicunt et in uitiiis morum obiurgandis seueritatem grauitatemque non inuenustam. Mihi de omni eius ingenio deque omni scripto iudicium censuramque facere non necessum est; sed quod de Marco

Cicerone et Q. Ennio et P. Vergilio iudicauit, ea res cuiusmodi sit, ad considerandum ponemus.

In libro enim uicesimo secundo epistularum³ moralium, quas ad Lucilium composuit, deridiculos uersus Q. Ennium de Cetego antiquo uiro fecisse hos dicit:

Is dictust ollis popularibus olim
Qui tum uiuebant homines atque aeuum agita-
bant,

Flos delibatus populi, suada[eque] medulla.

Ac deinde scripsit de isdem uersibus uerba haec: Admi-⁴ror eloquentissimos uiros et deditos Ennio pro optimis ridicula laudasse. Cicero certe inter bonos eius uersus et hos refert. Atque id etiam de⁵ Cicerone dicit: Non miror, inquit, fuisse, qui hos uersus scriberet, cum fuerit, qui laudaret; nisi forte Cicero summus orator agebat causam suam et uolebat hos uersus uideri bonos. Postea hoc⁶ etiam addidit insulsissime: Aput ipsum quoque, inquit, Ciceronem inuenies etiam in prosa oratione quaedam, ex quibus intellegas, illum non perdidisse operam, quod Ennium legit. Ponit deinde,⁷ quae apud Ciceronem reprehendat, quasi Enniana, quod ita scripserit in libris de republica: Vt Menelao Laconi quaedam fuit suauiloquens iucunditas, et quod alio in loco dixerit: breuiloquentiam in dicendo colat. Atque ibi homo nugator Ciceronis errores⁸ deprecatur et: non fuit, inquit, Ciceronis hoc uitium, sed temporis, necesse erat haec dici, cum illa legerentur. Deinde adscribit, Ciceronem haec ipsa⁹ interposuisse ad effugiendam infamiam nimis lasciuiae orationis et nitidae.

De Vergilio quoque eodem in loco uerba haec po-¹⁰nit: Vergilius quoque noster non ex alia causa duos quosdam uersus et enormes et aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quam ut Ennianus populus agnosceret in nouo carmine aliquid antiquitatis.

- 11 Sed iam uerborum Senecae piget; haec tamen inepti et insubidi hominis ioca non praeteribo: Quidam sunt, inquit, tam magni sensus Q. Ennii, ut, licet scripti sint inter hircosos, possint tamen inter unguentatos placere; et, cum reprehendisset uersus, quos supra de Cetego posuimus: qui huiuscemodi, inquit, uersus amant, liqueat tibi eosdem admirari et Soterici lectos.
- 12 Dignus sane Seneca uideatur lectione ac studio adolescentium, qui honorem coloremque ueteris orationis Soterici lectis compararit, quasi minimae scilicet gratiae et re-
- 13 lictis iam contemptisque. Audias tamen commemorari ac referri pauca quaedam, quae idem ipse Seneca bene dixerit, quale est illud, quod in hominem auarum et auidum et pecuniae sitientem dixit: Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus est, quod non ha-
- 14 bes. Bene hoc? sane bene; sed adolescentium indolem non tam iuant, quae bene dicta sunt, quam inficiunt, quae saepissime, multoque tanto magis, si et plura sunt, quae deteriora sunt, et quaedam in his non pro enthymemate aliquo rei paruae ac simplicis, sed in re ancipiti pro consilio dicuntur.

III.

Lictoris uocabulum qua ratione conceptum ortumque sit; et super eo diuersae sententiae Valgi Rufi et Tullii Tironis.

- 1 Valgius Rufus in secundo librorum, quos inscripsit de rebus per epistulam quaesitis, 'lictorem' dicit a 'ligando' appellatum esse, quod, cum magistratus populi Romani uirgis quempiam uerberari iussissent, crura eius et manus ligari uincirique a uiatore solita sint, is, qui ex conlegio uiatorum officium ligandi haberet, 'lictor' sit appellatus; utiturque ad eam rem testimonio M. Tulli uerbaque eius refert ex oratione, quae dicta est pro C. Rabirio: Lictor, inquit, conliga manus. Haec ita Valgius.
- 3 Et nos sane cum illo sentimus; sed Tiro Tullius, M.

Ciceronis libertus, 'fictorem' uel a 'limo' uel a 'licio' dictum scribsit. Licio enim transuerso, quod 'limum' appellatur, qui magistratibus, inquit, praeministrabant, cincti erant.

Si quis autem est, qui propterea putat probabilius esse, ⁴ quod Tiro dixit, quoniam prima syllaba in 'fictore', sicuti in 'licio', producta est et in eo uerbo, quod est 'ligo', correpta est, nihil ad rem istud pertinet. Nam sic ut a 'ligando' 'fictor' et a 'legendo' 'lector' et a 'uiuendo' 'uictor' et 'tuendo' 'tator' et 'struendo' 'structor', productis quae corripiebantur uocalibus, dicta sunt.

III.

Versus accepti ex Q. Enni septimo annalium, quibus depingitur finiturque ingenium comitasque hominis minoris erga amicum superiorem.

Descriptum definitumque est a Quinto Ennio in an- 1
nali septimo graphice admodum sciteque sub historia Ge-
mini Seruili, uiri nobilis, quo ingenio, qua comitate, qua mo-
destia, qua fide, qua linguae parsimonia, qua loquendi oportu-
nitate, quanta rerum antiquarum morumque ueterum ac
nouorum scientia, quantaque seruandi tuendique secreti re-
ligione, qualibus denique ad muniendas uitae molestias fo-
mentis, leuamentis, solacis, amicum esse conueniat hominis
genere et fortuna superioris. Eos ego uersus non minus fre- 2
quenti adsiduoque memoratu dignos puto, quam philosopho-
rum de officiis decreta. Ad hoc color quidam uetustatis in 3
his uersibus tam reuerendus est, suauitas tam inpromisca
tamque a fuco omni remota est, ut, mea quidem sententia, pro
antiquis sacratisque amicitiae legibus obseruandi, tenendi
colendique sint. Quapropter adscribendos eos existimaui,
si quis iam statim desideraret:

Haece locutus uocat, quocum bene saepe li-
benter

Mensam sermonesque suos rerumque suarum
Comiter impertit, magnam cum lassus diei

Partem fuisset, de summis rebus regundis,
 5 Consilio indu foro lato sanctoque senatu,
 Cui res audacter magnas paruasque iocumque
 Eloqueretur † et cuncta malaque et bona di-
 ctu

Euomeret, si qui uellet, tutoque locaret,
 Quocum multa uolup[.] gaudia clamque pa-
 lamque:

10 Ingenium, cui nulla malum sententia suadet,
 Vt faceret facinus, leuis, haut malus, doctus,
 fidelis,

Suauis homo, facundus, suo contentus, beatus,
 Scitus, secunda loquens in tempore, commo-
 dus, uerbum

Pauc(or)um, multa tenens antiqua sepulta,
 uetustas

15 Quem facit et mores ueteresque nouosque te-
 nentem,

Multorum ueterum leges diuumque hominum-
 que

Prudenter qui dicta loquue tacereue posset:
 Hunc inter pugnas Seruilius sic conpellat.

5 L. Aelium Stilonem dicere solitum ferunt, Q. Ennium
 de semet ipso haec scripsisse picturamque istam morum et
 ingenii ipsius Q. Ennii factam esse.

V.

Sermo Tauri philosophi de modo atque ratione tolerandi doloris
 secundum Stoicorum decreta.

1 Cum Delphos ad Pythia conuentumque totius ferme Grae-
 ciae uisendum philosophus Taurus iret nosque ei comites
 essemus inque eo itinere Lebadiam uenissemus, quod est
 oppidum anticum in terra Boeotia, adfertur ibi ad Tau-
 rum, amicum eius quempiam, nobilem in Stoica disciplina
 2 philosophum, aegra ualitudine oppressum, decumbere. Tunc
 omisso itinere, quod alioquin maturandum erat, et relictis

vehiculis, pergit eum propere uidere, nosque de more, quem
 a locum cumque iret, secuti sumus. Et ubi ad aedes, in
 his ille aegrotus erat, peruenimus, uidemus hominem do-
 ribus cruciatibusque alui, quod Graeci 'κόλον' dicunt, et
 ubi simul rapida adffictari gemitusque ex eo compressos
 mmpere spiritusque et anhelitus e pectore eius euadere,
 an dolorem magis indicantes, quam pugnam aduersum do-
 rem.

Post deinde, cum Taurus et medicos accersisset con- 3
 gatusque de facienda medella esset et eum ipsum ad re-
 endam patientiam testimonio tolerantiae, quam uidebat,
 hibito stabilisset, egressisque inde ad uehicula et ad co-
 ces rediremus: 'uidistis', inquit Taurus, 'non sane iu-
 adum spectaculum, sed cognitu tamen utile, congregien-
 compugnantesque philosophum et dolorem. Faciebat uis
 et natura morbi, quod erat suum, distractionem crucia-
 que membrorum, faciebat contra ratio et natura animi,
 ad erat aequae suum, perpetiebatur et cohibebat coerce-
 que infra sese uiolentias effrenati doloris. Nullos eiula-
 nullas complorationes, ne ullas quidem uoces indecoras
 bat, signa tamen quaedam, sicut uidistis, existebant uir-
 et corporis, de possessione hominis pugnantium'.

Tum e sectatoribus Tauri iuuenis, in disciplinis philo- 4
 hiae non ignauus: 'si tanta', inquit, 'doloris acerbitas
 , ut contra uoluntatem contraque iudicium animi nitatur
 itumque hominem cogat ad gemendum confitendumque de
 ho morbi saeuientis, cur dolor aput Stoicos indifferens
 re dicitur, non malum? cur deinde aut stoicus homo cogi
 uid potest aut dolor cogere, cum et dolorem Stoici nihil
 gere et sapientem nihil cogi posse dicant?'

Ad ea Taurus uultu iam propemodum laetiore, delecta- 5
 enim uidebatur inlecebra quaestionis: 'si iam amicus',
 uit, 'hic noster melius ualeret, gemitus eiusmodi neces-
 os a calumpnia defendisset et hanc, opinor, tibi quae-
 onem dissoluisset; me autem scis cum Stoicis non bené
 uenire, uel cum Stoica potius. Est enim pleraque et sibi
 nobis incongruens, sicut libro, quem supra illa re com-
 uimus, declaratur. Sed ut tibi a me mos geratur, di- 6

cam ego 'indoctius', ut aiunt, 'et apertius', quae fuisse
 cturum puto sinuosius atque sollertius, si quis nunc adesse
 Stoicorum; nosti enim, credo, uerbum illud uetus et pe-
 uolgatam:

Ἀμαθέστερόν πως εἰπέ καὶ σαφέστερον λέγει

Atque hinc exorsus de dolore atque de gemitu Stoici
 7 grotantis ita disseruit: 'Natura', inquit, 'omnium rerum
 quae nos genuit, induit nobis inoleuitque in ipsis statim pa-
 cipiis, quibus nati sumus, amorem nostri et caritatem,
 prorsus, ut nihil quicquam esset carius pensiusque nobis
 quam nosmet ipsi, atque hoc esse fundamentum ratas et
 seruandae hominum perpetuitatis, si unusquisque nostrorum
 simul atque editus in lucem foret, harum prius rerum
 sumi adfectionemque caperet, quae a ueteribus philosophis
 'τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν' appellata sunt: ut omnibus sensibus
 corporis sui commodis gauderet, ab incommodis omnibus
 abhorreret. Postea per incrementa aetatis exorta e sensibus
 suis ratio et utendi consilii reputatio et honestatis
 litatisque uerae contemplatio subtiliorque et exploratio
 commodorumque dilectus: atque ita praes ceteris omnibus
 enituit et praefulsit decori et honesti dignitas ac, si ei
 nendae optinendaeue incommodum extrinsecus aliquod
 staret, contemptum est. Neque aliud esse uere et simpliciter
 bonum nisi honestum, aliud quicquam malum, nisi
 turpe esset, existimatum est. Reliqua omnia, quae in
 forent, ac neque honesta essent neque turpia, neque
 esse neque mala decretum est. Productiones tamen
 lationes suis quaeque uoluntatis distinctae diuisaeque
 quae 'προηγμένα' et 'ἀποπροηγμένα' ipsi uocant. Pro
 ea uoluptas quoque et dolor, quod ad finem ipsum
 beateque uiuendi pertinet, et in mediis relictas et neque
 8 bonis neque in malis iudicatas sunt. Sed enim quoniam
 primis sensibus doloris uoluptatisque ante consilii et
 nis exortum recens natus homo imbutus est et uoluptas
 quidem a natura conciliatus, a dolore autem quasi a
 quodam inimico abiunctus alienatusque est: idcirco ad
 nes istas primitus penitusque inditas ratio ipsi addita

uellere ab stirpe atque extinguere uix potest. Pugnat autem cum his semper et exultantis eas opprimit operitque et parere sibi atque oboedire cogit. Itaque uidistis philosophum, 9 ratione decreti sui nixum, cum petulantia morbi dolorisque exultantia conuoluantem, nihil cedentem, nihil confitentem, neque ut plerique dolentes solent eulantem atque lamentantem ac miserum sese et infelicem appellantem, sed acres tantum anhelitu et robustos gemitus edentem, signa atque indicia non uicti nec oppressi a dolore, sed uincere eum atque opprimere enitentis.

Sed haut scio', inquit, 'an dicat aliquis, ipsum illud, 10 quod pugnat, quod gemit, si malum dolor non est, cur necesse est gemere et pugnare? Quia enim omnia, quae non sunt mala, molestia quoque omni non carent, sed sunt pleraque noxa quidem magna et perniciose priuata, quia non sunt turpia, contra naturae tamen mansuetudinem lenitatemque opposita sunt et infesta per obscuram quandam et necessariam ipsius naturae consequentiam. Haec ergo uir sapiens tolerare et cunctari potest, non admittere omnino in sensum sui non potest: ἀναλγησία enim atque ἀπάθεια non meo tantum', inquit, 'sed quorundam etiam ex eadem porticu prudentiorum hominum, sicuti iudicio Panaetii, grauis atque docti uiri, improbata abiectaue est.

Sed cur contra uoluntatem suam gemitus facere cogitur 11 philosophus Stoicus, quem nihil cogi posse dicunt? Nihil sane potest cogi uir sapiens, cum est rationi optinendae locus; cum uero natura cogit, ratio quoque a natura data cogitur. Quaere etiam, si uidetur, cur manu alicuius ob oculos suos repente agitata inuitus conieat, cur fulgente caelo a luminis iactu non sua sponte et caput et oculos declinet, cur tonitru uementius facto sensim pauescat, cur sternumentis quatiatur, cur aut in ardoribus solis aestuet aut in pruinis inmanibus obrigescat. Haec enim et pleraque alia non uoluntas nec consilium nec ratio moderatur, set naturae necessitatisque decreta sunt.

Fortitudo autem non east, quae contra naturam monstri 13 uicem nititur ultraque modum eius egreditur aut stupore animi aut inmanitate aut quadam misera et necessaria in per-

petiendis doloribus exercitatione: qualem fuisse accepimus ferum quendam in ludo Caesaris gladiatorem, qui, cum uulnera eius a medicis execabantur, ridere solitus fuit; sed ea uera et proba fortitudost, quam maioris nostri scientiam esse dixerunt rerum tolerandarum et non tolerandarum.

- 14 Per quod apparet, esse quaedam intolerabilia, a quibus fortes uiri aut obeundis abhorreant aut sustinendis'.
- 15 Cum haec Taurus dixisset uidereturque in eandem rem plura dicturus, peruentum est ad uehicula et conscendimus.

VI.

De aenigmate.

- 1 Quae Graeci dicunt 'aenigmata', hoc genus quidam ex nostris ueteribus 'scirpos' appellauerunt. Quale est, quod nuper inuenimus per hercle antiquum, perquam lepidum, tribus uersibus sena(to)ris compositum aenigma, quod reliquimus inenarratum, ut legentium coniecturas in requirendo acueremus. Versus tres hi sunt:

Semél minusne, an bis minus (non) sit néscio;
At utrúmque eorum, ut quóndam audiui dicier,

loui ipsi regi nóluit concédere.

- 3 Hoc qui nolit diutius aput sese quaerere, inueniet quid sit in M. Varronis de sermone Latino ad Marcellum libro secundo.

VII.

Quam ob causam Cn. Dolabella proconsul ream mulierem ueneficii confitentemque ad Ariopagitas reiecerit.

- 1 Ad Cn. Dolabellam, proconsulari imperio prouinciam
2 Asiam optinentem, deducta mulier Smyrnae est. Eadem mulier uirum et filium eodem tempore uenenis clam datis uita interfecerat; atque id fecisse se confitebatur dicebatque, habuisse se faciendi causam, quoniam idem illi maritus et filius alterum filium mulieris, ex uiro priore genitum, adule-

scantem optimum et innocentissimum, exceptum insidiis, occidissent. Idque ita esse factum, controuersia non erat. Dolabella retulit ad consilium. Nemo quisquam ex consilio sententiam ferre in causa tam ancipiti audebat, quod et confessum ueneficium, quo maritus et filius necati forent, non admittendum inpunitum uidebatur et digna tamen poena in homines sceleratos uindicatum fuisset. Dolabella eam rem Athenas ad Ariopagitas, ut ad iudices grauiores exercitatioresque, reiecit. Ariopagitae, cognita causa, accusatorem mulieris et ipsam, quae accusabatur, centesimo anno adesse iusserunt. Sic neque absolutum mulieris ueneficium est, quod per leges non licuit, neque nocens dampnata poenitaque, quae digna uenia fuit. Scribta haec historia est in libro Valerii Maximi factorum et dictorum memorabilium nono.

VIII.

Reditiones in gratiam nobilium uirorum memoratu dignae.

P. Africanus superior et Tiberius Gracchus, Tiberii et C. 1 Gracchorum pater, rerum gestarum magnitudine et honorum atque uitae dignitate inlustres uiri, dissenserunt saepenumero de republica et ea siue qua alia re non amici fuerunt. Ea si multas cum diu mansisset et sollempni die epulum Ioui liberetur atque ob id sacrificium senatus in Capitolio epularetur, fors fuit, ut aput eandem mensam duo illi iunctim locarentur. Tum, quasi diis immortalibus arbitris in conuiuio Iouis 3 optimi maximi dexteras eorum conducentibus, repente amicissimi facti; neque solum amicitia incepta, sed adfinitas simul instituta. Nam P. Scipio filiam uirginem habens iam uiro 4 maturam, ibi tunc eodem in loco despondit eam Tiberio Graccho, quem probauerat elegeratque exploratissimo iudicii tempore, dum inimicus est.

Aemilius quoque Lepidus et Fuluius Flaccus, nobili genere amplissimisque honoribus ac summo loco in ciuitate praediti, odio inter sese graui et simultate diutina conflictati sunt. Postea populus eos simul censores facit. Atque illi, 6 ubi uoce praeconis renuntiati sunt, ibidem in campo statim,

nondum dimissa contione, ultro uterque et pari uoluntate coniuncti complexique sunt, exque eo die et in ipsa censura et postea iugi concordia fidissime amicissimeque uixerunt.

VIII.

Quae dicantur uocabula ancipitia; et quod honoris quoque uocabulum ancipiti sententia fuerit.

- 1 Est plurifariam uidere atque animaduertere in ueteribus scriptis, pleraque uocabula, quae nunc in sermonibus uulgi unam certamque rem demonstrent, ita fuisse media et incommunia, ut significare et capere possent duas inter se res contrarias. Ex quibus quaedam satis nota sunt, ut 'tempestas', 'ualitudo', 'facinus', 'dolus', 'gratia', 'industria'.
- 2 Haec enim fere iam uulgatum est ancipitia esse et utroqueuersus dici posse.

'Periculum' etiam et 'uenenum' et 'contagium' non, uti nunc dicuntur, pro malis tantum dicta esse, multum exemplorum huiusmodi repperias. Sed 'honorem' quoque mediam uocem fuisse et ita appellatum, ut etiam 'malus honos' diceretur et significaret iniuriam, id profecto rarissimum. Quintus autem Metellus Numidicus in oratione, quam de triumpho suo dixit, his uerbis usus est: Qua in re quanto uniuersi me unum anti-stant, tanto uobis quam mihi maiorem iniuriam atque contumeliam facit, Quirites, et quanto probi iniuriam facilius accipiunt, quam alteri tradunt, tanto ille uobis quam mihi peiorem honorem habuit; nam me iniuriam ferre, uos facere uult, Quirites, ut hic conquestio, istic uituperatio relinquatur. Honorem, inquit, peiorem uobis habuit, quam (gratiam) mihi; cuius uerbi sententia est, quam ipse quoque supra dicit: 'maiore uos adfecit iniuria et contumelia, quam me'.

- 6 Praeter huius autem uerbi notionem adscribendam esse hanc sententiam ex oratione Quinti Metelli existimaui, ut definiremus, Socratis esse decretum: 'κάκιον εἶναι τὸ ἀδικεῖν ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι'.

X.

Quod aeditumus uerbum Latinum sit.

'Aeditimus' uerbum Latinum est et uetus, ea forma 1 dictum, qua 'finitimus' et 'legitimus'. Pro eo a plerisque 2 nunc 'aeditus' dicitur noua et commenticia usurpatione, quasi a tuendis aedibus appellatus. Satis hoc esse potuit 3 admonendi gratia dixisse [...] propter agrestes quosdam et indomitos certatores, qui nisi auctoritatibus adhibitis non comprimuntur.

M. Varro in libro secundo ad Marcellum de 4 Latino sermone 'aeditumum' dici oportere censet, magis quam 'aedituum', quod alterum sit recenti nouitate fictum, alterum antiqua origine incorruptum. Laenius quoque, 5 ut opinor, in Protesilaodamia 'claustrituum' dixit, qui claustris ianuae praeeset, eadem scilicet figura, qua 'aeditumum' dici uidebat, qui aedibus praest. In Ver- 6 rem M. Tullii in exemplaribus fidelissimis ita inueni scribitum: Aeditumi custodesque mature sentiunt, in libris autem hoc uulgariis aeditui scribitum est. Pomponi fabula atellana est, quae ita scribita est: 7 Aeditumus. In qua hic uersus est: .

Qui tibi postquam appareo atque aeditumor
in templo tuo.

Titus autem Lucretius in carmine suo pro 'aedituis' 8 aedituentes appellat.

XI.

Errare istos, qui spe et fiducia latendi peccent, cum latebra peccati perpetua nulla sit; et super ea re Peregrini philosophi sermo ex Sophocli poetae sententia.

Philosophum nomine Peregrinum, cui postea cognomen Proteus factum est, uirum grauem atque constantem, uidimus, cum Athenis essemus, deuersantem in quodam tugurio extra urbem. Cumque ad eum frequenter uentitarem, multa hercle dicere eum utiliter et honeste audiui. In quibus id fuit, quod praecipuum auditum meminimus.

2 Virum quidem sapientem non peccaturum esse dicebat,
 etiamsi peccasse eum dii atque homines ignoraturi forent.
 3 Non enim poenae aut infamiae metu non esse peccandum
 4 censebat, sed iusti honestique studio et officio. Si qui ta-
 men non essent tali uel ingenio uel disciplina praediti, uti se
 ui sua ac sua sponte facile a peccando tenerent, eos omnis
 tunc peccare procliuius existimabat, cum laterè posse id
 peccatum putarent impunitatemque ex ea latebra sperarent:
 5 'at si sciant', inquit, 'homines, nihil omnium rerum diutius
 6 posse celari, repressius pudenterque peccabitur'. Propterea
 uersus istos Sophocli, prudentissimi poetarum, in ore esse
 habendos dicebat:

*Πρὸς ταῦτα κρύπτε μηδέν, ὡς ἄπανθ' ὄρων
 Καὶ πάντ' ἀκούων, πάντ' ἀναπτύσσει χρό-
 νος.*

7 Alius quidam ueterum poetarum, cuius nomen mihi nunc
 memoriae non est, Veritatem Temporis filiam esse dixit.

XII.

Faceta responsio M. Ciceronis, amolientis a se crimen manifesti
 mendacii.

1 Haec quoque disciplina rhetorica est, callide et cum astu
 res criminosas citra periculum confiteri, ut si obiectum sit
 turpe aliquid, quod negari non queat, responsione ioculari
 eludas et rem facias risu magis dignam, quam crimine.
 Sicut fecisse Ciceronem scriptum est, cum id, quod infi-
 2 tiari non poterat, urbano facetoque dicto diluit. Nam cum
 emere uellet in Palatio domum et pecuniam in praesens non
 haberet, a P. Sulla, qui tum reus erat, mutua sestertium ui-
 3 ciens tacite accepit. Ea res tamen, priusquam emeret, pro-
 dita est et in uulgus exiuit, obiectumque ei est, quod pecu-
 4 niam domus emendae causa a reo accepisset. Tum Ciceronem
 inopinata obprobatione permotus, accepisse se negauit ac
 domum quoque se empturum negauit atque 'adeo', inquit,
 'uerum sit, accepisse me pecuniam, si domum emerem'. Sed
 cum postea emisset et hoc mendacium in senatu ei ab ami-

cis obliiceretur, risit satis atque inter ridendum: 'ἀνοιω-
 νόητοι', inquit, 'homines estis, cum ignoratis, prudentis et
 cauti patrisfamilias esse, quod emere uelit, empturum sese
 negare propter competitores emptionis'.

XIII.

Intra Kalendas eum dicitur, quid significet, utrum ante Kalendas,
 an Kalendis, an utrumque; atque inibi, quid sit in oratione
 M. Tulli intra oceanum, et intra montem Taurum, et in quadam
 epistula intra modum.

Cum Romae a consulibus iudex extra ordinem datus pro-
 nuntiare 'intra Kalendas' iussus essem, Sulpicium Apol-
 linarem, doctum hominem, percontatus sum, an his uerbis:
 'intra Kalendas' ipsae quoque Kalendae tenerentur, dixique
 ei, uidelicet datum Kalendasque mihi productas, ut intra eum
 diem pronuntiares. 'Cur', inquit, 'hoc me potius rogas, 2
 quam ex istis aliquem peritis studiosisque iuris, quos ad-
 hibere in consilium iudicaturi soletis?' Tum illi ego ita
 respondi: 'Si aut de uetere', inquam, 'iure aut recepto aut 3
 controverso et ambiguo aut nouo et constituto discendum
 esset, issem plane seiscitatum ad istos, quos dicis; sed cum 4
 uerborum Latinorum sententia, usus, ratio exploranda sit,
 scaeuus profecto et caecus animi forem, si, cum haberem
 tui copiam, issem magis ad alium quam ad te'. 'Audi igitur', 5
 inquit, 'de ratione uerbi quid existimem, sed eo tamen pacto,
 ut id facias, non quod ego de proprietate uocis disseruero,
 sed quod in ea re omnium plurimumue consensu obseruari
 cognoueris; non enim uerborum tantum communium uerae
 atque propriae significationes longiore usu mutantur, sed
 legum quoque ipsarum iussa consensu tacito obliterantur'.

Tum deinde disseruit, me et plerisque aliis audientibus, 6
 in hunc ferme modum: 'Cum dies', inquit, 'ita praefinita est,
 ut iudex 'intra Kalendas' pronuntiet, occupauit iam haec
 omnes opinio, non esse dubium, quin ante Kalendas iure
 pronuntietur, et id tantum ambigi uideo, quod tu quaeris,
 an Kalendis quoque iure pronuntietur. Ipsum autem uerbum 7
 sic procul dubio natum est atque ita sese habet, ut, cum dici-
 tur 'intra Kalendas', non alius accipi dies debeat, quam solae

Kalendae. Nam tres istae uoces ‘intra, citra, ultra’, quibus certi locorum fines demonstrantur, singularibus apud ueteres res syllabis appellabantur ‘in, cis, uls’. Haec deinde particulae quoniam paruo exiguoque sonitu obscurius promebantur, addita est tribus omnibus eadem syllaba, et quod dicebatur ‘cis Tiberim’ et ‘uls Tiberim’ dici coeptum est ‘citra Tiberim’ et ‘ultra Tiberim’; item quod erat ‘in’, accedente eadem syllaba, ‘intra’ factum est. Sunt ergo haec omnia quasi contermina iunctis inter se finibus cohaerentia: ‘intra oppidum’, ‘ultra oppidum’, ‘citra oppidum’, ex quibus ‘intra’, sicuti dixi, ‘in’ significat: nam qui dicit ‘intra oppidum’, ‘intra cubiculum’, ‘intra ferias’, non dicit aliud, quam ‘in oppido’, ‘in cubiculo’, ‘in feriis’.

‘Intra Kalendas’ igitur non ‘ante Kalendas’ est, sed ‘in Kalendis’, id est eo ipso die, quo Kalendae sunt. Itaque secundum uerbi ipsius rationem qui iussus est ‘intra Kalendas’ pronuntiare, nisi Kalendis pronuntiet, contra iussum uocis facit: nam, si ante id fiat, non ‘intra’ pronuntiat, sed ‘citra’. Nescio quo autem pacto recepta uulgo interpretatio est absurdissima, ut ‘intra Kalendas’ significare uideatur etiam ‘citra Kalendas’ uel ‘ante Kalendas’, nihil enim ferme interest. Atque insuper dubitatur, an ante Kalendas quoque pronuntiarum possit, quando neque ultra neque citra, set, quod inter haec medium, ‘intra Kalendas’, scilicet Kalendis, pronuntian dum sit. Sed nimirum consuetudo uicit, quae cum omnium domina rerum, tum maxime uerborum est.’

Ea omnia cum Apollinaris scite perquam atque enucleate disputauisset, tum ego haec dixi: ‘Cordi’, inquam, ‘mihi fuit, priusquam ad te irem, quaerere explorareque, quonam modo ueteres nostri particula ista, qua de agitur, usi sint, atque inuenimus Tullium in tertia in Verrem scripsisse istoc modo: Locus intra oceanum iam nullus est, neque tam longincus neque tam reconditus, quo non per haec tempora nostrorum hominum libido iniquitasque peruaserit. Intra oceanum dicit contra rationem tuam; non enim uult, opinor, dicere ‘in oceano’: terras enim demonstrat omnis, quae oceano ambiuntur, ad quas a nostris hominibus

adiri potest, quae sunt 'citra oceanum', non 'in oceano'; neque enim uideri potest insulas significare nescio quas, quae penitus esse intra aequora ipsa oceani dicuntur².

Tunc Sulpicius Apollinaris renidens: 'non me¹⁹ hercule inargute', inquit, 'nec incallide opposuisti hoc Tullianum: sed Cicero intra oceanum, non, ut tu interpretare, 'citra oceanum' dixit. Quid enim potest dici 'citra²⁰ oceanum' esse, cum undique oceanus circumscribat omnis terras et ambiat? Nam 'citra' quod est, id extra est; qui autem potest 'intra' esse dici, quod extra est? Sed si ex una tantum parte orbis oceanus foret, tum quae terra ad eam partem foret, 'citra oceanum' esse dici posset uel 'ante oceanum'; cum uero omnis terras omnifariam et undique uersum circumfluat, nihil citra eum est, sed, undarum illius ambitu terris omnibus conuallatis, in medio eius sunt omnia, quae intra oras eius inclusa sunt, sicuti hercle sol non citra caelum uertitur, sed in caelo et intra caelum².

Haec tunc Apollinaris scite acuteque dicere uisus est. Set postea in libro M. Tullii epistularum ad Ser-²¹ uium Sulpicium sic dictum esse inuenimus intra modum, ut 'intra Kalendas' dicunt, qui dicere 'citra Kalendas' uolunt. Verba haec Ciceronis sunt, quae adposui:²² Sed tamen, quoniam effugi eius † occasionem, qui fortasse arbitraretur, me hanc rem † impertire non putare, si perpetuo tacerem, modice hoc faciam aut etiam intra modum, ut et illius uoluntati et meis studiis seruiam. Mo-²³ dice dixerat hoc [faciam], id est cum modo aequo et²⁴ pari; deinde, quasi hoc displiceret et corrigere id uellet, addit: aut etiam intra modum, per quod ostendit minus sese id facturum esse, quam quod fieri modice uideretur, id est non ad ipsum modum, sed retro paululum et citra modum.

In oratione etiam, quam pro P. Sestio scribit,²⁵ intra montem Taurum sic dicit, ut non significet 'in monte Tauro', sed 'usque ad montem cum ipso monte'. Verba sunt haec ipsius M. Tullii ex ea, quam dixi, ora-²⁶ tione: Antiochum Magnum illum maiores nostri

magna belli contentione terra marique superatum intra montem Taurum regnare iusserunt; Asiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is in ea
 27 regnaret, condonarunt. Intra montem, inquit, Taurum regnare iusserunt, quod non proinde est, ut 'intra cubiculum' dicimus, nisi uideri potest id esse intra montem, quod est intra regiones, quae Tauri montis
 28 obiectu separantur. Nam sicuti, qui 'intra cubiculum' est, is non in cubicoli parietibus, sed intra parietes est, quibus cubiculum includitur, qui tamen ipsi quoque parietes in cubiculo sunt, ita, qui regnat intra montem Taurum, non solum in monte Tauro regnat, sed in his etiam regionibus, quae Tauro monte clauduntur.

29 Num igitur secundum istam uerborum M. Tullii similitudinem, qui iubetur 'intra Kalendas' pronuntiare, is et ante Kalendas et ipsis Kalendis iure pronuntiare potest? Neque id fit quasi priuilegio quodam incitae consuetudinis, sed certa rationis obseruatione, quoniam omne tempus, quod Kalendarum die includitur, 'intra Kalendas' esse recte dicitur.

XIII.

Saltem particula quam uim habeat et quam originem.

1 'Saltem' particula quam haberet principem significationem
 2 quaeque uocis istius origo esset, quaerebamus. Ita enim primitus factam esse apparet, ut non uideatur, sicuti quaedam subplementa orationis, temere et incondite adsumpta.
 3 Atque erat, qui diceret, legisse se in grammaticis commentariis P. Nigidii, 'saltem' ex eo dictum, quod esse 'si aliter', idque ipsum dici solitum per defectionem, nam
 4 plenam esse sententiam: 'si aliter non potest'. Sed id non in isdem commentariis P. Nigidii, cum eos non, opinor, incuriose legissemus, nusquam inuenimus.
 5 Videntur autem uerba ista 'si aliter non potest' a significatione quidem uoculae huius, de qua quaerimus, non abhorere. Set tot uerba tamen in paucissimas literas cludere, in
 6 probae cuiusdam subtilitatis est. Fuit etiam, qui diceretur homo in libris atque in literis adsiduus, 'saltem' sibi dictum

videri u litera media extrita: 'salutem' enim ante dictum, quod nos 'saltem' diceremus. 'Nam cum alia quaedam petita et non impetrata sunt, tum solemus', inquit, 'quasi extremum aliquid petitori, quod negari minime debeat, dicere 'hoc saltem fieri aut dari oportere', tamquam salutem postremo petentes, quam impetrari certe et optineri sit aequissimum'. Sed hoc itidem non inlepidè quidem fletum, nimis tamen esse 7 uidetur commenticium. Censuimus igitur amplius quaerendum.

XV.

Quod Sisenna in libris *historiarum* aduerbis huiuscemodi saepenumero usus est: celatim, uellicatim, saltuatim.

Cum lectitarem *historiam* Sisen-nae adsidue, huius- 1 cemodi figurae aduerbia in oratione eius animaduertimus, cuiusmodi sunt haec: 'cursim', 'properatim', 'celatim', 'uellicatim', 'saltuatim'. Ex quibus duo prima, quia sunt notiora, 2 exemplis non indigebant, reliqua in *historiarum* sexto sic scribta sunt: Quam maxime celatim poterat, in insidiis suos disponit. Item alio in loco: Nos una aestate in Asia et Graecia gesta literis idcirco continentia mandauimus, ne uellicatim aut saltuatim scribendo lectorum animos impediremus.

A. G E L L I I

NOCTIVM ATTICARVM LIBER TERTIVS DECIMVS.

I.

Inquisitio uerborum istorum M. Tulli curiosior, quae fuit in primo Antonianarum libro: multa autem impendere uidentur praeter naturam etiam praeterque fatum; tractatumque, an idem duo ista significant, fatum atque natura, an diuersum.

- 1 **M**arcus Cicero in primo Antonianarum ita scriptum reliquit: Hunc igitur ut sequerer properaui, quem praesentes non sunt secuti; non ut proficerem aliquid, neque enim sperabam id nec praestare poteram, sed ut, si quid mihi humanitus accidisset, multa autem impendere uidentur praeter naturam etiam praeterque fatum, huius diei uocem testem reipublicae relinquere meae perpetuae erga se uoluntatis. Prae-
2 **t**er naturam, inquit, praeterque fatum. An utrumque idem ualere uoluerit fatum atque naturam et duas res καθ' ἐνὸς ὑποκειμένου posuerit, an uero diuiserit separaritque, ut alios casus natura ferre uideatur, alios fatum, considerandum equidem puto, atque id maxime requirendum, qua ratione dixerit, accidere multa humanitus posse praeter fatum, quando sic ratio et ordo et insuperabilis quae-

dam necessitas fati constituitur, ut omnia intra fatum claudenda sint, nisi illud sane Homeri secutus est:

Μὴ καὶ ὑπὲρ μοίραυ δόμον Ἄιδος εἰσαφίκηαι.

Nihil autem dubium est, quin uiolentam et inopinatam mortem significauerit, quae quidem potest recte uideri accidere praeter naturam.

Sed cur id quoque genus mortis extra fatum posuerit, neque operis huius est explorare neque temporis. Illud tamen non praetermittendum est, quod Vergilius quoque id ipsum, quod Cicero, de fato opinatus est, cum hoc in quarto libro dixit de Elissa, quae mortem per uim potita est:

Nam quia nec fato, merita nec morte peribat, tamquam in faciendo fine uitae, quae uiolenta sunt, non uideantur e fato uenire. Demosthenis autem, uiri prudentia pari atque facundia praediti, uerba idem fere significantia de natura atque fato M. Cicero secutus uidetur. Ita enim scribuntur in oratione illa egregia, cui titulus est ὑπὲρ στεφάνου: Ὁ μὲν τοῖς γονεῦσι νομίζων μόνον γεγενῆσθαι, τὸν τῆς εἰμαρμένης καὶ τὸν αὐτόματον θάνατον περιμένει· ὁ δὲ καὶ τῆ πατρίδι, ὑπὲρ τοῦ μὴ ταύτην ἐπιθεῖν δουλεύουσάν ἀποθνήσκειν βουλευσεται. Quod Cicero 'fatum' atque 'naturam' uidetur dixisse, id multo ante Demosthenes 'τὴν πεπωμένην' et 'τὸν αὐτόματον θάνατον' appellauit. 'Αὐτόματος' enim 'θάνατος', quasi naturalis et fatalis, nulla extrinsecus ui coactus uenit.

II.

Super poetarum Pacuui et Accii conloquio familiari in oppido Tarentino.

Quibus otium et studium fuit, uitas atque aetates doctorum hominum quaerere ac memoriae tradere, de M. Pacuui et L. Accio tragicis poetis historiam scribserunt huiusmodi: 'Cum Pacuuius', inquit, 'grandi iam aetate et

morbo corporis diutino adfectus, Tarentum ex urbe Roma concessisset, Accius, tunc haut paruo iunior, proficiscens in Asiam, cum in oppidum uenisset, deuertit ad Pacuuium; comiterque inuitatus plusculisque ab eo diebus retentus, tragoediam suam, cui Atreus nomen est, desideranti legit.

3 Tum Pacuuium dixisse aiunt, sonora quidem esse, quae scribisset, et grandia, sed uideri tamen ea sibi duriora paulum et acerbiora. 'Ita est', inquit Accius, 'uti dicis; neque id me sane paenitet: meliora enim fore spero, quae

5 deinceps scribam. Nam quod in pomis, itidem', inquit, 'esse aiunt in ingeniis; quae dura et acerba nascuntur, post fiunt mitia et iucunda, sed quae gignuntur statim uieta et mollia atque in principio sunt uuida, non matura mox fiunt,

6 sed putria. Relinquendum igitur uisum est in ingenio, quod dies atque aetas mitificet''.

III.

An uocabula haec: necessitudo et necessitas differenti significatione sint.

1 Risu prorsus atque ludo res digna est, cum plerique grammaticorum adseuerant, 'necessitudinem' et 'necessitatem' mutare longe differreque, ideo quod 'necessitas' sit uis quaeipiam premens et cogens, 'necessitudo' autem dicatur ius quoddam et uinculum religiosae coniunctionis, idque unum

2 solitarium significet. Sicut autem nihil quicquam interest, 'suauitudo' dicas an 'suauitas', 'sanctitudo' an 'sanctitas', 'acerbitudo' an 'acerbitas', 'acritudo', an, quod Accius in Neoptolemo scribit, 'acritas', ita nihil rationis dici potest,

3 quin 'necessitudo' et 'necessitas' separentur. Itaque in libris ueterum uulgo repperias, 'necessitudinem' dici pro eo,

4 quod necessum est. Sed 'necessitas' sane pro iure officioque obseruantiae adfinitatisue infrequens est, quamquam, qui ob hoc ipsum ius adfinitatis familiaritatisque coniuncti,

5 'necessarii' dicuntur. Repperi tamen in oratione C. Caesaris, qua Plautiam rogationem suasit, 'necessitatem' dictam pro 'necessitudine', id est iure adfinitatis. Verba haec sunt: Equidem mihi uideor pro nostra ne-

cessitate non labore, non opera, non industria defuisse.

Hoc ego scripsi de utriusque uocabuli indifferentia, admonitus forte uerbi istius, cum legerem Sempronii Asellionis, ueteris scribtoris, quartum ex historia librum, in quo de P. Africano, Pauli filio, ita scribturn est: Nam se patrem suum audisse dicere L. Aemilium Paulum, nimis bonum imperatorem signis conlatis non decertare, nisi summa necessitudo aut summa occasio data esset.

III.

Descripta Alexandri [...]

In plerisque monumentis rerum ab Alexandro gestarum 1 et paulo ante in libro M. Varronis, qui inscribtus est Orestes uel de insania, Olympiadem Philippi uxorem festiuissime rescribisse legimus Alexandro filio. Nam cum 2 is ad matrem ita (re)scribisset: Rex Alexander, Iouis Hammonis filius, Olympiadi matri salutem dicit, Olympias ei rescribit ad hanc sententiam: Amabo, inquit, mi fili, quiescas neque deferas me neque criminere aduersum Iunonem: malum mihi prorsus illa magnum dabit, cum tu me literis tuis pellicem esse illi confiteris. Ea mulieris scitae at- 3 que prudentis erga ferocem filium comitas sensim et comiter admonuisse eum uisa est, deponendam esse opinionem uanam, quam ille ingentibus uictoriis et adulantium blandimentis et rebus supra fidem prosperis inbiberat, genitum esse sese de Ioue.

V.

De Aristotele et Theophrasto et Menedemo, philosophis; deque elegantii uerecundia Aristotelis successorem diatribae suae eligentis.

Aristoteles philosophus, annos iam fere natus duo 1 et sexaginta, corpore aegro adfectoque ac spe uitae tenui

2 fuit. Tunc omnis eius sectatorum cohors ad eum accedit, orantes obsecrantesque, ut ipse deligeret loci sui et magisterii successorem, quo post summum eius diem proinde ut ipso uterentur ad studia doctrinarum complenda excolendaque, quibus ab eo inbuti fuissent. Erant tunc in eius ludo boni multi, sed praecipui duo, Theophrastus et Menedemus. Ingenio hi atque doctrinis ceteros praestabant; alter ex insula Lesbo fuit, Menedemus autem 4 Rhodo. Aristoteles respondit, facturum esse, quod uellent, cum id sibi foret tempestiuum.

5 Postea breui tempore cum idem illi, qui de magistro destinando petierant, praesentes essent, unum ait, quod tum biberet, non esse id ex ualitudine sua, sed insalubre esse atque asperum ac propterea quaeri debere exoticum, 6 uel Rhodium aliquod uel Lesbium. Id sibi utrumque ut curarent petiuit, usurumque eo dixit, quod sese magis iu- 7.8 uisset. Eunt, curant, inueniunt, adferunt. Tum Aristoteles Rhodium petit, degustat: 'firmum', inquit, 'hercle 9 unum et iucundum'. Petit mox Lesbium. Quo item degustato: 'utrumque', inquit, 'oppido bonum, sed ἡδίον 10 ὁ Λέσβιος'. Id ubi dixit, nemini fuit dubium, quin lepide simul et uerecunde successorem illa uoce sibi, non 11 unum delegisset. Is erat e Lesbo Theophrastus, sua- 12 uitate homo insigni linguae pariter atque uitae. Itaque non diu post, Aristotele uita defuncto, ad Theophrastum omnes concesserunt.

VI.

Quid ueteres Latini dixerint, quas Graeci *προσφθίας* appellant; item quod uocabulum barbarismi non usurpauerint neque Romani antiquiores neque Attici.

1 Quas Graeci '*προσφθίας*' dicunt, eas ueteres docti tum 'notas uocum', tum 'moderamenta', tum 'accentiunculas', 2 tum 'uoculationes' appellabant; quod nunc autem 'barbare' quem loqui dicimus, id uitium sermonis non barbarum esse, sed 'rusticum' et cum eo uitio loquentes 'rustice' loqui dicti- 3 tabant. P. Nigidius in commentariis grammati-

cis: rusticus fit sermo, inquit, si adspires perperam. Itaque id uocabulum, quod dicitur uulgo 'bar-4
barismus', qui ante diui Augusti aetatem pure atque integre locuti sunt an dixerint, nondum equidem inueni.

VII.

Diuersum de natura leonum dixisse Homerum in carminibus et Herodotum in historiis.

Leaenas inter omnem uitam semel parere eoque uno 1
partu numquam edere plures quam unum, Herodotus in
tertia historia scribtum reliquit. Verba ex eo libro haec 2
sunt: *Ἡ δὲ δὴ λέαινα, ἐὼν ἰσχυρὸν καὶ θρασύ-
τατον, ἄπαξ ἐν τῷ βίῳ τίκτει ἐν· τίκτουσα γὰρ
συνεκβάλλει τῷ τέκνῳ τὰς μήτρας.* Homerus 3
autem leones, sic enim feminas quoque uirili genere appellat,
quod grammatici 'ἐπίκοινων' uocant, pluris gignere atque
educare catulos dicit. Versus, quibus hoc aperte demon- 4
strat, hi sunt:

*Εἰστήκει, ὧς τίς τε λέων περὶ οἷσι τέκεσ-
σιν,*

*Ῥι δά τε νήπι' ἄγοντι συναυτήσονται ἐν
ῦλη*

Ἄνδρες ἐπακτῆρες.

Item alio in loco idem significat:

5

*Πυκνὰ μάλα στενάχων· ὧς τε λῆς ἠυγένειος,
Ῥι δά θ' ὑπὸ σκύμνους ἐλαφηβόλος ἀρπάση
ἀνήρ*

Ἐλῆς ἐκ πυκινῆς.

Ea nos dissensio atque diuersitas cum agitaret inclutissimi 6
poetarum et historicorum nobilissimi, placuit libros
Aristotelis philosophi inspici, quos de animalibus
exquisitissime composuit. In quibus, quod super ista re
scribtum inuenerimus, cum ipsius Aristotelis uerbis
in his commentariis scribemus.

VIII.

Quod Afranius poeta prudenter et lepide Sapientiam filiam esse
Vsus et Memoriae dixit.

- 1 Eximie hoc atque uerissime Afranius poeta de gignenda
comparandaque sapientia opinatus, quod eam filiam esse
2 Vsus et Memoriae dixit. Eo namque argumento demon-
strat, qui sapiens rerum esse humanarum uelit, non libris
solis neque disciplinis rhetoricis dialecticisque opus esse,
sed oportere eum uersari quoque exercericque in rebus com-
minus noscendis periclitandisque eaque omnia acta et euenta
firmiter meminisse et proinde sapere atque consulere ex his,
quae pericula ipsa rerum docuerint, non quae libri tantum
aut magistri per quasdam inanitates uerborum et imagi-
3 num, tamquam in mimo aut in somnio delectauerint. Ver-
sus Afrani sunt in togata, cui Sellae nomen est:

Vsús me genuit, máter peperit Mémoria,
Sophiám uocant me Grái, uos Sapiéntiam.

- 4 Item uersus est in eandem ferme sententiam Pacuuii,
quem Macedo philosophus, uir bonus, familiaris meus,
scribi debere censebat pro foribus omnium templorum:

. Ego odi homines ignaua opera et philoso-
pha senténtia.

- 5 Nihil enim fieri posse indignius neque intolerantius dice-
bat, quam quod homines ignaui ac desides, operti barba
et pallio, mores et emolumenta philosophiae in linguae uer-
borumque artes conuerterent et uitia facundissime accusa-
rent, intercutibus ipsi uitiiis madentes.

VIII.

Quid Tullius Tiro in commentariis scriberit de suculis et hyadi-
bus, quae sunt stellarum uocabula.

- 1 Tullius Tiro, M. Ciceronis alumnus et libertus ad-
iutorque in literis studiorum eius fuit. Is libros complu-
ris de usu atque ratione linguae Latinae, item de

uariis atque promiscis quaestionibus composuit. In his esse praecipui uidentur, quos Graeco titulo $\kappa\alpha\nu-3$ $\delta\acute{\epsilon}\kappa\tau\alpha\varsigma$ inscribit, tamquam omne rerum atque doctrinarum genus continentis. Ibi de his stellis, quae appellantur 'suculae', hoc scribuntur est: A deo, inquit, ueteres Romani literas Graecas nesciuerunt et rudes Graecae linguae fuerunt, ut stellas, quae in capite tauri sunt, propterea 'suculas' appellarint, quod eas ' $\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\theta\alpha\varsigma$ ' Graeci uocant, tamquam id uerbum Latinum Graeci uerbi interpretamentum sit, quia Graece ' $\acute{\upsilon}\epsilon\varsigma$ ', 'sues' Latine dicantur. Sed ' $\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\theta\epsilon\varsigma$ ', inquit, $\omicron\upsilon\kappa\ \acute{\alpha}\pi\omicron\ \tau\omicron\omega\nu\ \acute{\upsilon}\omega\nu$, id est non a subus, ita ut nostri opici putauerunt, sed ab eo, quod est ' $\acute{\upsilon}\epsilon\iota\nu$ ', appellantur: nam et cum oriuntur et cum occidunt, tempestates pluuias largosque imbres cient. Pluere autem Graeca lingua ' $\acute{\upsilon}\epsilon\iota\nu$ ' dicitur.

Haec quidem Tiro in pandectis. Sed enim ueteres 5 nostri non usque eo rupices et agrestes fuerunt, ut stellas hyadas idcirco 'suculas' nominarent, quod ' $\acute{\upsilon}\epsilon\varsigma$ ' Latine 'sues' dicantur; sed ut, quod Graeci ' $\acute{\upsilon}\pi\acute{\epsilon}\rho$ ', nos 'super' dicimus, quod illi ' $\acute{\upsilon}\pi\tau\iota\omicron\varsigma$ ', nos 'supinus', quod illi ' $\acute{\upsilon}\phi\omicron\omicron\beta\omicron\varsigma$ ', nos 'subuleus', quod item illi ' $\acute{\upsilon}\pi\nu\omicron\varsigma$ ', nos primo $\dagger$ somnus, deinde per Graecae Latinaeque literae cognationem 'somnus': sic quod ab illis ' $\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\theta\epsilon\varsigma$ ', a nobis primo 'syades', deinde 'suculae' appellatae.

Stellae autem istae non in capite tauri sunt, ut Tiro 6 dicit, nullum enim uidetur praeter eas stellas tauri caput, set hae ita circulo, qui 'zodiacus' dicitur, sitae locataeque sunt, ut ex earum positu species quaedam et simulacrum esse uideatur tauri capitis, sicuti ceterae partes et reliqua imago tauri conformata et quasi depicta est locis regionibusque earum stellarum, quas Graeci ' $\pi\lambda\iota\acute{\alpha}\delta\alpha\varsigma$ ', nos 'uergilias' uocamus

X.

Quid sororis *ἑνυμῶν* esse dixerit Labeo Antistius et quid fratris P. Nigidius.

- 1 Labeo Antistius iuris quidem ciuilibis disciplinam principali studio exercuit et consulentibus de iure publice responsitauit, [set] ceterarum quoque bonarum artium non expertus fuit et in grammaticam sese atque dialecticam literasque antiquiores altioresque penetrauerat Latinarumque uocum origines rationesque percalluerat, eaque praecipue scientia ad enodandos plerosque iuris laqueos utebatur.
- 2 Sunt adeo libri post mortem eius editi, qui posteriores inscribuntur, quorum librorum tres continui, tricensus octauus et tricensus nonus et quadragensimus, pleni sunt id genus rerum ad enarrandam et inlustrandam linguam Latinam conducentium. Praeterea in libris, quos ad praetoris edictum scripsit, multa posuit partim lepide atque argute reperta. Sicuti hoc est, quod in quarto ad edictum libro scriptum legimus: Soror, inquit, appellata est, quod quasi seorsum nascitur separaturque ab ea domo, in qua nata est, et in aliam familiam transgreditur.
- 4 'Fratris' autem uocabulum P. Nigidius, homo in pense doctus, non minus arguto subtilique *ἑνύμῳ* interpretatur: Frater, inquit, est dictus quasi fere alter.

XI.

Quem M. Varro aptum iustumque esse numerum conuiuiarum existimarit; ac de mensis secundis et de bellaris.

- 1 Lepidissimus liber est M. Varronis ex satiris Menippeis, qui inscribitur: nescis quid uesper serus uehat, in quo disserit de apto conuiuiarum numero deque
- 2 ipsius conuiuii habitu cultuque. Dicit autem, conuiuiarum numerum incipere oportere a Gratiarum numero et progredi ad Musarum, id est proficisci a tribus et consistere in nouem, ut, cum paucissimi conuiuiae sunt, non pauciores sint, quam
- 3 tres, cum plurimi, non plures, quam nouem. Nam multos, inquit, esse non conuenit, quod turba ple-

rumque est turbulenta et Romae quidem (con)stat, sedet Athenis, nusquam autem cubat. Ipsum deinde conuiuium constat, inquit, ex rebus quatuor et tum denique omnibus suis numeris absolutum est, si belli homunculi conlecti sunt, si electus locus, si tempus lectum, si apparatus non neglectus. Nec loquaces autem, inquit, conuiuas nec mutos legere oportet, quia eloquentia in foro et aput subsellia, silentium uero non in conuiuio, set in cubiculo esse debet. Sermo-4 nes igitur id temporis habendos censet non super rebus anxiiis aut tortuosis, sed iucundos atque inuitabiles et cum quadam inlecebra et uoluptate utiles, ex quibus ingenium nostrum uenustius fiat et amoenius. Quod profecto, in-5 quit, eueniet, si de id genus rebus ad communem uitae usum-pertinentibus confabulemur, de quibus in foro atque in negotiis agendi non est otium. Dominum autem, inquit, conuiuii esse oportet non tam lautum, quam sine sordibus, et in conuiuio legi non omnia debent, sed ea potissimum, quae simul sint βιωφελῆ et delectent.

Neque non de secundis quoque mensis, cuiusmodi esse 6 eas oporteat, praecipit. His enim uerbis utitur: Bellaria, inquit, ea maxime sunt mellita, quae mellita non sunt; πέμμασιν enim cum πέψει societas infida.

Quod Varro hoc in loco dixit bellaria, ne quis forte 7 in ista uoce haereat, significat id uocabulum omne mensae secundae genus. Nam quae 'πέμματα' Graeci aut 'τραγήματα' dixerunt, ea ueteres nostri 'bellaria' appellauerunt. Vina quoque dulciora est inuenire in comoediis antiquioribus hoc nomine appellata dictaque esse ea 'Liberi bellaria'.

XII.

Tribunos plebis prensionem habere, uocationem non habere.

In quadam epistula Atei Capitonis scribturn legimus, Labeonem Antistium legum atque morum populi Romani iurisque ciuillis doctum adprime fuisse. Sed 2

agitabat, inquit, hominem libertas quaedam nimia atque uercors, tamquam eorum, diuo Augusto iam principe et rempublicam obtinente, ratum tamen pensumque nihil haberet, nisi quod iustum sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legisset, ac deinde narrat, quid idem Labeo per uiatorem a tribuni plebi uocatus responderit: Cum a muliere, inquit, quadam tribuni plebis aduersum eum aditi, Gellianum ad eum misissent, ut ueniret et mulieri responderet, iussit eum, qui missus erat, redire et tribuni dicere, ius eos non habere, neque se neque alium quemquam uocandi, quoniam moribus maiorum tribuni plebis prensionem haberent, uocationem non haberent: posse igitur eos uenire et prendi se iubere, sed uocandi absentem ius non habere.

5 Cum hoc in ea Capitonis epistula legissemus, id ipsum postea in M. Varronis rerum humanarum uno et uicensimo libro enarratius scriptum inuenimus, uerbaque ipsa super ea re Varronis adscripsimus: In magistratu, inquit, habent alii uocationem, alii prensionem, alii neutrum; uocationem, ut consules et ceteri, qui habent imperium; prensionem, ut tribuni plebis et alii, qui habent uiatorem; neque uocationem neque prensionem, ut quaestores et ceteri, qui neque lictorem habent neque uiatorem. Qui uocationem habent, idem prendere, tenere, abducere possunt, et haec omnia, siue adsunt quos uocant siue acciri iusserunt. Tribuni plebis uocationem habent nullam; neque minus multi imperiti, proinde atque haberent, ea sunt usi: nam quidam non modo priuatum, sed etiam consulem, in rostra uocari iusserunt. Ego triumuirum, uocatus a Porcio tribuno plebis, non iui, auctoribus principibus, et uetus ius tenui. Item tribunus cum essem, uocari neminem iussi, nec uocatum a collega parere inuitum.

Huius ego iuris, quod M. Varro tradit, Labeonem 7
 arbitror uana tunc fiducia, cum priuatus esset, uocatum à
 tribunis non isse. Quae, malum, autem ratio fuit uocanti- 8
 bus nolle obsequi, quos confiteare ius habere prendendi?
 Nam qui iure prendi potest, et in uincula duci potest. Sed 9
 quaerentibus nobis, quam ob causam tribuni, qui haberent
 summam coercendi potestatem, ius uocandi non habuerint
 [...], quod tribuni plebis antiquitus creati uidentur non
 iuri dicundo nec causis querelisque de absentibus noscendis,
 sed intercessionibus faciendis, (quibus praesens fuis-
 set,) ut iniuria, quae coram fieret, arceretur; ac propterea
 ius abnoctandi ademptum, quoniam, ut uim fieri uetarent,
 adsiduitate eorum et praesentium oculis opus erat.

XIII.

Quod in libris humanarum M. Varronis scribuntur est, aediles et
 quaestores populi Romani in ius a priuato ad praetorem uocari
 posse.

Cum ex angulis secretisque librorum ac magistrorum in 1
 medium iam hominum et in lucem fori prodidissem, quaesi-
 tum esse memini in plerisque Romae stationibus ius publice
 docentium aut respondentium, an quaestor populi Romani
 a praetore in ius uocari posset. Id autem non ex otiosa 2
 quaestione agitabatur, sed usus forte natae rei ita erat, ut
 uocandus esset in ius quaestor. Non pauci igitur existima- 3
 bant, ius uocationis in eum praetori non esse, quoniam ma-
 gistratus populi Romani procul dubio esset et neque uocari
 neque, si uenire nollet, capi atque prendi, salua ipsius ma-
 gistratus maiestate, posset. Sed ego, qui tum adsiduus in 4
 libris M. Varronis fui, cum hoc quaeri dubitarique animad-
 uertissem, protuli unum et uicensimum rerum hu-
 manarum, in quo ita scribuntur fuit: Qui potestatem
 neque uocationis populi uiritim habent, neque
 prensionis, eos magistratus a priuato in ius quo-
 que uocari est potestas. M. Laeuinus, aedilis cu-
 rulis, a priuato ad praetorem in ius est eductus;
 nunc stipati seruis publicis non modo prendi non
 possunt, sed etiam ultro submoent populum.

5 Hoc Varro in ea libri parte de aedilibus, supra autem
in eodem libro quaestores neque uocationem habere neque
6 pansionem dicit. Vtraque igitur libri parte recitata, in Var-
ronis omnes sententiam concesserunt, quaestorque in ius
ad praetorem uocatus est.

XIII.

[Quid sit pomerium.]

- 1 'Pomerium' quid esset, augures populi Romani,
qui libros de auspiciis scribserunt, istiusmodi sen-
tentia definierunt: Pomerium est locus intra agrum
effatum per totius urbis circuitum pone muros
regionibus certis determinatus, qui facit finem
2 urbani auspicii. Antiquissimum autem pomerium, quod
a Romulo institutum est, Palatini montis radicibus termina-
batur. Sed id pomerium pro incrementis reipublicae aliquo-
tiens prolatum est et multos editosque collis circumplexum
3 est. Habebat autem ius proferendi pomerii, qui populum
Romanum agro de hostibus capto auxerat.
- 4 Propterea quaesitum est ac nunc etiam in quaestione est,
quam ob causam ex septem urbis montibus, cum ceteri sex
intra pomerium sint, Auentinus solum, quae pars non lon-
ginqua nec infrequens est, extra pomerium sit, neque id
Seruius Tullius rex neque Sulla, qui proferendi pomerii tit-
ulum quaesit, neque postea diuus Iulius, cum pomerium
proferret, intra effatos urbi fines incluserint.
- 5 Huius rei Messalla aliquot causas uideri scribit; sed
praeter eas omnis ipse unam probat, quod in eo monte Re-
mus urbis condendae gratia auspicauerit auesque inritas ha-
6 buerit superatusque in auspicio a Romulo sit: Idcirco,
inquit, omnes, qui pomerium protulerunt, mon-
tem istum excluserunt, quasi aibus obscenis
ominosum.
- 7 Sed de Auentino monte praeternittendum non putauit,
quod non pridem ego in Elydis, grammatici ueteris, com-
mentario offendi, in quo scriptum erat, Auentinum antea,
sicuti diximus, extra pomerium exclusum, post auctore diuo
Claudio receptum et intra pomerii fines obseruatum.

XV.

Verba ex libro Messallae auguris, quibus docet, qui sint minores magistratus et consulem praetoremque collegas esse et quaedam alia de auspiciis.

In edicto consulum, quo edicunt, quis dies comitiis centuriatis futurus sit, scriptum ex uetere forma perpetua: ne quis magistratus minor de caelo seruasse uelit. Quaeri igitur solet, qui sint magistratus minores. Super^{2.3} hac re meis uerbis nil opus fuit, quoniam liber M. Messallae auguris de auspiciis primus, cum hoc scriberemus, forte adfuit. Propterea ex eo libro uerba ipsius⁴ Messallae subscripsimus: Patriciorum auspicia in duas sunt diuisa potestates. Maxima sunt consulum, praetorum, censorum. Neque tamen eorum omnium inter se eadem aut eiusdem potestatis, ideo quod conlegae non sunt censores consulum aut praetorum, praetores consulum sunt. Ideo neque consules aut praetores censoribus neque censores consulibus aut praetoribus turbant aut retinent auspicia; at censores inter se, rursus praetores consulesque inter se et uitiant et optinent. Praetor, etsi conlega consulis est, neque praetorem neque consulem iure rogare potest, ut quidem nos a superioribus accepimus aut ante haec tempora seruatum est et ut in commentario tertio decimo C. Tuditani patet, quia imperium minus praetor, maius habet consul, et a minore imperio maius aut maiore conlega rogari iure non potest. Nos his temporibus praetore praetores creante ueterum auctoritatem sumus secuti neque his comitiis in auspicio fuimus. Censores aequae non eodem rogantur auspicio atque consules et praetores. Reliquorum magistratum minora sunt auspicia. Ideo illi 'minores', hi 'maiores' magistratus appellantur. Minoribus creatis magistratibus tributis comitiis magistratus, set

iustus curiata datur lege; maiores centuriatis comitiis fiunt.

- 5 Ex his omnibus uerbis Messallae manifestum fit, et qui sint magistratus minores et quamobrem 'minores' appellentur. Sed et conlegam esse praetorem consuli docet, 6 quod eodem auspicio creantur. Maiora autem dicuntur auspicia habere, quia eorum auspicia magis rata sunt quam aliorum. 7

XVI. (ug. XV. extr.)

Item uerba eiusdem Messallae, disserentis, aliud esse ad populum loqui, aliud cum populo agere, et qui magistratus a quibus auocent comitiatum.

- 1 (xv. 8) Idem Messalla in eodem libro de minoribus magistratibus ita scribit: Consul ab omnibus magistratibus et comitiatum et contionem auocare potest. Praetor et comitiatum et contionem usquequaque auocare potest, nisi a consule. Minores magistratus nusquam nec comitiatum nec contionem auocare possunt. Ea re, qui eorum primus uocat ad comitiatum, is recte agit, quia bifariam cum populo agi non potest. Nec auocare alius alii posset, si contionem habere uolunt, uti ne cum populo agant, quamuis multi magistratus simul contionem habere possunt. 2 (9) Ex his uerbis Messallae manifestum est, aliud esse 'cum 3 (10) populo agere', aliud 'contionem habere'. Nam 'cum populo agere' est rogare quid populum, quod suffragiis suis aut iubeat aut uetet, 'contionem' autem 'habere' est uerba facere ad populum sine ulla rogatione.

XVII. (XVI.)

Humanitatem non significare id, quod uulgus putat, sed eo uocabulo, qui sinceriter locuti sunt, magis proprie esse usos.

- 1 Qui uerba Latina fecerunt quique his probe usi sunt, 'humanitatem' non id esse uoluerunt, quod uulgus existimat

quodque a Graecis *φιλανθρωπία* dicitur et significat dexteritatem quandam beniuolentiamque erga omnis homines promiscam, sed *humanitatem* appellauerunt id propemodum, quod Graeci *παιδείαν* uocant, nos *eruditionem institutionemque in bonas artis* dicimus. Quas qui sinceriter percipiunt adpetuntque, hi sunt uel maxime humanissimi. Huius enim scientiae cura et disciplina ex uniuersis animalibus uni homini datast idcircoque *humanitas* appellata est.

Sic igitur eo uerbo ueteres usos et cumprimis M. Var-
ronem Marcumque Tullium, omnes ferme libri declarant. Quamobrem satis habui unum interim exemplum promere. Itaque uerba posui Varronis e libro rerum hu-
manarum primo, cuius principium hoc est: Praxiteles, qui propter artificium egregium nemini est paulum modo humaniori ignotus. Humaniori in-
quit; non uulgo dicitur, facili et tractabili et beniuolo, tametsi rudis literarum sit, hoc enim cum sententia nequaquam conuenit, sed eruditiori doctiorique, qui Praxitelem, quid fuerit, et ex libris et ex historia cognouerit.

XVIII. (XVII.)

Quid apud M. Catonem significant uerba haec: inter os atque offam.

Oratio est M. Catonis Censorii de aedilibus uitio creatis. Ex ea oratione uerba haec sunt: Nunc ita aiunt, in segetibus, in herbis bona frumenta esse. Nolite ibi nimiam spem habere. Saepe audiui, inter os atque offam multa interuenire posse; uerum uero inter offam atque herbam, ibi uero longum interuallum est. Erucius Cla-
rus, qui praefectus urbi et bis consul fuit, uir morum et literarum ueterum studiosissimus, ad Sulpicium Apollinarè scripsit, hominem memoriae nostrae doctissimum, quaerere sese et petere, uti sibi rescriberet, quanam esset eorum uerborum sententia. Tum Apollinaris,
nobis praesentibus, nam id temporis ego adulescens Romae sectabar eum discendi gratia, rescripsit Claro, ut uiro

erudito, breuissime, uetus esse prouerbium 'inter os et of-
fam', idem significans, quod Graecus ille *παροιμιώδης*
uersus:

Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χεῖλος ἄκρου'.

XVIII. (XVIII.)

[Platonem tribuere Euripidi Sophocli uersum; et inueniri uersus
uerbis iisdem aut paucis syllabis inmutatis apud diuersos poe-
tas, temporibus uariis natos.]

1 Versus est notae uetustatis senarius:

Σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν ξυνουσία.

2 Eum uersum Plato in Theaeteto Euripidi esse dicit.
Quod quidem nos admodum miramur; nam scriptum eum
legimus in tragoedia Sophocli, quae inscripta est *Αἴας*
3 *Λοκρός*, prior autem natus fuit Sophocles, quam Eu-
ripides.

Sed etiam ille uersus non minus notus:

Γέρων γέροντα παιδαγωγήσω σ' ἐγώ,

et in tragoedia Sophocli scribitus est, cui titulus est *Φθι-
ώτιδες* et in Bacchis Euripidi.

4 Id quoque animaduertimus, aput Aeschylum *ἐν τῷ
πυρφόρῳ Προμηθεῖ* et aput Euripidem in tragoe-
dia, quae inscripta est *Ἰνώ*, eundem esse uersum absque
paucis syllabis. Aeschylus sic:

Σιγῶν θ' ὅπου δεῖ καὶ λέγων τὰ καίρια,

Euripides ita:

Σιγᾶν θ' ὅπου δεῖ καὶ λέγειν ἴν' ἀσφαλές.

Fuit autem Aeschylus non breui antiquior.

XX. (XVIII.)

De genere atque nominibus familiae Porciae.

1 Cum in domus Tiberianae bibliotheca sederemus ego et
Apollinaris Sulpicius et quidam alii mihi aut illi fami-

liares, prolatus forte liber est ita inscribitur: M. Catonis Nepotis. Tum quaeri coeptum est, quisnam is fuisset M. 2 Cato Nepos. Atque ibi adulescens quispiam, quod ex 3 eius sermonibus coniectare potui, non abhorrens a literis, 'hic', inquit, 'est M. Cato, non cognomento Nepos, sed M. Catonis Censorii ex filio nepos, qui pater fuit M. Catonis, praetorii uiri, qui bello ciuili Vticae necem sibi gladio manu sua consciuit, de cuius uita liber est M. Ciceronis, qui inscribitur laus Catonis, quem in eodem libro idem Cicerone pronepote fuisse dicit M. Catonis Censorii. Eius igitur, quem Cicero laudauit, pater hic fuit M. Cato, cuius orationes feruntur inscriptae M. Catonis Nepotis'.

Tum Apollinaris, ut mos eius in reprehendendo fuit, 5 placide admodum leniterque: 'laudo', inquit, 'te, mi fili, quod in tantula aetate, etiamsi hunc M. Catonem, de quo nunc quaeritur, quis fuerit, ignoras, auditiuncula tamen quadam de Catonis familia aspersionem es. Non unus autem, 6 sed conplures M. illius Catonis Censorii nepotes fuerunt, geniti non eodem patre: duos enim M. ille Cato, qui et orator 7 et censor fuit, filios habuit, et matribus diuersos et aetatibus longe dispares. Nam iam adulescente altero, matre eius 8 amissa, ipse quoque iam multum senex, Saloni clientis sui filiam uirginem duxit in matrimonium, ex qua natus est ei M. Cato Salonianus: hoc enim illi cognomentum fuit a Salonio, patre matris, datum. Ex maiore autem Catonis filio, 9 qui praetor designatus patre uiuo mortuus est, et egregios de iuris disciplina libros reliquit, nascitur hic, de quo quaeritur, M. Cato, M. filius, M. nepos. Is satis uemens 10 orator fuit multasque orationes ad exemplum aui scriptas reliquit et consul cum Q. Marcio Rege fuit, inque eo consulatu in Africam profectus, in ea prouincia mortem obit. Sed 11 is non, ita ut dixisti, M. Catonis, praetorii uiri, qui se Vticae occidit et quem Cicero laudauit, pater fuit; nec, quia hic nepos Catonis Censorii, ille autem pronepos fuit, propterea necessum est, patrem hunc ei fuisse. Hic enim nepos, cuius 12 haec modo prolata oratio est, filium quidem maiorem Catonem habuit; sed non eum, qui Vticae perit, sed qui, cum aedilis curulis et praetor fuisset, in Galliam Narbonensem

- 13 profectus, ibi uita functus est. Ex altero autem illo, Censorii filio, longe natu minore, quem Salonianum esse appellatum dixi, duo nati sunt L. Cato et M. Cato. Is M. Cato tribunus plebis fuit et praeturam petens mortem obiit; ex eoque natus est M. Cato praetorius, qui se bello ciuili Uticae interemit, de cuius uita laudibusque cum M. Tullius scriberet, pronepote eum Catonis Censorii dixit fuisse. Videtis igitur hanc partem familiae, quae ex minore Catonis filio progenita est, non solum generis ipsius tramitibus, sed temporum quoque spatio differre: nam quia ille Salonianus in extrema patris aetate, sicuti dixi, natus fuit, prognati quoque ab eo aliquanto posteriores fuerunt, quam qui a maiore
- 16 fratre eius geniti erant. Hanc temporum differentiam facile animaduertetis ex hac ipsa oratione, cum eam legetis'.
- 17 Haec Sulpicius Apollinaris audientibus nobis dixit, quae postea ita esse, uti dixerat, cognouimus, cum et laudationes funebres et librum commentarium de familia Porcia legeremus.

XXI. (XX.)

Quod a scriptoribus elegantissimis maior ratio habita sit sonitus uocum atque uerborum iucundioris, quae a Graecis *εὐφωνία* dicitur, quam regulae disciplinaeque, quae a grammaticis recepta est.

- 1 Interrogatus est Probus Valerius, quod ex familiari eius quodam conperi, 'has' ne 'urbis' an 'has urbes', et 'hanc turrem' an 'hanc turrim' dici oporteret. 'Si aut uersum', inquit, 'pangis aut orationem solutam struis atque ea tibi uerba dicenda sunt, non finitiones illas praerancidas neque fetutinas grammaticas spectaueris, sed aurem tuam interroga, quo quid loco conueniat dicere; quod illa suaserit, 2 id profecto erit rectissimum'. Tum is, qui quaesierat: 'quod 3 nam modo', inquit, 'uis aurem meam interrogem?' Et Probum ait respondisse: 'Quo suam Vergilius percontatus est, qui diuersis in locis urbis et urbes dixit arbitrio 4 silioque usus auris. Nam in primo georgicon, quem

ego', inquit, 'librum manu ipsius correctum .egi, urbis per
i literam scripsit. Verba e uersibus eius haec sunt:

Urbisne inuisere, Caesar,
Terrarumque uelis curam.

Verte enim et muta, ut 'urbes' dicas, insubidius nescio quid
facies et pinguius. Contra in tertio Aeneidis urbes 5
dixit per e literam:

Centum urbes habitant magnas.

Hic item muta, ut 'urbis' dicas, nimis exilis uox erit et ex-
anguis, tanta quippe iuncturae differentia est in consonantia
uocum proximarum. Praeterea idem Vergilius turrim 6
dixit, non 'turrem', et securim, non 'securem':

Turrim in praecipiti stantem

et:

Incertam excussit ceruice securim.

Quae sunt, opinor, iucundioris gracilitatis, quam si suo
utrumque loco per e literam dicas'. At ille, qui interroga- 7
uerat, rudis profecto et aure agresti homo: 'cur', inquit,
'aliud alio in loco potius rectiusque esse dicas, non sane in-
tellego'. Tum Probus iam commotior: 'noli', inquit, 'igi- 8
tur laborare, utrum istorum debeas dicere, 'urbis' an 'urbes'.
Nam cum id genus sis, quod uideo, ut sine iactura tua pecces,
nihil perdes, utrum dixeris'.

His tum uerbis Probus et hac fini hominem dimisit, ut 9
mos eius fuit erga indociles, prope inclementer. Nos autem 10
aliud quoque postea consimiliter a Vergilio duplici modo
scriptum inuenimus. Nam et tres et tris posuit eodem in
loco ea iudicii subtilitate, ut si aliter dixeris mutarisque et
aliquid tamen auris habeas, sentias suauitatem sonitus clau-
dere. Versus ex decimo hi sunt: 11

Tres quoque Threicios Boreae de gente su-
prema

Et tris, quos Idas pater et patria Ismara
mittit.

XXII. (XXI.)

Verba Titi Castricii rhetoris ad discipulos adulescentes de uestitū atque calciatu non decoro.

1 T. Castricius, rhetoricae disciplinae doctor, qui ha-
 buit Romae locum principem declamandi ac docendi, summa
 uir auctoritate grauitateque et a diuo Hadriano in mores at-
 que literas spectatus, cum me forte praesente, usus enim
 sum eo magistro, discipulos quosdam suos senatores uidis-
 set die feriato tunicis et lacernis indutos et gallicis calcia-
 tos: 'equidem', inquit, 'maluissem, uos togatos esse; pigi-
 tum est, cinctos saltem esse et paenulatos. Sed si hic ue-
 ster huiusmodi uestitus de multo iam usu ignoscibilis est,
 soleatos tamen uos, populi Romani senatores, per urbis uias
 ingredi nequaquam decorum est, non hercle uobis minus,
 quam illi tum fuit, cui hoc M. Tullius pro turpi crimine
 obiectauit'.

2 Haec, me audiente, Castricius et quaedam alia ad
 3 eam rem conducentia Romane et seuerē dixit. Plerique
 autem ex his, qui audierant, requirebant, cur 'soleatos' di-
 4 xisset, qui gallicas, non soleas, haberent. Sed Castricius
 5 profecto scite atque incorrupte locutus est: omnia enim
 ferme id genus, quibus plantarum calces tantum infimae
 teguntur, cetera prope nuda et teretibus habenis uincta
 sunt, 'soleas' dixerunt, nonnumquam uoce Graeca 'crepidu-
 6 las'. 'Gallicas' autem uerbum esse opinor nouum, non diu
 ante aetatem M. Ciceronis usurpari coeptum, itaque ab eo
 ipso positum est in secunda Antonianarum: Cum
 7 gallicis, inquit, et lacerna cucurristi. Neque in ea
 significatione id apud quemquam alium scriptum lego gra-
 uioris dumtaxat auctoritatis scriptorem; sed ut dixi, 'crepi-
 das' et 'crepidulas', prima syllaba correpta, id genus cal-
 ciamentum appellauerunt, quod Graeci 'κρηπίδας' uocant.
 8 Eius calciamenti sutores 'crepidarios' dixerunt. Sem-
 pronius Asellio in libro rerum gestarum XIII: Crepidarium, inquit, cultellum rogauit a crepida-
 rio sutore.

ego', inquit, 'librum manu ipsius correctum .egi, urbis per
i literam scripsit. Verba e uersibus eius haec sunt:

Urbisne inuisere, Caesar,
Terrarumque uelis curam.

Verte enim et muta, ut 'urbes' dicas, insubidius nescio quid
facies et pinguius. Contra in tertio Aeneidis urbes 5
dixit per e literam:

Centum urbes habitant magnas.

Hic item muta, ut 'urbis' dicas, nimis exilis uox erit et ex-
inguis, tanta quippe iuncturae differentia est in consonantia
ocum proximarum. Praeterea idem Vergilius turrim 6
lixit, non 'turrem', et securim, non 'securem':

Turrim in praecipiti stantem

t:

Incertam excussit ceruice securim.

hae sunt, opinor, iucundioris gracilitatis, quam si suo
trumque loco per e literam dicas'. At ille, qui interroga- 7
erat, rudis profecto et aure agresti homo: 'cur', inquit,
quid alio in loco potius rectiusque esse dicas, non sane in-
allego'. Tum Probus iam commotior: 'noli', inquit, 'igi- 8
ur laborare, utrum istorum debeas dicere, 'urbis' an 'urbes'.
am cum id genus sis, quod uideo, ut sine iactura tua pecces,
hil perdes, utrum dixeris'.

His tum uerbis Probus et hac fini hominem dimisit, ut 9
os eius fuit erga indociles, prope inclementer. Nos autem 10
iud quoque postea consimiliter a Vergilio duplici modo
riptum inuenimus. Nam et tres et tris posuit eodem in
co ea iudicii subtilitate, ut si aliter dixeris mutarisque et
iquid tamen auris habeas, sentias suauitatem sonitus clau-
re. Versus ex decimo hi sunt: 11

Tres quoque Threicios Boreae de gente su-
prema

Et tris, quos Idas pater et patria Ismara
mittit.

- 12 Super ea re audiui non incelebrem hominem dicere, nimis comice Plautum inperito et incondito militi falsam nouamque opinionem tribuisse, ut Nerienem coniugem esse Martis
 13 putaret. Sed id perite magis quam comice dictum intellet, qui leget Cn. Gellii annalem tertium, in quo scribuntur est, Hersiliam, cum apud T. Tatium uerba faceret pacemque oraret, ita precatam esse: Neria Martis te obsecro, pacem da, te, uti liceat nuptiis propriis et prosperis uti, quod de tui coniugis consilio contigit, uti nos itidem integras raperent, unde liberos
 14 sibi et suis, posteros patriae pararent. De tui, inquit, coniugis consilio, Martem scilicet significans; per quod apparet, non esse id poetice a Plauto dictum, sed eam quoque traditionem fuisse, ut Nerio a quibusdam uxor esse
 15 Martis diceretur. Inibi autem animaduertendum est, quod Gellius Neria dicit per a literam, non 'Nerio', neque 'Nerienes'.
 16 Praeter Plautum etiam praeterque Gellium Licinius Imbrex, uetus comoediarum scribtor, in fabula, quae Neaera scripta est, ita scripsit:

Nolo égo Neaeram té uocent, set Nérienem,
 Cum quidem Marti es in conubiúm data.

- 17 Ita autem se numerus huiusce uersus habet, ut tertia in eo nomine syllaba, contra quam supra dictum est, corripienda sit; cuius sonitus quanta aput ueteres indifferentia sit, notius est, quam ut plura in id uerba sumenda sint. Ennius autem in primo annali in hoc uersu:

Nerienem Mauortis et Herclem,

si, quod minime solet, numerum seruauit, primam syllabam intendit, tertiam corripuit.

- 19 Ac ne id quidem praetermittendum puto, cuiusmodi est, quod in commentario Seruii Claudii scribuntur inuenimus, 'Nerio' dictum quasi 'Neirio', hoc est sine ira et cum placiditate, ut eo nomine mitem tranquillumque fieri Martem precemur: 'ne' enim particula, ut apud Graecos, ita plerumque in Latina quoque lingua priuatiua est.

XXIII. (XXII.)

conprecationes, quae ritu Romano fiunt diis, expositae sunt in libris sacerdotum, inter quas Marti Nerienem tribuunt; et quid Neriene seu Nerio nomen importet.]

Conprecationes deum immortalium, quae ritu Romano 1
 et, expositae sunt in libris sacerdotum populi Ro-
 mani et in plerisque antiquis orationibus. In his 2
 notum est: Luam Saturni, Salaciam Neptuni,
 Ram Quirini, Virites Quirini, Maiam Volcani,
 Priam Iunonis, Moles Martis Nerienemque
 Martis. Ex quibus id, quod postremum posui, sic plerosque 3
 hodie audio, ut primam in eo syllabam producant, quo
 neci modo dicunt 'Νηρεΐδας'. Sed qui proprie locuti
 sunt, primam correptam dixerunt, tertiam produxerunt.
 Enim rectus casus uocabuli, sicut in libris ueterum 4
 scriptum est, 'Nerio', quamquam M. Varro in satura
 Menippea, quae scribitur Σκιομαχία, non 'Nerio', sed
 Nerienes uocatiue dicit in his uersibus:

Te Anna á Peránna, Pándate, Lató, Pales,
 Neríenes [et] Minérua, Fortuna á Ceres.

In quo nominandi quoque casum eundem fieri necessum 5
 est. Sed 'Nerio' a ueteribus sic declinabatur, quasi 'Anio':
 ut perinde ut 'Anienem', sic 'Nerienem' dixerunt tertia 6
 syllaba. Id autem, siue 'Nerio' siue 'Nerienes' est, Sabi- 7
 num uerbum est, eoque significatur uirtus et fortitudo. Ita- 8
 ut ex Claudiis, quos a Sabinis oriundos accepimus, quis
 egregia atque praestanti fortitudine, 'Nero' appellatus
 est. Sed id Sabini accepisse a Graecis uidentur, qui uincula 9
 et arma membrorum 'νεῦρα' dicunt, unde nos quo-
 que Latine 'neruos' appellamus. 'Nerio' igitur Martis uis 10
 potentia et maiestas quaedam esse Martis demonstratur.
 Plautus autem in Truculento coniugem esse Nerie- 11
 nem Martis dicit, atque id sub persona militis in hoc uersu:
 MARS peregre adueniēns salutat Nérienem uxó-
 rém suam.

- 4 est'. 'Etiam si', inquit F a u o r i n u s, 'opera mihi princeps et prope omnis in literis disciplinisque Graecis sumpta est, non usque eo tamen infrequens sum uocum Latinarum, quas subsicuo aut tumultuario studio colo, ut hanc ignorem manubiarum interpretationem uulgariam, quod esse dicantur 'manubiae' praeda. Sed quaero, an M. Tullius, uerborum homo diligentissimus, in oratione, quam dixit de lege agraria Kalendis Ianuariis contra Rullum, inani et inlepidam geminationem iunxerit 'manubias' et 'praedam', si duo haec uerba idem significant neque ulla re aliqua dissident?'
- 5 Atque, ut erat F a u o r i n u s egregia uel diuina quadam memoria, uerba ipsa M. Tulli statim dixit. Ea nos hic adscripsimus: Praedam, manubias, sectionem, castra denique Cn. Pompei sedente imperatore decem uiri uendent; et infra itidem duo haec simul iunctim posita dixit: Ex praeda, ex manubiis, ex auro coronario. Ac deinde ad eum conuertit, qui manubias esse praedam dixerat, et: 'uideturne tibi?', inquit, 'utroque in loco M. Cicero duobus uerbis idem, sicuti tu putas, significantibus inepte et frigide esse usus ac tali ioco dignus, quali apud Aristophanem, facetissimum comicorum, Euripides Aeschylum insectatus est, cum ait:

Δις ταῦτόν ἡμῖν εἶπεν ὁ σοφὸς Αἰσχύλος.

Ἦκω γὰρ εἰς γῆν, φησί, καὶ κατέρχομαι.

Ἦκω δὲ ταῦτόν ἐστι τῷ κατέρχομαι.

*Νῆ τὸν Δί', ὥσπερ γ' εἰ τις εἴποι γείτοني,
Χρηῆσον σὺ μάκτραν, εἰ δὲ βούλει κάρδοπον?'*

- 8 'Nequaquam uero', inquit ille, 'taliam uidentur, quale est 'μάκτρα' et 'κάρδοπος', quae uel a poetis uel oratoribus Graecis nostrisque uenerandae et ornandae rei gratia duobus eadem pluribusue nominibus frequentantur'.
- 9 'Quid igitur', inquit F a u o r i n u s, 'ualet haec repetitio instauratioque eiusdem rei sub alio nomine, in 'manubiis' et in 'praeda'? num ornat, ut alioqui solet, orationem? num eam modulatiorem aptioremque reddit? num onerandi uel exprobandi criminis causa exaggerationem aliquam speciosam

facit? sicut in libro eiusdem M. Tulli, qui de constituendo accusatore est, una eademque res pluribus uerbis uementer atque atrociter dicitur: Sicilia tota, si una uoce loqueretur, hoc diceret, quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit. Nam cum urbes semel totas dixisset, sedes delubraque addidit, quae sunt ipsa quoque in urbibus. Item in eodem libro simili modo: 10 Siciliam, inquit, prouinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Sicularum ciuitates uastasse, domos exinanisse, fana spoliasse dicitur. Haec, quid uidetur, cum Siciliam prouinciam dixerit 11 atque insuper etiam ciuitates addiderit, domos etiam et fana, quae infra posuit, comprehendisset, uerba haec item multa atque uaria: depopulatus esse, uastasse, exinanisse, spoliasse, nonne unam et eandem uim in sese habent? sane. Sed quia cum dignitate orationis et cum graui uerborum copia dicuntur, quamquam eadem fere sint et ex una sententia cooriantur, plura tamen esse existimantur, quoniam et aures et animum saepius feriunt.

Hoc ornatus genus in crimine uno uocibus multis atque 12 saeuis extruendo ille iam tunc M. Cato antiquissimus in orationibus suis celebrauit, sicuti in illa, quae inscripta est de decem hominibus, cum Thermum accusauit, quod decem liberos homines eodem tempore interfecisset, hisce uerbis eandem omnibus rem significantibus usus est, quae quoniam sunt eloquentiae Latinae tunc primum ex orientis lumina quaedam sublustria, libitum est ea mihi ἀπομνημονεύειν: Tuum nefarium facinus peiore operire postulas, succidias humanas facis, tantam trucidationem facis, decem funera facis, decem capita libera interficis, decem hominibus uitam eripis, indicta causa, iniudicatis, incondempnatis. Item M. Cato in orationis principio, quam dixit in 13 senatu pro Rhodiensibus, cum uellet res nimis prosperas dicere, tribus uocabulis idem sentientibus dixit. Verba 14 eius haec sunt: Scio solere plerisque hominibus in rebus secundis atque prolixis atque prosperis

animum excellere atque superbiam atque ferociam augescere. Idem Cato ex originum VII. in oratione, quam contra Seruium Galbam dixit, pluribus uocabulis super eadem re usus est: Multa me dehortata sunt huc prodire, anni, aetas, uox, uires senectus; uerum enim uero cum tantam rem peragier arbitrarer.

16 Sed ante omnis apud Homerum eiusdem rei atque sententiae luculenta exaggeratio est:

Ἐκτορα δ' ἐκ βελίων ὕπαγε Ζεὺς ἐκ τε κοινῆς
Ἐκ τ' ἀνδροκτασίης ἐκ θ' αἵματος ἐκ τε κυ-
δοιμοῦ.

Item in alio uersu:

Ἵσμιναι τε μαχαί τε φόνοι τ' ἀνδροκτα-
σίαι τε.

17 Nam cum omnia ista utrobique multa et cognomin[i]a nihil plus demonstrant quam 'proelium', huius tamen rei uaria facies delectabiliter ac decore multis uariisque uerbis depicta est.

18 Neque non illa quoque a put eundem poetam una in duobus uerbis sententia cum egregia ratione repetita est: Idaeus enim, cum inter Aiace[m] et Hectorem decertantes armis intercederet, his ad eos usus est:

Μηκέτι, παῖδε φίλω, πολεμίξετε μηδὲ μά-
χεσθε,

19 in quo uersu non oportet uideri alterum uerbum, idem quod superius significans, supplendi numeri causa extrinsecus additum et consarcinatum. Est enim hoc inane admodum et futile. Sed cum in iuuenibus gloriae studio flagrantibus per uicaciam ferociamque et cupidinem pugnae leniter tamen ac placide obiurgaret, atrocitatem rei et culpam perseuerandi bis idem dicendo alio atque alio uerbo auxit inculcauitque, duplexque eadem compellatio admonitionem facit instantio-
20 rem. Ne illa quidem significationis eiusdem repetitio ignaua et frigida uideri debet:

Μνηστῆρες δ' ἄφα Τηλεμάχῳ θάνατόν τε μό-
ρον τε

Ἴηρτυον,

quod bis idem: 'θάνατον' et 'μόρον' dixerit; indignitas enim moliendae tam acerbae tamque iniustae necis miranda mortis iteratione defleta est. Ceterum quis tam obtunso²¹ ingenio, quin intellegat:

Βάσκ' ἴθι, οὐ λὲ Ὀνειρε,

et:

Βάσκ' ἴθι, Ἴρι ταχεῖα,

uerba idem duo significantia non frustra posita esse ἐκ παραλλήλων, ut quidam putant, sed hortamentum esse acre imperatae celeritatis?

Verba quoque illa M. Ciceronis in L. Pisonem trige-²² mina, etiamsi durae auris hominibus non placent, non uenustatem modo numeris quaesiuerunt, sed figuram simulationemque oris pluribus simul uocibus euerberauerunt: Vultus²³ denique, inquit, totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit, hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, induxit. Quid igitur? Simile est', inquit, 'apud eundem²⁴ in 'praeda' et 'manubiis'? Nihil, nihil profecto istiusmodi est. Nam neque ornatus fit additis manubiis neque exag-²⁵ geratius modulatusue; sed aliud omnino 'praeda' est, ut in libris rerum uerborumque ueterum scribuntur, aliud 'manubiae'. Nam 'praeda' dicitur corpora ipsa rerum, quae²⁶ capta sunt, 'manubiae' uero appellatae sunt pecunia a quaestore ex uenditione praedae redacta. Vtrumque ergo dixit²⁷ M. Tullius, cum fundandae inuidiae gratia decemuiros ablaturos persecuturosque: et praedam, quae nondum esset uenundata, et pecuniam, quae ex uenditione praedae percepta esset.

Itaque haec inscriptio, quam uidetis: ex manubiis,²⁸ non res corporaque ipsa praedae demonstrat, nihil enim captum est horum a Traiano ex hostibus, sed facta esse haec comparataque 'ex manubiis', id est ex pecunia praedatitia, declarat. 'Manubiae' enim sunt, sicuti iam dixi, non praeda,²⁹ sed pecunia per quaestorem populi Romani ex praeda uendita contracta. Quod per quaestorem autem dixi, intellegi³⁰ nunc oportet praefectum aerario significari. Nam cura ae-

31 rarii a quaestoribus ad praefectos translata est. Est tamen nonnusquam inuenire, ita scripsisse quosdam non ignobiles scribtores, ut aut temere aut incuriose 'praedam' pro 'manubiis' et 'manubias' pro 'praeda' posuerint, aut tropica quadam figura mutationem uocabuli fecerint, quod facere con-

32 cessum est scite id periteque facientibus. Sed enim, qui proprie atque signate locuti sunt, sicut hoc in loco M. Tullius, 'manubias' pecuniam dixerunt'.

XXVI. (XXV.)

Verba P. Nigidii, quibus dicit, in nomine Valeri in casu uocandi primam syllabam acuendam esse; et item alia ex eiusdem uerbis ad rectam scripturam pertinentia.

- 1 P. Nigidii uerba sunt ex commentariorum grammaticorum uicensimo quarto, hominis in disciplinis doctinarum omnium praecellentis: Deinde, inquit, uocatio qui poterit seruari, si non sciemus in nominibus, ut Valeri, utrum interrogandi sint an uocandi? Nam interrogandi secunda syllaba superiore tonost quam prima, deinde nouissima deicitur; at in casu uocandi summo tonost prima, deinde gradatim descendunt. Sic quidem Nigidius dici praecipit. Sed si quis nunc, Valerium appellans, in casu uocandi secundum id praeceptum Nigidii ac-
- 3 erit primam, non aberit, quin rideatur. 'Summum' autem 'tonum' *προσῳδίαν* acutam dicit et quæm 'accentum' nos dicimus 'uoculationem' appellat et 'casum interrogandi' eum dicit, quem nunc nos 'genetium' dicimus.
- 4 Id quoque in eodem libro Nigidiano animaduertimus: Si 'huius', inquit, 'amici' uel 'huius magni' scribas, unum i facito extremum, sin uero 'hii magnii', 'hii amicii', casu multitudinis recto, tum ante i scribendum erit; atque id ipsum facies in similibus. Item si 'huius terrai' scribas, i litera sit extrema, si 'huic terrae', per e scribendum est. Item 'mei' qui scribit in casu interrogandi, uelut cum dicimus 'mei studiosus',

per i unum scribat, non per e; at cum 'mi[h]ei', tum per e et i scribendum est, quia dandi casus est. Haec nos auctoritate doctissimi hominis adducti, pro- 5 pter eos, qui harum quoque rerum scientiam quaerunt, non praetermittenda existimauimus.

XXVII. (XXVI.)

De uersibus, quos Vergilius sectatus uidetur, Homeri ac Partheni.

Partheni poetae uersus est:

1

Γλαύκῳ καὶ Νηρηεὶ καὶ εἰναλίῳ Μελικέρτῃ.

Eum uersum Vergilius aemulatus est, itaque fecit duobus 2 uocabulis uenuste inmutatis parem:

Glauco et Panopeae et Inoo Melicertae.

Sed illi Homericō non sane re parem neque similem fe- 3 cit: esse enim uidetur Homeri simplicior et sincerior, Vergilii autem *νεωτερικώτερος* et quodam quasi ferrumine inmisso fucator:

Ταῦρον δ' Ἀλφειῶ, ταῦρον δὲ Ποσειδάωνι.

Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo.

XXVIII. (XXVII.)

De sententia Panaetii philosophi, quam scripsit in libro de officiis secundo, qua hortatur, ut homines ad cauendas iniurias in omni loco intenti paratique sint.

Legebatur Panaetii philosophi liber de officiis se- 1 cundus ex tribus illis inclitis libris, quos M. Tullius magno cum studio maximoque opere aemulatus est. Ibi scri- 2 ptum est, cum multa alia ad bonam frugem ducentia, tum uel maxime, quod esse haerereque in animo debet. Id au- 3 tem est ad hanc fere sententiam: 'Vita', inquit, 'hominum, qui aetatem in medio rerum agunt ac sibi suisque esse usui uolunt, negotia periculaque ex inproviso adsidua et prope cotidiana fert. Ad ea cauenda atque declinanda per-

inde esse oportet animo prompto semper atque intento, ut
 4 sunt athletarum, qui 'pancratia[sta]e' uocantur. Nam sicut
 illi ad certandum uocati proiectis alte brachiis consistunt
 caputque et os suum manibus oppositis quasi uallo praemu-
 niunt, membraque eorum omnia, priusquam pugna mota est,
 aut ad uitandos ictus cauta sunt aut ad faciendos parata;
 ita animus atque mens uiri prudentis, aduersus uim et pe-
 tulantias iniuriarum omni in loco atque in tempore prospici-
 ens, esse debet erecta, ardua, saepta solide, expedita, iam
 sollicitis numquam coniuens, nusquam aciem suam flectens,
 consilia cogitationesque contra fortunae uerbera contraque
 insidias iniquorum, quasi brachia et manus, protendens, ne
 qua in re aduersa et (in) repentina incursio inparatis inpro-
 pectisque nobis oboriatur.

XXVIII. (XXVIII.)

Quod Quadrigarius cum multis mortalibus dixit; an quid et quan-
 tum differret, si dixisset cum multis hominibus.

- 1 Verba sunt Claudii Quadrigarii ex annalium eius
 XIII: Contione dimissa Metellus in Capitolium
 uenit cum mortalibus multis, inde domum pro-
 2 ficiscitur, tota ciuitas eum reduxit. Cum is liber
 eaque uerba Frontoni, nobis ei ac plerisque aliis adsiden-
 tibus, legerentur et cuidam haut sane uiro indocto uideretur
 mortalibus multis pro 'hominibus multis' inepte frige-
 deque in historia nimisque id poetice dixisse, tum Fron-
 to illi, cui hoc uidebatur: 'ain tu', inquit, 'aliarum homo re-
 rum iudicii elegantissimi, mortalibus multis ineptum tibi
 uideri et frigidum, nil autem arbitrare causae fuisse, quod
 uir modesti atque puri et prope cotidiani sermonis morta-
 libus maluit, quam 'hominibus' dicere, eandemque credis
 futuram fuisse multitudinis demonstrationem, si 'cum mul-
 tis hominibus', ac non 'cum multis mortalibus' diceret?
 3 Ego quidem', inquit, 'sic existimo, nisi si me scriptoris istius
 omnisque antiquae orationis amor atque ueneratio caeco es-
 se iudicio facit, longe longeque esse amplius, prolixius, fu-
 sius, in significanda totius prope ciuitatis multitudine 'mor-

tales' quam 'homines' dixisse. Namque 'multorum homi- 4
num' appellatio intra modicum quoque numerum cohiberi
atque includi potest, 'multi' autem 'mortales' nescio quo pa-
cto et quodam sensu inenarrabili omne fere genus, quod in
ciuitate est et ordinum et aetatum et sexus comprehendunt:
quod scilicet Quadrigarius, ita ut res erat, ingentem atque
promiscam multitudinem uolens ostendere, 'cum multis
mortalibus' Metellum in Capitolium uenisse dixit *ἐμπατικώ-
τερον*, quam si 'cum multis hominibus' dixisset.

Ea nos omnes, quae Fronto dixit, cum ita, ut par erat, 5
non adprobantes tantum, sed admirantes quoque audiremus:
'uidete tamen', [inquit,] 'ne existimetis, semper atque in omni
loco 'mortales multos' pro 'multis hominibus' dicendum, ne
plane fiat Graecum illud de Varronis satura prouerbum
τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύθον'. Hoc iudicium Frontonis, 6
etiam [in] paruis minutisque uocabulis, non praetermittendum
putaui, ne nos forte sugeret lateretque subtilior huiuscemodi
uerborum consideratio.

XXX. (XXVIII.)

Non hactenus esse faciem, qua uulgo dicitur.

Animaduertere est, pleraque uerborum Latinorum ex ea 1
significatione, de qua nata sunt, decessisse uel in aliam longe
uel in proximam, eamque decessionem factam esse consue-
tudine et inscitia temere dicentium, quae cuiusmodi sint, non
didicerint. Sicuti quidam 'faciem' esse hominis putant os 2
tantum et oculos et genas, quod Graeci '*πρόσωπον*' dicunt,
quando 'facies' sit forma omnis et modus et factura quaedam
corporis totius, a 'faciendo' dicta, ut a (b a) 'spectu' 'species'
et a 'figendo' 'figura'. Itaque Pacuuius in tragoedia, 3
quae Niptra scribitur, 'faciem' dixit hominis pro corporis
longitudine:

. . . . . Aetate, inquit, integra,
Feróci ingenio, fácie procerá uirum.

Non solum autem in hominum corporibus, sed etiam in 4
rerum cuiusquemodi aliarum, 'facies' dicitur. Nam montis et

caeli et maris 'facies', si tempestiue dicatur, probe dicitur.
 5 Sallustii uerba sunt ex historia secunda: Sardinia in Africo mari facie uestigii humani in orientem quam occidentem latior prominet. Ecce autem id quoque in mentem uenit, quod etiam Plautus in Poenulo 'faciem' pro totius corporis colorisque habitu dixit. Verba Plauti haec sunt:

[P.] Set eárum nutrix quá sit facie, mi(hi) éx-pedi.

[M.] Statúra † non magna, corpore aquilost.
 [P.] 'Ipsa e[a]st.

[M.] Specié uenusta ore [aéque] atque oculis pér-nigris.

[P.] Formám quidem hercle uérbis depinxti probe!

7 Praeterea memini, Quadrigarium in undeuicensimo 'faciem' pro statura totiusque corporis figura dixisse.

XXXI. (XXX.)

Quid sit in satura M. Varronis: caninum prandium.

1 Laudabat uenditabatque se nuper quispiam in libraria sedens homo ineptus, gloriosus, tamquam unus esset in omni caelo saturarum M. Varronis enarrator, quas partim Cynicas, alii Menippeas appellant. Et iaciebat inde quaedam non admodum difficilia, ad quae conicienda adspice-
 2 rare posse neminem dicebat. Tum forte ego eum librum ex
 3 isdem saturis ferebam, qui 'Τὸ ροζύων' inscriptus est. Propius igitur accessi et: 'nosti', inquam, 'magister, uerbum illud scilicet e Graecia uetus, musicam, quae sit abscondita, eam esse nulli rei? oro ergo te, legas hos uersus pauculos et prouerbii istius, quod in his uersibus est, sententiam dicas
 4 mihi'. 'Lege', inquit, 'tu mihi potius, quae non intellegis,
 5 ut ea tibi ego enarrem'. 'Quonam', inquam, 'pacto legere ego possum, quae non adsequor? indistincta namque et confusa fient, quae legero, et tuam quoque impediunt intentionem'.

Tunc aliis etiam, qui ibi aderant, compluribus idem com- 6
 probantibus desiderantibusque, accipit a me librum fidei ue-
 terem spectatae, luculente scriptum. Accipit autem inconstan- 7
 tissimo uultu et maestissimo. Sed quid deinde dicam? non 8
 audeo hercle postulare, ut id credatur mihi. Pueri in ludo 9
 rudes, si eum librum accepissent, non hi magis in legendo de-
 ridiculi fuissent, ita et sententias intercidebat et uerba cor-
 rupte pronuntiabat. Reddit igitur mihi librum multis iam ri- 10
 dentibus et: 'uides', inquit, 'oculos meos aegros adsiduis-
 que lucubrationibus prope iam perditos; uix ipsos literarum
 apices potui comprehendere; cum ualebo ab oculis, reuise
 ad me et librum istum tibi totum legam'. 'Recte', inquam, 11
 sit oculis, magister, tuis; sed, in quo illis nihil opus est, id, 12
 rogo te, dicas mihi: caninum prandium in hoc loco, quem
 legisti, quid significat?' Atque ille egregius nebulo, quasi dif- 13
 ficili quaestione proterritus, exurgit statim et abiens: 'non',
 inquit, 'paruam rem quaeris; talia ego gratis non doceo'.

Eius autem loci, in quo id prouerbum est, uerba haec 14
 sunt: Non uides apud Mnes[i]theum scribi, tria ge-
 nêra esse uini, nigrum, album, medium, quod uo-
 cant 'κίρρον', et nouum, uetus, medium? et effi-
 cere nigrum uirus, album urinam, medium πέψιν?
 nouum refrigerare, uetus calefacere, medium
 esse prandium caninum? Quid significet prandium ca- 15
 ninum, rem leuiculam, diu et anxie quaesiuius. Prandium 16
 autem abstemium, in quo nihil potatur, 'caninum' dicitur,
 quoniam canis uino caret. Cum igitur 'medium uinum' appel- 17
 lasset, quod neque nouum esset neque uetus, et plerumque
 homines ita loquantur, ut omne uinum aut nouum esse dicant
 aut uetus, nullam uim habere significauit neque noui neque
 ueteris, quod medium esset, et idcirco pro uino non habend-
 dum, quia neque refrigeraret neque calefaceret. 'Refrige-
 rare' id dicit, quod Graece 'ψύχειν' dicitur.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER QVARTVS DECIMVS.

I.

Dissertatio Fauorini philosophi aduersus eos, qui Chaldaei appellantur et ex coetu motibusque siderum et stellarum fata hominum dicturos pollicentur.

- 1** Aduersum istos, qui sese 'Chaldaeos' seu 'genethliacos' appellant ac de motu deque positu stellarum dicere posse, quae futura sunt, profitentur, audiuius quondam Fauorinum philosophum Romae Graece disserentem egregia atque inlustri oratione; exercendi autem, non ostentandi, gratia ingenii, an quod ita serio iudicatoque existimaret, non habeo dicere. Capita autem locorum argumentorumque, quibus usus est, quod eius meminisse potui egressus ibi ex auditione propere adnotari, eaque fuerunt ad hanc ferme sententiam: disciplinam istam Chaldaeorum tantae uetustatis non esse, quantae uideri uolunt, neque eos principes eius auctoresque esse, quos ipsi ferant, sed id praestigiarium atque offuciarum genus commentos esse homines aeruscatores et cibum quaestumque ex mendaciis captantes. Atque eos, quoniam uiderent terrena quaedam inter homines sita caelestium rerum sensu atque ductu moueri, quale est, quod oceanus quasi lunae comes cum ea simul senescit adulescit-

que, hinc uidelicet sibi argumentum ad suadendum parauisse, ut crederemus, omnia rerum humanarum et parua et maxima, tamquam stellis atque sideribus euincta, duci et regi. Esse autem nimis quam ineptum absurdumque, ut, 4 quoniam aestus oceani cum lunae curriculo congruit, negotium quoque alicuius, quod ei forte de aquae ductu cum ritualibus aut de communi pariete cum uicino apud iudicem est, ut existimemus, id negotium quasi habena quadam de caelo uinctum gubernari. Quod etsi ui et ratione qua diuina fieri 5 potest, nequaquam id tamen censebat in tam breui exiguoque uitae spatio quantouis hominis ingenio comprehendi posse et percipi, sed coniectari pauca quaedam, ut uerbo ipsius utar, *παχυμερέςτερον*, nullo scientiae fundo concepto, sed fusa et uaga et arbitraria, qualis longinqua oculorum acies est per interualla media caligantium; tolli enim, 6 quod maxime inter deos atque homines differt, si homines quoque res omnis post futuras praenoscerent. Ipsam deinde 7 siderum stellarumque obseruationem, quam esse originem scientiae suae praedicarent, hautquaquam putabat liquide consistere. 'Nam si principes Chaldaei, qui in patentibus 8 campis colebant, stellarum motus et uias et discessionem et coetus intuentes, quid ex his efficeretur, obseruauerunt, procedat', inquit, 'haec sane disciplina, set sub ea modo inclinatione caeli, sub qua tunc Chaldaei fuerunt; non enim potest', inquit, 'ratio Chaldaeorum obseruationis manere, si quis ea uti uelit sub diuersis caeli regionibus. Nam quanta', inquit, 'partium circulorumque caeli ex deuergentia et conuexionibus mundi uarietas sit, quis non uidet? Eaedem igitur 9 stellae, per quas omnia diuina humanaque fieri contendunt, sicuti non usquequaque pruinas aut calores cient, sed mutant et uariant tempestatesque eodem in tempore alibi placidas, alibi uiolentas mouent, cur non euenta quoque rerum ac negotiorum alia efficiunt in Chaldaeis, alia in Gaetulis, alia aput Danubium, alia aput Nilum? Per (autem) enim', in-10 quit, 'inconsequens, ipsum quidem corpus et habitum tam profundi aeris sub alio atque alio caeli curuamine non eundem manere, in hominum autem negotiis stellas istas opinari idem semper ostendere, sci[licet] eas si quacumque terra

11 conspexeris'. Praeterea mirabatur, id cuiquam pro per-
 cepto liquere, stellas istas, quas a Chaldaeis et Babylo-
 niis siue Aegyptiis obseruatas ferunt, quas multi 'erraticas',
 Nigidius 'errones' uocat, non esse plures, quam uolgo
 12 dicerentur; posse enim fieri existimabat, ut et alii quidam
 planetes pari potestate essent, sine quibus recta atque per-
 petua obseruatio perfici non quiret, neque eos tamen cernere
 homines possent propter exuperantiam uel splendoris uel
 13 altitudinis. 'Nam et quaedam', inquit, 'sidera quibusdam
 terris conspiciuntur earumque terrarum hominibus nota
 sunt; sed eadem ipsa ex alia omni terra non uidentur et
 14 sunt aliis omnino ignarissima. Atque uti demus', inquit,
 'et has tantummodo stellas et ex una parte terrae obseruari
 debuisse, quae tandem finis obseruationis istius fuit et quae
 tempora satis esse uisa sunt ad percipiendum, quid prae-
 monstraret aut coetus stellarum aut circuitus aut transitus?
 15 Nam si isto modo coepta fieri obseruatio est, ut animaduer-
 teretur, quo habitu quaque forma quaque positura stellarum
 aliquis nasceretur, tum deinceps ab ineunte uita fortuna eius
 et mores et ingenium et circumstantia rerum negotiorumque
 et ad postremum finis etiam uitae spectaretur eaque omnia,
 ut usu uenerant, literis mandarentur ac postea longis tem-
 poribus, cum ipsae illae eodem in loco eodemque habitu fo-
 rent, eadem ceteris quoque euentura existimarentur, qui eo-
 16 dem illo tempore nati fuissent; si isto', inquit, 'modo ob-
 seruari coeptum est [et] ex ea obseruatione composita quae-
 17 dam disciplina est, nullo id pacto potest procedere. Dicant
 enim, quot tandem annis uel potius quot saeculis orbis hic
 18 obseruationis perfici quiuerit'. Constare quippe inter astro-
 logos dicebat, stellas istas, quas 'erraticas' dicerent, quae
 esse omnium rerum fatales uiderentur, infinito prope et in-
 numerabili numero annorum ad eundem locum, cum eodem
 habitu simul omnes profectae sunt, [regredi], ut neque ullus
 obseruationis tenor neque memoriae ulla effigies literarum
 19 tanto aeuo potuerint edurare. Atque illud etiam cuiusmodi
 esset considerandum putabat, quod aliud stellarum agmen
 foret, quo primum tempore conciperetur homo in utero ma-
 tris, aliud postea cum in decem mensibus proximis in lucem

ederetur, quaerebatque, qui conueniret, diuersam super eodem fieri demonstrationem, si, ut ipsi putarent, alius atque alius earundem stellarum situs atque ductus alias atque alias fortunas daret. Sed et nuptiarum tempore, ex quibus liberi 20 quaerentur, atque ipso etiam illo maris et feminae iam declarari coitu oportere dicebat certo quodam et necessario stellarum ordine, quales qualique fortuna homines gignerentur, ac multo etiam ante, quam pater ipse atque mater nascerentur, ex eorum genitura debuisse iam tunc prospici, quinam olim futuri essent, quos ii creaturi forent, et supra longe atque longe per infinitum, ut, si disciplina ista fundamento aliquo ueritatis nixa est, centesimo usque abhinc saeculo uel magis primo caeli atque mundi exordio atque inde iam deinceps, continua significatione, quotiens generis auctores eiusdem homines nascerentur, stellae istae praemonstrare debuerint, qualis qualique fato futurus sit, quisquis hodie natus est. 'Quo autem', inquit, 'pacto credi po- 21 test, uniuscuiusque stellarum formae et positionis sortem atque fortunam uni omnino homini certam destinatumque esse eamque formam post longissima saeculorum spatia restitui, si uitae fortunarumque eiusdem hominis indicia in tam breuibus interuallis per singulos maiorum eius gradus perque infinitum successionum ordinem tam saepe ac tam multipliciter eadem ipsa, non eadem stellarum facie denotantur? Quod 22 si id fieri potest eaque diuersitas atque uarietas admittitur per omnis antiquitatis gradus ad significanda eorum hominum, qui post nascentur, exordia, imparilitas haec turbat obseruationem omnisque ratio disciplinae confunditur'. Iam 23 uero id minime ferendum censebat, quod non modo casus et euenta, quae euenirent extrinsecus, sed consilia quoque ipsa hominum et arbitrarias et uarias uoluntates adpetitionesque et declinationes et fortuitos repentinosque in leuissimis rebus animorum impetus recessusque moueri agitarique desuper e caelo putarent: tamquam quod forte ire in balneas uolueris ac deinde nolueris atque id rursus uolueris, non ex aliqua dispari uariaque animi agitatione, sed ex necessaria quadam errantium siderum reciproca contigerit, ut plane homines non, quod dicitur, 'λογικὰ ζῶα', sed lu-

dicra et ridenda quaedam neurospasta esse uideantur, si nihil sua sponte, nihil arbitrato suo faciunt, sed ducentibus
 24 stellis et aurigantibus. 'Ac si', inquit, 'potuisse(t) praedici adfirmant, Pyrrhusne rex an Manius Curius proelio uicturus esset, cur tandem non de alea quoque ac de calculis et alueolo audent dicere, quisnam ibi ludentium uincat? an uidelicet magna sciunt, parua nesciunt, et minora maioribus in-
 25 perceptiora sunt? Sed si magnitudines rerum sibi uindicant magisque esse perspicuas et facilius comprehendere posse dicunt, uolo', inquit, 'mihi respondeant, quid in hac totius mundi contemplatione, praestantis naturae operibus, in tam paruis atque breuibus negotiis fortunisque hominum magnum
 26 putent? atque id uelim etiam', inquit, 'ut respondeant: si tam paruum atque rapidum est momentum temporis, in quo homo nascens fatum accipit, ut in eodem illo puncto sub eodem circulo caeli plures simul ad eandem competentiam nasci non queant, et si idcirco gemini quoque non eadem uitae sorte sunt, quoniam non eodem temporis puncto editi sunt, peto', inquit, 'respondeant, cursum illum temporis transuolantis, qui uix cogitatione animi comprehendere potest, quonam pacto aut consulto adsequi queant aut ipsi perspicere et reprehendere, cum in tam praecipiti dierum noctiumque uertigine minima momenta ingentes facere di-
 27 cant mutationes?' Ad postremum autem et quid esset, quod aduersum hoc dici posset, requirebat, quod homines utriusque sexus omnium aetatum, diuersis stellarum motibus in uitam editi, regionibus, sub quibus geniti sunt, longe distantibus, tamen isti, aut hiantibus terris aut labentibus tectis aut oppidorum expugnationibus aut eadem in naui fluctu obruti, eodem genere mortis eodemque ictu temporis uniuersi
 28 simul interirent. 'Quod scilicet', inquit, 'numquam eueniret, si momenta nascendi singulis adtributa suas unumquic-
 29 que leges haberent. Quod si quaedam', inquit, 'in hominum morte atque uita etiam diuersis temporibus editorum per stellarum pares quosdam postea conuentus paria nonnulla et consimilia posse dicunt optingere, cur non aliquando possint omnia quoque paria usu uenire, ut existant per huiusmodi stellarum concursiones et similitudines Socratae si-

mul et Antisthenae et Platonēs multī genere, forma, ingenio, moribus, uita omni et morte pari? quod nequaquam' inquit, 'prorsus fieri potest. Non igitur hac causa probe uti 30 queunt aduersum hominum impares ortus, interitus pares'. Illud autem condonare se his dicebat, quod non id quoque 31 requireret, si uitae mortisque hominum rerumque humanarum omnium tempus et ratio et causa in caelo et apud stellas foret, quid de muscis aut uermiculis aut echinis, multis aliis minutissimis terra marique animantibus dicerent? an istaec quoque isdem, quibus homines, legibus nascerentur isdemque itidem extinguerentur? ut aut ranunculis quoque et culicibus nascendi fata sint de caelestium siderum motibus adtributa aut, si id non putarent, nulla ratio uideretur, cur ea siderum uis in hominibus ualeret, deficeret in ceteris.

Haec nos sicca et incondita et propemodum ieiuna ora- 32 tione adtingimus. Set Fauorinus, ut hominis ingenium fuit utque est Graecae facundiae copia simul et uenustas, latius ea et amoenius et splendidius et profluentius exequebatur atque identidem commonebat, ut caueremus, ne qua nobis isti sycophantae ad faciendam fidem inreperent, quod uiderentur quaedam interdum uera effutire aut spargere. 'Non enim comprehensa', inquit, 'neque definita neque per- 33 cepta dicunt, sed lubrica atque ambagiosa coniectatione nitentes, inter falsa atque uera pedetemptim quasi per tenebras ingredientiē, eunt et aut multa temptando incidunt repente imprudentes in ueritatem aut ipsorum, qui eos consulunt, multa credulitate ducente perueniunt callide ad ea, quae uera sunt, et idcirco uidetur in praeteritis rebus quam in futuris ueritatem facilius imitari. Ista tamen omnia, quae aut temere aut astute uera dicunt, prae ceteris', inquit, 'quae mentiuntur, pars ea non sit millesima'.

Praeter haec autem, quae dicentem Fauorinum audiui- 34 mus, multa etiam memini poetarum ueterum testimonia, a quibus huiuscemodi ambages fallaciosae confutantur. Ex quibus est Pacuianum illud:

Nam si, quae euentura sunt, prouideant, aequiperent Ioui,

item Accianum illud:

Ni(hi)l, inquit, crédo auguribus, qui aúres uerbis
diuitant

Aliénas, suas ut aúro locupletént domus.

- 35 Idem Fauorinus, deterrere uolens ac depellere adulescentes a genethliacis istis et quibusdam aliis id genus, qui prodigiosis artibus futura omnia dicturos pollicentur, nullo pacto adeundos eos esse consulendosque, huiuscemodi argumentis concludebat: 'Aut aduersa', inquit, 'euentura dicunt, aut prospera. Si dicunt prospera et fallunt, miser fies frustra expectando; si aduersa dicunt et mentiuntur, miser fies frustra timendo; sin uera respondent eaque sunt non prospera, iam inde ex animo miser fies, antequam e fato fias; si felicia promittunt eaque euentura sunt, tum plane duo erunt incommoda: et expectatio te spei suspensum fatigabit et futurum gaudii fructum spes tibi iam prae florauerit. Nullo igitur pacto utendum est istiusmodi hominibus, res futuras praesagentibus'.

II.

Quem in modum disseruerit Fauorinus, consultus a me, super officio iudicis.

- 1 Quo primum tempore a praetoribus lectus in iudices sum. ut iudicia, quae appellantur 'priuata', susciperem, libros utriusque linguae, de officio iudicis scriptos, conquisiui, ut homo adulescens, a poetarum fabulis et a rhetorum epilogis ad iudicandas lites uocatus, rem iudiciariam, quoniam 'uocis', ut dicitur, 'uiuae' penuria erat, ex 'mutis', quod aiunt, 'magistris' cognoscerem. Atque in dierum quidem diffissionibus conperendinationibusque et aliis quibusdam legitimis ritibus ex ipsa lege Iulia et ex Sabini Masurii et quorundam aliorum iuris peritorum commentariis commoniti et adminiculati sumus. In his autem, quae existere solent, negotiorum ambagibus et in ancipitationum diuersarum circumstantia nihil quicquam nos huius-
- 2 cernendi libri iuuerunt. Nam, etsi consilia iudicibus ex prae-
- 3

sentium causarum statu capienda sunt, generalia tamen quaedam praemonita et praecepta sunt, quibus ante causam praemuniri iudex praepararique ad incertos casus futurarum difficultatum debeat, sicut illa mihi tunc accidit inexplicabilis reperiendae sententiae ambiguitas.

Petebatur apud me pecunia, quae dicebatur data numerataque; sed qui petebat, neque tabulis neque testibus id factum docebat et argumentis admodum exilibus nitebatur. Sed eum constabat uirum esse ferme bonum notaeque et 5 expertae fidei et uitae inculpatissimae, multaque et industria exempla probitatis sinceritatisque eius expromebantur; illum 6 autem, unde petebatur, hominem esse non bonae rei uitaeque turpi et sordida conuictumque uolgo in mendaciis plenumque esse perfidiarum et fraudum ostendebatur. Is 7 tamen cum suis multis patronis clamitabat, probari apud me debere pecuniam datam consuetis modis, 'expensi latione, mensae rationibus, chirographi exhibitione, tabularum ob- signatione, testium intercessione', ex quibus omnibus si 8 nulla re probaretur, dimitti iam se oportere et aduersarium de calumpnia dampnari, quod de utriusque autem uita atque factis diceretur, frustra id fieri atque dici: rem enim de petenda pecunia apud iudicem priuatum agi, non apud censes de moribus.

Tunc ibi amici mei, quos rogaueram in consilium, uiri 9 exercitati atque in patrociniis et in operis fori celebres semperque se circumundique distrahentibus causis festinantes, non sedendum diutius ac nihil esse dubium dicebant, quin absoluendus foret, quem accepisse pecuniam nulla probatione sollempni docebatur. Sed enim ego homines cum 10 considerabam, alterum fidei, alterum probri plenum spurcissimaeque uitae ac defamatissimae, nequaquam adduci potui ad absoluendum. Iussi igitur diem diffindi atque inde 11 a subsellis pergo ire ad F a u o r i u m philosophum, quem in eo tempore Romae plurimum sectabar, atque ei de causa ac de hominibus quae apud me dicta fuerant, uti res erat, narro omnia ac peto, ut et ipsum illud, in quo haerebam, et cetera etiam, quae obseruanda mihi forent in officio iudicis, faceret me, ut earum rerum essem prudentior.

- 12 Tum Fauorinus, religione illa cunctationis et sollicitudinis nostrae conprobata: ‘id quidem’, inquit, ‘super quo nunc deliberas, uideri potest specie tenui paruaque esse. Sed si de omni quoque officio iudicis praeire tibi me uis, ne-
- 13 quaquam est uel loci huius uel temporis; est enim disceptatio ista multiugae et sinuosae quaestionis multaque et anxia
- 14 cura et circumspectientia indigens. Namque, ut pauca tibi nunc quaestionum capita adtingam, iam omnium primum hoc de iudicis officio quaeritur: si iudex forte id sciat, super qua re apud eum litigatur, eaque res uni ei, priusquam agi coepta aut in iudicium deducta sit, ex alio quodam negotio casuque alio quo cognita liquido et comperta sit, neque id tamen in agenda causa probatur, oporteatne eum secundum ea, quae sciens uenit, iudicare, an secundum ea, quae
- 15 aguntur? Id etiam’, inquit, ‘quaeri solet, an deceat atque conueniat iudici, causa iam cognita, si facultas esse uideatur componendi negotii, officio paulisper iudicis dilato, communis
- 16 amicitiae et quasi pacificatoris partes recipere? Atque illud amplius ambigi ac dubitari scio, debeatne iudex inter cognoscendum ea, quae dicto quaesitoque opus est, dicere et quaerere, etiamsi, cuius ea dici quaerique interest, neque dicat neque postulet? patrocinari enim prorsus hoc esse aiunt, non iudicare.
- 17 Praeter haec super ea quoque re dissentitur, an ex usu exque officio sit iudicis, rem causamque, de qua cognoscit, interlocutionibus suis ita exprimere consignareque, ut ante sententiae tempus ex iis, quae apud eum in praesens confuse uarieque dicuntur, proinde ut quoquo in loco ac tempore
- 18 mouetur, signa et indicia faciat motus atque sensus sui. Nam qui iudices’, inquit, ‘acres atque celeres uidentur, non aliter existimant rem, qua de agitur, indagari comprehendique posse, nisi is, qui iudicat, crebris interrogationibus necessariisque interlocutionibus et suos sensus aperiat et litigan-
- 19 tium deprehendat. Contra autem, qui sedatiores et grauiiores putantur, negant iudicem debere ante sententiam, dum causa utrimque agitur, quotiens aliqua re proposita motus est, totiens significare, quid sentiat. Euenturum enim aiunt, ut, quia pro uarietate propositionum argumentorumque alius

atque alius motus animi patiendus est, aliter atque aliter eadem in causa eodemque in tempore sentire et interloqui uideatur.

Sed de his', inquit, 'et ceteris huiusmodi iudicialis of- 20
ficii tractatibus et nos posthac, cum erit otium, dicere, quid
sentiamus, conabimur et praecepta Aelii Tuberonis su-
per officio iudicis, quae nuperrime legi, recensebimus. Quod 21
autem ad pecuniam pertinet, quam apud iudicem peti dixisti,
suadeo hercle tibi, utare M. Catonis, prudentissimi uiri,
consilio, qui in oratione, quam pro L. Turio contra
Cn. Gellium dixit, ita esse a maioribus (maiorum) traditum
obseruatumque ait, ut si, quod inter duos actum est, neque
tabulis neque testibus planum fieri possit, tum apud iudicem,
qui de ea re cognosceret, uter ex his uir melior esset, quae-
reretur et, si pares essent seu boni pariter seu mali, tum illi,
unde petitur, crederetur ac secundum eum iudicaretur. In 22
hac autem causa, de qua tu ambigis, optimus est qui petit,
unde petitur deterrimus, et res est inter duos acta sine testi-
bus. Eas igitur et credas ei, qui petit, condempnesque 23
eum, de quo petitur, quoniam, sicuti dicis, duo pares non
sunt et qui petit melior est.

Hoc quidem mihi tum Fauorinus, ut uirum philoso- 24
phum decuit, suasit. Sed maius ego altiusque id esse ex- 25
istimaui, quam quod meae aetati et mediocritati conueniret,
ut cognouisse et condempnasse de moribus, non de proba-
tionibus rei gestae uiderer; ut absoluerem tamen, inducere
in animum non quui et propterea iuravi mihi non liquere, at-
que ita iudicatu illo solutus sum.

Verba ex oratione M. Catonis, cuius commemorat 26
Fauorinus, haec sunt: Atque ego a maioribus
memoria sic accepi: si quis quid alter ab al-
tero peterent, si ambo pares essent, siue boni
siue mali essent, quod duo res gessissent, uti
testes non interessent, illi unde petitur, ei po-
tius credendum esse. Nunc si sponsionem fe-
cissent Gellius cum Turio: 'Ni uir melior esset
Gellius, quam Turius', nemo, opinor, tam insa-

nus eset, qui iudicaret, meliorem esse Gellium, quam Turium: si non melior Gellius est Turio, potius oportet credi, unde petitur.

III.

An aemuli offensique inter sese fuerint Xenophon et Plato.

- 1 Qui de Xenophontis Platonisque uita et moribus pleraque omnia exquisitissime scripsere, non a fuisse ab eis motus quosdam tacitos et occultos simultatis aemulationisque mutuae putauerunt et eius rei argumenta quaedam
- 2 coniectaria ex eorum scriptis protulerunt. Ea sunt profecto huiuscemodi: quod neque a Platone in tot numero libris mentio usquam facta sit Xenophontis neque item contra ab eo in suis libris Platonis, quamquam uterque ac maxime Plato complurium Socratis sectatorum in sermonibus,
- 3 quos scripsit, commemorerit. Id etiam esse non sinceræ neque amicae uoluntatis indicium crediderunt, quod Xenophon inclito illi operi Platonis, quod de optimo statu reipublicae ciuitatisque administrandae scriptum est, lectis ex eo duobus fere libris, qui primi in uolguis exierant, opposuit contra conscripsitque diuersum regiae administrationis genus, quod *παιδείας Κύρου* inscriptum est.
- 4 Eo facto scriptoque eius usque permotum esse Platonem ferunt, ut quodam in libro, mentione Cyri regis habita, retractandi leu ndique eius operis gratia, uirum quidem Cyrum nauum et strenuum fuisse dixerit, *‘παιδείας δὲ οὐκ ὀφθαῖς ἠφθαι τὸ παράπαν’*: haec enim uerba sunt de Cyro Platonis.
- 5 Praeterea putant id quoque ad ista, quae dixi, accedere: quod Xenophon in libris, quos dictorum atque factorum Socratis commentarios composuit, negat Socraten de caeli atque naturae causis rationibusque umquam disputauisse, ac ne disciplinas quidem ceteras, quae *‘μαθηματά’* Graeci appellant, quae ad bene beateque uiuendum non pergerent, aut attigisse aut comprobasse, idcircoque turpiter eos mentiri dicit, qui dissertationes istiusmodi Socrati adtribuerent. ‘Hoc autem’, inquit, ‘Xenophon cum scripsit,
- 6

Platonem uidelicet notat, in cuius libris Socrates physica et musica et geometrica disserit'. Sed enim de uiris optimis 7 et grauissimis si credendum hoc aut suspicandum fuit, causam equidem esse arbitror non obtreactionis nec inuidiae neque de gloria maiore parienda certationis: haec enim procul a moribus philosophiae absunt, in quibus illi duo omnium iudicio excelluerunt. Quae igitur est opinionis istius ratio? Haec profecto est: aequiperatio ipsa plerumque 8 et paritas uirtutum inter sese consimilium, etiamsi contentionis studium et uoluntas abest, speciem tamen aemulationis creat. Nam cum ingenia quaedam magna duorum 9 plurimum in eiusdem rei studio inlustrium aut pari sunt fama aut proxima, oritur apud diuersos fauiores eorum industriae laudisque aestimandae contentio. Tum postea 10 ex alieno certamine ad eos quoque ipsos contagium certationis adspirat cursusque eorum ad eandem uirtutis calcem pergentium, quando est compar uel ambiguus, in aemulandi suspensiones non suo, sed fauentium studio delabitur. Proinde igitur et Xenophon et Plato, Socraticae amoe- 11 nitatis duo lumina, certare aemularique inter sese existimati sunt, quia de iis apud alios, uter esset exuperantior, certabatur et quia duae eminentiae, cum simul iunctae in arduum nituntur, simulacrum quoddam contentionis aemulae pariunt.

III.

Quod apte Chrysippus et graphice imaginem Iustitiae modulis coloribusque uerborum depinxit.

Condigne mehercule et condecere Chrysippus in librorum, qui inscribuntur *περὶ καλοῦ καὶ ἡδονῆς*, primo, os et oculos Iustitiae uultumque eius seueris atque uenerandis uerborum coloribus depinxit. Facit quippe 2 imaginem Iustitiae fierique solitam esse dicit a pictoribus rhetoribusque antiquioribus ad hunc ferme modum: 'forma atque filo uirginali, aspectu uementi et formidabili, luminibus oculorum acribus, neque humilis neque atrocis, sed reuerendae cuiusdam tristitiae dignitate'. Ex imaginis 3

autem istius significatione intellegi uoluit, iudicem, qui Iustitiae antistes est, oportere esse grauem, sanctum, seuerum, incorruptum, inadulabilem contraque improbos nocentesque inmisericordem atque inexorabilem erectumque et arduum ac potentem, ui et maiestate aequitatis ueritatisque terrificum. Verba ipsa Chrysippi de Iustitia scripta haec sunt: Παρθένος δὲ εἶναι λέγεται κατὰ σύμβολον τοῦ ἀδιάφθορος εἶναι καὶ μηδαμῶς ἐνδιδόναι τοῖς κακούργοις, μηδὲ προσίεσθαι μήτε τοὺς ἐπιεικεῖς λόγους μήτε παραίτησιν καὶ δέησιν μήτε κολακείαν μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν τοιούτων· οἷς ἀκολουθῶς καὶ σκυθρωπή γράφεται καὶ συνηστηκὸς ἔχουσα τὸ πρόσωπον καὶ ἔντονον καὶ δεδορκὸς βλέπουσα, ὥστε τοῖς μὲν ἀδίκους φόβον ἐμποιεῖν, τοῖς δὲ δικαίοις θάρσος· τοῖς μὲν προσφιλοῦς ὄντος τοῦ τοιούτου προσώπου, τοῖς δὲ ἐτέροις προσάντους.

5 Haec uerba Chrysippi eo etiam magis ponenda existi maui, ut prompta ad considerandum iudicandumque sint, quoniam legentibus ea nobis deliciores quidam disciplinarum philosophi Saeuitiae imaginem istam esse, non Iustitiae, dixerunt.

V.

Lis atque contentio grammaticorum Romae inlustrium enarrata super casu uocatio uocabuli, quod est egregius.

1 Defessus ego quondam diutina commentatione laxandi leuandique animi gratia in Agrippae campo deambulabam. Atque ibi duos forte grammaticos conspicatus non parui in urbe Roma nominis, certationi eorum acerrimae adfui, cum alter in casu uocatio 'uir egregi' dicendum contenderet, alter 'uir egregie'.

2 Ratio autem eius, qui 'egregi' oportere dici censebat, huiuscemodi fuit: 'Quaecumque', inquit, 'nomina seu uocabula recto casu numero singulari us syllaba finiuntur, in quibus ante ultimam syllabam posita est i litera, ea omnia

casu uocatio i litera terminantur, ut 'Caelius' 'Caeli', 'modius' 'modi', 'tertius' 'terti', 'Accius' 'Acci', 'Titius' 'Titi' et similia omnia; sic igitur 'egregius', quoniam us syllaba in casu nominandi finitur eamque syllabam praecedit i litera, habere debet in casu uocandi i literam extremam et idcirco 'egregi', non 'egregie', rectius dicitur. Nam 'diuus' et 'rius' et 'cliuus' non us syllaba terminantur, sed ea, quae per duo u scribenda est, propter cuius syllabae sonum declarandum reperta erat noua litera, quae 'digamma' appellabatur'.

Hoc ubi ille alter audiuit: 'o', inquit, 'egregie gram-3 maticae uel, si id mauis, egregiissime, dic, oro te, 'in- scius' et 'impius' et 'sobrius' et 'ebrius' et 'proprius' et 'propitius' et 'anxius' et 'contrarius', quae us syl- laba finiuntur, in quibus ante ultimam syllabam i litera est, quem casum uocandi habent? me enim pudor et uerecundia tenent, pronuntiare ea secundam tuam definitio- nem'. Sed cum ille paulisper oppositu horum uocabulorum 4 commotus reticisset et mox tamen se conlegisset ean- demque illam, quam definierat, regulam retineret et propugnaret diceretque, et 'proprius' et 'propitium' et 'anxium' et 'contrarium' itidem in casu uocatio dicend- um, ut 'aduersarius' et 'extrarius' diceretur; 'in- scium' quoque et 'impium' et 'ebrium' et 'sobrium' insolentius quidem paulo, sed rectius per i literam, non per e, in eodem casu pronuntiandum, eaque inter eos contentio longius duceretur, non arbitratus ego, operae pretium esse, eadem istaec diutius audire, clamantes con- pugnantisque illos reliqui.

VI.

Cuimodi sint, quae speciem doctrinarum habeant, sed neque de- lectent neque utilia sint; atque inibi de uocabulis singularum urbium regionumque inmutatis.

Homo nobis familiaris, in literarum cultu non ignobilis 1 magnamque aetatis partem in libris uersatus: 'adiutum', inquit, 'ornatumque uolo ire noctes tuas'; et simul

dat mihi librum grandi uolumine 'doctrinae omnigenus', ut ipse dicebat, 'praescatentem', quem sibi elaboratum esse ait ex multis et uariis et remotis lectionibus, ut ex eo sumerem quantum liberet rerum memoria dignarum. Accipio cupidus et libens, tamquam si copiae cornu nactus essem, et recondo me penitus, ut sine arbitris legam.

3 At quae ibi scripta erant, pro Iuppiter, mera miracula! quo nomine fuerit, qui primus 'grammaticus' appellatus est; et quot fuerint Pythagorae nobiles, quot Hippocratae; et cuiusmodi fuisse Homerus dicat in Vlixis domo *λαύρην*; et quam ob causam Telemachus cubans iunctim sibi cubantem Pisistratum non manu adtigerit, sed pedis ictu excitarit; et Euryclyia Telemachum quo genere claustrum incluserit; et quapropter idem poeta rosam non norit, oleum ex rosa norit. Atque illud etiam scriptum fuit, quae nomina fuerint sociorum Vlixis, qui a Scylla rapti laceratique sunt; utrum *ἐν τῇ ἔσω θαλάσσει* Vlixes errauerit *κατ' Ἀρίσταρχον*, an *ἐν τῇ*

4 *ἔξω κατὰ Κράτητα*; item et istuc scriptum fuit, qui sint apud Homerum uersus isopsephi; et quorum ibi nominum *παραστιχίς* reperiatur; et quis adeo uersus sit, qui per singula uocabula singulis syllabis increseat; ac deinde qua ratione dixerit singulas pecudes in singulos annos terna parere; et ex quinque operimentis, quibus Achilles clipeus munitus est, quod factum ex auro est, summum sit in medium; et praeterea quibus urbibus regionibusque uocabula iam mutata sint, quod Boeotia ante appellata fuerit 'Aonia', quod Aegyptus 'Aeria', quod Creta quoque eodem nomine 'Aeria' dicta est, quod Attice 'Ἀκτὴ', quod Corinthus 'Ephyre', quod Macedonis 'Ἡμαθία', quod Thessalia 'Ἀλιονία', quod Tyros 'Sarra', quod Thracia ante 'Sithon[ia]' dictast, quod [P]aeston 'Ποσειδώνιον'.

5 Haec item atque alia multa istiusmodi scripta in eo libro fuerunt.

Quem cum statim properans redderem: 'ὄναρό σου', inquam, 'doctissime uirorum, ταύτης τῆς πολυμαθίας et

librum hunc opulentissimum recipe, nil prosus ad nostras paupertinas literas congruentem. Nam mea e noctes, quas instructum ornatumque isti, de uno maxime illo uersu Homeri quaerunt, quem Socrates prae omnibus semper rebus sibi esse cordi dicebat:

Ὅ τί τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.'

VII.

Quod M. Varro Cn. Pompeio, consuli primum designato, commentarium dedit, quem appellauit ipse isagogicum, de officio senatus habendi.

Gneo Pompeio consulatus primus cum M. Crasso designatus est. Eum magistratum Pompeius cum initurus foret, quoniam per militiae tempora senatus habendi consulendique, rerum expers urbanarum fuit, M. Varronem, familiarem suum, rogauit, uti commentarium faceret 'isagogicum', sic enim Varro ipse appellat, ex quo disceret, quid facere dicereque deberet, cum senatum consuleret. Eum librum commentarium, quem super ea re Pompeio fecerat, perisse Varro ait in literis, quas ad Oppianum dedit, quae sunt in libro epistularum quaestionum quarto, in quibus literis, quoniam quae ante scripserat non comparebant, docet rursus multa ad eam rem ducentia.

Primum ibi ponit, qui fuerint, per quos more maiorum senatus haberi soleret eosque nominat: 'dictatorem, consules, praetores, tribunos plebi, interregem, praefectum urbi', neque alii, praeter hos, ius fuisse dixit facere senatusconsultum, quotiensque usus uenisset, ut omnes isti magistratus eodem tempore Romae essent, tum quo supra ordine scripti essent, qui eorum prior aliis esset, ei potissimum senatus consulendi ius fuisse ait, deinde extraordinario iure tribunos quoque militares, qui pro consulibus fuissent, item decemuiros, quibus imperium consulare tum esset, item triumuiros reipublicae reconstituendae causa creatos ius consulendi senatum habuisse.

Postea scripsit de intercessionibus dixitque intercedendi,

ne senatusconsultum fieret, ius fuisse iis solis, qui eadem potestate, qua ii, qui senatusconsultum facere uellent, maiore esse.

- 7 Tum adscripsit de locis, in quibus senatusconsultum fieri iure posset, docuitque confirmauitque, nisi in loco per augurem constituto, quod 'templum' appellaretur, senatusconsultum factum esset, iustum id non fuisse. Propterea et in curia Hostilia et in Pompeia et post in Iulia, cum profana ea loca fuissent, templa esse per augures constituta, ut in iis senatusconsulta more maiorum iusta fieri possent. Inter quae id quoque scriptum reliquit, non omnes aedes sacras templa esse ac ne aedem quidem Vestae templum esse.
- 8 Post haec deinceps dicit, senatusconsultum ante exortum aut post occasum solem factum ratum non fuisse, opus etiam censorium fecisse existimatos, per quos eo tempore senatusconsultum factum esset.
- 9 Docet deinde inibi multa, quibus diebus habere senatum ius non sit, immolareque hostiam prius auspicarique debere, qui senatum habiturus esset, de rebusque diuinis prius quam humanis ad senatum referendum esse, tum porro referri oportere aut infinite de republica, aut de singulis rebus finite; senatusque consultum fieri duobus modis: aut per discessionem, si consentiretur, aut, si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas; singulos autem debere consuli gradatim incipique a consulari gradu. Ex quo gradu semper quidem antea primum rogari solitum, qui princeps in senatum lectus esset; tum autem, cum haec scriberet, nouum morem institutum refert per ambitionem gratiamque, ut is primus rogaretur, quem rogare uellet, qui haberet senatum, dum is
- 10 tamen ex gradu consulari esset. Praeter haec de pignore quoque capiendo disserit deque multa dicenda senatori, qui,
- 11 cum in senatum uenire deberet, non adesset. Haec et alia quaedam id genus in libro, quo supra dixi, M. Varro epistula ad Oppianum scripta executus est.
- 12 Sed quod ait, senatusconsultum duobus modis fieri solere, aut conquisitis sententiis aut per discessionem, parum conuenire uidetur cum eo, quod Ateius Capito in coniecta-
- 13 neis scriptum reliquit. Nam in libro (col)VIII. Tube-

ronem dicere ait, nullum senatusconsultum fieri posse non discessione facta, quia in omnibus senatusconsultis, etiam in iis, quae per [r]elationem fierent, discessio esset necessaria, idque ipse Capito uerum esse adfirmat. Sed de hac omni re alio in loco plenius accuratiusque nos memini scribere.

VIII.

Quaesitum esse dissensumque, an praefectus Latinarum causa creatus ius senatus conuocandi consulendique habeat.

Praefectum urbi Latinarum causa relictum senatum habere posse Iunius negat, quoniam ne senator quidem sit neque ius habeat sententiae dicendae, cum ex ea aetate praefectus fiat, quae non sit senatoria. M. autem Varro in 2° quarto epistulicarum quaestionum et Ateius Capito in coniectaneorum (col)VIII., ius esse praefecto senatus habendi dicunt; deque ea re ad sensum esse Capito [Varro]nem Tiberoni contra sententiam Iunii refert: Nam et tribunis, inquit, plebis senatus habendi ius erat, quamquam senatores non essent, ante Atinium plebiscitum.

A. G E L L I I
NOCTIVM ATTICARVM LIBER QVINTVS
DECIMVS.

I.

Quod in Quinti Claudii annalibus scriptum est, lignum alumine
oblitum non ardere.

- 1** Declamauerat Antonius Iulianus rhetor praeterquam
semper alias, tum uero nimium quantum delectabiliter et
feliciter. Sunt enim ferme scholasticae istae declamationes
eiusdem hominis eiusdemque facundiae, non eiusdem tamen
2 cotidie felicitatis. Ergo familiares eius circumfusi undique
eum prosequerentur domum, cum inde subeuntes montem
Cispium conspiciamus insulam quandam occupatam igni multis
ardisque tabulatis editam et propinqua iam omnia flagrare
3 uasto incendio. Tum quispiam ibi ex comitibus Iuliani:
'magni', inquit, 'reditus urbanorum praediorum, sed
pericula sunt longe maxima. Si quid autem posset remedii
fore, ut ne tam adsidue domus Romae arderent, uenum
4 hercle dedissem res rusticas et urbicas emissem'. Atque
illi Iulianus laeta, ut mos eius fuit, inter fabulandum
uenustate: 'si annalem', inquit, 'undeuicensimum
Q. Claudii legisses, optimi et sincerissimi scriptoris,
docuisset te profecto Archelaus, regis Mithridati praefectus,
qua medella quaque sollertia ignem defenderes, ut ne ulla
tua aedificatio e ligno correpta atque insinuata flammis
arderet'.

Percontatus ego sum, quid esset illud mirum Quadri-5
garii. Repetit: 'In eo igitur libro scriptum inveni, cum 6
obpugnaret L. Sulla in terra Attica Piraeum et contra Arche-
laus regis Mithridati praefectus ex eo oppido propugnaret,
turrim ligneam defendendi gratia structam, cum ex omni la-
tere circumplexa igni foret, ardere non quisse, quod alumine
ab Archelao oblita fuisset?'

Verba Quadrigarii ex eo libro haec sunt: Cum Sulla 7
conatus esset tempore magno, eduxit copias, ut Archelai turrim unam, quam ille interposuit,
ligneam incenderet. Venit, accessit, ligna sub-
didit, submouit Graecos, ignem admouit; satis
sunt diu conati, numquam quierunt incendere,
ita Archelaus omnem materiam obleuerat alu-
mine, quod Sulla atque milites mirabantur, et
postquam non succendit, reduxit copias.

II.

Quod Plato in libris, quos de legibus composuit, largiores
laetioresque in conuiujs inuitatiunculas uini non inutiles esse
existimauit.

Ex insula Creta quispiam, aetatem Athenis agens, Pla- 1
tonicum sese philosophum dicebat et uiderier gestibat.
Erat autem nihili homo et nugator atque in Graecae facundiae 2
gloria iactabundus et praeterea uini libidine adusque ludibria
ebriosus. Is in conuiujs iuuenum, quae agitare Athenis 3
hebdomadibus lunae sollempne nobis fuit, simulatque modus
epulis factus et utiles delectabilesque sermones coeperant,
tum, silentio ad audiendum petito, loqui coeptabat atque id
genus uili et incondita uerborum caterua hortabatur omnes
ad bibendum, idque se facere ex decreto Platonico praedica-
bat, tamquam Plato in libris, quos de legibus composuit,
laudes ebrietatis copiosissime scripsisset utilemque esse eam
bonis ac fortibus uiris censuisset; ac simul inter eiusmodi
orationem crebris et ingentibus poculis ingenium omne
ingurgitabat, fomitem esse quendam dicens et incitabulum
ingenii uirtutisque, si mens et corpus hominis uino flagraret.

4 Sed enim Plato in primo et secundo de legibus non, ut ille nebulo opinabatur, ebrietatem istam turpissimam, quae labefacere et inminuere hominum mentes solet, laudauit, sed hanc largiorem paulo iucundiorumque uini inuitationem, quae fieret sub quibusdam quasi arbi-
5 tris et magistris conuiuiorum sobriis, non inprobauit. Nam et modicis honestisque inter bibendum remissionibus refecti integrarique animos ad instauranda sobrietatis officia existumauit reddique eos sensim laetiores atque ad intentiones rursus capiendas fieri habiliores, et simul, si qui penitus in his adfectionum cupiditatumque errores inessent, quos aliquis pudor reuerens concealaret, ea omnia sine graui periculo, libertate per uinum data, detegi et ad corrigendum medendumque fieri oportuniora.

6 Atque hoc etiam Plato ibidem dicit, non defugiendas esse neque respuestas huiuscemodi exercitationes aduersum propulsandam uini uolentiam neque ullum umquam continentem prorsum ac temperantem satis fideliter uisum esse, cuius uita uictusque non inter ipsa errorum peri-
7 cula et in mediis uoluptatum inlecebris explorata sit. Nam cui libentiae gratiaeque omnes conuiuiorum incognitae sint quique illarum omnino expers sit, si eum forte ad participandas eiusmodi uoluptates aut uoluntas tulerit aut casus induxerit aut necessitas compulerit, deleniri plerumque et capi, neque mentem animumque eius consistere.
8 sed ui quadam noua ictum labascere. Congrediendum igitur censuit et, tamquam in acie quadam, cum uoluptariis rebus cumque ista uini licentia conminis decernendum, ut aduersum eas non fuga simus tuti nec absentia, sed uigore animi et constanti praesentia moderatoque usu temperantiam continentiamque tueamur et, calefacto simul refotoque animo, si quid in eo uel frigidae tristitiae uel torpentis uerecundiae fuerit, deluamus.

III.

Quid M. Cicero de particula ista senserit scripseritque, quae praeposita est uerbis aufugio et aufero; et an in uerbo autumo eadem istaec praepositio esse uideri debeat.

Legimus librum M. Ciceronis, qui inscriptus est **1** orator. In eo libro Cicero, cum dixisset, uerba haec **2** 'aufugio' et 'aufero' composita quidem esse ex praepositione 'ab' et ex uerbis 'fugio' et 'fero', sed eam praepositionem, quo fieret uox pronuntiatu audituque lenior, uersam mutatamque esse in 'au' syllabam coeptumque esse dici 'aufugio' et 'aufero' pro 'abfugio' et 'abfero', cum haec, inquam, ita dixisset, tum postea ibi **3** dem super eadem particula ita scripsit: Haec, inquit, praepositio praeter haec duo uerba nullo alio in uerbo repperietur.

Inuenimus autem in commentario Nigidiano, uer- **4** bum 'autumo' compositum ex 'ab' praepositione et uerbo 'aestumo' dictumque intercise 'autumo', quasi 'abaestumo', quod significaret 'totum aestumo', tamquam 'abnumero'. Sed, quod sit cum honore multo dictum P. Nigidii, **5** hominis eruditissimi, audacius hoc argutiusque esse uide- tur, quam uerius. 'Autumo' enim non id solum signi- **6** ficat: 'aestumo', sed et 'dico' et 'opinor' et 'censeo', cum quibus uerbis praepositio ista neque cohaerentia uocis neque significatione sententiae conuenit. Praeterea uir acer- **7** rimae in studio literarum [di]ligentiae M. Tullius non sola esse haec duo uerba dixisset, si repperiri posset ullum tertium. Sed illud magis inspici quaerique dignum est, uersane **8** sit et mutata 'ab' praepositio in 'au' syllabam propter lenita- tem uocis, an potius 'au' particula sua sit propria origine et proinde, ut pleraeque aliae praepositiones a Graecis, ita haec quoque inde accepta sit; sicuti est in illo uersu Homeri:

*Ἀνέρουσαν μὲν πρῶτα καὶ ἔσφαξαν καὶ ἔδει-
ραν,*

et:

Ἄβρομοι, ἀνλάχοι.

III.

Historia de Ventidio Basso, ignobili homine, quem primum de Parthis triumphasse, memoriae traditum est.

- 1 In sermonibus nuper fuit seniorum hominum et eruditorum, multos in uetere memoria altissimum dignitatis gradum ascendisse ignobilissimos prius homines et despicatissimos.
- 2 Nihil adeo de quoquam tantae admirationi fuit, quantae fuerunt, quae de Ventidio Basso scripta sunt. Eum Picentem fuisse genere et loco humili et matrem eius a Pompeio Strabone, Pompei Magni patre, bello sociali, quo Asculanos subegit, captam cum ipso esse, mox, triumphante Pompeio Strabone, eum quoque puerum inter ceteros ante currum imperatoris sinu matris uectum esse; post, cum adoleuisset, uictum sibi aegre quaesisse eumque sordide inuenisse comparandis mulis et uehiculis, quae magistratibus, qui sortiti prouincias forent, praebenda publice conduxisset. In isto quaestu notum esse coepisse C. Caesari et cum eo profectum esse in Gallias. Tum, quia in ea prouincia satis nauiter uersatus esset et deinceps ciuili bello mandata sibi pleraque inpigre et strenue fecisset, non modo in amicitiam Caesaris, sed ex ea in amplissimum quoque ordinem peruenisse; mox tribunum quoque plebi ac deinde praetorem creatum atque in eo tempore iudicatum esse a senatu hostem cum M. Antonio; post uero coniunctis partibus, non pristinam tantum dignitatem reciperasse, sed pontificatum ac deinde consulatum quoque adeptum esse; eamque rem tam intoleranter tulisse populum Romanum, qui Ventidium Bassum meminerat curandis mulis uictitasse, ut uulgo per uias urbis uersiculi proscriberentur:

Concurríte omnes aúgures, arúspices!

Porténtum inusitátum conflatum ést recens:

Nam múlas qui fricábat, consul fáctus est.

- 4 Eundem Bassum Suetonius Tranquillus praepositum esse a M. Antonio prouinciis orientalibus Parthosque in Syriam introrumpentis tribus ab eo proelis fusos scribit, eumque primum omnium de Parthis triumphasse et morte obita publico funere sepultum esse.

V.

Verbum profligo a plerisque dici inproprie insciteque.

Sicut alia uerba pleraque ignoratione et inscitia improbe 1 dicentium, quae non intellegant, deflexa ac deprauata sunt a ratione recta et consuetudine, ita huius quoque uerbi, quod est 'profligo', significatio uersa et corrupta est. Nam cum ab adfligendo et ad perniciem interitumque dedu- 2 cendo inclinatum id tractumque sit semperque eo uerbo, qui diligenter locuti sunt, ita usi sint, ut 'profligare' dicerent 'prodigere' et 'deperdere', 'profligatas'que res quasi 'proflitas' et 'perditas' appellarent, nunc audio, aedificia et templa et alia fere multa, quae prope absoluta adfectaque sunt, 'in profligato esse' dici ipsaque esse iam 'profligata'. Quapropter ur- 3 banissime respondisse praetorem, non indoctum uirum, barbasculo cuidam ex aduocatorum turba, Sulpicius Apollinaris in quadam epistula scribtum reliquit. Nam cum 4 ille, inquit, rabula audaculus ita postulasset uerbaque ita fecisset: 'Omnia, uir clarissime, negotia, de quibus te cogniturum esse hodie dixisti, diligentia et uelocitate tua profligata sunt, unum id solum relictum est, de quo, rogo, audias', tum praetor satis ridicule: 'An illa negotia, de quibus iam cognouisse me dicis, profligata sint, equidem nescio; hoc autem negotium, quod in te incidit, procul dubio, siue id audiam siue non audiam, profligatum est'.

Quod significare autem uolunt, qui 'profligatum' dicunt, 5 hi, qui Latine locuti sunt, non 'profligatum', sed 'adfectum', dixerunt, sicuti M. Cicero in oratione, quam habuit de prouinciis consularibus. Eius uerba haec sunt: Bel- 6 lum adfectum uidemus et, uere ut dicam, paene confectum. Item infra: Nam ipse Caesar quid est 7 quod in ea prouincia commorari uelit, nisi ut ea, quae per eum adfecta sunt, perfecta reipublicae tradat. Idem Cicero in oeconomico: Cum uero ad- 8fecta iam prope aestate [u]uas a sole mitescere tempus est.

VI.

In libro M. Ciceronis de gloria secundo manifestum erratum in ea parte, in qua scribitum est super Hectore et Aiace.

- 1 In libro M. Tulli, qui est secundus de gloria, manifestus error est non magnae rei, quem errorem esse, possit cognoscere non aliquis eruditorum, sed qui tantum legerit
- 2 *Ὁμήρου τὸ Η'*. Quamobrem non tam id mirabamur, errasse in ea re M. Tullium, quam non esse animaduersum hoc postea correctumque uel ab ipso uel a Tiron e, liberto eius, diligentissimo homine et librorum patroni sui studiosissimo.
- 3 Ita enim scriptum in eo libro est: Apud eundem poetam Ajax, cum Hectore congregiendi depugnandi causa, agit, ut sepeliatur, si sit forte uictus. declaratque, se uelle, ut suum tumulum multis etiam post saeculis praetereuntes sic loquantur:

Hic situs est uitae iam pridem lumina linquens,

Qui quondam Hectoreo percussus concidit ense.

Fabitur haec aliquis, mea semper gloria uiuet.

- 4 Huius autem sententiae uersus, quos Cicero in linguam Latinam uertit, non Ajax apud Homerum dicit neque Ajax agit, ut sepeliatur, sed Hector dicit et Hector de sepultura agit, priusquam sciat, an Ajax secum depugnandi causa congressurus sit.

VII.

Observatum esse in senibus, quod annum fere aetatis tertium et sexagensimum agant aut laboribus aut interitu aut clade aliquam insignitum; atque inibi super eadem obseruatione exemplum adpositum epistulae diui Augusti ad Gaium filium.

- 1 Observatum in multa hominum memoria expertumque est, senioribus plerisque omnibus sexagensimum tertium ui-

tae annum cum periculo et clade aliqua uenire aut corporis morbique grauioris aut uitae interitus aut animi aegritudinis. Propterea, qui rerum uerborumque istiusmodi studio tenentur, eum aetatis annum appellant 'κλιμακτηρικόν'.

Nocte quoque ista proxima superiore, cum librum³ epistularum diui Augusti, quas ad Gaium nepotem suum scripsit, legeremus duceremurque elegantia orationis neque morosa neque anxia, sed facili hercle et simplici, id ipsum in quadam epistula super eodem anno scriptum offendimus; eiusque epistulae exemplum hoc est:

VIII. Kal. Octobris.

Aue, mi Gai, meus asellus iucundissimus, quem semper medius fidius desidero, cum a me abes. Set praecipue diebus talibus, qualis est hodiernus, oculi mei requirunt meum Gaium, quem, ubicumque hoc die fuisti, spero laetum et bene ualentem celebrasse quartum et sexagensimum natalem meum. Nam, ut uides, κλιμακτηῆρα communem seniorum omnium tertium et sexagensimum annum euasimus. Deos autem oro, ut quantumcumque superest temporis, id saluis nobis traducere liceat in statu reipublicae felicissimo, ἀνδραγαθούτων ὑμῶν καὶ διαδεχομένων stationem meam.

VIII.

Locus ex oratione Fauorini, ueteris oratoris, de cenarum atque luxuriae obprobatione, qua usus est, cum legem Liciniam de sumptu minuendo suasit.

Cum legeremus orationem ueterem Fauorini, non inderti uiri, qua oratione [usus est, cum legem Liciniam de sumptu minuendo suasit, ...] totum, ut meminisse possemus odio esse hercle istiusmodi sumptus atque uictus, perdidicimus. Verba haec, quae adposuimus, Fauorini sunt: Praefecti² popinae atque luxuriae negant cenam lautam esse, nisi, cum lubentissime edis, tum auferatur

fronte, peditatu (peditibus, equitibus) atque alis cum hostium legionibus pugnauius. Recto quoque fronte idem Cato in libro eodem dicit'.

At ille semidoctus grammaticus: 'missas', inquit, 'aucto- 6 ritates facias, quas quidem ut habeas posse fieri puto, sed rationem dic, quam non habes'. Atque ego his eius uerbis, 7 ut tum ferebat aetas, inritator: 'audi', inquam, 'mi magister, rationem falsam quidem, sed quam redarguere falsam esse tu non queas. Omnia', inquam, 'uocabula tribus literis finita, 8 quibus 'frons' finitur, generis masculini sunt, si in genetiuo quoque casu eadem syllaba finiantur, ut 'mons', 'pons', 'frons''. At ille contra renidens: 'audi', inquit, 'disci- 9 pule, plura alia consimilia, quae non sint generis masculini'. Petebant ibi omnes, ut uel unum statim diceret. 10 Sed cum intorqueret homo uoltum et non hisceret et colores mutaret, tum ego intercessi et 'uade', inquam, 'nunc et habeto ad requirendum triginta dies; postquam inueneris, repetes nos'. Atque ita hominem nulli rei ad 11 indagandum uocabulum, quo rescinderet finitionem fictam, dimisimus.

X.

De uoluntario et admirando interitu uirginum Milesiarum.

Plutarchus in librorum, quos *περὶ ψυχῆς* in- 1 scripsit, primo, cum de morbis dissereret in animos hominum incidentibus, uirginum dixit Milesii nominis fere quot tum in ea ciuitate erant repente sine ulla euidenti causa uoluntatem cepisse obeundae mortis ac deinde plurimas uitam suspendio amisisse. Id cum accideret in dies 2 crebrius neque animis earum mori perseuerantium medicina adhiberi quiret, decreuisse Milesios, ut uirgines, quae corporibus suspensis demortuae forent, ut hae omnes nude cum eodem laqueo, quo essent praeuinctae, efferrentur. Post id decretum uirgines uoluntariam mortem non petisse, pudore solo deterritas tam inhonesti funeris.

XI.

Verba senatusconsulti de exigendis urbe Roma philosophis; item uerba edicti censorum, quo improbatum et coercitum sunt, qui disciplinam rhetoricam instituere et exercere Romae coeperant.

- 1 C. Fannio Strabone, M. Valerio Messalla coss. senatusconsultum de philosophis et de rhetoribus (Latinis) factum est: M. Pomponius praetor senatum consuluit. Quod uerba facta sunt de philosophis et de rhetoribus, de ea re ita censuerunt, ut M. Pomponius praetor animaduerneret curaretque, uti ei e republica fideque sua uideretur, uti Romae ne essent.
- 2 Aliquot deinde annis post id senatusconsultum Cn. Domitius Ahenobarbus et L. Licinius Crassus censores de coercendis rhetoribus Latinis ita edixerunt: Renuntiatum est nobis, esse homines, qui nouum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuuentus in ludum conueniat; eos sibi nomen inposuisse Latinos rhetoras, ibi homines adulescentulos dies totos desiderare. Maiores nostri, quae liberos suos discere et quos in ludos ire uellent, instituerunt. Haec noua, quae praeter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent neque recta uidentur. Quapropter et his, qui eos ludos habent, et his, qui eo uenire consuerunt, uisum est faciendum, ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere.
- 3 Neque illis solum temporibus nimis rudibus necdum Graeca disciplina ex politis, philosophi ex urbe Roma pulsati
4 sunt, uerum etiam Domitiano imperante senatusconsulto
5 eiecti atque urbe et Italia interdicti sunt. Qua tempestate Epictetus quoque philosophus propter id senatusconsultum Nicopolim Roma decessit.

XII.

Locus ex oratione Gracchi de parsimonia ac de pudicitia sua memoratissimus.

C. Gracchus, cum ex Sardinia rediit, orationem ad populum in contione habuit. Ea uerba haec sunt: Versatus sum, inquit, in prouincia, quomodo ex usu uestro existimabam esse, non quomodo ambitioni meae conducere arbitrabar. Nulla apud me fuit popina neque pueri eximia facie stabant et in conuiuio liberi uestri modestius erant, quam apud principia. Post deinde haec dicit: Ita uersatus sum in prouincia, uti nemo posset uere dicere, assem aut eo plus in muneribus me accepisse aut mea opera quemquam sumptum fecisse. Biennium fui in prouincia; si ulla meretrix domum meam introiuit aut cuiusquam seruulus propter me sollicitatus est, omnium nationum postremissimum nequissimumque existimatote. Cum a seruis eorum tam caste me habuerim, inde poteritis considerare, quomodo me putetis cum liberis uestris uixisse. Atque ibi ex interuallo: Itaque, inquit, Quirites, cum Romam profectus sum, zonas, quas plenas argenti extuli, eas ex prouincia inanes retuli. Alii uini amphoras, quas plenas tulerunt, eas argento repletas domum reportauerunt.

XIII.

De uerbis inopinatis, quae utroqueuersum dicuntur et a grammaticis communia uocantur.

'Vtor' et 'uereor' et 'hortor' et 'consolor' communia uerba sunt ac dici utroqueuersus possunt: 'uereor te' et 'uereor abs te', id est 'tu me uereris'; 'utor te' et 'utor abs te', [id est 'tu me uteris'] (pro id factum); 'hortor te' et 'hortor abs te', id est 'tu me hortaris'; 'consolor te' et 'consolor abs te', id est 'tu me consolaris'; 'testor' quoque et 'inter-

pretor' significatione reciproca dicuntur. Sunt autem uerba
2 haec omnia ex altera parte inusitata et, an dicta sint in eam
quoque partem, quaeri solet.

3 Afranius in Consobrinis:

Hem istó parentum est uita uilis liberis,
Vbi málunt metui, quám uereri se áb suis.

Hic uereri ex ea parte dictum est, qua est non usitatio.

4 Nouius in Lignaria uerbum, quod est utitur, ex contra-
ria parte dicit:

Quia supellex múlta, quae non útitur, emitur
tamen,

5 id est 'quae usui non est'. M. Cato in quinta origine:

6 Exercitum, inquit, suum pransum, paratum, cohortatum
eduxit foras atque instruxit. 'Consolor' quoque in partem alteram,
praeterquam dici solitum est, scriptum inuenimus in epistula Q. Metelli, quam, cum in exilio esset,
ad Cn. et ad L. Domitios dedit. At cum animum, inquit, uestrum
erga me uideo, uehementer consolor et fides uirtusque uestra mihi ante oculos uersatur.

7 'Testata' itidem et 'interpretata' eadem ratione dixit M. Tullius
in primo libro de diuinatione, ut 'testor' 'interpretor'que uerba communia uideri debeant. Sallustius quoque eodem modo: dilargitis proscriptorum bonis dicit, tamquam uerbum 'largior' sit ex uerbis communibus.

9 'Veritum' autem, sicut 'puditum' et 'pigitum', non personaliter per infinitum modum dictum esse, non a uetustioribus tantum uidemus, sed a M. quoque Tullio in secundo de finibus. Primum, inquit, Aristippi Cyrenaicorumque omnium, quos non est ueritum in ea uoluptate, quae maxima dulcedine sensum moueret, summum bonum ponere.

10 'Dignor' quoque et 'ueneror' et 'confiteor' et 'testor' habitae sunt in uerbis communibus. Sic illa in Vergilio dicta sunt:

Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo,
et:

Cursusque dabit uenerata secundos.

Confessi autem aeris, de quo facta confessio est, in XII. tabulis scriptum his uerbis: Aeris confessi rebusque iudicatis XXX. dies iusti sunt. Item ex isdem tabulis id quoque est: Qui se sieri testarier libripensue fuerit, ni testimonium fariatur, inprobus intestabilisque esto.

XIII.

Quod Metellus Numidicus figuram orationis nouam ex orationibus Graecis mutuatus est.

Aput Q. Metellum Numidicum in libro accusationis in Valerium Messallam tertio noue dictum esse adnotauimus. Verba ex oratione eius haec sunt: 2 Cum sese sciret in tantum crimen uenisse atque socios ad senatum questum flentes uenisse, sese pecunias maximas exactos esse. Sese pecunias, inquit, exactos esse pro eo quod 3 est: 'pecunias a se esse maximas exactas'.

Id nobis uidebatur Graeca figura dictum; Graeci enim dicunt: 'εἰσπραξάτο με ἀργύριον', id significat 'exegit me pecuniam'. Quod si id dici potest, etiam 'exactus esse aliquis pecuniam' dici potest; Caecilius que eadem figura in 5 Hypobolimaeo Aeschino usus uidetur:

Ego illud minus nihilo exigor portorium, id est 'nihilominus exigitur de me portorium'.

XV.

Passis uelis et passis manibus dixisse ueteres non a uerbo suo, quod est patior, sed ab alieno, quod est pando.

Ab eo, quod est 'pando', 'passum' ueteres dixerunt, I non 'pansum', et cum 'ex' praepositione 'expassum', non 'expansum'. Caecilius in Synaristosis: 2

Heri uero prospexisse eum se ex tegulis,
Haec nuntiass[e] et flammum expassum domi.

3 'Capillo' quoque esse mulier 'passo' dicitur, quasi porrecto et expanso, et 'passis manibus' et 'uelis passis' dicimus, quod
4 significat diductis atque distentis. Itaque Plautus in *Milite glorioso*, a litera in e mutata, per compositi uocabuli morem, dispassis dicit pro eo, quod est 'dispassis':

Credo égo istoc exempló tibi esse [pér] eundum
extra pórtam,
Dispéssis manibus pátibulum cum habébis.

XVI.

De nouo genere interitus Crotoniensis Milonis.

1 Milo Crotoniensis, athleta iulustris, quem in chronicis scriptum est Olympiade † prima coronatum esse, exitum ha-
2 buit e uita miserandum et mirandum. Cum iam natu grandis artem athleticam desisset iterque faceret forte solus in locis Italiae siluestribus, quercum uidit proxime uiam patulis in
3 parte media rimis hiantem. Tum experiri, credo, etiam tunc uolens, an ullae sibi reliquae uires adessent, inmissis in cauernas arboris digitis, reducere et rescindere quercum conatus est. Ac mediam quidem (partem) discidit diuellitque;
4 quercus autem in duas diducta partes, cum ille, quasi perfecto, quod erat conixus, manus laxasset, cessante ui rediit in naturam manibusque eius retentis inclusisque stricta denuo et cohaesa, dilacerandum hominem feris praebuit.

XVII.

Quam ob causam nobiles pueri Atheniensium tibiis canere desierint, cum patrium istum morem canendi haberent.

1 Alcibiades Atheniensis, cum apud auunculum Periclen puer artibus ac disciplinis liberalibus erudiretur et accessi Pericles Antigenidam tibicinem iussisset, ut eum canere tibiis, quod honestissimum tum uidebatur, doceret, traditas sibi tibias, cum ad os adhibuisset inflassetque, pudefactus oris
2 deformitate, abiecit infregitque. Ea res cum percrebuisset, omnium tum Atheniensium consensu disciplina tibiis canendi
3 desitast. Scriptum hoc in commentario Pamphilae nono et uicesimo.

XVIII.

Quod pugna belli ciuilis uictoriaque Gai Caesaris, quam uicisti in Pharsaliis campis, nuntiata praedictaque est per cuiuspiam remigis uaticinium eodem ipso die in Italia Pataui.

Quo C. Caesar et Cn. Pompeius die per ciuile bellum insignis conlatis in Thessalia confixerunt, res accidit Pataui in transpadana Italia memorari digna. Cornelius quidam sacerdos, et nobilis et sacerdotii religionibus uenerandus et castitate uitae sanctus, repente mota mente conspicerere se procul dixit, pugnam acerrimam pugnari ac deinde alios cedere, alios urgere, caedem, fugam, tela uolantia, instaurationem pugnae, impressionem, gemitus, uulnera, proinde ut si ipse in proelio uersaretur, coram uidere sese uociferatus est ac postea subito exclamauit, Caesarem uicisse.

Ea Cornelii sacerdotis ariolatio leuis tum quidem uisa est et uecors, magnae mox admirationi fuit, quoniam non modo pugnae dies, quae in Thessalia pugnata est, neque proelii exitus, qui erat praedictus, idem fuit, sed omnes quoque pugnandi reciprocae uices et ipsa exercituum duorum conflictatio uaticinantis motu atque uerbis repraesentata est.

XVIII.

Verba M. Varronis memoria digna ex satura, quae inscribitur *περὶ ἐδεσμάτων*.

Non paucissimi sunt, in quos potest conuenire id quod M. Varro dicit in satura, quae inscribitur *περὶ ἐδεσμάτων*. Verba haec sunt: Si, quantum operae sumpsisti, ut tuus pistor bonum faceret panem, eius duodecimam philosophiae dedisses, ipse bonus iam pridem esses factus. Nunc illum qui uolunt emere milibus centum, te qui nonis nemo centussis.

XX.

Notata quaedam de Euripidis poetae genere, uita, moribus deque eiusdem fine uitae.

- 1 Euripidi poetae matrem Theopompus agrestia olera
 2 uendentem uictum quaesisse dicit. Patri autem eius, nato
 illo, responsum est a Chaldaeis, eum puerum, cum adoleuis-
 set, uictorem in certaminibus fore; id ei puero fatum esse.
 3 Pater interpretatus, athletam debere esse, roborato exercita-
 toque filii sui corpore, Olympiam certaturum eum inter athle-
 tas pueros deduxit. Ac primo quidem in certamen per am-
 biguam aetatem receptus non est, post Eleusino et Theseo
 4 certamine pugnavit et coronatus est. Mox a corporis cura
 ad excolendi animi studium transgressus, auditor fuit phy-
 sici Anaxagorae et Prodicis rhetoris, in morali autem
 philosophia Socratis. Tragoediam scribere natus annos
 5 duodeuiginti adortus est. Philochorus refert in insula Sa-
 lamine speluncam esse taetram et horridam, in qua scriptitarit.
 6 Mulieres fere omnes in maiorem modum exosus fuisse
 dicitur, siue quod natura abhorruit a mulierum coetu siue
 quod duas simul uxores habuerat, cum id decreto ab Athe-
 niensibus factum ius esset, quarum matrimonii pertaede-
 7 Eius odii in mulieres Aristophanes quoque meminit ἐν
 ταῖς προτέραις Θεσμοφοριαζούσαις, in his uersibus:

*Nῦν οὖν ἀπάσαισιν παραινῶ καὶ λέγω,
 Τοῦτον κολάσαι τὸν ἄνδρα πολλῶν οὐνεκα
 Ἄγρια γὰρ ἡμᾶς, ὧ γυναικες, θρακάκακά,
 Ἄτ' ἐν ἀγροῖσι[ι] τοῖς λαχάνοις αὐτὸς τρα-
 φείς.*

- 8 Alexander autem Aetolus hos de Euripide uersus
 composuit:

*Ὁ δ' Ἀναξαγόρου τρόφιμος (ΑΡ)χαιοῦ στριφ-
 νός μὲν ἔμοιγε προσειπεῖν,
 Καὶ μισογέλως, καὶ τωθάξειν οὐδὲ παρ' οἶνοι
 μεμαθηκώς,
 Ἄλλ' ὅτι γράψαι, τοῦτ' ἄν μέλιτος καὶ σειρή-
 νων ἐτετεύχει.*

Is, cum in Macedonia apud Archelaum regem esset 9
utereturque eo rex familiariter, rediens nocte ab eius cena,
canibus a quodam aemulo inmissis dilaceratus est et ex his
uulneribus mors secuta est. Sepulcrum autem eius et me-10
moriam Macedones eo dignati sunt honore, ut in gloriae
quoque loco praedicarent: *ᾠποτε σὸν μνήμα, Εὐρίπιδες,*
ὄλοιό που, quod egregius poeta, morte obitus, sepultus in
eorum terra foret. Quamobrem cum legati ad eos ab Athe-
niensibus missi petissent, ut ossa Athenas in terram illius pa-
triam permetterent transferri, maximo consensu Macedones
in ea re deneganda perstiterunt.

XXI.

Quod a poetis Iouis filii prudentissimi humanissimique, Neptuni
autem ferocissimi et inhumanissimi traduntur.

Praestantissimos uirtute, prudentia, uiribus, Iouis filios 1
poetae appellauerunt, ut Aeacum et Minoa et Sarpedona;
ferocissimos et inmanes et alienos ab omni humanitate, tam-
quam e mari genitos, Neptuni filios dixerunt, Cyclopa et
Cercyona et Scirona et Laestrygonas.

XXII.

Historia de Sertorio, egregio duce, deque astu eius commenticiis-
que simulamentis, quibus ad barbaros milites continendos con-
ciliandosque sibi utebatur.

Sertorius, uir acer egregiusque dux, et utendi regendi- 1
que exercitus peritus fuit. Is in temporibus difficillimis et 2
mentiebatur ad milites, si mendacium prodesset, et literas
compositas pro ueris legebat et somnium simulabat et falsas
religiones conferebat, si quid istae res eum apud militum
animos adiuuabant. Illud adeo Sertori nobile est: Cerua 3.4
alba eximiae pulcritudinis et uiuacissimae celeritatis a Lusi-
tano ei quodam dono data est. Hanc sibi oblatam diuinitus 5
et instinctam Dianae numine conloqui secum monereque et
docere, quae utilia factu essent, persuadere omnibus institit
ac, si quid durius uidebatur, quod imperandum militibus fo-

ret, a cerua sese monitum praedicabat. Id cum dixerat, 6
 uniuersi, tamquam si deo, libentes parebant. Ea cerua quo-
 dam die, cum incursio esset hostium nuntiata, festinatione
 ac tumultu consternata in fugam se prorupit atque in palude
 proxima delituit et postea requisita perisse credita est.
 7 Neque multis diebus post inuentam esse ceruam Sertorio
 8 nuntiatur. Tum, qui nuntiauerat, iussit tacere, ne cui pa-
 lam diceret, interminatus est praecepitque, ut eam postero
 die repente in eum locum, in quo ipse cum amicis esset, in-
 mitteret. Admissis deinde amicis postridie, uisum sibi esse
 ait in quiete, ceruam, quae perisset, ad se reuerti et, ut prius
 9 consuerat, quod opus est facto, praedicere; tum seruo,
 quod imperauerat, significat. Cerua missa in cubiculum
 Sertorii introrupit, clamor factus et orta admiratio est.

Eaque hominum barbarorum credulitas Sertorio in ma-
 10 gnis rebus magno usui fuit. Memoria prodita est, ex his
 nationibus, quae cum Sertorio faciebant, cum multis proeliis
 superatus esset, neminem umquam ab eo descuisse, quam-
 quam id genus hominum esset mobilissimum.

XXIII.

De aetatibus historicorum nobilium, Hellanici, Herodoti,
 Thucydidis.

- 1 Hellanicus, Herodotus, Thucydides, histo-
 riae scriptores, in isdem fere temporibus laude ingenti flo-
 ruerunt et non nimis longe distantibus fuerunt aetatibus.
 2 Nam Hellanicus initio belli Peloponnesiaci fuisse quinque
 et sexaginta annos natus uidetur, Herodotus tres et quin-
 quaginta, Thucydides quadraginta. Scriptum est hoc in
 libro undecimo Pamphilae.

XXIII.

Quid Vulcatius Sedigitus in libro, quem de poetis scripsit, de co-
 micis Latinis iudicarit.

- 1 Sedigitus in libro, quem scripsit de poetis, quid
 de his sentiat, qui comoedias fecerunt, et quem ex omnibus

praestare ceteris putet ac deinceps quo quemque in loco et honore ponat, his uersibus suis demonstrat:

Multós incertos cértare hanc rem uídīmus
 Palmám poetae cómico cui déferant.
 Eum meó iudicio errórem dissoluám tibi,
 Vt, cóntra si quis séntiat, ni(hi)l séntiat.
 5 Caecílio palmam Státio do mimico.
 Plautús secundus fácite exuperat céteros.
 Dein Naéuius, qui féruct, pretio in tértiost.
 Si erit, quod quarto détur, dabitur Licinio.
 Post ínsequi Licinium facio Atilium.
 10 In séxto consequétur hos Teréntius,
 Turpílius septimúm, Trabea óctauum óptinet,
 Nonó loco esse fácite facio Lúscium.
 Decimum áddo causa antiquitatis 'Ennium.

XXV.

De uerbis quibusdam nouis, quae in Gnei Mati mimiambis offenderamus.

Cn. Matius, uir eruditus, in mimiambis suis non 1 (absurde) absone finxit recentatur, pro eo, quod Graeci dicunt 'ἀνανεοῦται', id est 'denuo nascitur atque iterum fit recens'. Versus, in quibus hoc uerbum est, hi sunt:

Iam iam álbicascit Phoébus et recéntátur
 Commúne lumen hóminibus (et) uolúptátis.

Idem Matius in isdem mimiambis edulcare dicit, 2 quod est 'dulcius reddere', in his uersibus:

Quaprópter edulcáre conuenit uítam
 Curásque acerbis sénsibus gubérnare.

XXVI.

Quibus uerbis Aristoteles philosophus definierit syllogismum; eiusque definitionis interpretamentum uerbis Latinis factum.

Aristoteles, quid 'syllogismus' esset; his uersibus 1 definiuit: Λόγος, ἐν ᾧ, τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι

τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει διὰ τῶν
 2 κειμένων. Eius definitionis non uidebitur habere in-
 connode interpretatio facta hoc modo: Syllogismus est
 oratio, in qua consensus quibusdam et concessis, aliud quid,
 quam quae concessa sunt, per ea quae concessa sunt, nec-
 cessario conficitur.

XXVII.

Quid sint comitia calata, quid curiata, quid centuriata, quid
 tributa, quid concilium; atque inibi quaedam eiusdemmodi.

- 1 In libro Laelii Felicis ad Q. Mucium primo scriptum est, Labeonem scribere, 'calata' comitia esse, quae pro conlegio pontificum habentur aut regis aut
- 2 flaminum inaugurandorum causa. Eorum autem alia esse 'curiata', alia 'centuriata'. 'Curiata' per lictorem curiatum 'calari', id est 'conuocari', 'centuriata' per cornicinem.
- 3 Isdem comitiis, quae 'calata' appellari diximus, et sacrorum detestatio et testamenta fieri solebant. Tria enim genera testamentorum fuisse accepimus: unum, quod calatis comitiis in populi contione fieret, alterum in procinctu, cum uiri ad proelium faciendum in aciem uocabantur, tertium per familiae (e)mancipationem, cui aes et libra adhiberetur.
- 4 In eodem Laeli Felicis libro haec scripta sunt: Is qui non ut uniuersum populum, sed partem aliquam adesse iubet, non 'comitia', sed 'concilium' edicere debet. Tribuni autem neque aduocant patricios, neque ad eos referre ulla de re possunt. Ita ne 'leges' quidem proprie, sed 'plebiscita' appellantur, quae tribunis plebis ferentibus accepta sunt, quibus rogationibus ante patricii non tenebantur, donec Q. Hortensius dictator legem tulit, ut eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur. Item in eodem libro hoc scriptum est: 'Cum ex generibus hominum suffragium feratur, 'curiata' comitia esse, cum ex censu et aetate 'centuriata', cum ex regionibus et locis,

'tributa'; centuriata autem comitia intra pomerium fieri nefas esse, quia exercitum extra urbem imperari oporteat, intra urbem imperari ius non sit. Propterea centuriata in campo Martio haberi exercitumque imperari praesidii causa solitum, quoniam populus esset in suffragiis ferendis occupatus'.

XXVIII.

Quod erravit Cornelius Nepos, cum scripsit, Ciceronem tres et uiginti annos natum causam pro Sexto Roscio dixisse.

Cornelius Nepos et rerum memoriae non indiligens 1 et M. Ciceronis ut qui maxime amicus familiaris fuit. Atque is tamen in librorum primo, quos de uita illius 2 composuit, errasse uidetur, cum eum scripsit tres et uiginti annos natum primum causam iudicii publici egisse Sextumque Roscium parricidii reum defendisse. Dinumeratis quippe 3 annis a Q. Caepione et Q. Serrano, quibus consulibus ante diem tertium Nonas Ianuarii m. M. Cicero natus est, ad M. Tullium et Cn. Dolabellam, quibus consulibus causam priuatam pro Quinctio apud Aquilium Gallum iudicem dixit, sex et uiginti anni reperiuntur. Neque dubium est, quin post annum, quam pro Quinctio dixerat, Sex. Roscium reum parricidii defenderit, annos iam septem atque uiginti natus, L. Sulla Felice II. Q. Metello Pio consulibus.

In qua re etiam Fenestellam errasse, Pedianus 4 Asconius animaduertit, quod eum scripserit sexto uicensimo aetatis anno pro Sex. Roscio dixisse. Longior 5 autem Nepotis, quam Fenestellae error est, nisi quis uult in animum inducere, Nepotem, studio amoris et amicitiae adductum, amplificandae admirationis gratia quadriennium suppressisse, ut M. Cicero orationem florentissimam dixisse pro Roscio admodum adulescens uideretur.

Illud adeo ab utriusque oratoris studiosis animaduersum 6 et scriptum est, quod Demosthenes et Cicero pari aetate inlustrissimas orationes in causis dixerunt, alter

κατὰ Ἀνδροτίωνος et *κατὰ Τιμοκράτους* septem et uiginti annos natus, alter anno minor pro P. Quinctio 7 septimoque et uicesimo pro Sex. Roscio. Vixerunt quoque non nimis numerum annorum diuersum: alter tres et sexaginta annos, Demosthenes sexaginta.

XXVIII.

Quali figura orationis et quam noua L. Piso annalium scriptor usus sit.

1 Duae istae in loquendo figurae notae satis usitataeque sunt: 'mihi nomen est Iulius' et 'mihi nomen est Iulio';
2 tertiam figuram nouam hercle repperi apud Pisonem in secundo annalium. Verba Pisonis haec sunt: L. Tarquinius, conlegam suum, quia Tarquinio nomine esset, metuere; eumque orat, uti sua uoluntate Romam contendat. Quia Tarquinio, inquit, nomine esset: hoc proinde est, tamquam si ego dicam 'mihi nomen est Iulium'.

XXX.

Vehiculum, quod petorritum appellatur, cuiatis linguae uocabulum sit, Graecae an Gallicae.

1 Qui ab alio genere uitae detriti iam et retorridi ad literarum disciplinas serius adeunt, si forte idem sunt garruli natura et subargutuli, oppido quam fiunt in li-
2 terarum ostentatione inepti et friuoli. Quod genus profecto ille homo est, qui de 'petorritis' nuper argutissimas
3 nugas dixit. Nam cum quaeretur, 'petorritum' quali forma uehiculum cuiatisque linguae uocabulum esset, et faciem uehiculi ementitus est longe alienam falsamque et uocabulum Graecum esse dixit atque significare uolucres rotas interpretatus est, commutataque una litera 'petor-
4 ritum' esse dictum uolebat, quasi 'petorrotum', scriptum etiam hoc esse a Valerio Probo contendit.
5 Ego, cum Probi multos admodum commentationum libros adquisierim, neque scriptum in his inueni nec usquam

alioqui Probum scripsisse credo: 'petorritum' enim est 6 non ex Graecia dimidiatum, sed totum [ortum] trans Alpibus. Nam est uox Gallica. Id scriptum est in libro M. Varro-7 nis quarto decimo rerum diuinarum, quo in loco Varro, cum de 'petorrito' dixisset, esse id uerbum Gallicum, 'lanceam' quoque dixit non Latinum, set Hispanicum uerbum esse.

XXXI.

Quae uerba legauerint Rhodii ad hostium ducem Demetrium, cum ab eo obsiderentur, super illa incluta Ialysi imagine.

Rhodum insulam celebritatis antiquissimae oppidumque 1 in ea pulcherrimum ornatissimumque obsidebat obpugnabatque Demetrius, dux aetatis suae inclutus, cui a peritia disciplinaque faciendi obsidii machinarumque sollertia ad capienda oppida repertarum cognomentum *Πολιορκητής* fuit. Tum ibi in obsidione aedes quasdam publice factas, 2 quae extra urbis muros cum paruo praesidio erant, adgredi et uastare atque absumere igni parabat.

In his aedibus erat memoratissima illa imago Ialysi, 3 Protogenis manu facta, inlustris pictoris, cuius operis pulcritudinem praestantiamque ira percitus Rhodiis inuidebat. Mittunt Rhodii ad Demetrium legatos cum his uerbis: 'Quae, 4 malum', inquit, 'ratio est, ut tu imaginem istam uelis incendio aedium facto disperdere? Nam si nos omnes superaueris et oppidum hoc totum ceperis, imagine quoque illa integra et incolumi per uictoriam potieris; sin uero nos uincere obsidendo nequueris, petimus consideres, ne turpe tibi sit, quia non potueris bello Rhodios uincere, bellum cum Protogene mortuo gessisse'. Hoc ubi ex legatis audiuit, 5 obpugnatione desita, et imagini et ciuitati pepercit.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER SEXTVS DECIMVS.

I.

Verba Musoni philosophi Graeca, digna atque utilia audiri obseruarique; eiusdemque utilitatis sententia a M. Catone multis ante annis Numantiae ad equites dicta.

- 1 Adulescentuli cum etiamtum in scholis essemus, ἐνθυμημάτιον hoc Graecum, quod adposui, dictum esse a Musonio philosopho audiebamus et, quoniam uere atque luculente dictum uerbisque est breuibus et rutundis uinctum,
- 2 perquam libenter memineramur: Ἄν τι πράξις καλὸν μετὰ πόνου, ὃ μὲν πόνος οἴχεται, τὸ δὲ καλὸν μένει· ἂν τι ποιήσις αἰσχρὸν μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἴχεται, τὸ δὲ αἰσχρὸν μένει’.
- 3 Postea istam ipsam sententiam in Catonis oratione, quam dixit Numantiae apud equites, positam legimus. Quae etsi laxioribus paulo longioribusque uerbis comprehensa est praequam illud Graecum, quod diximus, quoniam tamen priore tempore antiquiorque est, uenerabilior uideri debet.
- 4 Verba ex oratione haec sunt: Cogitate cum animis uestris, si quid uos per laborem recte feceritis, labor ille a uobis cito recedet, bene factum a uobis, dum uiuitis, non abscedet; sed si qua per uoluptatem nequiter feceritis, uoluptas cito abibit, nequiter factum illud apud uos semper manebit.

II.

Cuiusmodi sit lex apud dialecticos percontandi disserendique;
et quae sit eius legis reprehensio.

Legem esse aiunt disciplinae dialecticae, si de quapiam 1
re quaeratur disputeturque atque ibi quid rogere, ut respon-
deas, tum ne amplius quid dicas, quam id solum, quod es
rogatus, aut aias aut neges; eamque legem qui non seruent
et aut plus aut aliter, quam sunt rogati, respondeant, existu-
mantur indoctique esse disputandique morem atque rationem
non tenere. Hoc quidem, quod dicunt, in plerisque disputa- 2
tionibus procul dubio fieri oportet. Indefinitus namque inex-
plicabilisque sermo fiet, nisi interrogationibus responsioni-
busque simplicibus fuerit determinatus.

Sed enim esse quaedam uidentur, in quibus si breuiter et 4
ad id, quod rogatus fueris, respondeas, capiare. Nam si quis 5
his uerbis interroget: 'Postulo uti respondeas, desierisne fa-
cere adulterium, an non?', utrumcumque dialectica lege re-
sponderis, siue aias seu neges, haerebis in captione, tam-
quam si te dicas adulterum [...] negent. Nam qui facere 6
non desinit, non id necessario etiam fecit. Falsa igitur est 7
species istius captionis et nequaquam procedere ad id potest,
ut conligi concludique possit, eum facere adulterium, qui se
negauerit facere desisse. Quid autem legis istius propugna- 8
tores in illa captiuncula facient, in qua haerere eos necessum
est, si nihil amplius, quam quod interrogati erunt, responde-
rint? Nam, si ita ego istorum aliquem rogem: 'Quicquid non 9
perdidisti, habeasne, an non habeas, postulo ut aias aut
neges', utrumcumque breuiter responderit, capiatur. Nam 10
si non habere se negauerit, quod non perdidit, colligetur,
oculos eum non habere, quod non perdidit; sin uero ha-
bere se dixerit, colligetur, habere eum cornua, quae non
perdidit. Rectius igitur cautiusque ita respondebitur: 'quic- 11
quid habui, id habeo, si id non perdidit'. Sed huiusmodi 12
responsio non fit ex ea lege, quam diximus: plus enim,
quam quod rogatus est, respondet. Propterea id quoque 13
ad eam legem addi solet, non esse captiosis interrogationibus
respondendum.

III.

Quanam ratione effici dixerit Erasistratus medicus, si cibus forte deerit, ut tolerari aliquantisper inedia possit et tolerari fames; uerbaque ipsa Erasistrati super ea re scripta.

1 Cum Fauorino Romae dies plerumque totos eramus tenebatque animos nostros homo ille fandi dulcissimus atque eum, quoquo iret, quasi ex lingua prorsum eius capti prosequeremur: ita sermonibus usquequaque amoenissimis
2 demulcebat. Tum ad quendam aegrum cum isset uisere nosque cum eo una introissemus multaque ad medicos, qui tum forte istic erant, ualitudinis eius gratia, oratione Graeca dixisset: 'ac ne hoc quidem mirum', inquit, 'uideri debet, quod, cum antehac semper edundi fuerit adpetens, nunc post imperatam inediam tridui omnis eius adpetitio pristina
3 elanguerit. Nam quod Erasistratus scriptum', inquit, 'reliquit, propemodum uerum est: esuritionem faciunt inanes patentisque intestinorum fibrae et caua intus uentris ac stomachi uacua et hiantia; quae ubi aut cibo conplentur aut inanitate diutina contrahuntur et coniuent, tunc loco, in quem cibus capitur, uel stipato uel adducto, uoluntas capiendi eius desiderandique restingitur'. Scythas quoque ait eundem Erasistratum dicere, cum sit usus, ut famem longius tolerent, fasceis uentrem strictissime circumligare. Ea uentris compressione esuritionem posse depelli, creditum est.

5 Haec tum Fauorinus multaque istiusmodi alia adfabulissime dicebat, nos autem postea, cum librum forte Erasistrati legeremus *διαϊρέσεων* primum, id ipsum in eo libro, quod Fauorinum audiebamus dicere, scriptum offendimus. Verba Erasistrati ad eam rem pertinentia haec sunt: *Ἐλογιζόμεθα οὖν παρὰ τὴν ἰσχυρὰν σύμπτωσιν τῆς κοιλίας εἶναι τὴν σφόδρα ἀσιτίαν· καὶ γὰρ τοῖς ἐπιπλέον ἀσιτουῦσιν κατὰ προαίρεσιν ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις ἢ πείνα
8 παρακολουθεῖ, ὕστερον δὲ οὐκέτι.* Deinde paululum infra: *Εἰδισμένοι δὲ εἰσιν καὶ οἱ Σκύθαι, ὅταν διὰ τινα καιρὸν ἀναγκάζωνται ἀσιτεῖν,*

ζώναις πλατείαις τὴν κοιλίαν διασφίγγειν, ὡς τῆς πείνης αὐτοῦς ἤττον ἐνοχλοῦσης· σχεδὸν δὲ καὶ ὅταν πλήθους κοιλία ᾗ, διὰ τὸ κείνωμα ἐν αὐτῇ μηδὲν εἶναι, διὰ τοῦτο οὐ πεινώσιν. ὅταν δὲ σφόδρα συμπεπτωκυῖα ᾗ, κείνωμα οὐκ ἔχει.

In eodem libro Erasistratus uim quandam famis 9 non tolerabilem, quam Graeci 'βούλιμον' appellant, in diebus frigidissimis multo facilius accidere ait, quam cum serenum atque placidum est, atque eius rei causas, cur is morbus in eo plerumque tempore oriatur, nondum sibi esse comper-
tas dicit. Verba, quibus id dicit, haec sunt: "Απορον δὲ 10 καὶ θεόμενον ἐπισκέψεως καὶ ἐπὶ τούτου καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν βουλιμιῶντων, διὰ τί ἐν τοῖς ψύχεσιν μᾶλλον τὸ σύμπτωμα τοῦτο γίνεται ἢ ἐν ταῖς εὐδαίαις;

III.

Quo ritu quibusque uerbis fetialis populi Romani bellum indicere solitus sit his, quibus populus bellum fieri iusserat; et item in quae uerba conceptum fuerit iusiurandum de furtis militaribus sancendis et uti milites scripti intra praedictum diem in loco certo frequentitarent, causis quibusdam exceptis, propter quas id iusiurandum remitti aecum esset.

Cincius in libro tertio de re militari, fetialem 1 populi Romani bellum indicentem hostibus telumque in agrum eorum iacentem, hisce uerbis uti scripsit: 'Quod populus Hermundulus hominesque populi Hermunduli aduersus populum Romanum bellum fecere deliqueruntque, quodque populus Romanus cum populo Hermundulo hominibusque Hermundulis bellum iussit, ob eam rem ego populusque Romanus populo Hermundulo hominibusque Hermundulis bellum dico facioque'.

Item in libro eiusdem Cincii de re militari quinto 2 ita scriptum est: Cum dilectus antiquitus fieret et milites scriberentur, iusiurandum eos tribunus

militaris adigebat in uerba haec: '(Magistratus uerba.) C. Laelii C. filii consulis, L. Cornelii P. filii consulis in exercitu decemque milia passuum prope furtum non facies dolo malo solus neque cum pluribus pluris nummi argentei in dies singulos; extraque hastam, hastile, pom[um,] pabulum, utrem, follem, faculam si quid ibi inuenieris sustulerisue, quod tuum non erit, quod pluris nummi argentei erit, uti tu ad C. Laelium C. filium consulem Luciumue Cornelium P. filium consulem siue quem ad uter eorum iusserit proferes aut profitebere in triduo proximo quidquid inuenieris sustulerisue sine dolo malo aut domino suo, cuium id censebis esse, reddes, uti 3 quod rectum factum esse uoles'. Militibus autem scriptis dies praefinibatur, quo die 4 adessent et citanti consuli responderent; deinde concipiebatur iusiurandum, ut adessent, his additis exceptionibus: 'nisi harunce quae causa erit: funus familiare feriaeue denicales, quae non eius rei causa in eum diem conlatae sint, quo is eo die minus ibi esset, morbus sonticus auspiciumue, quod sine piaculo praeterire non liceat, sacrificiumue anniuersarium, quod recte fieri non possit, nisi ipse eo die ibi sit, uis hostesue, status condictusue dies cum hoste; si cui eorum harunce quae causa erit, tum se postridie quam per eas causas licebit, eo die uenturum adiutorumque eum, qui eum pagum, uicum, oppidumue delegerit'.

5 Item in eodem libro uerba haec sunt: Miles cum die, qui productus est, aberat neque excusatus erat, infrequens † dabatur.

6 Item in libro sexto hoc scriptum est: Alae dictae exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextra sinistraque, tamquam alae in auium corporibus, locabantur. In legione sunt centuriae sexaginta, manipuli triginta, cohortes decem.

V.

Vestibulum quid significet; deque eius uocabuli rationibus.

Pleraque sunt uocabula, quibus uulgo utimur, neque tamen liquido scimus, quid ea proprie atque uere significant, sed incompertam et uolgariam traditionem rei non exploratae secuti, uidemur magis dicere, quod uolumus, quam dicimus: sicuti est 'uestibulum', uerbum in sermonibus celebre atque obuium, non omnibus tamen, qui illo facile utuntur, satis spectatum. Animaduerti enim, quosdam hautquaquam in-2 doctos uiros opinari, 'uestibulum' esse partem domus primorem, quam uulgo 'atrium' uocat. C. Aelius Gallus 3 in libro de significatione uerborum, quae ad ius ciuile pertinent, secundo 'uestibulum' esse dicit non in ipsis aedibus neque partem aedium, sed locum ante ianuam domus uacuum, per quem a uia aditus accessusque ad aedis est, cum dextra sinistraque ianuam tectaue sunt uiae iuncta atque ipsa ianua procul a uia est, area uacanti intersita.

Quae porro huic uocabulo ratio sit, quaeri multum solet; 4 sed quae scripta legi, ea ferme omnia inconcinna atque absurda uisa sunt. Quod Sulpicium autem Apollinarem 5 memini dicere, uirum eleganti scientia ornatum, huiusmodi est: "'Ve' particula, sicuti quaedam alia, tum intentionem significat, tum minutionem. Nam 'uetus' et 'ue(he)mens', 6 alterum ab aetatis magnitudine compositum elisumque est, alterum a mentis ui atque impetu dicitur. 'Vescum' autem, quod ex 'ue' particula et 'esca' copulatum est, utriusque diuersae significationis uim capit. Aliter enim Lucretius 7 'uescum' salem dicit ex edendi intentione, aliter Lucilius 'uescum' appellat cum edendi fastidio. Qui domos igitur 8 amplas antiquitus faciebant, locum ante ianuam uacuum relinquebant, qui inter fores domus et uiam medius esset. In eo loco, qui dominum eius domus salutatum uenerant, 9 priusquam admitterentur, consistebant et neque in uia stabant, neque intra aedes erant. Ab illa ergo grandis loci 10 consistione et quasi quadam stabulatione, 'uestibula' appellata sunt, spatia, sicuti diximus, grandia ante fores aedium

relicta, in quibus starent, qui uenissent, priusquam in domum intromitterentur. Meminisse autem debemus, id uocabulum non semper a ueteribus scriptoribus proprie, sed per quasdam translationes esse dictum, quae tamen ita sunt factae, ut ab ista, de qua diximus, proprietate non longe descuerint, sicut illud in sexto Vergilii:

Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus
orci

Luctus et ultrices posuere cubilia curae:

non enim 'uestibulum' priorem partem domus infernae esse dicit, quod obrepere potest, tamquam si ita dicatur, sed loca duo demonstrat extra orci fores, 'uestibulum' et 'fauces', ex quibus 'uestibulum' appellat ante ipsam quasi domum et ante ipsa orci penetralia, 'fauces' autem uocat iter angustum, per quod ad uestibulum adiretur'.

VI.

Hostiae, quae dicuntur bidentes, quid sint et quam ob causam ita appellatae sint; superque ea re P. Nigidii et Iulii Hygini sententiae.

Redeuntes Graecia, Brundisium nauem aduertimus. Ibi quispiam linguae Latinae literator, Roma a Brundisinis accersitus, experiundum sese uulgo dabat. Imus ad eum nos quoque oblectamenti gratia, erat enim fessus atque languens animus de aestu maris. Legebat barbare insciteque Vergilii septimum, in quo libro hic uersus est:

Centum lanigeras mactabat rite bidentis,
et iubebat rogare se, si quis quid omnium rerum uellet discere. Tum ego indocti hominis confidentiam demiratus: 'docesne', inquam, 'nos, magister, cur 'bidentes' dicantur?' 'Bidentes', inquit, 'oues appellatae, idcircoque lanigeras dixit, ut oues planius demonstraret'. 'Posthac', inquam, 'uidebimus, an oues solae, ut tu ais, bidentes dicantur et an Pomponius, atellanarum poeta, in Gallis transalpinis errauerit, cum hoc scripsit:

Mars, tibi uoueo facturum, si umquam redierit,
Bidenti uerre,

sed nunc ego a te rogavi, ecquam scias esse huiusce uocabuli rationem'. Atque ille nihil cunctatus, sed nimium quantum audacter: 'oues', inquit, "'bidentes' dictae, quod duos tantum dentes habeant'. 'Vbi terrarum, quaeso te,' in-10 quam, 'duos solos per naturam dentes habere ouem uidisti? ostentum enim est et piaculis factis procurandum'. Tum 11 ille permotus mihi et irritatus: 'quaere', inquit, 'ea potius, quae e grammatico quaerenda sunt; nam de ouium dentibus opiliones percontantur'. Facetias nebulonis hominis risi et 12 reliqui.

P. autem Nigidius in libro, quem de extis composuit, 'bidentes' appellari ait non oues solas, sed omnes bimas hostias, neque tamen dixit apertius, cur 'bidentes'; sed, quod 13 ultro existumabamus, id scriptum inuenimus in commentariis quibusdam ad ius pontificum pertinentibus, 'bidennes' primo dictas, d litera inmissa, quasi 'biennes', tum longo usu loquendi corruptam uocem esse et ex 'bidennibus' 'bidentes' factum, quoniam id uidebatur esse dictu facilius leniusque.

Hyginus tamen Iulius, qui ius pontificum non uide-14 tur ignorasse, in quarto librorum, quos de Vergilio fecit, 'bidentes' appellari scripsit hostias, quae per aetatem duos dentes altiores haberent. Verba illius ipsa posui: 15 Quae bidens est, inquit, hostia, oportet habeat dentes octo, sed ex his duo ceteris altiores, per quos appareat, ex minore aetate in maiorem transcendisse. Hygini opinio an uera sit, non argumentis, sed oculis uideri potest.

VII.

Quod Laberius uerba pleraque licentius petulantiusque finxit; et quod multis item uerbis utitur, de quibus, an sint Latina, quaeri solet.

Laberius in mimis, quos scriptitauit, oppido quam 1 uerba finxit praelicenter. Nam et 'mendicimonium' dicit et 2 'moechimonium' et 'adulterionem' 'adulteritatem' que pro 'adulterio' et 'depudicauit' pro 'stuprauit' et 'abluuium' pro

'diluuió' et, quod in mimo ponit, quem Cophinum scripsit,
 3 'manuatus est' pro 'furatus est' et item in Fullone furem
 'manuarium' appellat:

Mánuari, inquit, pudórem perdidisti,
 4 multaque alia huiuscemodi nouat. Neque non obsoleta quo-
 que et maculantia ex sordidiore uulgi usu ponit, quale est in
 Staminariis:

Tóllet bona fidé uos orcus núdas in catónium.
 5 Et 'elutriare lintea' et 'lauandaria' dicit, quae ad
 lauandum sint data, et:

Coícior, inquit, in fullónicam,
 et:

Quid próperas? quid praecúrris + caldonia?
 6 Item Restione 'talabarrunculos' dicit, quos uulgius 'tala-
 7 barriones', item in Compitalibus:

malas malaxauit,
 8 item in Cacomneme:
 Hic est, inquit, ille gurdus, quem ego me abhinc
 menses duos ex Africa

Vénientem excepisse tibi narráui,
 9 item in mimo, qui inscribitur Natal[icius] 'cippum' dicit et
 'obbam' et 'camellam' et 'pittacium', et 'capitium':

. . . . Induis, inquit,
 Cápitium tunicae pittacium.

10 Praeterea in Anna Peranna 'gubernium' pro 'guber-
 natore' et 'planum' pro 'sycophanta' et 'nanum' pro 'pumi-
 lione' dicit; quamquam 'planum' pro 'sycophanta' M. quo-
 que Cicero in oratione scriptum reliquit, quam pro
 11 Cluentio dixit. Atque item in mimo, qui Saturnalia
 inscriptus est, 'botulum' pro 'farcimine' appellat et 'homi-
 12 nem leuennam' pro 'leui'. Item in Nocyomantia 'cotio-
 nem' peruulgate dicit, quem ueteres 'arillatorem' dixerunt.
 Verba Laberi haec sunt:

Duás uxores? hércle hoc plus negóti est: set
 quid cótio?

Séx aediles uiderat.

Sed enim in mimo, quem scripsit Alexandream, 13 eodem quidem, quo uulgus, sed probe Latineque usus est Graeco uocabulo: 'emplastrum' enim dixit *οὐδέτερος*, non genere feminino, ut isti nouicii semidocti. Verba ex 14 eo mimo adposui:

Quid ést ius iurándum? emplastrum a éris aliéni.

VIII.

Quid significet et quid a nostris appellatum sit quod axioma dialectici dicunt; et quaedam alia, quae prima in disciplina dialectica traduntur.

Cum in disciplinas dialecticas induci atque imbui uelle- 1 mus, necessus fuit adire atque cognoscere quas uocant dialectici '*εἰσαγωγάς*'. Tum, quia in primo *περὶ ἀξιωμαίων* 2 discendum, quae M. Varro alias 'profata', alias 'proloquia' appellat, commentarium de proloquiis L. Aelii, docti hominis, qui magister Varronis fuit, studiose quae- siuimus eumque, in Pacis bibliotheca repertum, legimus. Sed in eo nihil edocenter neque ad instituendum explanate 3 scribuntur, fecisseque uidetur eum librum Aelius sui magis admonendi, quam aliorum docendi gratia.

Redimus igitur necessario ad Graecos libros. Ex qui- 4 bus accepimus '*ἀξιωμα*' esse his uerbis: *λεπτόν αὐτο- τελέες ἀπόφαντον ὅσον ἐφ' αὐτῷ*. Hoc ego super- 5 sedi uertere, quia nouis et inconditis uocibus utendum fuit, quas pati aures per insolentiam uix possent. Sed M. Varro 6 de lingua Latina ad Ciceronem quarto uicesimo expeditissime ita finit: Proloquium est sententia, in qua nihil desideratur.

Erit autem planius, quid istud sit, si exemplum eius 7 dixerimus. '*Ἀξιωμα* igitur, siue id 'proloquium' dicere placet, huiuscemodi est: 'Hannibal Poenus fuit'; 'Scipio Numantiam deleuit'; 'Milo caedis dampnatus est'; 'neque bonum est uoluptas neque malum'; et omnino quicquid ita di- 8 citur plena atque perfecta uerborum sententia, ut id necesse sit aut uerum aut falsum esse, id a dialecticis '*ἀξιωμα*'

appellatum est, a M. Varrone, sicuti dixi, 'proloquium', a M. autem Cicerone 'pronuntiatum', quo ille tamen uocabulo tantisper uti se adtestatus est, quo ad melius, inquit, inuenero.

9 Sed quod Graeci *συνημμένον ἄξιωμα* dicunt, alii nostrorum 'adiunctum', alii 'conexum' dixerunt. Id 'conexum' tale est: 'si Plato ambulat, Plato mouetur'; 'si dies est, sol
10 super terras est'. Item quod illi *συμπεπλεγμένον*, nos uel 'coniunctum' uel 'copulatum' dicimus, quod est eiusdemmodi: 'P. Scipio, Pauli filius, et bis consul fuit et triumphauit et censura functus est et conlega in censura
11 L. Mummi fuit'. In omni autem coniuncto si unum est mendacium, etiamsi cetera uera sunt, totum esse mendacium dicitur. Nam si ad ea omnia, quae de Scipione illo uera dixi, addidero 'et Hannibalem in Africa superauit', quod est falsum, uniuersa quoque illa, quae coniuncte dicta sunt, propter hoc unum, quod falsum accesserit, quia simul di-
12 centur, uera non erunt. Est item aliud, quod Graeci *διεξυγμένον ἄξιωμα*, nos 'disiunctum' dicimus. Id huiuscemodi est: 'aut malum uoluptas aut bonum aut neque bonum neque malum'. Omnia autem, quae disiunguntur, pugnantia esse inter sese oportet, eorumque opposita, quae *ἀντικείμενα* Graeci dicunt, ea quoque ipsa inter se aduersa esse. Ex omnibus, quae disiunguntur, unum
14 esse uerum debet, falsa cetera. Quod si aut nihil omnium uerum aut omnia pluraue, quam unum, uera erunt aut quae disiuncta sunt, non pugnant aut quae opposita eorum sunt, contraria inter sese non erunt, tum id disiunctum mendacium est et appellatur *παραδιεξυγμένον*, sicuti hoc est, in quo, quae opposita, non sunt contraria: 'aut curris aut ambulas aut stas'. Nam ipsa quidem inter sese aduersa sunt, sed opposita eorum non pugnant: 'non ambulare' enim et 'non stare' et 'non currere' contraria inter sese non sunt, quoniam, 'contraria' ea dicuntur, quae simul uera esse non queunt; possis enim simul eodemque tempore neque ambulare neque stare neque currere.

15 Sed hoc iam breue ex dialectica libamentum dedisse nunc
16 satis erit atque id solum addendum admonendumque est,

quod huius disciplinae studium atque cognitio in principiis quidem taetra et aspernabilis insuauisque esse ac inutilis uideri solet, sed, ubi aliquantum processeris, tum denique et emolumentum eius in animo tuo dilucebit et sequitur quaedam discendi uoluptas insatiabilis, cui sane nisi modum 17 feceris, periculum non mediocre erit, ne, ut plerique alii, tu quoque in illis dialecticae gyris atque maeandris, tamquam apud Sirenios scopulos, consenescas.

VIII.

Quid significet uerbum in libris ueterum creberrime positum: susque deque.

‘Susque deque fero’ [aut ‘susque deque sum’] aut ‘susque 1 deque habeo’; his enim omnibus modis dicitur, uerbum est ex hominum doctorum sermonibus. In poematis quoque et in epistulis ueterum scriptum est plurifariam; sed facilius reperiatur, qui uerbum ostendent, quam qui intellegant. Ita plerique nostrum, quae remotiora uerba inuenimus, dicere ea properamus, non discere. Significat autem ‘susque 3 deque ferre’ animo aequo esse et quod accidit non magni pendere atque interdum negligere et contempnere et propemodum id ualet, quod dicitur Graece ‘ἀδιαφορεῖν’. La-4 berius in Compitalibus:

.Nunc tu lentu(s e)’s, nunc tu susque deque fers;
Matér familias tua in lecto aduersó sedet,
Seruós sextantis útitur nefáriis
Verbis.

M. Varro in Sisenna uel de historia: Quod si non 5 horum omnium similia essent principia ac post-principia, susque deque esset. Lucilius in tertio: 6

Verum haec ludus ibi susque omnia deque fue-
runt,
Susque et deque fuere, inquam, omnia, ludus
iocusque;
Illud opus durum, ut Setinum accessimus fi-
nem:

Αἰγίλιποι montes, Aetnae omnes, asperi Atho-
nes.

X.

Quid sint proletarii, quid capite censi; quid item sit in XII. tabulis adsiduus; et quae eius uocabuli ratio sit.

1 Otium erat quodam die Romae in foro a negotiis et laeta quaedam celebritas feriarum legebaturque in consessu forte complurium Enni liber ex annalibus. In eo libro uersus hi fuere:

Proletarius publicitus scutisque feroque
Ornatur ferro; muros urbemque forumque
Excubiis curant.

2.3 Tum ibi quaeri coeptum est, quid esset 'proletarius'. Atque ego, aspiciens quempiam in eo circulo ius ciuile callentem, familiarem meum, rogabam, ut id uerbum nobis enarraret, et, cum illic se iuris, non rei grammaticae, peritum esse respondisset: 'eo maxime', inquam, 'te dicere hoc oportet, quando, ut praedicas, peritus iuris es. Namque Ennius uerbum hoc ex duodecim tabulis uestris accepit, in quibus, si recte commemorari, ita scriptum est: Adsiduo uindex adsiduus esto. Proletario iam 6 cui, cui quis uolet uindex esto. Petimus igitur, ne annalem nunc Q. Ennii, sed duodecim tabulas legi arbitrare et, quid sit in ea lege 'proletarius ciuis', interpretare'. 'Ego uero', inquit ille, 'dicere atque interpretari hoc deberem, si ius Faunorum et Aboriginum didicissem. 8 Sed enim cum 'proletarii' et 'adsidui' et 'sanates' et 'uades' et 'subuades' et 'uiginti quinque asses' et 'taliones' furtorumque quaestio 'cum lance et licio' euanuerint omnisque illa duodecim tabularum antiquitas, nisi in legis actionibus centumuiralium causarum, lege Aebutia lata, consopita sit studium scientiamque ego praestare debeo iuris et legum uocumque earum, quibus utimur'.

9 Tum forte quadam Iulium Paulum, poetam memoriae 10 nostrae doctissimum, praetereuntem conspeximus. Is a nobis salutatur, rogatusque, uti de sententia deque ratione istius uocabuli nos doceret: 'qui in plebe', inquit, 'Romana tenuissimi pauperrimique erant neque amplius quam mille quingentum aeris in censum deferebant, 'proletarii' appel-

lati sunt, qui uero nullo aut perquam paruo aere censebantur, 'capite censi' uocabantur, extremus autem census capite censorum aeris fuit trecentis septuaginta quinque. Sed 11 quoniam res pecuniaque familiaris obsidis uicem pignerisque esse apud remp. uidebatur amorisque in patriam fides quaedam in ea firmamentumque erat, neque proletarii neque capite censi milites, nisi in tumultu maximo, scribebantur, quia familia pecuniaque his aut tenuis aut nulla esset. Pro-12 letariorum tamen ordo honestior aliquanto et re et nomine, quam capite censorum fuit: nam et asperis reipublicae tem-13 poribus, cum iuuentutis inopia esset, in militiam tumultuariam legebantur armaque is sumptu publico praebebantur, et non capitis censione, sed prosperiore uocabulo a munere officioque prolis edendae appellati sunt, quod, cum re familiari parua minus possent rempublicam iuuare, subolis tamen gignendae copia ciuitatem frequentarent. Capite census 14 autem primus C. Marius, ut quidam ferunt, bello Cimbrico difficillimis reipublicae temporibus uel potius, ut Sallustius ait, bello Iugurthino milites scripsisse traditur, cum id factum ante in nulla memoria extaret. 'Adsiuus' in XII 15 tabulis pro locuplete et facile facienti dictus aut ab (assiduis, ab) aere dando, cum id tempora reipublicae postularent, aut a muneris pro familiari copia faciendi adsiduitate'.

Verba autem Sallusti in historia Iugurthina de 16 C. Mario consule et de capite censis haec sunt: Ipse interea milites scribere, non more maiorum nec ex classibus, sed ut libido cuiusque erat, capite censo plerosque. Id factum alii inopia bonorum, alii per ambitionem consulis memorabant, quod ab eo genere celebratus auctusque erat et homini potentiam quaerenti egen-
tissimus quisque oportunissimus.

XI.

Historia ex Herodoti libris sumpta de Psyllorum interitu, qui in Syrtibus Africanis colebant.

Gens in Italia Marsorum orta fertur a Circae filio. 1
Propterea Marsis hominibus, quorum dumtaxat familiae 2

cum externis cognationibus nondum etiam permixtae corruptaeque sunt, ut quadam genitili datum, ut et serpentium uirulentorum domitores sint et incentionibus herbarumque sucis faciant medellarum miracula.

- 3 Hac eadem ut praeditos esse quosdam uidemus, qui 'Psylli' uocantur. Quorum super nomine et genere cum in ueteribus literis quaesissem, in quarto denique Herodoti
4 libro fabulam de Psyllis hanc inuenimus: Psyllos quondam fuisse in terra Africa conterminos Nasamonibus Austrumque in finibus eorum quodam in tempore perquam ualidum ac
5 diutinum flauisse; eo flatu aquam omnem in locis, in quibus
6 colebant, exaruisse; Psyllos, re aquaria defectos, eam iniuriam grauius Austro suscensuisse decretumque fecisse, uti armis sumptis ad Austrum, proinde quasi ad hostem,
7 iure belli res petita proficiscerentur. Atque ita profectis uentum Austrum magno spiritus agmine uenisse obuiam eosque uniuersos cum omnibus copiis armisque, cumulis
8 montibusque arenarum superuectis, operuisse. Eo facto Psyllos ad unum omnis interisse, itaque fines a Nasamonibus occupatos.

XII.

De his uocabulis, quae Cloatius Verus aut satis commode aut nimis absurde et inlepidè ad origines linguae Graecae redigit.

- 1 Cloatius Verus in libris, quos inscripsit uerborum a Graecis tractorum, non pauca hercle dicit curiose et sagaciter conquisita, neque non tamen quaedam futilia et
2 friuola. Errare, inquit, dictum est ἀπὸ τοῦ ἔρρειν, uersumque infert Homeri, in quo id uerbum est:

Ἔρρ' ἐκ νήσου θᾶσσον ἐλέγχιστε ζώοντων.

- 3 Item 'alucinari' factum scripsit ex eo, quod dicitur Graece 'ἀλύειν', unde 'elucum' quoque esse dictum putat, a litera in e uersa, tarditatem quandam animi et stuporem, qui alucinantibus plerumque usu uenit. Item 'fascinum' appellat quasi 'bascanum' et 'fascinare' esse quasi 'bascinare'.
5 Commode haec sane omnia et conducenter. Sed in libro quarto: 'faenerator', inquit, appellatus est

quasi *φαινεράτωρ*, ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι ἐπὶ τὸ χρηστότερον, quoniam id genus hominum speciem ostendent humanitatis et commodi esse uideantur inopibus nummos desiderantibus, idque dixisse ait Hypsicraten quempiam grammaticum, 6 cuius libri sane nobiles sunt super his, quae a Graecis accepta sunt. Sine hoc autem ipse Cloatius siue nescio quis alius nebulo effutiuit, nihil potest dici insulsius. 'Faenerator' enim, sicuti M. Varro in libro tertio de sermone Latino scripsit, a faenore est nominatus; 'faenus' autem dictum ait a fetu et quasi a fetura quadam pecuniae parientis atque increscentis. Idcirco et M. Catonem et ceteros aetatis eius 'feneratorem' 8 sine a litera pronuntiasse tradit, sicuti 'fetus' ipse et 'secunditas' appellata.

XIII.

Quid sit municipium et quid a colonia differat; et quid sint municipes quaeque sit eius uocabuli ratio ac proprietates; atque inibi, quod diuus Hadrianus in senatu de iure atque uocabulo municipum uerba fecit.

'Municipes' et 'municipia' uerba sunt dictu facilia et usu 1 obuia, et neutiquam reperias, qui haec dicit, quin scire se plane putet, quid dicat. Sed profecto aliud est, atque aliter dicitur. Quotus enim fere nostrum est, qui, cum ex colonia 2 populi Romani sit, non se 'municipem' esse et populares suos 'municipes' esse dicat, quod est a ratione et a ueritate 3 longe auersum? Sic adeo et 'municipia' quid et quo iure sint quantumque a 'colonia' differant, ignoramus existimamusque meliore conditione esse 'colonias', quam 'municipia'.

De cuius opinionationis tam promiscuae erroribus diuus Ha- 4 drianus in oratione, quam de Italicis, unde ipse ortus fuit, in senatu habuit, peritissime disseruit mirarique se ostendit, quod et ipsi Italicenses et quaedam item alia municipia antiqua, in quibus Vticenses nominat, cum suis moribus legibusque uti possent, in ius coloniarum mutari gestuerint. Praenestinos autem refert maximo opere a Tiberio 5

imperatore petisse orasseque, ut ex colonia in municipii statum redigerentur, idque illis Tiberium pro ferenda gratia tribuisse, quod in eorum finibus sub ipso oppido ex capitali morbo reualuisset.

6 'Municipes' ergo sunt ciues Romani ex municipiis, legibus suis et suo iure utentes, muneris tantum cum populo Romano honorari participes, a quo munere capessendo appellati uidentur, nullis aliis necessitatibus neque ulla populi Romani lege astricti, nisi in quam populus eorum fundus factus est. 7 Primos autem municipes sine suffragii iure Caerites esse factos accepimus concessumque illis, ut ciuitatis Romanae honorem quidem caperent, sed negotiis tamen atque oneribus uacarent pro sacris bello Gallico receptis custodisque. Hinc 'tabulae Caerites' appellatae uersa uice, in quas censores referri iuebant, quos notae causa suffragiis priuabant.

8 Sed 'coloniarum' alia necessitudo est; non enim ueniunt extrinsecus in ciuitatem nec suis radicibus nituntur, sed ex ciuitate quasi propagatae sunt et iura institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrii, habent. 9 Quae tamen conditio, cum sit magis obnoxia et minus libera, potior tamen et praestabilior existimatur propter amplitudinem maiestatemque populi Romani, cuius istae coloniae quasi effigies paruae simulacraque esse quaedam uidentur, et simul quia obscura oblitterataque sunt municipiorum iura, quibus uti iam per innotitiam non queunt.

XIII.

Quod M. Cato differre dixit properare et festinare; et quam incommode Verrius Flaccus uerbi, quod est festinat, *ἔσπερον* interpretatus est.

1 'Festinare' et 'properare' idem significare atque in eadem rem dici uidentur. Sed M. Cato id differre existimat eaque hoc modo diuisa, — uerba sunt ipsius ex oratione, quam de suis uirtutibus habuit —: Aliud est 'properare', aliud 'festinare'. Qui unum quid mature transigit, is properat, qui multa simul incipit neque perficit, is festinat.

Verrius Flaccus rationem dicere uolens differentiae 3 huius: 'festinat', inquit, a fando dicitur, quoniam isti ignauiores, qui nihil perficere possunt, plus uerborum quam operae habent. Sed id nimis coactum atque absurdum uidetur neque tanti esse momenti potest 4 prima in utroque uerbo litera, ut propter eam unam tam diuersa uerba 'festinare' et 'fari' eadem uideri debeant. Com- 5 modius autem propiusque uisum est, 'festinare' esse quasi 'fessum esse'. Nam qui multis simul rebus properandis defessus est, is iam non properat, set festinat.

XV.

Quid Theophrastus mirum de perdicibus scriptum reliquerit, et quid Theopompus de leporibus.

Theophrastus, philosophorum peritissimus, in Pa- 1 phlagonia perdices bina corda habere dicit, Theopompus in Bisaltia lepores bina iecora.

XVI.

Agrippas a partus aegri et inprosperi uitio appellatos; deque his deabus, quae uocantur Pro[r]sa et Postuerta.

Quorum in nascendo non caput, sed pedes primi extite- 1 rant, qui partus difficillimus aegerrimusque habetur, 'Agrippae' appellati, uocabulo ab aegritudine et pedibus conficto. Esse autem pueros in utero Varro dicit capite infimo nixos, 2 sursum pedibus elatis, non ut hominis natura est, sed ut arboris. Nam pedes cruraque arboris ramos appellat, caput 3 stirpem atque caudicem. Quando[que] igitur, inquit, 4 contra naturam forte conuersi in pedes, brachiis plerumque diductis, retineri solent, aegriusque tunc mulieres enituntur. Huius periculi deprecandi gratia arae statutae sunt Romae duabus Carmentibus, quarum altera 'Postuerta' cognominatast, 'Prorsa' altera, a directi peruersique partus et potestate et nomine.

XVII.

Quae ratio uocabuli sit agri Vaticani.

- 1 Et agrum Vaticanum et eiusdem agri deum praesidem
appellatum acceperamus a uaticiniis, quae ui atque instinctu
2 eius dei in eo agro fieri solita essent. Sed praeter hanc cau-
sam M. Varro in libris diuinarum aliam esse tradit istius
nominis rationem: Nam sicut A(r)ius, inquit, deus ap-
pellatus araque ei statuta est, quae est infima
noua uia, quod eo in loco diuinitus uox edita
erat, ita Vaticanus deus nominatus, penes quem
essent uocis humanae initia, quoniam pueri,
simul atque parti sunt, eam primam uocem
edunt, quae prima in Vaticano syllabast idcirco-
que 'uagire' dicit[ur], exprimente uerbo sonum
uocis recentis.

XVIII.

Lepida quaedam et memoratu et cognitu de parte geometriae,
quae *ὀπτική* appellatur, et item alia, quae *κανονική*, et tertia
itidem, quae dicitur *μετρική*.

- 1 Pars quaedam geometriae '*ὀπτική*' appellatur, quae ad
oculos pertinet, pars altera, quae ad auris, '*κανονική*' uo-
2 catur, qua musici ut fundamento artis suae utuntur. Vtra-
que harum spatii et interuallis linearum et ratione numero-
rum constat.
- 3 '*ὀπτική*' facit multa demiranda id genus, ut in speculo
uno imagines unius rei plures appareant; item ut speculum
in loco certo positum nihil imaginet, aliorum translatum fa-
ciat imagines; item si rect(i)us speculum spectes, imago
fiat tua eiusmodi, ut caput deorsum uideatur, pedes sur-
sum. Reddit etiam causas ea disciplina, cur istae quoque
uisiones fallant, ut quae in aqua conspiciuntur, maiora in
oculos fiant, quae procul ab oculis sunt, minora.
- 4 *Κανονική* autem longitudines et altitudines uocis emeti-
tur. Longior mensura uocis '*ῥυθμός*' dicitur, altior '*μέ-
5 λος*'. Est et alia species *κανονικής*, quae appellatur '*με-
τρική*', per quam syllabarum longarum et breuium et me-

diocrium iunctura et modus congruens cum principiis geometriae aurium mensura examinatur. Sed haec, inquit 6 M. Varro, automnino non discimus aut prius desistimus, quam intellegamus, cur discenda sint. Voluptas autem, inquit, uel utilitas talium disciplinarum in postprincipiis existit, cum perfectae absolutaeque sunt; in principiis uero ipsis ineptae et insuaues uidentur.

XVIII.

Sumpta historia ex Herodoti libro super fidicine Arione.

Celeri admodum et cohibili oratione uocumque filo tereti 1 et candido fabulam scripsit Herodotus super fidicine illo Arione. 'Vetus', inquit, 'et nobilis Arion cantator fidibus 2 fuit. Is loco et oppido Methymnaeus, terra atque insula 3 omni Lesbios fuit. Eum Arionem rex Corinthi Periander 4 amicum amatumque habuit artis gratia. Is inde a rege proficiscitur, terras inclutas Siciliam atque Italiam uisere. Vbi 6 eo uenit auresque omnium mentesque in utriusque terrae urbibus demulsit, in quaestibus istis et uoluptatibus amoribusque hominum fuit. Istum postea, grandi pecunia et re bona 7 multa copiosus, Corinthum instituit redire, nauem igitur et 8 nauitas, ut notiores amicioresque sibi, Corinthios delegit'. Sed eo Corinthios homine accepto nauisque in altum prouecta, 9 praedae pecuniaeque cupidos, cepisse consilium de necando Arione. Tum illum ibi, pernicie intellecta, pecuniam ceteraque sua, ut haberent, dedisse, uitam modo sibi ut parcerent, orauisse. Nauitas precum eius harum commiseritum 11 esse illactenus, ut ei necem adferre per uim suis manibus temperarent, sed imperauisse, ut iam statim coram desiliret praeceps in mare. 'Homo', inquit, 'ibi territus, spe omni 12 uitae perdita, id unum postea orauit, ut, priusquam mortem obpeteret, induere permitterent sua sibi omnia indumenta et fides capere et canere carmen casus illius sui consolabile. Feros et inmanes nauitas prolubium tamen audiendi subit; 13 quod orauerat, impetrat. Atque ibi mox de more cinctus, 14 amictus, ornatus stansque in summae puppis foro, carmen,

15 quod 'orthium' dicitur, uoce sublatissima cantauit. Ad po-
 strema cantus cum fidibus ornatuque omni, sicut stabat ca-
 nebatque, iecit sese procul in profundum. Nauitae, haut-
 quaquam dubitantes, quin perisset, cursum, quem facere
 16 coeperant, tenuerunt. Sed nouum et mirum et pium facinus
 contigit'. Delphinum repente inter undas adnauisse fluitan-
 tique sese homini subdidisse et dorso super fluctus edito ue-
 ctauisse incolumique eum corpore et ornatu Taenarum in ter-
 17 ram Laconicam deuexisse. Tum Arionem prorsus ex eo
 loco Corinthum petiuisse talemque Periandro regi, qualis del-
 phino uectus fuerat, inopinanti sese optulisse eique rem, sic-
 18 uti acciderat, narrauisse. Regem istaec parum credidisse,
 19 Arionem, quasi falleret, custodiri iussisse, nauitas inquisi-
 tos, ablegato Arione, dissimulanter interrogasse, ecquid au-
 20 dissent in his locis, unde uenissent, super Arione? eos di-
 xisse, hominem, cum inde irent, in terra Italia fuisse cum-
 que illic bene agitare et studiis delectationibusque urbium flo-
 rere atque in gratia pecuniaque magna opulentum fortuna-
 21 tumque esse. Tum inter haec eorum uerba Arionem cum
 fidibus et indumentis, cum quibus se in salum eiaculauerat,
 22 extitisse, nauitas stupefactos conuictosque ire infitias non
 23 quisie. Eam fabulam dicere Lesbios et Corinthios atque
 esse fabulae argumentum, quod simulacra duo aenea ad
 Taenarum uiserentur, delphinus uehens et homo insidens.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER SEPTIMVS DECIMVS.

I.

Quod Gallus Asinius et Largius Licin(i)us sententiam M. Cicero-
nis reprehenderunt ex oratione, quam dixit pro M. Caelio; et
quid aduersus homines stolidissimos pro eadem sententia mere
digneque dici possit.

Vt quidam fuerunt monstra hominum, quod de dis in- 1
mortalibus impias falsasque opiniones prodiderunt, ita non-
nulli tam prodigiosi tamque uecordes extiterunt, in quibus
sunt Gallus Asinius et Largius Licin(i)us, cuius liber
etiam fertur infando titulo Ciceromastix, ut scribere ausi
sint, M. Ciceronem parum integre atque inproprie atque
inconsiderate locutum. Atque alia quidem, quae reprehen- 2
derunt, neque dictu neque auditu digna sunt, sed enim in 3
hoc, in quo sibimet ipsi praeter cetera esse uisi sunt uerbo-
rum pensitatores subtilissimi, cedo, quale id sit, consi-
deremus.

M. Cicero pro M. Caelio ita scribit: Nam quod 4
obiectum est de pudicitia quodque omnium ac-
cusatorum non criminibus, sed uocibus male-
dictisque celebratum est, id numquam tam acerbe
feret M. Caelius, ut eum paeniteat, non deformem
esse natum. Non existumant uerbo proprio esse usum, 5

quod ait paeniteat, atque id prope ineptum etiam esse
 6 dicunt. 'Nam 'paenitere'', inquit, 'tum dicere solemus,
 cum, quae ipsi fecimus aut quae de nostra uoluntate nostro-
 que consilio facta sunt, ea nobis post incipiunt displicere
 7 sententiamque in iis nostram demutamus;' neminem autem
 recte ita loqui 'paenitere sese, quod natus sit' aut 'paenitere,
 quod mortalis sit' aut 'quod ex offenso forte uulneratoque
 corpore dolorem sentiat', quando istiusmodi rerum nec consi-
 siliium sit nostrum nec arbitrium, sed ea ingratis (in) nostris
 8 ui ac necessitate naturae nobis accidant: 'sicut hercle', in-
 quunt, 'non uoluntarium fuit M. Caelio, quali forma nasce-
 retur, cuius eum dixit 'non paenitere', tamquam in ea causa
 res esset, ut rationem caperet paenitendi.'

9 Est haec quidem, quam dicunt, uerbi huiusce sententia
 et 'paenitere' nisi in uoluntariis rebus non probe dicitur, tam-
 etsi antiquiores uerbo ipso alio quoque modo usitati sunt et
 'paenitet' ab eo, quod est 'paene', et 'paenuria' dixerunt.
 Sed id aliorum pertinet atque alio in loco dicitur.

10 Nunc autem sub hac eadem significatione, quae uulgo
 nota est, non modo ineptum hoc non est, quod M. Cicero
 11 dixit, sed festiuissimum adeo et facetissimum est. Nam cum
 aduersarii et obtrectatores M. Caeli, quoniam erat pulcro
 corpore, formam eius et faciem in suspitiones inpudicitiae
 accerserent, inludens Cicero tam absurdam criminationem,
 quod formam, quam natura fecerat, uitio darent, eodem ipso
 errore, quem inludabat, sciens usus est et 'non paenitet'
 inquit, 'M. Caelium non deformem esse natum', ut uel hac
 ipsa re, quod ita dicebat, obprobaret aduersariis ac per fa-
 cetias ostentaret, facere eos deridiculum, quod proinde Cae-
 lio formam crimini darent, quasi arbitrium eius fuisset, quali
 forma nasceretur.

II.

Verba quaedam ex Q. Claudi annalium primo cursim in legendo
 notata.

1 Cum librum ueteris scriptoris legebamus, conabamur
 postea memoriae uegetandae gratia indipisci animo ac recen-

sere, quae in eo libro scripta essent in utrasque existimationes laudis aut culpae adnotamentis digna, erātque hoc sane quam utile exercitium ad conciliandas nobis, ubi uenisset usus, uerborum sententiarumque elegantium recordationes. Veluthaec uerba ex Q. Claudi primo annali, quae 2 meminisse potui, notauī, quem librum legimus biduo proximo superiore.

Arma, inquit, plerique abiciunt atque inermi in-3 latebrant sese. Inlatebrant uerbum poeticum uisum est, sed non absurdum neque asperum.

Ea, inquit, dum fiunt, Latini, subnixo animo, 4 quasi sublimi et supra nixo, uerbum bene significans et non fortuitum; demonstratque animi altitudinem fiduciamque, quoniam, quibus innitimur, iis quas erigimur attollimurque.

Domus, inquit, suas quemque ire iubet et sua 5 omnia frunisci. Rarius quidem fuit in aetate M. Tulli ac deinceps infra rarissimum, dubitatumque est ab inperitis antiquitatis, an Latinum foret. Non modo autem Latinum, 6 sed iucundius amoeniusque etiam uerbum est 'fruniscor,' quam 'fruor', et ut 'fatiscor' a 'fateor', ita 'fruniscor' factum est a 'fruor'. Q. Metellus Numidicus, qui caste pure-7 que lingua usus Latina uidetur, in epistula, quam exul ad Domitios misit, ita scripsit: Illi uero omni iure atque honestate interdicti, ego neque aqua neque igni careo et summa gloria fruniscor. No-8 uis in atellania, quae Parcus inscripta, hoc uerbo ita utitur:

Quód magno opere quaésiuerunt, id frunisci
nón queunt.

Qui non parsit ápuđ se, frunitú(s) est.

Et Romani, inquit, multis armis et magno com-9 meatu praedaque ingenti copiantur. Uerbum castrense est nec facile id reperias apud ciuiliū causarum oratores ex eademque figura est, qua 'lignantur' et 'pabulantur' et 'aquantur'.

- 10 Sole, inquit, occaso. Non insuauī uetustate, si quis aurem habeat non sordidam nec proculcatam; in duodecim autem tabulis uerbum hoc ita scriptum est: Ante meridiem causam coniciunt, cum perorant ambo praesentes. Post meridiem praesenti litem addicito. Si ambo praesentes, sol occasus suprema tempestas esto.
- 11 Nos, inquit, in medium relinquemus. Vulgus 'in medio' dicit: nam uitium esse istuc putat et, si dicas 'in medium ponere', id quoque esse soloecon putant; set probabilius significantiusque sic dici uidebitur, si quis ea uerba non incuriose introspiciat; Graece quoque 'δειναι εἰς μέσον', uitium id non est.
- 12 Postquam nuntiatum est, inquit, ut pugnatum esset in Gallos, id ciuitas grauiter tulit. In Gallos mundius subtiliusque est, quam 'cum Gallis' aut 'contra Gallos.' Nam pinguiora haec obsoletioraque sunt.
- 13 Simul, inquit, forma, factis, eloquentia, dignitate, acrimonia, confidentia pariter parcellebat, ut facile intellexeretur magnum uiaticum ex se atque in se ad rempublicam euertendam habere. Magnum uiaticum pro magna facultate et paratu magno noue positum est, uideturque Graecos secutus, qui 'ἐφοδῖον' a sumptu uiae ad aliarum quoque rerum apparatus traducunt ac saepe 'ἐφοδίασον' pro eo dicunt, quod est 'institue' et 'instrue'.
- 14 Nam Marcus, inquit, Manlius, quem Capitolium seruasse a Gallis supra ostendi cuiusque operam cum M. Furio dictatore apud Gallos cumprime fortem atque exuperabilem respublica sensit, is et genere et ui et uirtute bellica nemini concedebat. 'Adprime' crebrius est, cumprimarius traductumque ex eo est, quod 'cumprimis' dicebant pro quod est 'inprimis'.
- 15 Nihil sibi, inquit, diuitias opus esse. Nos 'diuitiis' dicimus. Sed uitium hoc orationis nullum es ac ne id quidem est, quod figura dici solet: recta enim istaec oratio est et ueteres conpluscule ita dixerunt, nec ratio dici

potest, cur rectius sit 'diuitiis opus esse', quam 'diuitias', nisi qui grammaticorum noua instituta ut *τεμένων ἰερά* obseruant.

Nam haec, inquit, maxime uersatur deorum¹⁶ iniquitas, quod deteriores sunt incolomiores neque optimum quemquam inter nos sinunt diurnare. Inusitate dixit diurnare pro 'diu uiuere', sed ex ea figuratione est, qua dicimus 'perennare'.

Cum iis, inquit, consermonabatur. 'Sermonari'¹⁷ rusticius uidetur, sed rectius est; sermocinari rectius, sed corruptius es[t.]

Se, inquit, ne id quoque, quod tum suaderet,¹⁸ facturum esse. Ne id quoque dixit pro 'ne id quidem', infrequens nunc in loquendo, sed in libris ueterum creberrimum.

Tanta, inquit, sanctitudo fani est, ut numquam¹⁹ quisquam uiolare sit ausus. 'Sanctitas' quoque et 'sanctimonia' non minus Latine dicuntur, sed nescio quid maioris dignitatis est uerbum 'sanctitudo', sicuti M. Cato²⁰ in L. Veturium 'duritidinem', quam 'duritiam' dicere grauius putauit: Qui illius, inquit, impudentiam norat et duritidinem.

Cum tantus, inquit, arrabo penes Samnites²¹ populi Romani esset. 'Arrabonem' dixit sescentos obsoles et id maluit, quam pignus dicere, quoniam uis huius uocabuli in ea sententia grauior acriorque est. Sed nunc 'arrabo' in sordidis uerbis haberi coeptus ac multo uidetur sordidius 'arra', quamquam 'arra' quoque ueteres saepe dixerint et conpluriens Laberius.

Miserrimas, inquit, uias exegerunt, et: hic^{22. 23} mimus in otiis, inquit, consumptus est. Elegancia utrobique ex multitudine numeri quaesita est.

Cominius, inquit, qua ascenderat, descendit²⁴ atque uerba Gallis dedit. 'Verba Cominium dedisse Gallis' dicit, qui nihil quicquam cuiquam dixerat; neque eum Galli, qui Capitolium obsidebant, ascendentem [aut descen-

dentem] uiderant. Sed 'uerba dedit' haut secus posuit, quam si tu dicas 'latuit atque obrepsit'.

25 Conualles, inquit, et arboreta magna erant. Arboreta ignobilius uerbum, 'arbusta' celebratius.

26 Putabant, inquit, eos, qui foris atque qui in arce erant, inter se commutationes et consilia facere. Commutationes, id est conlationes communicationesque, non usitate dixit, set non hercle inscite nec ineleganter.

27 Haec ego pauca interim super eo libro, quorum memoria post lectionem subpetierat, mihi notauit.

III.

Verba M. Varronis ex libro quinto et uicesimo humanarum, quibus contra opinionem uulgariam interpretatus est Homeri uersum.

1 In sermonibus forte, quos de temporibus rerum ad usus hominum repertarum agitabamus, adulescens quispiam non indoctus sparti quoque usum in terra Graecia diu incognitum fuisse dixit multisque post Ilium captum tempestatibus ex
2 terra Hispania aduectum. Riserunt hoc ad inludendam ex his, qui ibi aderant, unus atque alter, male homines literati, quod genus 'ἀγοράους' Graeci appellant, atque eum, qui id dixerat, librum legisse Homeri aiebant, cui uersus hic forte deesset:

Καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν καὶ σπάρτα λέλυνται.

3 Tum ille prorsum inritatus: 'non', inquit, 'meo libro uersus, ipse uobis plane magister defuit, si creditis in eo uersu σπάρτα id significare, quod nos 'spartum' dicimus'.

4 Maiorem illi risum subiiciunt, neque id destiterunt, nisi liber ab eo prolatus esset M. Varronis uicesimus quintus humanarum, in quo de isto Homeri uerbo a Varrone ita scriptum est: Ego 'σπάρτα' apud Homerum non plus 'spartum' significare puto, quam 'σπάρτους', qui dicuntur in agro Thebano nati. In

Graecia sparti copia modo coepit esse ex Hispania. Neque ea ipsa facultate usi Liburni; set hi plerasque naues loris suebant, Graeci magis cannabo et stuppa ceterisque satius rebus, a quibus 'σπάρτα' appellabant. Quod cum ita Varro dicat, dubito hercle, an posterior syllaba in eo uerbo, quod apud Homerum est, acuenda sit, nisi quia uoces huiusmodi, cum ex communi significatione in rei certae proprietatem concedunt, diuersitate accentuum separantur.

III.

Quid Menander poeta Philemoni poetae dixerit, a quo saepe indigne in certaminibus comoediarum superatus est; et quod saepissime Euripides in tragoedia ab ignobilibus poetis uictus est.

Menander a Philemone, nequaquam pari scriptore, 1 in certaminibus comoediarum ambitu gratiaque et factionibus saepenumero uincebatur. Eum cum forte habuisset obuiam, 2 'quaeso', inquit, 'Philemo, bona uenia dic mihi, cum me uincis, non erubeseis?'

Euripidem quoque M. Varro ait, cum quinque et 3 septuaginta tragoedias scripserit, in quinque solis uicisse, cum eum saepe uincerent aliquot poetae ignauissimi.

Menandrum autem alii centum octo, partim centum 4 nouem reliquisse comoedias ferunt. Sed Apollodori, 5 scriptoris celebratissimi, hos de Menandro uersus legimus in libro, qui chronica inscriptus est:

Κηφισισὺς (ι)ῶν ἐκ Διοκρίθους [τοῦ] πα-
τρός,

Πρὸς τοῖς[ιν] ἑκατὸν πέντε γράψας δρά-
ματ[α]

Ἐξέλ(ε)ιπε, πεντήκοντα καὶ δυεῖν ἐτῶν.

Ex istis tamen centum et quinque omnibus, solis eum octo 6 uicisse, idem Apollodorus eodem in libro scribit.

V.

- Nequaquam esse uerum, quod minutis quibusdam rhetoricae artificibus uideatur, M. Ciceronem in libro, quem de amicitia scripsit, uitioso argumento usum, ἀμφισβητούμενον ἀντι ὁμολογουμένου posuisse; totumque id consideratius tractatum exploratumque.

- 1 M. Cicero in dialogo, cui titulus est Laelius uel de amicitia, docere uolens, amicitiam non spe expectationeque utilitatis neque pretii mercedisque causa colendam, sed quo ipsa per sese plena uirtutis honestatisque sit, expetendam diligendamque esse, etiamsi nihil opis nihilque emolumenti ex ea percipi queat, hac sententia atque his uerbis usus est eaque dicere facit C. Laelium, sapientem uirum, qui
- 2 Publii Africani fuerat amicissimus: Quid enim Africanus indigens mei? ne ego quidem illius. Sed ego admiratione quadam uirtutis eius, ille uicissim opinione fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit; auxit beniuolentiam consuetudo. Sed quamquam utilitates multae et magnae consecutae sunt, non sunt tamen ab earum spe causae diligendi profectae. Vt enim benefici liberalesque sumus, non ut exigamus gratiam, — neque enim beneficium faeneramur, sed natura propensi ad liberalitatem sumus, — sic amicitiam non spe mercedis adducti, sed quod omnis eius fructus in ipso amore inest, expetendam putamus.
- 3 Hoc cum legeretur in coetu forte hominum doctorum, rhetoricus quidam sophista, utriusque linguae callens, haut sane ignobilis ex istis acutulis et minutis doctoribus, qui 'τεχνικοί' appellantur, atque in disserendo tamen non impiger, usum esse existimabat argumento Marcum Tullium non probo neque apodictico, sed eiusdem quaestionis, cuius esset ea ipsa res, de qua quaereretur; uerbisque id uitium Graecis appellat, quod accepisset 'ἀμφισβητούμενον ἀντι ὁμολογουμένου'. 'Nam 'beneficos'', inquit, 'et 'liberales'

sumpsit ad confirmandum id, quod de amicitia dicebat, cum ipsum illud et soleat quaeri et debeat, quisquis liberaliter et benigne facit, qua mente quoque consilio benignus liberalisque sit? utrum, quia mutuam gratiam speret et eum, in quem benignus sit, ad parem curam sui prouocet, quod facere plerique omnes uidentur, an, quia natura sit beniuolus benignitasque eum per sese ipsa et liberalitas delectet sine ulla recipiendae gratiae procuratione, quod est omnium ferme rarissimum? Argumenta autem censebat aut probabilia esse debere aut perspicua et minime controuersa, idque 'apodixin' uocari dicebat, cum ea, quae dubia aut obscura sunt, per ea, quae ambigua non sunt, inlustrantur. Atque, ut ostenderet beneficos liberalesque ad id, quod de amicitia quaereretur, quasi argumentum exemplumue sumi non oportere, 'eodem', inquit, 'simulacro eademque rationis imagine amicitia inuicem pro argumento sumi potest, si quis adfirmet, homines beneficos liberalesque esse debere, non spe aliqua compendii, set amore et studio honestatis. Poterit enim consimiliter ita dicere. Namque, ut amicitiam non spe utilitatis amplectimur, sic benefici liberalesque non gratiae recipiendae studio esse debemus. Poterit sane', inquit, 'ita dicere, sed neque amicitia liberalitati neque liberalitas amicitiae praebere argumentum potest, cum de utraque pariter quaeratur'.

Haec ille rhetoricus artifex dicere quibusdam uidebatur perire et scienter, sed uidelicet eum uocabula rerum uera ignorauisse. Nam 'beneficum et liberalem' Cicero appellat, ita ut philosophi appellandum esse censent, non eum qui, ut ipse ait, beneficia faeneratur, sed qui benigne facit, nulla tacita ratione ad utilitates suas redundante. Non ergo obscuro neque ambiguo argumento usus est, sed certo atque perspicuo, siquidem, qui uere beneficus liberalisque est, qua mente bene aut liberaliter faciat, non quaeritur. Aliis enim longe nominibus appellandus est, si, cum talia facit, sui potius quam alterius iuuandi causa facit. Processisset autem argutatori isti fortassean reprehensio, si Cicero ita dixisset: 'ut enim benefice liberaliterque facimus, non ut exigamus gratiam'; uideretur enim benefice facere etiam in non beneficium cadere posse, si id per aliquam circumstantiam fieret,

14 non per ipsam perpetuae benignitatis constantiam. Sed cum 'beneficos liberalesque' dixerit neque alius modi isti sint, quam cuius esse eos supra diximus, 'inlotis', quod aiunt, 'pedibus' et uerbis reprehendit doctissimi uiri orationem.

VI.

Falsum esse, quod Verrius Flaccus in libro II., quos de obscuris M. Catonis composuit, de seruo recepticio scriptum reliquit.

1 M. Cato Voconiam legem suadens uerbis hisce usus est: Principio uobis mulier magnam dotem adtulit, tum magnam pecuniam recipit, quam in uiri potestatem non committat; eam pecuniam uiro mutuat dat, postea, ubi irata facta est, seruum recepticium sectari atque flagitare uirum iubet.

2 Quaerebatur, 'seruus recepticius' quid esset. Libri statim quaesiti allatique sunt Verrii Flacci de obscuris Catonis. In libro secundo scriptum et inuentum est, 'recepticium seruum' dici nequam et nulli pretii, qui, cum uenum esset datus, redhibitus ob aliquod uitium receptusque
3 sit. Propterea, inquit, seruus eiusmodi sectari maritum et flagitare pecuniam iuebatur, ut eo ipso dolor maior et contumelia grauior uiro fieret, quod eum seruus nihili petendae pecuniae causa conpellaret.

4 Cum pace autem cumque uenia istorum, si qui sunt, qui
5 Verrii Flacci auctoritate capiuntur, dictum hoc sit. 'Recepticius' enim 'seruus' in ea re, quam dicit Cato, aliud omnino est, quam Verrius scripsit. Atque id cuius facile
6 intellectu est; res enim procul dubio sic est: quando mulier dotem marito dabat, tum quae ex suis bonis retinebat neque ad uirum tramittebat, ea 'reciper(ar)e' dicebatur, sicuti nunc quoque in uenditionibus 'recipi' dicuntur, quae exci-
7 piuntur neque ueneunt. Quo uerbo Plautus quoque in Trinummo usus est in hoc uersu:

Posticulum hoc recepit, cum aedis uendidit,

id est: cum aedis uendidit, particulam quandam, quae post eas aedis erat, non uendidit, sed retinuit. Ipse etiam Cato 8 mulierem demonstrare locupletem uolens: mulier, inquit, et magnam dotem dat et magnam pecuniam recipit, hoc est 'retinet'. Ex ea igitur re familiari, quam 9 sibi dote data retinuit, pecuniam uiro mutuam dat. Eam 10 pecuniam cum uiro forte irata repetere instituit, adponit et flagitatorem 'seruum recepticium', hoc est proprium seruum suum, quem cum pecunia reliqua receperat neque dederat doti, sed retinuerat: non enim seruo mariti imperare hoc mulierem fas erat, sed proprio suo.

Plura dicere, quibus hoc nostrum tuear, supersedeo: 11 ipsa enim sunt per sese euidencia et quod a Verrio dicitur et a nobis. Quod utrum ergo uidebitur cuique uerius, eo utatur.

VII.

Verba haec ex Atinia lege: Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto, P. Nigidio et Q. Scaeuolae uisa esse non minus de praeterito furto, quam de futuro cauisse.

Legis ueteris Atiniae uerba sunt: Quod subruptum 1 erit, eius rei aeterna auctoritas esto. Quis aliud 2 putet in hisce uerbis, quam de tempore tantum futuro legem loqui? Sed Q. Scaeuola patrem suum et Brutum et 3 Manilium, uiros adprime doctos, quaesisse ait dubitasseque, utrumne in post facta modo furta lex ualeret an etiam in ante facta? quoniam subruptum erit utrumque tempus uideretur ostendere, tam praeteritum quam futurum.

Itaque P. Nigidius, ciuitatis Romanae doctissimus, su- 4 per dubitatione hac eorum scripsit in tertio uicesimo grammaticorum commentariorum. Atque ipse quoque idem putat, incertam esse temporis demonstrationem, sed anguste perquam et obscure disserit, ut signa rerum po- 5 nere uideas ad subsidium magis memoriae suae, quam ad legentium disciplinam. Videbatur tamen hoc dicere suum 6

uerbum: 'et 'esse' et 'erit', quando per sese ponuntur, habent atque retinent tempus suum, cum uero praeterito iunguntur, 7 uim temporis sui amittunt et in praeteritum contendunt. Cum enim dico: 'in campo est' et 'in comitio est', tempus instans significo; item cum dico 'in campo erit', tempus futurum demonstro; at cum dico: 'factum est', 'scriptum est', 'subruptum est', quamquam 'est' uerbum temporis est praesentis, confunditur tamen cum praeterito et praesens esse desinit'.

8 'Sic igitur', inquit, 'etiam istud, quod in lege est; si diuidas separeque duo uerba haec 'subruptum' et 'erit', ut sic audias 'subruptum', tamquam 'certamen erit' aut 'sacrificium erit', tum uidebitur lex in postfuturum loqui; si uero copulate permixteque dictum intellegas, ut 'subruptum erit' non duo, sed unum uerbum sit itaque unita patiendi declinatione sit, tum hoc uerbo non minus praeteritum tempus ostenditur, quam futurum'.

VIII.

In sermonibus apud mensam Tauri philosophi quaeri agitarique eiusmodi solita: cur oleum saepe et facile, uina rarius congelascant, acetum haut fere umquam; et quod aquae fluuiorum fontiumque durentur, mare gelu non duretur.

1 Philosophus Taurus accipiebat nos Athenis cena ple-
2 rumque ad id diei, ubi iam uesperauerat. Id enim est tem-
pus istic cenandi. Frequens eius cenae fundus et firmamen-
tum omne erat aula una lentis Aegyptiae et cucurbitae inibi
minutim caesae.

3 Ea quodam die ubi paratis et expectantibus nobis adlata
atque inposita mensae est, puerum iubet Taurus oleum in
4 aulam uidere. Erat is puer genere Atticus, ad annos maxime
natus octo, festiuissimis aetatis et gentis argutiis scatens.
5 Gutum Samium ore tenus inprudens inanem, tamquam si in-
esset oleum, adfert conuertitque eum et, ut solitum est, cir-
cumegit per omnem partem aulae manum: nullum inde ibat
6 oleum. Aspicit puer gutum atrocibus oculis stomachabun-

dus et concussum uehementius iterum in aulam uertit, idque 7 cum omnes sensim atque summissim rideremus, tum puer Graece, et id quidem perquam Attice: ‘μὴ γελάτε’, inquit, ‘ἐνι τοῦλαιον· ἀλλ’ οὐκ ἴστε, οἷα φρίκη περὶ τὸν ὄρθρον γέγρονε τήμερον; κεκρυστάλλωται’. ‘Verbero’, 8 inquit ridens Taurus, ‘nonne is curriculo atque oleum petis?’

Sed cum puer foras emptum isset, nihil ipse ista mora offensior: ‘aula’, inquit, ‘oleo indiget et, ut uideo, intolerandum feruit; cohibeamus manus atque interea, quoniam puer nunc admonuit solere oleum congelascere, consideremus, cur oleum quidem saepe et facile, set uina rarerer congelascant?’ atque aspicit me et iubet, quid sentiam, dicere. Tum ego respondi, coniectare me, uinum idcirco minus cito congelascere, quod semina quaedam caldoris in sese haberet essetque natura ignitius, ob eamque rem dictum esse ab Homero ‘αἰθιοπα οἶνον’, non, ut alii putarent, propter colorem.

‘Est quidem’, inquit Taurus, ‘ita ut dicis; nam ferme conuenit, uinum, ubi potum est, calefacere corpora. Sed non secus oleum quoque calorificum est neque minorem uim in corporibus calefaciendis habet. Ad hoc, si ita haec, quae calidiora sunt, difficilius gelu coguntur, congruens est, ut, quae frigidiora sunt, facile cogantur. Acetum autem omnium maxime frigorificum est atque id numquam tamen concrecit. Num igitur magis causa oleo coaguli celerioris in leuitate est? faciliora enim ad coeundum uidentur, quae leuiora leuioraque sunt’.

Praeterea id quoque ait quaeri dignum, cur fluuiorum et fontium aquae gelu durentur, mare omne incongelabile sit? ‘tametsi Herodotus’, inquit, ‘historiae scriptor, contra omnium ferme, qui haec quaesierunt, opinionem, scribit, mare Bosporicum, quod ‘Cimmerium’ appellatur, earumque partium mare omne, quod ‘Scythicum’ dicitur, gelu stringi et consistere’.

Dum haec Taurus, interea puer uenerat et aula deferuerat tempusque esse coeperat edendi et tacendi.

VIII.

De notis literarum, quae in C. Caesaris epistulis reperiuntur; deque aliis clandestinis literis ex uetere historia petitis; et quid *στυάλη* sit Laconia.

- 1 Libri sunt epistularum C. Caesaris ad C. Oppium et Balbum Cornelium, qui rebus eius absentis curabant.
- 2 In his epistulis quibusdam in locis inueniuntur literae singulariae sine coagmentis syllabarum, quas tu putes positas incondite; nam uerba ex his literis confici nulla possunt.
- 3 Erat autem conuentum inter eos clandestinum de commutando situ literarum, ut in scripto quidem alia aliae locum et nomen teneret, sed in legendo locus cuique suus et potestas
- 4 restitueretur; quae enim uero litera pro qua scriberetur, ante is, sicuti dixi, conplacebat, qui hanc scribendi latebram
- 5 parabant. Est adeo Probi grammatici commentarius satis curiose factus de occulta literarum significatione in epistularum C. Caesaris scriptura.
- 6 Lacedaemonii autem ueteres, cum dissimulare et occultare literas publice ad imperatores suos missas uolebant, ne, si ab hostibus eae captae forent, consilia sua noscerentur,
- 7 epistulas id genus factas mittebant. Surculi duo erant teretes, oblonguli, pari crassamento eiusdemque longitudinis,
- 8 derasi atque ornati consimiliter; unus imperatori in bellum proficiscenti dabatur, alterum domi magistratus cum iure at-
- 9 que cum signo habebant. Quando usus uenerat literarum secretiorum, circum eum surculum lorum modicae tenuitatis, longum autem, quantum rei satis erat, complicabant, uolumine rutundo et simplici, ita uti orae adiunctae undique
- 10 et cohaerentes lori, quod plicabatur, coirent. Literas deinde in eo loro per transuersas iuncturarum oras, uersibus
- 11 a summo ad imum proficiscentibus, inscribebant; id lorum literis ita perscriptis reuolutum ex surculo imperatori,
- 12 commenti istius conscio, mittebant, resolutio autem lori literas truncas atque mutilas reddebat membraque earum et
- 13 apices in partes diuersissimas spargebat: propterea si id lorum in manus hostium inciderat, nihil quicquam coniectari
- 14 ex eo scripto quibat; sed ubi ille, ad quem erat missum,

acceperat, surculo conpari, quem habebat, capite ad finem, proinde ut debere fieri sciebat, circumplicabat, atque ita literae per eundem ambitum surculi coalescentes rursum coibant integramque et incorruptam epistulam et facilem legi praestabant. Hoc genus epistulae Lacedaemonii *σκυτάλην* 15 appellant. Legebamus id quoque in uetere historia rerum 16 Poenicarum, uirum indidem quempiam inlustrem, siue ille Hasdrubal siue quis alius est non retineo, epistulam scriptam super rebus arcanis hoc modo abscondisse: pugillaria 17 noua, nondum etiam cera inlita, accepisse, literas in lignum incidisse, postea tabulas, uti solitum est, cera conleuisse easque tabulas, tamquam non scriptas, cui facturum id promiserat, misisse; eum deinde ceram derasisse literasque incolumes ligno incisas legisse.

Est et alia in monumentis rerum Graecarum pro-18 funda quaedam et inopinabilis latebra, barbarico astu excogitata. Histiaeus nomine fuit, loco natus in terra Asia 19 non ignobili. Asiam tunc tenebat imperio rex Darius. 20 Is Histiaeus, cum in Persis apud Darium esset, Aristagorae 21 cuiusdam res quasdam occultas nuntiare furtiuo scripto uolebat. Comminiscitur opertum hoc literarum admirandum. 22 Seruo suo, diu oculos aegros habenti, capillum ex capite omni tamquam medendi gratia deradit caputque eius leue in literarum formas compungit. His literis, quae uoluerat, perscripsit, hominem postea, quoad capillus adolesceret, 23 domo contiuit. Vbi id factum est, ire ad Aristagoran iubet 24 et 'cum ad eum', inquit, 'ueneris, mandasse me dicito, ut 25 caput tuum sicut nuper egomet feci, deradat'. Seruus, ut 26 imperatum erat, ad Aristagoran uenit mandatumque domini adfert. Atque ille id non esse frustra ratus, quod erat man-27 datum, fecit. Ita literae perlatae sunt.

X.

Quid de uersibus Vergilii Fauorinus existumarit, quibus in describenda flagrantia montis Aetnae Pindarum poetam secutus est; conlataque ab eo super eadem re utriusque carmina et iudicata.

Fauorinum philosophum, cum in hospitis sui Antiatem 1 uillam aestu anni concessisset nosque ad eum uidendum

Roma uenissetus, memini super Pindaro poeta et Vergilio in hunc ferme modum disserere: 'Amici', inquit, 'familiaresque P. Vergilii in iis, quae de ingenio moribusque eius memoriae tradiderunt, dicere eum solitum ferunt, parere se uersus more atque ritu ursino. Namque ut illa bestia fetum ederet ineffigiatum informemque, lambendo id postea, quod ita edidisset, conformaret et fingeret, proinde ingenii quoque sui partus recentes rudi esse facie et imperfecta, sed deinceps tractando colendoque reddere iis se oris et uultus liniamenta. Hoc uirum iudicii subtilissimi ingenue atque uere dixisse, res', inquit, 'indicium facit. Nam quae reliquit perfecta expolitaque quibusque imposuit census atque dilectus sui supremam manum, omni poeticae uenustatis laude florent; sed quae procrastinata sunt ab eo, ut post recenserentur, et absolui, quoniam mors praeuerterat, nequiuertunt, nequaquam poetarum elegantissimi nomine atque iudicio digna sunt. Itaque cum morbo obpressus aduentare mortem uideret, petiuit orauitque a suis amicissimis inpense, ut Aeneida, quam nondum satis elimauisset, adolerent.

8 'In his autem', inquit, 'quae uidentur retractari et corrigi debuisse, is maxime locus est, qui de monte Aetna factus est. Nam cum Pindari, ueteris poetae, carmen, quod de natura atque flagrantia montis eius compositum est, aemulari uellet, eiusmodi sententias et uerba molitus est, ut Pindaro quoque, qui nimis opima pinguique esse facundia existimatus est, insolentior hoc quidem in loco tumidiorque sit. Atque uti uosmetipsos', inquit, 'eius, quod dico, arbitros faciam, carmen Pindari, quod est super monte Aetna, quantum mihi memoriae est, dicam:

Τᾶς ἐρεῦγονται μὲν ἀπλάτου πυρὸς ἀγνόταται

*Ἐκ μυχῶν παγαί· ποταμοὶ δ' ἀμέραισιν μὲν
προχέοντι ῥόου καπνοῦ*

Αἰθῶν'· ἀλλ' ἐν ὄρφναισιν [πέτρας]

*Φοίνισσα κυλινδομένα φλόξ ἐς βαθεῖαν φέ-
ρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ.*

Κεῖνο δ' Ἀφάιστοιο κρουνοῦς ἐρπετόν
 Δεινοτάτους ἀναπέμπει· τέρας μὲν θαυμά-
 σιον προσιδέσθαι, θαῦμα δὲ καὶ πα-
 ρε[ό]ντων ἀκούσαι.

Audite nunc, inquit, Vergilii uersus, quos incoasse eum 10
 uerius dixerim, quam fecisse:

Portus ab accessu uentorum inmotus et in-
 gens

Ipse, sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis
 Interdumque atram prorumpit ad aethera nu-
 bem,

Turbine fumantem piceo et candente fauilla,
 Adtollitque globos flammaram et sidera lam-
 bit;

Interdum scopulos auulsaque uiscera montis
 Erigit eructans liquefactaque saxa sub auras
 Cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.

Iam principio, inquit, 'Pindarus, ueritati magis obsecu- 11
 tus, id dixit, quod res erat quodque istic usu ueniebat quod-
 que oculis uidebatur, interdum fumare Aetnam, noctu flammi-
 gare; Vergilius autem, dum in strepitu sonituque uerbo- 12
 rum conquirendo laborat, utrumque tempus, nulla discre-
 tione facta, confudit. Atque ille Graecus quidem fontes imi- 13
 tus ignis eructari et fluere amnes fumi et flammaram fulua et
 tortuosa uolumina in plagas maris ferre, quasi quosdam
 igneos angues, luculente dixit; at hic noster, 'atram nubem 14
 turbine piceo et fauilla fumantem', ῥόον καπνοῦ ἄλ-
 θωνα interpretari uolens, crasse et inmodice conguessit,
 globos quoque flammaram, quod ille κρουνοῦς dixit 15
 rat, duriter et ἀκύρωσ transtulit. Item quod ait: sidera 16
 lambit, uacanter hoc etiam, inquit, 'accumulauit et inani-
 ter'. Neque non id quoque inenarrabile esse ait et prope- 17
 modum insensibile, quod 'nubem atram fumare' dixit 'tur-
 bine piceo et fauilla candente'. 'Non enim fumare', inquit, 18
 'solent neque atra esse, quae sunt candentia; nisi si 'can-
 denti' dixit peruulgate et inproprie pro feruenti fauilla, non
 pro ignea et relucenti. Nam 'candens' scilicet a candore

19 dictum, non a calore. Quod 'saxa' autem 'et scopulos eructari et erigi' eosdemque ipsos statim 'liquefieri et gemere atque glomerari sub auras' dixit, hoc', inquit, 'nec a Pindaro scriptum nec umquam fando auditum et omnium, quae monstra dicuntur, monstruosissimum est'.

XI.

Quod Plutarchus in libris symposiacis opinionem Platonis de habitu atque natura stomachi fistulaeque eius, quae *τραχειά* dicitur, aduersum Erasistratum medicum tutatus est, auctoritate adhibita antiqui medici Hippocratis.

1 Et Plutarchus et alii quidam docti uiri, reprehensum esse ab Erasistrato, nobili medico, Platonem scripsere, quod potum dixit defluere ad pulmonem eoque satis umectato demanare per eum, quia sit rimosior, et confluere inde in uesicam; errorisque istius fuisse Alcæum ducem, qui in poematis suis scriberet:

Τέγγε πνεύμονα οἴνω· τὸ γὰρ ἄστρον περιτέλλεται,

2 ipsum autem Erasistratum dicere, duas esse quasi canaliculas quasdam uel fistulas easque ab oris faucibus proficisci deorsum, per earumque alteram deduci delabique in stomachum esculenta omnia et potulenta ex eoque ferri in uentriculum, quae Graece appellatur 'ἡ κάτω κοιλία', atque ibi subigi digerique, ac deinde aridiora ex his recrementa in aluum conuenire, quod Graece 'κόλον' dicitur, umidiora per 3 renes in uesicam. Per alteram autem fistulam, quae Graece nominatur 'τραχειά ἀρτηρία', spiritum a summo ore in pulmonem, atque inde sursum in os et in nares commeare, per 4 que eandem uiam uocis quoque fieri meatum ac, ne potus cibusue aridior, quem oporteret in stomachum ire, procideret ex ore labereturque in eam fistulam, per quam spiritus reciprocatur, eaque offensione intercluderetur animae uia, inpositam esse arte quadam et opere naturae inde apud duo ista foramina, quae dicitur 'ἐπιγλωττίς', quasi claustra quaedam mobilia, coniuentia uicissim et resurgentia, eamque 5

‘ἐπιγλωττίδα’ inter edendum bibendumque operire atque protegere ‘τὴν τραχέαν ἀρτηρίαν’, ne quid ex esca potuue incideret in illud quasi aestuantis animae iter, ac propterea nihil umoris influere in pulmonem ore ipso arteriae communito.

Haec Erasistratus medicus aduersum Platonem. Sed Plutarchus in libro symposiacorum, auctorem 6 Platonis sententiae Hippocraten dicit fuisse idemque esse opinatos et Philistiona Locrum et Dioxippum Hippocraticum, ueteres medicos et nobiles, atque illam, de qua Erasistratus dixerat, ‘ἐπιγλωττίδα’ non idcirco eo in loco constitutam, ne quid ex potu influeret in arteriam: nam pulmoni quoque fouendo rigandoque utiles necessariosque umores uideri, set adpositam quasi moderatricem quandam et arbitram prohibendi admittendique, quod ex salutis usu foret, uti edulia quidem omnia defenderet ab arteria depelleretque in stomachum, potum autem partiretur inter stomachum et pulmonem et quod ex eo admitti in pulmonem per arteriam deberet, non rapidum id neque uniuersum, sed quaedam quasi obice sustentatum ac repressum sensim paulatimque transmitteret atque omnem reliquum in alteram stomachi fistulam deriuaret.

XII.

De materiis infamibus, quas Graeci ἀδόξους appellant, a Fauorino exercendi gratia disputatis.

Infames materias, siue quis mauult dicere ‘inopinabiles’, 1 quas Graeci ἀδόξους ὑποθέσεις appellant, et ueteres adorti sunt, non sophistae solum, sed philosophi quoque, et noster Fauorinus oppido quam libens in eas materias deiciebat, uel ingenio expurgando ratus idoneas uel exercendis argutiis uel edomandis usu difficultatibus: sicuti, cum Ther- 2 sitae laudes quaesiuit et cum febrim quartis diebus recurrentem laudauit, lepida sane multa et non facilia inuentu in utramque causam dixit eaque scripta in libris reliquit.

Sed in febris laudibus testem etiam Platonem produxit, 3 quem scripsisse ait, qui quartanam passus conualuerit uires-

que integras recuperauerit, fidelius constantiusque postea ualiturum. Atque inibi isdem laudibus non hercle hac sententiola inuenuste lusit. 'Versus', inquit, 'est longo hominum aeuo probatus:

"Άλλοτε μητρονιή πέλει ήμέρη, άλλοτε μήτηρ.

Eo uersu significatur, non omni die bene esse posse, sed isto bene atque alio male. Quod cum ita sit', inquit, 'ut in rebus humanis bene aut male uice alterna sit, haec biduo medio interuallata febris quanto est fortunatior, in qua est *μία μητρονιά, δύο μητέρες?*'

XIII.

Quin particula quot qualesque uarietates significationis habeat et quam saepe in ueterum scriptis obscura sit.

- 1 'Quin' particula, quam grammatici 'coniunctionem' appellant, uariis modis sententiisque conectere orationem uide-
- 2 tur. Aliter enim dici putatur, cum quasi increpantes uel interrogantes uel exhortantes dicimus: 'quin uenis?' 'quin legis?' 'quin fugis?', aliter, cum ita confirmamus: 'non dubium est, quin M. Tullius omnium sit eloquentissimus', aliter autem, cum sic componimus, quod quasi priori uidetur contrarium: 'non idcirco causas Isocrates non defendit, quin id
- 3 utile esse et honestum existumarit'; a quo illa significatio non abhorret, quae est in tertia origine M. Catonis. Haut eos, inquit, eo postremum scribo, quin populi et boni et strenui sient. In secunda quoque
- 4 origine M. Cato non longe secus hac particula usus est. Neque satis, inquit, habuit, quod eum in occulto uitiauerat, quin eius famam prostitueret.
- 5 Praeterea animaduertimus Quadrigarium in octauo annalium particula ista usum esse obscurissime. Verba ipsius posuimus: Romam uenit; uix superat, quin
- 6 triumphus decernatur. Item in sexto annali eiusdem uerba haec sunt: Paene factum est, quin castra
- 7 relinquerent atque cederent hosti. Non me autem praeterit, dicere aliquem posse de summo pectore, nihil

esse in his uerbis negotii: nam 'quin' utrobique positum pro 8
 'ut' planissimumque esse, si ita dicas: 'Romam uenit; uix
 superat ut triumphus decernatur'; item alio in loco: 'Paene
 factum est, ut castra relinquerent atque cederent hosti'.
 Sed utantur sane, qui tam expediti sunt, perfugii[s] com- 9
 mutationum in uerbis, quae non intelleguntur, utantur tamen,
 ubi id facere poterunt, uerecundius.

Hanc particulam, de qua dicimus, nisi si quis didicerit 10
 compositam copulatamque esse neque uim tantum coniun-
 gendi habere, sed certa quadam significatione factam, num-
 quam profecto rationes ac uarietates istius comprehensurus
 est. Quod quia longioris dissertationis est, poterit, cui otium 11
 est, repperire hoc in P. Nigidii commentariis, quos
 grammaticos inscripsit.

XIII.

Sententiae ex Publii mimis selectae lepidiores.

Publius mimos scriptitauit. Dignus habitus est, qui 1
 subpar Laberio iudicaretur. C. autem Caesarem ita La- 2
 berii maledicentia et adrogantia offendebat, ut acceptiores
 sibi esse Publii, quam Laberii mimos praedicaret.

Huius Publii sententiae feruntur pleraeque lepidae et ad 3
 communem sermonum usum commendatissimae, ex quibus 4
 sunt istae singulis uersibus circumscriptae, quas libitum
 herele est adscribere:

Malum est consilium, quod mutari non potest.
 Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
 Ferás, non culpes, quod uitari non potest.
 Cui plus licet, quam par est, plus uult, quam
 licet.

5 Comés facundus in uia pro uéhiculo est.

Frugalitas miséria est rumorís boni.

Herédís fletus sub persona risus est.

Furór fit (in) laesa saépius patiéntia.

Inprobe Neptúnus accusat, qui iterum nau-
 fragiúm facit.

10 Ita amicum habeas posse ut [facile] fieri hunc
inimicum putes.

Veterem ferendo iniuriam inuites nouam.
Numquam peric(u)lum sine peric(u)lo vincitur.
Nimium altercando ueritas amittitur.
Pars benefici(i) est, quod petitur, si bellé ne-
ges.

XV.

Quod Carneades Academicus elleboro stomachum purgavit scriptu-
rus aduersus Zenonis Stoici decreta; deque natura medellaque
ellebori candidi et nigri.

- 1 Carneades Academicus, scripturus aduersus Stoici
Zenonis libros, superiora corporis elleboro purgavit, ne
quid ex corruptis in stomacho umoribus ad domicilia usque
animi redundaret et instantiam uigoremque mentis labeface-
2 ret: tanta cura tantoque apparatu sui uir ingenio praestanti
3 ad refellenda, quae scripserat Zeno, aggressus; idque cum
in historia Graeca legissem, quod 'elleboro candido'
scriptum erat, quid esset, quaesiui.
- 4 Tum comperi, duas species ellebori esse discerniculo
coloris insignes, candidi et nigri; eos autem colores non in
semine ellebori neque in uirgultis, sed in radice dinosci;
candido stomachum et uentrem superiorem uomitionibus
purgari, nigro aluum, quae 'inferior' uocatur, dilui, utrius-
que esse hanc uim, ut umores noxios, in quibus causae
5 morborum sunt, extrahant. Esse autem periculum, ne inter
causas morborum, omni corporum uia patefacta, ea quoque
ipsa, in quibus causa uiuendi est, amissoque omni naturalis
alimoniae fundamento homo exhaustus intereat.
- 6 Sed elleborum sumi posse tutissime in insula Anticyra
Plinius Secundus in libris naturalis historiae
scripsit. Propterea Liuium Drusum, qui tribunus plebi fuit,
cum morbum, qui 'comitalis' dicitur, pateretur, Anticyram
nauigasse et in ea insula elleborum bibisse ait, atque ita
morbo liberatum.

Praeterea scriptum legimus, Gallos in uenatibus tinguere 7 elleboro sagittas, quod his ictae exanimatae ferae teneriores ad epulas fiant; sed propter ellebori contagium uulnera ex sagittis facta circumcidere latius dicuntur.

XVI.

Anates Ponticas uim habere uenenis digerendis potentem; atque inibi de Mithridati regis in id genus medicamentis sollertia.

Anates Ponticas dicitur edundis uulgo uenenis uictitare. 1 Scriptum etiam a Lenaeo, Cn. Pompei liberto, Mithridatem 2 illum Ponti regem medicinae rei et remediorum id genus sollertem fuisse solitumque earum sanguinem miscere medicamentis, quae digerendis uenenis ualent, eumque sanguinem uel potentissimum esse in ea confectione; ipsum 3 autem regem adsiduo talium medellarum usu a clandestinis epularum insidiis cauisse, quin et scientem quoque ultro et 4 ostentandi gratia uenenum rapidum et uelox saepenumero hausisse, atque id tamen sine noxa fuisse. Quamobrem 5 postea, cum proelio uictus in ultima regni refugisset et mori decreuisset, uenena uiolentissima festinandae necis causa frustra expertus, suo se ipse gladio transegit. Huius regis 6 antidotus celebratissima est, quae 'Mithridatios' uocatur.

XVII.

Mithridatem, Ponti regem, quinque et uiginti gentium linguis locutum; Quintumque Ennium tria corda habere sese dixisse, quod tris linguas percalluisset, Graecam, Oscam, Latinam.

Quintus Ennius tria corda habere sese dicebat, quod 1 loqui Graece et Osce et Latine sciret. Mithridates autem, 2 Ponti atque Bithyniae rex inclutus, qui a Cn. Pompeio bello superatus est, quinque et uiginti gentium, quas sub ditione habuit, linguas percalluit earumque omnium gentium uiris haut umquam per interpretem conlocutus est, sed ut quemque ab eo appellari usus fuit, proinde lingua et oratione ipsius non minus scite, quam si gentilis eius esset, locutus est.

XVIII.

Quod M. Varro C. Sallustium, historiae scriptorem, deprehensum ab Annio Milone in adulterio scribit et loris caesum pecuniaque data dimissum.

M. Varro, in literis atque uita fide homo multa et grauis, in libro, quem scripsit Pius aut de pace, C. Sallustium scriptorem seriae illius et seuerae orationis, in cuius historia notiones censorias fieri atque exerceri uidemus, in adulterio deprehensum ab Annio Milone loris bene caesum dicit et, cum dedisset pecuniam, dimissum.

XVIII.

Quid Epictetus philosophus dicere solitus sit hominibus nequam et inpuris, disciplinas philosophiae studiose tractantibus; et quae duo uerba obseruanda praeceperit omnium rerum longe salubria.

1 Fauorinum ego audiui dicere, Epictetum philosophum dixisse, plerosque istos, qui philosophari uiderentur, philosophos esse eiusmodi ‘*ἀνευ τοῦ πράττειν, μέγρο*
 2 *τοῦ λέγειν*’, id significat ‘factis procul, uerbis tenuis’. Iam illud est ue(he)mentius, quod Arrianus solitum eum dictare in libris, quos de dissertationibus eius com-
 3 posuit, scriptum reliquit. ‘Nam cum’, inquit, ‘animaduertat hominem, pudore amisso, inportuna industria, corruptis moribus, audacem, confidentem lingua ceteraque omnia praeterquam animam procurantem, istiusmodi hominem cum uiderat studia quoque et disciplinas philosophiae contrectare et physica adire et meditari dialectica multaque id genus theoremata suspicari sciscitarique, inclamabat deum atque hominum fidem ac plerumque inter clamandum his eum uerbis increpabat: “*Ἄνθρωπε, ποῦ βάλλεις; σκέψαι, εἰ κεκάθαρται τὸ ἀγγεῖον· ἂν γὰρ εἰς τὴν οἴησιν αὐτὰ βάλλης, ἀπώλετο· ἦν σαπῆ, οὐρον ἢ ὄξος γένοιτο ἢ εἰ*
 4 *τι τούτων χεῖρον*”. Nil profecto his uerbis grauius, nil uerius, quibus declarabat maximus philosophorum, literas atque doctrinas philosophiae, cum in hominem falsum atque

degenerem, tamquam in uas spurcum atque pollutum, influxissent, uerti, mutari, corrumpi et, quod ipse *κυνικώτερον* ait, urinam fieri aut si quid est urina spurcius.

Praeterea idem ille Epictetus, quod ex eodem Fauro-⁵ rino audiuius, solitus dicere est, duo esse uitia multo omnium grauissima ac taeterrima, intolerantiam et incontinentiam, cum aut iniurias, quae sunt ferendae, non toleramus neque ferimus, aut a quibus rebus uoluptatibusque nos tenere debemus, non tenemus. 'Itaque', inquit, 'si quis ⁶ haec duo uerba cordi habeat eaque sibi imperando atque obseruando curet, is erit pleraque inpeccabilis uitamque uiuet tranquillissimam. Verba haec duo dicebat: 'ἀνέχου' et 'ἀπέχου'.

XX.

Verba sumpta ex symposio Platonis, numeris coagmentisque uerborum scite modulateque apteque exercendi gratia in Latinam orationem uersa.

Symposium Platonis apud philosophum Taurum ¹ legebatur. Verba illa Pausaniae inter conuiuas amorem ² uice sua laudantis, ea uerba ita rursum amauimus, ut meminisse etiam studuerimus. Sunt adeo, quae meminimus, ³ uerba haec: Πᾶσα γὰρ πράξις ὧδε ἔχει· αὐτὴ ἐφ' αὐτῆς πραττομένη, οὔτε καλὴ οὔτε αἰσχρὰ· οἶον δ' νῦν ἡμεῖς ποιοῦμεν, ἢ πίνειν ἢ ἄδειν ἢ διαλέγεσθαι. Οὐκ ἔστι τούτων αὐτὸ [καθ' αὐτὸ] καλὸν οὐδὲν, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει, ὡς ἂν πραχθῆ, τοιοῦτον ἀπέβη· καλῶς μὲν γὰρ πραττόμενον καὶ ὀρθῶς, καλὸν γίγνεται, μὴ ὀρθῶς δὲ, αἰσχρὸν· οὔτω δὲ καὶ τὸ ἐρᾶν, καὶ ὁ Ἔρωσ οὐ πᾶς ἔστιν καλὸς οὐδὲ ἄξιός ἐγκωμιάζεσθαι, ἀλλ' ὁ καλῶς προτρέπων ἐρᾶν.

Haec uerba ubi lecta sunt, atque ibi Taurus mihi: 'heus', ⁴ inquit, 'tu, rhetorisce, — sic enim me in principio recens in diatribam acceptum appellitabat, existimans, eloquentiae unius extundendae gratia Athenas uenisse, — uidesne', inquit, 'ἐνθύμημα crebrum et coruscum et conuexum breui-

busque et rutundis numeris cum quadam aequabili circum-
 5 actione deuinctum? habesne nobis dicere in libris rhetorum
 uestrorum tam apte tamque modulate compositam oratio-
 nem? sed hos', inquit, 'tamen numeros censeo uideas ὀδοῦ
 6 πάρεργον. Ad ipsa enim Platonis penetralia ipsarumque
 rerum pondera et dignitates pergendum est, non ad uocula-
 rum eius amoenitatem nec ad uerborum uenustates deuer-
 sitandum'.

7 Haec admonitio Tauri de orationis Platonicae modu-
 lis, non modo non repressit, sed instrinxit etiam nos ad
 8 elegantiam Graecae orationis uerbis Latinis adfectandam; at-
 que uti quaedam animalium parua et uilia ad imitandum sunt,
 quas res cumque audierint uiderintue, petulantia, proinde
 nos ea, quae in Platonis oratione demiramur, non aemulari
 quidem, sed lineas umbrasque facere ausi sumus. Velut
 ipsum hoc est, quod ex isdem illis uerbis eius effinximus:
 9 'Omne', inquit, 'omnino factum sic sese habet: neque turpe
 est, quantum in eo est, neque honestum; uelut est, quas
 nunc facimus ipsi res, bibere, cantare, disserere. Nihil
 namque horum ipsum ex sese honestum est; quali cum fieret
 modo factum est, tale extitit: si recte honesteque factum
 est, tum honestum fit; sin parum recte, turpe fit: sic amare.
 Sic amor non honestus omnis neque omnis laude dignus,
 sed qui facit, nos ut honeste amemus'.

XXI.

Quibus temporibus post Romam conditam Graeci Romanique in-
 lustres uiri floruerint ante secundum bellum Carthaginiensium.

1 Vt conspectum quendam aetatum antiquissimarum, item
 uirorum inlustrium, qui in his aetatibus nati fuissent, habe-
 remus, ne in sermonibus forte inconspicuum aliquid super
 aetate atque uita clariorum hominum temere diceremus, sic-
 uti sophista ille ἀπαίδευτος, qui publice nuper disserens
 Carneadem philosophum a rege Alexandro, Philippi filio,
 pecunia donatum et Panaetium Stoicum cum superiore
 Africano uixisse dixit, ut ab istiusmodi, inquam, temporum
 aetatumque erroribus caueremus, et excerpebamus ex libris,

qui chronici appellantur, quibus temporibus floruisent Graeci simul atque Romani uiri, qui uel ingenio uel imperio nobiles insignesque post conditam Romam fuissent ante secundum bellum Carthaginensium, easque nunc excerptiones nostras uariis diuersisque in locis factas cursim digessimus. Neque enim id nobis negotium fuit, ut acri atque subtili cura excellentium in utraque gente hominum *συγχερονισμοὺς* componeremus, sed ut noctes istae quadamtenus his quoque historiae flosculis leuiter iniectis aspergerentur. Satis 2 autem uisum est, in hoc commentario de temporibus paucorum hominum dicere, ex quorum aetatibus de pluribus quoque, quos non nominaremus, haut difficiliter coniectura fieri posset.

Incipiemus igitur a Solone claro, quoniam de Homero 3 et Hesiodo inter omnes fere scriptores constitit, aetatem eos egisse uel isdem fere temporibus uel Homerum aliquanto antiquiorem, utrumque tamen ante Romam conditam uixisse, Siluiis Albae regnantibus, annis post bellum Troianum, ut Cassius in primo annalium de Homero atque Hesiodo scriptum reliquit, plus centum atque sexaginta, ante Romam autem conditam, ut Cornelius Nepos in primo chronico de Homero dicit, annis circiter centum et sexaginta.

Solone ergo accepimus, unum ex illo nobili numero 4 sapientium, leges scripsisse Atheniensium, Tarquinio Prisco Romae regnante, anno regni eius tricesimo tertio. Serui(li)o 5 autem Tullio regnante, Pisistratus Athenis tyrannus fuit, Solone ante in exilium uoluntarium profecto, quoniam id ei praedicenti non creditum est. Postea Pythagoras Samius in Italiam uenit, Tarquini filio regnum optinente, cui cognomentum Superbus fuit, isdemque temporibus occisus 7 est Athenis ab Harmodio et Aristogitone Hipparchus, Pisistrati filius, Hippiae tyranni frater. Archilochum autem 8 Nepos Cornelius tradit, Tull(i)o Hostilio Romae regnante, iam tunc fuisse poematis clarum et nobilem.

Ducentesimo deinde et sexagesimo anno post Romam 9 conditam aut non longe amplius uictos esse ab Atheniensibus Persas memoriae traditum est pugnam illam inclutam

- Marathoniam, Miltiade duce, qui post eam uictoriam dampnatus a populo Atheniensi in uinculis publicis mortem obit.
- 10 Tum Aeschylus Athenis tragoediarum poeta celebris fuit.
- 11 Romae autem istis ferme temporibus tribunos et aediles tum primum per seditionem sibi plebes creauit ac non diu post Cn. Marcius Coriolanus, exagitatus uexatusque a tribunis plebis, ad Vulscos, qui tum hostes erant, a rep. desciiit bellumque populo Romano fecit.
- 12 Post deinde paucis annis Xerxes rex ab Atheniensibus et pleraque Graecia Themistocle duce, nauali proelio, quod
- 13 ad Salamina factum est, uictus fugatusque est. Inde anno fere quarto, Menenio Agrippa, M. Horatio Puluillo consulibus, bello Veiente apud fluuium Cremeram Fabii sex et trecenti patricii cum familiis suis uniuersi ab hostibus circumuenti perierunt.
- 14 Iuxta ea tempora Empedocles Agrigentinus in philosophiae naturalis studio floruit. Romae autem per eas tempestates decemuiros legibus scribundis creatos constitit tabulasque ab his primo decem conscriptas, mox alias duas additas.
- 16 Bellum deinde in terra Graecia maximum Peloponnensium, quod Thucydides memoriae mandauit, coeptum est circa annum fere post conditam Romam trecentessimum uicesimum tertium. Qua tempestate Olus Postum[ius] Tubertus dictator Romae fuit, qui filium suum, quod contra suum dictum in hostem pugnauerat, securi necauit. Hostes tunc
- 18 populi Romani fuerant Fidenates. Itaque qui in hoc tempore nobiles celebresque erant, — Sophocles ac deinde Euripides tragici poetae et Hippocrates medicus et philosophus Democritus, — Socrates Atheniensis natu quidem posterior fuit, sed quibusdam temporibus isdem uixerunt.
- 19 Iam deinde, tribunis militaribus consulari imperio rempublicam Romae regentibus, ad annum fere conditae urbis trecentessimum quadragensimum septimum, triginta illi tyranni praepositi sunt a Lacedaemoniis Atheniensibus et in Sicilia Dionysius superior tyrannidem tenuit paucisque annis post Socrates Athenis capitis dampnatus est et in carcere

ueneno necatus. Set ea fere tempestate Romae M. Furius 20
Camillus dictator fuit, et Veios cepit, ac post non longo 21
tempore bellum Senonicum fuit, cum Galli Romam praeter 22
Capitolium ceperunt.

Neque multo postea Eudoxus astrologus in terra Grae- 23
cia nobilitatus est Lacedaemoniique ab Atheniensibus apud
Corinthum superati, duce Phormione, et M. Man(i)lius Ro- 24
mae, qui Gallos in obsidione Capitolii obrepentes per ardua
depulerat, conuictus est, consilium de regno occupandō
inisse, dampnatusque capitis e saxo Tarpeio, ut M. Varr o
ait, praeceps datus, ut Cornelius autem Nepos scriptum
reliquit, uerberando necatus est; eoque ipso anno, qui erat 25
post reciperatam urbem septimus, Aristotelem philoso-
phum natum esse, memoriae mandatum est.

Aliquot deinde annis post bellum Senonicum Thebani La- 26
cedaemonios, duce Epaminonda, apud Leuctra superauerunt
ac breui post tempore in urbe Roma lege Licinii Stolonis con- 27
sules creari etiam ex plebe coepti, cum antea ius non esset
nisi ex patriciis gentibus fieri consulem.

Circa annum deinde urbis conditae quadringentesimum 28
Philippus, Amyntae filius, Alexandri pater, regnum Mace-
doniae adeptus est inque eo tempore Alexander natus est
paucisque inde annis post Plato philosophus ad Dionysium 29
Siciliae tyrannum posteriorem profectus est; post deinde 30
aliquanto tempore Philippus apud Chaeroneam proelio magno
Athenienses uincit. Tum Demosthenes orator ex eo proelio 31
salutem fuga quaesiuit, cumque id ei, quod fugerat, probrose
obiiceretur, uersu illo notissimo elusit:

‘Ανῆρ’, inquit, ‘ὁ φεύγων καὶ πάλιν μαχήσεται’.

Postea Philippus ex insidiis occiditur. At Alexander regnum 32
adeptus ad subigendos Persas in Asiam atque in Orientem
transgressus est. Alter autem Alexander, cui cognomentum 33
Molosso fuit, in Italiam uenit, bellum populo Romano factu-
rus, — iam enim fama uirtutis felicitatisque Romanae apud
exteras gentes enitescere inceptabat, — sed priusquam bel-
lum faceret, uita decessit. Eum Molossum, cum in Italiam
transiret, dixisse accepimus, se quidem ad Romanos ire,

- quasi in andronitin, Macedonem ad Persas, quasi in gynae-
- 34 conitin. Postea Macedo Alexander pleraque parte orientali
subacta, cum annos undecim regnauisset, obiit mortis diem.
- 35 Neque haut longe post Aristoteles philosophus et post
36 aliquanto Demosthenes uita functi sunt isdemque ferme
tempestatibus populus Romanus graui ac diutino Samnitium
bello conflictatus est consulesque Tiberius Veturius et Spurius
Postumius, in locis iniquis apud Caudium a Samnitibus cir-
cumuallati ac sub iugo missi, turpi foedere facto discesserunt,
ob eamque causam, populi iussu Samnitibus per fetiales de-
diti, recepti non sunt.
- 37 Post annum deinde urbis conditae quadringentesimum
fere et septuagesimum bellum cum rege Pyrrho sumptum est.
- 38 Ea tempestate Epicurus Atheniensis et Zeno Citiensis phi-
39 losophi celebres erant eodemque tempore C. Fabricius Lusci-
nus et Q. Aemilius Papus censores Romae fuerunt et P. Cor-
nelium Rufinum, qui bis consul et dictator fuerat, senatu mo-
uerunt; causam isti notae subscripserunt, quod eum compe-
rissent argenti facti cenae gratia decem pondo libras habere.
- 40 Anno deinde post Romam conditam quadringentesimo
ferme et nonagesimo, consulibus Appio Claudio, cui cogno-
mentum Caudex fuit, Appii illius Caeci fratre, et Marco Ful-
uio Flacco, bellum aduersum Poenos primum coeptum est,
- 41 neque diu post Callimachus, poeta Cyrenensis, Alexan-
driae apud Ptolemaeum regem celebratus est.
- 42 Annis deinde postea paulo pluribus quam uiginti, pace
Poenis facta, consulibus Claudio Centone, Appii Caeci filio,
et M. Sempronio Tuditano, primus omnium L. Liuius poeta
fabulas docere Romae coepit post Sophoclis et Euripi-
dis mortem annis plus fere centum et sexaginta, post Me-
43 nandri annis circiter quinquaginta duobus. Claudium et Tu-
ditanum consules secuntur Q. Valerius et C. Mamilius, quibus
natum esse Q. Ennium poetam M. Varro in primo de
poetis libro scripsit eumque, cum septimum et sexagesi-
mum annum haberet, duodecimum annalem scripsisse,
idque ipsum Ennium in eodem libro dicere
- 44 Anno deinde post Romam conditam quingentesimo unde-
uicesimo Sp. Caruilius Ruga primus Romae de amicorum sen-

tentia diuortium cum uxore fecit, quod sterilis esset iurasset-
que apud censores, uxorem se liberum quaerendorum causa
habere, eodemque anno Cn. Naeuius poeta fabulas apud 45
populum dedit, quem M. Varro in libris de poetis primo
stipendia fecisse ait bello Poenico primo, idque ipsum Nae-
uium dicere in eo carmine, quod de eodem bello scripsit,
Porcius autem Licinius ser(u)ius poeticam Romae coe-
pisse dicit in his uersibus:

Poénico belló secundo Músa pinnató gradu
'Intulit se(se) bélicosam in Rómuli gentém fe-
ram.'

Deinde annis fere post quindecim bellum aduersum Poe- 46
nos sumptum est atque non nimium longe M. Cato orator in 47
ciuitate et Plautus poeta in scena floruerunt; isdemque tem- 48
poribus Diogenes Stoicus et Carneades Academicus et
Critolaus Peripateticus ab Atheniensibus ad senatum po-
puli Romani negotii publici gratia legati sunt. Neque magno 49
interuallo postea Q. Ennius et iuxta Caecilius et Teren-
tius et subinde et Pacuuius et Pacuuius iam sene Ac-
cius clariorque tunc in poematis eorum obtrectandis Lu-
cilius fuit.

Sed progressi longius sumus, cum finem proposuerimus 50
adnotatiunculis istis bellum Poenorum secundum.

A. GELLII
NOCTIVM ATTICARVM LIBER OCTAVVS
DECIMVS.

I.

Disputationes a philosopho Stoico et contra a Peripatetico, arbitro Fauorino, factae; quaesitumque inter eos, quantum in perficienda uita beata uirtus ualeret quantumque esset in his, quae dicuntur extranea.

- 1 **F**amiliares Fauorini erant duo quidam non irroebres in urbe Roma philosophi. Eorum fuit unus Peripateticae
- 2 disciplinae sectator, alter Stoicae. His quondam ego acriter atque contente pro suis utrimque decretis propugnantibus, cum essemus una omnes Ostiae cum Fauorino, interfui.
- 3 Ambulabamus autem in litore, cum iam aduesperasceret, aestate anni noui.
- 4 Atque ibi Stoicus censebat, et uitam beatam homini uirtute animi sola et miseriam summam malitia sola posse effici, etiamsi cetera bona omnia, quae corporalia et externa appellarentur, uirtuti deessent, malitiae adessent. Ille contra Peripateticus, miseram quidem uitam uitiis animi et malitia sola fieri concedebat, sed ad complendos omnes uitae beatae numeros uirtutem solam nequaquam satis esse existimabat, quoniam et corporis integritas sanitasque et honestus modus formae et pecunia familiaris et bona existimatio ceteraque omnia corporis et fortunae bona necessaria uiderentur perficiendae uitae beatae.

Reclamabat hoc in loco Stoicus et, tamquam duas ille res 6
 diuersas poneret, mirabatur, quod, cum essent malitia et
 uirtus duo contraria, uita misera et beata quoque aequae con-
 traria, non seruaret in utrisque uim et naturam contrarii et 7
 ad miseriam quidem uitae conficiendam satis ualere malitiam
 solam putaret, ad praestandam uero beatam uitam non satis
 solam esse uirtutem diceret. Atque id maxime dissidere ne- 8
 que conuenire dicebat, quod, qui profiteretur, uitam nullo
 pacto beatam effici posse, si uirtus sola abesset, idem contra
 negaret, beatam fieri uitam, cum sola uirtus adesset, et
 quem daret haberetque uirtuti absentis honorem, eundem pe-
 tenti atque praesenti adimeret.

Tum Peripateticus perquam hercle festiue: 'rogo te', in- 9
 quit, 'cum bona uenia respondeas, an existimes, esse uini am-
 phoram, cum abest ab ea unus congius?' 'Minime', inquit, 10
 'uini amphora dici potest, ex qua abest congius'. Hoc 11
 ubi accepit Peripateticus: 'Vnus igitur congius amphoram
 facere dici debet, quoniam, cum deest ille unus, non
 fit amphora uini et, cum accessit, fit amphora. Quod
 si id dicere absurdum est, uno congio solo fieri amphoram,
 itidem absurdum est, una sola uirtute uitam fieri beatam di-
 cere, quoniam, cum uirtus abest, beata esse uita numquam
 potest'.

Tum Fauorinus aspiciens Peripateticum, 'est quidem', 12
 inquit, 'argutiola haec, qua de congio uini usus es, expo-
 sita in libris; sed, ut scis, captio magis lepida, quam pro-
 bum aut simile argumentum uideri debet. Congius enim, 13
 cum deest, efficit quidem, ne sit iustae mensurae amphora;
 sed cum accedit et additur, non ille unus facit amphoram,
 sed supplet. Virtus autem, ut isti dicunt, non accessio ne- 14
 que supplementum, sed sola ipsa uitae beatae instar est et
 propterea uitam beatam sola una, cum adest, facit'.

Haec atque alia quaedam minuta magis et nodosa, tam- 15
 quam apud arbitrum Fauorinum, in suam uterque sen-
 tentiam conferebant. Sed cum iam prima fax noctis et den-
 siores esse tenebrae coepissent, prosecuti Fauorinum in
 domum, ad quam deuertebat, discessimus.

II.

Cuiusmodi quaestionum certationibus Saturnalia ludicra Athenis agitare soliti simus; atque inibi expressa quaedam sophismata et aenigmata oblectatoria.

- 1 Saturnalia Athenis agitabamus hilare prorsum ac modeste, non, ut dicitur, 'remittentes animum' — nam 'remittere', inquit Musonius, 'animum, quasi amittere est' —, sed demulcentes eum paulum atque laxantes iucundis honestisque sermonum inlectationibus. Conueniebamus autem ad eandem cenam conplusculi, qui Romani in Graeciam ueneramus quique easdem auditiones eosdemque doctores colebamus. Tum qui et cenulam ordine suo curabat, praemium soluendae quaestionis ponebat, librum ueteris scriptoris uel Graecum uel Latinum et coronam e lauro plexam, totidemque res quaerebat, quot homines istic eramus; cumque eas
- 2 omnis exposuerat, rem locumque dicendi sors dabat. Quaestio igitur soluta corona et praemio donabatur, non soluta autem tramittebatur ad eum, qui sortito successerat, idque
- 3 in orbem uice pari seruabatur. Si nemo dissoluebat, corona eius quaestionis deo, cuius id festum erat, dicabatur.
- 4 Quaerebantur autem res huiuscemodi: aut sententia poetae ueteris lepide obscura, non anxie, aut historiae antiquioris requisitio aut decreti cuiuspiam ex philosophia perperam inuulgati purgatio aut captionis sophisticae solutio aut inopinati rariorisque uerbi indagatio aut tempus item in uerbo perspicuo obscurissimum.

- 7 Itaque nuper quaesita esse memini numero septem, quorum prima fuit enarratio horum uersuum, qui sunt in saturis Quinti Enni uno multifariam uerbo concinniter implicati. Quorum exemplum hoc est:

Nám qui lepidé postulat álterum frustrári,
 Quém frustratur, frústra eum dicit frustra
 esse; nám qui

Sése frustrári quem frustra séntit, qui frustra-
 strátur,

'Is frustrast, (set) non ille est frustra;

secunda, quonam modo audiri atque accipi deberet, quod 8
 Plato in ciuitate, quam in libris suis condidit, 'κοινὰς τὰς
 γυναῖκας', id est communes esse mulieres, censuit et prae-
 mia uiris fortissimis summisque bellatoribus posuit sauia-
 tiones puerorum et puellarum? Tertio in loco hoc quaesitum 9
 est, in quibus uerbis captionum istarum fraus esset et quo
 pacto distingui resoluique possent: 'quod non perdidisti,
 habes; cornua non perdidisti: habes igitur cornua', item
 altera captio: 'quod ego sum, id tu non es: homo igitur tu
 non es'. Quaesitum ibi est, quae esset huius quoque sophis- 10
 matis solutio: 'cum mentior et mentiri me dico, mentior
 an uerum dico?' Postea quaestio istaec fuit, quam ob 11
 causam patricii Megalensibus mutitare soliti sint, plebes
 Cerealibus? Secundum ea hoc quaesitum est: uerbum 12
 'uerant', quod significat 'uera dicunt', quisnam poeta-
 rum ueterum dixerit? Sexta quaestio fuit, 'asphodelum' 13
 cuiusmodi herba sit, quod Hesiodus in isto uersu
 posuerit:

*Νήπιοι, οὐδ' ἴσασιν ὅσφ πλέον ἤμισυ παν-
 τός
 Οὐδ' ὅσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλω μέγ'
 ὄνειρα,*

et quid item Hesiodus se dicere sentiat, cum dimidium
 plus esse toto dicit? Postrema quaestionum omnium haec 14
 fuit: 'scripserim', 'legerim', 'uenerim', cuius temporis uerba
 sint, praeteriti an futuri an utriusque?

Haec ubi ordine, quo dixi, proposita atque, singulis 15
 sorte ductis, disputata explanataque sunt, libris coronisque
 omnes donati sumus, nisi ob unam quaestionem, quae fuit
 de uerbo 'uerant'. Nemo enim tum commemorerat dictum 16
 esse a Q. Ennio id uerbum in tertio decimo anhalium
 in isto uersu:

Satin uates uerant aetate in agunda?

Corona igitur huius quaestionis deo feriarum starum Saturno
 datast.

III.

Quid Aeschines rhetor in oratione, qua Timarchum de inpudicitia accusavit, Lacedaemonios statuisse dixerit super sententia probatissima, quam improbatissimus homo dixisset.

- 1 Aeschines, uel acerrimus prudentissimusque oratorum, qui apud contiones Atheniensium floruerunt, in oratione illa saeua criminosaque et uirulenta, qua Timarchum de inpudicitia grauiter insigniterque accusabat, nobile et inlustre consilium Lacedaemoniis dedisse dicit uirum indidem ciuitatis eiusdem principem, uirtute atque aetate magna praeditum.
- 2 'Populus', inquit, 'Lacedaemonius de summa republica
3 sua, quidnam esset utile et honestum, deliberabat. Tum exurgit sententiae dicendae gratia homo quispiam turpitudine
4 pristinae uitae diffamatissimus, sed lingua tunc atque facundia nimium quanto praestabilis. Consilium, quod dabat
5 quodque oportere fieri suadebat, acceptum ab uniuersis et complacitum est futurumque erat ex eius sententia populi
6 decretum. Ibi unus ex illo principum ordine, — Lacedaemonii, aetatis dignitatisque maiestate, tamquam arbitros et magistros disciplinae publicae uerebantur — commoto irritatoque animo esilit, et: 'quaenam', inquit, 'Lacedaemonii. ratio aut quae tandem spes erit, urbem hanc et hanc rempublicam saluam inexpugnabilemque esse diutius posse, si huiuscemodi anteactae uitae hominibus consiliaris utemur? quod si proba istaec et honesta sententia est, quaeso uos, non sinamus eandem dehonestari turpissimi auctoris contagio'. Atque ubi hoc dixit, elegit uirum fortitudine atque iustitia praeter alios praestantem, sed inopi lingua et infacundum, iussitque eum consensu petituque omnium eandem illam sententiam disertu uiri cuiusmodi posset uerbis dicere, ut, nulla prioris mentione habita, scitum atque decretum populi ex eius unius nomine fieret, quod ipsum denuo
7 dixerat. Atque ita, ut suaserat prudentissimus senex,
8 factum est. Sic bona sententia mansit, turpis auctor mutatus est'.

III.

Quod Sulpicius Apollinaris praedicantem quendam, a sese uno Sallusti historias intellegi, inludit quaestione proposita, quid uerba ista apud Sallustium significarent: incertum, stolidior an uanior.

Cum iam adulescentuli Romae praetextam et puerilem¹ togam mutassemus magistrosque tunc nobis nosmetipsi exploratiores quaereremus, in Sandaliario forte apud librarios fuimus, cum ibi in multorum hominum coetu Apollinaris Sulpicius, uir in memoria nostra praeter alios doctus, iactatorem quempiam et uenditorem Sallustianae lectionis inrisit inluditque genere illo facetissimae dissimulationis, qua Socrates ad sophistas utebatur. Nam cum ille² se unum et unicum lectorem esse enarratoremque Sallustii diceret neque primam tantum cutem ac speciem sententiarum, sed sanguinem quoque ipsum ac medullam uerborum eius eruere atque introspicere penitus praedicaret, tum Apollinaris amplecti uenerarique se doctrinas illius dicens: 'per', inquit, 'magister optume, exoptatus mihi nunc uenis cum sanguine et medulla Sallustii uerborum. Hesterno enim die quaerebatur ex me, quidnam uerba haec eius in quarto historiarum libro de Cn. Lentulo scripta significant, de quo incertum fuisse ait 'stolidiorne esset, an uanior;'³ eaque ipsa uerba, uti sunt a Sallustio scri-⁴pta dixit: 'At Cn. Lentulus patriciae gentis, collega eius, cui cognomentum Clodiano fuit, per incertum stolidior an uanior, legem de pecunia, quam Sulla emptoribus bonorum remiserat, exigenda promulgauit'.

Quaesitum ergo ex se Apollinaris neque id se dissol-⁵uere potuisse adseuerabat, quid esset 'uanior' et quid 'stolidior', quoniam Sallustius sic ea separasse atque opposuisse inter se uideretur, tamquam diuersa ac dissimilia nec eiusdem utraque uitii forent; propterea petebat, ut se doceret significationes utriusque uocis et origines.

Tum ille rictu oris labearumque ductu contempni a se⁶ ostendens et rem. de qua quaeretur, et hominem ipsum,

qui quaereret: 'priscorum', inquit, 'et remotorum ego uerborum medullas et sanguinem, sicuti dixi, perspicere et elicere soleo, non istorum, quae proculcata uulgo et protrita sunt. Ipso illo quippe Cn. Lentulo 'stolidior' est et 'uanior', qui ignorat eiusdem stultitiae esse uanitatem et stoliditatem'.

7 Sed ubi hoc dixit, media ipsa sermonum reliquit et abire
8 coepit. Nos deinde eum tenebamus urgebamusque, et cumprimis Apollinaris, ut de uocabulorum uel differentia uel, si ei ita uideretur, similitudine plenius apertiusque dissereret et, ut ne sibi inuideret discere uolenti, orabat.

9 Atque ille, se iam plane inludi ratus, negotium sibi esse
10 causatur et digreditur. Nos autem postea ex Apollinari didicimus, 'uanos' proprie dici, non ut uulgus diceret, desipientis aut hebetes aut ineptos, sed, ut ueterum doctissimi dixissent, mendaces et infidos et leuia inaniaque pro grauibus et ueris astutissime componentes; 'stolidos' autem uocari non tam stultos et excordes, quam austeros et molestos et inlepidos, quos Graeci *μολθηρούς και φορτικούς* dice-
11 rent. Etyma quoque harum uocum et origines scriptas esse dicebat in libris Nigidianis.

Quos requisitos ego et repertos cum primarum significationum exemplis, ut commentariis harum noctium inferrem, notauit et intulisse iam me aliquo in loco commentationibus istis existimo.

V.

Quod Q. Ennius in septimo annali quadrupes eques ac non quadrupes equus, ut legunt multi, scriptum reliquit.

1 Cum Antonio Iuliano rhetore, uiro hercle bono et
fauendiae florentis, complures adulescentuli, familiares eius,
Puteolis aestiuarum feriarum ludum et iocum in literis amoenioribus et in uoluptatibus pudicis honestisque agitabamus.
2 Atque ibi tunc Iuliano nuntiatur, *ἀναγνώστην* quendam,
non indoctum hominem, uoce admodum scita et canora
3 Enni annales legere ad populum in theatro. 'Eamus',
inquit, 'auditum nescio quem istum Ennianistam': hoc enim
se ille nomine appellari uolebat.

Quem cum iam inter ingentes clamores legentem inuenissemus — legebat autem librum ex annalibus Ennii septimum —, hos eum primum uersus perperam pronuntiantem audiuius: 4

Denique ui magna quadrupes ecus atque elephanti

Proiciunt sese,

neque multis postea uersibus additis, celebrantibus eum laudantibusque omnibus, discessit.

Tum Iulianus egrediens e theatro: 'quid uobis', inquit, 5 'de hoc anagnosta et de quadrupede equo uidetur? sic enim profecto legit:

Denique ui magna quadrupes ecus atque elephanti

Proiciunt sese.

Ecquid putatis, si magistrum praelectoremque habuisset aliquis aeris, 'quadrupes ecus' dicturum fuisse ac non 'quadrupes equus', quod ab Ennio ita scriptum relictumque esse, nemo unus literarum ueterum diligens dubitauit? Cumque 7 aliquot eorum, qui aderant, 'quadrupes equus' apud suum quisque grammaticum legisse se dicerent et mirarentur, quidnam esset 'quadrupes equus', 'uellem uos', inquit, 'optimi iuuenes, tam accurate Q. Ennium legisse, quam P. Vergilius legerat, qui hunc eius uersum secutus in georgicis suis 'equitem' pro 'equo' posuit in his uersibus:

Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere
Inpositi dorso atque equitem docuere sub armis

Insultare solo et gressus glomerare superbos.

In quo loco equitem, si quis modo non inscite inepteque argutior sit, nihil potest accipi aliud, nisi 'equum': pleraque 8 enim ueterum aetas et hominem equo insidentem et equum, insideretur, 'equitem' dixerunt. Propterea 'equitare' 9

etiam, quod uerbum e uocabulo 'equitis' inclinatum est, et homo equo utens et equus sub homine gradiens dicebatur.
 10 Lucilius adeo, uir adprime linguae Latinae sciens, equum 'equitare' dicit his uersibus:

Quis hinc currere equum nos atque equitare
 uidemus,

His equitat curritque: oculis equitare uide-
 mus;

Ergo oculis equitat.

11 Sed enim contentus', inquit, 'ego his non fui et, ut non turbidae fidei nec ambiguae, sed ut purae liquentisque esset, 'ecus'ne an 'eques' scriptum Ennius reliquisset, librum summae atque reuerendae uetustatis, quem fere constabat Lampadionis manu emendatum, studio pretioque multo unius uersus inspiciendi gratia conduxit et 'eques', non 'equus', scriptum in eo uersu inueni.

12 Hoc tum nobis Iulianus et multa alia lucide simul et adfabiliter dixit. Sed eadem ipsa post etiam in peruulgatis commentariis scripta offendimus.

VI.

Quod Aelius Melissus in libro, cui titulum fecit de loquendi proprietate, quem, cum ederet, cornum esse copiae dicebat, rem scripsit neque dictu neque auditu dignam, cum differre matronam et matrem familias existimauit differentia longe uanissima.

1 Aelius Melissus in nostra memoria fuit Romae summi quidem loci inter grammaticos id temporis; sed maiore in literis erat iactantia et σοφιστεία, quam opera. Is praeter alia, quae scripsit complura, librum composuit, ut tum uide-
 2 batur, cum est editus, doctrinae inclutae. Ei libro titulus est ingentis cuiusdam inlecebrae ad legendum; scriptus quippe est: de loquendi proprietate. Quis adeo existimet, loqui se recte atque proprie posse, nisi illas Melissi proprietates perdidicerit?

4 Ex eo libro uerba haec sunt: 'Matrona' est, quae semel peperit, quae saepius, 'mater fa-

miliās'; sicuti sus, quae semel peperit, 'porcetra', quae saepius 'scrofa'. Vtrum autem hoc de matrona ac de matrefamilias Melissus excogitauerit ipse et coniectauerit, an scriptum ab alio quo legerit, ariolis profecto est opus. Nam de 'porcetra' habet sane auctorem Pomponium in atellania, quae hoc eodem uocabulo inscripta est; sed 'matronam' non esse appellatam, nisi quae semel peperit, neque 'matrefamilias', nisi quae saepius, nulli(u)s ueterum scriptorum auctoritatibus confirmari potest. Enimuero illud impendio probabilius est, quod idonei uocum antiquarum enarratores tradiderunt, 'matronam' dictam esse proprie, quae in matrimonium cum uiro conuenisset, quoad in eo matrimonio maneret, etiamsi liberi nondum nati forent, dictamque ita esse a matris nomine, non adepto iam, sed cum spe et omine mox adipiscendo, unde ipsum quoque 'matrimonium' dicitur, 'matrem' autem 'familias' appellatam esse eam solam, quae in mariti manu mancipioque aut in eius, in cuius maritus, manu mancipioque esset, quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti et in sui heredis locum uenisset.

VII.

Quem in modum Fauorinus tractauerit intempestiuum quendam de uerborum ambiguitatibus quaerentem; atque ibi, quot significationes capiat contio.

Domitio, homini docto celebrique in urbe Roma grammatico, cui cognomentum Insano factum est, quoniam erat natura intractabilior et morosior, ei Domitio Fauorinus noster cum forte apud fanum Carmentis obuiam uenisset atque ego cum Fauorino essem: 'quaeso', inquit, 'te, magister, dicas mihi, num erraui, quod, cum uellem *δημηγορίας* Latine dicere, 'contiones' dixi? dubito quippe et requiro, an ueterum eorum, qui electius locuti sunt, pro uerbis et oratione dixerit quis 'contionem'. Tum Domitius uoce atque uultu atrocior: 'nulla', inquit, 'prorsus bonae salutis spes reliqua est, cum uos quoque, philosophorum inlustrissimi, nihil iam aliud, quam uerba auctoritatesque

uerborum cordi habetis. Mittam autem librum tibi, in quo id repperias, quod quaeris. Ego enim grammaticus uitae iam atque morum disciplinas quaero, uos philosophi mera estis, ut M. Cato ait, 'mortalia'; glosaria namque conlegitis et lexdia, res taetras et inanes et friuolas, tamquam mulierum uoces praeficarum. Atque utinam', inquit, 'muti omnes homines essemus! minus. improbitas instrumenti haberet'.

4 Cumque digressi essemus, 'non tempestiue', inquit Fauorinus, 'hunc hominem accessimus. Videtur enim mihi *ἐπισημαίνεσθαι*. Scitote', inquit, 'tamen intemperiem istam, quae '*μελαγχολία*' dicitur, non paruis nec abiectis ingeniis accidere, *ἀλλὰ εἶναι σχεδόν τι τὸ πάθος τοῦτο ἥρωικόν* et ueritates plerumque fortiter dicere, sed respectum non habere *μήτε καιροῦ μήτε μέτρου*. Vel ipsum hoc quale existimatis, quod nunc de philosophis dixit? nonne, si id Antisthenes aut Diogenes dixisset, dignum memoria uisum esset?'

5 Misit autem paulo post Fauorino librum, quem promiserat — Verri, opinor, Flacci erat — in quo scripta ad hoc genus quaestionis pertinentia haec fuerunt: 'senatum' dici et pro loco et pro hominibus, 'ciuitatem' et pro loco et oppido et pro iure quoque omnium et pro hominum multitudine, 'tribus' quoque et 'decurias' dici et pro loco et
6 pro iure et pro hominibus, 'contionem' autem tria significare:
7 locum suggestumque, unde uerba fierent, sicut M. Tullius in oratione, quae inscripta est contra contionem Q. Metelli: *escendi, inquit, in contionem; concursus est populi factus, sicuti idem M. Tullius in oratore ait: Contiones saepe exclamare uidi, cum apte uerba cecidissent. Etenim expectant aures, ut*
8 *uerbis conligetur sententia; item significare coetum populi adistentis; item orationem ipsam, quae ad populum diceretur.*

Exempla in eo libro scripta non erant. Sed nos postea Fauorino desideranti harum omnium significationum monumenta apud Ciceronem, sicut supra scripsi, et apud
9 elegantissimos ueterum reperta exhibuimus; id autem quod

potissimum expetebat, 'contionem' esse dictam pro uerbis et oratione, docui titulo Tulliani libri, qui a M. Cicerone inscriptus est contra contionem Q. Metelli, quo nihil profecto significatur aliud, quam ipsa, quae a Metello dicta est, oratio.

VIII.

Ὅμοιοτέλευτα et *ὁμοιόπρωτα* atque alia id genus, quae ornamenta orationis putantur, inepta esse et puerilia, Lucili quoque uersibus declarari.

Ὅμοιοτέλευτα et *ἰσοκατάληκτα* et *πάρισα* et *ὁμοιόπρωτα* 1 ceteraque huiusmodi scitamenta, quae isti apirocali, qui se Isocratio uideri uolunt, in conlocandis uerbis inmodice faciunt et rancide, quam sint insubida et inertia et puerilia, facetissime hercle significat in quinto saturarum Lucilii. Nam ubi est cum amico conquestus, quod ad se aegrotum non uiseret, haec ibidem addit festiuiter:

Quo me habeam pacto, tam etsi non quaeris,
docebo;

Quando in eo numero mans[t]i, quo in maxima
nun[c] est

Pars hominum, ut per[i]isse uelis, quem uisere
nolue-

ris, cum debueris. Hoc 'nolue'-(ris) et 'de-
bueris' te

Si minus delectat, quod *ἄτεχνον* et Eisocra-
tium est

Ὀχληρόν que simul totum ac *συμμεριρακιῶ-*
δες,

Non operam perdo. Si tu hic [.....]

VIII.

Quid significet apud M. Catonem uerbum *insecenda*; quodque *insecenda* potius legendum sit, quam, quod plerique existimant, *insequenda*.

In libro uetere, in quo erat oratio M. Catonis de 1

Ptolemaeo contra Thermum, sic scriptum fuit: Sed si omnia dolo fecit, omnia auaritiae atque pecuniae causa fecit, eiusmodi scelera nefaria, quae neque fando neque legendo audiuimus, supplicium pro factis dare oportet. [...]

- 2 Insecunda quid esset, quaeri coeptum. Tum ex his, qui aderant, alter literator fuit, alter literas sciens, id est alter docens, doctus alter. Hi duo inter sese dissentiebant. Et grammaticus quidem contendebat [...]; ‘insequenda’ enim scribi, inquit, ‘debet, non insecunda, quoniam ‘insequens’ significat’ [...] traditumque esse ‘inseque’ quasi ‘perge dicere’ et ‘insequere’ itaque ab Ennio scriptum in his uersibus:

Inseque, Musa, manu Romanorum indupera-
tor

Quod quisque in bello gessit cum rege Phi-
lippo.

- 4 Alter autem ille eruditior, nihil mendum, sed recte atque integre scriptum esse perseuerabat et Velio Longo, non homini indocto, fidem esse habendam, qui in commentario, quod fecisset de usu antiquae lectionis, scripserit, non in seque apud Ennium legendum, sed ‘insece’: ideoque a ueteribus, quas ‘narrationes’ dicimus, ‘insectiones’ esse appellatas; Varro nem quoque uersum hunc Plauti de Menaechmis:

. Nihilominus esse uide[n]tur séctius, quam
sómnia,

sic enarras[se]: ‘nihil magis narranda esse, quam si ea essent somnia’. Haec illi inter se certabant.

- 5 Ego arbitror et a M. Catone ‘insecunda’ et a Q. Ennio ‘insece’ scriptum sine u litera. Offendi enim in bibliotheca Patrensi librum uerae uetustatis Liuii Andronici, qui inscriptus est Ὀδύσσεια, in quo erat uersus primus, cur hoc uerbo, sine u litera:

Virum mihi, Caména, insece uérsútum,
factus ex illo Homeri uersu:

[Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον.]

Illic igitur aetatis et fidei magnae libro credo. Nam, quod 6 in uersu Plautino est: sectius quam somnia, nihil in alteras partes argumenti habet. Etiam si ueteres autem non 7 'inseque', sed 'insece' dixerunt, credo, quia erat lenius leuiusque, tamen eiusdem sententiae uerbum uidetur. Nam 8 et 'sequo' et 'sequor' et item 'secta' et 'sectio' consuetudine loquendi differunt; sed qui penitus inspexerit, origo et ratio utriusque una est.

Doctores quoque et interpretes uocum Graecarum: 9

"Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα

et:

Ἔσπετε νῦν μοι, Μοῦσαι,

dictum putant, quod Latine 'inseque' dicitur; namque in altero ν geminum, in altero σ esse tralatum dicunt. Sed 10 etiam ipsum illud 'ἐπη', quod significat uerba aut uersus, non aliunde esse dictum tradunt, quam 'ἀπὸ τοῦ ἐπεσθαι καὶ τοῦ εἰπεῖν'. Eadem ergo ratione antiqui nostri narra- 11 tiones sermonesque 'insectiones' appellitauerunt.

X.

Errare istos, qui in exploranda febris uenarum pulsus pertemptari putant, non arteriarum.

In Herodis, C. V., uillam, quae est in agro Attico 1 loco, qui appellatur Cephisiae, aquis et (lucis) nemoribus frequentem, aestu anni medio concesseram. Ibi alio mihi 2 cita et accedente febris rapida decubueram. Eo Caluisius 3 Taurus philosophus et alii quidam sectatores eius cum Athenis uisendi mei gratia uenissent, medicus, qui tum in his locis repertus adsidebat mihi, narrare Tauro coeperat, quid incommodi pateret et quibus modulis quibusque interuallis accederet febris decederetque. Tum in eo sermone, cum 4 iam me sinceriore corpusculo factum diceret: 'potes', inquit Tauro, 'tu quoque id ipsum comprehendere, ἐὰν ἄψη αὐτοῦ τῆς φλεβός', quod nostris uerbis profecto ita dicitur: 'si attigeris uenam illius'.

5 Hanc loquendi imperitiam, quod uenam pro arteria
 dixisset, cum in eo docti homines, qui cum Tauro erant,
 tamquam in minime utili medico offendissent atque id mur-
 mure et uultu ostenderent, tum ibi Taurus, ut mos eius
 fuit, satis leniter: 'certi', inquit, 'sumus, uir bone, non
 ignorare te, quid 'uena' appelletur et quid 'arteria', quod
 uenae quidem suapte ui immobiles sint et sanguinis tantum
 demittendi gratia explorentur, arteriae autem motu atque
 6 pulsu suo habitum et modum febrium demonstrent; sed, ut
 uideo, peruulgate magis, quam inscite, locutus es: non enim
 te solum, alios quoque itidem errantes audiui uenam pro ar-
 7 teria dicere. Fac igitur, ut experiamur, elegantiozem esse
 te in medendo, quam in dicendo et cum dis bene uolentibus
 opera tua sistas hunc nobis sanum atque ualidum quam
 citissime'.

8 Hoc ego postea cum in medico reprehensum esse me-
 minissem, existimaui non medico soli, sed omnibus quoque
 hominibus liberis liberaliterque institutis turpe esse, ne ea
 quidem cognouisse ad notitiam corporis nostri pertinentia,
 quae non altius occultiusque remota sunt et quae natura
 nobis tuendae ualitudinis causa et in promptu esse et in
 propatulo uoluerit; ac propterea, quantum habui temporis
 subsiciui, medicinae quoque disciplinae libros attigi,
 quos arbitrabar esse idoneos ad docendum, et ex his cum
 alia pleraque ab isto humanitatis usu non aliena, tum de uenis
 quoque et arteriis didicisse uideor ad hunc ferme modum:
 9 'Vena' est conceptaculum sanguinis, quod 'ἀγγειον'
 medici uocant, mixti confusique cum spiritu naturali,
 in quo plus sanguinis est, minus spiritus; 'arteria'
 est conceptaculum spiritus naturalis mixti confusique
 cum sanguine, in quo plus spiritus est, minus sangui-
 10 nis; 'σφυγμός' autem est intentio motus et remissio in
 11 corde et in arteria naturalis, non arbitraria. Medicis autem
 ueteribus oratione Graeca ita definitus est: 'Σφυγμός
 ἐστὶν διαστολή τε καὶ συστολή ἀπροαίρετος ἀρτηρίας καὶ
 καρδίας'.

XI.

Verba ex carminibus Furi Antiatis inscite a Caesellio Vindice reprehensa; uersusque ipsi, in quibus ea uerba sunt, subscripti.

Non hercle idem sentio cum Caesellio Vindice, 1 grammatico, ut mea opinio est, hautquaquam inerudito. Verum hoc tamen petulanter insciteque, quod Furium, 2 ueterem poetam, dedecorasse linguam Latinam scripsit huiuscemodi uocum fictionibus, quae mihi quidem neque abhorrere a poetica facultate uisae sunt neque dictu profatuque ipso taetrae aut insuaues esse, sicuti sunt quaedam alia ab inlustribus poetis ficta dure et rancide.

Quae reprehendit autem Caesellius Furiana, haec 3 sunt: quod terram in lutum uersam 'lutescere' dixerit et tenebras in noctis modum factas 'noctescere' et pristinas recipere uires 'uirescere' et quod uentus mare caerulum crispicans nitescit 'purpurat' dixerit et opulentum fieri 'opulescere'.

Versus autem ipsos ex poematis Furianis, in quibus 4 uerba haec sunt, subdidi:

Sanguine diluitur tellus, caua terra lutescit.
 Omnia noctescunt tenebris caliginis atrae.
 Increscunt animi, uirescit uolnere uirtus.
 Sicut fulica leuis uolitat super aequora clas-
 sis,
 Spiritus Eurorum uiridis cum purpurat un-
 das.
 Quo magis in patriis possint opulescere cam-
 pis.

XII.

Morem istum ueteribus nostris fuisse, uerba patiendi mutare ac uertere in agendi modum.

Id quoque habitum est in oratione facienda elegantiae 1 genus, ut pro uerbis habentibus patiendi figuram agentia

ponerent ac deinde haec uice inter sese mutua uerterent.
 2 Iuuentius in comoedia:

Pállium, inquit,
 Flócci [facio] ut spléndeat.

Nonne hoc inpendio uenustius gratiusque est, quam si dice-
 3 ret: 'maculetur'? Plautus etiam non dissimiliter:

Quid ést hoc? rugat pállium,
 Amictus non sum cómmode.

4 Itidem Plautus pulueret dicit, quod non puluere impleat,
 set ipsum pulueris plenum sit:

Exitu, Daue, age, spáрге; mundum hoc ésse
 uestibulúm uolo.

Venús uentura est nóstra, non hoc púlueret.

5 In Asinaria quoque contemples 'dicit pro 'con-
 templeris':

Me(c)úm caput contémples, si quidem é re
 consultás tua.

6 Cn. Gellius in annalibus: Postquam tempestas
 7 sedauit, Atherbal taurum immolauit. M. Cato
 in originibus: Eodem conuenae conplures ex
 8 agro accessitauere. Eo reseorum auxit. Varro
 libris, quos ad Marcellum de lingua Latina fecit:
 in priore uerbo graues prosodiae, quae fuerunt,
 manent; reliquae mutant inquit elegantissime pro
 9 'mutantur'. Potest etiam id quoque ab eodem Varrone
 in septimo diuinarum similiter dictum uideri: Inter
 duas filias regum quid mutet, inter Antigonam
 10 et Tulliam, est animaduertere. Verba autem pa-
 tiendi pro agentibus in omnibus fermemodum ueterum
 scriptis repperiuntur. Ex quibus sunt pauca ista, quae
 nunc meminimus: 'muneror te' pro 'munero' et 'significor'
 pro 'significo' et 'sacrificor' pro 'sacrifico' et 'adsentior'
 pro 'adsentio' et 'faeneror' pro 'faenero' et 'pigneror' pro
 'pignero' et alia istiusmodi pleraque, quae, proinde ut in
 legendo fuerint obuia, notabuntur.

XIII.

Quali talione Diogenes philosophus usus sit, pertemptatus a dialectico quodam sophismatio inpuidenti.

Saturnalibus Athenis alea quadam festiua et honesta lusi- 1
tabamus huiuscemodi. Vbi conueneramus conplusculi eius- 2
dem studii homines ad lauandi tempus, captiones, quae 'so-
phismata' appellantur, mente agitabamus easque, quasi talos
aut tesserulas, in medium uice sua quisque iaciebamus. Ca- 3
ptionis solutae aut parum intellectae praemium poenaue erat
nummus unus sestertius. Hoc aere conlecto, quasi manuaro, 4
cenula curabatur omnibus, qui eum lusum luseramus. Erant 5
autem captiones ad hoc fere exemplum, tametsi Latina ora-
tione non satis scite ac paene etiam inlepide exponuntur:
'quod nix est, hoc grando non est; nix autem alba est:
grando igitur alba non est'. Item aliud non dissimile: 'quod
homo est, non est hoc equus; homo autem animal est:
equus igitur animal non est'. Dicere ergo debebat, qui ad so- 6
phisma diluendum ac refellendum ritu aleatorio uocatus erat,
in qua parte quoque in uerbo captio foret, quid dari con-
cedique non oporteret; nisi dixerat, nummo singulo mul-
tabatur. Ea multa cenam iuuabat.

Libet autem dicere, quam facete Diogenes sophisma id 7
genus, quod supra dixi, a quodam dialectico ex Platonis
diatriba per contumeliam propositum, remuneratus sit. Nam
cum ita rogasset dialecticus: 'quod ego sum, id tu non es?' 8
et Diogenes adnuisset atque ille addidisset: 'homo autem
ego sum', cum id quoque adsensus esset, contra dialecticus
ita concludisset: 'homo igitur tu non es', 'hoc quidem', inquit
Diogenes, 'falsum est et si uerum fieri uis, a me incipe'.

XIII.

Quid sit numerus hemiolios, quid epitritos; et quod uocabula ista
non facile nostri ausi sunt conuertere in linguam Latinam.

Figurae quaedam numerorum, quas Graeci certis nomini- 1
bus appellant, uocabula in lingua Latina non habent. Sed qui 2
de numeris Latine scripserunt, Graeca ipsa dixerunt, fingere

autem nostra, quoniam id absurde futurum erat, noluerunt.
3 Quale enim fieri nomen posset hemiolio numero aut epitrito?
4 Est autem 'hemiolios', qui numerum aliquem totum in sese habet dimidiumque eius, ut tres ad duo, quindecim ad decem, triginta ad uiginti. 'Epitritos' est, qui habet totum aliquem numerum et eiusdem partem tertiam, ut quattuor ad tres, duodecim ad nouem, quadraginta ad triginta. Haec autem notare meminisseque non esse abs re uisum est, quoniam uocabula ista numerorum nisi intelleguntur, rationes quaedam subtilissimae, in libris philosophorum scriptae, percipi non queunt.

XV.

Quod M. Varro in herois uersibus obseruauerit rem nimis anxiae et curiosae obseruationis.

1 In longis uersibus, qui 'hexametri' uocantur, item in senariis, animaduenterunt metrici primos duos pedes, item extremos duos, habere singulos posse integras partes orationis, medios haut umquam posse, sed constare eos semper ex uerbis aut diuisis aut mixtis atque confusis. M. etiam Varro in libris disciplinarum scripsit, obseruasse sese in uersu hexametro, quod omnimodo quintus semipes uerbum finiret et quod priores quinque semipedes aequae magnam uim haberent in efficiendo uersu atque alii posteriores septem, idque ipsum ratione quadam geometrica fieri disserit.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER NONVS DECIMVS.

I.

[Responsio cuiusdam philosophi, interrogati, quam ob causam maris tempestate palluerit.]

Nauigabamus a Cassiopa Brundisium mare Ionium uio- 1
lentum et uastum et iactabundum. Nox deinde, quae diem 2
primum secuta est, in ea fere tota uentus a latere saeuens
nauem undis compleuerat. Tum postea complorantibus 3
nostris omnibus atque in sentina satis agentibus, dies quidem
tandem inluxit. Sed nihil de periculo neque de saeuitia uenti
remissum, quin turbines etiam crebriores et caelum atrum
et fumigantes globi et figurae quaedam nubium metuendae,
quos 'typhonas' uocabant, impendere imminereque ac de-
pressurae nauem uidebantur.

In eadem fuit philosophus, in disciplina Stoica celebratus, 4
quem ego Athenis cognoueram non parua uirum auctoritate
satisque attente discipulos iuuenes continentem. Eum tunc 5
in tantis periculis inque illo tumultu caeli marisque require-
bam oculis, scire cupiens, quonam statu animi et an interri-
tus intrepidusque esset? Atque ibi hominem conspiciamus 6
(in)pauidum et extrilidum, ploratus quidem nullos, sicuti
ceteri omnes, nec ulla huiusmodi uoces cientem, sed co-
loris et uoltus turbatione non multum a ceteris differentem.
At ubi caelum enituit et deferbuit mare et ardor ille pericli 7
deflagrauit, accedit ad Stoicum Graecus quispiam diues ex

- Asia, magno, ut uidebamus, cultu paratuque rerum et familiae, atque ipse erat multis corporis animique deliciis affluens.
- 8 Is quasi inludens: 'quid hoc', inquit, 'est, o philosophe, quod, cum in periculis essemus, timuisti tu et palluisti? 9 ego neque timui neque pallui'. Et philosophus aliquantum cunctatus, an respondere ei conueniret: 'si quid ego', inquit, 'in tanta uolentia tempestatum uideor paulum paue-
- 10 factus, non tu istius rei ratione audienda dignus es. Set tibi sane Aristippus ille, [. . . . Socratis ille] discipulus, pro me responderit, qui (cum) in simili tempore a simillimo tui homine interrogatus, quare philosophus timeret, cum ille contra nihil metueret? non eandem esse causam sibi atque illi respondit, quoniam is quidem esset non magnopere sollicitus pro anima nequissimi nebulonis, ipsum autem pro Aristippi anima timere'.
- 11 His tunc uerbis Stoicus diuitem illum Asiaticum a sese 12 molitus est. Sed postea cum Brundisium aduentaremus malaciaeque essent uenti ac maris, percontatus eum sum, quatenam illa ratio esset pauoris sui, quam dicere ei super-
- 13 sedisset, a quo fuerat non satis digne compellatus? Atque ille mihi placide et comiter: 'quoniam', inquit, 'audiendi cupidus es, audi, quid super isto breui quidem, sed necessario et naturali pauore maiores nostri, conditores sectae Stoicae, senserint, uel potius, inquit, 'lege; nam et facilius credideris, si legas, et memineris magis'. Atque ibi coram ex sarcinula sua librum protulit Epicteti philosophi quintum *διαλέξεων*, quas ab Arriano digestas congruere scriptis *Ζήνωνος* et Chrysippi non dubium est.
- 15 In eo libro Graeca scilicet oratione scriptam hanc sententiam legimus: 'Visa animi, quas *φαντασίας*' philosophi appellant, quibus mens hominis prima statim specie accidentis ad animum rei pellitur, non uoluntatis sunt neque arbitrariae, sed ui quadam sua inferunt sese hominibus 16 noscitandae; probationes autem, quas *συγκαταθέσεις*' uocant, quibus eadem uisa noscuntur ac diiudicantur, uoluntariae sunt fiuntque hominum arbitratu. Propterea cum sonus aliquis formidabilis aut caelo aut ex ruina aut repentinus nesci[o cui]us periculi nuntius uel quid aliud est eiusmodi

factum, sapientis quoque animum paulisper moueri et contrahi et pallescere necessum est, non opinione alicuius mali percepta, sed quibusdam motibus rapidis et inconsultis, officium mentis atque rationis praeuertentibus. Mox tamen 18 ille sapiens ibidem *τὰς τοιαύτας φαντασίας*, id est uisa istaec animi sui terrifica, non adprobat, hoc est *οὐ συγκατατίθεται οὐδὲ προσεπιδοξάζει*, sed abiicit respuitque nec ei metuendum esse in his quicquam uidetur. Atque hoc 19 inter insipientis sapientisque animum differre dicunt, quod insipiens, qualia sibi esse primo animi sui pulsu uisa sunt saeua et aspera, talia esse uero putat et eadem incepta, tamquam si iure metuenda sint, sua quoque adsensione adprobat *καὶ 'προσεπιδοξάζει'*: hoc enim uerbo Stoici, cum super ista re disserunt, utuntur. Sapiens autem, cum 20 breuiter et strictim colore atque uultu motus est, *οὐ συγκατατίθεται*, sed statum uigoremque sententiae suae retinet, quam de huiusmodi uisis semper habuit, ut de minime metuendis, sed fronte falsa et formidine inani territantibus?

Haec Epictetum philosophum ex decretis Stoicorum 21 sensisse atque dixisse, in eo, quo dixi, libro legimus adnotandaque esse idcirco existimauimus, ut rebus forte id genus, quibus dixi, obortis pauescere sensim et quasi albescere, non insipientis esse hominis neque ignaui putemus et in eo tamen breui motu naturali magis infirmitati cedamus, quam quod esse ea, qualia uisa sunt, censeamus.

II.

[Ex quinque corporis sensibus duos esse cum beluis maxime communes.]

Quinque sunt hominum sensus, quos Graeci *'αἰσθήσεις'* 1 appellant, per quos uoluptas animo aut corpori quaeri uidetur: gustus, tactus, odoratus, uisus, auditus. Ex his omnibus quae inmodice uoluptas capitur, ea turpis atque improba existimatur. Sed enim quae nimia ex gustu atque 2 tactu est, ea uoluptas, sicuti sapientes uiri censuerunt, omnium rerum foedissima est, eosque maxime, qui duabus istis beluinis uoluptatibus sese dediderunt grauissimi uitii

uocabulis Graeci appellant uel [*ἀκρατεῖς* uel] ‘*ἀκολάστους*’; nos eos uel ‘incontinentes’ dicimus uel ‘intemperantes’: *ἀκολάστους* enim, si interpretari coactius uelis, nimis id uerbum insolens erit. Istae autem uoluptates duae gustus atque tactus, id est libidines in cibos atque in Venerem prodigae, solae sunt hominibus communes cum beluis et idcirco in pecudum ferorumque animalium numero habetur, quisquis est his ferinis uoluptatibus praeuinctus; ceterae ex tribus aliis sensibus proficiscentes hominum esse tantum propriae uidentur.

5 Verba super hac re Aristotelis philosophi adscripsi; ut uel auctoritas clari atque incluti uiri tam infamibus pos uoluptatibus deterreret: *Διὰ τί οἱ κατὰ τὴν τῆς ἀφῆς ἢ γεύσεως ἡδονὴν γιγνομένην, ἂν ὑπερβάλλωσιν, ἀκρατεῖς λέγονται; οἷ τε γὰρ περὶ τὰ ἀφροδίσια ἀκόλαστοι τοιοῦτοι, οἷ τε περὶ τὰς τῆς τροφῆς ἀπολαύσεις· τῶν δὲ κατὰ τὴν τροφήν, ἀπ’ ἐνίων μὲν ἐν τῇ γλώττῃ τὸ ἡδύ, ἀπ’ ἐνίων δὲ ἐν τῷ λάρυγγι, διὸ καὶ Φιλόξενος γεράνου λάρυγγα εὔχετο εἶχειν· ἢ διὰ τὸ τὰς ἀπὸ τούτων γιγνομένης ἡδονὰς κοινὰς εἶναι ἡμῖν καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις; ἄτε οὐσῶν κοινῶν, ἀτιμότερα εἰσι καὶ μάλιστα, ἢ μόναι ἐπονείδιστοι, ὡς τὸν ὑπὸ τούτων ἠττώμενον ψέγομεν καὶ ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον λέγομεν διὰ τὸ ὑπὸ τῶν χειρίστων ἡδονῶν ἠττάσθαι. Οὐσῶν δὲ τῶν αἰσθησέων πέντε, τὰ ἄλλα ζῶα ἀπὸ τῶν δύο μόνων ἡδεταί, κατὰ δὲ τὰς ἄλλας ἢ ὄλως οὐχ ἡδεταί ἢ κατὰ συμβεβηκὸς*
6 *τοῦτο πάσχει.* Quis igitur habens aliquid humani pudoris uoluptatibus istis duabus coeundi atque comedendi, quae
7 sunt homini cum sœ et asino communes, gaudeat? Socrates quidem dicebat multos homines propterea uelle uiuere, ut ederent et biberent, se bibere atque esse, ut uiueret.
8 Hippocrates autem, diuina uir scientia, de coitu uenerio ita existimabat, partem esse quandam morbi taeterissimi, quem nostri ‘comitiale’ dixerunt; namque ipsius uerba haec traduntur: *τὴν συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν*.

III.

[Quod turpius est, frigide laudari, quam acerbius uituperari.]

Turpius esse dicebat **Fauorinus** philosophus, exigue 1 atque frigide laudari, quam insectanter et grauiter uituperari: 'quoniam', inquit, 'qui maledicit et uituperat, quanto 2 id acerbius facit, tam maximo [il]le pro inimico et iniquo ducitur et plerumque propterea fidem non capit. Sed qui infecunde atque ieiune laudat, destitui a causa uidetur et amicus quidem creditur eius, quem laudare uult, sed nihil posse reperire, quod iure laudet.'

III.

[Quamobrem uenter repentino timore effluat, quare etiam ignis urinam lacesat.]

Aristotelis libri sunt, qui problemata physica 1 inscribuntur, lepidissimi et elegantiarum omnigenus referti. In his quaerit, quam ob causam eueniat, ut quibus inua- 2 sit repentinus rei magnae timor, plerumque alio statim cita fiant? item quaerit, cur accidat, ut eum, qui propter 3 ignem diutius stetit, libido urinae lacesat? Ac de alio qui- 4 dem inter timendum prona atque praecipiti causam esse dicit, quod timor omnis sit algificus, quem ille appellat 'ψυ- 5 χροποιόν', eaque ui frigoris sanguinem caldoremque omnem de summa corporis cute cogat penitus et depellat faciatque simul, ut qui timent sanguine ex ore decedente pallescant. 'Is autem', inquit, 'sanguis et caldor in intuma coactus mo- 6 uet plerumque aluom et incitat. De urina celebri, ex igni 7 proximo facta, uerba haec posuit: *Τὸ δὲ πῦρ διαχαλᾷ τὸ πεπηγός, ὡσπερ ὁ ἥλιος τὴν χιόνα.*

V.

[Ex Aristotelis libris sumptum, quod niuis aqua potui pessima sit; et quod ex niue crystallus concreatur.]

In Tiburte rus concesseramus hominis amici diuitis ae- 1 state anni flagrantissima ego et quidam alii aequales et fami-

2 liares mei, eloquentiae aut philosophiae sectatores. Erat
nobiscum uir bonus ex peripatetica disciplina, bene doctus
3 et Aristotelis unice studiosissimus. Is nos aquam mul-
tam ex diluta niue bibentes coercebat seueriusque increpa-
bat adhibebatque nobis auctoritates nobilium medicorum et
cumprimis Aristotelis philosophi, rei omnis humanae pe-
ritissimi, qui aquam niualem frugibus sane et arboribus fe-
cundam diceret, sed hominibus potu nimio insalubrem esse
tabemque et morbos sensim atque in diem longam uisceribus
inseminare.

4 Haec quidem ille ad nos prudenter et beniuole et adsidue
dictitabat. Sed cum bibendae niuis pausa fieret nulla, pro-
mit e bibliotheca Tiburti, quae tunc in Herculis templo satis
commode instructa libris erat, Aristotelis librum eumque
ad nos adfert et 'huius saltem', inquit, 'sapientissimi uiri
uerbis credite ac desinite ualitudinem uestram profligare'.

5 In eo libro scriptum fuit, deterrimam esse potu aquam e
niue itemque solidius latiusque concretam esse eam, quam
'κρύσταλλον' Graeci appellant; causaque ibi adscripta est
6 huiuscemodi: 'quoniam, cum aqua frigore aeris duratur et
coit, necessum est, fieri euaporationem et quandam quasi
7 auram tenuissimam exprimi ex ea et emanare. Id autem',
inquit, 'in ea leuissimum est, quod euaporatur; manet au-
tem, quod est grauius, et sordidius et insalubrius, atque id,
pulsu aeris uerberatum, in modum coloremque spumae can-
8 didae oritur. Sed aliquantum, quod est salubrius, diffari
atque euaporari ex niue, indicium illud est, quod minor fit
illo, quod ante fuerat, quam concreceret.

9 Verba ipsa Aristotelis ex eo libro pauca sumpsī et ad-
scripsi: *Διὰ τί τὰ ἀπὸ χιόνος καὶ κρυστάλλων*
ὔδατα φαῦλά ἐστιν; Ὅτι παντὸς ὕδατος πηγνυ-
μένου τὸ λεπτότατον καὶ κουφότατον ἐξατμίζει.
Σημεῖον δέ, ὅτι ἔλαττον γίνεται ἢ πρότερον,
ὅταν τακῆ παγέν. Ἀπεληλυθότος οὖν τοῦ
ὑγρινοτάτου, ἀνάγκη αἰεὶ, τὸ καταλειπόμενον
10 *χεῖρον εἶναι.* Hoc ubi legimus, placuit honorem doctis-
simo uiro haberi Aristoteli. Atque ita postea ego bellum
et odium niui indixi, alii indutias cum ea uarie factitabant.

VI.

[Quod pudor sanguinem ad extera diffundit, timor uero contrahit.]

In problematis Aristotelis philosophi ita scriptum 1 est: *Διὰ τί οἱ μὲν αἰσχυνόμενοι ἐρυθριῶσιν, οἱ δὲ φοβούμενοι ὠχριῶσιν, παραπλησίων τῶν παθῶν ὄντων; Ὅτι τῶν μὲν αἰσχυνομένων δια- χεῖται τὸ αἷμα ἐκ τῆς καρδίας εἰς ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ σώματος, ὥστε ἐπιπολάζειν· τοῖς δὲ φοβηθεῖσιν συντρέχει εἰς τὴν καρδίαν, ὥστε 2 ἐκλείπειν ἐκ τῶν ἄλλων μερῶν.*

Hoc ego Athenis cum Tauro nostro legissem percontatusque essem, quid de ratione ista reddita sentiret, 'dixit quidem', inquit, 'probe et uere, quid accideret diffuso sanguine aut contracto, sed cur ita fieret non dixit. Adhuc enim 3 quaeri potest, quam ob causam pudor sanguinem diffundat, timor contrahat, cum sit pudor species timoris atque ita definiatur: 'timor iustae reprehensionis'. Ita enim philosophi definiunt: *αἰσχὺνῆ ἐστὶν φόβος δικαίου ψόγου.*'

VII.

[Quid sit obesum; nonnullaque alia prisca uocabula.]

In agro Vaticano Iulius Paulus poeta, uir bonus et 1 rerum literarumque ueterum impense doctus, herediolum tenue possidebat. Eo saepe nos ad sese uocabat et olusculis pomisque satis comiter copioseque inuitabat. Atque ita 2 molli quodam tempestatis autumnae die ego et Iulius Celsinus, cum ad eum cenassemus et apud mensam eius audissemus legi Laeui Alcestin rediremusque in urbem sole iam fere occiduo, figuras habitusque uerborum noue aut insigniter dictorum in Laeuiano illo carmine ruminabamur. Vt quaeque uox indidem digna animaduerti subuenerat, qua nos quoque possemus uti, memoriae mandabamus.

Erant autem uerba, quae tunc suppetebant, huiuscemodi: 3

Corpóre, inquit, pectoreque undíque obeso ac

Mente éxsensa tardi[n]gemulo

Senio óbpressum.

GELLIVS II.

'Obesum' hic notauimus proprie magis, quam usitate dictum pro exili atque gracilento; uulgus enim ἀνύρωσ uel κατὰ 4 ἀντίφρασιν 'obesum' pro uberi atque pingui dicit. Item notauimus, quod 'obliteram' gentem pro 'obliterata' dixit; 5 item, quod hostis, qui foedera frangerent, 'foedifragos', 6 non 'foederifragos' dixit; item, quod rubentem auroram 'pudoricolorem' appellauit et Memnonem 'nocticolorem'; 7 item, quod 'forte' dubitanter et ab eo, quod est 'sileo', 'silenta loca' dixit et 'puluerulenta' et 'pestilenta' et quod 'carendum tui est' pro 'te' quodque 'magno impete' pro 8 'impetu'; item quod 'fortescere' posuit pro 'fortem fieri' 9 quodque 'dolentiam' pro 'dolore' et 'auens' posuit pro 10 'libens'; item cur[is] intolerantibus pro 'intolerandis', quodque manciolis, inquit, tene illis pro 'manibus' et quis tam siliceo? Item fiere, inquit, inpendio in fit, 11 id est 'fieri inpenso incipit'; quodque accipitret posuit pro 'laceret'.

12 His nos inter uiam uerborum Laeuianorum adnota-
13 tiunculis oblectabamur. Cetera enim, quae uidebantur ni-
mium poetica, ex prosae orationis usu alieniora praeter-
misimus; ueluti fuit, quod de Nestore ait 'trisaeclysenex'
14 et dulciore locus iste, quod de tumidis magnisque flu-
15 ctibus inquit 'mu[l]tigrumis' et flumina gelu concreta
16 tegimine esse onychino dixit et quae multiplica lu-
dens composuit, quale illud est, quod uituperones suos
'subducti supercilii carptores' appellauit.

VIII.

[Quaestio, an harena, caelum, triticum, pluralia inueniantur; atque inibi de quadrigis, inimicitis, nonnullis praeterea uocabulis, an singulari numero comperiantur.]

1 Adulescentulus Romae, priusquam Athenas concederem, quando erat a magistris auditionibusque obeundis otium, ad Frontonem Cornelium uisendi gratia pergebam sermonibusque eius plurimis bonarumque doctrinarum penis fruebar. Nec umquam factum est, quotiens eum uidi-

mus loquentemque audiuius, quin rediremus fere cultiores doctioresque. Veluti fuit illa quodam die sermocinatio illius, leui quidem de re, sed a Latinae tamen linguae studio non abhorrens. Nam, cum quispiam familiaris eius, bene eruditus homo et tum poeta inlustris, liberatum esse se aquae intercutis morbo diceret, quod 'harenis calentibus' esset usus, tum adludens Fronto: 'morbo quidem', inquit, 'cares, sed uerbi uitio non cares. Gaius enim Caesar, ille perpetuus dictator, Cn. Pompei socer, a quo familia et appellatio Caesarum deinceps propagata est, uir ingenii praecellentis, sermonis praeter alios suae aetatis castissimi, in libris, quos ad M. Ciceronem de analogia conscripsit, 'harenas' uitiose dici existimat, quod 'harena' numquam multitudinis numero appellanda sit, sicuti neque 'caelum' neque 'triticum'; contra autem 'quadrigas', etiamsi currus unus, equorum iunctorum agmen unum sit, pluratio semper numero dicendas putat, sicut circa 'arma' et 'moenia' et 'comitia' et 'inimicitias', nisi quid contra ea dicis, poetarum pulcherrime, quo et te purges et non esse id uitium demones?'

'De 'caelo', inquit ille, 'et 'tritico' non infitias eo, quin singulo semper numero dicenda sint, neque de 'armis' et 'moenibus' et 'comitiis', quin figura multitudinis perpetua censeantur; uidebimus autem post de 'inimicitiiis' et 'quadrigis'. Ac fortassean de 'quadrigis' ueterum auctoritati concessero, 'inimicitiam' tamen, sicuti 'inscientiam' et 'impotentiam' et 'iniuriam', quae ratio est, quamobrem C. Caesar uel dictam esse a ueteribus uel dicendam a nobis non putat? quando Plautus, linguae Latinae decus, 'deliciam' quoque *ἐνικῶς* dixerit pro deliciis:

Méa, inquit, uoluptas, méa delicia.

Inimicitiam autem Q. Ennius in illo memoratissimo libro dixit:

. . . . . 'Eo [ego], inquit, ingenio natus sum,
 †Amicitiam atque inimicitiam in frontem prom-
 ptam gero.

Sed 'harenas' parum Latine dici, quis, oro te, alius aut

scripsit aut dixit? Ac propterea peto, ut, si Gai Caesaris liber prae manibus est, promi iubeas, ut quam confidenter hoc indicat, aestimari a te possit'.

7 Tunc, prolato libro de analogia primo, uerba haec
8 ex eo pauca memoriae mandauit. Nam, cum supra dixisset, neque 'caelum' neque 'triticum' neque 'harenam' multitudinis significationem pati: num tu, inquit, harum rerum natura accidere arbitraris, quod 'unam terram' ac 'plures terras' et 'urbem' et 'urbes' et 'imperium' et 'imperia' dicamus, neque 'quadrigas' in unam nominis figuram redigere neque 'harenam' multitudinis appellatione conuertere possimus?

9 His deinde uerbis lectis sibi Fronto ad illum poetam: 'uideturne tibi', inquit, 'C. Caesar de statu uerbi contra te
10 satis aperte satisque constanter pronuntiasse?' Tunc permotus auctoritate libri poeta: 'si a Caesare', inquit, 'ius prouocandi foret, ego nunc ab hoc Caesaris libro prouocassem. Sed quoniam ipse rationem sententiae suae reddere supersedit, nos te nunc rogamus, ut dicas, quam esse causam uitii putes et in 'quadriga' dicenda et in 'harenis'.

11 Tum Fronto ita respondit: "'Quadrigae' semper, etsi multiugae non sunt, multitudinis tamen numero tenentur, quoniam quattuor simul equi iuncti 'quadrigae', quasi 'quadriugae', uocantur, neque debet prorsus appellatio equorum plurium includi in singularis numeri unitatem'.

12 Eandemque rationem habendam [harenae], sed in specie dispari; nam cum 'harena' singulari in numero dicta multitudinem tamen et copiam significet minimarum, ex quibus constat, partium, indocte et inscite 'harenae' dici uidentur, tamquam id uocabulum indigeat numeri amplitudine, cum ei singulariter dici ingenita sit naturalis sui multitudo. Set haec ego', inquit, 'dixi, non ut huius sententiae legisque fundus subscriptorque fierem, sed ut ne Caesaris, uiri docti, opi-

13 nionem ἀπαράμυθητον destituerem. Nam cum 'caelum' semper ἐνικῶς dicatur, 'mare' et 'terra' non semper et 'pulsis', 'uentus' et 'fumus' non semper, cur 'indutias' et 'caerimonias' scriptores ueteres nonnumquam singulari numero

appellauerunt, 'ferias' et 'nundinas' et 'inferias' et 'exequias' numquam? cur 'mel' et 'uinum' atque id genus cetera numerum multitudinis capiunt, 'lacte' non capiat? quaeri, inquam, 14 ista omnia et enucleari et extu[n]di ab hominibus negotiosis in ciuitate tam occupata non queunt. Quin his quoque ipsis, quae iam dixi, demoratos uos esse uideo alicui, opinor, negotio destinatos. Ite ergo nunc et, quando forte erit otium, 15 quaerite, an 'quadrigam' et 'harenas' dixerit e cohorte illa dumtaxat antiquiore uel oratorum aliquis uel poetarum, id est classicus adsiduusque aliquis scriptor, non proletarius?'

Haec quidem Fronto requirere nos iussit uocabula non 16 ea re, opinor, quod scripta esse in ullis ueterum libris existumaret, sed ut nobis studium lectitandi in quaerendis rarioribus uerbis exerceret. Quod unum ergo rarissimum uide- 17 batur, inuenimus 'quadrigam' numero singulari dictam in libro saturarum M. Varronis, qui inscriptus est Exdemicus. 'Harenas' autem *πληθυντικῶς* dictas 18 minore studio quaerimus, quia praeter C. Caesarem, quod equidem meminerim, nemo id doctorum hominum dedit.

VIII.

[Antonii Iuliani in conuiuio ad quosdam Graecos lepidissima responsio.]

Adulescens e terra Asia de equestri loco, laetae indolis 1 moribusque et fortuna bene ornatus et ad rem musicam facili ingenio ac lubenti, cenam dabat amicis ac magistris sub urbe in rusculo celebrandae lucis annuae, quam principem sibi uitae habuerat. Venerat tum nobiscum ad eandem cenam 2 Antonius Iulianus rhetor, docendis publice iuuenibus magister, Hispano ore florentisque homo facundiae et rerum literarumque ueterum peritus. Is, ubi eduliis finis et poculis 3 mox sermonibusque tempus fuit, desiderauit exhiberi, quos habere eum adulescentem sciebat, scitissimos utriusque sexus, qui canerent uoce et qui psallerent. Ac posteaquam 4 introducti pueri puellaeque sunt, iucundum in modum *Ἀνακρέοντι* [ε]ία pleraque et Sapphica et poetarum

quoque recentium ἔλεγεια quaedam ἔρωτικὰ dulcia
5 et uenusta cecinerunt. Oblectati autem sumus praeter multa
alia uersiculis lepidissimis Anacreontis senis, quos equi-
dem scripsi, ut interea labor hic uigiliarum et iniquies suauitate
paulisper uocum atque modulorum adquiesceret:

6 Τὸν ἄργυρον τορεύσας,
Ἥφαιστέ, μοι ποιήσον
Πανοπλίας μὲν οὐχί,
Τί γὰρ μάχαισι κάμοί; .
5 Ποτήριον δὲ κοίλον
Ὅσον δύνη βάθυνον.
Καὶ μὴ ποίει κατ' αὐτό
Μήτ' ἄστρα μήτ' ἀμάξας,
Τί Πλειάδων μέλει μοι,
10 Τί δ' ἀστέρος Βοώτεω;
Ποιήσον ἀμπέλους μοι
Καὶ βότρυας κατ' αὐτῶν
Καὶ χρυσεύς πατοῦντας
Ὅμοῦ καλῶ Δυαίω
15 Ἔρωτα καὶ Βάθυλλον.

7 Tum Graeci plusculi, qui in eo conuiuio erant, homines
amoeni et nostras quoque literas haut incuriose docti, Iu-
lianum rhetorem lacessere insectarique adorti sunt tam-
quam prorsus barbarum et agrestem, qui ortus terra Hispania
foret clamatorque tantum et facundia rabida iurgiosaque
esset eiusque linguae exercitationes doceret, quae nullas
uoluptates nullamque mulcedinem Veneris atque Musae ha-
beret; saepeque eum percontabantur, quid de Anacreonte
ceterisque id genus poetis sentiret et ecquis nostrorum poe-
tarum tam fluentes carminum delicias fecisset? 'nisi Catul-
lus', inquit, 'forte pauca et Caluus itidem pauca. Nam
Laeuius implicata et Hortensius inuenusta et Cinna in-
lepidi et Memmius dura ac deinceps omnes rudia fecerunt
atque absona'.

8 Tum ille pro lingua patria, tamquam pro aris et focis,
animo irritato indignabundus: 'cedere equidem', inquit,
'uobis debui, ut in tali asotia atque nequitia Alcinum uinceretis

et sicut in uoluptatibus cultus atque uictus, ita in cantilenarum quoque multis anteiretis. Sed ne nos, id est nomen Latinum, 9 tamquam profecto uastos quosdam et insubidos, ἀναφροδισίας condempnetis, permittite mihi, quaeso, operire pallio caput, quod in quadam parum pudica oratione Socraten fecisse aiunt, et audite ac discite, nostros quoque antiquiores ante eos, quos nominastis, poetas amasios ac uenerios fuisse?

Tum resupinus, capite conuelato, uoce admodum quam 10 suauis, uersus cecinit Valeri Aeditui, ueteris poetae, item Porcii Licini et Q. Catuli, quibus mundius, uenustius, limatius, tersius, Graecum Latinumue nihil quicquam reperiri puto.

Aeditui uersus:

11

Dicere cum conor curam tibi, Pamphila, cordis,

Quid mi abs te quaeram? membra labris
abeunt,

Per pectus manat subito, [subito] mihi sudor

Sic tacitus, subitus, dupl[o] ideo pereo.

Atque item alios uersus eiusdem addidit, non hercle 12 minus dulces, quam priores:

Qui faculam praefers, Phileros, quaest ni(hi)l
opus nobis?

Ibimus sic, lucet pectore flamma satis.

Istam non potis est uis saeua extinguere
uenti

Aut imber caelo candidus praecipitans,
At contra hunc ignem Veneris, nisi si Venus
ipsa,

Nullast quae possit uis alia opprimere.

Item dixit uersus Porcii Licini hosee:

13

Custodes ouium + uendere propaginis, agnum,
Quaeritis ignem? Ite huc. Quaeritis? Ignis
homost.

Si digito attigero, incendam siluam simul
 omnem,
 Omne pecus flammast, omnia qua uideo.

14 Quinti Catuli uersus illi fuerunt:

Aufugit mi(hi) animus. Credo, ut solet, ad Theo-
 timum

Deuenit. Sic est: perfugium illud habet.
 Qui, si non interdixem, ne illunc fugitium
 Mitteret ad se intro, sed magis eiceret?
 Ibimus quaesitum. Verum, ne ipsi teneamur,
 Formido. Quid ago? Da Venus consilium.

X.

[Verba haec: praeter propter, in usu uulgi prodita, etiam Ennii
 fuisse.]

- 1 Memini, me quondam et Celsinum Iulium Numidam ad Frontonem Cornelium, pedes tunc grauiter aegrum, ire et uisere. Atque ibi introducti sumus; offendimus eum cubantem in scimpodio Graeciensi, circumundique sedentibus multis doctrina aut genere aut fortuna nobilibus uiris.
- 2 Adsistebant fabri aedium complures, balneis nouis moliendis adhibiti, ostendebantque depictas in membranulis uarias species balnearum. Ex quibus cum elegisset unam formam speciemque ueris, interrogauit, quantus esset pecuniae sumptus
- 4 ad id totum opus absoluendum? cumque architectus dixisset, necessaria uideri esse sestertia ferme trecenta, unus ex amicis Frontonis: 'et praeterpropter', inquit, 'alia quinquaginta'.
- 5 Tum Fronto dilatis sermonibus, quos habere de balnearum sumptu institerat, aspiciens ad eum amicum, qui dixerat, alia quinquaginta esse [necess]aria praeterpropter,
- 6 [..... praeterpropter] interrogauit. Atque ille amicus: 'non meum', inquit, 'hoc uerbum est, sed multorum homi-
- 7 num, quos loquentes id audias; quid autem id uerbum significet, non ex me, sed ex grammatico quaerendum est', ac simul digito demonstrat grammaticum, haud incelebri no-

mine Romae docentem, sedentem. Tum grammaticus usitati peruulgatique uerbi obscuritate motus: 'quaerimus', in- 8
quit, 'quod honore quaestionis minime dignum est. Nam 9
nescio quid hoc prae nimis plebeium est et in opificum sermonibus quam [...] notius'.

At enim Fronto, iam uoce atque uultu intentiore: 'itane', 10
inquit, 'magister, dehonestum tibi deculpatumque hoc uerbum uidetur, quo et M. Cato et M. Varro et pleraque aetas superior, ut necessario et Latino usi sunt?' Atque ibi Iu- 11
lius Celsinus admonuit, in tragoedia quoque Enni, quae Iphigenia inscripta est, id ipsum, de quo quaerebatur, scriptum esse et a grammaticis contaminari magis solitum, quam enarrari. Quocirca statim proferri Iphigeniam 12:
Q. Enni iubet. In eius tragoediae choro inscriptos esse hos uersus legimus:

'Otio qui nescit uti

Plus negoti habet quam cum est negotium in
negotio.

Nam cui quod agat institutum est † in illis negotium,

'Id agit, [id] studet, ibi mentem atque animum
delectat suum.

'Otioso in otio animus nescit, quid uelit.

Hoc idem est; enim neque domi nunc nos nec
militiae sumus,

'Imus huc, illuc hinc, cum illuc uentum est, ire
illuc lubet,

'Incerte errat animus; praeterpropter uitam
uiuatur.

Hoc ibi lectum est. Tum deinde Fronto ad grammaticum iam labentem: 'audistine', inquit, 'magister optime, Ennium tuum dixisse 'praeterpropter' et cum sententia quidem tali, quali seuerissimae philosophorum esse obiurgationes solent? petimus igitur, dicas, quoniam de Enniano iam uerbo quaeritur, quid sit motus huiusce uersus sensus:

'Incerte errat animus; praeterpropter uitam
uiuatur.

14 Et grammaticus sudans multum ac rubens multum, cum id plerique prolixius riderent, exurgit et abiens: 'tibi', inquit, 'Fronto, postea uni dicam, ne inscitiores audiant ac discant.' Atque ita omnes, relicta ibi quaestione uerbi, consurreximus.

XI.

[Ponit uersus Platonis amatorios, quos admodum iuuenis lusit, dum tragoediis contendit.]

- 1 Celebrantur duo isti Graeci uersiculi multorumque doctorum hominum memoria dignantur, quod sint lepidissimi et
2 uenustissimae breuitatis. Neque adeo pauci sunt ueteres scriptores, qui [i]dem eos Platonis esse philosophi affirmant, quibus ille adulescens luserit, cum tragoediis quoque, eodemque tempore faciendis praeluderet:

*Τὴν ψυχὴν Ἀγάθωνα φιλῶν ἐπὶ χεῖ[λεσι]ν
ἔσχον·*

Ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων ὡς διαβησομένη.

- 3 Hoc *δίστιχον* amicus meus, οὐκ ἄμουσος adulescens, in plures uersiculos licentius liberiusque uertit. Qui quoniam mihi quidem uisi sunt non esse memoratu indigni, subdidi:

- 4 Dum sémi hiulco saúio
Meó puellum saúior
Dulcémque florem spiritus
Duco éx aperto trámite,
5 Anima aégra [amore] et saúcia
Cucúrrit ad labeás mihi,
Rictúmque in oris péruium
Et lábra pueri móllia,
Rimáta itineri tránsitus,
10 Vt tránsiliret, nítitur.
Tum sí morae quid plúsculae
Fúisset in coetu ósculi,
Amóris igni pércita
Transisset et me línqueret
15 Et míra prorsum rés foret,

Vt ád me fierem mórtuus,
Ad púer[ul]um intus uiuerem.

XII.

[Dissertatio Herodis Attici super ui et natura doloris suaeque opinionis affirmatio per exemplum indocti rustici, qui cum rubis fructiferas arbores praecidit.]

Herodem Atticum, consularem uirum, Athenis dis- 1
serentem audiui Graeca oratione, in qua fere omnes memo-
riae nostrae uniuersos grauitate atque copia et elegantia uo-
cum longe praestitit. Disseruit autem contra *ἀπάθειαν* 2
Stoicorum, lacessitus a quodam Stoico, tamquam minus sa-
pienter et parum uiriliter dolorem ferret ex morte pueri, quem
amauerit. In ea dissertatione, quantum memini, huiusce- 3
modi sensus est: quod nullus usquam homo, qui secundum
naturam sentiret et saperet, adfectionibus istis animi, quas
'πάθη' appellabat, aegritudinis, cupiditatis, timoris, irae,
uoluptatis, carere et uacare totis posset (rhetor non dolore),
atque, si posset etiam obniti, ut totis careret, non ex re
[fore] id melius, quoniam langueret animus et torperet, ad-
fectionum quarundam adminiculis, ut necessario plurimum 4
†peri et priuatus. Dicebat enim sensus istos motusque animi, 4
qui cum inmoderatiores sunt, uitia fiunt, innexos implicatos-
que esse uigoribus quibusdam mentium et alacritatibus, ac 5
propterea, si omnino omnis eos inperitius conuellamus,
periculum esse, ne iis adhaerentes bonas quoque et utiles
animi indoles amittamus. Moderandos esse igitur et scite 6
considerateque purgandos censebat, ut ea tantum, quae
aliena sunt contraque naturam uidentur et cum pernicie ad-
gnata sunt, detrahantur, ne profecto id accidat, quod cui-
piam Thraco insipienti et rudi in agro, quem emerat, procu-
rando uenisse usu fabulast.

'Homo Thracus', inquit, 'ex ultima barbaria, ruris co- 7
lendi insolens, cum in terras cultiores humanioris uitae cupi-
dine conmigrasset, fundum mercatus est, oleo atque uino
constitutum. Qui nihil admodum super uite aut arbore co-
lenda sciret, uidet forte uicinum rubos alte atque late obortas

excidentem, fraxinos ad summum prope uerticem deputantem, suboles uitium e radicibus caudicum super terram fusas reuellentem, stolones in pomis aut in oleis proceros atque directos amputantem, acceditque prope et cur tantam ligni
 8 atque frondium caedem faceret, percontatus est. Et uicinus ita respondit: 'Vt ager', inquit, 'mundus purusque fiat, eius
 9 arbor atque uitis fecundior.' Discedit ille a uicino gratias agens et laetus, tamquam adeptus rei rusticae disciplinam. Tum falcem ibi ac securim capit; atque ibi homo miser inperitus uites suas sibi omnis et oleas detruncat comasque arborum lectissimas uberrimosque uitium palmites decidit et frutecta atque uirgulta simul omnia, pomis frugibusque gignendis felicia, cum sentibus et rubis purificandi agri gratia conuellit, mala mercede doctus audaciam fiduciamque pec-
 10 candi imitatione falsa eruditus. Sic, inquit, 'isti apathiae sectatores, qui uideri se esse tranquillos et intrepidus et immobiles uolunt, dum nihil cupiunt, nihil dolent, nihil irascuntur, nihil gaudent, omnibus uehementioris animi officiis amputatis, in torpore ignauae et quasi eneruatae uitae conescunt.'

XIII.

[Quos pumiliones dicimus, Graece *νάνοϋς* appellari.]

1 Stabant forte una in uestibulo Palatii fabulantes Fronto Cornelius et Festus Postumius et Apollinaris Sulpicius, atque ego ibi adistens cum quibusdam aliis sermones eorum, quos de literarum disciplinis habebant,
 2 curiosius captabam. Tum Fronto Apollinari: 'fac me', inquit, 'oro, magister, ut sim certus, an recte supersederim 'nanos' dicere parua nimis statura homines maluerimque eos 'pumiliones' appellare, quoniam hoc scriptum esse in libris ueterum memineram, 'nanos' autem sordidum esse uerbum
 3 et barbarum credebam?' 'Est quidem' inquit 'hoc' Apollinaris 'in consuetudine inperiti uulgi frequens, sed barbarum non est censeturque linguae Graecae origine; 'νάνοϋς' enim Graeci uocauerunt breui atque humi corpore homines paulum supra terram extantes idque ita dixerunt

adhibita quadam ratione etymologiae cum sententia uocabuli competente et, si memoria', inquit, 'mihi non labat, scriptum hoc est in comoedia Aristophanis, cui nomen est [*O*]λακάρδεσ. Fuisset autem uerbum hoc a te ciuitate donatum aut in Latinam coloniam deductum, si tu eo uti dignatus fores, essetque id inpendio probabilius, quam quae a Laberio ignobilia nimis et sordentia in usum linguae Latinae intromissa sunt.'

Tum Festus Postumius grammatico cuiusdam Latino, 4 Frontonis familiari: 'docuit', inquit, 'nos Apollinarius, 'nanos' uerbum Graecum esse, tu nos doce, in quo de mulis aut eculis humilioribus uulgo dicitur, anne Latinum sit et aput quem scriptum repperiatur?' Atque 5 ille grammaticus, homo sane perquam in noscendis ueteribus scriptis exercitus: 'si piaculum', inquit, 'non committitur, praesente Apollinare, quid de uoce ulla Graeca Latine sentiam, dicere, audeo tibi, Feste, quaerenti respondere, esse hoc uerbum Latinum scriptumque inueniri in poematis Helui Cinnae, non ignobilis neque indocti poetae, uersusque eius ipsos dixit, quos, quoniam memoriae mihi forte aderant, adscripsi: .

At nunc mé Genumana per salicta
Bigis réda rapit citata nanis.

XIII.

[Contemporaneos fuisse Caesari et Ciceroni M. Varronem et P. Nigidium, aetatis suae doctissimos Romanos; et quod Nigidii commentationes propter earum obscuritatem subtilitatemque in uulgus non exeunt.]

Aetas M. Ciceronis et C. Caesaris praestanti facundia 1 paucos habuit, doctrinarum autem multiformium uariarumque artium, quibus humanitas erudita est, columnina habuit M. Varronem et P. Nigidium. Sed Varro- 2 nis quidem monumenta rerum ac disciplinarum, quae per literas condidit, in propatulo frequentique usu feruntur, Nigidianae autem commentationes non proinde in 3

uolgius exeunt et obscuritas subtilitasque earum tamquam
 4 parum utilis derelicta est. Sicuti sunt, quae paulo ante
 legimus in commentariis eius, quos grammaticos
 inscripsit, ex quibus quaedam ad demonstrandum scripturae
 genus exempli gratia sumpsit.

5 Nam, cum de natura atque ordine literarum disserteret,
 quas grammatici 'uocales' appellant, uerba haec scripsit,
 quae reliquimus inenarrata ad exercendam legentium in-
 6 tentionem: a et o semper principes sunt, i et u
 semper subditae, e et subit et praeit; [praeit] in
 'Euripo', subit in 'Aemilio'. Si quis putat, praeire
 u in his: 'Valerius', 'Vennonius', 'Volusius',
 aut i in his: 'iampridem', 'iecur', 'iocum', 'iu-
 7 cundum', errabit, quod hae literae, cum prae-
 eunt, ne uocales quidem sunt. Item ex eodem
 libro uerba haec sunt: Inter literam n et g est
 alia uis, ut in nomine 'anguis' et 'angari' et
 'ancorae' et 'increpat' et 'incurrit' et 'inge-
 8 nuus'. In omnibus his non uerum n, sed adulte-
 rinum ponitur. Nam n non esse, lingua indicio
 est; nam si ea litera esset, lingua palatum tange-
 ret. Alio deinde in loco ita scriptum: Graecos non tantae
 inscitiae arcesso, qui *ov* ex o et *v* scripserunt,
 [quantae nostri fuerunt,] qui (e)i ex e et i: illud
 enim inopia fecerunt, hoc nulla re subacti.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER VICESIMVS.

I.

Disputatio Sex. Caecili iureconsulti et Fauorini philosophi de legibus duodecim tabularum.

Sextus Caecilius in disciplina iuris atque in legibus 1 populi Romani noscendis interpretandisque scientia usus auctoritateque inlustris fuit. Ad eum forte in area Palatina, 2 cum salutationem Caesaris opperiremur, philosophus Fauorinus accessit conlocutusque est, nobis multisque aliis praesentibus. In illis tunc eorum sermonibus orta mentio 3 legum decemuiralium, quas decemuires, eius rei gratia a populo creati, composuerunt in duodecim tabulas (conscripterunt).

Eas leges cum Sex. Caecilius, inquisitis exploratis- 4 que multarum urbium legibus, eleganti atque absoluta breuitate uerborum scriptas diceret: 'sit', inquit, 'hoc', Fauorinus, 'in pleraque earum legum parte ita uti dicis; non enim minus cupide tabulas istas duodecim legi, quam illos decem libros Platonis de legibus. Sed quaedam istae esse animaduertuntur aut obscurissima [aut durissima] aut lenia contra nimis et remissa aut nequaquam ita, ut scriptum est, consistentia'.

'Obscuritates', inquit Sex. Caecilius, 'non adsigne- 5 mus culpae scribentium, sed inscitiae non adsequentium, quamquam hi quoque ipsi, qui quae scripta sunt minus percipiunt, culpa uacant. Nam longa aetas uerba atque mores 6 ueteres obliterauit, quibus uerbis moribusque sententia legum

- comprehensa est. Trecentesimo quoque anno post Romam conditam tabulae compositae scriptaeque sunt, a quo tempore ad hunc diem anni esse non longe minus septingenti
- 7 uidentur. Dure autem scriptum esse in istis legibus quid existimari potest? nisi duram esse legem putas, quae iudicem arbitrumue iure datum, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse conuictus est, capite poenitur aut quae furem manifestum ei, cui furtum factum est, in seruitutem tradit,
- 8 nocturnum autem furem iure incidendi tribuit. Dic enim, quaeso, dic, uir sapientiae studiosissime, an aut iudicis illius perfidiam contra omnia diuina atque humana iusiurandum suum pecunia uendentis aut furis manifesti intolerandam audaciam aut nocturni grassatoris insidiosam uiolentiam non dignam esse capitis poenae existumes?
- 9 'Noli', inquit Fauorinus, 'ex me quaerere, quid ego existumem. Scis enim, solitum esse me pro disciplina sectae,
- 10 quam colo, inquirere potius, quam decernere. Sed non leuis existumator neque aspernabilis est populus Romanus, cui delicta quidem istaec uindicanda, poenae tamen huiusmodi nimis durae esse uisae sunt: passus enim est leges
- 11 istas de tam inmodico supplicio situ atque senio emori. Sicut illud quoque inhumaniter scriptum improbitauit, quod, si homo in ius uocatus, morbo aut aetate aeger ad ingrediendum inualidus est, arcera non sternitur, sed ipse aufertur et iumento imponitur atque ex domo sua ad praetorem in comitium noua funeris facie effertur. Quam enim ob causam morbo adfectus et ad respondendum pro sese non idoneus,
- 12 iumento adhaerens in ius aduersario deportatur? Quod uero dixi, uideri quaedam esse inpendio molliora, nonne tibi quoque uidetur nimis esse dilutum, quod ita de iniuria poenienda scriptum est: Si iniuria[m] alteri faxsit, uiginti quinque aeris poenae sunt o. Quis enim erit tam inops, quem ab iniuriae faciendae libidine uiginti quinque asses deterreant? Itaque cum eam legem † cum Labeo quoque uester in libris, quos ad duodecim tabulas conscripsit, non probaret, [. . . .], inquit, 'L. Veratius fuit egregie homo improbus atque inmani uecordia. Is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suae palma uerberare. Eum

seruus sequebatur, ferens crumenam plenam assium; ut quemque depalmauerat, numerari statim secundum duodecim tabulas quinque et uiginti asses iubebat. Propterea', inquit, 'praetores postea hanc abolescere et relinquere censuerunt iniuriisque aestumandis recuperatores se daturos edixerunt'. Nonnulla autem in istis legibus nec consistere quidem, sicuti 14 dixi, uisa sunt, uelut illa lex talionis, cuius uerba, nisi memoria fallit, haec sunt: si membrum rupit, ni cum e pacto, talio esto. Praeter enim ulciscendi acerbita-15 tem ne procedere quoque executio iustae talionis potest. Nam cui membrum ab alio ruptum est, si ipsi itidem rumpere per talionem uelit, quaero, an efficere possit rumpendi pariter membri aequilibrium? In qua re primum eâ difficultas est inexplicabilis. Qui sin membrum', inquit, 'alteri in-16 prudens ruperit? quod enim imprudentia factum est, retaliari per imprudentiam debet. Ictus quippe fortuitus et consultus non cadunt sub eiusdem talionis similitudinem. Quonam igitur modo imprudentem poterit imitari, qui in exequenda talione non licentiae ius habet, sed imprudentiae? Sed et si 17 prudens ruperit, nequaquam patietur aut altius se laedi aut latius. Quod cuiusmodi libra atque mensura cauere possit, non reperio. Quin etiam, si quid plus erit aliterue commis-18 sum, res fiet ridiculae atrocitatis, ut contraria actio mutuae talionis oriatur et adulescat infinita quaedam reciprocatio talionum. Nam de inmanitate illa secandi partiendique 19 humani corporis, si unus ob pecuniam debitam iudicatus addictusque sit pluribus, non libet meminisse et piget dicere. Quid enim uideri potest efferatius, quid ab hominis ingenio diuersius, quam quod membra inopis debitoris breuissimo laniatu distrahebantur, sicuti nunc bona uenum distrahantur?'

Tum Sex. Caecilius amplexus utraque manu Fauori-20 num 'tu es', inquit, 'unus profecto in nostra memoria non Graecae modo, sed Romanae quoque rei peritissimus. Quis enim philosophorum disciplinae suae leges tam scite atque docte callet, quam leges tu nostras decemuirales percalluisti? sed, quaeso tecum tamen, degrediare paulisper curriculis 21 istis disputationum uestrarum academicis omissoque studio,

quicquid lubitum est arguendi tuendique, consideres grauius,
 22 cuiusmodi sint ea, quae reprehendisti, nec ideo contempnas
 legum istarum antiquitates, quod plerisque ipsis iam populus
 Romanus uti desiuerit. Non enim profecto ignoras, legum
 oportunitates et medellas pro temporum moribus et pro rerum
 publicarum generibus ac pro utilitatum praesentium rationi-
 bus proque uitiorum, quibus medendum est, feruoribus mu-
 tari atque flecti neque uno statu consistere, quin, ut facies
 caeli et maris, ita rerum atque fortunae tempestatibus uarien-
 23 tur. Quid salubrius uisum est rogatione illa Stolonis iugerum
 de numero praefinito? quid utilius plebiscito Voconio de
 coercendis mulierum hereditatibus? quid tam necessarium
 existimatum est propulsandae ciuium luxuriae, quam lex Li-
 cinia et Fannia aliaeque item leges sumptuariae? Omnia ta-
 men haec obliterata et operta sunt ciuitatis opulentia quasi
 24 quibusdam fluctibus exaestuans. Sed cur tibi esse uisa est
 inhumana lex omnium mea quidem sententia humanissima.
 quae iumentum dari iubet aegro aut seni in ius uocato?
 25 Verba sunt haec legis 'si in ius uocat(o)'. Verba sunt
 haec de lege: Si in ius uocat, si morbus aeuitas ue-
 uitium escit, qui in ius uocabit iumentum dato; si
 26 nolet, arceram ne sternito. An tu forte morbum ap-
 pellari hic putas aegrotationem grauem cum febris rapida et
 quercera, iumentumque dici pecus aliquod unicum tergo ue-
 hens? ac propterea minus fuisse humanum existumas, aegro-
 tum domi suae cubantem iumento inpositum in ius rapi?
 27 Hoc, mi Fauorine, nequaquam ita est. Nam morbus
 in lege ista non febriculosus neque nimium grauis, sed ui-
 tium aliquod inbecillitatis atque inualentiae demonstratur, non
 periculum uitae ostenditur. Ceteroqui morbum uehementio-
 rem, uim grauius nocendi habentem, legum istarum scriptores
 alio in loco, non per se 'morbum', sed 'morbum sonticum' ap-
 28 pellant. Iumentum quoque non id solum significat, quod
 nunc dicitur, sed uectabulum etiam, quod iunctis pec(t)ori-
 bus trahebatur: ueteres nostri 'iumentum' a 'iungendo' di-
 29 xerunt. 'Arcera' autem uocabatur plastrum tectum undi-
 que et munitum, quasi arca quaedam magna, uestimentis in-
 strata, qua nimis aegri aut senes portari cubantes solebant.

Quaenam tibi igitur acerbitas esse uisa est, quod in ius uo-30
cato paupertino homini uel inopi, qui aut pedibus forte ae-
gris esset aut quo alio casu ingredi non quiret, plaustrum
esse dandum censuerunt? neque insterni tamen delicate ar-
ceram iusserunt, quoniam satis esset inualido cuiusmodi uecta-
bulum. Atque id fecerunt, ne causatio ista aegri corporis
perpetuam uacationem daret fidem detractantibus iurisque
actiones declinantibus. Sed enim ipsum uide. Iniurias fa-31
ctas quinque et uiginti assibus sanxerunt. Non omnino
omnes, mi Fauorine, iniurias aere isto pauco diluerunt,
tamenetsi haec ipsa paucitas assium graue pondus aeris fuit:
nam librariis assibus in ea tempestate populus usus est. Sed 32
iniurias atrociores, ut de osse fracto, non liberis modo, ue-
rum etiam seruis factas inpensiore dampno uindicauerunt, 33
quibusdam autem iniuriis talionem quoque adposuerunt.
Nam quidem tu talionem, uir optime, iniquius paulo insecta-
tus es ac ne consistere quidem dixisti lepida quadam soller-
ta uerborum, quoniam talioni par non sit talio neque rumpi
membrum facile possit ad alterius rupturae, ut ais tu, 'aequi-
brum'. Verumst, mi Fauorine, talionem rarissime fieri 34
difficillime. Sed decemuiri minuere atque extinguere
plentes huiusmodi uiolentiam pulsandi atque laedendi ta-
lione, eo quoque metu coercendos esse homines putauerunt
aeque eius, qui membrum alteri rupisset et pacisci tamen
talione redimenda nollet, tantam esse habendam rationem
arbitrati sunt, ut, an prudens imprudensue rupisset, spe-
randum putarent, talionem in eo uel ad amussim aequiperar-
ent uel in librili perpenderent; sed potius eundem animum
indemque impetum in eadem parte corporis rumpendi, non
indem quoque casum exigere uoluerunt, quoniam modus uo-
lentatis praestari posset, casus ictus non posset. Quod si 35
ta est, ut dico, ut et ipse aequitatis habitus demonstrat, ta-
liones illae tuae reciprocae argutiores profecto, quam uerios-
es fuerunt. Sed quoniam acerbum quoque esse hoc genus 36
uolentiae putas, quae, obsecro te, ista acerbitas est, si idem
patat in te, quod tute in alio feceris? praesertim cum habeas
facultatem paciscendi et non necesse sit pati talionem, nisi
nam tu elegis. Quod edictum autem praetorium de aesti- 37

mandis iniuriis probabilius esse exis[timas]? Nolo hoc igno-
 res, hanc quoque ipsam talionem ad aestimationem iudicis
 38 redigi necessario solitam. Nam si reus, qui depecisci no-
 luerat, iudici talionem imperanti non parebat, aestimata lite
 iudex hominem pecuniae dampnabat, atque ita, si reo et
 pactio grauis et acerba talio uisa fuerat, seueritas legis ad
 39 pecuniae multam redibat. Restat, ut ei, quod de sectione
 partitioneque corporis inmanissimum esse tibi uisum est, re-
 spondeam. Omnibus quidem uirtutum generibus exercendis
 colendisque populus Romanus e parua origine ad tantae am-
 plitudinis instar emicuit, sed omnium maxime atque praeci-
 pue fidem coluit sanctamque habuit tam priuatim, quam pu-
 40 blice. Sic consules, clarissimos uiros, hostibus confirman-
 dae fidei publicae causa dedit, sic clientem in fidem acceptum
 cariorem haberi quam propinquos tuendumque esse contra
 cognatos censuit, neque peius ullum facinus existimatum
 est, quam si cui probaretur, clientem diuisui habuisse.
 41 Hanc autem fidem maiores nostri non modo in officiorum ui-
 cibus, sed in negotiorum quoque contractibus sanxerunt
 maximeque in pecuniae mutuaticae usu atque commercio:
 adimi enim putauerunt subsidium hoc inopiae temporariae,
 quo communis omnium uita indiget, si perfidia debitorum
 42 sine graui poena eluderet. Confessi igitur aeris ac debiti iu-
 dicatis triginta dies sunt dati conquirendae pecuniae causa,
 43 quam dissoluerent, eosque dies decemiri 'iustos' appella-
 uerunt, uelut quoddam iustitium, id est iuris inter eos quasi
 interstitionem quandam et cessationem, quibus diebus nihil
 44 cum his agi iure posset. Post deinde, nisi dissoluerent, ad
 praetorem uocabantur et ab eo quibus erant iudicati addice-
 45 bantur, neruo quoque aut compedibus uinciebantur. Sic
 enim sunt, opinor, uerba legis: Aeris confessi rebus-
 que iure iudicatis triginta dies iusti sunt. Post deinde manus iniectio esto, in ius ducito.
 Ni iudicatum facit aut quis endo eom iure uin-
 dicit, secum ducito, uincito aut neruo aut com-
 pedibus. Quindecim pondo ne minore aut si
 uolet maiore uincito. Si uolet suo uiuito. Ni
 suo uiuit, qui eum uinctum habebit, libras far-

ri[s] endo dies dato. Si uolet plus dato. Erat⁴⁶ autem ius interea paciscendi ac, nisi pacti forent, habebantur in uinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis⁴⁷ continuis ad praetorem in comitium producebantur, quantaeque pecuniae iudicati essent, praedicabatur. Tertiis autem nundinis capite poenas dabant aut trans Tiberim peregre uenum ibant. Sed eam capitis poenam sanciendae, sicuti dixi,⁴⁸ fidei gratia horrificam atrocitatis ostentu nouisque terroribus metuendam reddiderunt. Nam si plures forent, quibus reus esset iudicatus, secare, si uellent, atque partiri corpus addicti sibi hominis permiserunt. Et quidem uerba ipsa legis⁴⁹ dicam, ne existimes inuidiam me istam forte formidare: Tertiis, inquit, nundinis partis secanto. Si plus minusue secuere, se fraude esto. Nihil profecto⁵⁰ inimitius, nihil inmanius, nisi, ut re ipsa apparet, eo conuilio tanta inmanitas poenae denuntiatast, ne ad eam umquam perueniretur. Addici namque nunc et uinciri multos uide⁵¹ mus, quia uinculorum poenam deterrimi homines contempnunt, dissectum esse antiquitus neminem equidem legi⁵² neque audiui, quoniam saeuitia ista poenae contempni non quitast. An putas, Fauorine, si non illa etiam ex duo⁵³ decim tabulis de testimoniis falsis poena aboleuisset et si nunc quoque, ut antea, qui falsum testimonium dixisse conuictus esset, e saxo Tarpeio deiiceretur, mentituros fuisse pro testimonio tam multos, quam uidemus? Acerbitas plerumque ulciscendi maleficii bene atque caute uiuendi disciplinast. Historia de Metto Fufetio Albano nobis quoque,⁵⁴ non admodum numero istiusmodi libros lectitantibus, ignota non est, qui, quoniam pactum atque condictum cum rege populi Romani perfide ruperat, binis quadrigis euinctus in diuersa nitentibus laceratus est, nouum atque asperum supplicium quis negat? sed, quid elegantissimus poeta dicat, uide:

At tu dictis, Albane, maneres?

Haec taliaque alia ubi Sextus Caecilius, omnibus,⁵⁵ qui aderant, ipso quoque Fauorino adprobante atque laudante, disseruit, nuntiatum est, Caesarem iam salutari, et separati sumus.

II.

Vocabulum siticinum in M. Catonis oratione quid significet.

- 1 **Siticines scriptum est in oratione M. Catonis, quae scribitur ne imperium sit ueteri, ubi nouus uenerit. Siticines, inquit, et liticines et tubicines.**
- 2 **Sed Caesellius Vindex in commentariis lectionum antiquarum scire quidem se ait, 'liticines' lituo cantare et 'tubicines' tuba; quid istuc autem sit, quo 'siticines' cantant, homo ingenuae ueritatis scire sese negat.**
- 3 **Nos autem in Capitonis Atei coniectaneis inuenimus, 'siticines' appellatos, qui apud 'sitos' canere soliti essent, hoc est uita functos et sepultos, eosque habuisse proprium genus tubae, qua canerent, a ceterorum tubicinum differens.**

III.

Quam ob causam L. Accius poeta in pragmaticis sicinnistas nebuloso nomine esse, dixerit.

- 1 **Quos 'sicinnistas' uulgus dicit, qui rectius locuti sunt,**
- 2 **'sicinnistas' litera n gemina dixerunt. 'Sicinnium' enim genus ueteris saltationis fuit. Saltabundi autem canebant,**
- 3 **quae nunc stantes canunt. Posuit hoc uerbum L. Accius poeta in pragmaticis appellarique 'sicinnistas' ait nebuloso nomine, credo propterea nebuloso, quod 'sicinnium' cur diceretur, obscurum esset.**

IIII.

Artificum scenicorum studium amoremque inhonestum probrosumque esse; et super ea re uerba Aristotelis philosophi adscripta.

- 1 **Comoedos quispiam et tragoedos et tibicines diues adulescens, Tauri philosophi discipulus, liberos homines in**
- 2 **deliciis atque in delectamentis habebat. Id genus autem artifices Graece appellantur 'οί περί τόν Διόνυσον τεχνί-**
- 3 **ται'. Eum adulescentem Taurus a sodalitatibus con-**

nictuque hominum scaenicorum abducere uolens, misit ei uerba haec ex Aristotelis libro exscripta, qui *προβλήματα ἐγκύκλια* inscriptus est, iussitque, uti ea cotidie lectitaret: *Διὰ τί οἱ Διονυσιακοὶ τσχηταὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πονηροὶ εἰσιν; ὅτι ἤκιστα λόγου καὶ φιλοσοφίας κοινωνοῦσι διὰ τὸ περὶ τὰς ἀναγκαίας τέχνας αὐτῶν τὸ πολὺ μέρος τοῦ βίου εἶναι, καὶ ὅτι ἐν ἀκρασίαις τὸν πολὺν χρόνον εἰσίν, ὅτε δὲ ἐν ἀπορίαις ἀμφοτέρωθεν φανλότητος παρασκευαστικά.*

V.

Exempla epistularum Alexandri regis et Aristotelis philosophi, ita uti sunt edita; eaque in linguam Latinam uersa.

Commentationum suarum artiumque, quas discipulis 1 tradebat, Aristoteles philosophus, regis Alexandri magister, duas species habuisse dicitur. Alia erant, quae nominabat *ἑξωτερικά*, alia, quae appellabat *ἀκροατικά*. *Ἐξωτερικά* dicebantur, quae ad rhetoricas meditationes 2 facultatemque argutiarum ciuiliumque rerum notitiam conducebant, *ἀκροατικά* autem uocabantur, in quibus philo- 3 sophia remotior subtiliorque agitabatur quaeque ad naturae contemplationes disceptationesue dialecticas pertinebant. Huic disciplinae, quam dixi, *ἀκροατικῆ* tempus 4 exercendae dabat in Lycio matutinum nec ad eam quemquam temere admittebat, nisi quorum ante ingenium et eruditionis elementa atque in discendo studium laboremque explorasset. Illas uero exotericas auditiones exercitiumque dicendi eo- 5 dem in loco uesperis faciebat easque uulgo iuuenibus sine dilectu praebebat; atque eum *δειλινὸν περίπατον* appellabat, illum alterum supra *ἑσθινόν*: utroque enim tempore ambulans disserebat. Libros quoque suos, earum 6 omnium rerum commentarios, seorsum diuisit, ut alii exotERICI dicerentur, partim acroatici.

Eos libros generis acroatici cum in uulgas ab eo 7 editos rex Alexander cognouisset atque ea tempestate armis exercitum omnem prope Asiam teneret regemque ipsum Dariam proeliis et uictoriis urgeret, in illis tamen tantis

negotiis literas ad Aristotelem misit, non eum recte fecisse, quod disciplinas acroaticas, quibus ab eo ipse eruditus foret, libris foras editis inuulgasset: 'Nam qua', inquit, 'alia re praestare ceteris poterimus, si ea, quae ex te accepimus, omnium prosus fient communia? quippe ego doctrina anteire malim, quam copiis atque opulentis'.

9 Rescripsit ei Aristoteles ad hanc sententiam: 'Acroaticos libros, quos editos quereris et non proinde ut arcana absconditos, neque editos scito esse neque non editos, quoniam his solis cognobiles erunt, [qui nos audierunt.]

10 Exempla utrarumque literarum, sumpta ex Andronici philosophi libro subdidi. An autem prosus in utriusque epistula breuitatis elegantissimae filum tenuissimum [.....]

11 Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλει εὖ πράττειν.

Οὐκ ὀρθῶς ἐποίησας, ἐκδοὺς τοὺς ἀκροατικούς τῶν λόγων· τίνι γὰρ δὴ διοίσομεν ἡμεῖς τῶν ἄλλων, εἰ καθ' οὓς ἐπαιδευθήμεν λόγους, οὗτοι πάντων ἔσονται κοινοί; Ἐγὼ δὲ βουλομένη ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις ἢ ταῖς δυνάμεσιν διαφέρειν. Ἐρωσο.

12 Ἀριστοτέλης βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ εὖ πράττειν.

Ἐγραψάς μοι περὶ τῶν ἀκροατικῶν λόγων, οἴομενος δεῖν αὐτοὺς φυλάττειν ἐν ἀπορρήτοις. Ἴσθι οὖν αὐτοὺς καὶ ἐκδεδομένους καὶ μὴ ἐκδεδομένους· ξυνετοὶ γὰρ εἰσιν μόνοις τοῖς ἡμῶν ἀκούσασιν. Ἐρωσο Ἀ[λέξανδρε] β[ασιλεῦ].

13 Hoc ego uerbum: ξυνετοὶ γὰρ εἰσιν quaerens uno itidem uerbo dicere, aliud non repperi, quam quod est scriptum a M. Catone in sexta origine: Itaque ego, inquit, cognobiliorem cognitionem esse arbitror.

VI.

Quaesitum atque tractatum, utrum siet rectius dicere: habeo curam uestri, an: uestrum.

1 Percontabar Apollinarem Sulpicium, cum eum Romae adolescentulus sectarer, qua ratione diceretur 'habeo

curam uestri' aut 'misereor uestri'? et iste casus 'uestri' eo in loco quem uideretur habere casum rectum? Is hic mihi 2 ita respondit: 'Quaeris', inquit, 'ex me, quod mihi quoque est iamdiu in perpetua quaestione. Videtur enim non 'uestri' oportere dici, sed 'uestrum', sicuti Graeci locuntur: 'ἐπιμελοῦμαι ὑμῶν', 'κηδομαι ὑμῶν', in quo loco 'ὑμῶν' aptius 'uestrum' dicitur, quam 'uestri' et habet casum nominandi, quem tu 'rectum' appellasti, ['uos']. Inuenio tamen', inquit, 'non paucis in locis 'nostri' atque 3 'uestri' dictum, non 'nostrum' aut 'uestrum'. L. Sulla rerum gestarum libro secundo: Quo si fieri potest, ut etiam nunc nostri uobis in mentem ueniat, nosque magis dignos creditis, quibus ciuibus, quam hostibus, utamini quique pro uobis potius, quam contra uos pugnemus, neque nostro neque maiorum nostrorum merito nobis id continget. Terentius in Phormione: 4

Ita plérique ingenió sumus omnes, nóstri nos-
met paénitet. 5

Afranius in togata: 5

Nesció qui nostri miseritus tandém deus.

Et Laberius in Necyomantia: 6

Dum diútius retinétur, nostri oblitus est.

'Dubium porro', inquit, 'non est, quin eodem haec 7 omnia casu dicantur: 'nostri oblitus est', 'nostri misertus est', quo dicitur: 'mei paenitet', 'mei misertus est', 'mei oblitus est'. 'Mei' autem casus interrogandi est, 8 quem 'genetium' grammatici uocant, et ab eo declinatur, quod est 'ego'; huius deinde pluratiuum est 'nos'. 'Tui' aequé declinatur ab eo, quod est 'tu'; huius itidem pluratiuum est 'uos'. Sic namque Plautus declinauit in Pseu- 9 dulo in híscé uersibus:

Si ex té tacente fieri possem cértior,
Ere, quae miseriae té tam misere mácerent,
Duorúm labori ego hóminum parsissém lubens:
Mei té rogandi et (tui) tis respondendi mihi.

Mei enim Plautus hoc in loco non ab eo dixit, quod est
 10 'meus', sed ab eo, quod est 'ego'. Itaque si dicere uelis
 'patrem mei' pro 'patrem meum', quo Graeci modo 'τὸν
 πατέρα μου' dicunt, inusitate quidem, sed recte profecto
 eaque ratione dices, qua Plautus dixit 'labori mei' pro
 11 'labori meo'. Haec autem ipsa ratio est in numero plura-
 tiuo, qua Gracchus 'misereri uestrum' dixit et qua M. Ci-
 cero 'contentio uestrum' et 'contentione nostrum'
 dixit quaque item ratione Quadrigarius in annali un-
 deuicensimo uerba haec posuit: C. Mari, ecquando
 te nostrum et reipublicae miserebitur! Cur igitur
 Terentius 'paenitet nostri', non 'nostrum', et Afranius
 12 'nostri miseritus est', non 'nostrum'? Nihil hercle, inquit,
 'mihi de ista re in mentem uenit, nisi auctoritas quaedam ue-
 tustatis non nimis anxie neque superstitiose loquentis. Nam
 sicuti multifariam scriptum est 'uestrorum' pro 'uestrum', ut
 in Plauti Mustellaria in hoc uersu:

Vérum illud esse máxima [adeo] párs uestro-
 rum intéllegit

cum uellet 'maxima pars' dicere 'uestrum', ita nonnumquam
 13 'uestri' quoque dictum est pro 'uestrum'. Sed procul du-
 bio, qui rectissime loqui uolet, 'uestrum' potius dixerit,
 14 quam 'uestri'. Et idcirco inoportunissime, inquit, 'fecerunt,
 qui in plerisque Sallusti exemplaribus scripturam istam
 sincerissimam corruerunt. Nam cum ita in Catilina scri-
 ptum esset: Saepe maiores uestrum miseriti plebis
 Romanae, uestrum obleuerunt et 'uestri' superscripse-
 runt. Ex quo in plures libros mendae istius indoles manauit'.
 15 Haec memini mihi Apollinarem dicere, eaque tunc
 ipsa, ita ut dicta fuerant, notauit.

VII.

Quam diuersae Graecorum sententiae super numero Niobae
 filiorum.

1 Mira et prope adeo ridicula diuersitas fabulae apud Grae-
 2 cos poetas deprenditur super numero Niobae filiorum. Nam

Homerus pueros puellasque eius bis senos dicit fuisse, Euripides bis septenos, Sappho bis nouenos, Bacchylides et Pindarus bis denos, quidam alii scriptores tres fuisse solos dixerunt.

VIII.

De his, quae habere *συμπτώσεων* uidentur cum luna mansuescente ac senescente.

Annianus poeta in fundo suo, quem in agro Falisco 1 possidebat, agitare erat solitus uindemiam hilare atque amoeniter. Ad eos dies me et quosdam item alios familiaris 2 uocauit. Ibi tum cenantibus nobis magnus ostrearum nu- 3 merus Roma missus est. Quae cum adpositae fuissent et multae quidem, sed inuberes macraeque essent: 'luna', inquit Annianus, 'nunc uidelicet senescit. Ea re ostrea quoque, sicuti quaedam alia, tenuis exuctaque est'. Cum 4 quaereremus, quae alia item senescente Luna tabescerent, 'nonne Lucilium', inquit, 'nostrum meministis dicere:

Luna alit ostrea et implet echinos, muribus
fibras

Et pecui addit.

Eadem autem, quae crescente luna gliscunt, deficiente con- 5 tra defiuunt. Aelurorum quoque oculi ad easdem uices lunae 6 aut ampliores fiunt aut minores. Id etiam', inquit, 'multo 7 mirandum est magis, quod apud Plutarchum in quarto in Hesiodum commentario legi: 'Cepe tum reuirescit et congerminat decedente luna, contra autem inarescit adulescente. Eam causam esse dicunt sacerdotes Aegyptii, cur Pelusiotae cepe non edint, quia solum olerum omnium contra lunae augmenta atque damna uices minuendi et augendi habeat contrarias.

VIII.

Qualibus uerbis delectari solitus sit Antonius Iulianus, positus in mimiambis, [quos Cn. Matus] scripsit de innocentia sua, cum ita dictitat: numquam uestimenta a populo posci.

Delectari mulcerique aures suas dicebat Antonius Iu- 1 lianus figmentis uerborum nouis Cn. Matii, hominis eru-

2 diti, qualia haec quoque essent, quae scripta ab eo in mi-
miambis memorabat:

Sinúque amicam réfice(re) frigidám cáldo,
Colúmbulatim lábra conseréns lábris.

3 Item id quoque iucunde lepideque fictum dictitabat:

Iam tónsiles tapétes ebrii fúco,
Quos cóncha purpura ímbuens uenénáuit.

[.....]

X.

[Quid uocabulum: ex iure manum consertum significet.]

1 Ex iure manum consertum uerba sunt ex anti-
quis actionibus, quae, cum lege agitur et uindictae con-
2 tenduntur, dici nunc quoque apud praetorem solent. Rogavi
ego Romae grammaticum, celebri hominem fama et multo
nomine, quid haec uerba essent? Tum ille me despiciens:
'aut erras', inquit, 'adulescens, aut ludis; rem enim doceo
grammaticam, non ius respondeo: si quid igitur ex Vergi-
lio, Plauto, Ennio quaerere habes, quaeras licet.

3 'Ex Ennio ergo', inquam, 'est, magister, quod quaero.

4 Ennius enim uerbis hisce usus est'. Cumque ille demi-
ratus aliena haec esse a poetis et haud usquam inueniri in
carminibus Ennii diceret, tum ego hos uersus ex octauo
annali absentes dixi, nam forte eos tamquam insigniter
praeter alios factos memineram:

Pellitur e medio sapientia, ui geritur res;
Spernitur orator bonus, horridus miles ama-
tur.

Haut doctis dictis certantes nec maledictis,
Miscent inter sese inimicitias agitantes.

Non ex iure manu[m] consertum, sed magis
ferro

Rem repetunt regnumque petunt, uadunt so-
lida ui.

5 Cum hos ego uersus Ennianos dixissem: 'credo'; inquit
grammaticus, 'iam tibi'. Sed tu uelim credas mihi, Quin-
tum Ennium didicisse hoc non ex poeticae literis, set ex

iuris aliquo perito. Eas igitur tu quoque', inquit, 'et discas, unde Ennius didicit'.

Vsus consilio sum magistri, quod docere ipse debuerat, 6 a quo discerem, praetermonstrantis. Itaque id, quod ex iureconsultis quodque ex libris eorum didici, inferendum his commentariis existimaui, quoniam in medio rerum et hominum uitam qui colunt, ignorare non oportet uerba actionum civilium celebriora. ('Manum conserere'.) Nam de qua re dis- 7 ceptatur in iure [in re] praesenti, siue ager siue quid aliud est, cum aduersario simul manu prendere et in ea re [soll]emnibus uerbis uindicare, id est 'uindicia'. Correptio manus 8 in re atque in loco praesenti apud praetorem ex duodecim tabulis fiebat, in quibus ita scriptum est: si qui in iure manum conserunt. Sed postquam praetores propagatis 9 Italiae finibus, datis iurisdictioni(bu)s negotiis occupati, p[ro]ficisci uindiciarum dicendarum causa [ad] longinquas res grauabantur, institutum est contra duodecim tabulas tacito [con]sensu, ut litigantes non in iure apud praetorem manum consererent, sed 'ex iure manum consertum' uocarent, id est alter alterum ex iure ad conserendam manum in rem, de qua ageretur, uocaret atque profecti simul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, uti unam glebam, in ius in urbem ad praetorem deferrent et in ea gleba, tamquam in toto agro, uindicare. Idcirco Ennius significare uolens 10 (bellum), non, ut ad praetorem solitum est, legitimis actionibus neque ex iure manum consertum, sed bello ferroque et uera ui atque solida [...]; quod uidetur dixisse, conferens uim illam civilem et festucariam, quae uerbo diceretur, non quae manu fieret, cum ui bellica et cruenta.

XI.

[Quid sit sculnae uerbum positum apud M. Varronem.]

P. La[ui]ni liber est non incuriose factus. Is inscriptus 1 est de uerbis sordidis. In eo scripsit 'sculnam' uolgo 2 dici, quasi 'seculnam'; quem qui elegantius, inquit, loquuntur 'sequestrem' appellant. Vtrumque uo- 3 cabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit,

4 utraque pars fidem sequatur. 'Sculnam' autem scriptum
esse in logistorico M. Varronis, qui inscribitur Catus,
5 idem Lauinius in eodem libro admonet. Sed quod apud
sequestrem depositum erat, 'sequestro positum' per ad-
uerbium dicebant. Cato de Ptolemaeo contra Ther-
mum: Per deos immortalis, nolite uos at-
que [.....]

INDEX AVCTORVM.

- L. Accius XIII.** 1. 34. cf. ind. rer.
Atreus XIII. 2. 2.
 [didascalicus] III. 3. 1; 9.
   lib. I. III. 11; 2; 4. cf. Sotad.
Neoptolemo XIII. 3. 2.
Pelopidis II. 6. 23.
 pragmaticis XX. 3. 3.
 sotadicorum lib. I. VI. 9. 16. cf.
   Didasc.
C. Acilius VI. 14. 9.
Aelii VII. 15. 5.
Sex. Aelius Catus III. 1. 20.
C. Aelius Gallus de significatione
 uerborum quae ad iusciu. pertinent
 lib. II. XVI. 5. 3.
Aelius Melissus XVIII. 6. 1 sq.
 de loquendi proprietate XVIII. 6.
 2 sqq.
L. Aelius Stilo I. 18. II. 21. 8.
 V. 21. 6. X. 21. 2; 3. XII. 4. 5.
 indices Plaut. III. 3. 1; 12.
 de proloquiis comm. XVI. 8. 2.
Q. Aelius Tubero [Scipionis Afr.
 min. ex sorore nepos] I. 22. 7.
Q. Aelius Tubero [L. f.] XIII. 2.
 20. XIII. 7. 13. XIII. 8. 2.
 in historiis VII. 3. VII. 4. 2 sq.
   lib. I. X. 28. 1.
   ad C. Oppium VI. 9. 11.
Q. Aemilius cos. cf. C. Fabricius.
Aeschines in or. qua Timarchum de
 impudicitia accusauit §. 180 sq.
 XVIII. 3.
Aeschylus XIII. 19. 4. XIII. 25.
 7. cf. ind. rer.
 Prometheo ignifero XIII. 19. 4.
Aesopi apologus II. 29.
L. Afranius in togata XX. 6. 5;
 11.
 Consobrinis XV. 13. 3.
 Sella XIII. 8. 1 sqq.
 Titulo (?) X. 11. 8 sqq.
Alcaeus in poematis XVII. 11. 1.
Alexander Aetolus XV. 20. 8.
Alexander M. cf. ind. rer.
   ep. ad Aristotelem XX. 5. 7 sqq.
   ep. ad Olympiadem XIII. 4. 2.
Alexis comicus II. 23. 1.
 Pythagorizusa III. 11. 8.
Alfenus Varus digestorum lib.
 XXXIII., coniectaneor. lib. II.
 VII. 5.
Anacreon XVIII. 9. 4 sqq.
Anaxagoras u. ind. rer.
Andronicus philosophus XX. 5.
 10.
Annaeus Cornutus
 de figuris sentent. VIII. 10. 5 sq.
 in Vergilium comm. II. 6.
L. Annaeus Seneca XII. 2.
 epp. moralium lib. XXII. XII. 2.
 3 sqq.
Annianus VI. 7. VIII. 10. 1. XX.
 8.
Antisthenes VIII. 5. 1. XVIII. 7.
 4. cf. XIII. 1. 29.
Antistius Labeo I. 12. 1. III. 2.
 3; 7 sqq. XIII. 10. 1. XIII. 12. 1 sqq.
 ad XII tabb. comm. I. 12. 18. XX.
 1. 13.
   lib. II. VI. 15. 1.
 ad edict. praet. libri XIII. 10. 3.
   lib. III. ibid.
 posteriorum lib. XXXVIII sqq.
 XIII. 10. 2.
Antonius Iulianus cf. ind. rer.
 commentarii XVIII. 5. 12.
Apion Plistonices V. 14. 1 sqq. VII.
 8. 1 sq.
Aegyptiacis X. 10. 2.

- lib. V. V. 14. 4 sqq. VI. 8.
2 sqq.
- A**pollodorus comicus II. 23. 1.
Apollodorus in chronicis XVII. 4.
5 sq.
- A**pollonius Rhod. VIII. 9. 3.
Aquilius comicus III. 3. 4.
Arcesilaus u. ind. rer.
Archilochus u. ind. rer.
Archytas u. ind. rer.
Aristarchus II. 25. 4. XIII. 6. 3.
Aristeas Proconnesius VIII. 4. 3.
Aristides Samius III. 10. 6.
Aristippus u. ind. rer.
T. Aristo ICTus XI. 18. 16.
Aristophanes
*Ὀλκάδες XVIII. 13. 3.
Ran. 354 sqq. 369 sqq. **Ddf.** praef.
20 sq.
837 sqq. 1. 15. 19.
1154. 1156 sqq. XIII. 25. 7.
[1445] XII. 5. 6.
Thesmoph. prior 453 sqq. XV.
20. 7.
- A**ristoteles II. 12. 1. III. 11. 6.
III. 15. 1. III. 11. 4.; 11 sq.
XVIII. 5. 2 sqq. XX. 5. 1 sqq. cf.
ind. rer.
ad **Alexandrum M.** ep. XX. 5. 9 sqq.
analyt. prior. lib. I. 1. XV. 26.
animalium hist. lib. VI. 31. XIII.
7. 6.
lib. VII. 4. III. 16. 6; 13. X.
2. 1.
meteorolog. lib. II. 6. II. 22. 24.
περὶ μνημῆς (VI. 6. 2 sq.) VIII. 7.
cf. de somno et uig.
problem. XXVI. 37. II. 30. 11.
XXVIII. 7. XVIII. 2. 5.
libri I. 11. 17 sqq. XVIII. 5.
4 sqq. XVIII. 6.
lib. VII. III. 6.
encyclia [probl. XXX. 10.] XX. 4.
3 sq.
- physica [probl. VII. 3. XXVII. 10.]
XVIII. 4.
- [de somno et uig. c. 2 cf. *π. μνημ.*]
VI. 6. 2 sq.
- A**ristoxenus de Pythagora III. 11.
4 sqq.
- A**rrianus
dissert. Epicteti XVII. 9. 2 sqq.
lib. I. (immo II. 19.) I. 2. 6 sqq.
lib. V. XVIII. 1. 14.
- Q. Asconius** Pedianus XV. 28. 4.
C. Asinius Gallus XVII. 1.
C. Asinius Polio
ad Ciceronem ep. I. 22. 19.
ad Plancum ep. X. 26. 1 sqq.
- C. Ateius** Capito I. 12. 8. X. 20.
2 sqq.
in coniectaneis II. 24. 2; 15. XX. 2. 3.
lib. VIII. de indic. publ. III. 14.
1. X. 6. 4.
lib. *VIII. (de off. sen.?) XIII.
7. 12 sq. XIII. 8. 2.
epist. XIII. 12. 1 sqq.
de iure pontif. lib. V. III. 6. 10.
de officio senatorio (cf. coniect.) III.
10. 7 sq.
- A**tilius comicus XV. 24.
Augustus cf. ind. rer.
in epistulis X. 11. 5. X. 24. 2.
ad **Gaium** nepot. ep. XV. 7. 3.
- Aurelius** Opilius
indices **Plaut.** III. 3. 1.
Musarum lib. I. I. 25. 17 sq.
- B**acchylides XX. 7. 2.
Bias cf. ind. rer.
- S**ex. **Caecilius** cf. ind. rer.
- Q. Caecilius** Metellus Numi-
dicus
in **Valerium Messal.** accus. lib. III.
XV. 14.
ad **Cn. et L. Domitios** ep. XV. 13.
6. XVII. 2. 7.
in **C. Manlium** tr. pl. or. VII. 11.
ad pop. de ducendis uxoribus or.
I. 6.
de triumpho suo or. XII. 9. 4 sqq.
- Caecilius** Statius II. 23. 5 sqq.
V. 6. 12. XV. 24. cf. ind. rer.
- Chrysis** VI. 17. 13.

- Hypobolimaeco Aeschino XV. 14. 5.
 Plocio II. 23. 5 sqq. III. 16. 4 sq.
 Polumenis XI. 7. 6.
 Subditino XV. 9.
 Synaristosis XV. 15. 2.
 Triumpho VI. 7. 9.
- Caelius Sabinus VI. 4.
 de edict. aed. cur. III. 2. 3 sqq.
- Caesellius Vindex VIII. 14. 6.
 XVIII. 11.
 lectionum antiq. comm. II. 16. 5 sqq.
 III. 16. 11. VI. 2. XI. 15. 2 sqq.
 XX. 2. 2. cf. Terentius Scaurus.
- Callimachus III. 11. 2. VIII. 9.
 3. cf. ind. rer.
- Callistratus orator III. 13.
 de Oropo or. III. 13. 5.
- L. Calpurnius Piso
 annalium lib. I. XI. 14.
 lib. II. XV. 29. 2.
 lib. III. VII. 9.
- Caluisius Taurus cf. ind. rer.
 commentarii I. 26. 3.
 in Platonis Gorg. comm. lib. I. VII.
 14. 5. *
- Carneades VI. 14. 9 sq. cf. ind. rer.
- * Cassius [Hemina] annalium lib. I.
 XVII. 21. 3.
- T. Castricius u. ind. rer.
- Cebes Socraticus cf. ind. rer.
- Chares V. 2. 2.
- Chilo Lacedaemonius cf. ind.
 rer.
- Chrysippus I. 2. 10. VI. 16. 6.
 VII. 2. XI. 12. 1. XVIII. 1. 14.
 cf. ind. rer.
 περί καλοῦ καὶ ἡδονῆς lib. I.
 XIII. 4.
 περί προνοίας lib. III. VII. 1.
 2 sqq. VII. 2. 1 sqq.; 6 sqq.
- Cincii VII. 15. 5.
- Cincius de re militari
 lib. III. XVI. 4. 1.
 lib. V. ibid. 2 sqq.; 5.
 lib. VI. ibid. 6.
- Seruius Claudius
 commentario XIII. 23. 19.
- GELLIVS II.
- indic. Plaut. III. 3. 1.
- Q. Claudius Quadrigarius V.
 21. 6.
 (libri VIII. 14. 1; 2; 20.)
 annal. lib. I. I. 25. 6. II. 19. 7; 8.
 VI. 11. 7. VIII. 13. 4 sqq. VIII.
 14. 1 sq.; 3; 20. XVII. 2. 2 sqq.
 lib. III. I. 7. 9; 13. I. 16. 1. III.
 7. 21. III. 8. 5 sqq.
 V. V. 17. 5.
 VI. II. 2. 12 sq. XVII. 13.
 6; 8.
 VIII. XVII. 13. 5.
 XIII. XIII. 29.
 XVIII. I. 7. 9; 13.
 XVIII. VIII. 1. X. 1. 3 sq.
 XIII. 30. 7. XV. 1. 4 sqq. XX.
 6. 11.
 XXI. X. 13. 4.
 XXIII. ibid.
- Cleantes I. 2. 10.
- Clearchus III. 11. 14.
- Cloatius Verus uerborum a Graecis tractorum libris XVI. 12.
 lib. III. ibid. 5 sq.
- L. Coelius Antipater
 historiarum lib. II. X. 24. 6 sq.
 in principio libri X. 1. 3 sq.
- M. Cornelius Fronto u. ind. rer.
- Cornelius Nepos
 [in chronicis] XVII. 21. 8; 24.
 lib. I. ibid. 3.
 [in exemplis] VI. 19. 1?
 exemplorum lib. V. VI. 18. 11.
 de illustribus uiris lib. XIII. XI. 8.
 de uita Ciceronis XV. 28.
- P. Cornelius Scipio Afric. maior, cum M. Naenius tr. pl. accusareteum ad pop. or. III. 18. 3 sqq.; 6.
- P. Cornelius Scipio Africanus minor
 pro se contra Tib. Claudium Asellum (cf. III. 4.) de multa ad populum VI. 11. 9.
 or. quinta II. 20. 5 sq.
 ad populum in censura de moribus III. 20. 10. V. 19. 15 sq.

- contra Naenium III. 18. 6.
 contra P. Sulpicium Gallum VI.
 12. 4 sq.
- L. Cornelius Sisenna** II. 25. 9.
 historia XII. 15. 1.
 lib. III. XI. 15. 7.
 VI. VIII. 14. 12. XII. 15. 2.
- L. Cornelius Sulla** cf. ind. rer.
 rerum gestar. lib. II. I. 12. 16. XX.
 6. 3.
- Ti. Coruncanius** I. 10. 1. cf. ind.
 rer.
- Critolaus** peripat. VI. 14. 9 sq.
 VIII. 5. 6. XI. 9. cf. ind. rer.
- Ctesias** VIII. 4. 3.
- M. Curius Dentatus** I. 10. 1. cf.
 ind. rer.
- Demades** cf. ind. rer.
- Democritus** V. 15. 8. cf. ind. rer.
 de ui et nat. chamaeleontis X. 12.
 1 sqq.
περὶ φυσικῶν ἢ λογικῶν κανόνων
 III. 13. 2 sq.
- Demosthenes** cf. ind. rer.
 orationes contionesque VIII. 3. 1.
 in Androtonem XV. 28. 2.
 §. 7. X. 19. 2 sq.
 de corona §. 67. H. 27.
 §. 105. XIII. 1. 6. sqq.
 in Timocrat. XV. 28. 6.
- Dicaearchus** III. 11. 14.
- Diodorus Cronus** XI. 12. 2 sq.
- Diogenes Cynicus** u. ind. rer.
- Diogenes Stoicus** VI. 14. 9 sq. cf.
 ind. rer.
ἐν τῇ ἠθικῇ I. 2. 10.
- Dioxippus Hippocraticus** XVII.
 11. 6.
- Domitius Insanus** u. ind. rer.
- Draco** u. ind. monum. et rer.
- Elydis** (?) Grammatici ueteris com-
 mentarius XIII. 14. 7.
- Empedocles** cf. ind. rer.
 in carmine III. 11. 9 sq.
- Q. Ennius** XII. 2. 11. XV. 24. cf.
- ind. rer. Ennianista u. ibid. (libe
 ann. uetustissimus cf. Oct. Lam-
 padio.)
- Achille** III. 17. 14.
- Alexander** VII. 5. 10.
- annales** XVIII. 5. 2.
 in annalibus II. 26. 11. III. 14. 5
 [VI. 12. 7.] VII. 6. 6. VIII. 4
 I. X. 29. 2. [XIII. 21. 13.] XVI
 10. 1 sqq. [XVIII. 9. 3 sqq.]
 lib. I. VII. 6. 9. XIII. 23. 18.
 III. I. 22. 16.
 VII. XII. 4. XVIII. 5. 4 sqq.
 VIII. [X. 1. 6.] XX. 10. 2 sqq.
 VIII. [XII. 2. 2 sqq.; 11.]
 XII. XVII. 21. 43.
 XIII. VI. 2. 3 sqq. XVIII. 2.
 12; 16.
 XIII. II. 26. 21 sqq. X. 25. 4.
 XVI. VIII. 14. 5.
 XVIII. XIII. 21. 14.
- Cresphonte** VII. 16. 10.
- Erechtheo** ibid.
- Hecuba** XI. 4. 3 sq.
- Iphigenia** XVIII. 10. 11 sqq.
- Melanippa** V. 11. 12 sqq. [VI. 9. 17.]
- Phoenice** VI. 17. 10.
- satiris** II. 29. 20. VI. 9. 2. XVIII.
 2. 7.
- Scipione** III. 7. 2 sqq.
 [tragoediarum rell. inc.] V. 15. 9.
 V. 16. 5. XVIII. 8. 4.
- Ephorus** III. 11. 2.
- Epicharmus** I. 15. 15.
- Epictetus** cf. Arrian. et ind. rer.
- Epictetus** II. 6. 12. II. 8. 1 sqq.
 II. 9. II. 18. 8. V. 15. 8. V. 16. 3.
 VIII. 5. 2; 8. cf. ind. rer.
- Erasistratus** XVII. 11. 1 sqq.
διαφύσεων lib. I. XVI. 3. 3 sqq.
- Erucius Clarus** VII. 6. 12.
 ad Sulpicium Apollinarem ep. XII.
 18. 2.
- Euathlus** cf. ind. rer.
- Euclides** VII. 10.
 [definit. I. 2.] I. 20. 9.
- Eudoxus** cf. ind. rer.

- Eupolis I. 15. 12.
 Euripides VI. 16. 6 sq. XIII. 19.
 2 sqq. XIII. 25. 7. XVII. 4. 3.
 XX. 7. 2. cf. ind. rer.
 Bacchis 174. XIII. 10. 3.
 365 sqq. I. 15. 17.
 Cresphonte VI. 3. 28. XX. 7. 2?
 Hecuba 290 sqq. XI. 4.
 in tragoedia *Ἰσά* XIII. 19. 4.
 Phoenissis 159. XX. 7. 2?
- Q. Fabii Maximi imp. ad Carthag.
 ep. X. 27. 3. cf. ind. rer.
 Q. Fabius Pictor
 (liber ann. V. 4. 1.)
 annales V. 4. 1.
 lib. I. X. 15. 1.
 lib. III. V. 4. 3 sqq.
 [de iure pontif.] lib. I. I. 12. 14.
 X. 15. 1.
- C. Fabricii et Q. Aemilii coss. ad
 regem Pyrrhum epistula III. 8.
 6 sqq.
- Faurinus (?) orator nectus in sua-
 sione legis Liciniae de sumptu mi-
 nuendo XV. 8. c. lemm.
- Faurinus philosophus cf. ind. rer.
 libri XVII. 12. 2.
Ἱπποκράτους ῥητορῶν libri X. XI.
 5. 5.
- Fenestella XV. 28. 4 sqq.
- Fid[i]us Optatus u. ind. rer.
- Gaius Bassus
 in commentariis III. 9. III. 18. 3 sqq.
 de orig. uerb. et uocab. III. 19.
 V. 7.
 lib. III. II. 4. 3 sqq.
 VII. XI. 17. 4.
- Cn. Geilius VIII. 14. cf. ind. rer.
 in annalibus XVIII. 12. 6.
 lib. III. XIII. 23. 13 sqq.
- Hadrianus in or. quam in Sen. de
 Italicis habuit XVI. 13. 4 sqq.
 cf. ind. rer.
- Hegesias VIII. 4. 3.
- Hellanicus cf. ind. rer.
 in Aegyptiacis I. 2. 10.
- C. Heluius Cinna XVIII. 9. 7.
 in poematis VIII. 12. 12. XVIII.
 13. 5.
- Heraclides Ponticus VIII. in fragm.
 cap. inc.
 [Heraclitus] Ephesius praef. 12.
- Hermippus III. 13.
- Herodes Atticus cf. ind. rer.
- Herodotus cf. ind. rer.
 histor. lib. I. 17. I. 11. 7.
 23 sq. XVI. 19.
 68. III. 10. 11.
 85. V. 9. 4.
 II. 22. VIII. 4.
 III. 108. XIII. 7. 1 sq.
 III. 28. XVII. 8. 16.
 III. 173. XVI. 11. 3 sqq.
 VI. 37. VIII. 4.
- Hesiodus III. 11. 5. VIII. 9. 3. cf.
 ind. rer.
 opp. et dier. 40 sq. XVIII. 2. 13.
 266. III. 5. 7.
 719 sq. I. 15. 14.
 [825.] XVII. 12. 4.
 theog. 142. III. 11. 5.
- Hierocles Stoicus u. ind. rer.
- Hippocrates XVII. 11. 6. XVIII.
 2. 8. cf. XIII. 6. 3 et ind. rer.
 comment. in Hippocr. cf. Sabinus.
 Hippocraticus u. Dioxippus.
περὶ τροφῆς III. 16. 7 sq.; 20.
- Homerus VI. 20. 4 sqq. VIII. 9. 3.
 XIII. 6. cf. ind. rer.
 II. I. 1. III. 11. 5.
 459. XV. 3. 8.
 462 etc. (*ἀλθόσα οἶνον*) XVII.
 8. 10.
 II. 8. III. 25. 21.
 135. XVII. 3. 2 sqq.
 212 sq. I. 15. 11.
 246. ibid.
 III. 8 sq. I. 11. 8.
 221. I. 15. 3 sq.
 III. 125. V. 8. 10.
 223 sq. II. 6. 11.

- V. 304 etc. (*οἰοι νῦν βροτοί εἰ-
σιν*) III. 10. 11.
366 etc. (*τὰ δ' οὐκ ἄκουτε πε-
τέσθη*) II. 6. 11.
VII. 89 sqq. XV. 6.
279. XIII. 25. 18 sq.
VIII. 399. XIII. 25. 21.
XI. 163 sq. XIII. 25. 16.
728. XIII. 27. 3.
XII. 237 sq. VII. 6. 12.
XIII. 41. XV. 3. 8.
XVI. 33 sqq. XII. 1. 20.
583. XIII. 21. 25.
XVII. 133 sqq. XIII. 7. 3 sq.
755. XIII. 21. 25.
XVIII. 318 sqq. XIII. 7. 5.
487 sqq. II. 21. 3.
XX. 270 sqq. XIII. 6. 4.
336. XIII. 1. 2.
446 etc. (*ἡέρα βαθεῖαν*) XIII.
21. 14.
XXII. 151 sq. VI. 20. 5.
XXIII. 186. XIII. 6. 3.
382. II. 26. 20.
XXIII. 603 sq. XX. 7. 2.
Odys. XIII. 6. 3.
I. 1. XVIII. 9. 5.
32 sqq. VII. 2. 14.
64 etc. (*τεχνὸν ἐμόν* etc.) I. 15.
3 sq.
69? (cf. VIII.) III. 11. 5.
441 sq. XIII. 6. 3.
III. 295. II. 30. 7.
III. 86. XIII. 6. 4.
392. XIII. 6. 5.
V. 295 sq. II. 22. 16.
296. II. 22. 9. II. 30. 8.
VI. 102 sqq. VIII. 9. 12 sqq.
VIII? (cf. I. 69.) III. 11. 5.
VIII. 39. I. 2. 8.
X. 72. XVI. 12. 2.
XI. 245. VIII. 10. 3.
246. *ibid.*
248 sqq. III. 16. 15 sqq.; 22.
596. II. 30. 10; VI. 20. 5.
612. XIII. 25. 16.
XII. 245 sq. XIII. 6. 3.
XIII. 1 sq. V. 1. 6.
XV. 45. XIII. 6. 3.
XX. 241 sq. XIII. 25. 20.
XXII. 128. 137. XIII. 6. 3.
XXIII. 296. VIII. 10. 3.
Horatius
[in carmine Latino: Hor. C. I. 3.
4.]? II. 22. 2.
Serm. I. 5. 78. *ibid.* 25.
Q. Hortensius I. 5. 2 sq. VII. 6.
13. XVIII. 9. 7.
Hysicrates grammaticus, libri
super his quae a Graecis accepti
sunt XVI. 12. 6.
Isigonus Nicaeensis VIII. 4. 3.
Isocrates u. ind. rer. Isocratii u.
ibid. Isocratum XVIII. 8. 2.
C. Iulius Caesar I. 10. 4. VI. 9.
15. VIII. 15. X. 24. 2. XVIII.
4. 1. cf. *ind. rer.*
de analogia III. 16. 9. XVIII. 6.
3 sqq.
lib. I. I. 10. 4. XVIII. 8. 7.
lib. II. VIII. 14. 25.
in Anticatone III. 16. 8.
ad C. Oppium et Cornelium Balbum
epp. libris XVII. 9. 1 sqq.
in or. pro Bithynis V. 13. 6.
in Dolabellam act. * I. lib. I. III.
16. 8.
in or. qua rogationem suasit Plau-
tiam XIII. 3. 5.
C. Iulius Caesar Octavianus
u. Augustus.
Iulius Celsinus u. ind. rer.
C. Iulius Hyginus
in exemplis X. 18. 7.
in Vergil. comm. I. 21. 2 sqq. VII.
6. 2 sqq. X. 16.
de Vergilio lib. III. XVI. 6. 14 sq.
de uita rebusque illustrium uiro-
rum [VI. 1. 2; 6.]
lib. VI. 1. 14. 1.
Iulius Modestus quaestionum
confusarum lib. II. III. 9. 1.
Iulius Paulus u. ind. rer.

- M. Iunius Brutus Ictus u. ind. rer.
Iunius [Gracchanus] XIII. 8.
Iuuentius in comoedia XVIII. 12. 2.
- D. Laberius VIII. 15. XVII. 2. 21.
XVII. 14. 1 sq. XVIII. 13. 3. in
mimis XVI. 7.
Alexandrea XVI. 7. 13 sq.
Anna Peranna ibid. 10.
Cacomneme ibid. 8.
Catulario VI. 9. 18.
Coloratore ibid. 4.
Compitalibus XVI. 7. 7. XVI. 9. 4.
Cophino XVI. 7. 2.
Fullone ibid. 3.
Gallis VI. 9. 3.
Gemellis I. 7. 12 sq.
Lacu Auerno XI. 15. 1.
Natal[icio] XVI. 7. 9.
Necyomantia ibid. 12. X. 6. 6.
Restione X. 17. 2 sq. XVI. 7. 6.
Salinatore III. 12. 2; 4.
Saturnalibus XVI. 7. 11.
Sororibus VIII. 12. 11.
Staminariis XVI. 7. 4.
Stricturis III. 18. 9.
- Laelius Felix ad Q. Mucium lib.
I. XV. 27.
- C. Laelius Sapiens cf. ind. rer.
Laenius XVIII. 9. 7.
in Alcesti XVIII. 7. 2 sq.
in Erotopaeguis II. 24. 8 sq.
in Protesilaodamia XII. 10. 5.
Largius Licinus in Ciceromastige
XVII. 1.
- P. Lauinius de uerbis sordidis XX.
11.
- C. Licinius Caluus XVIII. 9. 7.
in poematis VIII. 12. 10.
- Licinius XV. 24. Licinius Im-
brex Neaera XIII. 23. 16 sq.
- Licinius Mucianus VIII. 4. 15.
- L. Liuius Andronicus XVII. 21.
42. (liber uerae uetustatis XVIII.
9. 5.)
in Odyssea III. 16. 11. VI. 7. 11 sq.
Odys. uersus primus XVIII. 9. 5.
- C. Lucilius I. 3. 19. II. 24. 4; 10.
III. 16. 6 bis. VI. 3. 28. VI. 14.
6. VIII. 5. VIII. 14. 22. XVIII.
5. 10. XVIII. 8. XX. 8. 4. cf.
ind. rer.
satur. lib. I. X. 20. 4.
III. I. 16. 2. XVI. 9. 6.
VII. VIII. 14. 23.
VIII. I. 16. 12.
XI. III. 17. 1; 2. XI. 7. 9.
XII. VIII. 14. 11.
XV. I. 16. 11. III. 17. 3.
XVI. III. 1. 3.
XX. III. 14. 11 sq.
[XXVI]. XVI. 5. 7.
in Lucil. comm. scriptores II. 24. 5.
- Lucretius
I. 304 Lchm. V. 15. 4.
326. XVI. 5. 7.
II. 1153 sq. XIII. 21. 21.
III. 223 sq. I. 21. 5 sqq.
528 sq. X. 26. 9.
VI. 1275. XII. 10. 8.
- Luſcius comicus XV. 24.
- Q. [Lutatius] Catulus XVIII. 9. 10;
14.
- Lysias cf. ind. rer.
- T. Maccius (III. 3. 9) Plautus III.
3. III. 7. 2. XV. 24. XVIII. 12.
3 sq. XX. 10. 2. epigr. sepulcrale
I. 24. 1; 3. indices fabularum Plau-
tin. III. 3. 1 sqq. cf. ind. rer.
Addictus III. 3. 14.
Agroecus? III. 3. 9.
Amphitr. I. 1. 25. (180.) I. 7. 17.
Asinar. I. 1. 1. (16.) sq. I. 22. 20.
II. 2. 16. (282.) sqq. VI. 17. 12.
III. 1. 35. (539.) XVIII. 12. 5.
Astraba XI. 7. 5.
Aulularia II. 4. 12. III. 14. 15.
fragm. VI. 9. 6.
Bacchides III. 8. 77. (918.) I. 7. 3.
V. 2. 71. (1189.) III. 14. 14.
Bis compressa? III. 3. 9.
Boeotia? III. 3. 3 sqq.; 9.
Casina III. 5. 50 sqq. I. 7. 11; 13.

- Cistell. I. 3. 14 sq. III. 16. 2.
 fragm. VI. 7. 3.
 Commorientes? III. 3. 9.
 Condallum? III. 3. 9.
 Epidicus I. 2. 36 sq. III. 6. 4.
 II. 2. 11. III. 17. 4.
 Fretum? III. 3. 7 sq.
 Gemini Leones? III. 3. 9.
 Men. I. 2. 45 (157.) III. 14. 16.
 V. 7. 57. (1047.) XVIII. 9. 4; 6.
 Mil. glor. II. 4. 6 sq. (359 sq.) XV.
 15. 4.
 Mustellar. I. 3. 123. (280.) XX.
 6. 12.
 Neruolaria? III. 3. 6.
 Pearsa III. 3. 65. (534.) V. 21. 16.
 Poenulo I. 2. 152. XVIII. 8. 6.
 V. 2. 151 sqq. XIII. 30. 6.
 Pseudul. I. 1. 1 (3.) sqq. XX. 6. 9.
 Rudente I. 5. 17. (275.) VIII. 12.
 21.
 Satorio III. 3. 14.
 Stich. III. 2. 40. (497.) VI. 17. 4;
 6; 11.
 Trigeminis VI. 9. 7.
 Triunmmo I. 2. 157. (194.) XVII.
 6. 7.
 Truculento II. 6. 34. XIII. 23. 11 sqq.
 Macedo philosophus cf. ind. rer.
 Manilius, ind. Plaut. III. 3. 1.
 M'. Manilius Ictus u. ind. rer.
 L. Manlfus Torquatus u. ind. rer.
 Masurius Sabinus III. 16. 23. V.
 6. 27. V. 19. 11 sqq. X. 15. 17.
 XI. 18. 11. XIII. 2. 1.
 de furtis XI. 18. 12 sqq.
 de indigenis comm. III. 9. 8 sqq.
 iuris ciu. lib. II. III. 1. 21 sqq.
 III. 2. 15. XI. 18. 20 sqq.
 III. V. 13. 5.
 memorialium lib. I. VII. 7. 8.
 VII. III. 20. 11.
 XI. V. 6. 13 sq. [27.]
 Cn. Matus
 Iliados lib. II. VII. 6. 5.
 XIII. VIII. 14. 15.
 XXI. VIII. 14. 14.
 in mimiambis X. 24. 10. XV. 25.
 1 sq. XX. 9. 2 sqq.
 Memmius XVIII. 9. 7.
 Menander II. 23. cf. ind. rer.
 Plocio II. 23. 6 sqq. III. 16. 3.
 Menedemus Rhodius cf. ind. rer.
 Menippus II. 18. 7. cf. M. Teren-
 tius Varro.
 Mnesitheus XIII. 31. 14.
 P. Mucius Scaeuola pater P. M.
 XVII. 7. 3.
 Q. Mucius Scaeuola P. M. III. 2.
 12 sqq. III. 1. 17. V. 19. 6. XVII.
 7. 3. cf. Seru. Sulpicius et ind. rer.
 de iure ciuili lib. XVI. VI. 15. 2.
 Musonius philosophus u. ind. rer.
 Mys u. ind. rer.
 Cn. Naeuius III. 3. 15. VII. 8. 5.
 VIII. 14. XV. 24. epigr. sepulcr.
 I. 24. 1 sq. cf. ind. rer.
 belli Poenici carm. V. 12. 7. XVII.
 21. 45.
 Hariolus III. 3. 15.
 Hesiona trag. X. 25. 3.
 Leon III. 3. 15.
 Triphallo II. 19. 6.
 Naucrates X. 18. 6.
 Neratius de nuptiis III. 4. 4.
 P. Nigidius Figulus II. 26. 19.
 III. 10. 2. III. 16. 1. V. 21. 6.
 VIII. 14. VIII. 12. 6. X. 11. 2 sqq.
 XI. 11. XIII. 10. 4. XIII. 1. 11.
 XVIII. 14. 1; 3.
 de animalibus lib. II. VI. 9. 5.
 augurii priuati lib. I. VII. 6. 10.
 comm. grammaticis III. 12. 1. X.
 4. XII. 14. 3 sq. XIII. 6. 3. XV.
 3. 4 sqq. XVII. 13. 11. XVIII.
 4. 11. XVIII. 14. 4 sqq.
 lib. XI. III. 9. 1 sqq.
 XXIII. XVII. 7. 4 sqq.
 XXIII. XIII. 26.
 XXVIII. X. 5.
 Nouius Lignaria XV. 13. 4.
 Parco XVII. 2. 8.

- D**etauius Lampadio XVIII. 5. 11.
Olympiadis ad Alexandrum M. ep. XIII. 4.
Mesicritus VIII. 4. 3.
Oppius VI. 1. 2; 6. cf. ind. rer.
- F**acuuius VI. 14. 6. XIII. 8. 4. XIII. 1. 34. epigr. sepulor. I. 24. 1; 4. cf. ind. rer.
 Chryse III. 17. 15.
 Niptris [II. 26. 13.] XIII. 30. 3.
 Paulo VIII. 14. 13.
- P**amphila lib. XI. XV. 23. 2. comm. XXVIII. XV. 17. 3.
Panaetius XII. 5. 10. XVII. 21. 1. cf. ind. rer.
 de officiis lib. II. XIII. 28.
Parthenius VIII. 9. 3. XIII. 27. 1.
Peregrinus Proteus u. ind. rer.
Persaeus u. ind. rer.
Phaedo II. 18. 1 sqq.
 de Socrate sermones II. 18. 5.
Philemo XVII. 4. 1 sq.
Philippides u. ind. rer.
Philippus rex. u. ind. rer.
 . epp. libri VIII. 3. 3.
 ad Aristotelem ep. ibid. 3 sqq.
Philistio Locrus XVII. 11. 6.
Philochorus III. 11. 2. XV. 20. 5.
Philolaus Pythagoricus cf. ind. rer.
Pindarus XVII. 10. XX. 7. 2.
 Pyth. I. 21 (40) sqq. XVII. 10. 8 sqq.
Plato I. 9. 9 sq. II. 18. 1. V. 15. 7. V. 16. 4. VIII. 8. XIII. 3. XVI. 8; 9. XVII. 12. 3. XVIII. 11. 2. cf. XIII. 1. 29. uersus Platonis (?) XVIII. 11. 2 sq. Platonica disciplina eiusque sectatores VII. 10. 1. XV. 2. 1. XVIII. 13. 7. u. ind. rer. s. u. Plato, Platonicus, Academia. Gorgia p. 484 sq. VII. 14. 6 sqq. 525. X. 2.
 (in Gorgiam comm. cf. Caluisius Taurus).
 de legibus libri XX. 1. 4.
- lib. I. p. 647 sqq. XV. 2. 3 sqq. II. p. 666. ibid.
 III. p. 694. XIII. 3. 4.
Parmenide p. 156. VII. 13. 10 sq.
Phaedo II. 18. 2.
 p. 60. VII. 1. 6.
Phaedrus I. 9. 9.
Philebus VIII. 5. 7.
Protagoras V. 3. 1.
 de rep. XIII. 3. 3.
 lib. V. p. 457. XVIII. 2. 8. VIII. p. 571. III. 11. 3.
Symposion I. 9.
 p. 180 sq. XVII. 20.
Thaeteto (immo Theage p. 125. cf. de rep. VIII. p. 568.) XII. 19. 2.
Timaeus III. 17. 5 sqq.
 [p. 86?] XVII. 12. 3.
 p. 91. XVII. 11. 1; 5 sqq.
- P**lautius III. 3. 10.
- C.** Plinius Secundus in libris N. H. XVII. 15. 6.
 lib. VII. 2. 2. 16 sqq. VIII. 4. 8 sqq. 3. 3. 34. VIII. 4. 16.
 3. 4. 36. VIII. 4. 13 sqq.
 5. 4. 40. III. 16. 22 sq.
 6. 5. 42. III. 16. 24.
 X. 49. 70. 137. X. 12. 7.
 XXV. 5. 21. 52. XVII. 15. 6.
 [6. 25. 61.] XVII. 15. 7.
 XXVIII. 8. 29. 112 sqq. X. 12. 1 sqq.
 studiosorum libris VIII. 16. 2 sqq.
- P**lutarachus cf. ind. rer.
 de Herculis . . ingenio atque uirtutibus I. 1. 1.
 de Homero lib. I. III. 11. 11 sq.
 II. II. 8. 1 sqq. II. 9.
περὶ πολυπραγμοσύνης XI. 16.
περὶ ψυχῆς lib. I. I. 3. 31. XV. 10.
 symposiac. VII. 1. XVII. 11. 1 sqq. VII. 3. XVII. 11. 6.
 VII. 5. 3? III. 5.
 VIII. 4. 5. III. 6.
 VIII. 8. III. 11. 13.
 de tuenda sanit. praec. 7.? III. 5.

- Polybius** VI. 14. 10.
Polystephanus VIII. 4. 3.
Pompeius Lenaeus XVII. 16. 2 sqq.
L. Pomponius
   Aeditumo XII. 10. 7.
   Gallis transalpinis XVI. 6. 7.
   Meuia X. 24. 5.
   Porcetra XVIII. 6. 6.
Pompylus u. ind. rer.
M. Porcius Cato Censorius II. 17. 7. III. 14. 19. III. 9. 12. III. 12. 3. V. 21. 6. X. 21. 2. XI. 8. XVI. 12. 8. XVIII. 7. 3. XVIII. 10. 10. (libri ueteres or. contra Tib. exulem II. 14. 1. or. de Ptolemaeo c. Thermum XVIII. 9. 5.) cf. ind. rer.
   de agricultura III. 14. 17 sq. u. de re rust.
   epistularum quaestionum (? cf. Terentius Varro) lib. I. VI. 10. 2. de moribus carm. XI. 2.
   originum libris II. 22. 28 sq. III. 7. X. 24. 7. XVIII. 12. 7. lib. I. I. 16. 4. XV. 9. 5. (lib. V. ?) II. XVII. 13. 4. III. XVII. 13. 3. III. II. 19. 9. II. 28. 5 sq. V. 21. 17. X. 1. 10. XI. 1. 6 sq. XI. 3. 2. V. VI. 3. 7 sqq. XI. 3. 2. XV. 13. 5. cf. lib. I. et or. pro Rhodiensibus. VI. XX. 5. 13. VII. XIII. 25. 15. cf. or. de Lusit.
   in orationibus XIII. 25. 12.
   or. de Achaeis II. 6. 7.
   de aedilibus uicio creatis XIII. 18.
   de bello Carthag. VIII. 14. 10.
   de consulatu suo III. 17. 15.
   de decem hominibus XIII. 25. 12.
   de dote X. 23.
   de falsis pugnis X. 3. 15 sq.
   de re Floria VIII. 12. 7 sq.
   in M. Fulutum Nobiliorem V. 6. 24 sqq.
   contra Furium X. 24. 10.
   de Lusitanis cum Ser. Galbam accusauit (cf. orig. lib. VII.) I. 12. 17. XIII. 25. 15.
   ad milites contra Galbam I. 23. 1 sq. ne ueteri sit imperium ubi nouus uenerit XX. 2. 1.
   apud censores in Lentulum V. 13. 4.
   Numantiae apud equites XVI. 1. 3 sq.
   de praeda militibus diuidenda XI. 18. 13.
   de Ptolemaeo contra Thermum XVIII. 9. 1; 5. XX. 11. 5.
   de Rhodiensibus in senatu XI. 3. 7 sqq. XIII. 25. 13 sq. cf. orig. lib. V.
   de sacrificio commisso VI. 22. 3. pro se contra C. Cassium X. 14. 3. si se Caelius tribunus pl. appellasset I. 15. 8 sqq.
   de suis uirtutibus XVI. 14. 2. contra Tiberium exulem II. 14. pro L. Turio contra Cn. Gellium XIII. 2. 21; 26.
   in L. Veturium XVII. 2. 20. or., qua Voconiam legem suasit VI. 13. 3. XVII. 6. 1 sqq.
   de re militari VI. 4. 5.
   de re rust. c. I. X. 26. 8. c. CLI. u. de agricult.
M. Porcius Cato M. f. [Licinianus]
   u. ind. rer.
   de iuris discipl. libri XIII. 20. 9.
M. Porcius Cato Nepos u. ind. rer.
   oratt. XIII. 20. 1; 4; 10; 12; 16.
Porcius Licinus XVII. 21. 45. XVIII. 9. 10; 13.
Posidippus II. 23. 1.
A. Postumius Albinus XI. 8. historiae principio XI. 8. 3.
Postumius Festus u. ind. rer.
Prodicus u. ind. rer.
Protagoras u. ind. rer.

- Publius mimographus XVII. 14.
 Pyrrho XI. 5. 4.
 Pythagoras u. ind. rer.
 Pythagorei [aur. verba u. 54.] VII.
 2. 12.
- Q**uinctius Atta
 in Aedilicia VI. 9. 10.
 in Conciliatrice VI. 9. 8.
- R**utilius VI. 14. 10.
- S**abinus medicus, commentator
 Hippocratis III. 16. 8.
Sallustius Crispus XVIII. 4.
 (libri VIII. 14. 26. XX. 6.) cf. ind.
 rer.
 in Catilina c. 3. 2. III. 15.
 5. 4. I. 15. 18.
 7. 5. VIII. 12. 9.
 11. 3. III. 1.
 23. 1? II. 17. 7. III. 17. 6.
 ibid. 3. VI. 17. 7 sq; 11.
 33. 2. XX. 6. 14.
 in historiis I. 15. 13. II. 17. 7 et.
 III. 17. 6? (u. Cat. XXIII. 1.) II.
 27. 2 sqq. VIII. 12. 22. (?u. Iug.
 LXXXIII. 3.) X. 7. 1. X. 21.
 2? (u. Iug. LXXI. 3.)
 lib. I. VIII. 12. 14; 15. X. 26.
 1 sqq; 10. [XV. 13. 8.]
 lib. II. X. 20. 10. XIII. 30. 5.
 lib. III. XVIII. 4. 3 sqq.
 Iugurtha c. 70. 2. I. 22. 15.
 71. 3. X. 21. 2.
 86. 2. XVI. 10. 14; 16.
 93. 3? VIII. 12. 22.
 97. 3. VIII. 14. 26.
- Santrae VII. 15. 5.
 Sappho XVIII. 9. 4. XX. 7. 2.
 Sempronius Asellio I. 13. 10. II.
 13. 3.
 historiae (rer. gest.) lib. I. V. 18.
 7 sqq.
 lib. III. XIII. 3. 6.
 V. II. 13. 2 sqq.
- lib. XIII. III. 9. 12.
 XIII. XIII. 22. 8.
C. Sempronius Gracchus I. 11.
 10 sqq. X. 3. XX. 6. 11.
 or. qua legem Aufeliam (?) dissua-
 sit XI. 10.
 de legibus promulgatis VIII. 14.
 16 sqq. X. 3. 2 sqq; 11.
 in P. Popilium principio XI. 13.
 de P. Popilio circum conciliabula
 I. 7. 7 sq.; 13.
 cum ex Sardinia rediit ad pop. in
 contione XV. 12.
- C.** Sempronius Tuditanus VII.
 4. 1; 4.
 in comment. XIII. XIII. 15. 4.
 Seruilianus u. ind. rer.
 Sinius Capito V. 20. 1.
 epp. liber V. 21. 9.
 ep. prima ad Pac. Labeonem V.
 21. 10 sqq.
 ad Clodium Tuscum V. 20. 2.
- Socrates u. ind. rer.
 Solon u. ind. rer.
 Sophocles cf. ind. rer.
 in trag. *Αίας ὁ Λοκρός* XIII. 19. 2.
 Electra VI. 5. 5 sq.
 [in Hipponoo] XII. 11. 6.
 in trag. *Φθιώτιδες* XIII. 19. 3.
- Sotion Peripateticus, *κέρως Ἀμαλ-
 θείας* I. 8.
- Speusippus u. ind. rer.
 Suetonius Tranquillus XV. 4. 4.
 Iudicrae hist. lib. I. VIII. 7. 3.
 Sulpicius Apollinaris cf. ind.
 rer.
 ep. quadam XV. 5. 3 sqq.
 ad Erucium Clarum ep. XIII. 18. 3.
- Ser. Sulpicius Rufus III. 2. 12.
 VII. 5. 1.
 de dotibus III. 3. 2. III. 4.
 ad M. Varronem ep. II. 10. 1.
 de sacris detestandis lib. II. VII.
 12. 1; 4.
 in reprehensis Scaeuolae capitibus
 III. 1. 20.

- Terentius Afer** VI. 14. 6. cf. ind. rer. (libri neteres III. 16. 2.)
- Heautontim.** II. 1. 16. III. 9. 11. II. 3. 46. III. 16. 2.
- Phorm.** I. 2. 38 sq. VI. 7. 4. I. 3. 20. XX. 6. 4; 11.
- Terentius Scaurus de erroribus Caesellii** XI. 15. 3 sqq.
- M. Terentius Varro** I. 20. 4; 8. II. 21. 8 sqq. II. 25. 10. II. 28. 3. III. 3. 2 sqq. III. 10. 17. III. 14. III. 9. 1. III. 16. 1. V. 21. 6. VI. 14. 6. VIII. 9. 10. X. 7. 2. X. 27. 5. XI. 6. 5. XVI. 8. 2. XVI. 16. 2 sqq. XVI. 8. 6. XVII. 4. 3. XVII. 21. 24. XVIII. 9. 4. XVIII. 10. 10. XVIII. 14. 1 sq. (sat. *Ἐδοκῶν* lib. XIII. 31. 6.) cf. ind. rer. in antiquitatibus rer. diuinarum XVI. 17. 2.
- lib. II. X. 15. 32.
VII. XVIII. 12. 9.
XIII. 1. 18. III. 16. 5 sq.; 9 sq. XV. 30. 7.
- rer. humanarum. XI. 1. 1; 4. lib. I. XIII. 17. 2 sqq. XIII. 1. 18. [XVI.] V. 4. 5. XVII. 1. 16. 3. XXI. XI. 1. 5. XIII. 12. 5 sqq. XIII. 13. 4 sqq. XXV. XVII. 3. 4 sq. lib. de bello et pace I. 25. 1 sqq.; 10. de diebus III. 2. 2 sqq.
- de comediis Plautinis lib. I. III. 3. 9 sq.
- in libris disciplinarum XVIII. 15. 2. [lib. III?] I. 20. 4; 8. V. X. 1. 4 sqq.
- ad Seruium Sulpicium ep. II. 10. epistular. quaestionum lib. I (? cf. M. Porcius Cato) VI. 10. 2. III. XIII. 8. 2. ibid. in literis ad Oppianum XIII. 7. 3 sqq.
- hebdomad. uel de imaginibus lib. I. III. 10. 1 sqq. III. 11. 3; 7. isagogicus ad Pompeium comm. XIII. 7. 2 sq.
- de ling. Lat. ad Ciceronem lib. VI. 59. X. 21. 2. VIII. (fragm.) II. 25. 5 sqq. X. 80. VI. 11. 8. XXIII. XVI. 8. 6.
- de sermone (ling.) Lat. ad Marcellum lib. II. XII. 6. 3. XII. 10. 4. XVIII. 12. 8. III. XVI. 12. 7 sq.
- in logistoricis Cato, de lib. educ. III. 19. 2. XX. 11. 4. Oreste, de insania XIII. 4. 1. Pio, de pace XVII. 18. Sisenna, de historia XVI. 9. 5. de poetis lib. I. I. 24. 3. XVII. 21. 43; 45. de re rust. lib. III. 3. 1 sq. II. 20. 1. III. 3. 8. ibid. 3. III. 16. 12. ibid. 9.
- satirae cynicae s. Menippeae XIII. 31. 1. *Ἰδὲ καὶ τὰς οἱ γέροντες* VII. 5. 10. *περὶ ἐδεσμάτων* VI. 16. 1 sqq. XV. 19. exdemeticus XVIII. 8. 17. *Ἰπποκράτων* III. 18. 5. *Ἐδοκῶν* XIII. 31. 2 sqq. nescis quid uesper uehat I. 22. 4 sqq.; 10. XIII. 11. de officio mariti I. 17. 4. *σκιωμαχία* XIII. 23. 4. *τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον* XIII. 29. 5.
- Theocriti Bucolica** VIII. 9. 3 sqq. III. 3 sqq. ibid. 7 sqq. V. 88 sq. ibid. 4 sqq.
- Theodectes** X. 18. 6. trag. Mausolus X. 18. 7.
- Theognis** u. ind. rer.
- Theophrastus** III. 13. 2. VI. 8. 2. XVI. 15. 1. cf. ind. rer.

- de amicitia VIII. 6.
lib. I. I. 3. 10 sqq.
- Theopompus X. 18. 6. XV. 20.
1 sqq. XVI. 15. 1.
- Thucydides I. 11. 1 sqq. cf. ind.
rer.
lib. V. 70. I. 11. 5.
- Timaeus in historiis XI. 1. 1.
- Timon in sillo III. 17. 4 sqq.
- Trabea com. XV. 24.
- C. Trebatius III. 2. 9 sqq.
de religionibus lib. II. VII. 12.
4 sqq.
- M. Tullius Cicero I. 5. 2. V. 8.
4. VI. 9. 15. X. 1. 7. X. 3. X. 21.
1 sq. X. 24. 1. XI. 11. 1. XII. 2.
2 sqq. XIII. 17. 2. XV. 28. XVII.
2. 5. XVII. 13. 2. XVIII. 7. 8.
XX. 6. 11. (libri I. 7. 1. I. 16. 15.
VIII. 14. 6. XII. 10. 6. XIII. 21.
6.) cf. M. Tullius Tiro et ind. rer.
Brut. c. 15. 57 sqq. XII. 2. 4.
40. 148. XI. 2. 4.
- orator c. 47. 158. XV. 3.
48. 159. II. 17.
50. 168. XIII. 21. 24. XVIII.
7. 7.
- de or. lib. I. 12. 51. I. 15. 7.
II. 66. 268. III. 8. 8.
III. 35. 142. I. 15. 5 sqq.
III. 60. 225. I. 11. 15 sqq.
- in Anton. orat. I. 4. 10. XIII. 1.
1 sqq.
II. 29. 71. I. 22. 17.
II. 30. 76. XIII. 22. 1; 6.
II. 31. 77. VI. 11. 3 sqq.
VI. 5. 15. I. 16. 5.
- pro A. Caecina c. 11. 31. VII. 16. 12.
pro Cluentio c. 26. 72. XVI. 7. 10.
pro Coelio c. 3. 6. XVII. 1. 4 sqq.
pro Milone c. 20. 53. I. 16. 15.
in L. Pisonem c. 1. 1. XIII. 25. 22 sqq.
pro Cn. Plancio c. 1. 1. VIII. 12. 4 sqq.
6. 16; 7. 17. XX. 6. 11.
28. 68. I. 4. 2 sqq.
- de imp. Cn. Pompei c. 11. 30. I. 7.
20.
12. 33. I. 7. 16 sqq.
- de provinc. cons. c. 8. 19. III. 16. 19.
XV. 5. 5 sqq.
12. 29. III. 16. 19. XV. 5. 7.
pro Quinctio c. XV. 28. 2 sqq.
pro C. Rabirio c. 4. 13. XII. 3. 1.
pro S. Roscio XV. 28. 2 sqq.
c. 45. 131. VIII. 14. 19.
- contra Rullum de l. agr. Kal. Ian.
fragm. XIII. 25. 4 sqq.; 24 sqq.; 32.
II. 22. 59. ibid.
- II. 36. 100. VII. 16. 7.
- pro P. Sestio c. 12. 29. VIII. 14. 6 sqq.
27. 58. XII. 13. 25 sqq.
- pro P. Sulla (cf. I. 5. 3.) c. 26. 72.
VII. 16. 6.
- in Verrem
deacc. constituendo c. 1. 3. III. 9. 7.
4. 11. XIII. 25. 10 sqq.
5. 19. XIII. 25. 9.
- act. II.
II. 78. 191. XIII. 21. 16 sqq.
[78. 192.] (Gell. I.) VII. 16. 13.
III. 89. 207. XII. 13. 17 sqq.
III. 44. 96. XII. 10. 6.
45. 99. XIII. 21. 22. .
55. 122. II. 6. 8.
- V. 62. 161 sqq. X. 3. 7 sqq.
65. 167. I. 7.
66. 169. XIII. 21. 15.
- contra contionem Q. Metelli XVIII.
7. 7; 9.
- epp. ad Atticum lib. VIII. 5. 2. III.
9. 6.
ad L. Plancum, in ep. Asin. Polio-
nis ad Cic. [X. 33. 5. epp. ad
fam. quae dic.] I. 22. 19.
ad Ser. Sulpicium [III. 4. 4] XII.
13. 21 sqq.
- de amicitia I. 3. 11 sqq. VIII. 6.
c. 9. 30. XVII. 5.
17. 61. I. 3. 13.
- de diuin. lib. I. 25. 54. XV. 13. 7.
I. 30. 62; III. 11. 3 sqq.
I. 40. 87. XV. 13. 7.
- de fato fragm. VII. 2. 15.
- de finibus lib. II. 13. 39. XV. 13. 9.

- de officiis XIII. 28. 1.
 de rep. lib. II. (lib. III. 21. 32.) I. 22.
 8; 10.
 V. 9. 11. XII. 2. 7 sqq.
 VI. 2. 2. VII. 16. 11.
 Tusculan. disp. lib. I. 7. 14. XVI.
 8. 8.
 III. 31. 75. X. 18. 2.
 de gloria lib. II. XV. 6.
 de iure ciu. in artem redig. I. 22.
 7; 10.
 laus Catonis XIII. 20. 3 sq.; 14.
 oeconomico XV. 5. 8.
 M. Tullius Tiro I. 7. 1. III. 10. 6.
 VI. 3. 8 sq. XII. 3. 3 sq. XIII. 9.
 1 sq. XIII. 21. 16. XV. 6. 2. cf.
 ind. rer.
 epistula X. 1. 7 sq.
 ad Q. Axium ep. VI. 3. 10 sqq.
 in pandectis XIII. 9. 3 sqq.
- Valerius Aedituus** XVIII. 9.
 10 sqq.
- Q. Valerius Antias** V. 21. 6. VI.
 19. 8. VII. 8. 6.
 historia (annal.) III. 8. 4. VII. 6. 6.
 lib. XXII. VI. 9. 12.
 XXIII. I. 7. 10; 13.
 XXXV. VI. 9. 9.
 LXXV. ibid. 17.
- Valerius Catullus** XVIII. 9. 7.
 (libri VI. 20. 6.)
 carm. 27. 1 sqq. VI. 20. 6.
 92. VII. 16. 2 sqq.
- Valerius Maximus** factorum et
 dictorum memorabilium lib. VIII.
 (immo VIII. 1. 3. 2.) XII. 7. 8.
- M. Valerius Messalla** augur XIII.
 14. 5 sq.
 de auspiciis lib. I. XIII. 15. 3 sqq.
 XIII. 16. 1 sqq.
- Valerius Probus** I. 15. 18. III.
 1. 5 sq. VI. 7. 3. VI. 9. 11 sq.
 VIII. 9. 12 sqq. XIII. 21.
 commentationes XV. 30. 4.
 ep. ad Marcellum III. 7.
 de occulta literarum significatione
 in epp. C. Caesaris scriptura XVII.
 9. 5.
- Q. Valerius Soranus** cf. ind. rer.
- C. Valgius Rufus** de rebus per
 epistulam quaesitis lib. II. XII. 3.
 1 sq.
- Velius Longus** de usu antiquae
 lectionis XVIII. 9. 4.
- P. Vergilius Maro** I. 21. 7. VIII.
 9. 3. XII. 2. 2; 10. XIII. 21. 3.
 XVII. 10. XX. 10. 2. cf. ind. rer.
 in Verg. comm. VI. 20. 1. cf. An-
 naeus Cornutus, Iulius Hyginus,
 grammatici. (libri Vergiliani I. 21.
 2. II. 3. 5 sq. VIII. 14. 7. XIII.
 21. 4.)
 Aen. XVII. 10. 7.
 I. 2 sq. X. 16. 6.
 241. XIII. 21. 12.
 498 sqq. VIII. 9. 12 sqq.
 636. VIII. 14. 8.
 703 sq. III. 1. 15.
 II. 224. XII. 21. 6.
 436. VIII. 12. 17.
 460. XIII. 21. 6.
 469 sq. II. 3. 5.
 554. XIII. 21. 12.
 III. 106. XIII. 21. 5.
 119. XIII. 27. 3.
 460. XV. 13. 10.
 475. XV. 13. 10.
 570 sq. XVII. 10. 8 sqq.
 618 sq. V. 8. 5.
 III. 159. II. 26. 11.
 261. II. 26. 11.
 365 sqq. (367.) XII. 1. 20.
 696. XIII. 1. 5.
 V. 309. II. 26. 12.
 372. V. 8. 5.
 374. II. 26. 11.
 401 sq. V. 8. 5.
 738 sq. III. 2. 14 sqq.
 VI. 14 sq. VII. 6. 1 sqq.
 17. X. 16. 7.
 122 sq. X. 16. 12 sq.
 167. V. 8. 11.
 273 sq. XVI. 5. 11 sq.

- VI. 365 sq. III. 17. 9. X. 16.
 2 sqq.
 438. II. 6. 13.
 465. III. 16. 7.
 617 sq. X. 16. 12 sq.
 760 sqq. II. 16.
 838 sqq. X. 16. 14 sqq.
- VII. 93. XVI. 6. 3.
 187 sq. V. 8.
 279. II. 26. 11.
 688. II. 26. 11.
- VIII. 404 sqq. VIII. 10.
 643. XX. 1. 54.
 710. II. 22. 23.
- VIII. 616. VI. 12. 6.
 X. 314. II. 6. 4.
 350 sq. XIII. 21. 11.
 708. VIII. 12. 22.
- XI. 487 sq. II. 6. 22.
 678. II. 22. 23.
 751 sq. II. 26. 11.
 770 sq. II. 6. 21.
- XII. 247 u. XI. 751 sq.
 407 sq. VIII. 5.
- Bucolica VIII. 9. 4.
 III. 64 sq. VIII. 9. 4 sqq.
 VI. 75 sqq. II. 6. 1.
 VIII. 23 sqq. VIII. 9. 7 sqq.
- Georg. I. 25 sq. XIII. 21. 4.
 I. 199 sqq. X. 29. 4.
 208. VIII. 14. 7.
 259 sqq. X. 11. 6.
 296. II. 3. 6.
 395 sq. VI. 17. 8; 11.
 437. XIII. 27. 2.
- II. 18 sq. III. 17. 5.
 224 sq. VI. 20. 1 sqq.
 246 sq. I. 21.
 438 sq. VI. 17. 9; 11.
 479 sq. III. 17. 11 sq.
 III. 4 sq. II. 6. 3.
 10. I. 22. 12.
 82. II. 26. 18.
 115 sqq. XVIII. 5. 7.
 126 sq. I. 22. 13.
 III. 6 sq. V. 12. 13.
 198. III. 16. 7.
 479 u. Aen. VI. 438.
- M. Verrius Flaccus XVI. 14. 3 sq.
 XVIII. 7. 5 sqq.
 de obscuris Catois lib. II. XVII. 6.
 2 sqq.
 rerum memoria dignar. lib. I. III.
 5. 6.
 de uerborum significatu lib. III. V.
 17. 1 sq. V. 18. 2.
- Vulcatius Sedigitus
 ind. Plaut. III. 3. 1.
 de poetis XV. 24.
- X**enophanes III. 11. 2.
 Xenophilus Pythagoricus cf. ind.
 rer.
- Xenophon XIII. 3.
 Cyropaedia XIII. 3. 3.
 dictorum atque factorum Socratis
 comm. lib. III. 7. XIII. 3. 5 sq.
- Z**eno VIII. 5. 5. XVII. 15. 1.
 XVIII. 1. 14. cf. ind. rer.

INDEX MONUMENTORVM LEGVM LIBRORVM ET SCRIPTORVM INCERTORVM.

- A**cademia cf. ind. rer. uetus II. 24. 2.
- A**ctiones antiquae XX. 10. 1 sq. ciuiles II. 6. 16. cf. ind. rer.
- A**enigma XII. 6.
- Ἀμαλθείας κέρας* praef. 6.
- Ἀνθηρά* praef. 6.
- A**nnales (u. V. 18.) II. 11. 1. III. 7 lemm. III. 15. 4. IIII. 18 lemm. VI. 1 lemm. VI. 19 lemm. VIII. 4. 15. ann. antiqui I. 19. 1. VII. 7. 1 cf. 6. ann. ueteres VI. 19. 8. ann. libri VIII. 11. 2 sqq. ann. monumenta II. 16. 3. VI. 19. 5. ann. scriptores I. 11. 9.
- A**nnales maximi lib. XI. III. 5. 6.
- A**ntiqui nostri XVIII. 9. 11. antiquiores XI. 2 lemm. XVII. 1. 9. nostri V. 20. 6. cf. XVIII. 8. 15. antiquitus XI. 1 lemm. XI. 2. 3. cf. maiores, ueteres.
- A**ntiquitates II. 15. 2. V. 13. 3.
- A**strologi cf. ind. rer.
- A**ugures P. R. qui libros de auspiciis scripserunt XIII. 14. 1. cf. VII. 6. 3 sqq.
- C**armen antiquum III. 9. 1. Latinum II. 22. 2. (cf. ind. auct. s. u. Horatius.) carminum scriptores antiqui II. 13. 1. cf. poetae.
- C**hronica XV. 16. 1. chronici libri XVII. 21. 1.
- C**ommentarii ad ius pontificium pertinentes XVI. 6. 13. iuris peritorum XIII. 2. 1. cf. u. liber et ind. auct. s. u. Lucilius, Plato, Vergilius.
- C**omoediae X. 3. 4. antiquiores XIII. 11. 7. Lat. poetarum sumptae ac uersae de Graecis II. 23. 1.
- C**oniectanea praef. 9.
- D**ecemviri III. 16. 12. VIII. 1. XI. 18. 6 sqq. XIII. 7. 5. XVII. 21. 15. XX. 1. 3. cf. leges XII tab.
- D**ecreta tribunicia III. 14. 6. VI. 19. 5; 7; 8. decretum Hadriani III. 16. 12. senatus II. 24. 2.
- D**ialectici cf. ind. rer.
- Διδασκαλικά* praef. 8.
- D**octi homines XVIII. 8. 18. doctiores fere omnes VI. 9. 1. docti ueteres XIII. 6. 1. doctissimi ueterum XVIII. 4. 10. nouicii semidocti XVI. 7. 13.
- D**octores et interpretes uocum Graecarum XVIII. 9. 9.
- E**dicta.
- aedilium curul. III. 2. 1.
- Augusti uel Tiberii II. 24. 15.
- ensorum XV. 11. 2.
- consulum XIII. 15. tralaticium III. 18. 7 sqq.
- perpetuum X. 15. 31.
- praetorum XI. 7. 1 sq. XX. 1. 37.
- Tiberii u. Augusti.
- Ἐγχειρίδια* praef. 7.
- Ἐλικών* praef. 7.
- E**pistulae morales praef. 9. epistulae et poemata ueterum XVI. 9. 1.
- E**tymologici II. 22. 7.
- E**xempla VI. 19. 1.
- Ἐυρήματα* praef. 6.
- F**abulae scaenicae X. 3. 19.
- F**oedus inter P. R. et Carthaginenses VII. 5.

Geometrae cf. ind. rer.

Graeci passim saepissime; poetae uel oratores XIII. 25. 8. Graecorum nobilium plerique X. 12. 9. Scriptores multi XI. 5. 6. cf. scriptores et ind. rer.

Grammatici VII. 6. 12. VIII. 6. 1. X. 29. 1. XVII. 2. 15. XVII. 13. 1. XVIII. 5. 7. XVIII. 14. 5. qui comm. in Verg. composuerunt II. 6. ueteres III. 16. 3. XIII. 21. 25. grammaticorum plerique XIII. 3. 1. turba nouicia XI. 1. 5. uulgus II. 21. 6. cf. ind. rer. s. u.

Historia (u. V. 18.) Graeca VI. 1. 1. XVII. 15. 3. Gr. et Lat. II. 22. 1. naturalis praef. 8. παντοδαπή ιστορία praef. 8. historia rer. Poenicarum uetus XV. 9. 16. historiae ueteres VI. 8. 1. X. 25. 1. historiae Graecae monumenta X. 17. 1. scriptores historiae VII. 7. 8. antiqui II. 13. 1. Graecarum hist. X. 18. 1. Romanae hist. I. 13. 10. temporum imperii Augusti X. 2. 2.

Inscriptiones Romae in foro Traiani XIII. 25. 1 sqq.; 28 sqq. in theatro Pompeii X. 1. 6 sqq.

Iure consulti eorumque libri XX. 10. 6. iuris ueteris auctores V. 19. 13. magistri ueteres, qui sapientes appellati sunt III. 1. 16. periti et studiosi XII. 13. 2. ius Faunorum et Aboriginum XVI. 10. 7. ius publice docentes aut respondententes XIII. 13. 1. cf. libri.

Κέρως Ἀμαλθείας u. Ἀμαλθείας.

Κηρία praef. 6.

Laudationes funebres XIII. 20. 17.

Lectioes antiquae praef. 6.

Lectiois suae titulus praef. 6.

Leges Draconis XI. 18.

duodecim tabularum III. 2. 13. VII.

7. 3. VIII. 1. XI. 18. 6 sqq. XV. 13. 11. XVI. 10. 5 sq.; 15. XVII. 2. 10. XVII. 21. 15. XX. 1. 3 sqq. XX. 10. 8 sq. cf. Decemuir.

Lycurgi II. 15. 2.

Romanae multae VI. 18. 1.

Semproniae (de tergo ciu. R.) X. 3. 13.

Solonis II. 12. XI. 18. 5 sqq. sumptuariae II. 24. XX. 1. 23.

Δειμῶνες praef. 6.

Lex Aebutia XVI. 10. 8.

Aemilia sumptuaria II. 24. 12.

Antia sumptuaria II. 24. 13.

Aternia XI. 1. 2.

Atinia XVII. 7. 1. sqq.

Aufeia? XI. 10. 1.

Cornelia Ca. Lentuli Clodiani XVIII. 4. 4.

Cornelia Sullae sumptuaria II. 24. 11.

Fannia sumptuaria II. 24. 3 sqq. XXI. 23.

Horatia VII. 7. 2 sq.

Hortensia Q. Hortensii dict. XV. 27. 4.

Iulia de ciuitate uniuerso Latio danda III. 3. 3.

Iulia [Augusti] iudiciaria XIII. 2. 1. [de marit. ord.] kap. VII. II. 15. 4. sumptuaria II. 24. 14.

Licinia Stolonis VI. 3. 40. XVII. 21. 27. XX. 1. 23.

Licinia sumptuaria II. 24. 7 sqq. XV. 8 lemm. XX. 1. 23.

Papia I. 12. 11 sq.

Porcia [quae uirgas a ciu. R. corpore amouit] X. 3. 13.

Voconia XVII. 6. 1. XX. 1. 23.

Libri commentarius de familia Porcia XIII. 20. 17.

Pythagoricae disciplinae III. 17. 5.

quidam ex lectionibus uariis hominis cuiusdam literati elaboratus XIII. 6.

Libri VII. 16. 8.

censorii II. 20. 1.

- Graeci [axiomatis definitionem continentes cf. D. L. VII. 1. 48. 65. ibique Menag.] XVI. 8. 4.
 fureconsultorum XX. 10. 6. iurisperitorum III. 2. 13.
 medicinae disciplinae XVIII. 10. 8 sq.
 memoriarum V. 5. 1.
 eorum, qui de militari disciplina scripserunt X. 9. 2.
 utriusque linguae de officio iudicis XIII. 2. 1.
 philosophiae sectatorum I. 3. 9 sq.
 philosophorum II. 29. 18. XVIII. 4. 6.
 rerum uerborumque ueterum XIII. 25. 25.
 sacerdotum P. R. XIII. 23. 1 sq. qui de sacerdotibus publicis compositi sunt X. 15. 1.
 Sibyllini I. 19. cf. oracula.
 eorum, qui uitas resque gestas clarorum hominum memoriae mandauerunt I. 3. 1.
 de uita Scipionis Africani III. 4. cf. scriptores.
 ueterum XIII. 3. 3. XIII. 23. 4. XVI. 9 lemm. XVII. 2. 18. XVIII. 8. 11. XVIII. 13. 2. de affectu irae exponentes I. 26. 3. de dierum temporibus et finibus III. 2. 14. ueterum complurium II. 13. 2.
 Literae III. 20. 1. ueteres X. 8. 2. X. 27. 1. XVIII. 5. 6.
Λύγνοι praef. 7.
 Maiores nostri XII. 5. 13. cf. antiqui, ueteres.
 Medici III. 16. 1. III. 19. 2. musici III. 10. 3. ueteres XVIII. 10. 11. cf. libri.
 Memoria uetus XV. 4. 1. memoriae recentes VI. 8. 1. ueteres III. 6. 1. cf. libri, scriptores.
 Memoriales pr. 8.
 Metrici XVIII. 15. 1.
 Monumenta rerum ab Alexandro gestarum XIII. 4. 1. rerum Graecarum XVII. 9. 18 sqq. cf. annales, historia.
 Oracula Sibyllae III. 1. 1. cf. libri.
 Orationes antiquae XIII. 23. 1 sq. oratores antiqui II. 13. 1. ueteres V. 21. 6. XI. 3. 2. cf. XVIII. 8. 15. et u. Graeci.
Πάγκαρος pr. 9.
Πανδέκται pr. 7.
Παραξίφιδες pr. 7.
Πάρμεργα pr. 8.
Πέπλος pr. 6.
 Peripatetici cf. ind. rer.
 Philosophi III. 16. 1. III. 19. 2. V. 15. 1. VI. 3. 47. [VII. 2. 4 sq.] VII. 11. 1. VII. 13. 3. VII. 14. 5. VIII. 5 lemm. X. 4. 2. XII. 4. 2. XIII. 4. 5. Latini I. 26. 10. ueteres VIII. 5. 1. XII. 5. 7. XVII. 12. 1. cf. libri et ind. rer.
 Plebiscitum Atinium XIII. 8. 2. Stolonis cf. lex Licinia Stol.
 Poemata ueterum u. Epistulae.
 Poetae incerti I. 15. 16. (cf. Ennius) XVIII. 11. 1 sq.; 3. Graeci cf. u. Graeci. poet. melici carmen uetus II. 22. 1. poetar. recentium elogia erotica XVIII. 9. 4. poeta uetus XII. 11. 7. cf. XVIII. 8. 15. poetae ueteres III. 3. 13. III. 16. lemm. V. 21. 6. VIII. 4. 14. XIII. 1. 34. XVIII. 2. 12. poetarum nobilium tragoediae VI. 5. 2.
Πραγματικά pr. 8.
 Pratum pr. 8.
Προβλήματα pr. 7.
 Prouerbia. Graeca I. 8. 4. X. 11. 5. XIII. 18. 3. XIII. 31. 3. XVII. 21. 31. cf. II. 6. 9. II. 22. 24. XII. 5. 6. (Aristoph.) XIII. 29. 5. (Varr. sa.) XVII. 12. 4. (Hesiod.) Latina pr. 19. III. 9. 6 sq. III. 16. 13 sq. XIII. 18. 3. XVII. 5. 14. cf. I. 3. (Lucil.) I. 9. 8. I. 10. 2.

- III. 1. 6; 11. V. 21. 4. et s. u. uer-
sus populares.
Pyrronii u. ind. rer.
Pythagorici u. ind. rer.
Quaestiones confusae pr. 9. epi-
stulicae pr. 9.
Rhetores u. ind. rer.
Rogatio adrogationis V. 19. 9.
Stolonis u. lex Licinia Stol.
Sapientes u. iureconsulti et ind.
rer. s. u. sapientes septem.
Sceptici u. ind. rer.
Scripta uetera VIII. 9. 12. X. 20.
9. XI. 6. 1; 6. XII. 9. 1. ueterum
XI. 3. 1. XII. 2. 1. XVIII. 12. 10.
Scriptores
memoriarum de moribus legibus-
que Laced. XI. 18. 17.
de numeris Latine XVIII. 14. 2.
de officiis Graeci et Latini II. 7. 2.
(cf. XII. 4. 2.)
de uictu atque cultu P. R. X. 23.
1 sq.
de uirgine capienda I. 12.
de uita et moribus Xenophontis
Platonisque XIII. 3. 1.
de uita et rebus Africani VI. 1. 2;
6. cf. libri.
de uitis atque aetatibus doctorum
hominum XIII. 2. 1.
Scriptores idonei XI. 6. 3. nobi-
les VIII. 11. 1. quidam XX. 7.
2. quidam non ignobiles XIII. 25.
31. ueteres I. 7. 18. V. 6. 27.
V. 21. 3. VII. 16 lemma. VIII.
2. VIII. 4. 3. XVI. 5. 11. XVIII.
6. 7. XVIII. 8. 13. XVIII. 11.
2. cf. Graeci, historia, libri, ind.
auct. s. u. Lucilius.
Senatusconsulta III. 6. 2. XV.
11. 1. cf. decretum.
Sibylla cf. libri, oracula.
Stoici cf. ind. rer.
Στωματεις pr. 7.
Tabulae Caeritum XVI. 13. 7. duo-
decim cf. leges.
Τεχνικοί u. ind. rer.
Τόποι pr. 8.
Tragoediae u. poetae.
Versus antiquissimus Gr. II. 6. 9.
populares Lat. III. 5. 5. XV. 4.
3. cf. s. u. prouerbia.
Veteres I. 15. 20. I. 22. 10; 14.
II. 3. II. 21. 9. II. 26. 19. II. 28. 2.
III. 1. 2. III. 7. 2. III. 16 lemma.
VII. 5. 6; 10. VII. 14. 4. VIII. 12.
VIII. 12. 4. VIII. 14. 2. X. 24.
3; 8. X. 25. 3. X. 29. 3. XI. 1.
6. XII. 6. 1. XII. 13. 7. XIII. 9.
5. XIII. 11. 7. XIII. 17. 2. XIII.
21. 19 sqq. XIII. 23. 5; 17. XV.
9. 4. XVII. 2. 15; 21. XVIII.
5. 8. XVIII. 9. 4; 7. XVIII. 8. 6.
XX. 1. 28. qui electius locuti sunt
XVIII. 7. 2. qui probe atque si-
gnate locuti sunt II. 6. 6. ueterum
elegantissimi III. 16. 9. XVIII. 7.
8. hominum qui proprie atque in-
tegre locuti sunt VI. 11. 2. ueteres
Latini V. 12. 4. XIII. 6 lemma.
Romani XIII. 9. 4. rustici XI. 7.
5. uetustiores XV. 13. 9. Latini
V. 20. 1. uetustas XX. 6. 12. ple-
raque omnis uetustas X. 24. 4. cf.
antiqui, maiores et u. praeterea
annales, docti, grammatici, Icti,
historia, libri, literae, oratores,
poetae, philosophi, scripta, scripto-
res etc.

INDEX RERVM.

- A** uocalis XVIII. 14. 6.
Ab praepositio in *au* mutata XV. 3. 2.
Abdera V. 3. 3.
Ablatiuus secundae declin. in *u* XIII. 21. 15.
Abluuium apud Laberium XVI. 7. 2.
Abnoctandi ius tribunis ademptum XIII. 12. 9.
Abnumero XV. 3. 4.
Aborigines V. 21. 7. XVI. 10. 7.
Abortio III. 16. 21.
Abstemius X. 23. 1.
Academia III. 13. 1; 5. VI. 14. 9. VIII. 5. 4. XX. 1. 9; 21. Academici ut a Pyrroniis differant XI. 5. 6.
Acarnae cephalaea X. 20. 4.
Acca Larentia VII. 7.
Accentus VI. 7. 7. XIII. 6. 1. XIII. 26. 3. XVII. 3. 5.
L. Accius apud Pacuuium senem XIII. 2. XVII. 21. 49. u. Ind. auct.
Acci idem quod Titi, prouerbium III. 16. 14.
Accipiter X. 12. 2.
Accipitret apud Laeuum pro *lacetret* XVIII. 7. 11.
Accusatiuus tertiae declin. sing. in *im* XIII. 21. 6. plur. in *is* ibid.
Acerbitas et acerbitudo XIII. 3. 2.
Acetum cur haut fere unquam congelascit XVII. 8. 14.
Achaei pugnam taciti ineunt I. 11. 8.
Achaicum bellum X. 16. 17.
Achilles, Pelei filius III. 11. 5. eius clipeus XIII. 6. 4.
Achillis Romani nomine quis decoratus sit II. 11. 1.
Ἄζθοφοροί, baiuli V. 3. 2.
Aciei instruendae uaria genera X. 9.
Acii forma genetiu VIII. 14. 9.
C. Acilius u. Ind. auct.
Acina apud Catullum VI. 20. 6.
Acritas et acritudo XIII. 3. 2.
Acte u. Ἀκτῆ.
Actio in quadruplum XI. 18. 10.
Actiones u. Ind. monum.; actiones rei uxoriae u. diuortium.
Actito producta prima syllaba pronuntiandum VIII. 6. 3.
Actuariae naues X. 25. 5.
Ad in uerbis compositis quando acnatur VI. 7. 5.
Addicti a praetore debitores ut tractati sint et habiti XX. 1. 48; 51. u. XVII. 2. 10.
Adfectiones u. Affectiones.
Ἀδιάφορα quae sint ex doctrina Stoicorum II. 7. 18. VIII. 5. 5.
Ἀδιαφορεῖν XVI. 9. 3.
Adiectiua in *osus* exeuntia quid significant III. 9. 12. in *undus* exeuntia XI. 15. 1; 2.
Adiunctum pronuntiatum XVI. 8. 9.
Adlegatus pro adlegatione XIII. 21. 19.
Admiratio ingens tacet, non loquitur V. 1. 5; 6.
Admodum, adfabre, adprobe ubi acuantur VI. 7.
Adolescendi corporis humani modus summus III. 10. 10.
Adoptatio ut ab adrogatione differat; qui possint adoptare adoptarique V. 19.
Adoptiuus filius num adoptatori prosit inter praemia patrum. ibid. 15.

- Ἄδοξοι ὑποθέσεις* XVII. 12. 1.
 Adpotus, adprimus, adpro-
 bus quomodo pronuntianda sint
 VI. 7. 7.
 Adprime VI. 7. 7. XVII. 2. 14.
 Adrogatio quomodo fiat V. 19.
Ἄδρον dicendi genus VI. 14. 1.
 Adsentior pro adsentio XVIII. 12.
 10. u. II. 25. 9.
 Adsidui in XII. tabulis qui uocentur
 XVI. 10. 8.
 Adultera uxor a marito impune ne-
 catur X. 23. 4; 5.
 Adulterio et adulteritas apud
 Laberium XVI. 7. 2.
 Aduerbia in *im*, apud Sisennam
 saepenumero obuia XII. 15.
 Aduocatus I. 22. 6. XI. 9. 1. XV.
 5. 3.
 Aecus Iouis filius XV. 21.
 Aedes sacrae non omnes templa
 sunt XIII. 7. 7. aedes Palatinae
 III. 1. 1. Vedioiuis V. 12. 2.
 Victoriae X. 1. 6.
 Aedilis curulis III. 2. 1. VII.
 9. 2. XIII. 13. 4. aedilis plebeius
 X. 6. 3. aediles plebei quo tempore
 primi sint creati XVII. 21. 11. cf.
 A. Hostilius Mancinus.
 Aeditumus VI. 1. 6. XII. 10. 4.
 Aeditui Capitolini II. 10. 4. XII.
 10. 4.
 Aedituentes XII. 10. 8.
 Aegyptia palma VI. 16. 5. lens
 XVII. 8.
 Aegyptiacorum librorum a Ptole-
 maeis congestorum interitus VII.
 17. 3.
 Aegyptii X. 10. 2. quid de furto
 senserint XI. 18. 16. astrologiae
 studiosi XIII. 1. 11. — Aegyptius
 Homerus dictus III. 11. 6.
 Aegyptus V. 14. 2. X. 10. 2. an-
 tea *Aeria* dicta XIII. 6. 4.
 Aelurorum oculi ad lunae uices
 modo ampliores modo minores XX.
 8. 6.
 L. Aemilius Paulus XIII. 3. 6.
 M. Aemilius Lepidus et Fuluius
 Flaccus censores ut in mutuam gra-
 tiam redierint XII. 8. 5; 6.
 Q. Aemilius Papus cos. III. 8. 6;
 7. censor XVII. 21. 39.
 Aemulationis honestae fons qua-
 lis sit XIII. 3. 7.
 Aeneas II. 16. 4. X. 16. 2 sqq.
 Aenigma u. Ind. monum.
 Aenum u. ahenum.
 Aequinoctium II. 22. 5. in septi-
 mo signo zodiaci ab aequinoctio
 III. 10. 4.
 Aer fulua apud Ennium II. 26. 12.
 XIII. 21. 14.
 Aerarii III. 20. 6. in aerarios refer-
 re III. 12. 1. III. 20. 6. u. Censor.
 Aerarium XIII. 25. 30. u. tribunus
 aerarius.
 Aeria XIII. 6. 4.
 Aeris confessi rebusque iudicatis
 quot dies iusti sint ex XII. tabulis
 XV. 13. 11. XX. 1. 42.
 Aes et libra XV. 27. 3.
 Aes militare VI. 10. 2.
 Aeschylus quando uixerit XVII.
 21. 10. u. Ind. auct.
 Aetatum fines X. 28. 1; 2.
 Aethalides III. 11. 14.
 Aetnae conflagratio a Pindaro an a
 Vergilio maiore cum artesit depicta
 XVII. 10. 8.
 Affatim ubi habeat accentum VI.
 7. 4.
 Affectiones I. 26. 10. affectiones
 animi non euellendae sed tempe-
 randae XVIII. 12. 3.
 Afficere, apud Ciceronem III. 16.
 18; 19. XV. 5. 5.
 Africae gentes VIII. 4. 7.
 Africus uentus II. 22. 12. II. 30. 3.
 Agendi uerba sensu passiuo adhi-
 bita XVIII. 12.
 Agere cum populo et contio-
 nem habere ut differant XIII.
 16. 1.

- Ἄγγελον** XVIII. 10.
 Agnus femina III. 3. 3. agnis caprino lacte altis lana durior XII. 1. 15.
 Agrippae nomen quid significet et unde sit deductum XVI. 16. 1.
 Agrippae campus XIII. 5. 1. u. Menenius.
 Ahenobarbus u. Domitius.
 Ahenum II. 3. 3.
 Aiax XV. 6. 4.
 Aius deus XVI. 17. 2.
Ἄϊθος οἶνος apud Homerum XVII. 8. 10.
Ἄϊθρηγενέτης uentus II. 22. 9.
Ἄισχύνη quid XVIII. 6. 3.
Ἄιμονία XIII. 6. 4.
Ἄκαλήφη animal marinum, Latine 'urtica' III. 11. 13.
Ἀκόλαστος quis ita uocetur a Graecis VI. 11. 2. XVIII. 2. 3.
Ἀκουστικοί, Pythagoreorum ordo primus I. 9. 5.
Ἀκροατικά Aristotelis XX. 5. 3.
Ἀκτῆ, uetus Atticae nomen XIII. 6. 4.
 Alae equitum X. 9. 1. cur ita sint dictae XVI. 4. 6.
 Albania hominum mirabilium et monstruosorum nutritrix VIII. 4. 6.
 Albus color II. 26. 12.
 Alcibiades I. 17. 2. in Platonis Conuiuio I. 9. 9. tibiis canere cur repente desierit XV. 17. 1.
 Alcinus XVIII. 9. 8.
 Alco meretrix III. 11. 14.
 Alcyones hieme in aqua nidulantes III. 10. 5.
 Alexander Magnus VIII. 3. 3. XX. 5. 7. castus et abstinens a feminis VII. 8. 1. quando sit natus XVII. 21. 28; 32; 34. eius equus V. 2. u. Aristoteles, Olympias et Ind. auct.
 Alexandri et Scipionis Africani superioris comparatio VII. 8. 2.
 Alexander Molossus XVII. 21. 33.
 Alexandrina bibliotheca VII. 17. 3.
 Alexandrinum bellum ibid.
 Alliensis dies III. 9. 6. V. 17. 2.
 Alpini u. Hispani.
 Alucinari XVI. 12. 3.
 Aluminis uis in igne depellendo XV. 1. 6; 7.
 Alyattes Lydiae rex in bello Milesio fidicines et fistulatores aluit I. 11. 7.
 Amaracinum praef. 19.
 Amator, uerbum Lucretianum I. 21. 5.
 Amarus unde X. 5. 3.
 'Amata' uirgo Vestalis inter capiendum a Pontifice nominatur I. 12. 14; 19.
Ἄμαξα sidus II. 21.
 Ambigua uerba u. uerba.
 Ambitiosus VIII. 12. 1.
 Ambracia haedis suis famosa VI. 16. 5. Ambraciensis III. 8. 1.
 Ambulare de nauibus dictum X. 26. 7; 8.
 Amicci nom. plur. XIII. 26. 4.
 Amicorum utilitati quatenus sit inseruiendum I. 3. amicorum leuis fiducia II. 29. 17. amicus minoris conditionis qualis esse debeat Ennio auctore XII. 4. amicitia cur sit expetenda XVII. 5.
 Amor et odium intra quem modum sint coercenda I. 3. 30.
 Amor nostri et caritas nobis innata XII. 5. 7.
 Amphora XVIII. 1. 10.
Ἀμφισβητούμενον ἀντιόμολογούμενον XVII. 5. 3.
Ἀναγώγως idem, quod *inerudite* VI. 3. 12.
Ἀναγνώστης XVIII. 5. 1.
Ἀναλησία XII. 5. 10.
Ἀναλογία quid II. 25. XV. 9. 4.
 Anates Ponticae dicuntur uenenis edundis uicitare XVII. 16. 1.
Ἀνατομική X. 10. 2.

- Anaxagoras XV. 20. 4; 8.
 Ancile V. 8. 1.
 Ancilla Caesaris Augusti simul
 quinque pueros enixa X. 2. 2.
 Ancipitia uocabula XI. 12. XII. 9. 1.
 Ancora XVIII. 14. 7.
 Androcli serui et leonis mutua re-
 cognitio memorabilis V. 14. 10.
 Androgyni VIII. 4. 16.
 Ἀνέχου καὶ ἀπέχου XVII. 19. 6.
 Ἀνδρωποφάγοι VIII. 4. 6.
 Angari quomodo pronuntiandum sit
 XVIII. 14. 7.
 Animalia alia alio sensu carent VI.
 6. 1.
 Animus num uacare debeat affectio-
 nibus XVIII. 1. XVIII. 12. 3.
 Anio XIII. 23. 5; 6.
 Anna Peranna (Perenna) XIII. 23.
 5. XVI. 17. 10.
 L. Annaei Senecae futille de En-
 nio, Vergilio et Cicerone iudicium
 XII. 2.
 Annales ut differant ab *historiis* V.
 18.
 Annus Milo XVI. 8. 7. XVII. 18.
 Anniversarium sacrificium XVI.
 4. 4.
 Annus Romuli et Homeri decem
 mensium III. 16. 16.
 Anticyra elleborum proferens prae-
 stantissimum XVII. 15. 6.
 Antigenidas XV. 17. 1.
 Antigone XVIII. 12. 9.
 Antiochus III. 18. 3. VI. 2. 5.
 VI. 19. 8. XII. 13. 26. copias con-
 tra Romanos comparatas Hannibale
 praesente lustrat V. 5.
 Antiochina praeda III. 18. 7.
 Antiquorum mores honesti et so-
 brii I. 10. 3.
 Pacuius [Antistius] Labeo V. 21.
 10.
 Antistitae apud Ciceronem XIII.
 21. 22.
 Ἀντιστρέφοντα, argumenta reci-
 proca V. 10. V. 11. VIII. 16. 7.
 Antonius Iulianus rhetor I. 4.
 VIII. 1. 2. VIII. 15. XV. 1.
 XVIII. 5. XVIII. 9. 2. XX. 9. u.
 Ind. auct.
 M. Antonius, triumuir reipublicae
 constituendae causa III. 9. 4. III.
 6. 2. VI. 11. 4. XV. 4. 3.
 Anuis genetiuus III. 16. 2.
 Anulus in eo digito gestatus qui est
 minimo proximus X. 10. X. 15. 6.
 Aonia XIII. 6. 4.
 Ἀοργησίαν uirtutem esse non
 ἀναλγησίαν I. 26. 10.
 Ἀπάθεια Stoicorum XII. 5. 10.
 XVIII. 12. 2.
 Ἀπαρέμφατον, uerbum indefini-
 tum I. 7. 6.
 Ἀπαρπτίας uentus II. 22. 16.
 Ἀπηλιώτης u. Ἀφελιώτης.
 Apex Flaminis Dialis X. 15. 9; 17.
 Ἀφελιώτης, uentus subsolanus II.
 22. 8.
 Apiaria II. 20. 8.
 Apluda quid XI. 7. 5.
 Apodixis XVII. 5. 5.
 Apollo V. 12. 12.
 Ἀπορητικοί XI. 5. 6.
 Appius Caecus u. Claudius.
 Apuli II. 22. 21.
 Aqua nivalis quomodo congelascat
 XVIII. 5. 6. potui pessima et
 noxia ibid. 3.
 Aquari XVII. 2. 9.
 Aquilius Gallus iudex XV. 28. 3.
 Aquilo II. 22. 9. aquilonibus flan-
 tibus quomodo undae commouean-
 tur II. 30. 1.
 Arbitratus pro arbitratione XIII.
 21. 19. arbitrium hominis liberum
 VII. 2.
 Arbor felix X. 15. 15. XII. 1. 16.
 Arboreta XVII. 2. 25.
 Arbusta ibid.
 Arcera in XII. tabulis XX. 1. 29.
 Arcesilai philosophi. seuerum de
 molli quodam homine dictum III.
 5. 1; 2.

- Archelaus, Macedoniae rex XV. 20. 9. Euripide familiariter usus ibid.
- Archelaus Mithridatis praefectus XV. 1. 4.
- Archilochus quo tempore floruerit XVII. 21. 8.
- Architectus XVIII. 10. 4.
- Archytæ columba e ligno constructa X. 12. 10.
- Arduum quid sit apud Sallustium III. 15. 6.
- Area Capitolina II. 10. 2. fori XIII. 25. 2. Palatina XX. 1. 1. Volcani III. 5. 4.
- Arescon e femina mas factus VIII. 4. 15.
- Argei X. 15. 30.
- Argentum purum putum VII. 5. 1. Ἄργεσταις uentus II. 22. 12.
- Argium bellum X. 16. 17.
- Argumenta reciproca V. 10. V. 11. VIII. 16. 7. qualia esse debeant XVII. 5. 5.
- Argyranche XI. 9. 2.
- Arietinum responsum apud Plautum III. 3. 8.
- Arillator XVI. 7. 12. u. cotio.
- Arimaspi VIII. 4. 6.
- Arion fidicen XVI. 19.
- Ariopagitæ, arbitri in causis difficilioribus aduocati XII. 7. 5.
- Aristagoras XVII. 9. 21.
- Aristippi dictum XVIII. 1. 10.
- Aristodemus, actor fabularum XI. 9. 2.
- Aristogiton VIII. 2. 10. XVII. 21. 7.
- Aristoteles III. 17. 3. XVIII. 5. 2. Alexandri magister a Philippo constitutus VIII. 3. 3. quem successorem sibi elegerit XIII. 5. quando natus sit et mortuus XVII. 21. 25; 35. disciplinarum, quas tradebat, diuisio XX. 5. cf. Ind. auct.
- Arma plurali numero XVIII. 8. 4.
- Arra XVII. 2. 21.
- Arrabo ibid.
- Arrogatio u. adrogatio.
- Artemisia ut Mausolum uirum amauerit X. 18.
- Arteria III. 10. 13. X. 26. 9. XVII. 11. 2. eius pulsus cuius rei sit indicium XVIII. 10. 4.
- Artifex quando quis possit appellari VII. 13. 5.
- Aruspices Etrusci III. 5. 2. VI. 1. 3.
- Aruales fratres VII. 7. 8.
- Asculani a Pompeio Strabone subacti XV. 4. 3.
- Asellus u. Claudius.
- Ἄσωντος hominem quem dixerint Graeci VI. 11. 2.
- Asphodelus XVIII. 2. 13.
- Asses XVI. 10. 8. librarii in XII. tabulis XX. 1. 31.
- Astrologi XIII. 1. 18.
- Atabulus uentus II. 22. 25.
- Athenienses VI. 14. 8. XV. 20. 6; 10. XVII. 8. 4. quid diem dixerint III. 2. 4. eorum saeva in Megareses decreta VII. 10. 2. pie Aristogitona et Harmodium colebant VIII. 2. 10. eorum leges XI. 18. 1; 6. quando tibiis canere desierint XV. 17. quando Persas, quando Lacedaemonios uicerint XVII. 21. 9; 19; 23; 30.
- Atheniensis Homerus dictus III. 11. 6.
- Athenis quantus librorum publicorum ante clades Persicas numerus fuerit VII. 17. 1. quando cenetur XVII. 8. 2.
- Athletæ XIII. 28. 3; 4.
- L. Atilius V. 17. 2.
- M. Atilius Regulus serpentem ingentem oppugnat VII. 3. de leto eius pro patria suscepto VII. 4.
- Q. Atilius Serranus cos. XV. 28. 3.
- Atque particula quam uim habeat et quot significationes X. 29.

- Atrium XVI. 5. 2.
 Attagena Phrygia VI. 16. 5.
 Attalus rex XII. 13. 26.
 Attici adspirare amant uerba II. 3. 1, 2.
 Atypus, uitiosus III. 2. 5.
 Aufero et aufugio quomodo ex praepositione *ab* sint composita XV. 3. 2.
 Augere pro augeri XVIII. 12. 7.
 Augures I. 12. 15; 17. XIII. 15. 3. XIII. 1. 34. XV. 4. 3. eorum insignia V. 8. 2. quas aues potissimum spectauerint VII. 6. 4.
 Auguralis uirga V. 8. 10.
 Augusti aetas XIII. 6. 4.
 Augustus II. 24. 15. VIII. 11. 10. X. 2. 2. X. 11. 5. XIII. 12. 2. XV. 7. 3. cf. Ind. auct.
 Aureus color II. 26. 5.
 Aurum coronarium V. 6. 6. Tolosanum III. 9. 7.
 Aurunci I. 10. 1.
 Auspicari magistratus quando soleant III. 2. 10.
 Auspicia XVI. 4. 4. patriciorum maiora et minora XIII. 15. 4.
 Auster II. 22. 14. austris flantibus quid obseruatum sit in undarum motibus II. 30. 1. in Psyllos quomodo saeuierit XVI. 11. 4.
 Ἀσπίματος θάνατος XIII. 1. 8.
 Autumo quid et unde XV. 3. 4.
 Auaritia XI. 2. 2. non solum animum sed corpus quoque ea effeminari, num recte dixerit Sallustius III. 1.
 Auarus unde X. 5. XII. 2. 13.
 Auens pro *libens* apud Laeuum XVIII. 7. 9.
 Auentinus ex septem Urbis collibus cur solus extra pomerium fuerit XIII. 14. 4.
 Auerruncus deus V. 12. 14.
 Aues X. 12. 7. praepetes apud Ver-
 gilium VII. 6. 3. inferae ibid. 11. obscenae XIII. 14. 6.
 Auocare contionem XIII. 16. 1.
 Axes Solonis II. 12. 1.
 Axioma dialecticum quid sit et quomodo dicatur a Latinis XVI. 8.
 Axis in caelo III. 10. 3.
 Q. Axius familiaris Ciceronis ad quem Tiro Tullius literas dedit VI. 3. 10; 55.
 Babylonii quid diem dixerint III. 2. 5. XIII. 1. 11.
 Bagrada flumen VII. 3. 1.
 Baiuli V. 3. 2.
 Balbus, uitiosus in edicto III. 2. 5.
 Balbus u. Cornelius.
 Balistae VII. 3. 1.
 Balneae Titiae III. 1. 1. uiriles X. 3. 3. balneae Frontoni extruendae XVIII. 10. 2.
 Barbam ante senectutem radere, mos ueterum Romanorum fuit III. 4. 2; 3.
 Barbarismus V. 20. 4. barbarismi uerbum ante Augusti aetatem in usu non fuit XIII. 6. 4.
 Beata uita u. uita.
 Bellaria Liberi XIII. 11. 6; 7.
 Belli indicendi signa et uerba sollemnina X. 27. 3. XVI. 4. 1.
 Bellum Achaicum X. 16. 17. Alexandrinum VII. 17. 3. Carthaginense III. 7. 3. VII. 3. 1. XVII. 21. 40. Cimbricum XVI. 10. 14. ciuile XIII. 20. 3. XV. 18. 1. Gallicum XVI. 13. 7. Indicum V. 2. 4. Iugurthinum XVI. 10. 14. Marsicum II. 27. 2. Peloponnesiacum II. 1. 5. XVII. 21. 16. Senonicum V. 17. 2. XVII. 21. 21. sociale XV. 4. 3. Vulscum XVII. 21. 11.
 Benefactum semper manet XVI. 1. 4.
 Beneficus et liberalis quis ex definitione Ciceronis XVII. 5. 4; 10.

- Biantis de re uxoria syllogismus iocuosus V. 11.
 Bibax et bibosus qua in re differant III. 12. 1.
 Bibliotheca Alexandrina VII. 17. 3. templi Traiani XI. 17. 1. domus Tiberianae XIII. 20. 1. Pacis V. 21. 10. XVI. 8. 2. Patrensis XVIII. 9. 5. Tiburtina, in Herculis templo VIII. 14. 3. XVIII. 5. 4. prima bibliotheca publica a Pistrato Athenis condita VII. 17. 1.
 Bibulus cf. Calpurnius.
 Bidentes hostiae quales sint XVI. 6. 6.
 Bisaltia XVI. 15.
 Bithynia XVII. 17. 2.
 Blaterones, locutuleii I. 15. 20.
 Boeotia, antea *Aonia* XIII. 6. 4.
 Bona sine malis cogitari nequeunt VII. 1. 2. Bonum et malum quid sit ex sententia Stoicorum XII. 5.
 Bootes II. 21. 3. cf. XVIII. 9. 6.
 Boreas II. 22. 9. II. 30. 8. XIII. 21. 11.
 Borysthenes fluuius VIII. 4. 6.
 Bosporicum mare congelascit XVII. 8. 16.
 Botulus, farcimen apud Laberium XVI. 7. 11.
 Bouinator XI. 7. 7.
 Breuiloquentia XII. 2. 7.
 Bruma in septimo signo zodiaci fit a solstitio III. 10. 4.
 Brumalis dies VIII. 7. 1. sol II. 22. 5; 6.
 Brundisium VII. 6. 6. XVI. 6. 1. XVIII. 1. 1.
 Bruttiani decemuiros flagro caedunt X. 3. 17. in bello Punico socii Carthaginiensium ibid. 19.
 Brutus cf. Iunius.
 Bucephalas equus Alexandri V. 2.
 Bucephalon oppidum V. 2. 5.
 Βούλιμος XVI. 3. 9.
 Busiris II. 6. 3.
 Butes V. 8. 5.
 Caduceus et hasta duo pacis bellique signa X. 27. 3.
 Caecias uentus II. 22. 24.
 Caecilii Metelli VIII. 1. 1. XIII. 29. 1. cf. Ind. auct.
 Caecilius Statius poeta, de eius nomine III. 20. 13. quo tempore uixerit XVH. 21. 49.
 Q. Caecilius Metellus Pius consul XV. 28. 3.
 Sex. Caecilius (Ictus) cum Fauorino de XII. tabularum legibus disserit XX. 1.
 Q. Caedici tribuni militum uirtus et praeclarum facinus III. 7. 1.
 M. Caelius, Ciceronis cliens XVII. 1. 8; 11.
 M. Caelius, trib. pleb. propter loquacitatem a Catone castigatus I. 15. 9.
 Caeli regiones quattuor II. 22. 3; 4. caelum num plurali numero omnino careat XVIII. 8. 5.
 Caeneis et Caeneus VIII. 4. 14.
 Q. Caepio u. Seruilius.
 Caerimoniae unde sint dictae III. 9. 8. singulari numero indigentes XVIII. 8. 13.
 Caerites, primi municipes XVI. 13. 7.
 Caerites tabulae ibid.
 Caeruleus color II. 26. 18; 22. caeruleus maris color austris spirantibus II. 30. 11.
 Caesar u. Iulius.
 Caesaris ludus XII. 5. 13. Caesar III. 1. XVIII. 8. 3. XX. 1. 1; 55.
 Caesius color II. 26. 19.
 Calari XV. 27. 2.
 Calciamentum VII. 12. 3. XIII. 22. 1.
 Calendae II. 24. 11; 14. III. 2. 6. V. 17. XII. 13.
 Caleni X. 3. 3.
 Callicles apud Platonem X. 22. 2.
 Callimachus poeta Alexandriae

- quando floruerit XVII. 21. 41. u. Ind. auct.
- M. Calpurnius Bibulus cos. IIII. 10. 5.
- Caluisius Taurus philosophus I. 9. 8 sqq. I. 26. II. 2. VII. 10. VII. 13. VIII. 6. VIII. 5. 8. X. 19. XVII. 8. XVII. 20. XVIII. 10. XVIII. 6. 2. XX. 4. u. Ind. auct.
- Camarae X. 25. 5.
- Camella apud Laberium XVI. 7. 9.
- Camillus u. Furius.
- Campana superbia I. 24. 2.
- Campus Agrippae XIII. 5. 1. Martius VII. 7. 4. XV. 27. 5.
- Can[al]icola III. 20. 3.
- Candens unde XVII. 10. 18.
- Canes in Capitolio VI. 1. 6.
- Caninum prandium in satira Varronis XIII. 31. 12.
- Cannabus XVII. 3. 4.
- Cannae III. 15. 4. VI. 18. 2. pugna Cannensis quo die sit commissa V. 17. 5.
- Caper ex definitione M. Varronis VIII. 9. 9; 10.
- Capi de eligendis uirginibus Vestae dictum I. 12. 13.
- Capillo passo XV. 15. 3.
- Capio et captio VI. 10. 3.
- Capite censi quando milites sint conscripti XVI. 10. 10.
- Capitium apud Laberium XVI. 7. 9.
- Capitolium II. 10. 4. V. 12. 3. VI. 1. 6. X. 24. 7. a Q. Catulo curatore restitutum II. 10. 2. a Gallis captum; uariae hac de re narratiunculae XVII. 2. 14; 24. XVII. 21. 22.
- Capra apud simulacrum Vediois immolari solita V. 12. 12. capram neque tangere neque nominare licuit flamini Diali XV. 12. cf. XII. 1. 15.
- Captiosae interrogationes I. 2. 4. V. 10. 11. VI. 3. 35. VII. 13. 7. XVI. 2. 5. XVIII. 1. 12. XVIII. 2. 9; 10. XVIII. 13. 2.
- Capua VI. 20. 1.
- Caput hominis tenuissimis oculis compactum est VII. 1. 11.
- Carendum tui apud Laeuium XVIII. 7. 7.
- Caria X. 18. 2.
- Carmentis ara XVI. 16. 4. XVIII. 7. 2.
- Carneades Academicus, ab Atheniensibus ad Romanos legatus VI. 14. 9. XVII. 15. XVII. 21. 1; 48. cf. Ind. auct.
- Carthaginiense bellum III. 7. 3. VII. 3. 1. XVII. 21. 40.
- Carthaginienses III. 14. 9. VI. 1. 4. VI. 12. 7. VII. 4. 1. VII. 5. 1. X. 1. 10. X. 27. 3. epistulae eorum clandestinae XVII. 9. 15.
- Carthago, ciuitas ampla Hispaniae VII. 8. 3.
- Caruiliiani diuortii quae causa fuerit III. 3. 2. XVII. 21. 44.
- Sp. Caruilius Ruga primus Romae diuortium cum uxore fecit ibid.
- Casinum VIII. 4. 15.
- Cassiopeia XVIII. 1. 1.
- Cassita in fabula Aesopi lepidissima II. 29. 3.
- C. Cassius III. 9. 4 sq.
- C. Cassius Longinus consul VIII. 4. 15.
- Castorem cur iurantes Romani non appellauerint XI. 6.
- Castrens corona V. 6. 2. XVII. 20.
- T. Castricius rhetor I. 6. 4. II. 27. 3. XI. 13. XIII. 22.
- Casus interrogandi Nigidio quis XIII. 26. 3.
- Catamitus VI. 11. 6.
- Catascopium X. 25. 5.
- Cateiae X. 25. 2.
- Catilina cf. Sergius.
- Cato cf. Porcius.
- Catonium apud Laberium XVI. 7. 4.

- Catulus cf. Lutatius.
 Caudicae X. 25. 5.
 Caudium XVII. 21. 36.
 Caupuli X. 25. 5.
 Caurus uentus II. 22. 12; 22.
 Cautiones rei uxoriae III. 3. 1.
 Cebes II. 18. 4.
 Cecurri non *cucurri* ueteribus in usu fuit VI. 9. 11.
 Celatim XII. 15. 1; 2.
 Cella Iouis VI. 1. 6.
 Celoces X. 25. 5.
 Celsinus u. Iulius.
 Cenandi tempus Athenis XVII. 8. cenarum deliciae VI. 16. 5; 8.
 Censor I. 6. 4. III. 18. 5. IIII. 2. 1. IIII. 3. 2. IIII. 12. IIII. 20. VI. 18. 10. VI. 22. XII. 8. 6. XIII. 15. 4. XIII. 2. 8. XIII. 7. 8. XV. 11. 2. XVI. 13. 7. u. aerarii, equites.
 Census VI. 13. 1. XVI. 10. 10.
 Centuriae quot legionem efficiant XVI. 4. 6.
 Centuriata comitia intra pomerium haberi nefas XV. 27. 4.
 Cepe quam cum luna habeat *συμπεπρωσται* XX. 8. 7.
 Cephisia Herodis Attici uilla I. 2. 2. XVIII. 10. 1.
 Cercius uentus cf. Circius.
 Cerci X. 25. 5.
 Cercyon Neptuni filius XV. 21.
 Cerealibus ludis plebs mutitare solita XVIII. 2. 11. cf. Megalenses.
 Ceres XIII. 24. 4. mos fuit, fruges noni anni primas ei immolare III. 6. 8.
 Certamen athleticum Eleusinum, Theseum V. 9. 6. XV. 20. 3. certamina comitorum XVII. 4.
 Cerua Sertorii XV. 22. 3.
 Cetegus cf. Cornelius.
 Chaeronea; pugna ibi commissa XVII. 21. 30.
 Chalcedon pelamidibus suis famosa VI. 16. 5.
 Chalcidicensis colonia X. 16. 8.
 Chaldaei III. 10. 9. XV. 20. 2. Chaldaeorum et mathematicorum nomina uulgo confundi solent I. 9. 6. eorum disciplinam uanam esse et futilem XIII. 1.
 Chamaeleontis natura, miraeque de ea fabulae X. 12. 1.
Χάρης παρὰ τοῖς ἀνδράποισ quid sit auctore Faunorino I. 3. 27.
 Chilonis Lacedaemonii consilium anceps pro salute amici I. 3.
 Chiridotae tunicae VI. 12. 2.
 Chiographi exhibitio XIII. 2. 7.
 Chrysippus VI. 16. 6. quid de providentia senserit VII. 1. quid de necessitate et fato VII. 2. omnia uerba ambigua esse censuit XI. 12. 1. cf. Ind. auct.
 Ciborum delicatiorum peregrinorumque enarratio VI. 16.
 Cibus hominum antiquissimorum qualis fuerit V. 6. 12. ut in stomachum descendat XVII. 11.
 Cicero u. Tullius.
 Cilices scari VI. 16. 5.
 Cimbricum bellum XVI. 10. 14.
 Cimmerium mare XVII. 8. 16.
 Cinaedus III. 5. 2. VI. 12. 5.
 Cippus apud Laberium XVI. 7. 9.
 Circenses ludi III. 10. 16.
 Circes filius XVI. 11. 1.
 Circius uentus, ex Gallia flans II. 22. 20; 28.
 Circuli septem in caelo circa axis longitudinem III. 10. 3.
 Circus Maximus V. 14. 5.
 Cis ueteribus usitatum pro *citra* XII. 13. 7; 8.
 Cispus mons XV. 1. 2.
 Citatus qui non responderit, quibus multis afficiatur XI. 1. 4. XVI. 4. 3sqq.
 Cithara praecinente Cretenses pugnam inire solebant I. 11. 6.
 Citra u. cis.
 Ciues Romani male tractati X. 3. 7.

- Cinica corona V. 6. 11. cf. II. 11. 2.
 Ciuitas simul loci et hominum notionem continens XVIII. 7. 5. lege Julia Latinis data III. 4. 3.
 Clamor militum Romanorum pugnam ineuntium quid sibi uelit I. 11. 9.
 Classici qui sint appellandi Cato auctore VI. 13.
 Classis procincta I. 11. 3. X. 15. 4.
 Claudii a Sabinis orti XIII. 23. 8.
 Claudius Imperator XIII. 14. 7.
 Appius Claudius Caecus; eius filiae multa dicitur ab aedilibus plebei X. 6. 2.
 Appius Claudius Caudex cos. XVII. 21. 40.
 P. Claudius nauali proelio classem cum ingenti ciuium numero perdidit X. 6. 2.
 Tib. Claudius Asellus II. 20. 6. III. 4. 1. IIII. 17. 1. VI. 11. 9.
 Claudius Cento, Appi Caeci filius, cos. XVII. 21. 42.
 Claustritimus, uetus uocabulum XII. 10. 5.
 Cleopatra II. 22. 23.
 Clientes fallere uel in causis iudicialibus deserere patronis ignominiae fuit V. 13. 2. alia patronorum in eos officia XIII. 19. 8. XX. 1. 40.
 Climacteres III. 10. 9.
 Climactericus annus XV. 7. 2.
 Clodianus u. Cornelius Lentulus.
 P. Clodius I. 16. 15. de eius caede questio II. 7. 20. X. 20. 3.
 Clodius Tuscus V. 20. 2.
 Clunacula X. 25. 3.
 Cognati clientibus pupillisque posthabendi V. 13. 2.
 Cogo II. 17. 11. cogi sapiens num possit XII. 5. 11.
 Cohortes quot legionem efficiant XVI. 4. 6.
 Coicior XVI. 7. 5.
 Coitum Venereum quomodo Hippocrates nuncupauerit XVIII. 2. 8.
 Colonia uita municipio differat XVI. 13. 3.
 Colophon Homerum ciuem sibi uindicare conata III. 11. 6.
 Colorum uaria genera et uocabula II. 26.
 Columbae simulacrum uolatile e ligno ab Archyta constructum X. 12. 9; 10.
 Comicorum Graecorum certamina XVII. 4.
 Comici Latini quo successu Graeca exemplaria sint imitati II. 23. eorum gradatio Sedigito auctore XV. 24. cf. XVII. 21. 45; 48 sq.
 Cominius u. Pontius.
 Comititia (singulari numero carent XVIII. 8. 4; 5.), calata XV. 27. 1. ceururiata ibid. 2. curiata ibid. et V. 19. 6. tributa XIII. 15. 4. XV. 27. 1.
 Comitialis morbus XVII. 15. 6. XVIII. 2. 8.
 Comitiatum et contionem qui magistratus possint auocare XIII. 16. 1.
 Communia uerba XV. 13. lemma.
 Commutationes uoc. apud Q. Claudium XVII. 2. 26.
 Comparatiuus uerborum neutrorum in numero pluriu V. 21. 7.
 Comperendinationes XIII. 2. 1.
 Compitalia quemadmodum a praetore soleant concipi X. 24. 3.
 Compluria et compluriens recte latineque dici V. 21.
 Comprecationes deorum immortalium XIII. 23.
 Con praepositio quando producte quando correpte pronuntianda sit II. 17. 4.
 Conceptis uerbis iurare II. 24. 2. VI. 11. 9.
 Concilia qua in re differant a comitiis XV. 27. 4.
 Conoubium Veneris Volcanique VIII. 10. 1.

- Condictus dies cum hoste** XVI. 4.
 4. condicere in diem perendini X.
 24. 9.
Confessum aes in XII tabulis XV.
 13. 11. XX. 1. 42; 45.
Confiteor, commune uerbum XV.
 13. 10.
Congius num efficiat amphoram
 XVIII. 1. 10.
Coniicere causam V. 10. 9. cf. sub-
 licere.
**Coniunctum proloquium et cone-
 xum** XVI. 8. 9; 10; 11.
Conlegae consulum praetores XIII.
 15. 4.
Consertum manum XX. 10. 1.
Considerator XI. 5. 2.
Consiliosus III. 9. 12.
**Consilium malum consultori pessim-
 um** III. 5. 5.
Consolor passiuè dictum XV. 13. 1.
Consuetudo rerum et uerborum
 domina II. 25. 5. XII. 13. 16.
Consules II. 15. 4; 5; 6. II. 24. 2.
 V. 4. 3. XIII. 12. XIII. 15. 4; 5;
 6. XIII. 16. 1. XIII. 7. 4 sqq.
 XVI. 4. 3. XVII. 21. 27. (II. 2.
 13.) u. senatus, comitia, magistrat-
 us etc.
Consul tertium u. tertium.
Consulares primi in senatu rogati
 XIII. 7. 9.
Contagium XVII. 15. 7. anceps
 uocabulum XII. 9. 2.
Contemplo XVIII. 12. 5.
Contio (quot significationum XVIII.
 7. 2.), contionem auocare XIII. 16.
 1. contionem habere ibid.
Contionaria C. Gracchi fistula I.
 11. 10.
Contraria apud dialecticos XVI. 8.
Controuersiae VIII. 16. 4. in-
 explicabiles VIII. 15. 4.
Contumelia factum itur X. 14.
**Conuitio hominem improbum pe-
 tere turpissimum** VII. 11.
Conuiuales quales legendi XIII. 11.
 2; 5. conuiuales sermones quales
 debeant esse; conuiuales quot esse
 debeant secundum Varronem ibid.
 conuiuialis modicis non abstinendum
 esse omnino XV. 2. 3. XV. 8. 2.
 (I. 22. 5.)
Copitari uerbum Claudianum XVII.
 2. 9.
Copulatum proloquium XVI. 8.
 10.
**Cor Ennius masculino genere non
 dixit** VI. 2. 3.
Corbitae X. 25. 5.
Corinthus I. 8. 4. *Ephyre* dicta
 priscis temporibus XIII. 6. 4. XVI.
 19. 4; 17. XVII. 21. 23.
Coriolanus u. Marcius.
Cornelius sacerdos Patauinus XV.
 18. 2; 3.
Cornelius Balbus XVII. 9. 1.
**Gn. Cornelius Lentulus Clodia-
 nus stolidior an uanior fuerit incer-
 tum** XVIII. 4. 4.
L. Cornelius Scipio Asiaticus
 III. 18. 8. ei multa irrogatur a C.
 Minucio tribuno pleb. VI. 19. 2.
 consul XVI. 4. 2.
L. Cornelius Sulla XIII. 14. 4.
 XV. 1. 6. consul X. 20. 10. XV.
 28. 3. dictator II. 24. 11. XVIII.
 4. 4. flamen Dialis I. 12. 16. u.
 Ind. auct.
M. Cornelius Cetegus XII. 2. 3;
 11.
M. Cornelius Fronto II. 26. XIII.
 29. 2. XVIII. 8. XVIII. 10.
 XVIII. 13. 1.
P. Cornelius Dolabella cos.
 III. 9. 4. III. 16. 8. XV. 28. 3.
 proconsul Asiae ream ueneficit
 mulierem ad Ariopagitas reiecit
 XII. 7.
**P. Cornelius Rufinus homo fu-
 rax et auarus, a C. Fabricio senatu
 motus** III. 8. 7 sqq. ab eodem
 postea, cum consulatum peteret
 adiutus ibid. et XVII. 21. 39.

- P. Cornelius Scipio, Africani pater VI. 1. 2.
- P. Cornelius Scipio Africanus maior, legatus L. Scip. Asiatici fratris III. 18. 8. VI. 19. 3. prodigia eius partum praecedentia VI. 1. 6 sqq. adolescens fama non omnino sincera VII. 8. ut cum Tiberio Graccho in gratiam redierit XII. 8. u. Ind. auct.
- P. Cornelius Scipio Africanus minor, P. F. XIII. 3. 6. XVI. 8. 10. ei a Claudio Asello dies dicitur III. 4. 1. eidem Asello in censura equum ademit ibid. u. Ind. auct.
- P. Cornelius Scipio Nasica censor III. 20. 11.
- P. Cornelius Sulla reus I. 5. 3. M. Ciceroni mutuam dat pecuniam XII. 12. 2.
- Cornicen XV. 27. 2.
- Corona, sub corona uenire, VI. 4. 3; 4.
- Coronarum militarium uariarum genera V. 6. cf. II. 11. 2.
- Coronarium aurum V. 6. 6.
- Corpora hominum antiquorum proceriora et robustiora III. 10. 11. corporis animique adfinitas III. 13. 4. corpus quid V. 15.
- Corpulento nimis et praepingui equi a censore equus adimitur VI. 22. 1.
- Coruncanus I. 10. 1.
- Tib. Coruncanus pontifex III. 6. 10.
- Coruinus u. Valerius.
- Coruus Valeri VIII. 11. 7.
- L. Cossitius VIII. 4. 15.
- Cotio apud Laberium XVI. 7. 12.
- Crassus u. Licinius.
- Crastini die u. die.
- Cremera flumen XVII. 21. 13.
- Crepidae et crepidulae XIII. 22. 5. crepidarii ibid. 7. 8.
- Creta prouincia II. 2. 1. XV. 2. 1. antea *Aeria* dicta XIII. 6. 4.
- Cretenses in acie cithara usi I. 11. 6.
- Critolaus Peripateticus VI. 14. 9. quando Romam legatus uenerit XVII. 21. 44. u. Ind. auct.
- Crocum II. 26. 5.
- Croesi filius mutus quomodo loqui inceperit V. 9.
- Crystallus ex niue concretus XVIII. 5. 5; 9.
- Cubus I. 20. 3.
- Cucurri VI. 9. 1.
- Cum cf. con.
- Cumprime XVII. 2. 14.
- Cuneus V. 2. 4. X. 9. 1.
- Cuppediae ciborum VI. 16.
- Cupressus generis masculini XIII. 21. 13.
- † Cupsones, uerbum Graecum ap. Afros VIII. 13.
- Curiae XIII. 7. 7. cf. Hostilia, Iulia, Pompeia.
- Curjata comitia XV. 27. 2; 5.
- M. Curius I. 10. 1. X. 16. 16. XIII. 1. 24.
- Curriculum stadii I. 1. 2.
- Cursim XII. 15. 1.
- Cursus nauium, recta Latinaque locutio X. 26. 6.
- Curulis sella unde nuncupata sit III. 18. 4.
- Cyclops unoculus III. 11. 5. VIII. 4. 6. Neptuni filius XV. 21.
- Cydarum X. 25. 5.
- Cylindrus lapis VII. 2. 11.
- Cynthus VIII. 9. 13.
- Cyrus X. 16. 4. Platonis de eo iudicium XIII. 3. 4.
- Daedalus** VII. 6. 1.
- Damnas esto VI. 3. 37.
- Danubius XIII. 1. 9.
- Darius XVII. 9. 20; 21.
- Darius XX. 5. 7. eius uxor capta ab Alexandro inuoluta marito redditur VII. 8. 3.
- Datiuus quartae declinationis in u

- III. 16. 5. quintae in e VIII. 14. 21.
- De praepositio in uerbis compositis saepe ad augendum et cumulandum ualet VII. 16. 3.
- Debitoribus aeris confessi iudicati creditoribus dissecandi necandique dabantur secundum XII. tabulas XX. 1. 42.
- Decemuiri legibus scribundis cf. Ind. monum.
- Decemuiri XIII. 25. 6. a Bruttianis flagro caesi X. 3. 17.
- Decima una ex Parcis III. 16. 10; 11.
- Decimi mensis partus ibid.
- Decuriae de loco et de hominibus dictae XVIII. 7. 5.
- Defectio solis II. 28. 4.
- Defendere quid VIII. 1. 8.
- Definitio omnis consistit ex genere et differentia III. 1. 11.
- Defunctorum animas diuinatione praeditas esse, uerisimile X. 16. 9.
- Deiurare I. 3. 20.
- Delicatiores mollioresque diuites quomodo Plutarchus castigauerit III. 5. 1.
- Delicia singulariter apud Plautum XVIII. 8. 6. deliciae conuiuiorum Romanorum exquisitae VI. 16. 5.
- Delphi XII. 5. 1.
- Delphini ueneri et amasii VI. 8. XVI. 19. 16.
- Demades orator nobilissimus auro corruptus XI. 10. 1; 6.
- Δημαγωγοί III. 13. 4.
- Δημηγορία quomodo Latine XVIII. 7. 2.
- Demetrius Πολιορκητής Rhodum obsidens XV. 31.
- Democritus philosophus XVII. 21. 18. ut Protagoram docuerit philosophiam V. 3. 4. quid uocem appellet V. 15. 8. cur se oculis priuauerit X. 17. cf. Ind. auct.
- Demortua defamataque patricio-
rum male de rep. meritorum praenomina VIII. 2. 11.
- Demosthenes XVII. 21. 31; 35. ob nitidiorem corporis cultum ludibrio habitus I. 5. 1. de Laide meretrice narratiuncula I. 8. 3. relicto Platone Callistratum rhetorem sectatus est III. 13. 1. apud Philippum uerba facturus obtinuit VIII. 9. ut Milesiorum legatos, pecunia ab iis accepta, eluserit XI. 9. XI. 10. 1. eadem, qua Cicero aetate primas causas egit XV. 28. 6; 7. cf. Ind. auct.
- Denarius I. 8. 5. 1. 16. 9.
- Denicales u. Ferae.
- Dente aliquo carens enumdatum an rethiberi debeat III. 2. 12. dentes quot habeant oues XVI. 6. 15. dentes quando gignantur et cadant III. 10. 12.
- Deorsum u. sursum.
- Deorum immortalium comprecationes XIII. 23.
- Depalmare XX. 1. 13.
- Depectere capillum nefas flamini Diali X. 15. 30.
- Deponentia passiuè adhibita XV. 13.
- Deprecor quo significatu a Catullo positum sit et quid proprie VII. 16.
- Depudicauit apud Laberium XVI. 7. 2.
- Deque X. 29. 3.
- Descendi pro descendi VI. 9. 18.
- Detestatio sacrorum XV. 27. 3.
- Deus in terrae motibus quoque colendus II. 28. 2; 3.
- Diagoras Rhodius in amplexu filiorum Olympiae coronatorum prae nimio gaudio mortuus III. 15. 3.
- Dialectica praef. 13. I. 2. 4. XIII. 10. 1. eius leges XVI. 2. 1. dialecticae studium incundum, sed primo adpectu arduum XVI. 8.

- 16; 17. disciplinae dialecticae XVI. 8. 1. dialectica XVII. 19. 3.
- Dialectici VI. 3. 35. XIII. 8. 2. XVI. 2. lemm. XVI. 8. 1; 8. XVIII. 13. 7.
- Dialis u. Flamen. . .
- Diana II. 6. 18. VIII. 9. 14. XV. 22. 5. Ephesiae templum incensum II. 6. 18.
- Diarium V. 18. 8.
- Diatriba I. 26. 1. XVII. 20. 4. XVIII. 13. 7.
- Dicaearchia VI. 8. 5.
- Dicendi tria genera VI. 14.
- Dictator II. 29. 9. XIII. 7. 4. (X. 24. 7.)
- Dictito VIII. 6. 3.
- F. Didius II. 27. 2.
- Dido VIII. 9. 14.
- Die in genetiuo casu VIII. 14. 25. die crastini II. 29. 7. X. 24. 8. die pristini et pristinae X. 24. 8. *dies* in genetiuo apud Ciceronem et Vergilium pro *diei* VIII. 14. 6.
- Dies atri III. 6. 10. Dies natalis XVIII. 9. 1. iusti in legg. XII. tabul. XX. 1. 42. diem quando Athenienses, Babylonii, Umbri, deinde Romani inceperint iidemque terminauerint III. 2. 4 sqq. dies primi post Calendas, Nonas, Idus cur atri habeantur et cur dies III. a. Nonas Kalendas, Idus ut in nominalis uideatur V. 17.
- Diespiter V. 12. 5.
- Διεξευγμένον ἄξιωμα* XVI. 8. 12.
- Differentia et genus, partes definitionis iustae III. 1. 10.
- Diffissio XIII. 2. 1. diffissus dies ibid.
- Digamma XIII. 5. 2.
- Digitus minimo proximus cur a Graecis Romanisque annulo sit decoratus X. 10. 1.
- Dignor commune uerbum XV. 13. 10.
- Dii pro diei, in genetiuo casu VIII. 14. 4.
- Dii quibus hominibus sint propitii I. 6. 8. immortales II. 16. 10. alii eorum ut prosint, alii ne obsint, coluntur V. 12. 8. futuri temporis scientia praecipue ab hominibus differentes XIII. 1. 6. u. Deorum.
- Diiouis V. 12. 1.
- Diunctio, diunctum XVI. 8. 2. diunctium proloquium V. 11. 8. XVI. 8. 12; 14.
- Dilargiri passiuè XV. 13. 8.
- Dimidium plus toto XVIII. 2. 13. dimidius et dimidiatus quomodo differant ubique habeant locum III. 14.
- Dio Syracosius, amicus Platonis III. 17. 2.
- Diogenes Cynicus, seruus II. 18. 9. XVIII. 7. 4. XVIII. 13. 8.
- Diogenes Stoicus ab Atheniensibus ad Romanos legatus missus VI. 14. 9. XVII. 21. 48. cf. Ind. auct.
- Diomedis et Glauci armorum permutatio II. 23. 7.
- Diomedis Thracis equi, ab Hercule ui deducti III. 9. 2.
- Dionysia saltatrix I. 5. 3.
- Διονύσια* VIII. 11. *Διονυσιακοί τεχνίται* XX. 4.
- Dionysii, Siciliae tyranni, quibus temporibus uixerint XVII. 21. 19.
- Discessio III. 18. 2. XIII. 7. 9.
- Disciplinae Pythagoreorum altiores I. 9. 6.
- Disciplinosus III. 9. 12.
- Dismediatus u. dimidiatus.
- Dispensis manibus apud Plautum XV. 15. 4.
- Disputationis philosophicae leges cf. Dialectica.
- Diurnare, uerbum Claudianum XVII. 2. 16.
- Diuinatio unde II. 4. 6.
- Diuortium primum quando Romae

- factum III. 3. 1; 2. X. 23. 4. XVII. 21. 44.
- Dolabella cf. Cornelius.
- Dolentia pro dolore apud Laenium XVIII. 7. 8.
- Dolorem quomodo tolerare deceat sapientem ex doctrina Stoicorum XII. 5. doloris uis et natura, disputatio contra Stoicos XVIII. 1. XVIII. 12.
- Dolus anceps uocabulum XII. 9. 1.
- Dominatu in datiuo apud Caesarem III. 16. 8.
- Dominus conuiuii qualis debeat esse XIII. 11. 5.
- Domitiano imperante philosophi rhetoresque urbe electi XV. 11. 4.
- Domitius Ahenobarbus censor XV. 11. 2.
- Domitius Insanus, grammaticus XVIII. 7. 1.
- Domus pro domus in genetiuo III. 16. 1.
- Domus ueterum Romanorum XVI. 5. 9.
- Dos a muliere uiro data XVII. 6. 1.
- Drachma I. 8. 5.
- Draco Atheniensium primus legislator qua poena fures affecerit XI. 18. 1.
- Drusus cf. Linius.
- Dubitanter pro forte apud Laenium XVIII. 7. 7.
- Dulciore locus Nestor apud Laenium XVIII. 7. 13.
- Duo et uicesimo anno, num recte dicatur V. 4.
- Durities, durezza XVII. 2. 20.
- Ε** litera et *i* a ueteribus plerumque indifferenter pronuntiatæ scriptæque X. 24. 8.
- Ἐβδομάς cf. Septenarius numerus.
- Ebrietatem Plato num commendauerit XV. 2. 3.
- Ἐχ[εκ]λής athleta Samius ex infanti repente loquax factus V. 9. 5.
- Ἐξευθία Pythagoreorum I. 9. 5.
- Edepol XI. 6. 4.
- Edulcare apud Matium XV. 25. 2.
- Eduilia exquisita VI. 16. 4.
- Effatus ager XIII. 14. 1.
- Effascinationes VIII. 4. lemma.
- Eget multis qui multa habet VIII. 8. XIII. 24. 1.
- Ego cf. Pronomen.
- Egredi an egregie in uocatio dicendum sit, ridicula grammaticorum quorundam decertatio XIII. 5. 1.
- Ἐίμαρμένη fatum VII. 2. 1; 3.
- Ἐκχειρία (indutiae) unde sit dicta I. 25. 9.
- Ἐκποδῶν ποιεῖσθαι VIII. 19.
- Electra VI. 5. 5.
- Elegans, elegantia olim alio sensu dicebatur XI. 2.
- Eleusina initia XI. 6. 5.
- Eleusinum certamen XV. 20. 3.
- Elissa XIII. 1. 5.
- Ellebori genera duo eorumque uis XVII. 15.
- Elops Rhodius cf. Helops.
- Elucus XVI. 12. 3. puerorum uide oriatur III. 19. 1.
- Elutriare lintea apud Laberium XVI. 7. 5.
- Emancipatio I. 12. 9. u. familia.
- Emathia XIII. 6. 4.
- Empedocles Agrigentinus XVII. 21. 14. u. Ind. auct.
- Emplastrum οὐδέτερος apud Laberium XVI. 7. 13.
- Ennianista XVIII. 5. 3.
- Ennius XVII. 17. 1. quando sit natus XVII. 21. 43; 49. u. Ind. auct.
- Ἐνόρχας, caper apud Theocritum VIII. 9. 9.
- Ensis X. 25. 2.
- Enthymema I. 4. 2. VI. 3. 27. XII. 2. 14. XVII. 20. 4.
- Ἐπαγωγή dialectica VI. 3. 35; 44.
- Epaminondas Thebanus XVII. 21. 26

- Ἐπακτίδες** X. 25. 5.
Ἐπη XVIII. 9. 10.
Ἐφεκτικοί XI. 5. 6.
Ἐφημερίς V. 18.
Ephippia V. 5. 3.
Ἐφώδιον XVII. 1. 13.
Ephyre XIII. 6. 4.
Epictetus I. 2. 6. seruus II. 18. 10. Domitiani tempore ex Italia eiectus XV. 11. 5. improbum philosophum seuerè castigans XVII. 19. 1. cf. Ind. auct.
Epicurus XVII. 21. 38. quid uocem appellet V. 15. 8. quas statuat uidendi rationes V. 16. 3. uoluptatem, cuius definitionem tradit II. 6. 12., summum bonum ponit VIII. 5. 2. u. Ind. auct.
Ἐπιγλωττίς XVII. 11. 4; 5.
Epilogi rhetorici XIII. 2. 1.
Ἐπίπεδον quid sit geometris I. 20.
Epistulae clandestinae Lacedaemoniorum et Carthaginiensium XVII. 9.
Ἐπίτασις intentio VI. 7. 5.
Epitritos numerus quis XVIII. 14. 5.
Epulum Ioui libatum XII. 8. 2.
Eques pro equo apud Ennium XVIII. 5. 4.
Equinus color III. 9. 3.
Equitare de equo et homine XVIII. 5. 9; 10.
Equites; eorum census III. 20. 11. Romani, pedarii III. 18. 5. eques impolitiae a censore notatus III. 12. 2. equiti praepingui cum censor equum adimat, num id cum ignominia fiat VI. 22. 1. equester locus XVIII. 9. 1.
Equitum alae X. 9. 1. XVI. 4. 6.
Equus III. 9. 3. III. 2. 5. cf. Seianus; equus Alexandri magni V. 2.
Erastriatus medicus u. Ind. auct.
Erat saepe abest cf. *est*.
recto non cito I. 9. 12.
Erabundus XI. 15. 2.
GELLIVS II.
Errare unde XVI. 12. 2.
Erraticae stellae III. 10. 2. XIII. 1. 11; 18.
Errones III. 10. 2. XIII. 1. 11.
Erucius Clarus, praef. urbi VII. 6. 12. bis consul XIII. 18. 2. cf. Ind. auct.
Ἐρυθρός color II. 26. 6.
Esito VIII. 6. 3.
Est, erat, fuit eleganter saepe ab-sunt V. 8. 7. quando tempus suum retineant cum uerbis composita XVII. 7. 6.
Esuritionem quae faciant XVI. 3. 3.
Ἐτησίαι II. 22. 31.
Ethicae res I. 2. 4.
Etrusci aruspices cf. aruspices.
Etymologia I. 18. lemma. XVIII. 13. 3. etymologici u. Ind. monum.
Euathlus in ius uocatus, quomodo Protagoram praeceptorem frustratus sit V. 10.
Euclides Socratem clam Atheniensibus cotidie audiebat VII. 10. 4. cf. Ind. auct.
Eudoxus astrologus, quando XVII. 21. 23.
Eunuchus uenudatus rethibetur III. 2. 6.
Ἐυφωρίας quanta ratio sit a scriptoribus habita XIII. 21.
Euphorbus III. 11. 14.
Euripides XVII. 21. 18; 42. mater eius infimae sortis XV. 20. 1. alia de eodem ibid. 2 sqq. u. Ind. auct.
Europa X. 7. 2.
Eurus uentus unde et quo alio nomine dicatur II. 22. 7; 8.
Euryclia XIII. 6. 3.
Ἐυρόνοτος, Volturnus II. 22. 10.
Eurystheus II. 6. 3.
Euandri mater I. 10. 2.
Euaporatio XVIII. 5. 6.
Ex animi sententia III. 20. 3; 4.

- Exiure manum conserutum XX.**
 10.
Exactus pecuniam, constructio
graeca in oratione Metelli Numidici
 XV. 14. 3.
Ex aduersum in qua syllaba accen-
tum habeat VI. 7. 4.
Exempla non excusant X. 19.
exempla maximae poenae a ue-
teribus dictae VII. 14. 4. mala in-
 ficiunt XII. 2. 14.
Exercitus intra urbem imperari
nequit XV. 27. 4.
Exhibitio chirographi XIII.
 2. 7.
Eximere diem dicendo III. 10. 8.
Exotica uina XIII. 5. 5.
Ἐξωμίδες tunicarum genus apud
Graecos VI. 12. 3.
Ἐξωτερικὰ Aristotelis XX. 5. 2.
Expasus uetus forma pro: expans-
us XV. 15. 1; 2.
Expensi ratio XIII. 2. 7.
Explicuit apud Ciceronem usita-
tius quam explicauit I. 7. 20.
Expostulationes VIII. 6. lemma.
Exequiae XVIII. 8. 13.
Ⲙ Digamma XIII. 5. 2.
Fabis num Pythagorici abstinue-
rint III. 11. 3; 4.
Fabii ad Cremeram cum familiis
perierunt XVII. 21. 13.
Fabius Licinus consul X. 6. 4.
C. Fabricius Luscinus I. 10. 1.
 quid Samnitibus responderit aurum
 offerentibus I. 14. eius ad Pyr-
 rhum epistula III. 8. 1. Cornelium
 Rufinum inimicum consulem de-
 signandum curauit III. 8. censor
 XVII. 21. 39.
Q. Fabius [Maximus Verrucosus]
 obsidionali corona donatus ob ur-
 bem obsidione liberatam V. 6. 10.
 imperator quid ad Carthaginienses
 scripserit X. 27. 3. cf. II. 2. 13.
Q. Fabius, Q. F., quemadmodum
 erga patrem proconsulem sese ge-
 serit II. 2. 13.
Fabri aedium XVIII. 10. 2.
Fabulo Pythagoras abstinuisse di-
citur III. 11. 1.
Facie in datiuo casu VIII. 14. 21.
facii ibid. 2; 3.
Faciem non os uultumque sed totum
corpus significare XIII. 30.
Facinus anceps uocabulum XII.
 9. 1.
Factum itur contumelia con-
structio sane abstrusa neque tamen
nullis exemplis probata X. 14. 3.
Facundiosus III. 9. 12.
Faenerator unde XVI. 12. 5.
Faenerator pro faenero XVIII. 12.
 10.
Falcati currus V. 5. 3.
Fames aestiuo quam hiberno tem-
pore tolerabilior XVI. 3. 9. quam
 diu possit tolerari ibid. *fami* pro
 famis VIII. 14. 4; 9; 10.
Familia funesta purganda III.
 6. 8. familiae (e)mancipatio XV.
 27. 3.
Famosus III. 9. 12.
Fannius Strabo consul II. 24. 2.
 sqq. XV. 11. 1.
Fasces X. 3. 13. utri priori consu-
 lum sint sumendi II. 15. 4; 6; 8.
Fascinare XVI. 12. 4. *fascinum*
 XVI. 12. 4.
Fati definitio VII. 2. fato statuto
 num tollatur libera hominis uolun-
 tas ibid. philosophorum de fato ua-
 riae opiniones XIII. 1.
Fatis tribus unde nomen sit imposi-
tum III. 16. 9; 10.
Fatiscor XVII. 2. 6.
Fatua V. 8. 6.
Fauni V. 21. 7. XVI. 10. 7.
Fauisae Capitolineae II. 10.
Fauonius uentus II. 22. 12.
Fauorinus philosophus I. 3. 27. I.
 10. I. 15. 17. I. 21. 4. II. 1. 3. II.
 5. 1. II. 12. 5. II. 22. II. 26. III.

1. III. 3. 6. III. 16. 17. III. 19.
 III. 1. V. 11. 8. sqq. VIII. 2.
 VIII. 14. VIII. 8. 4. VIII. 13. 5.
 X. 12. 9. XII. 1. XIII. 25. 2.
 XIII. 1. XIII. 2. 11. XVI. 3.
 XVII. 10. 1. XVII. 12. 1. XVII.
 19. 1. XVIII. 1. XVIII. 7. XVIII.
 3. XX. 1. 2. u. Ind. auct.
- Fax noctis prima** III. 2. 11.
 XVIII. 1. 16.
- Febris habitum et uim pulsu suo
 demonstrat** arteria XVIII. 10. fe-
 bris quartana XVII. 12. 2.
- Feminae** VI. 12. 1. nullam comi-
 tionum communionem habent V.
 19. 10. in mares mutatae VIII. 4.
- Fenerator u. faenerator.**
- Ferentinum** X. 3. 3.
- Feriae** II. 24. 11. II. 28. X. 24. 3.
 XVIII. 2. 16. XVI. 10. 1. aesti-
 uae VIII. 15. 1. XVIII. 5. 1. de-
 nicales XVI. 4. 4. Latinae XIII.
 8. 1. praecidaneae III. 6. 9; 10.
- Feriatuſ dies** XIII. 22. 1.
- Ferrum perpetua exercitatione con-
 teritur** XI. 2. 6.
- Fertum struesque** X. 15. 14.
- Festinare quid et ut a properando
 differat** XVI. 14.
- Festus** cf. Postumius.
- Fetialis quomodo bellum indicat**
 XVI. 4. XVII. 21. 36.
- Fetus** XVI. 12. 8.
- Ficedula auis** XV. 8. 2.
- Fidenates hostes populi Romani**
 XVII. 21. 17.
- Fides a populo Romano prae reli-
 quis uirtutibus culta** XX. 1. 39.
- Fides certis diebus alieno ictu son-
 nant** VIII. 7. 3.
- Fid[i]us Optatus grammaticus**
 II. 3. 5.
- Fiere pro fieri** XVIII. 7. 10.
- Figura unde** XIII. 30. 2.
- Filiorum erga parentes officia
 num inter filium magistratum et**
 patrem priuatum cessare debeant
 II. 2. II. 7.
- Finis generis feminini** XIII. 21. 12.
 u. I. 3. 16.
- Fistula** I. 11. 13. fistulae ab oris
 faucibus ad stomachum deducen-
 tes XVII. 11. 2.
- Flagitia uitae grauiora** I. 17. 6.
- Flamen Dialis** I. 12. 15. religio-
 nes ei impositae multae X. 15. 1.
 Quirinalis VII. 7. 7. flamines I.
 12. 6. XV. 27. 1.
- Flaminia** X. 15. 7.
- Flaminicae diales** X. 15. 26.
- Flammeus color** II. 26. 5.
- Cn. Flauius Anni f. scriba, aedilis
 curulis quid insigne fecerit** VII. 9.
- Flauisae** II. 10. 3.
- Flauus color** II. 26. 12.
- Flocces uini** XI. 7. 3.
- Fluctus pro fluctus, in genetiuo**
 III. 16. 1.
- Fluuii fontesque gelu durati** XVII.
 8. 16.
- Fluuii imperii Romani maximi** X. 7.
- Foedifragus apud Laeuium**
 XVIII. 7. 5.
- Foedus Carthaginensium et Roma-
 norum u. Ind. monum.**
- Folia olearum** VIII. 7.
- Forfices in acie** X. 9. 1.
- Forma feminarum stata** V. 11.
 10 sqq.
- Formidolosus** VIII. 12. 1.
- Formosus** III. 9. 12.
- Fortescere apud Laeuium** XVIII.
 7. 8.
- Fortitudo uera qualis sit; quam
 quomodo ueteres Romani defini-
 erint** XII. 5. 13.
- Fraces olei** XI. 7. 6.
- Frameae** X. 25. 2.
- Frater unde, ex P. Nigidii senten-
 tia** XIII. 10. 4.
- Fratres aruales; eorum insignia**
 VII. 7. 8.
- Frequentatiuorum fere omnium**

- prima syllaba quomodo pronuntietur VIII. 6.
- Fretu apud Ciceronem XIII. 21. 15.
- Frons in acie X. 9. 1. uirili genere apud Caecilium XV. 9. 3.
- Fronto cf. Cornelius.
- Fruniscor XVII. 2. 5.
- Frustra esse, frustrare, frustrari XVIII. 2. 7.
- Fufetia VII. 7. 1.
- Fuit saepe abest cf. *est*.
- Fulgur placulis luendum III. 5. 2.
- Fullonica XVI. 7. 5.
- [M.] Fuluius Flaccus cos. XVII. 21. 40.
- [M.] Fuluius Flaccus [Nobilior] et Aemilius Lepidus censores ut in mutuam gratiam redierint XII. 8. 5. sqq. nimis prodige milites suos coronis donauit V. 6. 26.
- Fuluus color II. 26. 8.
- Fumus plurali numero cur careat XVIII. 8. 13.
- C. Fundanius aedilis plebis X. 6. 3.
- Fundum conductum qui uendit, furti damnatur XI. 18. 13.
- Fundus factus populus XVI. 13. 6.
- Funis feminini generis XIII. 21. 21.
- Funus familiare XVI. 4. 4.
- Fur (furuus, φώρ) I. 18. 4. furem num occidere liceat XI. 18. 7. qua poena Draco, qua Solon, qua Decemuirii affecerint XI. 18. 3. fures publici XI. 18. 18. manifestus et nocturnus quomodo puniatur ex XII. tabulis XX. 1. 7.
- Furiosi homines III. 2. 15.
- L. Furius consul VIII. 11. 3.
- M. Furius Camillus XVII. 2. 14. XVII. 21. 20.
- Furta XVII. 7. 1. quam seueriter olim punita sint VI. 15. furti definitiones uariae XI. 18. 19. furtorum quaestio per lancem et licium XI. 18. 9. (XVI. 10. 8.) furtum ut fiat XI. 18. 14; 23. militibus interdictum XVI. 4. 2.
- Furuus color I. 18. 4; 6.
- Glitera; eius natura XVIII. 14. 6.
- Gaesa X. 25. 2.
- Gaetuli XIII. 1. 9.
- Gaiae Taraciae qui honores sint tributi VII. 7. 1.
- Gaius, Augusti nepos XV. 7. 3.
- Galba cf. Sulpicius.
- Galli II. 22. 20. V. 4. 3. VIII. 11. 4. VIII. 13. 7. XVII. 2. 14; 24. XVII. 21. 22; 24. elleboro sagittas tingunt XVII. 15. 7.
- Gallica nox XV. 30. 6. Gallicae XIII. 22. 1; 6.
- Gaudium insperatum multis mortem attulit III. 15.
- Gauli X. 25. 5.
- Gellianus XIII. 12. 4.
- Cn. Gellius XIII. 2. 21; 26. cf. Ind. auct.
- L. Gellius uir censorius, Ciceronem ciuica corona dignum ratus V. 6. 15.
- Genethliaci, Chaldaei uanum hominum genus et fallaciosum XIII. 1. 1.
- Genetius III. 16. 3. VIII. 14. 18. XIII. 26. 3. XX. 6. 8. genetius quartae declinationis in *uis* III. 16. quintae in *es* VIII. 14. 25.
- Genitales menses III. 16.
- Genumana salicta XVIII. 13. 5.
- Genus et differentia, partes definitionis III. 1. 10.
- Geometrae I. 20. 1.
- Geometriae partes XVI. 18. 6.
- Geseoretiae X. 25. 5.
- Gladiator doloris patientissimus VI. 3. 31. ferus XII. 5. 13.
- Gladiorum uocabula X. 25. 3. gladius Hispanicus VIII. 13. 14.
- Glans III. 1. 8. Hiberica VI. 16. 5.
- Glauci et Diomedis arma II. 23. 7.

- Γλαυκῶπις* latine *caesia* II. 26. 19.
Glaucus color II. 26. 18. II. 30. 11.
Globus in re militari X. 9. 1.
Gracchus u. *Sempronius*.
Gracile dicendi genus VI. 14. 2.
Graculo nihil cum fidibus, prouerbium, praef. 19.
Graeci cannabo et stuppa naues subant XVII. 3. 4. num uincant Romanos in leuiore poeseos genere et erotico XVIII. 9. 8. Graeci philosophi Romam ueniunt legati VI. 14. 8. XVII. 21. 48. Graecae linguae diphthongus *ou* a Nigidio reprehensa XVIII. 14. 8. Graeca facundia I. 2. 1. III. 7. 1. Graeca quomodo uertenda sint latine VIII. 9. XI. 16. cf. Ind. monum.
Graecia I. 2. 1.
Graminea corona V. 6. 9; 10.
Grammatica praef. 13. grammatici II. 21. 6. III. 1. V. 4. 2 sqq. VI. 17. XIII. 5. 1. XIII. 6. 3. XV. 9. 3. XVIII. 10. 7. XX. 10. cf. Ind. monum.
Grandia incedens VIII. 11. 5.
Granius praeco III. 17. 2.
Gratia, anceps uocabulum XII. 9. 1. Gratiarum numerus in conuiuio XIII. 11. 2.
Gratiosus VIII. 12. 1.
Grassatores, poetarum cognomen apud priscos Romanos XI. 2. 5.
Griphi dialectici I. 2. 4.
Grues Melicae VI. 16. 4.
Gubernius apud Laberium XVI. 7. 10.
Gulae detestatio VI. 16.
Gurdus apud Laberium XVI. 7. 8.
Gutus Samius XVII. 8. 5.
H spiritum qua ratione ueteres uerbis quibusdam inseruerint II. 3. 3.
Habeo curam *uestri*, an *uestrum* sit dicendum XX. 6.
Hadrianus imperator XI. 15. 3. XVI. 13. 4. undecimo mense parum edi posse decreuit III. 16. 12. XIII. 22. 1. u. Ind. auct.
Haedus ex Ambracia VI. 16. 5. haedis lacte ouium altis capillus tenerior XII. 1. 15.
Halcyones u. *Alcyones*.
Halucinari; de spiritu h hoc in uocabulo obuiio II. 3. 3.
Hamilear, *Hamilcâris* III. 7. 2.
Hannibal (*bâlis* III. 7.) III. 18. 3. VI. 2. 6. Italiam uexauit II. 6. 7. ut Antiochum sit cauillatus V. 5. a Scipione splendida uictoria deuictus est VI. 1. 4. cum Bruttianis confoederatus X. 3. 19.
Harena pluraliterne dicatur XVIII. 8. 3; 6.
Harmodius VIII. 2. 10. XVII. 21. 7.
Harpalus X. 16. 4.
Haruspices u. *aruspices*.
Hasdrubal XVII. 9. 16. in genetiio circumflexa paenultima pronuntiandus III. 7. 2.
Hasta X. 25. 2. hasta et caduceus signa belli et pacis X. 27. 3. hastae Martiae III. 6. 1; 2.
Hebdomades lunae XV. 2. 3. cf. III. 10. 7.
Hector XV. 6. 3; 4.
Hellanicus quo tempore floruerit XV. 23. 1. cf. Ind. auct.
Helluari II. 3. 3.
Helops Rhodius VI. 16. 5.
[Hemioliae?] X. 25. 5.
Hemios numerus XVIII. 14. 3; 4.
Herculani corporis proceritas I. 1. 2.
Hercules III. 9. 2. Olympicum stadium pedibus suis metatus I. 1. 1. Hercules et Theseus X. 16. 13. eius sacrificio mulieres abstinent XI. 6. 1; 2. eius templum XVIII. 5. 4.
C. Herennius, tribunus plebis X. 20. 10.
Herie Iunonis in comprecationibus XIII. 23. 2.

- Inedia sese necaturi quoto die mortem oppetant III. 10. 15. XVI. 3.
- Inexplicabile (ἄπορον) VIII. 15. 6.
- Infames materiae siue inopinabiles (ἄδοξοι ὑποθέσεις) XVII. 12.
- Infans ut in utero formetur III. 10. 7. infans ipsius matris lacte nutriendus XII. 1. infantis prima uox quae sit XVI. 17.
- Inferae aues quales VII. 6. 10.
- Inferiae singulari numero carentes XVIII. 8. 13.
- Infra classem quid apud Catonem significet VI. 13. 2.
- Infrequens miles XVI. 4. 4.
- Ingeniosus III. 9. 12.
- Ingenium tempore mitificatur XIII. 2. 5.
- Ingressi transgredique de nauigantibus latine recteque dictum X. 26. 7.
- Iniectio manus secundum XII tabulas XX. 1. 45.
- Iniicere, conicere et similia qua de causa primam syllabam habeant productam III. 17. 9.
- Inimicitiae XVIII. 8. 4; 6.
- Iniurati VI. 18. 9.
- Iniuria ancipitis significationis uocabulum VIII. 12. 13. *iniuria factum itur*, num bene dicatur X. 14. 2. iniuriae ut cauendae ex Panaetii sententia XIII. 28. 3; 4. iniuriae atrociores XX. 1. 32.
- Inlatabile, uerbum dubiae auctoritatis I. 20. 9.
- Inlatebrare apud Claudium XVII. 2. 3.
- Inlatrare uerbum poeticum apud Q. Claudium XVII. 2. 3.
- Inlaudatus, uerbum grauissimum II. 6. 9.
- Inlotis pedibus I. 9. 9. XVII. 5. 14.
- Inominales dies V. 17. 3.
- Inscientia plurali numero caret XVIII. 8. 6.
- Insece apud Ennium et Liuium quomodo sit scribendum XVIII. 9. 3.
- Insomnia interire VII. 4. 3.
- Insula quid sit Romae XV. 1. 2.
- Intentio VI. 7. 5.
- Inter os et offam u. offa.
- Intercedendi ius VI. 19. 8. XIII. 12. 9. quibus sit ex doctrina M. Varronis XIII. 7. 6.
- Intercessio testium XIII. 2. 7.
- Interpretor passiuè XV. 13. 1.
- Interrex XIII. 7. 4.
- Interrogandi casus u. genetiuus.
- Interstitio iuris XX. 1. 43.
- Intolerantia et *incontinentia* uitium Epicteto auctore maximum XVII. 19. 5.
- Intolerantibus pro intolerantibus apud Laeuum XVIII. 7. 8.
- Intra cubiculum, intra Calendas, intra modum etc. quomodo explicanda sint XII. 13.
- Inuidiosus VIII. 12. 1.
- Ionium mare uiolentum et uastum XVIII. 1. 1.
- Ios insula genuina Homeri patria secundum Varronem III. 11. 6.
- Ira num conueniat sapienti I. 26. 10.
- Isagogae I. 2. 6. in artem dialecticam XVI. 8. 1.
- Ischiacorum dolores modulis tibiae minui III. 13.
- Ἰσχὸν orationis genus VI. 14.
- Isocrates XVII. 13. 2. ad Mausoli regis agona funerarium uenisse dicitur X. 18. 6. u. Ind. auct.
- Isocratii XVIII. 8. 1.
- Isopsephi uersus XIII. 6. 4.
- Ἰσοκατάληκτα XVIII. 8. 1.
- Ister X. 7. 1; 2.
- Ἰστορία quid sit apud Graecos V. 18.
- Ἰστ[ι]οκῶποι nauium genus X. 25. 5.
- Italiam qui primi coluisse dicantur

- I. 10. 1. III. 8. IIII. 4. 1. X. 3.
19. Italia armentosa XI. 1. 1; 2.
Italicensis XVI. 13. 4.
Ἰταλοὶ bones apud ueteres Graecos
XI. 1.
Iudex XII. 13. 1. ut ad incertos iu-
ris casus praemuniri debeat XIII.
2. 3. XIII. 4. 3. Iudex qui ob
rem dicendam pecuniam acceperit,
capite poenam soluit XX. 1. 7. cf.
III. 4. 2.
Iudicia priuata XIII. 2. 1.
Iulia curia XIII. 7. 7.
C. Iulius L. F. pontifex III. 6. 2.
C. Iulius Caesar XV. 4. 3. XVII.
14. 2. in senatu extra ordinem quos
rogauerit III. 10. 5. Catonem diem
dicendo eximentem prendi iussit
ibid. in Thessalia cum Pompeio
confligit XV. 18. socer Pompeii
XVIII. 8. diuus Iulius VI. 8. 2.
XIII. 14. 4. u. Ind. auct.
C. Iulius Caesar Octavianus u.
Augustus.
Iulius Celsinus XVIII. 7. 2.
XVIII. 10. 1; 11.
Iulius Paulus l. 22. 9sq. V. 4. 1.
XVI. 10. 9sq. XVIII. 7. 1.
Iumentum in XII. tabulis quid signi-
ficet XX. 1. 26; 28.
Iuniores et seniores X. 28. 1.
Iunius Brutus Ictus VI. 15. 1.
XVII. 7. 3.
Iuno III. 3. 3. XIII. 4. 2. XIII.
23. 2.
Iuppiter Olympius I. 1. 2. I. 21.
4. a *Iuuando* dictus V. 12. 4. Iouis
Capitolini cella VI. 1. 6. Ioui ho-
stia alba immolatur X. 15. 32. eius
epulum in Capitolio XII. 8. 2. Iup-
piter Hammon XIII. 4. 1. Iouis filii
cur prudentissimi et humanissimi
a poetis sint ficti XV. 21.
Iurare uerbis conceptis II. 24. 2.
VI. 11. 9. XVI. 4. lemma; iuratus
VI. 18. 8.
Iurisiurandi apud Romanos ob-
seruata sanctimonia et mira hac de
re narratiuncula VI. 18. eius ge-
nera aliquot XI. 6. militibus dan-
dum XVI. 4. 2. iusiurandum sol-
lempne de uxoribus a censoribus
actum III. 3. 1; 2. III. 20.
Ius trium liberorum III. 16. 21.
Iusti dies XX. 1. 43.
Iustitia cogitari nequit, nisi est in-
iustitia VII. 1. 4. eius imaginem
quomodo Chrysippus depinxerit
XIII. 4.
Iustitium XX. 1. 43.
Iuentae finis X. 28. 1; 2.
Kalendae, Karthago u. Calendae
etc.
Κανονική XVI. 8. 1.
Κέλητες X. 25. 5.
Κιρκὸς οἶνος XIII. 31. 14.
Κλεαρίστα VIII. 9. 5.
Κλιμακτηρικὸς annus XV. 7. 3.
[Κόλασις] VII. 14. 2.
Κόλον XII. 5. 2.
Κολῶν graculorum instar garrire
I. 15. 12.
Κρικωτῆ sphaera III. 10. 3.
Κρῆσιμοι dies septenarii III. 10.
14.
Κρηπίδες XIII. 22. 7.
Κρωβύλη II. 23. 9.
Κύαμοι apud Empedoclem III. 11.
10.
Κύβος figura omni latere quadrata
I. 20. 4.
Κῶλον XVII. 11. 2.
Laberius trib. milit. III. 7. 21.
Laberius eques Romanus, mimo-
graphus u. Ind. auct.
Labiæ in loquendo uariis modulis
motæ X. 4. 4.
Laboriosus VIII. 12. 1; 10.
Lacedaemonii in ineunda pugna
tibiis usi I. 11. eorum in maiores
natu pietas et reuerentia II. 15. 8.
ius habebant et usum furandi XI. 12.

17. eorum epistulae clandestinae XVII. 9. 6. triginta tyrannos Athenis praeficiunt XVII. 21. 19. ab Atheniensibus ad Corinthum uicti ibid. 23. a Thebanis ibid. 26. quid de sententia quadam ab homine improbissimo prolata statuerint XVIII. 3.
- Lacernis** indui senatores Romanos dedecet XIII. 22. 1.
- Lachrymae et lacrymae** II. 3. 3.
- Lactis** quo homo et bestiae nutriuntur, uis XII. 1. 14. matres ingenuae lacte proprio partus suos alere debent ibid.
- C. Laelius** XVI. 4. 2. XVII. 5. 1.
- Laestrygones, Neptuni filii** XV. 21.
- Laetabundus** XI. 15. 8.
- Laetitiae definitio** II. 27. 3.
- M. Laeuinus u. Valerius.**
Λαυός I. 18. 2.
- Lais Corinthia meretrix** I. 8. 3.
- Lamna auri** I. 3. 25.
- Lana** quomodo durior, quomodo tenerior fiat XII. 1. 15.
- Lancea** X. 25. 2. Hispanicum uocabulum XV. 30. 7.
- Largior passius dictum** XV. 13. 8.
- Latium** III. 4. 1. VI. 12. 1. X. 23. 1.
- Laudare** in prisca lingua latina idem, quod *uocare* II. 6. 16. laudari frigide turpius quam acerbius uituperari XVIII. 3. 2.
- Laudationes** funebres u. Ind. mon.
- Λαύρη** in Ulixis domo XIII. 6. 3.
- Laurens ager** X. 2. 2.
- Laurentina uia** ibid.
- Lauandi tempus** XVIII. 13. 1.
- Lauandria** Laberio quid XVI. 7. 5.
- Lauinium oppidum** X. 16. 8.
- Lauo, laui** II. 25. 6; 7.
- Leaenae** quotiens in uita sua pariant et quot catulos uno partu XIII. 7. u. leo.
- Lebadia oppidum** Boecotiae XII. 5. 1.
- Lectica st[r]uppis deligata** X. 3. 5.
- Lectitare** VIII. 6. 3.
- Legerim, uenerim** etc. cuius sint temporis XVIII. 2. 14.
- Legio** quot centurias, quot manipulos, quot cohortes habeat XVI. 4. 6.
- Lembi, nauium genus** X. 25. 5.
- Lenaeus u. Pompeius.**
- Lens Aegyptia** XVII. 8. 2
- Lentulus u. Cornelius.**
- Lenunculi, nauium genus** X. 25. 5.
- Leo Androcli fidelissimus** V. 14. *leones* pro *leaenis* XIII. 7. 3.
- Leonidae Lacedaemonii laus** III. 7. 10.
- Lepidus u. Aemilius.**
- Leporaria** II. 20. 4.
- Lepores in Bisaltia binis iecoribus** XVI. 15. *lepus* uocabulum unde sit derinatum I. 18. 2.
- Lesbii** XVI. 19. 23. Lesbium uinum XIII. 5. 5.
- Leucae a P. Crasso oppugnatae** I. 13. 11.
- Leuctra** XVII. 21. 26.
- Leuenna, leuis** apud Laberium XVI. 7. 11.
- Leuitas, perperam pro inconstantia** dicta, quid significet apud ueteres VI. 11. 1.
- Lex** quid, ut a priuilegio et plebiscito differat X. 20. 2. XV. 27. 4.
- Liberalis quis** XVII. 5. 10.
- Liberi bellaria** XIII. 11. 7.
- Liberi** II. 13. III. 3. 3. cur parentum saepe euadant dissimiles XII. 1. 19. liberos alendos esse ipsarum matrum lacte XII. 1. 14 sqq.
- Libertini abingenuis num adoptentur** V. 19. 11.
- Libraria, librarius** V. 4. 1; 2. XIII. 31. 1. XVIII. 4. 1. u. Sigillaria.
- Libripens** XV. 13. 11.

- Librorum** inscriptiones uariae
 praef. 4. libros publice legendos
 quis primus praebuerit VII. 17.
Liburni naues loris suebant XVII.
 3. 4.
Licinius cliens Catuli I. 11. 16.
Licinius trib. pleb. VI. 9. 9.
L. Licinius Crassus orator XI. 2.
 4. censor XV. 11. 2.
L. Licinius Lucullus cos. XI. 8.
 2; 3.
M. Licinius Crassus murteam co-
 ronam aspernatus V. 6. 23.
P. Licinius Crassus consul VIII.
 4. 15.
P. Licinius Crassus Mucianus
 eius saena in fabrum quendam dicto
 parum audientem uindicta I. 13.
 11.
Lictores II. 2. 13. uter consulum
 prior habeat lictores II. 15. 6. unde
 sint dicti XII. 3. lictoribus non
 utuntur quaestores XIII. 12. 6. lic-
 tor curiatus XV. 27. 2.
Lignari XVII. 2. 9.
Lignum alumine oblitum non incen-
 ditur XV. 1.
Limum XII. 3. 3.
Linea quid sit I. 20. 7.
Linguam non uulgandam esse sed
 recondendam secundum Hesiodum
 I. 15. 14.
Lingulae X. 25. 2; 3.
Lintres ibid. 5.
Λῖψ uentus, latine *Africus* II. 22.
 12.
Liquet, non liquet XIII. 2. 25.
Lis pecunia aestimata III. 4. 2. li-
 tem contestari V. 10. 8
Literarum quarundam iucunda
 consonantia VI. 20. literarum in C.
 Caesaris epistulis occulta significa-
 tio XVII. 9. 2.
Liticines XX. 2. 2.
Lituis animus excitatur eubratur-
 que I. 11. 1. lituorum forma V. 8. 2;
 8. lituusne auguralis a tuba, quae
 lituus appellatur, an tuba a lituo
 augurali dicta sit ibid.
Liuius Drusus ad morbum comi-
 tiallem sanandum Anticyram uectus
 XVII. 15. 6.
Locuples unde X. 5. 2.
Longae naues X. 25. 5.
Longaeuus apud Vergilium quid
 significet II. 16. 8.
Longinus u. Cassius.
Loquacitas uitium maxime impor-
 tunum I. 15.
'Loquentia' an '*eloquentia*' in loco
 quodam Sallustii legi debeat I. 15.
 18.
Lorarii X. 3. 19.
Lorea, muliebris potus X. 23. 2.
Lua Saturni in comprecationibus
 XIII. 23. 2.
Lucanus ager X. 16. 3.
Lucetius Iuppiter V. 12. 6.
Lucilius poeta quando floruerit
 XVII. 21. 49. cf. ind. auct.
Lucullus u. Licinius.
Ludibundus XI. 15. 2.
Ludi cf. Caesaris ludi, Circenses,
 Megalenses, Plebei, Romani.
Ludus musicus praef. 20.
Luere piaculis III. 5. 2.
Luna III. 10. 6. quam *συμπρωσία*
 multa habeant cum luna crescente
 et deficiente XX. 8. quot diebus
 orbem suum lustret I. 20. 6. luna
 solque cur deficiant, non satis con-
 stat II. 28. 4. lunae motus cum ae-
 stu oceani congruentes XIII. 1. 3.
 lunae hebdomades XV. 2. 3.
Luscitiosus seruus uenumdatus
 num rethiberi possit III. 2. 11.
Lusitani quibus simulamentis a
 Sertorio sint decepti XV. 22.
 [Q.] **Lutatius Catulus** I. 11. 16.
Q. Lutatius Catulus curator resti-
 tuendi Capitolii II. 10. 2.
Lutescere, num barbare sit fictum
 XVIII. 11. 3; 4.
Luteus color II. 26. 15.

- Lutulentus XI. 15. 6.
 Luxuria in cenis legibus coercita II. 24. VI. 16. 5. XV. 8. 1.
 Luxurii in genetiuo VIII. 14. 9.
 Lycium VII. 16. 1. XX. 5. 4.
 Lycurgi in legibus maximus honor maioribus natu habitus II. 15. 2.
 Lysias in Platonis Phaedro I. 9. 9.
 Fautorini de eo iudicium II. 5.
- T. **M**accius Plantus III. 3. XVII. 21. 47. cf. Ind. auct.
 Macedo philosophus XIII. 8. 4 sq.
 Macedonia olim *Ἡμαθία* dicta XIII. 6. 4. Euripides in Macedonia mortuus XV. 20. 9.
 Macetae VIII. 3. 1.
 Machaerae X. 25. 2.
 Maeandri dialecticae et gyri XVI. 8. 18.
 Magistratus qui prensionem habeant, qui uocationem, qui neutrum XIII. 12. 6. XIII. 13. 3. minores qui XIII. 15. 2. XIII. 16. 1. magistratus itinera facientes XV. 4. 3.
 Magistri coniuuorum XV. 2. 4.
 Magistri equitum II. 19. 9. X. 24. 7.
 Maia Volcani in comprecationibus XIII. 23. 2.
 Mala VIII. 5. 6. XII. 5. in mundo obuia quomodo congruant cum diuina prouidentia VII. 1. 1. mala longe plurima ab ipsis hominibus nascuntur VII. 2. 12.
 'Malas malaxauit' apud Labe-rium XVI. 7. 7.
 Maledicendum non esse improbis VII. 11.
 Malitia VI. 11. 9. XVIII. 1. 4.
 Mammae a mulieribus prodigiosis cum periculo auersi lactis arefactae XII. 1. 7.
 Mancinus u. Hostilius.
 'Manciolis tene illis' apud Laeuium XVIII. 7. 10.
 Mancipia sub corona uendita, quan-
- do rethiberi possint III. 2. 1. VI. 4. 3.
 Mancipatio V. 19. 3. XV. 27. 3.
 Mandata num interuenientibus casibus antea non prouisis negligi debeant I. 13.
 Manilia meretrix in ius uocata ab A. Mancino III. 14. 2.
 C. Manilius consul XVII. 21. 43.
 [M'] Manilius Ictus XVII. 7. 3.
 Manipuli quot legionem efficiant XVI. 4. 4.
 Manliana imperia uel Manlia I. 13. 7. VIII. 13. 20.
 C. Manlius, trib. plebi VII. 11. 2.
 L. Manlius Torquatus I. 5. 3.
 M. Manlius, Capitoli uindex, rupe Tarpeia deiectus XVII. 2. 14. XVII. 21. 24.
 T. Manlii Torquati pugna singularis cum Gallo VIII. 13. unde cognomentum Torquati acceperit ibid.
 Manuarius et manuarius apud Labe-rium XVI. 7. 2; 3.
 Manubiae quid XIII. 25. 25. manubias et praedam qua ratione Cicero coniunxerit ibid.
 Manum conserere quid significet apud Ennium XX. 10.
 Marathonia pugna quando commissa sit XVII. 21. 9.
 Cn. Marcius Coriolanus quando uixerit XVII. 21. 11.
 M. Marcius praetor VI. 9. 9.
 Q. Marcius Rex consul XIII. 20. 10.
 Mare austris spirantibus glaucum et caeruleum, aquilonibus obscurius atriusque II. 30. 11. gelu non duratur XVII. 8. 16. maris in tempestate cur homines palleant XVIII. 1. 8.
 Maritorum officia erga uxores I. 17. maritorum et patrum praemia honoresque II. 15. 3. u. uxores, matrimonium etc.

- C. Marius septies consul X. 1. 3. XVI. 10. 14. XX. 6. 11.
- M. Marius a pop. Rom. magistratus uirgis caesus X. 3. 2.
- Mars III. 6. 2. in comprecationibus XIII. 23. 2. u. Nerio.
- Marsi serpentum uirulentorum domitores XVI. 11. 2. a Marso Circes filio orti ibid.
- Marsicum bellum II. 27. 2.
- Marspiter V. 12. 5.
- Marsus, Circes filius XVI. 11. 1.
- Martiae hastae cum mouissent, quibus piaculis id expiatum sit III. 6. Martius campus siue Tiberinus VII. 7. 4. XV. 27. 5.
- Mas in feminam mutatus VIII. 4. 15; 16.
- Massilia condita X. 16. 4.
- Mater familias et matrona quomodo differant XVIII. 6. 4.
- Matris honestae esse liberos proprio lacte nutrire XII. 1.
- Materiae infames (ἄδοξοι) XVII. 12. 1.
- Μαθήματα I. 9. 6.
- Μαθηματικοί, Pythagorei ordinis secundi ibid. cf. Chaldaei.
- Matrimonia I. 6. 1. III. 3. 1. u. diuortium, maritus, uxor.
- Matrima uirgo Vestalis debet esse et patrima I. 12. 2.
- Matrona u. mater familias.
- Mature, maturare, maturus quid et unde X. 11.
- Mausolus, rex Cariae, ab Artemisia incredibili amore dilectus X. 18. 2. quibus certaminibus funus eius sit celebratum ibid.
- Me castor XI. 6. 3.
- Medici cf. Ind. monum.
- Medicina res XVII. 16. 2. medicinae gnauiter operam dandam esse XVIII. 10. 9.
- Mediocre dicendi genus VI. 14. 2.
- Mediocritas I. 26. 10.
- Medium uinum XIII. 31. 14.
- Megalensibus patricii mutitare solent II. 24. 2. XVIII. 2. 11.
- Megarenses diu a commercio cum Atheniensibus exclusi VII. 10. 2.
- Mehercules V. 7. 1. XI. 6. 3.
- Mei genetiuus a nominatiuo ego deductus XX. 6. 9. cf. XIII. 26. 1.
- Μελαγχολία, πάθος ἠρωϊκόν, XVIII. 7. 4.
- Melicae grues apud ueteres elluones famosae VI. 16. 5.
- Μελισσῶνες II. 20. 9.
- Mellaria ibid.
- Μέλος musicae genus XVI. 18. 4.
- Membra VIII. 10. 6. membrum si cuius cui ruperit, talio de ea re esto XX. I. 15.
- 'Memnon nocticolor' apud Laeuuium XVIII. 7. 6.
- Memordi, non *momordi* dixere ueteres VI. 9. 2.
- Memoria hominum morte deleri non debet V. 13. 6. de natura memoriae VIII. 7 lemma. Memoriae et Vsus filia Sapiencia, Africano auctore XIII. 8. 2; 3. memoriam exercendam esse XVII. 2. 1.
- Menander Plauto antiquior III. 16. 3. a Philemone uictus XVII. 4. 1. XVII. 21. 42. u. Ind. auct.
- Mendacium dicere et mentiri XI. 11. 1.
- Mendicimonium apud Laberium XVI. 7. 2.
- Menedemus Rhodius XIII. 5. 3. sqq.
- Menelaus VI. 14. 7. XII. 2. 7.
- Menenius Agrippa cos. XVII. 21. 13. u. Agrippa.
- Menippus philosophus seruus II. 18. 7.
- Mensae secundae XIII. 11. 6. mensae rationes XIII. 2. 7.
- Mense quo post semen conceptum homo nascatur III. 10. 7.
- Mentiri u. mendacium.
- Meretricum uitia quibus uerbis Plautus castigauerit III. 3. 6.

- Meropa VI. 3. 28.
 Mesanulae X. 25. 2.
Mέσον orationis genus VI. 14. 1.
 Messalla u. Valerius.
 Metellus u. Caecilius.
 Mettus Fufetius Albanus XX.
 1. 54.
Μετρική XVI. 18. 4. metrici u.
 Ind. monum.
 Metus, uerbum ambiguum VIII.
 12. 13.
 Mihi u. pronomen et mei.
 Milesiae uirgines ut a consilio suo,
 uoluntaria morte sese interimendi
 sint deterritae XV. 10.
 Milesii I. 11. 7. eorum legati ut a
 Demosthene sint elusi XI. 9.
 Militare aes VI. 10. 2.
 Milites quo iureiurando a tribuno
 soliti sint obstringi XVI. 4. 2. quo
 die adesse debuerint ut consuli
 citanti responderent *ibid.* 4. militi
 ignominiae causa uena soluitur X.
 8. u. coronae.
 Mille hominum occiditur quem-
 admodum dici possit I. 16. 1.
 Milo u. Annius.
 Milonis Crotoniensis athletae mise-
 randus interitus XV. 16.
 Miltiades XVII. 21. 9.
 Minos Iouis filius XV. 21.
 C. Minucius Augurinus L. Scip-
 ionem Asiaticum damnatum in
 carcerem abduci iussit VI. 19. 2.
 Q. Minucius Thermus cf. orr.
 Catonis de decem hominibus, de
 falsis pugnibus, de Ptolemaeo in Ind.
 auct. s. u. M. Porcius.
 Miracula uaria VIII. 4. cf. III.
 10. 16.
 Miseriam quid efficiat XVIII.
 1. 4.
 Mithridates XI. 10. 4. XV. 1. 4;
 6. XVII. 16. 2; 5. Ponti rex, re-
 mediorum aduersus uenena perit-
 tissimus *ibid.* 2. multarum gentium
 linguis loquebatur XVII. 17. 2.
 Mithridatios antidotus XVII.
 16. 6.
 Moderamenta XIII. 6. 1.
 Modice XII. 13. 23.
 Moechimonium XVI. 7. 2.
 Moenia pluraliter semper dicta
 XVIII. 8. 4; 5.
Μοῖρα πεπωμένη III. 16. 11.
 Molae trusatiles III. 3. 14.
 Moles Martis in comprecationibus
 XIII. 23. 2.
 Momordi VI. 9. 2.
 Monocoli VIII. 4. 9.
 Monstra hominum uaria *ibid.*
 Morbi quando sint periculosiores
 III. 10. 14. morbus ut a uitio diffe-
 rat in edicto aedil. III. 2. 2. mor-
 bosne natura fecerit una cum homi-
 nibus VII. 1. 7. morbi uis XII. 5.
 morbus comitialis XVII. 15. 6.
 XVIII. 2. 8. morbus soticus XVI.
 4. 4. XX. 1. 27. morbus in duo-
 decim tabulis XX. 1. 25.
 Mores et uictus ueterum mulierum
 X. 23. mores antiqui XI. 2. 5. tem-
 pore oblitterati XX. 1. 6.
 Morituri inedia quoto die mortem
 oppetant III. 10. 15. moriens quo
 temporis momento moriatur VII.
 13. 5.
 Morosus III. 9. 12.
 Morta, una e Parcis III. 16. 11.
 Mortales multi et multi homi-
 nes quomodo differant XIII. 29.
 Mortualia XVIII. 7. 3.
 Moueo, motus III. 17. 10. motus
 terrae cf. tremor.
 Q. Mucius Scaeuola pontifex maxi-
 mus V. 19. 6. XI. 2. 4. XVII. 7.
 3. cf. Ind. auct.
 Mulier sterilis uenumdata num ret-
 hiberi possit, inter iuris peritos
 dissensum III. 2. 9. mulieres e:
 pupilli non adrogantur V. 19. 10.
 mulieres Romanae per Herculem
 non iurabant XI. 6. 1. mulieribus
 uinum bibere uetitum erat X. 23.

- 3; 4. mulieri uir iudex X. 23.
 mulier uiro irata XVII. 6. 1. mulieres praeficae XVIII. 7. 3. u. uxor, maritus.
- Mulierosus III. 9. 2; 12.
- Mulio consul Romanus factus et pontifex XV. 4.
- Multa qui habet, multis indiget VIII. 8. cf. XIII. 24. 1.
- Multa suprema, minima XI. 1. 2. Sabinum uocabulum ibid. 5. multam dicere, facere ibid. 6.
- Multigrumi fluctus apud Laeuium XVIII. 7. 15.
- Multiiugus, multicolor, multiformis XI. 16. 4.
- L. Mummius X. 16. 17. censor XVI. 8. 10.
- 'Mundus' generis neutrius apud Lucilium III. 1. 3.
- Muneror pro munero XVIII. 12. 10.
- Municipes et municipium ut a colonia differant XVI. 13.
- Muraena Tartesia VI. 16. 5.
- Muralis corona V. 6. 2; 19.
- Murrina, muliebris potus X. 23. 2.
- Murtea corona a M. Crasso repudiata V. 6. 23.
- Musae nouem XIII. 11. 2.
- Musica XIII. 31. 3. musici XVI. 18. 1. medici musici III. 10. 13.
- Musonius philosophus XVIII. 2. 1. uehementer inuehitur in philosophi cuiusdam disserentis laudatores V. 1. quid dixerit cuidam pseudophilosopho VIII. 2. 8. eius praeclearum aliquod *ἐνδομηματίον* XVI. 1.
- Mutant pro mutantur apud Varonem XVIII. 12. 8; 9.
- Mutis hominibus repentino quodam casu uox reddita V. 9.
- Mutitare II. 24. 2. XVIII. 2. 11.
- Mutuatica pecunia XX. 1. 41.
- Myoparones X. 25. 5.
- Μύωψ* III. 2. 11. u. Luscitiosus.
- Μυς, Epicuri seruus II. 18. 8.
- Nadulterinum XVIII. 14. 7.
- Cn. Naenius poeta quando fabulas Romae dederit XVII. 21. 45. u. Ind. auct.
- M. Naenius trib. pleb. Scipionem Africanum maiorem accusat III. 18. 3.
- Nani, pumiliones XVI. 7. 10. XVIII. 13. 2.
- Nasamones XVI. 11. 4.
- Nascatur homo quoto mense post semen conceptum III. 10. 7. III. 16.
- Natalis dies; curiosae de eo Varonis quaestiones III. 2. 1.
- Natis ante noctis horam sextam uter dies sit natalis ibid.
- Naturae principale consilium VII. 1. 8. naturae sollertia XII. 1. 13. et uis XII. 5. 3. natura hominibus amorem sui instillauit ibid.; natura et fatum num idem sit Ciceroni XIII. 1. 2.
- Naturalem esse linguam, non posituam X. 4.
- Naupactus VI. 8. 2.
- Nausicaa VIII. 9. 12.
- Nautici Romani II. 22. 8.
- Naualis corona V. 6. 18.
- Nauis ut Liburni utque Graeci contexuerint XVII. 3. 4.
- Nauigantes 'ingredi' et 'transgredi' recte dicuntur X. 26.
- Nauium singula genera nominaque X. 25. 5.
- Ne, particula priuatiua XIII. 23. 19.
- Ne-quo-que pro ne-quidem XVII. 2. 18.
- Neaera XIII. 23. 16.
- Necessitas et necessitudo num differant XIII. 3.
- Nefasti dies III. 9. 5. V. 17. 1.
- Negotiositas (*πολυπραγμοσύνη*) XI. 16. 3.
- Neptuni filii inhumanissimi et ferocissimi a poetis ficti XV. 21.
- Neptunus II. 28. 1. III. 16. 15.

- XVII. 14. 4. Neptuni Salacia XIII. 23. 2.
- Neptunuspater V. 12. 5.
- Nequitiae uerbum uulgari lingua male usurpatum pro sollertia VI. 11.
- Νηρηίδης* XIII. 23. 3.
- Nerio, Neriens Martis XIII. 23.
- Neronis nomen, Sabinum uerbum XIII. 23. 8.
- Neruias in fidibus brumali die aliter digitis pelli, aliter sonare VIII. 7. 3.
- Neruus a digito ad cor pergens X. 11. 2. neri unde dicti XIII. 23. 9.
- Nescius VIII. 12. 18.
- Nestor VI. 14. 7. apud Laeuium *trisaecliiseneæ* dictus XVIII. 7. 13.
- Nicias Pyrrhi amicus III. 8. 5. u. Timochares.
- Nicomedes V. 13. 6. XI. 10. 4.
- Nicopolis XV. 11. 5.
- Nilus fluuius imperii Romani maximus X. 7. 1.
- Niobe quot filios habuerit XX. 7.
- Niuis aqua potui pessima, frugibus arboribusque salubris XVIII. 5.
- Noctescere barbare fictum XVIII. 11. 3; 4.
- 'Nocticolor' Memnon apud Laeuium XVIII. 7. 6.
- Noctu hesterna VIII. 1. lemma.
- Nolae nomen Vergilius cur ex Aeneide sustulerit VI. 20. 1.
- Nolo ex non et uolo compositum VI. 11. 8.
- Nomen mihi est triplici modo constructum XV. 29. 1.
- Nomine Tarquinio esse apud L. Pisonem XV. 29. 2.
- Nomen Latinum I. 2. 4.
- Nomina ciuium male meritorum obliuione punita VIII. 2. 10. nomina alia plurali tantum numero dici alia singulari; eiusque rei quae sit causa XVIII. 8. nomina non positua esse sed naturalia Nigidio auctore X. 4.
- Nominatiuus plur. secundae declin. in *û* XIII. 26. 4.
- Nona, una e Parcis III. 16. 10.
- Nonae II. 24. 11; 14. V. 17. 2.
- Nos et uos uerba non temere ficta sed natura homini praescripta X. 4. 4.
- Nostrum et nostri ubi locum habeant XX. 6. 2.
- Notae censoriae III. 12. III. 20.
- Notae uocum XIII. 6. 1.
- Νότης, Νότης* II. 22. 14.
- Νουθεσία*, ex tribus poenarum generibus primum VII. 14. 2.
- Noua uia XVI. 17. 2.
- Nouiciu VII. 5. 1.
- Nouissimus et nouissime cur Cicero dicere aspernatus sit X. 21.
- Nox pro noctu in XII. tabulis VIII. 1. lemma.
- Nuces Thasiae VI. 16. 5.
- Numa rex I. 12. 10. III. 3. 3.
- Numerorum subtiliores quaedam rationes lingua latina exprimi nequeunt XVIII. 14. 1.
- Nummosus III. 9. 2.
- Nundinae singulari numero carentes XVIII. 8. 13.
- Nuptiis ducenos aeris lex Licinia indulsit II. 24. 7.
- Nutrices infantum quales plerumque esse soleant XII. 1. 17.
- Nutriendos liberos esse matrum ipsarum non nutricum lacte ibid. 5.
- litera XVIII. 14. 6.
- Ob praepositio III. 17. 6.
- Obba XVI. 7. 9.
- Obesum quid XVIII. 7. 3.
- Obiicere III. 17. 1.
- Obices cur primam syllabam correptam habeant III. 17. 11.
- Oblitera gens apud Laeuium XVIII. 7. 4.
- Obnoxie in Plauto VI. 17. 4. ob-

noxius quid significet quaeque verbi sit origo ibid.

- Obscenae aues XIII. 14. 6.
 Obsidionalis corona V. 6. 2; 8.
 Obsignatio tabularum XIII. 2. 7.
 Occaso sole in XII. tabulis XVII. 2. 10.
 Oceanus cum luna simul senescit adulescitque XIII. 1. 3.
 Oculorum vis V. 16.
 Offa; inter os et offam XIII. 18.
 Offendere quid VIII. 1. 9.
 Officiorum quis gradus et ordo Romae observatus sit V. 13.
 Officiosus III. 9. 12.
 Oleaginea corona V. 6. 4.
 Olearum folia quando conuertantur VIII. 7.
 Oleum XIII. 6. 3. cur saepe congelascit XVII. 8. 8.
 Olympias, Philippi regis uxor VI. 1. 1. eius ad Alexandrum filium epistula XIII. 4. u. Alexander et Ind. auct.
 Olympicum stadium; eius forma I. 1. 2; 3.
 Ὅμοιοτέλευτα, ὁμοιόπρωτα XVIII. 8. 1.
 Onychinum tegimen apud Laecium XVIII. 7. 15.
 C. Oppius et Cornelius Balbus res Caesaris curarunt XVII. 9. 1. u. Ind. auct.
 Opposita XVI. 8. 13.
 Ὀψιμαθία XI. 7. 3.
 Optatus u. Fidius.
 Ὀπτική XVI. 18. 1.
 Opulescere XVIII. 11. 3; 4.
 Opus est quomodo construatur XVII. 2. 15.
 Oratio in pectore nasci debet non in ore I. 15. 1. orationis uaria genera VI. 14. 1.
 Orbis in re militari X. 9. 1.
 Orchi (orci) thesaurus I. 24. 2. uestibulum XVI. 5. 12.
 GELLIVS II.

- Orestis corpus III. 10. 11.
 Oriae X. 25. 5.
 Oriens aequinoctialis, brumalis, solstitialis II. 22. 5.
 Ὀρισμολί apud Graecos I. 25. 11.
 Oriolae X. 25. 5.
 Ornithones II. 20. 2.
 Oropus III. 13. 2. VI. 14. 8.
 Orthium carmen XVI. 19. 14.
 Os u. offa.
 Osce XVII. 17. 1.
 Oscedo, morbus III. 20. 9.
 Oscitatio in nixu letalis III. 16. 24.
 Oscula cur ueterum Romanorum mulieres cognatis ferre debuerint X. 23. 1.
 Ostia XVIII. 1. 1.
 Ostrea Tarentina VI. 16. 5. quam cum luna συμπρωσίαν habeat XX. 8. 3; 4.
 Ostrinus color II. 26. 5.
 Otacilius Crassus consul X. 6. 4.
 Ὀθρίων de austris dictum quid significet II. 30. 11.
 Oualis corona V. 6. 20.
 Ouandi quae caussa; ouantes pedibus an equis uecti urbem ingrediantur ibid. 27.
 Oues bidentes; oues uirili generis dictae XI. 1. 4. ouium lac XII. 1. 15. XVI. 6. 6.
 Pabulor XVII. 2. 9.
 Pacificatoris partes agere licentiae iudici XIII. 2. 15.
 Pacis bibliotheca V. 21. 9. XVI. 8. 2. Pacis templum V. 21. 9.
 Pactiones secundum XII. tabulas XX. 1. 46.
 Pacuius poeta quando floruerit XVII. 21. 49. eius cum Accio poeta colloquium XIII. 2. u. Ind. auct.
 Pacuius Labeo u. Antistius.
 Paenitere unde et quid XVII. 1. 5 sqq.
 Paenuria unde XVII. 1. 9.
 Paeston XIII. 6. 4.

- Παιδεία* XIII. 17. 1.
 Palatinae aedes III. 1. 1. Palatina
 area XX. 1. 1. Palatinus mons
 XIII. 14. 2.
 Palatium XII. 12. 2. XVIII. 13. 1.
 Pales in comprecationum formulis
 XIII. 23. 4.
 Palinurus X. 16. 2; 3; 9.
Πάλλαξ, παλλακίς III. 3. 3.
 Palma II. 26. 9. III. 6. 2. Aegyptia
 VI. 16. 5.
 Paludamentum VII. 12. 3.
 Panaetii in *ἀναλησίαν* et *ἀπά-
 θειαν* Stoicorum oratio XII. 5. 10.
 XVII. 21. 1. u. Ind. auct.
 Pancratiastae XIII. 28. 3; 4.
Πανδέκται quid proprie XIII.
 9. 3.
 Pando u. passis uelis.
 Pansum ueteres dixerunt pro pas-
 sum XV. 15. 2.
 Paphlagonia XVI. 15.
 Papius Praetextatus cur ita
 sit cognominatus I. 23.
Παράδειγμα VII. 14. 4.
Παράδεισοι, Latine 'Viuaria', II.
 20. 4.
Παραδιεξευγμένον ἀξίωμα
 XVI. 8. 14.
Παραγωγή XI. 15. 6.
Παρατεῖσθαι VII. 16. 11.
Παρακείμενον, apud Graecos
 genus praeteriti VI. 9. 13.
Παρακολούθησις VII. 1. 9.
 Parasitus III. 3. 5.
Παραστιχίς XIII. 6. 4.
 Parcae a partu dictae III. 16. 10;
 11.
 Parcus; uerum huius uerbi *ἔνυμον*
 et elusa Bassi de eo opinio III. 19. 2.
 Parendum num sit semper patri
 II. 7.
 Parentes liberos perditos exhere-
 dant I. 6. 8. parentes quanto ho-
 nore sint habiti a priscis Romanis
 V. 13. 2. u. pater.
 Parones X. 25. 5.
 Parsimonia ueterum Romanorum
 II. 24.
 Parthos quis primus superauerit
 XV. 4. 4.
 Particularum linguae Latinae ua-
 rietas XI. 3. 2.
 Participium praeteriti VIII. 6. 3.
 'Partim hominum uenerunt' qua
 ratione ueteres dixerint X. 13.
 Partu uno quot pueri simul gigni
 possint; partus quoto mense edatur
 post semen conceptum etc. III. 10.
 6. III. 16. X. 2. XVI. 16. 1.
 Passum, muliebris potus X. 23. 2.
 passis uelis XV. 15.
 Patanium XV. 18. 1.
 Pater familias XII. 12. 4.
 Patiendi uerba actiuo sensu a ue-
 teribus saepe adhibita XVIII. 12.
 Patrensis bibliotheca XVIII. 9. 5.
 Patri debita officia quatenus negligi
 possint a filio magistratu II. 2. pa-
 tri num semper morem gerere de-
 beat filius an quaedam sint exce-
 ptiones II. 7.
 Patricii VIII. 2. 11. XIII. 15. 4.
 XV. 27. 4. XVIII. 2. 11. u. ma-
 gistratus.
 Patrima matrimaque debet esse
 uirgo Vestalis I. 12. 2.
 Patroni pro reis dicentes VI. 3. 18.
 u. clientes.
 Paulus u. Aemilius et Iulius.
 Pauor num sapientem dedecet
 XVIII. 1. 8.
 Pauimentum VII. 12. 3.
 Pauus et Samo VI. 16. 5.
 Pax u. Pacis.
 Peccatorum puniendorum uariae
 rationes VII. 14. exemplis peccata
 non purgantur X. 19. peccatum
 nullum tempore non reuelatur XII.
 11. 5. *peccatu* pro peccato XIII.
 21. 16.
 Pectunculus VI. 16. 5.
 Peculatus dampnari VI. 19. 8.
 Pecunia quibus modis argumentis-

- que data probetur XIII. 2. 7. pecuniam a reo mutuo accipere nefas XII. 12.
- Pecuniarius** III. 19. 4.
- Pedarii senatores et equites** III. 18. 10.
- Pelamis Chalcedonia** VI. 16. 5.
- Pelasi** I. 10. 1.
- Peleus** III. 11. 5.
- Pelex unde** III. 3. 3.
- Peloponnesiacum bellum** II. 1. 5. de eius tempore XVII. 21. 16.
- Pelusiota** cur cepe non edant XX. 8. 7.
- Πέμματα** apud Graecos XIII. 11. 7.
- Pensito** VIII. 6. 3.
- Penus uarii generis** III. 1. 2.
- Peposci non poposci** apud ueteres VI. 9.
- Pepugi non pupugi** ibid.
- Peranna** XIII. 23. 4. cf. Anna Perenna.
- Perdices bina corda habere** scripsit Theophrastus XVI. 15.
- Peregrinus Proteus philosophus** VIII. 3. lemma. quomodo, ne clam quidem peccari debere, demonstrauerit XII. 11.
- Perendini dies** X. 24. 9.
- Perenna** u. Peranna.
- Perennare** XVII. 2. 16.
- Periander Corinthi rex** XVI. 19. 4.
- Pericles, Alcibiadis auunculus** XV. 17. 1. eius opinio de pietatis amicis praestandae finibus I. 3. 20.
- Periculum, uocabulum anceps** XII. 9. 2.
- Peripateticorum decreta** XVIII. 1. XVIII. 5. 2.
- Περίπατος δειλινός et έωθινός** XX. 5.
- Περιπλομένον ένιαυτοϋ** III. 16. 17.
- Περισσόη** I. 22. 9.
- Pernicii in casu patrio** VIII. 14. 9; 12.
- Persae** ab Atheniensibus uicti XVII. 21. 9. ab Alexandro ibid. 32.
- Persaeus Zenonis Stoici seruus** II. 18. 8.
- Perses, Macedonum rex, Philippi filius** bellum contra Romanos gerit VI. 3. 2.
- Personae ένυμον** quam lepidum Gaius Bassus protulerit V. 7.
- Pessinuntii aselli** VI. 16. 5.
- Pestilenta, puluerulenta loca** apud Laeuium XVIII. 7. 7.
- Pestilentia Atheniensis** II. 1. 5.
- Petillii duo, tribuni pl., a Scipione Africano rationes pecuniae Antiochinae poscunt** III. 18. 7.
- Petrorritum** cuius linguae sit uocabulum XV. 30. 2.
- Phaedon Socratis seruus** II. 18. 1. cf. Ind. auct.
- Phalarica** X. 25. 2.
- Φαντασίαι** XI. 5. 6. XVIII. 1. 15.
- Pharsalici campi** XV. 18. lemma.
- Phaseli** X. 25. 5.
- Φιλανθρωπία** XIII. 17. 1.
- Philemo** u. Menander.
- Philippides, poeta comicus, nimia laetitia mortuus** III. 15. 2.
- Philippus, rex Macedoniae** II. 27. 5. VI. 1. 1. XVII. 21. 28. eius ad Aristot. epistola cf. Ind. auct.
- Philolaus Pythagoricus** III. 17. 1.
- Philosophi iactabundi et fallaces seueriter ab Herode Attico aliisque castigati** I. 2. 3. I. 2. 6. VIII. 2. X. 22. XIII. 8. 5. XIII. 24. XVII. 19. philosophi aliquot qui seruitudinem seruierunt II. 18. philosophus ut sit audiendus V. 1. quomodo dolorem bene ferat XII. 5. 9. philosophi Graeci ex Italia SCto eieci XV. 11. 1; 3 sqq. paucorum philosopho sit indignus XVIII. 1. cf. Platonius et Ind. monum. s. u. libri et philosophi.
- Philosophia** V. 15. 9. V. 16. 5. philosophia nauiter sectanda VII.

10. philosophia puerilis et reipublicae inutilis X. 22. quomodo degeneret et deprauetur XVII. 19. 4. u. XX. 5. 3. *philosophiae* III. 1. 3. physicae II. 28. 1.
- Phocis terra X. 16. 4.
- Φοῖνιξ color II. 26. 6. III. 9. 9.
- Φῶρ I. 18. 5.
- Phormio Atheniensis XVII. 21. 24.
- Φορτικοί XVIII. 4.
- Φρέαρ I. 18.
- Phrygia attagena VI. 16. 5.
- Φύσει an θέσει uerba sint orta X. 4.
- Φυσικοί, Pythagorei primi ordinis I. 9. 7.
- Φυσιολογῶμενοι I. 9. 2.
- Piaculum II. 28. 3. III. 5. 2. III. 6. 1. XVI. 4. 4. XVI. 6. 10.
- Pigitum non personaliter dictum XV. 13. 9.
- Pigneror pro pignero XVIII. 12. 10.
- Pignoriscapio; litera *a* in hoc uocabulo tractim pronuntianda VI. 10. XIII. 7. 10.
- Pilleatus seruus u. seruus.
- Pilum X. 25. 1.
- Pinus caesa numquam ex iisdem radicibus pullulat VIII. 4. lemma.
- Piraeus XV. 1. 6.
- Pisae Olympicae I. 1. 2.
- Piscinae II. 20. 7.
- Pisistratus apud Homerum XIII. 6. 3. primus Athenis libros publice dedit legendos VII. 17. 1. XVII. 21. 5.
- Pittacium apud Laberium XVI. 7. 9.
- Placidiae, nauium genus X. 25. 5.
- Planetarum in uitam humanam uis et potentia XIII. 1.
- Planipes saltans I. 11. 12.
- Plantae Herculis secundum totius corporis proportionem quantae fuerint I. 1. 2.
- Plautum quid sit I. 20. 1; 2.
- Planus i. e. sycophanta apud Laberium XVI. 7. 10.
- Plato II. 8. 9. III. 13. III. 17. 1. sqq. inter eius et Lysiae orationem quid intersit differentiae II. 5. 1. Xenophontis aemulus XIII. 3. quo tempore uixerit XVII. 21. 29. u. Ind. auct.
- Platonicus philosophus XV. 2. 1. cf. Ind. auct. s. u. Plato.
- Plebeii ludi II. 24. 3.
- Plebiscitum quid X. 20. 6. XV. 27. 3.
- Plebs ut a populo differat X. 20. 5. *Πλειάδες* u. Vergiliae.
- Plerique omnes VIII. 12. lemma.
- Plurali numero quae uerba careant, quae singulari XVIII. 8. cf. I. 16. 13.
- Pluria recte dici, plura barbata V. 21.
- Plutarchus quid seruo responderit iracundiam ei exprobranti I. 26. 5. paulo seuerius in Epicuri dicta et *sylogismos* inuectus II. 8. II. 9. u. Ind. auct.
- Poenae militaris X. 8.
- Poenarum uaria genera VII. 14.
- Poeni cum Romanis de orbis imperio decertantes X. 27. u. Carthaginienses.
- Poeniæus color III. 9. 9.
- Poeta *κατὰ πρόληψιν* loqui potest X. 16. 8. poetis apud ueteres Romanos honos non erat XI. 2. 5.
- Pollux XI. 6. 4 sqq.
- Πόλοι III. 10. 3.
- Polus histrio celeberrimus; historia de eo memorabilis VI. 5. 1.
- Polycrita femina nobilis nimio gaudio mortua III. 15. 1.
- Πολυμαθήνη νόον οὐ διδάσκει* praef. 12.
- Polyphontes rex in fabula Euripidea VI. 3. 28.
- Πολυπραγμοσύνη* quomodo uerti possit latine XI. 16. 4.

- Pomerium auguribus quid, quique eius proferendi habeant ius XIII. 14. XV. 27. 5.
- Pompeia curia XIII. 7. 7.
- Pompeius Strabo, Pompei Magni pater, Asculanos subegit XV. 4. 3.
- Cn. Pompeius Magnus, C. Caesaris gener III. 10. 5. aedes Victoriae quomodo inscriptas dedicauerit X. 1. 6. lex de imperio eius lata X. 20. 3. de reditu eius privilegium X. 20. 10. consul cum M. Crasso XIII. 25. 6. XIII. 7. 1. Varronis liber isagogicus in Pompei usum conscriptus XIII. 7. 1. eius cum Caesare certamen XV. 18. 1. Mithridatem deuincit XVII. 17. 2.
- M. Pomponius praetor XV. 11. 1.
- Pomptinus ager VIII. 11. 4.
- Pompylus, Theophrasti seruus II. 18. 8.
- Ponticae anates dicuntur edundis uulgo uenenis uicitasse XVII. 16. 1.
- Pontifices I. 12. 15. II. 28. 6. III. 6. 2. V. 17. 2. V. 19. 6. X. 15. 18. XI. 3. 2.
- Pontificium ius I. 12. 17.
- C. Pontius Samnis a dictatore Romano sex horarum indutias postulat I. 25. 6. II. 19. 8.
- Pontius Cominius XVII. 2. 24.
- M. Popilius censor III. 20. 11.
- P. Popilius I. 7. 7. XI. 13. 1.
- Poposci VI. 9.
- Populabundus XI. 15. 7 sq.
- Populus et plebs X. 20. 5. agere cum populo XIII. 15. 8. XVI. 13. 6.
- Porca praecedanea, Cereri sacra III. 6. 8.
- Porcetra quid et ut a sue differat XVIII. 6. 4.
- Porciae gentis genealogia XIII. 20.
- Porcius Licinus XVII. 21. 45. u. Ind. auct.
- Porcius trib. pleb. XIII. 12. 6.
- L. Porcius Cato XIII. 20. 13.
- M. Porcius Cato Censorius inimicus Scipionis Africani III. 18. 7. quot filios, quot nepotes haberit XIII. 20. 3. eius moderantia et parsimonia XIII. 24. quando uixerit XVII. 21. 47. u. Ind. auct.
- M. Porcius Cato [Licinianus] Catonis cens. fil. XIII. 20. 9.
- M. Porcius Cato, Liciniani F. ibid.
- M. Porcius Cato Salonianus XIII. 20. 8.
- M. Porcius Cato, Saloniani fil., Vticensis pater XIII. 20. 13.
- M. Porcius Cato Vticensis XIII. 20. 3 sqq.; 14. in senatu uerbosus disserendo diem quum eximeret a Caesare in carcerem abduci iussus III. 10. 8.
- Ποσειδώνιον XIII. 6. 4.
- Postliminio in patriam redire VI. 18. 7; 8.
- Postprincipia XVI. 9. 5. XVI. 18. 6.
- Postuerta dea XVI. 16. 4.
- Postuma proles apud Vergilium II. 16. 2.
- Postumiana imperia I. 13. 7.
- Postumius Festus XVIII. 13. 1; 4.
- A. Postumius consul III. 6. 2.
- Olus Postumius Tubertus dictator quando fuerit XVII. 21. 17.
- Sp. Postumius consul XVII. 21. 36.
- Postumus praenomen II. 16. 3.
- Potus num delabatur in stomachum an in pulmonem XVII. 11. 1.
- Praecedanea hostiae III. 6. 7.
- Praecox in genetino praecocis facit, non praecoquis X. 11. 9.
- Praeda quid et ut a manubiis differat XIII. 25. 1; 27.
- Praefectus aerario XIII. 25. 30. Latinarum causa creatus num senatus consulendi ius habeat XIII. 8. praefectus urbi XI. 7. 3. XIII. 7. 4.

- Praeficarum lamentationes XVIII. 7. 3.
 Praefiscine et praefiscini X. 24. 8.
 Praemature X. 11. 8. praematura ingenia XIII. 2. 5.
 Praemia patrum V. 19. 15.
 Praemia militaria V. 6.
 Praemodum VI. 7. 12.
 Praemorsisse apud Plautum VI. 9. 7.
 Praenestini ex colonis municipes a Tiberio facti XVI. 13. 5.
 Praepes portus VII. 6. 6. VIII. 4. 1.
 Praepetes aues apud Vergilium VII. 6. 9.
 Praepositionum quarundam naturam non semper eandem esse II. 17. praepositiones uerbis praefixae quando producantur, quando corripiantur III. 17.
 Praesentaria uenena VII. 4. 1.
 Praeterpropter apud Ennium XVIII. 10. 5.
 Praetextati priscis temporibus senatorum filii in curiam ingrediebantur I. 23. 4.
 Praetores V. 19. 2. X. 3. 3. X. 24. 3. XIII. 16. 1. XIII. 7. 4. XX. 1. passim; XX. 10. 8. consulum conlegae XIII. 15. 4. praetorum quorundam lepida dicta I. 22. 6. XV. 5. 4.
 Praeuerbium 'ad' VI. 7. 5.
 Prandeo, pransus sum II. 25. 7. XV. 13. 5.
 Prandium u. caninum.
 Praxiteles XIII. 17. 3; 4.
 Prendere de lictoribus III. 10. 8.
 Prensionem tribunus plebis habet, non etiam uocationem XIII. 12. 4.
 Princeps senatus III. 10. 2. XIII. 7. 9.
 Priua quae ueteres dixerint X. 20. 4.
 Priuilegium quid X. 20. 9; 10.
 Pro quam uariis significationibus usurpetur XI. 3. in uerbis compositis quando producte, correpte quando pronuntietur II. 17. 3.
 Procincta classis I. 11. 3. XV. 27. 3.
 Procliue et procliui X. 24. 8.
 Proconsul II. 2. 13.
 Procurare ostenta et prodigia III. 5. 2. III. 6. 1; 2; 8. XVI. 6. 10.
 Prodicti rhetoris auditor Euripides XV. 20. 4.
 Prodigere XV. 5. 2.
 Prodromi, quoddam uentorum genus II. 22. 25.
 Profata apud Varronem XVI. 8. 2.
 Profesti dies II. 24. 14.
 Profligandi uerbum uulgo male usurpari XV. 5.
 Progenii pro *progeniei* VIII. 14. 9.
 Proletarii unde sint dicti; asperis reipublicae temporibus in militiam tumultuariam lecti XVI. 10. proletarius scriptor XVIII. 8. 15.
 Proloqui disiunctiui leges V. 11. 9. proloquium quid; proloq. uaria genera XVI. 8. 2.
 Promercialia III. 1. 23.
 Pronomina: *ego, tu, mihi, tibi, nos* quomodo pronuntientur X. 4. 4. quomodo declinentur ex grammaticorum doctrina XX. 6.
 Pronuntiatum, uerbum a Cicerone fictum pro Graeco: 'ἀέλωμα' XVI. 8. 8.
 Properare ut differat a uerbo festinandi X. 11. 6. XVI. 14.
 Properatim XII. 15. 1.
 Propere, mature, cito X. 11. 1.
 Propicius VII. 5. 1.
 Propinquorum inanis fiducia et Aesopi de ea re fabula II. 29. 17.
 Prorsa [Prosa?] dea XVI. 16. 4.
 Προσφθίαι XIII. 6. 1. XIII. 26. 3.
 Prosumiae X. 25. 5.
 Protagoras cuius conditionis homo fuerit, quomodo philosophiam adierit; acerrimus deinde sophistarum

- V. 3. eius cum Euathlo discipulo
lis lepidissima V. 10. 3.
- Protagorion ἀντιστρέφον V. 11. 2.
- Proteus u. Peregrinus.
- Proteogenes pictor XV. 31. 3.
- Prouerbia cf. Ind. monum.
- Prouidentia VII. 1. 1. VIII. 5. 8.
- Prouocatio ad tribunos plebis III. 14. 4.
- Prudentia indiserta stulta loquacitate melior I. 15.
- Psylli, gens Africae VIII. 12. 12. mirae de illis fabulae XVI. 11. 3.
- Ptolemaeorum bibliotheca publica VII. 17. 3. eorum tempus XVII. 21. 41.
- Pudere personaliter XV. 13. 9.
- Pudor quid, et cur sanguinem diffundat XVIII. 6. 3.
- 'Pudoricolor' aurora apud Laeuum XVIII. 7. 6.
- Pueritiae finis X. 28. 1.
- Puerorum impubium uictus ut moderandum sit III. 19. pueri in furto deprensi praetoris arbitrato uerbati XI. 18. 8.
- Puerperii numerus X. 2.
- Pugiones X. 25. 3.
- Pulmonis natura munusque; num potus in eum delabatur XVII. 11.
- Pulueret apud Plautum XVIII. 12. 4.
- Puluerulenta loca apud Laeuum XVIII. 7. 7.
- Puluillus u. Horatius.
- Pumiliones, νάνοι XVI. 7. 10. XVIII. 13. 2.
- Punicorum nominum accentus III. 7.
- Puniendis peccatis quot causae esse possint VII. 14.
- Pupillos defendere patronis sanctissimum officium fuit V. 13. 2. pupillis uel cognati posthabendi ibid. pupilli adrogari non possunt V. 19. 10.
- Pupugi VI. 9.
- Puricius, uerbum dubiae fidei VII. 5. 3.
- Purpurare XVIII. 11. 3; 4.
- Purum putum quid VII. 5. 2.
- Putare quid significet proprie VII. 5. 6.
- Puteoli XVIII. 5. 1.
- Puteolanum mare VI. 8. 2.
- Puteus ex Graeco 'φορέαρ' deriundus I. 18. 2.
- Pygmaei VIII. 4. 10.
- Pyramides apud geometras I. 20. 3.
- Pyranthius u. Pyrrus.
- Pyrronii philosophi ut ab Academicis differant XI. 5. eorum disciplina ibid.
- Πυρρός color qualis sit II. 26. 6.
- Pyrrus rex III. 8. 1. literae eximiae senatus ad eum datae III. 8. 8. X. 16. 16. bellum cum Romanis quando gesserit XIII. 1. 24. XVII. 21. 37.
- Pyr[rus Py]ranthius III. 11. 14.
- Pythagoras philosophus; eius de Herculis figura ratiocinatio I. 1. 1. eius disciplinae quis ordo fuerit I. 9. Pythagorae de cubo doctrina uim lunaris circuli tenente I. 20. 6. quibus cibis Plutarcho auctore abstinerit III. 11. 11. olim Euphorbus, Pyrrus, Aethalides, Alco III. 11. 14. XIII. 6. 3. quando in Italiam uenerit XVII. 21. 6.
- Pythagoreis quantum temporis sit imperatum discendi tacendique I. 9. 3. VII. 2. 12. u. Ind. auct. s. u. Pythagorei.
- Pythia certamina XII. 5. 1.
- Quadrantalia (κύβοι) I. 20. 3.
- Quadratus uersus II. 29. 20. III. 7. 4.
- Quadrigae cur pluraliter dici soleant debeantque XVIII. 8. 12.
- Quaesitores XI. 5. 2.

- Quaestiones conuiales VII. 13. XVII. 8. XVIII. 2.
 Quaestor XIII. 12. 6. num in ius ad praetorem a priuato possit uocari XIII. 13. praedam uendit XIII. 25. 29. quaestor Sidicinus X. 3. 3. u. consules, praetores, magistratus etc.
 Quartum et quarto consul X. 1.
 Quassare, quater II. 6. 5.
 Querneae corona V. 6. 12.
 Quercus, cibus antiquissimus apud Romanos ibid.
 Quiesco et similia utrum producta an correpta litera e rectius efferantur VII. 15.
 Quin particulae uariae significationes eiusque in ueteribus scriptis usus singularis XVII. 13.
 Quindecim uiri I. 12. 6. I. 19. 11.
 Quinquatrus unde II. 21. 7.
 P. Quinctium qua aetate Cicero defendit XV. 28.
 Quirinalis lituus V. 8. 6.
 Quirinalis flamen VII. 7. 7.
 Quirinus XIII. 23. 2.
 Quirites XV. 27. 4.
 Quoad uiuet et quoad morietur cur idem tempus significant, quamuis contraria sint VI. 21.
Radere barbam ante senectam aetatem Romanis mos patrius fuit III. 4.
 Raptito VIII. 6. 3.
 Raro, rarerent II. 25. 8.
 Ratariae naues X. 25. 5.
 Ratio praedae factae ab imperatore reddenda III. 18. 7.
 Ratio ut nascatur in homine XII. 5. 11.
 Recentatur apud Matium XV. 25. 1.
 Recepticius seruus apud Catonem quis XVII. 6. 2.
 Recipere quid sit priscis Latinis XVII. 6. 6.
 Reciprocae conclusiones V. 10. 2. V. 11. XX. 1. 35.
 Recuperatores a praetoribus dati iniuriis aestumandis XX. 1. 13.
 Reditiones in gratiam memoratu dignae XII. 8.
 Refert qui gratiam, habet I. 4. 3.
 Refrigerare apud Varronem XIII. 31. 17.
 Regulus u. Atilius.
 Regum inauguratio pro conlegio pontificum comitiis calatis XV. 27. 1.
 Religens III. 9. 1.
 Religiosa delubra III. 9. 9. dies III. 9. 5.
 Relinquere in medium, Claudianum XVII. 2. 11.
 Remittere animum XVIII. 2. 1.
 Remus a Romulo in Auentino monte auspiciis superatus XIII. 14. 5.
 Renum munera XVII. 11. 2.
 Repentinum gaudium multis mortem attulit III. 15.
 Res non liquet XIII. 2. 25. profulgata XV. 5.
 Rescire qua significatione usurpetur II. 19.
 Restare et superesse I. 22. 17.
 Retae XI. 17. 4.
 'Retanda flumina' in praetorio edicto XI. 17. 2.
 Rethibitio mancipiorum uitiosorum III. 2.
 Reus VIII. 15. 7. XII. 2. neque barbam radere nec ueste candida uti solebat III. 4. 1.
 Rex sacrificulus solus super flaminem Dialem accumbit X. 15. 21. comitiis calatis creari solitus XV. 27. 1.
 Rhetores I. 6. 4. VI. 3. 19. X. 19. 1. XIII. 2. 1. antiquiores XIII. 4. 2. ex Italia SCo electi XV. 11. 1.
 Rhetorica disciplina XII. 12. 1. rhetoricae disciplinae VI. 3. 52.

- Rhetoricus sophista** XVII. 5. 3.
Rhetoricus XVII. 20. 4.
Rhodanus fluuiorum, qui ultra Romanum imperium fluunt, tertius magnitudine X. 7. 2.
Rhodienses, amici et socii Romanorum, ut a Catone in senatu sint defensi renuente maiore senatorum parte VI. 3. eorum ad Demetrium legatio XV. 31. 4.
Rhodium uinum XIII. 5. 5.
Rhodus helops VI. 16. 5.
Rhodus, insula inclytissima VI. 3. 1. XIII. 5. 3. a Demetrie obsessa XV. 31. 1.
Rica, capitis uelamen VII. 10. 4. flamen Dialis in rica surculum arboris felicitatis gerit X. 15. 28.
Ridibundus XI. 15. 2.
Robigus deus V. 12. 14.
Roboraria II. 20. 5.
Robur X. 12. 3.
Rogare praetorem consulem uel praetori non licet XIII. 15.
Rogatio V. 19. 9. X. 20. 7.
Roma V. 17. 2. saepe flammis deuorata XV. 1. 3. Romana urbs V. 6. 10.
Romani ueteres pio animo senes colebant II. 15. parsimonia II. 24. pietate II. 28. 2. iurisiurandi fide numquam uiolata inter omnes gentes excellabant VI. 18. Romani ciues male tractati X. 3. 7. Romana disciplina X. 6. 1. Romani cum Poenis conlati X. 27. Graecae linguae diu imperiti XIII. 9. 6. felicitate omnes alios populos superabant XVII. 21. 33. num Romani Graecis inferiores sint in poesi leuiore et erotica XVIII. 9. 8. fidem religiose colunt XX. 1. 38. de uestitu priscorum Romanorum cf. VI. 12. 3.
Romanorum militum clamor in ineundis proeliis quid sibi uelit I. 11. 9. eorum dies ciuilibus III. 2. 7. Romanus populus e minimis principiis ortus XX. 1. 39.
Romulus rex I. 16. 3. VII. 7. 6. XIII. 14. 2. eius egregium quoddam de uini temperantia dictum XI. 14.
Rosae cur apud Homerum nusquam commemorantur XIII. 6. 3.
Q. Roscius, histrio summa uenustate V. 8. 4.
S. Roscius qua aetate a Cicerone sit defensus XV. 28.
Ruber color II. 26. 6.
Rubidus color II. 26. 14.
Rufus color II. 26. 5.
Rugare XVIII. 12. 3.
Rumices X. 25. 2.
Rumpiae ibid. 2; 4.
Rusticus sermo II. 21. 8. XI. 7. 5. XIII. 6. 3.
Rusus color II. 26. 6.
Rutilus color II. 26. 8.
Ῥυθμός XVI. 18. 4.
Sabina uerba XI. 1. 5. XIII. 23. 7.
Sacellum quid, et unde sit deriuandum; Trebatii hac in re error VII. 12. 5; 6.
Sacerdotes pop. Romani I. 12. 3. X. 24. 9.
Sacra diurna et nocturna III. 2. 8. quibus diebus sacra rite non fiant V. 17. 2.
Sacrificium anniuersarium XVI. 4. 4.
Sacrificor pro sacrificio XVIII. 12. 10.
Sacrificulus rex X. 15. 21. XV. 27. 1.
Sacrorum detestatio XV. 27. 3.
Saepta II. 20. 5.
Sagittas sursum quam deorsum mitti rectius certiusque VIII. 1. 9.
Salacia Neptuni in comprehensio-nibus XIII. 23. 2.
Salamis XV. 20. 5.
Salaminia pugna XVII. 21. 12.

- Salernum** I. 16. 2.
Sallustius a multis maligne obtrectatus III. 15. 1. in adulterio depressus ab Annio Milone lorisque caesus XVII. 18. u. Ind. auct.
Salonius, cliens Catonis XIII. 20. 8.
Saltem particulae origo et uis XII. 14.
Saltuatim XII. 15. 1; 2.
Salutatio Caesaris III. 1. 1. XX. 1. 2; 55.
Sannitium legati C. Fabricio graue auri pondus offerunt I. 14. Sannites a Sabinis orti XI. 1. 5. XVII. 2. 21.
Sanniticum bellum XVII. 21. 36.
Samos pauonibus suis famosa VI. 16. 5.
Sanates in XII tabulis XVI. 10. 8.
Sanctitudo, sanctimonia, sanctitas XIII. 3. 2. XVII. 2. 19.
Sandaliarius uicus Romae XVIII. 4. 1.
Sanguinem cur pudor diffundat, timor contrahat XVIII. 6. sanguinis dimissio inter ignominias militares habita X. 8.
Sapientes septem I. 3. 1. III. 10. 16. XI. 18. 5. u. Ind. mon. s. u. iureconsulti.
Sapientem ira num deceat I. 26. sapiens nihil cogi potest XII. 5. quemadmodum dolorem ferat ibid. cur sapiens palleat in periculis XVIII. 1. num affectionibus mentis debeat uacare XVIII. 12. 3. u. philosophus.
Sapientiam filiam *Vsus* et *Memoriae* eleganter Scipio Africanus dixit XIII. 8. 1. sapientia uera non libris sed uita acquiritur XIII. 8. 5.
Sardinia XIII. 29. 5. XV. 12. 1.
Sarpedon, Iouis filius XV. 21.
Sarra, uetus Tyri nomen XIII. 6. 4.
Σαρράπης X. 18. 2.
Saturionem fabulam Plautus in *pi-strino* scripsit III. 3. 14.
Saturnalia XVIII. 2. 1. XVIII. 13. 1. Saturnalibus et aliis diebus festis quantum aeris insumi concesserit lex Fannia II. 24. 3.
Saturnus V. 12. 5. XIII. 23. 2.
Sauromatae tertio quoque die cibum capiunt VIII. 4. 6.
Saxa rubra VI. 11. 6.
Scaenicae fabulae X. 3. 19. scaenicorum artificum usus et amicitia non honesta XX. 4.
Scaeuola u. Mucius.
Scalam ascendenti flamini Diali quae sint obseruanda X. 15. 29.
Scaphae X. 25. 5.
Scari Cilices VI. 16. 5.
Sceptici u. Pyrronii.
Σχηματα geometrarum I. 20.
Scimpodium Graeciense XVIII. 10. 1.
Scindo, *sciscidi* VI. 9. 15.
Scipio u. Cornelius.
Scire de aduersis pariter rebus ac de secundis usitatum II. 19. 5.
Sciron, Neptuni filius XV. 21.
Scirpi XII. 6. 1.
Sciscidi u. scindo.
Scorpii X. 25. 2.
Scribendarum epistularum clandestinarum uariae rationes XVII. 9. 8.
Scriptum facere VII. 9. 2.
Scrofa et porcetra quomodo inter se sint diuersae XVIII. 6. 4.
Scruta, *scrutarius* III. 14. 10.
Sculna quid apud Varronem XX. 11.
Scythae VIII. 4. 5. quomodo in ediam possint tolerare XVI. 3. 4; 8.
Scythicum mare XVII. 8. 16.
Sectiones XX. 1. 19; 48.
Sectius apud Plautum XVIII. 9. 6.
Secundis rebus fruentes plerique homines euagantur VI. 3. 14.
Secundo sole u. sol.

- Secures fascisque** X. 3. 13.
Securim non securem XIII. 21. 6.
Seianus equus qualis fuerit III. 9.
Gn. Seius, a M. Antonio capitis dampnatus, III. 9. 2.
Σειολύθων u. Neptunus.
Seleucus Nicanor libros a Xerxe asportatos Athenas referendos curavit VII. 17. 2.
Sella curulis III. 18. 4; 7; 9.
Semiphalarica X. 25. 2.
Sempronius Asellio sub P. Scipione tribunus militum ad Numantiam II. 13. 3. u. Ind. auct.
Sempronius Gracchus consul II. 2. 13.
C. Sempronius Gracchus; eius tibia contionaria I. 11. 10. X. 3. 1. u. Ind. auct.
M. Sempronius Tuditanus cos. XVII. 21. 42.
Tib. Sempronius, aedilis pleb. X. 6. 3.
Tib. Sempronius Gracchus VI. 9. 12. quamvis Scipionis Africani inimicus tamen pro L. Scipione Asiatico intercessit VI. 19. 6. Tiberii et Gaii pater ut cum P. Africano in gratiam redierit XII. 8.
Tib. Sempronius Gracchus trib. pleb. II. 13. 4; 5.
Senarii uersus XVIII. 15. 1.
Senatores curuli magistratu functos curru in curiam uectos esse, auctores quidam affirmant III. 18. 4. **senatores a censoribus lecti** III. 18. 6. **senatorum sententias rogandorum quis ordo olim fuerit** III. 10. VI. 3. 19. multa senatoribus absentibus dicta XIII. 7. 10. u. senatus.
Senatu pro senatui III. 16. 5. **senatu mouere** III. 8. 2. XVII. 21. 39.
Senatus in Capitolio epulari solebat diebus sollempnibus XII. 8. 2. **senatus consulendi ius quibus fuerit** XIII. 7. 4. XIII. 8. 1. cf. XVIII. 7. 5.
Senatusconsultum quot modis fiat III. 18. 2. XIII. 7. 9; 12.
Seneca u. Annaeus.
Senectuti olim a Romanis amplius honor habitus II. 15. **seniores a minoribus domum deducebantur** ibid.
Seniores qui X. 28. 1.
Senonicum bellum V. 17. 2. XVII. 21. 21.
Sensuum naturalis defectio et Aristotelis ea de re opinio VI. 6. **sensuum humanorum duos esse cum beluis communes** XVIII. 2.
Sententiam in senatu quibus dicere licuerit III. 18. 5. **sententiarum rogandarum quis ordo fuerit** III. 10.
Septem miracula terrae X. 18. 4. **septem sapientes** I. 3. 1. III. 10. 16. XI. 18. 5.
Septemtrionarius uentus II. 22. 15.
Septemtrionum uerum ἑπταμόν II. 21. 8. u. III. 10. 2.
Septem uiri epulones I. 12. 6.
Septenarii numeri mira uis Varrone auctore III. 10. 1.
Sepulchrum et sepulcrum II. 3. 3.
Sequestro positum XX. 11. 5.
Serae eruditionis uitium XI. 7. 3. XV. 30. 1.
Sergius Catilina II. 7. 20. V. 6. 15. **eius coniuratio** ibid.
Sermo rusticus u. rusticus.
Sermocinari XVII. 2. 17.
Sermonari ibid.
Serpens (VI. 1. 3.) insolita magnitudine ab Regulo depugnatus VII. 3.
Serra in re militari X. 9. 1.
Serranus u. Atilius.
Q. Sertorius II. 27. 2. X. 26. 2. **quo astu barbaros milites sibi conciliauerit et in officio continuerit** XV. 22.

- Serui philosophi** II. 18. adoptiui V. 19. 13. pilleati uenundati, quorum nomine uenditor nihil praestat VI. 4. serui in furto manifesto preni ut puniantur XI. 18. 8. seruae barbarae nationis saepissime nutricum munere Romae fungebantur XII. 1. 17. seruus recepticius XVII. 6. 2.
- Seruilianus** I. 2. 1.
- Seruilius Geminus** XII. 4. 1.
- Q. Seruilius Caepio** III. 9. 7. consul XV. 28. 3.
- Seruius Sulpicius** u. Sulpicius.
- Seruius Tullius** u. Tullius.
- Sestertii** III. 17. 3. quot talentum efficiant V. 2. 2.
- Sexagesimus tertius annus** senibus periculosus XV. 7.
- 'Si deo; si deae' in piaculis II. 28. 3.
- Sibones** X. 25. 2.
- Sibyllini libri** III. 1. 1. ut Romam uenerint I. 19.
- Sicae** X. 25. 2.
- Sicani** I. 10. 1.
- Sicules** X. 25. 2.
- L. Sicinius Dentatus** qualis fuerit miles et imperator II. 11.
- Sicinnistas** appellari nebuloso nomine, Accius cur dixerit XX. 3. 3.
- Sicinnium**, genus saltationis uetus ibid.
- Sidicinus quaestor** X. 3. 3.
- Sigillaria** II. 3. 5. V. 4. 1.
- Significor** pro **significo** XVIII. 12. 10.
- Silenta loca** apud Laeuum XVIII. 7. 7.
- Silentium**, non uerba admiratio uera parit V. 1. 5. silentium in conuiuio XIII. 11. 3.
- Siluius Postumus**, post mortem Aeneae natus II. 16. 3. XVII. 21. 3.
- Sinus togae** III. 18. 9.
- Sireni scopuli** XVI. 8. 17.
- Sithon[ia]**, uetus Thraciae nomen XIII. 6. 4.
- Siticines** apud Catonem XX. 2.
- Σεπτικοί** XI. 5. 6. u. Pyrronii.
- Συτάρη**, genus epistularum secretarum apud Lacedaemonios XVII. 9. 14.
- Smyrna** VIII. 4. 15. Homerum cinem sibi uindicans III. 11. 6. Smyrnaea mulier XII. 7. 1.
- Sociale bellum** XV. 4. 3.
- Socrates** I. 17. II. 1. II. 18. 1. VII. 10. VIII. 11. X. 22. 4 sqq. XII. 9. 6. XIII. 3. 5 sqq. XIII. 6. 5. XV. 20. 4. XVII. 21. 18. XVIII. 4. 1. [XVIII. 1. 10.] XVIII. 2. 7. XVIII. 9. 9. cf. XIII. 1. 29. Socratica cohors II. 18. 1.
- Sol occasus** II. 22. 4. III. 2. 3. XVII. 2. 10.
- Solarium** III. 3. 5.
- Sole secundo** II. 22. 31. solis defectus II. 28. 4.
- Soleae** XIII. 22. 3.
- Solidum**, schema geometricum I. 20. 1; 3.
- Solifera** X. 25. 2.
- Soloecismum** quomodo Latini appellauerint V. 20. cf. I. 7. 3. XV. 9. 3.
- Solonis leges** axibus ligneis incisae II. 12. legibus eius puniuntur, qui in bellis ciuilibus neutri parti sese adiunxerint ibid. qua multa fures affecerit XI. 18. 5. quando uixerit XVII. 21. 3 sqq.
- Solstitium** II. 22. 5; 6. III. 10. 4. solstitialis dies VIII. 7.
- Somniculosus** VIII. 12. 11; 12.
- Somnus** XIII. 9. 5. somnus nimis pueris nocet Varrone auctore III. 19. 1.
- Sonitus uocum** quantopere sit obseruatus ab elegantioribus scriptoribus XIII. 21.
- Sonticus morbus** XVI. 4. 4. XX. 1. 27.
- Sophismata** XVIII. 2. 10. XVIII. 13. 2. u. I. 2. 4. V. 10. V. 11.

- VI. 3. 35. VII. 13. 7. XVIII. 1. 12.
- Sophistae V. 3. 7. VI. 3. 34. XVII. 5. 3. XVII. 21. 1. XVIII. 4. 1. ueteres XVII. 12. 1.
- Sophocles tragoedus Euripide antiquior XIII. 19. 3. quando floruerit XVII. 21. 18; 42. u. Ind. auct.
- Σωφισται I. 2. 4.
- Sororis nomen unde ortum sit ex Labeonis sententia XIII. 10. 3.
- Soterici lecti XII. 2. 11; 12.
- Spadix qualis sit color II. 26. 9.
- Spari X. 25. 2.
- Σπάρτα Homeri XVII. 3. 2. spartius quando in Graecia coeperit ibid.
- Spathae X. 25. 2.
- Speci in genetiuo casu pro *speciei* VIII. 14. 9. species unde XIII. 30. 3.
- Speciosus III. 9. 12.
- †Spectationes antiquae V. 12. 1.
- Spectralium imagines uariae XVI. 18. 3.
- Spepondi non *spopondi* apud ueteres VI. 9. 14.
- Σπεῦδε βραδέως X. 11. 5.
- Speusippus philosophus III. 17. 3. uoluptatem et dolorem summa et mala et bona statuit VIII. 5. 4.
- Sphaera III. 10. 3.
- Σφαιρικός XVIII. 10. 10.
- Sponsalium sollempnia apud ueteres Latinos III. 4. 2.
- Sponsus III. 4. 2.
- Squalere qua significatione usurpatur II. 6. 4. cf. VI. 14. 5. VIII. 4. 4.
- Squalor II. 6. 25.
- Stadiorum Graecorum longitudo I. 1. 2.
- 'Stare pectus sentibus' apud Lucilium VIII. 5. lemma.
- Stata forma u. forma; stata uxor V. 11. 13.
- Stationes ius docentium Romae XIII. 13. 1.
- Stattius, seruile nomen III. 20. 11.
- Stellae erraticae III. 10. 2. stellarum motus uiaequae liquide non constant XIII. 1. stellarum in uitam humanam non esse eam uim, quam Chaldaei prae se ferant ibid.
- Στερεόν, quid ita a geometris nuncupetur I. 20. 1.
- Sterilis uxor a marito dimissa III. 3. 1; 2. XVII. 21. 44.
- Sternutatio in nixu letalis III. 16. 24.
- Stipulatio apud ueteres Latinos III. 4. 2.
- Stitisses pro *stetisses* II. 14.
- Stlattae X. 25. 5.
- Stoica disciplina I. 2. 3.
- Stoicus uerus I. 2. XVIII. 1. 4. XVIII. 12. 2.
- Stoici de natura uocis humanae V. 15. 6. de uidendi rationibus V. 16. 2. de dolore XII. 5. XVIII. 12. de pallore metuque XVIII. 1. de uita beata VIII. 5. 5. XVIII. 1. 4. eorum ἀνάθεια XVIII. 12. 3.
- Stolidus quis proprie sit XVIII. 4. 5.
- Stomachi natura; quomodo cibus in eum descendat XVII. 11.
- Stribiligo V. 20. 1.
- Stuppa XVII. 3. 4.
- Suauitudo et suauitas XIII. 3. 2.
- Suauiloquentia XII. 2. 7.
- Sub corona uenire u. corona.
- Subducti supercilii captores XVIII. 7. 16.
- Subices III. 17. 13.
- Subiicere producta prima syllaba pronuntiandum III. 17. 5.
- Subnixo animo apud Q. Claudium XVII. 2. 4.
- Subscriptio in reum II. 4. I.
- Subsiciuum tempus XIII. 25. 4. XVIII. 10. 8.
- Subsidia in re militari X. 9. 1.
- Subsolanus uentus II. 22. 8.
- Subulcus unde deriuatus XIII. 9. 5.
- Subuades XVI. 10. 8.

- Succidaneae hostiae** III. 6. 4.
Succidiae humanae XIII. 25. 12.
Suculae stellae unde dictae XIII. 9. 4.
Suffragia ferre XIII. 15. 10. **suffragii** XVI. 13. 7.
Sulla u. Cornelius.
Sulpicius Apollinaris II. 16. 8. sqq. III. 17. 11. VII. 6. 12. XI. 15. 8. XII. 13. XIII. 18. 2. XIII. 20. XVI. 5. 5. XVIII. 4. XVIII. 13. 1. XX. 6. cf. *Ind. auct.*
P. Sulpicio Gallo quid **P. Africanus** obiecerit VI. 12. 4.
Q. Sulpicius trib. mil. V. 17. 2.
Seruius Sulpicius iuris ciuilis auctor II. 10. 1. VII. 5. 1. u. *Ind. auct.*
Seruius Sulpicius Galba I. 12. 17.
Sumptuariae leges II. 24. u. *Ind. monum.*
Super, unde deriuandum XIII. 9. 5.
Superbia VI. 3. 50; 51. u. **Campana superbia.**
Superesse proprie quid sit I. 22.
Supinus unde XIII. 9. 5.
Suprema multa XI. I. 2.
Sursum cur rectiores ictus fiant iaculorum, quam deorsum VIII. 1.
Sus quando porcetra quando scrofa nocetur XVII. 6. 4.
Suspitosus VIII. 12. 1; 7; 8.
Susque deque fero, habeo XIII. 9. 7.
Syades, apud priscos Latinos idem, quod apud Graecos Τάδες XIII. 9. 5.
Sycophantae XIII. 1. 32.
Συγκαταθέσεις quid XVIII. 1. 16.
Syllogismi I. 2. 4. II. 8. 1. V. 11. 8. **syllogismi definitio** apud **Aristotelem** XV. 2. 6. u. **sophismata.**
Symbolae VII. 13. 12.
Συμπεπλεγμένον ἄξιωμα XVI. 8. 10.
- Συμφωνία δια τεσσαρων** III. 10. 13.
Synanche XI. 9. 1.
Συνημμένον ἄξιωμα XVI. 8. 9.
[Synpus (ὑπνος)?] XIII. 9. 5.
Syracosius III. 17. 2.
Syria XV. 4. 4.
- Tabulae Caerites** XVI. 13. 7.
Tabularum obsignatio XIII. 2. 4; 7.
Taenarus promontorium XVI. 19. 16; 23.
Talabarrunculi apud Laberium XVI. 7. 6.
Talentum Atticum XI. 9. 2. **quot sestertiis constet** III. 17. 3. V. 22. **talentum magnum** XI. 10. 6.
Talionis poena ex XII. tabulis XX. 1. 14. **ad aestumationem iudicis redigi solita** *ibid.* cf. XVI. 10. 8.
Tango II. 6. 5. **tetigi** VI. 9. 14.
Τανυπτέρον, latine **praepes** VII. 6. 12.
Gaiae Taraciae qui honores sint tributi VII. 7. 1.
Tarentina ostrea VI. 16. 5.
Tarpeium saxum XVII. 21. 24. XX. 1. 53.
L. Tarquinius XV. 29. 2.
Tarquinius Priscus XVII. 21. 4.
Tarquinius Superbus, Romanorum rex I. 19. 2. XVII. 21. 6.
Tartesus muraenis suis apud neteres elluones famosa VI. 16. 5.
T. Tatius XIII. 23. 13.
Tauri caput in caelo XIII. 9. 5; 6.
Taurus mons XII. 13. 25.
Taurus philosophus u. Caluisius.
Taxare a uerbo taigere deducendum II. 6. 5.
Teanum Sidicinum X. 3. 3.
Τεχνικοί, quoddam rhetorum genus XVII. 5. 3.
Τεχνίται, οί περί τόν Διόνυσον XX. 4.
Telemachus XIII. 6. 3.

- T**elorum varia uocabula X. 25. 2.
Temetum, apud ueteres Latinos uinum X. 23. 1.
Tempestas, uocabulum anceps XII. 9. 1. tempestatis maritimae descriptio XVIII. 1.
Templum, locus per augures constitutus XIII. 7. 7. templum Pacis V. 21. 10. templum Traiani XI. 17. 1. Herculis XVIII. 5. 4.
Tempora opposita et tamen cohaerentia VI. 21. 3. tempore reuelantur omnia XII. 11. 6; 7.
Tendo, tetendi VI. 9. 14.
Terentius XVII. 21. 49. quotus sit in catalogo comicorum a Sedigito composito XV. 24. u. Ind. auct.
M. Terentius Varro, a triumuiris proscriptus, bibliotheca sua nec non aliquot libris mss. spoliatus III. 10. 17. Varro triumuir XIII. 12. 6. tribunus plebei ibid. Ciceronis Caesarisque aequalis XVIII. 14. 1. u. Ind. auct.
Tergiuersator, apud Lucilium *bouinator* XI. 7. 9.
Ternio (*τριάς*) apud geometras quid I. 20. 6.
Terra mouet II. 28. III. 6. 1. feriae ob terrae motum indictae II. 28. *terrai* in genetiuo XIII. 25. 4.
Terriones II. 21. 8.
Tertium consul an *tertio* dici oporteat X. 1.
Tesseræ, quibuscum in alueolo luditur I. 20. 4.
Tesserulae X. 27. 5. XVIII. 13. 1.
Testamentum uerbis compositum VII. 12. testamenti genera tria XV. 27. 3.
Testimonium patroni aduersus clientem Romanis inauditum erat V. 13. 4. testimonii dicendius uirginibus Vestalibus tributum VII. 7. 2. testimonii falsi conuicti de saxo Tarpeio ex XII. tabulis deiecti XX. 1. 53.
Testium intercessio XIII. 2. 4; 7.
Testor passiuè dictum XV. 13. 1.
Thasiae nuce VI. 16. 5.
Theatrum a Pompeio dedicatum quomodo fuerit inscriptum X. 1. 7.
Thebae oppugnatae ab inclitis illis septem ducibus III. 10. 16.
Thebanii Lacedaemonios apud Leuctra quando superauerint XVII. 21. 26.
Themistocles Atheniensium dux quando et ubi Xerxen deuicerit XVII. 21. 12;
Theognis I. 3. 19.
Theophrastus Peripateticus II. 18. 8. VIII. 6. VIII. 9. Aristotelis successor XIII. 5. 3. u. Ind. auct.
Theorematum I. 13. 9
Thermopylae III. 7. 19.
Q. Thermus u. Minucius.
Thersites *ἀμετροπένης καὶ ἀκρίτομυθος* I. 15. 11. XVII. 12. 2. eius laudes, materia rhetorica ibid.
Thesaurus orchii I. 24. 2. thesauri idem quod *flauisae* apud priscos Latinos II. 10. 3.
Theseus, uariae de eo fabulae X. 16. 13. Theseum certamen XV. 20. 3.
Thessalia XIII. 6. 4. XV. 18. 1.
Thesis apud Homerum XII. 1. 20.
Thraca natio qualia gesserit tela X. 25. 4. Thracus XVIII. 12. 7.
Thracia III. 9. 2. priscis temporibus Sithon[ia] dicta XIII. 6. 5. XV. 20. 3.
Thucydides belli Peloponnesiaci initio XL. annos natus XV. 23. XVII. 21. 16.
Thynni abdomina X. 20. 4.
Thysdritanus ciuis VIII. 4. 15.
Tiberiana bibliotheca XIII. 20.
Tiberinus campus VII. 7. 4.
Tiberis, trans Tiberim uenum ire XX. 1. 47.
Tiberius Caesar II. 24. 15. V. 6. 14. XVI. 13. 5.

- Tibi u. pronomem.
- Tibiarum apud Lacedaemonios in ineundis proeliis usus I. 11. earum cantus multis doloribus hominum leniendis salubris III. 13. tibiis uti quando Athenienses desiderint XV. 17. 1.
- Tibicines I. 11. 3. leue et futille hominum genus XX. 4. 1.
- Tiburtina bibliotheca VIII. 14. 3. XVIII. 5. 1; 4.
- Timarchus ab Aeschine impudicitiae accusatus XVIII. 3.
- Timochares Pyrrhum ueneno necare pollicitus quid apud Fabricium assecutus sit III. 8. 1; 5.
- Timor cur alium citam faciat XVIII. 4. cur sanguinem contrahat XVIII. 6. timor num sapiente sit dignus u. sapiens et philosophus.
- Τιμωρία* VII. 14. 3.
- Titiae balneae III. 1. 1.
- Toga, uirorum Romanorum priscus amictus VI. 12. 3. sinus togae III. 18. 9. puerilem togam mutare XVIII. 4. 1.
- Togata gens I. 2. 4.
- Tollere pro corrigere I. 17. 4; 5. tollo, tetuli VI. 9. 14.
- Tolosa oppidum a Q. Caepione dirutum direptumque III. 9. 7. Tolosanum aurum ibid.
- Tonorum in eloquendo gradatio XIII. 26. 1; 3.
- Tonitrus et imber ori dicitur, si caput collumque chamaeleontis ligno uritur X. 12. 3.
- Torquatus u. Manlius.
- Torques, militum fortium praemium II. 11. 2. VIII. 13. 18.
- Τραχία ἀρτηρία* XVII. 11. 3.
- Τραγήματα* XIII. 11. 7. cf. VII. 13. 12.
- Tragulae X. 25. 2.
- Traiani templum XI. 17. 1. bibliotheca ibid. forum XIII. 25. 1.
- Transfretatio, transgressu nauium X. 26. 4.
- Tremores terrae unde re uera oriuntur, non constat II. 28. quibus piaculis procurantur III. 6. 1.
- Tres et tris XIII. 21. 10; 11.
- Triangulae metae I. 20. 3.
- Tribuni militares XIII. 7. 5. XVI. 4. 2. quando Romae primum creati sint XVII. 21. 19.
- Tribuni plebei III. 2. 11. XIII. 7. 4. XIII. 8. 2. prouocatio ad tribunos plebis III. 14. 4. quot fuerint VI. 19. 3. cur creati sint XIII. 12. 9. prouocacionem neque tamen uocationem habent ibid. 4. neque aduocacionem patricios neque ad eos referre de ulla re possunt XV. 27. 4. quando primum sint creati XVII. 21. 11.
- Tribunus aerarius VI. 10. 2.
- Tribus de loco et de hominibus dicta XVIII. 7. 5.
- Tributa comitia XIII. 15. 4. XV. 27. 4.
- Tributus non tributum apud ueteres XIII. 21. 19.
- Trifaces X. 25. 2.
- Triginta dies dabantur confessi aeris iudicatis ex XII. tabulis XX. 1. 42 sqq.
- Trigon II. 21. 10.
- Triones, rustico sermone boues II. 21. 8.
- Tripus ab Hesiodo in Helicone monte positus III. 11. 3.
- Triquetra I. 20. 2. II. 21. 9.
- 'Trisaeclisene x' Nestor apud Laeuum XVIII. 7. 13.
- Triticum plurali numero caret XVIII. 8.
- Triumphalis corona V. 6. 5. triumphus quominus agatur, quae res possint esse impedimento V. 6. 5.
- Triumuii [capitales] XIII. 12. 6.
- Triumuii reipublicae constituentidae III. 9. 4. XIII. 7. 5.
- Troia XVII. 21. 3.

Τροπαὶ χειμερινὰ καὶ θερινὰ
II. 22. 5.

Trusatiles molae III. 3. 14.

Tu u. pronomen.

Tubae I. 11. 1. V. 8. 8.

Tubicines XX. 2. 1.

Tubulus II. 7. 20.

Tuditanus u. Sempronius.

Tullia et Antigone XVIII. 12. 9.

M. Tullius Cicero Catilinae con-
iurationem detexit V. 6. 15. C.
Graccho seueritate, acritate, ampli-
tudine non inferior X. 3. 1. — de
reditu eius quaestio X. 20. 3. quam
facete mendacii manifesti crimen a
se sit amolitus XII. 12. pecuniam
mutuam accipit a P. Sulla reo ibid.
eadem, qua Demosthenes, aetate
primas agit causas XV. 28. inepte
et stolide ab Asinio Gallo et Largio
Licino castigatur XVII. 1. C. Caes-
saris aequalis XVIII. 14. 1. u. Ind.
auct.

M. Tullius Tiro, Ciceronis libertus,
I. 7. 1. XIII. 21. 16. XV. 6. 2. se-
uerissime in Catonis orationem pro
Rhodiensibus dictam inuehitur VI.
3. 1. cf. Ind. auct.

Seruius Tullius, Romanorum rex
X. 16. 3. XIII. 14. 4. XVII. 21. 5.
quot classibus populum distribuerit
X. 28. 1.

Tunica muliebris VI. 12. 2. VII.
10. 4. tunicam intimam sub diuo
exuere flamini Diali non licet X.
15. 20. tunicis uti senatoribus in-
decorum XIII. 22. 1.

Turbulentus XI. 15. 6.

L. Turius XIII. 2. 26.

Turres in re militari X. 9. 1. XV.
1. 6.

Tuscus u. Clodius.

Tutela pupillaris mulieri praelata
V. 13. 5. u. pupilli.

Tutor XII. 3. 4. tutorum in pupillos
potestas V. 13. 5. V. 19. 10.

GELLIUS II.

Τύποι I. 25. 11.

Typhones, figurae quaedam nubium
metuendae XVIII. 1. 3.

Tyranni XXX Athenarum XVII.
21. 19.

Tyros, olim Sarra dicta XIII. 6. 4.

Vlitera modo consonans modo uoca-
lis XVIII. 14. 6.

Vber dicendi genus VI. 14. 2.

Vbera mammarum quo consilio
natura feminis dederit XII. 1. 7.

Vlixes apud Homerum I. 15. 3.
II. 26. 13. V. 1. 6. VI. 14. 7.
XIII. 6. 3.

Vltra, ueteribus *uls* XII. 13. 7.

Vmbri diem quomodo terminauerint
III. 2. 6.

Vnctito VIII. 6. 3.

Vndae cur alio modo aquilonibus,
alio austris flantibus moueantur II.
30.

Urbes et urbis apud Vergilium
XIII. 21. 5.

Vrinam cur ignis lacessat XVIII.
4. 3; 6.

Vrsa quomodo pariat VII. 10. 3.

Vrtica, animal marinum III. 11.
13.

Vsucapio copulate VI. 10.

Vsurpari ut possit mulier ex XII
tabulis III. 2. 12.

Vtica XIII. 20. 3. Vticenses muni-
cipes XVI. 13. 4.

Vtor passivae dictum XV. 13. 1.

Vxores adulterae ex XII tabulis im-
pune necantur X. 23. 5. iusiuran-
dum de uxoribus III. 3. 2. III.
20. 3. u. diuertium, mariti.

Vxoriam rei uariae difficultates et
molestiae I. 6. 3. uxoriae rei
actiones et cautiones quamdiu Ro-
mae fuerint nullae III. 3. 1; 2.
Biantis de hac re syllogismus lepi-
dissimus V. 11.

- Vadimonium** sistitur II. 14. 3. promittitur VI. 1. 9.
Vagire unde XVI. 17. 2.
Valeri in uocatio prima syllaba acuta pronuntiandum XIII. 26.
Valerius Messalla a Q. Metello Numidico accusatus XV. 14. 1.
M. Valerius Coruinus VIII. 11. statua illi ab Augusto in foro posita ibid. 10.
M. Valerius Laeuinus, aediliculis XIII. 13. 4.
M. Valerius Messalla consul II. 24. 2. XV. 11. 1.
M. Valerius Messalla augur u. Ind. auct.
Q. Valerius consul XVII. 21. 42.
Q. Valerius Soranus II. 10. 3.
Valetudo, uocabulum anceps XII. 9. 1.
Vani proprie qui XVIII. 4. 5.
Varro u. Terentius.
Vas, uades XVI. 10. 8.
Vaticanus ager et deus XVI. 17. XVIII. 7. 1.
Ve particulae uis V. 12. 9. XVI. 5. 5.
Vecors, quam uim in eo particula *ue* habeat V. 12. 10.
Vediouis nomine quis deus significetur V. 12. 1; 8.
Vegrandis V. 12. 10.
Vemens V. 12. 10. XVI. 5. 5. de spiritu *H* in uoce *uehemens* II. 3. 3.
Vehicula in prouinciis publice praebenda magistratibus Romanis XV. 4. 3.
Veiens bellum XVII. 21. 13; 20.
Velia oppidum quando sit conditum X. 16. 3.
Vellicatim XII. 15. 2.
Velocitatis mirae homines VIII. 4. 6.
Vena quid XVIII. 10. 4. uenae in homine septenario numero motae III. 10. 13. uenae solutio antiquitus militaris animaduersio erat X. 8.
Venationis pugna in circo V. 14. 5.
Venditio praedae XIII. 25. 28.
Venum anceps uocabulum XII. 9. 2. a multis sine dampno haustum XVII. 16.
Veneror, commune uerbum XV. 13. 10.
Venia quando deprecanda sit XI. 8. 4.
Venter timore repentino cur effluit XVIII. 4.
Ventidius Bassus humili loco natus, tribunus plebei, praetor et consul factus, primus de Parthis triumphauit XV. 4.
Ventorum uaria nomina, unde singuli spirent etc. II. 22.
Venus V. 6. 22. XV. 13. 10. XVIII. 12. 4. XVIII. 2. 3. XVIII. 9. 12. u. Volcanus.
Verant apud Ennium XVIII. 2. 12; 16.
L. Veratius, homo nequam, legem XII tabularum de iniuriis datam insolentissime cauillatus XX. 1. 13.
Verba prisca et insolentia fugienda I. 10. XI. 7. uerba adulterina et barbara VIII. 2. lemma. uerba significatione reciproca in utramque partem dicta VIII. 12. uerba non positua esse sed naturalia X. 4. uerba nimis noua fugienda esse XI. 7. 1. uerba ambigua XI. 12. uerba ancipitia XII. 9. uerbis pluribus idem significantibus cur optimi quique auctores saepe utantur XIII. 25. uerba a uetere significatione decedentia XIII. 30. 1. uerba communia XV. 13. uerba actiua pro passiuis et passiuia pro actiuis posita XVIII. 12. 1. uerba alia cur plurali numero, alia singulari careant XVIII. 8. uerba longa aetate oblitterata XX. 1. 6.
Verba dedit apud Q. Claudium XVII. 2. 24.
Verbosus III. 9. 12.

- V**erbum indefinitum I. 7. 6. uerbum substantiuum (esse) saepe abest V. 8. 7.
- V**ereor passiuè dictum XV. 13. 1; 9.
- V**ergiliae septem III. 10. 2. XIII. 9. 6.
- P.** Vergilius Lucretium imitatus I. 21. 7. uerborum diligentissimus II. 26. 11. ritu ursino uersus peperit XVII. 10. 2. u. Ind. auct.
- V**eritas, temporis filia XII. 11. 7.
- V**erruca apud Catonem quid sit III. 7. 6; 13.
- V**ersus per singula uocabula singulis syllabis increscens XIII. 6. 4. hexametri XVIII. 15. senarii XVIII. 15. 1.
- V**erti quomodo Graeca Latine debeant VIII. 9.
- V**eruta, genus iaculorum X. 25. 2.
- V**esanus V. 12. 10.
- V**escus quid et unde XVI. 5. 6.
- V**esica XVII. 11. 1.
- V**esta VII. 7. 2. Vestae aedes XIII. 7. 7. Vestae sacerdos X. 15. 31.
- V**estalis uirgo quo ritu quibusque caerimoniis a pontifice capiatur, alia de eadem re I. 12. VII. 7. 2.
- V**estibulum quid et unde XVI. 5. 5.
- V**esticeps V. 19. 7.
- V**estimentum VI. 12. 3.
- V**estrorum, uestrum, uestri XX. 6.
- V**etus unde XVI. 5. 6.
- Tib.** Veturius cons. XVII. 21. 36.
- V**exare, de uerbi huius origine et grauitate II. 6. 2.
- V**ia Laurentina X. 2. 2.
- V**iaticum apud Laeuum pro paratu XVII. 2. 13.
- V**iator XIII. 12. 6. in carcerem ducit, III. 10. 8. ligat et uincit, XII. 3. 1. uiatores licio transuerso sunt cincti XII. 3. 3.
- V**ictoria praepes VII. 6. 5. Victoriae aedes a Pompeio dedicatae X. 1. 7.
- V**ictoriosus III. 9. 12.
- V**idendi rationes uarie a uariis philosophis explicatae V. 16.
- V**inum mulieribus Romanis olim interdictum X. 23. Vina dulciora in priscis comoediis *Liberi bellaria* dicta XIII. 11. 7. uinum exoticum, Lesbium, Rhodium XIII. 15. 6. uinum ut sumendum sit secundum Platonem XV. 2. 4. XVII. 8. 10.
- V**indicia quid olim significauerit XX. 10. 7.
- V**inolentus XI. 15. 6.
- V**inosus III. 12. 3. III. 9. 2; 12.
- V**iperarum morsibus tibiae cantum mederi III. 13. 2.
- V**ir mulieri iudex; uir uxorem in adulterio deprehensam impune occidit X. 23. 5. u. maritus, uxor.
- V**irescere XVIII. 11. 3; 4.
- V**irgilius u. Vergilius.
- V**irgis caedi uiris honestis ciuibusque Romanis indignum X. 3. 7. uirga auguralis V. 8. 10.
- V**irgo Vestalis u. Vestalis.
- V**iri illustres qui floruerint post Rom. cond. ante secundum bellum Punicum XVII. 21.
- V**iri Romae non iurant per Castorem XI. 6.
- V**iridis color II. 26. 17.
- V**irites Quirini in comprecationibus XIII. 23. 2.
- V**irosus VI. 12. 5.
- V**irtutum aequiparatio etiam speciem aemulationis creat XIII. 3. 9. Virtus num sola uitam beatam efficiat u. Stoici.
- V**isa animi XVIII. 1. 15.
- V**ita humana ferro similis XI. 2. 6. uitam beatam quid efficiat u. Stoici.
- V**itia flagitiis leuiora I. 17. 6. quae duo maxima Epictetus statuerit XVII. 19. 5. uitium quid, et ut a morbo differat in edicto aedilium curulium III. 2. 2. uitia unde nascantur VII. 1. 13.

- Vituperari** acerbe minus turpe, quam laudari frigide XVIII. 3.
Vituperones, subducti supercillii carptores XVIII. 7. 16.
Viuaria quo nomine ueteres appellauerint II. 20. 4.
Vocalium natura ex Nigidii doctrina XVIII. 14. 5; 6.
Vocationem qui habeant XIII. 12. uocationem tribunus plebei non habet, habet prensionem XIII. 12. 4.
Vocatio in casu nomina ut *Valerius* ubi acuenda sint XIII. 26. uocatiuus uerborum in *ius* XIII. 5. 2.
Vocatus in ius si morbo grauetur, quomodo ex XII tabulis in comitium uehi debeat XX. 1. 11.
Voces petulantiores Romae seueriter punitae X. 6. uoces non in ore sed in pectore debere nasci I. 15. 3.
Voculationes XIII. 6. 1. uoculationes apud Nigidium Fig. XIII. 26. 3.
Volcani area III. 5. 4.
Volcani et Veneris conubium VIII. 10. 1. Maia Volcani in comprecationibus XIII. 23. 2.
Volturnus II. 22. 10.
Voluntas sola num poena sit digna VI. 3. 36.
Voluptas quid sit, uariae philosophorum opiniones VIII. 5. [quam quomodo Epicurus definiert II. 6. 12.] XII. 5. 7; 8. uoluptas cito abit XVI. 1. 4. uoluptates foedae hominibusque cum beluis communes XVIII. 2.
Vos, nos, ego, tu, uerba non temere ficta sed a natura hominibus quasi praescripta X. 4. 4.
Vox corpusne sit an incorporea V. 15.
Vulgi sermo II. 20. 8. XII. 9. 1. XIII. 17. 1. XVIII. 4. 10.
Vulnere tardus VIII. 12. 17.
Vulscum bellum XVII. 21. 11.
Vultus u. os.
Xanthippe I. 17. 1. VIII. 11.
Ξανθός color II. 26. 6.
Xeniades II. 18. 9; 10.
Xenophilus III. 11. 7.
Xenophon aemulusne Platonis fuerit et inimicus XIII. 3. u. Ind. auct.
Xerxes libros publicos Athenis deportauit in Persas VII. 17. 1. Themistocle duce ab Atheniensibus uictus XVII. 21. 12.
Ἰάδες XIII. 9. 4.
Ἰππος, ἕπιος, ὑπορβός XIII. 9. 5.
Ἰπογραφαί I. 25. 11.
Zeno Citiensis et Epicurus Atheniensis, philosophi celeberrimi, quando floruerint XVII. 21. 38.
Zeno Stoicus II. 18. 8. XVII. 15. uoluptatem censuit esse indifferentem VIII. 5. 5. u. Ind. auct.
Zephyrus uentus II. 22. 12.
Zmyrna u. Smyrna.
Zodiacus III. 10. 4. XIII. 9. 6.

3 2044 038 410 015

